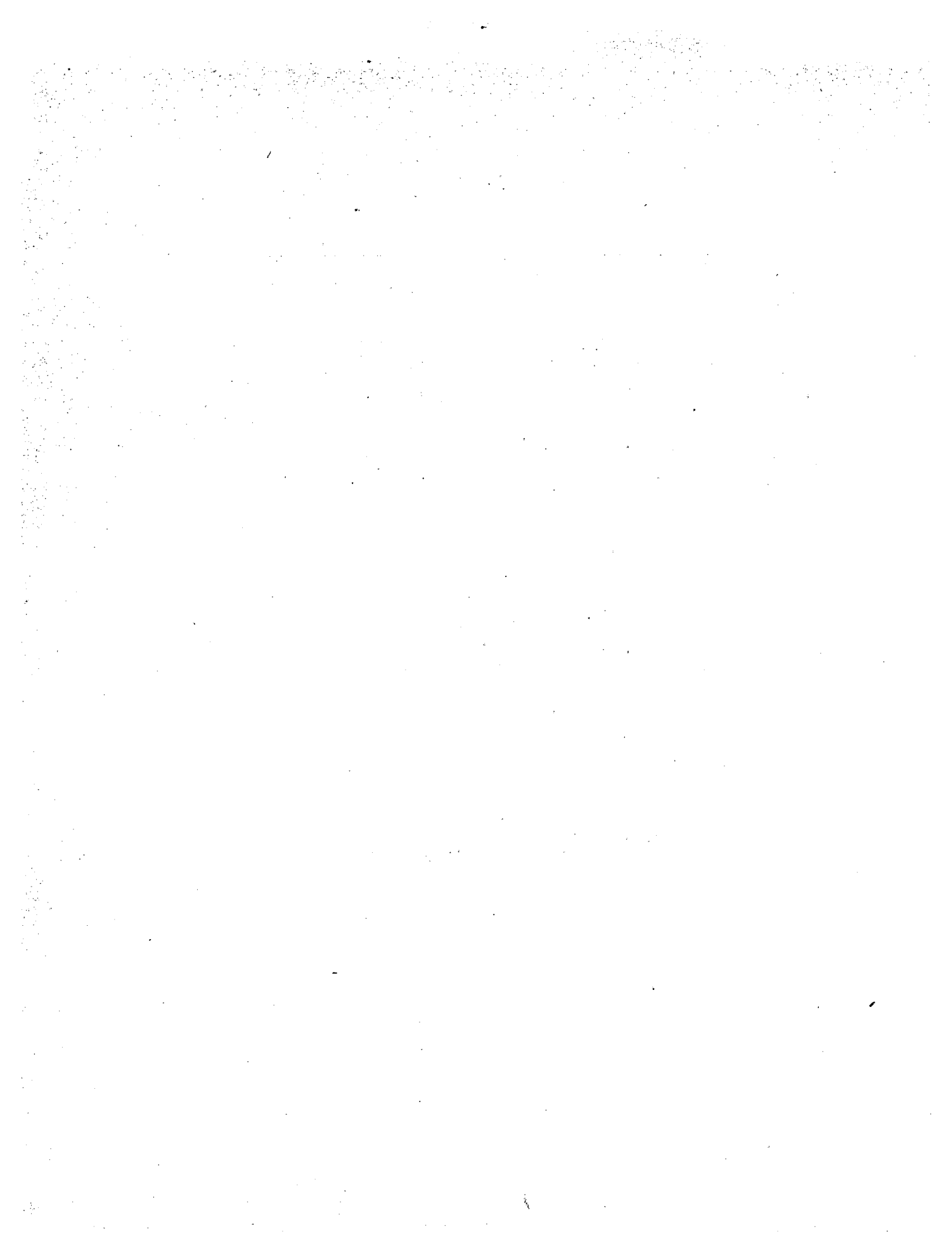

PORTRET VAN DEN SCIILDER CORNELIS VAN DER VOORT.

*Fac-simile van eene teekening van WILM STEELINK,
naar de schilderij genoemd blz. 12.*

CORNELIS VAN DER VOORT.

EEN EERSTE POGING TOT HET TERUGVINDEN VAN ZIJN WERK
ALS PORTRETSCHILDER.

DOOR

JHR. DR. J. SIX.

WANNEER men al, wat de Heer DE ROEVER onlangs ¹⁾ over het leven van CORNELIS VAN DER VOORT heeft medegedeeld, vergelijkt met wat te voren over hem en zijn kunst bekend was, dan denkt men onwillekeurig aan het woord van HESIODUS, *de helft is meer dan het geheel*, want onze kunstlievende Archivaris zal de eerste zijn om te erkennen, dat het leven van een schilder, zonder zijn werk, slechts de helft is van wat wij begeeren, maar dit heeft hij ons ook met zooveel bijzonderheden beschreven en met zooveel bewijzen gestaafd, dat wij nauwelijks een vasteren grondslag konden verlangen, om er de geschiedenis der kunst op te bouwen.

En wel mag de bodem vast wezen, want het gebouw, dat ik zal trachten op te trekken, heeft een bedroevende gelijkenis met een omgekeerde piramide, waarvan de top den geheelen last der breedere lagen draagt, slechts op enkele plaatsen door zwakke stutten onderschraagd. Indien één enkele steen niet deugdzaam, niet goed behouwen, niet hecht aan de nevenliggende verbonden is, dan stort het geheele waagstuk ineen. Wij zullen dus met de uiterste voorzichtigheid moeten te werk gaan. Nog wil het toeval, dat sommige van de beste bouwstoffen zich niet in openbare verzamelingen bevinden, maar bijzonder eigendom zijn, zoodat ik met een beroep op het goed vertrouwen mijner lezers moet beginnen.

Daar het uitgangspunt in het eenige volkomen zekere en tevens goed bewaarde portret van onzen meester ligt, en dit uit zijn laatste levensjaar dagteekent, zoo moeten wij,

¹⁾ *Oud-Holland* III, pag. 187.

noodzakelijk van achteren af aanvangen. Het eenige bezwaar hieraan verbonden zal ik trachten te verminderen door aan het slot een lijstje van het werk, naar de rechte tijdsorde gerangschikt, te geven.

Dit stuk is een der beide familieportretten van den Heer J. BIERENS DE HAAN, reeds door den Heer DE ROEVER vermeld. Eén, want het vrouwenportret, dat er bij behoort, KNIERTJE KEYZERS, 31 jaar oud, is niet van VAN DER VOORT, maar eerst vijf jaar na zijn dood, in 1631, geschilderd, waarschijnlijk door NICOLAAS ELIAS.

Het mansportret is geteekend: *Ætatis. suæ 29 Anº. 1624*

C.V.D. VOORT.
fecit.

en stelt JAN VAN HOECK voor, ten halven lijve, in een eenvoudige zwarte kleeding met gestolpten kraag. Het is een prachtige maar hoogst eenvoudige beeltenis, bijna zonder kleuren geschilderd. De kop, een jong belangwekkend gelaat met schitterende oogen en smalle wangen, een dun zwart baardje om de kin, en met een warme maar bleeke tint, heeft sterke ronding door de grauwe schaduw, vooral om het voorhoofd. Kenmerkend is de halve schaduw, die den vorm van het voorhoofd in het midden bepaalt, de roodachtige kleur van het wit en het glimlichtje van de donkere oogen, de warme tint en regelmatige maar gevulde vorm der ooren, het poeselige rood van de onderlip, de uitvoerige teekening van den baard, en zoowel de kleur van het geheel als de gladde penseelstreek.

Al deze kenmerken, zoowel van vorm als kleur, keeren letterlijk terug in het oudste portret van Dr. NICOLAAS TULP, dat ik vroeger, op den leeftijd afgaande, uit 1623 meende te zijn, en thans, om de groote overeenkomst van verwen, als ware het met het zelfde palet geschilderd, aan 1624 zou willen toeschrijven. Deze overeenkomst is des te merkwaardiger, omdat het gezicht toch geheel verschillend van aard is, rond en vol, met breederen, gevulden baard. En evenwel zijn kleur en voorhoofd, oor en oogen als van het zelfde voorbeeld genomen. Als nieuw kenmerk voor den schilder wijs ik op de zachte ronding van den neus, vooral in den top en de vleugels. De indruk, dien het maakt, haalt niet bij dien van het vorige portret. Voor een klein deel is dit te wijten aan de voorgestelde persoon, maar het meeste daaraan, dat slechts de kop met zeer weinig achtergrond over is van het oorspronkelijke kniestuk. Toen dit, in het begin van deze eeuw, beschadigd was en men het wilde wegwerpen, redde mijn grootvader den kop, door er dien uit te zagen. Die kop is nog gaaf en op zich zelf zeer fraai. DE VRIES placht van TULP *met de mooie oogen* te spreken.

Reeds van dezelfde kleur zijn een paar familieportretten van Jhr. W. VAN LOON uit 1623: HANS VAN LOON en zijn vrouw ANNA RUYCHAUVER, kniestukken op paneel, evenals de meeste andere portretten van den meester, doch niet zoo goed bewaard. De verf is wat dor geworden en daardoor zijn de overgangen harder, de donkere tinten minder doorschijnend. Toch laten òn kleur òn teekening van het mansportret, vooral van het oor, die bijna als handteekening kunnen gelden, weinig twijfel over. Naam of jaartal heb ik op dit stuk niet gevonden, er is echter geen reden om een ander jaar dan dat van het vrouwenportret aan te nemen. Dit is gemerkt *Ætatis 49 Aº*. 1623, met andere letters dan het portret van VAN HOECK. Het is duidelijk van dezelfde hand als het mansportret, al zoude ik niet dadelijk vermoed hebben, dat het van VAN DER VOORT was, indien ik het alleen had aangetroffen. Gedeeltelijk heeft daaraan de reeds vermelde dorheid der verf schuld, en hier nog bovendien de eek, die in de schaduwzijde van den kop een weinig doorgeslagen is. Een oude copie van den kop geeft thans een beteren indruk van het geheel dan het oorspronkelijk, ofschoon van veel minder waarde dan de ongeschonden gedeelten. Maar van den anderen kant verwachtte men van onzen meester, die in de mansportretten aan de huid een bijna vrouwelijke zachtheid geeft, een schooner vrouwenportret. Ik meen dit daaraan te moeten toeschrijven, dat hem de rimpeltjes op het voorhoofd zijn taak zeer moeielijk schijnen gemaakt te hebben; veel gemakkelijker is hij dan ook te herkennen uit de kin en den vorm der wangen om den mond, met dunne lippen.

HANS VAN LOON staat, maar zijn vrouw is gezeten; zij draagt de donkere, met bont afgezette kleeding der bejaarde vrouwen van die dagen. In de bewerking van haren grooten kraag kan men ook de hand van VAN DER VOORT herkennen.

Het eerste groote stuk, waaraan mij het portret bij den Heer BIERENS DE HAAN dadelijk herinnerde, was het schuttersstuk uit den Handboogsdoelen van 1623, dat waarschijnlijk altoos uit twee helften, ieder van twaalf beelden, bestaan heeft, die thans echter hebben moeten gescheiden worden. SCHAEF ¹⁾ noemt in de eene helft den kapitein JACOB GERRITZ HOINCK, in de andere den luitenant PIETER HASSELAER.

Reeds was mij uit de lijsten der schutterofficieren van SCHAEF zelven gebleken, dat deze opgave onjuist moest zijn, toen de Heer DE ROEVER mij mededeelde, dat de Heer PERSYN, te Arnhem, een deel met aanteekening over Amsterdam van den hand van CHRISTOFFEL BEUDEKER bezat, waarin schetsen naar zeven schutterstukken uit den handboogsdoelen met bijvoeging van de namen der schutters voorkwamen. Twee andere deelen van dat werk, in gelijken band, de geslachtwapens der Regeering van Amsterdam, oorspronkelijk tot 1737, later tot 1748 bijgewerkt, zijn in het bezit van mijn vader, en in een omslag met losse aanteekeningen, daarbij behoorende, zijn zes bladen met de wapens en namen der schutters van even zooveel schutterstukken van den handboogsdoelen.

Schetsen en aanteekeningen hebben op verschillende schilderijen betrekking, en terwijl

¹⁾ *Handboogsdoelen*, 5.

van ieder stel afzonderlijk slechts sommigen in de lijst van SCHAEF terug te vinden waren, kan men thans alle met waarschijnlijkheid aanwijzen. Dit te doen zoude ons thans te ver voeren en die stukken zijn een afzonderlijke uitvoerige behandeling ook wel waard, zooals uit de korte inhoudsopgave, die ik hier volgen laat, omdat er telkens naar verwezen zal moeten worden, blijkt. Een vraagteeken vooraan duidt de onzekere aan: lang? na 1529. Aanteeken. N° G = SCHAEF 3

? 1566	„	N° C =	„	17.....	2 stukken.
? 1585	Schets 1	=	„	11.....	Cap ⁿ BOELENS door DIRK BARENTSZ.
1586	Aanteekening N° L	=	„	18.....	Cap ⁿ EGBERT VINCK.
? 1595	„	N° D =	„	12.....	Cap ⁿ DIRCK TYMENSZ BROUWER door CHRISTIANUS DE CONFLANS.
vóór 1604	Schets 4'	=	„	9.....	Cap ⁿ SIMON WILLEMSZ NOOMS, Luit ^{ant} JACOB POPPEN door PIETER ISAACSZ.
1603	„ 3	=	„	19.....	Cap ⁿ ADRIAEN PIETERSZ RAEP = schets in het album van TER BURG n° 328.
1604	„ 2	=	„	6.....	Cap ⁿ JAN JANSZ CAREL DE JONGE door GERRIT PIETERSZ SWEELINK = N° 132 ten Stadhuize.
? 1604	„ 5	=	„	7.....	Cap ⁿ PIETER VAN NECK, door AERT PIETERSZ. = N ^{os} 121 + 167 + 168 ten Stadhuize.
vóór 1612	Aanteekening N° B	=	„	10.....	Cap ⁿ GEURT DIRKSZ VAN BEUNINGEN door JAN TENGNAGEL.
1619—25	„	N° K =	„	14.....	door JAN TENGNAGEL.
1623	schets 7	=	„	5.....	Cap ⁿ ADRIAEN PIETERS RAEP = N° 128 ten Stadhuize.
	„ 6	=	„	5.....	Luit ^{ant} PIETER HASSELAER = N° 127 Rijks-Museum.

De volledige opgave der in beide laatste stukken afgebeelde lieden, van links af gerekend, is in N° 128 (schets 7):

Onderste regel.	Bovenste regel.
10 ¹⁾ JAN GERRITSZ MEYN.	4 JAN IJSBRANDTSZ KIEFT.
8 WILLEM SIMONSZ.	5 FRANÇOIS DE NEVE.
1 ADRIAEN PIETERSZ RAEP, kapitein.	6 PHILIP THIJSZ SCHRIJVER.
9 CORNELISZ IJSBRANDTSZ KIEFT, Vaand.	7 JAN GERRITSZ VERWER.
2 DIRK HASSELAER, Luitenant.	9 JACOB JACOBSZ VINCK.
11 JAN JACOBSZ IN 'T HART.	
12 ADRIAEN BREMER.	

1) Dit zijn de volgnummers van de schets.

in n° 127 (schets 6), Rijks-Museum 389 C.

Onderste regel.

- 4 HENDRIK LENS.
- 1 PIETER HASSELAER, Luitenant.
- 3 SAMUEL BLOMMERT.
- 2 CLAES HENDRIKSZ POT, Sergeant.
- 5 JACOB DIRKSZ BROUWER.
- 6 HENDRIK SEULLIJNS.
- 7 JACOB VAN NIEUWLAND.

Bovenste regel.

- 12 ALBERT GERBRANDTSZ SCHILD, pro-voost.
- 8 WILLEM ADRIAENSZ RAEP.
- 9 JAN LUCASZ HOOFT.
- 16 DIRK PIETERSZ BRUGMAN.
- 11 BARENT WILLEMSZ PRINS.

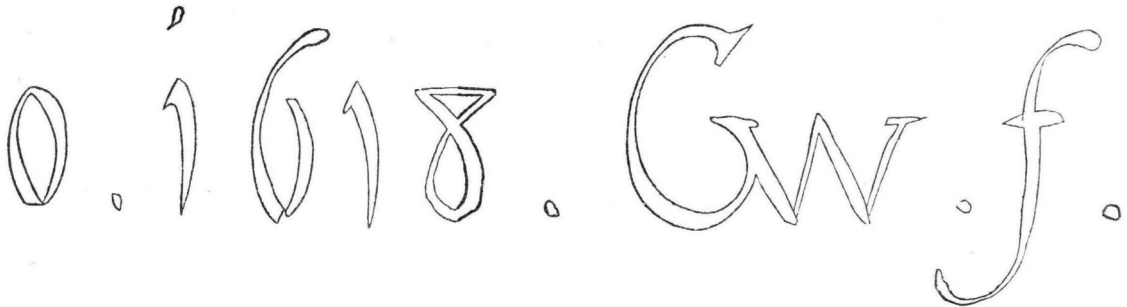
Hoe het komt, dat nevens capitein en vaandrig hier twee luitenants aanwezig zijn, weet ik niet te verklaren. Bestond er wellicht reeds een soortgelijke bepaling als waarbij in 1689¹⁾ *de Vendrigs, soo wanneer die komen te trouwen, terwijl dat se effective Vendrigs zijn, zijn mede... vrij van geen Togten subject te wesen gestelt; en dat se niet sullen genootzaakt werden in minder qualiteyt als Luytenant te wacht te komen.* Dat DIRK HASSELAER vaandrig geweest was zullen wij later zien.

Het tweede stuk is wel verre van ongeschonden en hier en daar schandelijk overschilderd, maar het kon toch in 's Rijks Museum geplaatst worden; het eerste, gemerkt A°. 1623, was door denzelfden kladschilder, wiens hand men in den MOREELSE ten stadhuize herkent, onder handen genomen, met het gevolg, dat er van den ondersten regel koppen bijna geen omtrek zelfs meer juist was. Toen die overschilderingen verwijderd waren, kwam de teekening wel weer voor den dag, doch zoodanig afgebroken door stopsels en gele was-vieken, waarmede bij een vorige verdoeking de gaten waren vol geloopt, dat men zich verwondert hoe Prof. B. WIJNVELD, die bereidwillig had aangeboden er weer koppen in te schilderen, zoo gelukkig heeft kunnen slagen in het terugvinden der oude vormen. Daar echter ook de koppen van den achtersten regel niet geheel gaaf zijn, behoort het niet in een Museum thuis, dat toch reeds te veel copieën telt en zich nog steeds op een POTTER van de hand van PIENEMAN beroemt. De meeste koppen zijn in omtrek thans kennelijk genoeg, ja, de gelijkenis tusschen de beide HASSELAERS is zoo groot, dat men zou meenen denzelfden persoon in beide stukken voor zich te hebben. Het tweede stuk zal ik liever uitvoeriger behandelen. Den kop van TULP heb ik er nauwkeurig van nabij mede vergeleken, even toch had ik gearzeld, daar de kleur een andere is, niet warm en mat, maar frisch en kleurig in de blozende gezichten en koud in de bleeke. Dadelijk sprong toen de overeenkomst in vorm en schaduw van het hoofd van JACOB VAN NIEUWLAND in het oog; de vorm van de helft zeker der ooren liet geen twijfel over; en de oogen, door hun diepte en het lichtje, geheel op dezelfde wijze bij alle ongedekte hoofden aangebracht, beantwoordden geheel aan die van TULP. Wij vinden hier echter een grooter verscheidenheid van trekken en van gelaatskleur dan wij tot nog toe leerden kennen. Op de kleur van het geheel wees ik reeds. Ik moet er nog bijvoegen, dat òn wapenen òn

kleederen, met groote zorg en uitvoerigheid geschilderd, ons een meester leeren kennen, die merkwaardige kleuren op zijn palet weet te vinden. Wat het eigenaardige van die kleuren is, laat zich niet in twee woorden zeggen, maar dat het niet dezelfde zijn, die in de Hollandsche school heerschen en reeds heerschten, springt in het oog. Het paars, het geel, het blauw dat VAN DER VOORT gebruikte, is niet het paars, het geel, het blauw van andere meesters, maar staat daarvan op een afstand, die voor allen dezelfde schijnt. Het lijkt mij of ik uit zijn rood of geel, bij voorbeeld, zijn blauw herkennen kan. Om geen termen aan de muziek te ontleenen en toch ongeveer uit te drukken, wat ik bedoel, geloof ik niet beter te kunnen doen dan te verwijzen naar die rij van heldere tinten onder de gebroken kleuren, die voor een paar jaar, meer dan thans, mode waren en aan levende Fransche en Belgische schilders ontleend schijnen; ofschoon niet geheel dezelfde, behooren zij tot dezelfde soort.

Nog verdient het de opmerking, dat hier de penseelstreek meer gezien wordt dan in de vorige stukken, niet zoozeer, zooals het toen heette, „verdreven” is.

Tusschen dit tijdvak van 1623—24 en het regenstuk van het Oudemannenhuis van 1618, vroeger ten onrechte aan CORNELIS DE WAEL toegeschreven, N° 112, 389d, bleef eerst een gaping, die tot voorzichtigheid aanmaande, hoewel ik die later eenigszins kon aanvullen, en ik zoude nauwelijks gewaagd hebben het aan VAN DER VOORT toe te schrijven, indien de handteekening geen steun bood. Deze is: (Ann)

In een monogram mag men aan *w* voor *vv* geen aanstoot nemen, vooral in een tijd, toen de *w* nog jong genoeg was, om haar ontstaan uit *vv* of zelfs *uu* duidelijk te voelen, men denke slechts aan WTEWAEL en zooveel anderen. En tusschen VANDER VOORT — zoo schreef men wel — en VER VOORT bestond toen nog geen verschil en moest men het thans niet maken.

Neemt men den voornaam van CORNELIS grootvader, broeder en oom (?) HANS en zijne Antwerpsche afkomst in aanmerking, dan zou men zelfs geneigd kunnen zijn hem met de Vlaamsche VERVOORT's in verband te brengen, waaronder een JOHANNES is, die in 1541 in het Antwerpsche St. Lucasgild werd opgenomen, en, wat den tijd betreft zijn grootvader zou kunnen zijn.

1) COMMELYN p. 319 noot b.

Door deze letters geleid, dacht ik reeds aan VAN DER VOORT, alvorens iets anders van hem te kennen, maar de eerste kennismaking deed mij van die uitlegging afzien, omdat ik te zeer bouwde op de gelijk- en gelijkvormigheid der ooren, die hier niet wederkeert en zich hoofdzakelijk tot de laatste jaren bepaalt. De vergelijking evenwel van de gelaatskleur met die van het schutterstuk van 1623, de teekening en vorm van de neuzen, vergeleken met die van TULP, de oogen, de penseelbehandeling in de baarden en ook in het vleesch, hoewel hier enkele toetsen geheel zijn blijven staan, laten geen twijfel over, dat de letters goed gelezen zijn.

Dit stuk, dat voor de regenten van ELIAS en de Regentessen van SANTVOORT niet onderdoet, is misschien niet het meest kenmerkende, maar zeker het schoonste stuk van den meester in 's Rijks Museum aanwezig. Het is bijna zonder kleuren geschilderd, waartoe medegewerkt heeft, dat toevallig de drie regenten, zooals gewoonlijk in het zwart gekleed, groote witte of zwarte baarden droegen. Niettegenstaande het groene tafelkleed en de roode zegels der papieren is bijna de eenige kleur, die men opmerkt, de rose gelaatskleur van den grijsaard links.

De regenten zijn PELGROM VAN DRONCKELAER (1586—1620). HENDRIC HENDRIXZ (1596—1625) en waarschijnlijk HENDRIC THOLING (1617—18), ¹⁾ De grijsaard links zal PELGROM VAN DRONCKELAER zijn die, volgens de aantekening N^o L. 4 bovenvermeld, in verband gebracht met het bericht van SCHAEF, ²⁾ in 1586, hetzelfde jaar, waarin hij regent werd, als schutter geschilderd is en dien ik door een gelukkig toeval, in een brok van een schutterstuk N° 119, Rijks-Museum 268g meen te herkennen. Op den ring aan zijn vinger staat een koopmansmerk dat misschien te eeniger tijd in dezen zekerheid zal verschaffen.

Hier zoude dus nog een van de overblijfselen der merkwaardige schutterstukken uit den handboogsdoelen gevonden zijn. SCHAEF noemt als schilder DIRCK BARENTSZ, maar de wijze van schilderen wijkt zoozeer af van de onbetwistbare stukken van dien meester en komt zooveel nader aan die van AERT PIETERSZ, dat ik, met het oog op de vele fouten in de schildersnamen bij SCHAEF, voorloopig het liever aan den laatsten zou toeschrijven.

Is mijn gissing omtrent VAN DRONCKELAER juist, dan is de regent rechts natuurlijk HENDRIC HENDRIXZ en de jongste in het midden THOLING.

Achter hen staan waarschijnlijk de boekhouder, de binnenvader en de bode van het Oudemannenhuis.

1) SCHELTEMA noemt PAULUS CLAESZ, HENDRIK THOLING en WILLEM HENDRIKSZ. Die opgaaf is wel uit de regentenlijst opgemaakt, maar er is geen rekening mede gehouden dat PAULUS CLAESZ in 1618 reeds geen regent meer was. WILLEM HENDRICKSZ verving THOLING eerst in 1618.

2) 1 EGBERT VINCK Capiteyn, 2 PIETER WILLEMSZ VRIEND, 4 ARENT REMMERS Suykerbakker, 5 SIMON ABT, 6 JAN DE BISCHOP, 7 ROEMER VISSER, 9 JAQUES RASÉ, 10 EVERT JACOBZ, 11 CLAES DIRKSZ BLAUW, 12 PIETER DIRKSZ SANTVOORT, 15 PELGROM VAN DRONCKELAAR, 19 HEND. D. STEINOVEN, 24 CORNELIS ARENTSZ WAFEL, 26 doeleknecht, 27 DIRK TEUNIS MARTELAAR, 29 GERRIT BAKKER, 31 CORNELIS VAN KAMPEN.

3) *Handboogsdoelen* 18.

Na vergelijking met de regenten van het Oudemannenhuis, kan het geen twijfel lijden of ook de regenten van het Rasphuis hebben zich, omstreeks dezen zelfden tijd, door VAN DER VOORT laten schilderen, in een stuk dat waarschijnlijk groote overeenkomst toonde, N 146 (Rijks-Museum 389e). Thans echter is het zoo versleten en op zoovele plaatsen, zij het dan ook niet ruw overschilderd, dat het voor een beoordeeling van het werk niet meer in aanmerking komt.

Met niet minder zekerheid durf ik den meester één groot maar geheel beschadigd en overschilderd regentenstuk van het Binnen-Gasthuis, N 147, toeschrijven, daar de tekening nog duidelijk genoeg te herkennen is en elken twijfel uitsluit. Eens moet het, om de schikking ten minste, die los en ongedwongen is, al zijn er wel zeven figuren, tot zijn beste werk hebben behoord. En daarom blijft het ook nu nog, hoe verminkt ook, tot de bouwstoffen voor onze kunstgeschiedenis behooren en verdient het bewaard te worden al kan men het niet tentoonstellen. De tijd blijkt uit de posten, in een der boeken ingeschreven, die van November 1617 en Januari 1618 zijn.

De regenten van dien tijd waren, volgens COMMELIN: CORNELIS JSZ. GEELVINK 1602—1623, LAMBERT PIETERSZ 1603—1622, YSBRANDT HARMENSZ 1609—1622, PIETER EGBERTSZ VINK 1609—1631, WARNAR ERNST VAN BASSEN 1614—1617 en DIRK WUYTIERS 1615—1654; VAN BASSEN zal eerst in 1618, toen hij schepen werd, afgetreden zijn.

Bij deze stukken laat zich het best voegen een klein portretje van Ds. ROELANDUS, een grauwte, of liever, zooals de boedelbeschrijver van VAN DER VOORT zegt, *een stukje van wit en swart*, dat blijkbaar geschilderd is om gegraveerd te worden. Het is op een derde der levensgrootte en werkelijk met wit en zwart geschilderd, maar met juist zooveel kleur nog in de wangen en in de diepte der schaduwen, als de schilder kon aanbrengen, zonder het den graveur moeielijk te maken.

Dat ik VAN DER VOORT herkend zou hebben zal ik niet beweren, al zijn de oogen niet te miskennen en al is er veel overeenkomst in de behandeling van den baard. De Heer BREDIUS, die de meeste der behandelde stukken met mij vergeleek, maakte er mij opmerkzaam op. Sedert is het in 's Rijks Museum tentoongesteld.

Het kon lichtelijk in 1618 geschilderd zijn, toen ROELANDUS Amsterdam verliet om Assessor der Dortsche Synode te worden. Wel noemt de bekende prent van WILLEM JACOBSZ DELFF ¹⁾ reeds het sterfjaar van ROELANDUS, 1632, maar het is duidelijk, dat het ten minste 8 jaar vroeger, vóór den dood van VAN DER VOORT, moet geschilderd zijn en, eenmaal dit tijdsverloop aangenomen, kunnen wij evengoed 14 jaar aannemen.

¹⁾ FRANKEN, *Oeuvre de Willem Jacobsz Delf* no. 77 I.

Het opschrift luidt: Occupat* in versione Belgica N. — Et Reversione V. Testament.

Salutem tuam — Exspecto IEHOVA (יהוה) ק(ויתי) ל(ישועתך) ל. Jacobus Rolandus Synodi Nat. Dord. Primarius Assessor: functus S. S. Ministo A^{os} 45. In Palat. Wiselochij et Decan: Germesh. A^{os} 7. Delph 5. Franckendal 5. Amsteld. 28. Natus Delph. A^o. 1562. Denatus Leydae A^o 1632 C. Van der Voort pinxit. — W. Delf sculpsit.

Onder een latijnsch vers van zijn zoon TIM. ROLANDUS, F. v. SAMBIX Scripsit Aetatis suae 80.

Daar het echter geschilderd is om gegraveerd te worden, zoude het vreemd zijn indien het zoolang onuitgegeven ware gebleven. Het ligt voor de hand aan te nemen, dat de prent, na den dood van ROELANDUS, voor de tweede maal in omloop is gebracht, daar de Heer D. FRANKEN DZ. een zeer zeldzamen staat vermeldt, zonder naam van schilder of graveur en met een Hollandsch, niet met het Latijnsche vers, die hij, met een vraagteeken, als tweeden staat opgeeft, maar die mogelijk de eerste zou kunnen zijn en ongeveer uit 1618 stammen. ¹⁾

Thans moeten wij weer een paar jaar terugkeeren en wel naar 1622. Uit dat jaar heeft Jhr. Mr. H. HOEUFFT VAN VELSEN twee familieportretten, waarvan de naam vergeten is geraakt, maar die zeer goed Amsterdammers kunnen voorstellen. Ik aarzel geen oogenblik die stukken aan VAN DER VOORT toe te schrijven. Wat hen onderscheidt van de tot nog toe behandelde, is dat wij hier met blonde lieden te doen hebben, vooral de man is zeer licht blond. Maar de matte en toch doorschijnende gelaatskleur; de teekening, bij den man, van het oor, van de grauw-blauwe oogen, de schaduw van hoofd en wang, de mond, de uitvoerige behandeling van den baard en den wijdgestolpten kraag zijn onmiskenbaar. De handen zijn meesterlijk geschilderd en herinneren aan de hand van PELGROM VAN DRONCKELAER (1618) en wat de kleur betreft, ook aan zijn gelaat.

Al staat het mansportret als kunstwerk hooger, de vrouw is voor ons belangrijker, omdat wij er het eerste, gawe vrouwenportret van VAN DER VOORT in herkennen, en zij ons den weg kan wijzen, om hem nog andere toe te schrijven. De bruine oogen zijn zeer kenmerkend voor den schilder; de kleur van het gelaat is mat en bleek; van de handen geldt in nog sterker mate, wat ik van die van den man zeide. Zij draagt een opstaand kanten mutsje, rechts met een haarspeld met hanger vast gestoken, boven haar grooten kraag een fijn gouden kettinkje, om het midden een groote gouden ketting, In de rechter hand heeft zij een klein waaiertje. Al deze sieraden zijn met groote zorg geschilderd.

Het mansportret is met dezelfde groote zwarte letters als het portret van 1624 gemerkt *Ætatis. suæ. 35 Anno 1622*. Het vrouwenportret *Ætatis. suæ 2 (sic) Anno 1622*. Blijkbaar is de schilder den waren leeftijd der vrouw niet te weten gekomen.

Van 1622 voert ons de gelijkenis naar 1614, om weldra naar 1617 terug te keeren.

Uit 1614 dan bezit het Rijks-Museum onder de prachtige verzameling familieportretten, door Jhr. J. S. R. VAN DE POLL onlangs geschonken, de beeltenis van DIRCK HASSELAER, *Ætatis suæ. 33. Anno 1614* en van zijn vrouw BREGJE VAN SCHOTERBOSCH, *Ætatis suæ. 22. Anno 1614*, met vrij groote licht bruine letters, weder van denzelfden vorm, gemerkt. Beide hadden mij reeds eer ik de portretten bij den Heer HOEUFFT kende, sterk aan VAN DER VOORT herinnerd, en thans kan ik de weifeling, die de ongewone behandeling van den baard van HASSELAER liet bestaan, niet langer voeden. Ik geloof niet aan overschildering, maar eer, dat VAN DER VOORT hier op de wijze van AERT PIETERSZ gewerkt heeft.

¹⁾ Ter aang. plaatse II: Epreuve postérieure (?) sans nom de peintre ou de graveur avec 10 lignes de poésie en Hollandais: „Siet hier Jacobi Beelt" etc. Coll HUREAU à la Hève (sic.)

BREGJE VAN SCHOTERBOSCH heeft nog sterker gelijkenis in de kleur en behandeling van het gelaat, dan in de kleeding, anders gelijksoortig genoeg, met de vrouw van 1622. Die kleeding, even als die van den man, behoef ik hier niet nader te beschrijven, maar ik wensch toch de aandacht te vestigen op de eigenaardige roode kleur van het geborduurde gedeelte van lijf en rok, en op de groote zorg aan alles besteed. Beide portretten zijn zeer blond met dezelfde lichtblauwe oogen van den man van 1622. Zij hebben wel iets geleden, maar niet daaraan is het toe te schrijven, dat de oogen der vrouw niet volkomen in het kruis staan. Tot het allerbeste werk van VAN DER VOORT behooren zij dus nog niet.

Met het oog op deze beide paren meen ik ook de beide portretten, die in den veilingscatalogus van de familieportretten, nagelaten door den Heer D. M. ALEWIJN, onder N°. 53 en 54, aan PAUL MOREELSE worden toegeschreven, aan VAN DER VOORT te mogen toekennen. Beide zijn gemerkt Anno 1617, met letters, van kleur en vorm geheel gelijk aan de zoeven gemelde. Beide zijn van dezelfde blonde kleur van haar als die van 1622 en 1614, en op een kleinen afstand gezien komt mij de gelijkenis met de beide portretten van VAN DER VOORT sprekend voor, zoowel door de algemeene kleur als door de sterk sprekende vormen van het voorhoofd van den man, en van naderbij schijnen de breedgestolpte kraag van DIRCK ALEWIJN en de geplooidde kraag van MARIA SCHUURMANS, zijn oor en onderlip, en vooral zijn handen, hun beider oogen, met het lichtje vlak tegen het bovenooglid, onmiskenbaar; maar de penseelsstreek wijkt een weinig af van die van latere stukken, de toets is veel meer blijven staan, meer nog dan in het regentenstuk van het volgend jaar, 1618, waarmede ook de handen van ALEWIJN en de gelaatskleur van zijn vrouw de meeste overeenkomst toonen. De behandeling van den blonden baard van ALEWIJN, hoewel grootendeels nog breed geschilderd, even als die van HASSELAER, toont toch reeds op vele plaatsen de uitvoerige wijze, later, ten minste in de enkele portretten, zoo algemeen, waarin haartje voor haartje geschilderd schijnt, en staat dus het naaste aan diegene, die wij in oudere schutterstukken zullen aantreffen.

Deze portretten zijn het eigendom geworden van J. RUSTON Esq, te Lincoln, maar ik ben, door de welwillendheid van den Heer F. ADAMA VAN SCHELTEMA, nog herhaaldelijk in de gelegenheid geweest ze aandachtig te beschouwen.

De uitvoerige behandeling van den baard vinden wij toch ook reeds eerder in een ander familieportret van den Heer VAN LOON, dat van LIEVE VAN LOON WILLEM JANSZ., den broeder dus van bovenvermelden HANS. Het is alleen een kop en gemerkt *Ætatis* 30. A^o. 1610, met letters van denzelfden vorm als op het portret van 1623 van ANNA RUYCHAUVER. De kleur, de blonde baard, het oor, de lippen, de vorm van den neus en niet het minst de oogen zijn zekere herkenningsteekenen voor VAN DER VOORT. Nieuw voor ons is de blauwachtige kleur van den kleinen, met kanten omzette kraag, waarin men duidelijk gewaar wordt, dat de kleuren nog niet die kracht hebben, die zij in de latere stukken bezitten.

Hadde ik niet reeds een schutterstuk, vroeger aan MOREELSE toegeschreven, N°. 77

(Rijks-Museum 389), om andere redenen voor het werk van VAN DER VOORT gehouden, ik zoude door dezen kop tot dezelfde overtuiging zijn gekomen, zoo sterk is de gelijkenis met de figuur links, onderaan. Hier leeren wij dan ook onzen schilder in een vroeger tijdvak kennen. Wel is er overeenkomst genoeg, om ons te overtuigen, dat wij inderdaad met werk van zijn hand te doen hebben — behalve die kleuren, die ik reeds bij het stuk van 1623 trachtte aan te duiden, spreken verscheidene koppen daarvoor, de reeds genoemde en nog andere op den tweeden rang, maar in de eerste plaats de prachtige kop van den kapitein, waarin ook de kleinere bijzonderheden, zooals de vorm van den neus, VAN DER VOORT eigen, gemakkelijk zijn aan te wijzen — maar het geheele werk maakt een anderen indruk. Dit is niet zoozeer te wijten aan de schikking van het geheel, die niet stijver is dan in sommige veel latere stukken, (men denke slechts aan den ELIAS van 1630 — hier is ten minste in het midden de bovenste der twee rijen afgebroken, en ziet men daar de lieden op den achtergrond met hun hooge hoeden en hun speren —) niet zoozeer aan de uitvoerig bewerkte harnassen en kleeding, als aan de zwakkere tegenstelling van licht en schaduw, dan die wij in latere tijden, vooral ook van onzen meester, gewend zijn. Met andere woorden, de figuren zijn niet zoo los van den achtergrond, hebben niet zooveel ronding als later en toch is het geheel wat te druk en te vol. Maar iedere kop afzonderlijk, zelfs die minder in het oog springt, is het bezien wel waard. Vele daaronder konden in het bijzonder met de stukken van 1623 vergeleken worden, hetgeen wij meenen te mogen nalaten, omdat zij minder algemeene kenmerken van den schilder schijnen te dragen. Om niet te uitvoerig te worden noem ik nog slechts, behalve den dikken, blozenden schutter met witte haren, sik en knevel, een jeugdig man op den tweeden grond, reeds met spierwit haar, maar een zwarten baard, een alleraardigste kop.

Het juiste jaar van dit stuk te bepalen is even moeielijk, als van de beide andere nog te vermelden stukken. Naar de kleeding te oordeelen, vallen alle drie vóór 1620, maar om straks te ontvouwen redenen, moeten twee ten minste reeds ouder dan 1616 zijn, wat met de wijze van schilderen zeer goed overeenstemt. Hoevéél ouder is echter moeilijk te zeggen, daar het aan voldoende punten tot vergelijking ontbreekt. Het jongste onder de oudere schutterstukken, dat waarvan het jaartal thans met zekerheid bekend is, is de schuttersmaaltijd van GERRIT PIETERSZ SWEELING uit 1604 (No. 132.) Wel noemt SCHAEF Cloveniersdoelen 28 nog een schuttersstuk uit 1606, maar dit is niet terug gevonden. Behalve dit, dat zeker vroeg genoeg is, noemt SCHAEF nog ten minste drie stukken van den Cloveniersdoelen No. 10, 17, 21, alle ouder dan 1616, zooals uit de namen der officieren blijkt, die in aanmerking zouden kunnen komen voor het stuk aan VAN DER VOORT toegeschreven. Ik zoude niet aarzelen No. 21 te verkiezen, wanneer JACOB GERRITZ HOING, die ook in den PAUL MOREELSE van 1616 voorkomt, hier niet kapitein, maar luitenant zijn moest, of de rosse officier van ons stuk door zijn bewapening niet luitenant, maar kapitein scheen te wezen. Daar wij PIETER DIRKSZ HASSELAAR de oude, uit een van de familieportretten der VAN DE POLLEN in 's Rijks Museum, reeds gegraveerd in

P. C. HOOFT's *werken* 1671, kennen kan dit stuk N° 10 van SCHAEF niet zijn. Er blijft dus slechts keus tusschen het stuk van 1606 en N° 17 Captⁿ JAN DE BISSCHOP, vaandrig PIETER EGBERTSZ VINCK. Daar DE BISSCHOP, volgens SCHAEF, in 1585 reeds capitein was en wij VINCK eerst in 1616 als capitein vermeld vinden, is de tijdsruimte te onbepaald, om daaruit gevolgen te trekken, en andere aanwijzingen ken ik niet.

Omtrent het tweede te bespreken stuk (N° 124,) hebben wij ten minste wat de personen aangaat, zekerheid. De Heer D. C. MEIJER JR. was zoo welwillend mij, op mijn verzoek, de aantekening van DE VRIES, die daarop betrekking had, met eenige toelichting te zenden.

In een album van FRANS BANNING COCQ, het eigendom van den JHR. D. DE GRAEFF, *Geslachts Register der heeren en vrouwen van Purmerlandt en Ilpendam zoo in consanguiniteit als affiniteit*, komt in het 2e deel blz. 327 een gekleurde teekening voor van dit schuttersstuk, waar naast de volgende opgave staat:

De Heer JONAS WITSZ, Capiteyn ende naderhandt Burgermeester en regeerder der stad Amstelredam.

De Heer VOLCKART OVERLANDER, Lieutenant naderhandt Burgermeester en regeerder der stad Amstelredam.

De Heer DIRCK HASSELAER, Vaandrig naderhandt Capiteyn majoor der stad Amstelredamme.

De Heer PIETER HASSELAER, Sergeant ende naderhandt hooft Officier, Burgemeester en regeerder der Stadt Amstelredamme.

De Heer JAN VAN VLOOSWIJCK, sergeant en naderhandt raedt der stad Amstelredamme.

PIETER SIJMONSZ VAN DER SCHELLINGH.

DIRCK CLAESZ SCHEPEL.

JACOB PIETERSZ NACHTGLAS

HENDRICK LENS.

JAN BETHS ROODENBURGH.

HUYG JANSZ CRAVESTYEN.

JAN HEYCKENS.

CORNELIS SCHELLINGER.

DIRCK THOLINCK.

CORNELIS VAN DER VOORDT, *de schilder.*¹⁾

Daar WITSZ, die in 1617 colonel werd, reeds in 1616 door OVERLANDER vervangen was, wiens plaats, waarschijnlijk aanstonds, door VLOOSWIJCK werd ingenomen, valt ook deze schilderij vóór 1616. Met waarschijnlijkheid mogen wij echter verder teruggaan. Wel weet ik niet, of er toen reeds een bepaling als de bovenvermelde van 1689 was, maar de vaandrig placht toch ongehuwd te zijn en DIRCK HASSELAER trouwde vóór of in 1614.

De wijze van schilderen is in de naakten moeilijk meer met zekerheid te bepalen,

¹⁾ Het portret van den schilder, dat deze studie vergezelt, is naar deze afbeelding genomen. (RED.)

daar die, veel meer dan de kleederen, wapenen of baarden gesleten zijn. Wat er te zien is, schijnt mij eer ouder dan jonger dan de overige stukken te zijn.

Ook de ouderdom van den schilder, die dichter bij de 30 dan bij de 40 lijkt, pleit voor een vroegen tijd, want hij werd reeds in 1576 geboren. Maar ik moet eerst nog aanwijzen, wien ik op het stuk voor den schilder houd. Hij wordt het laatst genoemd, en er is dus kans hem aan een der beide uiteinden van den bovensten regel te verwachten. Is dit juist, dan is de keus niet moeilijk, daar de uiterste schutter rechts de eenig ongewapende, alle kenmerken draagt van een eigen portret, zooals de schilders dat gaarne maken, half van ter zijde gezien, met de oogappels in de ooghoeken, door het gebruik van slechts één spiegel, en de linkerhand, die de rechter schijnt, op de borst.

Men zoude geneigd zijn naar dezen kop, die, in omtrek ten minste, zooals de meeste van den bovensten regel, vrij goed bewaard is, dezen kop met zijn bleeke kleur en smalle wangen, donker haar en kleinen baard, in andere schutterstukken te zoeken, maar bij dezen schilder is er soms in de overeenkomst van verschillende koppen veel, dat meer gelijk dan eigen is.

Het derde schutterstuk, waarin ik de hand van onzen meester herken, is N°. 130, waar, door een boog op den achtergrond, een raadselachtig gebouw gezien wordt. In de beschrijving van SCHELTEMA wordt het een poort genoemd, maar toen de poorten van Amsterdam, die ongeveer dien vorm hadden, gebouwd werden, schilderde men hier geen schutterstukken meer. De Heer MEYER ¹⁾ dacht aan de Noorderkerk, die in 1622 voltooid is, zoodat dit met de tijdsbepaling voor de kleding, nog wel zou kunnen strooken, maar de vormen van het hier voorkomende gebouw wijken al te zeer van die der kerk af.

Iets beters heb ik ook niet te geven. Men oordeele zelf. Naast een hoogen (stads ?)-muur, waarboven boomen uitsteken, achter een lageren muur, die rechts achter boomen verdwijnt, ziet men naast een groep boomen links, een gebouw uitsteken, dat ons zijn breede zijde toekeert, het dak valt naar alle zijden af en heeft op de beide uiteinden van den nok een schoorsteentje (?). In het midden verheft zich daarop een hooge, breede koepel met acht (?) bogen, die misschien nog een kleiner koepeltje draagt, waarop zich een windwijzersstang verheft, die een schip of een zwaan schijnt te dragen. Vóór dien koepel schijnt op een vierkant voetstuk een zeer groot beeld te staan, waarvan het moeilijk is te bepalen, of het daar vlak tegen aan staat of op een vooruitspringenden kruisbouw, waarvan men de sporen meent te onderscheiden. Het geheele gebouw is als een droom van het stadhuis op den Dam, schoon het daar natuurlijk niets mede uit te staan heeft, want al zoude men aan een latere bijvoeging, waar ik geen enkele reden voor zie, willen denken, dan kwam toch noch de omgeving, noch eenige bijzonderheid geheel daarmede overeen.

Is dit geheele gebouw denkbeeldig, of is het in een andere stad te zoeken? Mij

¹⁾ *Oud-Holland* III, p. 119.

heeft het niet mogen gelukken het te vinden, maar daarom is deze laatste veronderstelling nog niet uitgesloten. Twee verschillende oorzaken zouden tot zulk een voorstelling aanleiding kunnen geven, maar aler ik die ontwikkel dient opgemerkt te worden, dat in dit stuk noch kapitein, noch luitenant, noch zelfs een vaandrig, maar een tiental *schutters met haer doelroers* afgebeeld zijn. Men zoude dus kunnen vermoeden, dat eenige schutters, die in 1622 mede naar Zwolle getogen waren en niet als de officieren tot den Voetboogsdoelen behoorden, zich afzonderlijk voor den Kloveniersdoelen hadden doen schilderen. Maar nog daargelaten, dat er, voor zoover ik weet, ook in die stad geen dergelijk gebouw te vinden is, dwingt mij juist die algemeene bewapening met het doelroer, eer aan een meer vredelievenden tocht naar een der Hollandsche steden te denken. Het is toch bekend dat wedstrijden tusschen de verschillende schutterijen in het schieten naar het doel gehouden werden, en zij die daaraan deelgenomen hadden en misschien een prijsbeker veroverden, konden die overwinning laten op het doek brengen. Het is nauwelijks een toeval, dat een der schutters een zilveren beker in de hand houdt, zooals die als prijzen uitgeloofd werden. Een omstandigheid nog kan deze gedachte aan een wedstrijd bevestigen. De elfde aanwezige houdt in de linkerhand een zwart, rond en schijbaar plat voorwerp, waar hij met de rechter op wijst, en ik zoude niet weten wat dat anders zijn kan dan het doel, de roos zooals wij zeggen, die getroffen was. Wij mogen dus met vrij groote zekerheid aan een overwinning van de voorgestelde schutters denken. Maar aan den anderen kant werpt deze elfde aanwezige, die door het servet, dat hij over den arm heeft, als kastelein wordt aangeduid, een nieuw bezwaar op, want even natuurlijk als het was den kastelein uit den eigen doelen, waar men bijeenkwam, mede te laten afbeelden, even onwaarschijnlijk zoude dat bij dien uit een vreemde stad zijn. — De kastelein is toch zeker niet meegegaan. — Wij worden dus naar Amsterdam teruggevoerd en dan blijft het gebouw steeds even onverklaard en onverklaarbaar.

Minder bezwaar levert het op ons stuk bij SCHAEF terug te vinden, want al hebben wij keus tusschen Cloveniersdoelen 29: *voor de schoorsteen eenige schutters met haer doelroers*, en 36 en 37: *Twee stukken, ijder van . . . schutters met haer doelroers, modern*, en zoude ik een van de beide laatste verkiezen, die keus is voorloopig zonder verder belang.

Den tijd, door de kleeding aangewezen, noemde ik reeds. De wijze van schilderen behoort, zooals uit enkele, geheel onbeschadigde gedeelten blijkt, tot het beste tijdvak van den schilder. Ik zoude geneigd zijn, om ter wille van den blonden schutter vooraan rechts, die aan de portretten van 1617 en vooral 1622 herinnert, als vermoedelijk tijdstip voor het ontstaan van dit stuk rondweg 1620 aan te nemen.

Thans nog een gissing, die ik voor het laatst bewaard heb, opdat, wanneer die onjuist mocht blijken, de overige toeschrijvingen niet ook daardoor op losse schroeven zouden schijnen te staan.

De Heer VAN LOON bezit ook nog het portret, dat door HOUBRAKEN als dat van colonel NICOLAAS RUYCHAUER gegraveerd is. Bij den eersten oogopslag meende ik,

alvorens den naam te kennen, hierin een VAN DER VOORT te mogen zien; bij nadere beschouwing echter bleek dit portret niet oorspronkelijk, maar een copie te zijn. Volgens een brieftje op de keerzijde, dat ook HOUBRAKEN zal gelezen hebben, zouden wij hier werkelijk colonel RUYCHAUVER hebben. Deze is echter reeds in 1597 vermoord, en de wijze van schilderen schijnt onmogelijk naar een voorbeeld van vóór dien tijd te kunnen gevolgd zijn. Nu is het merkwaardig, dat SCHAEF in den Kloveniersdoelen als N°. 19 vermeldt: *Een stuck daer maer 3 personagiën in sijn, waeronder die met een gesneden wambois ende mouwen, geseid word de Col. RUYCHAUVER te sijn.* Die naam kwam dus ook aan SCHAEF reeds verdacht voor en terecht, want RUYCHAUVER, in 1569 uit Amsterdam gevlucht, is daar niet terug gekomen dan om te sterven, en er dus in geen geval als colonel geschilderd.

De RUYCHAUVER bij den Heer VAN LOON draagt wel geen gesneden wambuis, maar toch een wambuis en gesneden mouwen, en men zal dus wel aan een copie naar het schutterstuk mogen denken, daar het meer voorkomt, dat familieportretten naar schutterstukken zijn vervaardigd. Maar dit zal van de hand van VAN DER VOORT zijn geweest, en om en bij 1610 zijn geschilderd, terwijl een der drie voorgestelde schutters, die met de gesneden mouwen, de halsberg over zijn buis, den gestolpten kraag en gouden penning op zijn borst, NICOLAES RUYCHAUVER heette, aan welke overeenkomst in den naam de verwarring met zijn beroemden neef voortgesproten is.

Deze NICOLAES RUYCHAUVER was de oudste zoon, maar het vierde kind, dat in leven bleef, van MAARTEN RUYCHAUVER WILLEMSZ, den 28 October 1570 met ALIT VAN DER LAEN NICOLAESD^b getrouwd. Hij werd Raadsheer in den Hoogen Raad van Holland. Hij liet uit zijn huwelijk met CORNELIA VAN DER EYK GERRITSD^b, van Delft, geen kinderen na.

Te vergeefs zoude men hier onder het werk van VAN DER VOORT de beide portretjes, hier ter stede in een veilingscatalogus van 1886 aan hem toegeschreven, zoeken. Behalve dat er geen de minste gelijkenis met de echte stukken bestaat, is ook het jaartal 1627, dat beide op de keerzijde dragen, voldoende om te bewijzen, dat zij niet van een schilder kunnen zijn, die in 1624 gestorven is.

Al heb ik niet eens overal, waar zulks mogelijk ware, de vergelijking tusschen den vorm der verschillende deelen van het menschelijk gelaat, die onveranderd in andere gezichten terugkeerde, volgehouden, de lezer zal zich toch vaak afgevraagd hebben, of een schilder, die op deze wijze teekende, wel zijn belangstelling waard was en of zulke portretten wel gelijkend konden zijn.

Ik meen op beide vragen bevestigend te mogen antwoorden. Op de laatste vooral is dat gemakkelijk, want, zonder nog een poging te wagen, om aan te toonen, waaraan het ligt, dat zelfs slecht geteekende portretten vaak gelijken, terwijl een degelijk en nauwgezet schilder de gelijkenis mist, behoef ik slechts te herinneren aan caricaturen,

waarin aan beesten of levenlooze voorwerpen, door enkele kenmerkende trekken, een sprekende gelijkenis met deze of gene bekende persoonlijkheid gegeven wordt. Een enkele trek is het ook vaak, waaraan wij de lieden herkennen; is die aangeduid, dan herkennen wij ook het portret, ontbreekt die, dan is het voor ons niet gelijkend.

Dat de portretten van VAN DER VOORT zeer gelijkend waren kan ik van twee ten minste aantonen; van dat van HANS VAN LOON, die zich twee en twintig jaren later door ABRAHAM DE VRIES liet schilderen, in een portret geteekend *Fecit Hagae Comitibus A^o anno 1644*, waarin het mij bijzonder getroffen heeft, dat juist de teekening van het oor geheel dezelfde was als bij VAN DER VOORT; en van dat van TULP, die daarin en in zijn portret door OVENS, meer gelijk op het borstbeeld van QUELLIEN, dan in het portretje van ELIAS, of zelfs in de anatomische les van REMBRANDT.

Op de eerste vraag naar de kunstwaarde van VAN DER VOORT's werk, is het antwoord ingewikkelder. Er kunnen daarbij toch zooveel overwegingen te berde gebracht worden, dat de vraag, die ons hier bezighoudt, omtrent de wijze van teekenen niet alleen den doorslag geven kan. En er zijn ongetwijfeld onder de tijdgenooten en voorgangers enkele op te noemen, die beter teekenden dan VAN DER VOORT, maar de tekortkomingen, die men geneigd zou zijn bij hem aan te nemen, moeten toch ook niet overschat worden, omdat er zoo weinig schilders zijn, die niet aan dit euvel lijden, terwijl men het van hen nauwelijks opmerkt, omdat het zonder een opzettelijk onderzoek, dat meestal doelloos zoude zijn, niet in het oog springt. Het is anders bij de studie van Italianen een bekende stelregel, evenals bij VAN DER VOORT, in het bijzonder op de teekening der ooren te letten, en voor en na hebben vele goede schilders, niet anders dan VAN DIJK, die daarom toch geen minderen roem heeft verworven, in hun portretten een iegelijk met dezelfde, soms nauwelijks bestaانبare, handen begiftigd.

Niettemin is het in een andere richting, dat de hoofdverdiensten van VAN DER VOORT te zoeken zijn; in de stemmigheid van zijn kleur, die toch geen rijkdom uitsluit, in de ronding en het krachtige licht, waarmede zijn beelden tegen den achtergrond uitkomen, zonder hard af te steken, en niet het minst in den eenvoud en de ongedwongen houding van zijn portretten en zijn regentenstukken.

Nog blijft ons over een poging te wagen om de school en de ontwikkeling van VAN DER VOORT te bepalen.

Een eerste oogopslag en een oppervlakkige vergelijking zoude er toe kunnen leiden voor hem dezelfde school als voor PAUL MOREELSE te veronderstellen. Meer dan een stuk, dat wij aan VAN DER VOORT toekenden, werd aan MOREELSE toegeschreven en werkelijk is er geen tijdgenoot met wiens werk het zijne, op eenigen afstand gezien meer overeenkomst vertoont. Ook is Utrecht niet zoo ver van Amsterdam, dat het noodzakelijk zoude zijn eenzijdigen, of zelfs wederzijdschen invloed buiten te sluiten. Maar een aandachtige beschouwing van beider werk vertoont een zoo groot verschil in penseelbehandeling, dat ik niet gaarne een gemeenschappelijke school zou aannemen.

Indien ik hier MOREELSE noem, dan noem ik hem als den schilder van slechts weinige onbetwistbaar echte portretten, die ik in de gelegenheid was goed te beschouwen: R. M. 240 en een vrouwenportret, nieuwe aanwinst van het Mus. BOYMANS, uit 1615, Amsterdamsch Schutterstuk N°. 123, uit 1616, Rijks-Museum 431uu, uit 1619, Mus. kunstliefe N°. 65, uit 1624, die alle een zelfde hand verraden, maar afwijken van andere stukken, die hem toegeschreven worden, en laat zijn herderinnen en diergelijke uit 1630 en 1632 buiten rekening. Een nader onderzoek omtrent het werk van dezen meester, van zekere gegevens uitgaande, zou gewenscht zijn, maar is mij thans onmogelijk. Het naast aan VAN DER VOORT komt het portret van 1615 in 's Rijks Museum.

Als leermeester van MOREELSE is MIEREVELD uit van MANDER bekend en met dezen heeft VAN DER VOORT al zoo weinig gemeen als het toen, toen nog zoo weinig verschil in richting bestond, mogelijk was. De opvatting van licht en kleur is geheel anders, wanneer VAN DER VOORT later bijna al te week is, dan is MIEREVELD mij meestal te hard, zijn kleur is helder en koud, die van VAN DER VOORT is warm en in zijn eersten tijd, waar juist overeenkomst zou moeten zijn, vooral mat; maar het duidelijkst spreekt ook hier weer het verschil in penseelstreek, vooral in het vleesch; MIEREVELD zet hierin de verf, neemt men den tijd in aanmerking, reeds betrekkelijk dik op, terwijl VAN DER VOORT nog zeer dun schildert; MIEREVELD gebruikt vaak veel tinten in hetzelfde gelaat, VAN DER VOORT blijft zooveel mogelijk in één kleur. Deze vergelijking zoover uit te spinnen zoude nutteloos zijn, indien wij daaruit niet tevens die eigenaardigheden duidelijk voor oogen kregen, die ons, meen ik, den weg moeten wijzen.

Vooraf ga echter nog de opmerking, dat wij door de boedelbeschrijving, die de Heer DE ROEVER mededeelde, eenigszins weten, welke schilders VAN DER VOORT bewonderde, en dat onder de schilderijen, die hij bezat, niets van MIEREVELD, noch van eenig Delftsch schilder voorkomt, maar behalve van enkele buitenlanders, meest werken van Amsterdamsche of Haarlemsche meesters gevonden worden en in het bijzonder in grooten getale van CORNELIS VAN HAARLEM.

Wij mogen evenwel niet uit het oog verliezen, dat VAN DER VOORT zijn schilderijen niet slechts voor zijn genoeg bezat, maar ook als voorbeelden voor zijn leerlingen gebruikte en daarvoor, beter dan een portret van MIEREVELD of wien ook, de naakte beelden van CORNELIS VAN HAARLEM dienst deden. Wij mogen daarom aan de talrijkheid van die stukken niet al te veel gewicht hechten. Al zijn er dan ook punten van overeenkomst in de kleurenkeus en in de opvatting van *verscheyden carnatiën van verscheyden ouderdom, soo van Mannen, Vrouwen, [als dat teer jongh vleesch der kinderen]* die VAN MANDER bij Mr. CORNELIS roemt¹⁾, tusschen hem en VAN DER VOORT, juist hierin staat Mr. CORNELIS dichter bij de Amsterdamsche dan bij de Haarlemsche school, wat ons niet behoeft te verwonderen, daar zijn leermeester, PIETER PIETERSZ, de jonge LANGE PIER, daarvan

¹⁾ Fol. 207a.

zelf deel uitmaakte. Deze overeenkomst kan ons dus evengoed rechtstreeks naar de Amsterdamsche school verwijzen. In zijn portretten — ik meen schutterstukken — staat CORNELIS VAN HAARLEM op veel grooter afstand van VAN DER VOORT.

Zoekt men nu onder de Amsterdamsche portretschilders, die uit den aard der zaak toch ook het eerst in aanmerking komen, naar een meester voor onzen schilder, dan springt, dunkt mij, de overeenkomst van zijn werk met de wijze van schilderen van AERT PIETERSZ in het oog. Een enkele maal hebben wij dat reeds ter loops gezien, maar ik meen hier even te moeten opsommen, wat wij van AERT PIETERSZ bezitten, om daaruit die eigenschappen, die hier ter sprake komen, te kunnen afleiden.

Het oudste werk, dat ik hem meen te mogen toeschrijven, is het boven vermelde overblijfsel uit 1586, N°. 119, (R. M. 268g.) Met zekerheid bezitten wij eerst een geteekend werk uit 1599, N°. 87, (R. M. 268e.) een schutterstuk, waarvan de kapitein al even onbekend is als de wijk, maar waarop een aanduiding voorkomt, die ons te eeniger tijd misschien daaromtrent iets zal leeren. Onder de gemeene schutters staan twee lieden, een zeer jong man met het eerste dons nog om de kin en een oudere, allicht een vijftiger, in druk gesprek bijeen. Voor hen ligt een wereldkaart, waarop de jongeling met zijn vinger Nova Zembla bedekt; onder zijn hand uit zijn een deel van Zuid-Amerika, Zuid-Afrika Magellania en Azië met Arabië en Voor-Indië duidelijk te onderscheiden. Blijkbaar was dit dus een dergenen, die twee jaar van te voren van de overwintering op Nova Zembla terugkeerden. De Heer P. A. TIELE houdt het voor waarschijnlijk, dat dit DE VEER moet zijn, en er zal ook wel geen ander onder de bemanning zijn geweest, die te Amsterdam schutterplichtig was. Maar wie is zijn metgezel, met den passer in den hand, dien men voor den teekenaar der kaart zou houden? Ik vrees dat onder de kaartteekenaars, die hier als Amsterdamsch burger in aanmerking zouden komen, geen is, die den voldoende leeftijd bereikt had. Zouden wij ook den uitgever CORNELIS CLAESZ, die op het Water woonde, voor ons hebben?

Dit stuk is ongelukkig gesleten en wel met zorg, maar toch bijgewerkt.

Beter heeft zich een ander gehouden, hoogstwaarschijnlijk een der vijf afbeeldingen van de staalmeesters bij WAGENAAR vermeld, (R. M. 429h,) op den stoel links, gemerkt: IN MARTIO A^o 1599, terwijl waarschijnlijk op den stoel rechts de handteekening stond, die thans overschilderd zijn zal. Maar ook zonder handteekening, is de hand van AERT PIETERSZ, reeds na een vergelijking met het vorige stuk, onmiskenbaar en wordt dit nog meer als men de drie fragmenten N°. 121, 167 en 168, die ik reeds in dit tijdschrift ¹⁾ betoogd heb dat bij elkander behooren, hiermede vergelijkt. Het is moeilijk te beslissen of dat schutterstuk of deze regenten den palm verdienen, maar duidelijk, dat beide meesterlijk geschilderd zijn.

Thans weten wij uit een der reeds vaak vermelde schetsen, de tweede, niet alleen

1) *Oud-Holland* IV, p. 92.

dat 11 ¹⁾ van de 21 beelden verloren gingen, maar kunnen van de meesten ook nauwkeurig den vorm aanwijzen.

In N°. 121 zitten van links naar rechts gerekend:

4 ²⁾ JAN BANNING.

7 JAN VALCKENAER.

1 PIETER VAN NECK, kapiteyn.

9 JURRIAEN JANSZ, glazenmaker. ✕

12 FRANS VAN NES. ✓

11 HANS GOEDEWAERT.

15 Onbekend.

2 JACOB LUYCASZ, luitenant.

Van de losse stukken is N°. 167: 21 MICHEL FERNAY en N°. 168: 19 JASPER VAN NES.

Thans doet zich echter een nieuw vraagstuk voor: Bij SCHAEF kan dit stuk aan geen ander dan N°. 7 (of 6 wat gelijk zou staan) beantwoorden, en het komt dan ook in vorm en grootte volmaakt overeen met N°. 6 van SWEELING, waarvan het den tegenhanger vormde, maar dan moet het uit 1604 zijn en nu is PIETER VAN NECK, wiens afscheidsmaaltijd het zal zijn geweest, niet slechts al in 1600 colonel geworden, maar reeds in 1603 overleden.

De eenige oplossing dier zwarigheid, die ik zie, is, dat AERT PIETERSZ dit stuk, even als zijn anatomische les, ook reeds in 1601 begonnen en eerst 9 December 1603 afgeleverd, tengevolge der pest zoolang onder handen gehad heeft, dat VAN NECK onderwijf kwam te vallen ³⁾. Heeft de ledige stoel op den voorgrond wellicht symbolische beteekenis?

In dien zelfden tijd valt dus de anatomische les van Dr. SEBASTIAEN EGBERTSZ van 1603, (R. M. 268f,) die hoe belangrijk ook om de schikking, als voorlooper van REMBRANDT's eerste anatomische les, in uitvoering bij de vorige werken van den meester thans achter staat, wat ik alleen daaraan meen te moeten wijten, dat de schilder dezen keer doek gebruikt heeft, waardoor, zooals ik het reeds naar aanleiding van ELIAS heb opgemerkt, de penseelstreek van die dagen minder duidelijk pleegt te blijven staan.

¹⁾ Weggesneden zijn: 3 OUTGERT PIETERSZ SPIEGEL, Vaand., 6 PIETER HERK, 8 HANS VAN NES, 10 PIETER PIETERSZ JOSKUYL, 13 CONSTANT BOURGOIS, 16 GARSON DE MASSU, 17 DIRK HÖNKELBOER, 18 ARENT THEUNIS, en 5, 14 en 20 onbekend.

Een gedeelte van die figuren is niet weggesneden maar overschilderd. Die overschildering is gebarsten met datsoort van barsten, die men in de schilderijen van omstreeks 1630 pleegt aan te treffen, zoodat het mij waarschijnlijk voorkomt, dat ook deze overschildering uit dien tijd dagteekent. Zooals uit den catalogus van 1846 blijkt, waren toen de drie stukken reeds alleen over. Vroegere bescheiden zijn nog niet gevonden, maar het schijnt toch, dat de schilderijen uit den handboogsdoelen reeds in 1806 naar het stadhuis waren overgebracht, er worden er tenminste een paar ter loops als daar aanwezig door FOKKE SIMONS vermeld. De geheele schilderij moet ongeveer M. 3.20 breed en M. 1.80 hoog zijn geweest; het groote stuk is thans M. 2.10 breed, 1.40 hoog, de beide kleinere M. 0.54 breed, M. 0.80 hoog.

²⁾ De nummers zijn die van de schets.

³⁾ Zie J. MONNIKHOFF bij TILANUS, Schilderijen voor het Chirurgijngild, p. 28 noot 17.

De bloeitijd van AERT PIETERSZ, als schilder van schutter- en regentenstukken, schijnt dus iets later dan die van CORNELIS KETEL te vallen. Na 1592 *kan* VAN DER VOORT, in 1576 geboren, die in 1604 reeds door VAN MANDER geprezen wordt, bij hem in de leer zijn geweest.

Mag nu dit *kan* in *zal* veranderd worden? Behalve de algemeene tint van al deze stukken, de keus der kleuren, die wel geen sprekende overeenkomst met het werk van VAN DER VOORT vertoonen, maar daaraan toch oneindig nader staan dan de Haarlemsche en Alkmaarsche schutterstukken uit hetzelfde tijdvak, of zelfs dan de werken van KETEL; behalve de gelijkenis van een houding hier en ginds, die ook, desnoods, aan een minder rechtstreekschen invloed zou kunnen toegeschreven worden; behalve de nadere overeenkomst van sommige deelen van het gelaat; behalve de dunne verf in het naakt; spreekt voor deze veronderstelling vooral de kleur der schaduwen van het vleesch in koppen en handen. Reeds hier vinden wij die poezelige grauwe tint, misschien iets witachtiger, die wij zoo vaak bij VAN DER VOORT opmerkten, en die, evenals bij hem, over de kleuren lijkt heen te liggen, zoodat niet, zooals bij andere oude meesters, de schaduwen blauw of grijs of groen mogen heeten, maar de kleur van het vleesch blijven behouden.

Dat ik juist hieraan zooveel gewicht hecht, is, omdat dezelfde kleur der schaduwen, die AERT PIETERSZ kenmerkt, bijna nog duidelijker, ofschoon iets blauwachtiger, bij zijn vader en zijn ouderen broeder opgemerkt kan worden en dus als gemeenschappelijk kenmerk van dit geslacht kan gelden.

Ter loops zij gezegd dat AERT PIETERSZ een grootere bekendheid, dan hij tot nog toe genoot, ten volle waard is, al ware het alleen om zijn verdienste als teekenaar en om zijn vasten, breeden penseelstreek, in welke opzichten hij zeker hooger staat dan VAN DER VOORT.

Liefst zoude ik hiermede willen volstaan en VAN DER VOORT's invloed geheel buiten sprake laten, zoolang ik geen zekerheid heb, dat ook in wijderen kring deze aaneenschakeling van gissingen een gunstig oordeel mag verwerven, maar ik heb mij bij de behandeling van NICOLAES ELIAS er over uitgelaten, dat het hier de plaats zou zijn, om de overeenkomst in beider werken te bespreken, en ik mag dit dus niet verzuimen, zonder ten minste den lezers van *Oud-Holland* mijn verontschuldiging en te bieden en de reden op te geven, waarom ik mij hieraan ook thans niet durf wagen.

Die reden ligt niet in de wetenschap, dat er te Amsterdam zooveel portretschilders tijdgenooten van VAN DER VOORT waren, van wien wij nog niets kennen of in de opmerking, dat ook de invloed van VANDEN VALCKERT¹⁾ in het werk van ELIAS duidelijk waar te nemen is, want noch het een noch het ander was mij ontgaan, maar alleen daarin

1) Van VAN DEN VALCKERT ken ik reeds een portret uit 1617. Ik heb daarentegen bezwaar tegen de toetsing van het portret van PIETER DIRKSZ HASSELAER, de oude, reeds in 1616 overleden, niet zoozeer om den tijd, VAN DEN VALCKERT graveerde reeds in 1612, als omdat de teekening te goed schijnt en de penseelbehandeling niet voldoende overeen stemt. Liever zoude ik dat portret aan VAN DEN VALCKERTS leermeester, GOLTZIUS, toegeschreven zien.

dat ik toen reeds sterke trekken van overeenkomst tusschen de oudste stukken van ELIAS en sommige koppen in het schutterstuk van LASTMAN en NIEUWLANDT opmerkte, maar daarbij alle gedachten aan de mogelijkheid van een verhouding van meester tot leerling tusschen LASTMAN en ELIAS uitsloot, omdat ik meende, dat CLAES LASTMAN, die voor den zoon van PIETER doorging, eer een jongere dan een oudere tijdgenoot van ELIAS was. Nu echter de Heeren DE ROEVER en BREDIUS hebben aangetoond, dat CLAES, even goed als PIETER LASTMAN, ouder dan ELIAS was, zoude ook de mogelijkheid bestaan, dat deze hem had gevormd, want in elk geval zal de leertijd van ELIAS, die voor het eerst op 31jarigen leeftijd als schilder voorkomt, en van wien voor zijn 35ste jaar geen werk met zekerheid is aan te wijzen, niet te vroeg moeten worden gesteld.

Hiermede wil ik niet gezegd hebben, dat ik nu ook LASTMAN als leermeester van ELIAS zou willen aanwijzen of VAN DER VOORT uitsluiten, maar alleen herinneren, dat er in die jaren nog te veel is, dat ons ontgaat, om te verdedigen, dat ik mij niet aan een betoog waag, waarvoor nog geen sterkere uiterlijke redenen spreken, dan die ik vroeger heb ontvouwd, om niet misschien binnen korteren of langeren tijd dat zelf weer te moeten afbreken.

Dat een soortgelijke redeneering mij niet weerhouden heeft dit geheele stukje te schrijven, is òn omdat ik voor mij zelf de overtuiging heb, dat ik, ten minste in die gevallen, die als grondslag voor verdere toeschrijvingen gebruikt zijn, met zekerheid het werk van VAN DER VOORT mag herkennen, òn het vertrouwen dat, ook indien ik mij in die overtuiging bedroog en er bij voorbeeld voor een groep met zekerheid een andere meester werd aangewezen, ik ten minste zoo groote overeenkomst zou hebben aangetoond, dat men aanstonds dezen onbekende in de naaste omgeving van VAN DER VOORT zou mogen plaatsen en dus ook dan nog mijn werk niet vergeefs zou zijn geweest.

Trouwens, ik kan niet genoeg nadruk leggen op wat ik reeds in den aanhef met andere woorden gezegd heb; indien, om een voorbeeld te noemen, het schutterstuk in 's Rijks Museum, 389f, niet van VAN DER VOORT bleek te zijn, zoude die ontdekking van weinig invloed op het oordeel over de overige toeschrijvingen mogen zijn, maar indien ooit werd bewezen, dat de schilder der schutterstukken van 1623 een ander dan onze meester was, dan — ja, dan zoude ik zelf de eerste moeten zijn, om bijna alles prijs te geven, wat ik hier heb nedergeschreven. Even mogelijk evenwel als het is, dat ik mij in de toeschrijving van enkele dier vroege werken vergis, even onwaarschijnlijk komt het mij voor, dat ik en anderen, die met mij die stukken van de latere jaren vergeleken, ons daarin zouden bedriegen ¹).

Ten slotte zij een woord van dank gebracht aan al degenen, die zoo welwillend waren mij hunne familieportretten te laten zien en onderzoeken, mij de noodige bijzonderheden mede te deelen, en daardoor den eenigen weg tot deze uitkomsten voor mij openstelden.

¹ Een uitzondering maak ik voor de beide portretten bij den Heer VAN LOON van 1623, die niet in zoo goeden staat zijn als de overige portretten en waartrent de afwijkende vorm der letters van het opschrift thans eenigen twijfel bij mij opwekt.

OVERZICHT VOLGENS TIJDSORDE VAN HET WERK VAN CORNELIS VAN DER VOORT
(geb. 1567 † 1624.)

Met * zijn de stukken gemerkt waaromtrent een aanwijzing onafhankelijk van de wijze van schilderen bestaat.

- Schutterstuk, Rijks-Museum 389
- 1610 LIEVE VAN LOON van Jhr. W. VAN LOON.
Schutterstuk, waarin de NICOLAAS RUYCHTAER, *Schaep clov. doelen* N° 19 (copie van N. R. bij Jhr. W. VAN LOON)?
- * Corporaalschap ¹⁾ van capⁿ JONAS WITSZ, ten stadhuize no. 124.
- 1614 DIRK HASSELAAR en BREGJE VAN SCHOTERBOSCH, Rijks-Museum.
- 1617 DIRK ALEWIJN en MARIA SCHUURMANS bij J. RUSTON ESQ.
- 1618 Regenten van het Binnengasthuis, ten stadhuize N° 147.
- * 1618 Regenten van het Oudemannenhuis, Rijks Museum 389d.
Regenten van het Rasphuis, Rijks Museum 389e.
- * 1618 Ds. JACOBUS ROELANDUS, Rijks Museum.
JOOST BAECK en MAGDALENA VAN ERP, in het Museum te Lyon n° 220 en 221.
Boven niet vermeld! Zonder datum maar beide met familiewapens.
Doelenstuk, *Schaep, clov. doelen* N°. 36 of 37, ten stadhuize N° 130
- 1622 Mans- en vrouwenportret bij Jhr. MR. H. HOEUFFT VAN VELZEN.
- 1622 CORNELIS PIETERSZ HOOFT, Aetatis Suae 76, gegraveerd door Houbraken, weleer in het Kon. Oudheidk. Gen.; boven niet vermeld! De letters als van VAN HOECK.
- 1623 Corporaalschap van Capⁿ. ADRIAAN PIETERSZ RAEP, ten stadhuize N° 128.
„ Corporaalschap van Luit. PIETER HASSELAAR, Rijks Museum 389c.
- 1623 HANS VAN LOON en ANNA RUIJCHAUVER, bij Jhr. W. VAN LOON.
NICOLAAS TULP bij Jhr. DR. J. P. SIX.
- * 1624 JAN VAN HOECK bij den Heer BIERENS DE HAAN.

1) Als naam voor een stuttersstuk blijf ik *Corporaalschap van Capitein*.... verkiezen, want al moge het waar zijn; dat wij de kracht van die uitdrukking niet volkomen kennen, ja, al zoude die zelfs oorspronkelijk niet volkomen juist zijn geweest, *verba valent usu* en dit woord is in die beteekenis geijkt door VAN MANDER en SCHREVEL, VOS en VONDEL, om enkel tijdgenooten te noemen.

CORNELIS VAN DER VOORT.

EEN NASCHRIFT

DOOR

MR. N. D E R O E V E R.

DE uitmuntende studie van den Heer SIX over het werk van dezen tot dusverre onbekenden schilder, geeft mij aanleiding, om nog een kleinigheid aan zijne biografie toe te voegen en tegelijk eene fout te verbeteren, welke onwillekeurig in de levensbeschrijving des meesters (*Oud-Holland III*, bl. 189) is ingeslopen, door verwarring van twee acten, waarvan eene op CORNELIS en de andere op een zijner broeders betrekking hadden. Ik zeide, dat zijne huwelijksgeboden ook te Turnhout werden afgekondigd. Dit is echter het geval niet, en de gevolgtrekking, dat hij daarom geacht moest worden daar ter plaatse kort voor zijn huwelijk te hebben gewoond, dient nu als niet geschreven te worden beschouwd. De ondertrouw-acte vermeldt daarentegen, dat hij gedurende twaalf jaren, dus sedert ongeveer 1586, inwoner van onze Amstelstad was.

De Heer BREDIUS deelde mij nog het een en ander mede over 's meesters weduwe CORNELIA BROUWER. Het is niet onwaarschijnlijk, dat zij een dochter was van JAN BROUWER, gecommiteerde raad ter admiraliteit te Rotterdam. Tusschen September 1625 en April 1629 vestigde zij zich op het Rapenburg te Leiden, wellicht omdat HANS LUCASZ VAN BEVERWAEL, haar zwager, daar woonachtig was, zoowel als hare ongehuwde zuster THEODORA BROUWER. De laatste had haar van tijd tot tijd met haar geld geholpen, en het scheen, dat CORNELIA ten leste niet wel in staat was die geleende penningen terug te geven, met dit gevolg, dat zij haar den geheelen inboedel, op *f* 921

getaxeed, afstond, bij acte den 24 November 1632 voor den Notaris P. D. VAN LEEUWEN verleden.

Dat zij nog schilderijen uit de nalatenschap van haren man had behouden en diens voorliefde voor Mr. CORNELIS deelde, bewijst het volgende lijstje:

Een schilderij wesende op koper gedaen van Mr. CORNELIS VAN HAARLEM.....	12 gl.
Noch een schilderij sijnde een Vanitas, wesende principael.....	20 gl.
Noch een schilderij van Agar, wesende een copye naer Mr. CORNELIS.....	8 gl.
Noch 2 landschappen van JAN VAN GOYEN ¹⁾	12 gl.
Noch een schilderij naer een italiaense vrou, principael.....	12 gl.
Noch een ovael, daerin geschildert is den Prins MAURITIUS.....	4 gl.
Noch een schilderije van Prins HENDRIC, in een viercante lijst.....	4 gl.
Noch een schilderije van een walvis, principael.....	20 gl.
Noch drie tronieen in een bort, wesende copije naer Mr. CORNELIS.....	8 gl.
Noch een schilderije, wesende een bancketgen en copije.....	20 gl.
Noch een schilderije, wesende een copije naer FRANS VENANT.....	30 gl.
Noch een schilderije, wesende een copije naer de voorz. VENANT.....	20 gl.
Twee lacherkens.....	11 gl.
Een stuckgen van Andromeda.....	4 gl.
Noch 3 tronyen, Venus, Juno en Pallas.....	12 gl.
Noch 2 stuckgens van een genaemt Mars en Venus.....	10 gl.
Noch een banquetgen.....	8 gl.
Noch zes conterfeysels.....	6 gl.
Noch een Maryenbeelt.....	6 gl.

Opmerkelijk is het, dat de copiën naar FRANÇOIS VENANT hooger werden gewaardeerd dan de zoozeer geächte stukken van en naar CORNELIS VAN HAARLEM.

Men heeft mij wel eens gevraagd, of de in 1648 in 't Delftsche gild ingeschreven schilder CORNELIS VAN DER VOORT een zoon van onzen meester zou geweest zijn. De testamenten en van CORNELIA BROUWER, en van de zes nagelaten dochters bevestigen dit echter niet.

¹⁾ Dit is vroeg! Vóór of 1632 nog te Leiden geschilderd

EEN OVERIJSELSCH ALBUM AMICORUM DER 16DE EEUW.

DOOR

DR. G. K A L F F.

HET mag een verblijdend verschijnsel heeten, dat men in onzen tijd allerwegen het nut van provinciale en stedelijke musea begint in te zien. Hoe licht blijft daardoor voor de belangstellenden bewaard, wat bij gebrek aan zulk een wetenschappelijk „depôt” buitenslands geraakte en hoe vee wordt voor elk toegankelijk, wat vroeger slechts aan weinigen ter bezichtiging gegund werd¹⁾.

De Tentoonstelling van Oudheden te Zwolle gaf eenigen tijd geleden den stoot tot de oprichting van een Museum te dier stede. Bij een bezoek aan de reeds nu merkwaardige verzameling, die onder meer ook eenige stukjes van HENDRIK AVERCAMP telt werd mijne aandacht getrokken door een boekje, dat bij nader inzien een in het laatst der 16de eeuw geschreven „Album Amicorum” bleek.

De eigenaar van het album schijnt tot het adellijke geslacht VAN BESTEN te hebben behoord; hij stond in betrekking tot verscheidene bekende Overijselsche geslachten, als: VAN HAERSOLTE, VAN DEDEM, VAN VOORST, DE VOS VAN STEENWIJK e. a. Ook vindt men in het boekje onderscheidene ridderwapens, als dat van VAN BESTEN, LANSCROON DIEPENBROCK, DELEN, ECHTEN. De familie VAN BESTEN bleef R. K. met uitzondering van een paar leden. Hunne havezate was Mennigeshave bij den Ham; het geslacht komt in Twenthe voor.

¹⁾ Men kan hierin echter te ver gaan, zooals mij een vorigen zomer bleek: dat men het „stokske” van OLDENBARNEVELT bewaart (zie: VONDEL cd. v. LENNEP (II, 314) — wie zou het wraken? Dat men te Arnhem in een Museum van Oudheden den stok van Mr. DULLERT bewaart, mag, bij alle achting voor wijlen den ex-president der Tweede Kamer, zeker een wissel op de toekomst heeten. Kwam het slechts op den tijd aan, dan zou dit welvarende, deftige bamboes over een paar eeuwen zijne plaats wel verdienen.

Vele der liederen en spreuken, welke het boekje bevat, zijn in het Duitsch geschreven, andere in het Fransch; hier en daar treft men eenige Italiaansche regels aan. Sommige liederen en „inscriptiën” — als ik ze zoo mag noemen — zijn in het Nederlandsch geschreven; de taal van andere is zeer sterk Duitsch getint. De verzameling telt verschillende geestelijke liederen en gedichten; meerendeels werden deze door vrouwen en jonkvrouwen geschreven.

Op de keerzijde van het eerste blad leest men:

ADOLPHE VHAN BESTEN
En Esperance Constance
Anno 1596

Sic hic vive ut
postea vivas.

Weer mi gift schoene wordt unt meent sye nicht
Ick hoer sye wol unt geloeve sye nycht.
Synt sye dan geloegen soe syn yck noch un-Bedrogen 1).

Ik laat hier nu volgen, wat ik in den korten tijd van mijn bezoek aan het Museum der Overijs. Ver. heb opgeteekend: 2)

Nulle rose senza spine.

ADOLPH CONTE DE BENTHEIM.

Doen dic trouwe was ghebooren
doen vlochse in eens Jaghers horen
daer lach sy soo langhe in en wies
tot dat den Jagher synen horen blies
doen vlochse soo verre met den winde
dat ick lutter oft weynich trouwe vindc. 3)

Post nubela Phebus

P. C. v. B.

1) In een bundeltje (kleinere stukjes ter Leidsche bibliotheek aanwezig en gedrukt: „toe Reesz by my DERICK WIJLIX VAN SANTEN, anno 1584, lees ik het volgende hiermede eenigszins overeenkomstige versje:

Die my mit schoone woorden dient,
Ende mitter herten niet en meynt,
Dien wil ick weder leenen
Schoone woorden sonder meenen.

2) Gaarne betuig ik hier nog eens mijnen dank aan het bestuurslid der Overijs. Vereeniging, Mr. BIJSTERBOS, voor de heusche ontvangst te zijnen en voor de welwillendheid, waarmede hij mij in staat stelde, het „album” te gebruiken.

Ook aan den archivaris van Overijsel, Mr. J. J. VAN DOORNINCK breng ik hier mijnen dank voor de nasporingen welke hij te mijnen behoefte deed.

3) Deze regels vindt men ook in „Den Regel der Duytsche Schoolmeesters..... door DIRCK ADRIAENSZ VALCOOCH..... 1591, bl. 127.

Nu wyl yck syngen unt heven an
 dat yck doch nou vul brengen kan.
 etc.

Myt einem becummerten hertzen wyl yck godt ropen an
 etc.

Ick sach en mhal ene wunderschone maget
 etc.

VAN DEDEM.

Op de wijze: *Fortuun Eelas pourquoi.*

Hoe zijt ghy t'aller stont
 Lieff op my dus ghestoort?
 Met een dootelijck woort
 Hebt ghy mijn hardt deurboort.
 etc.

EIJN NIEU LIT.

Als de eckelen rysen (l. ripen) soe mest de boer de svyn
 Ick heb eyn vilt gescoetten
 Het hef my soe lan(c) verdroetten
 By de lyfde en mach ick nit syn.

Dat vilt dat yck gescoetten heb
 Dat is noech hase noech vilt koenin.
 Het is de moergenstern
 Bruun ogen sijn ick soe gern
 Mijn lifvekens klaer angescin.

Het (sou) eyn suiverlicke savons gaen om vijn
 Savons wel alsoe late
 Den rutter quam har te spraeke
 En sy hit hem ser villicome sijn.

Hy nam de suyverlicke al by de vitter hant
 Hy setten se an syn syde
 Vat hy dede sy moesten(t) liden
 Har erken en durden nit lanck.

Maer doe den stolt rutter syn ville hadde gedaen
 Hy seyde vel scoen yuncvrouwe
 Hat gy u erken behouven
 Ghy moegct vel te huusvart gaen.

Vaer sal ick henne rijden vaer sal (ick) hene gaen
 Hat ghy my mach(t) gelatten
 En macdeken van der stratten
 Gy hat vel beetter gedaen.

Hat yck u mach(t) gelaetten en macht soe ick u vant
 Gy sit soe fir al boeven schreven
 Gy vaert gen macht gebleven
 Vant den soemer is noch lanck.

De macht de kerde omme, enen ganck sy ys gegaen
 Sy ginck haar moeder sagen
 Ofte sy over den rutter wilde klagen
 Want hy hadde haer groet leit gedaen.
 etc. ¹⁾

EIN AMOREUS LIT.

Gequest byn ick van bynnen ²⁾
 Doerwont myn hart soe ser
 De strale van harer mynnen
 Stoert my hoe lanx hoe mer
 Maer vat vil ick troest sucken soe ver
 Ick vinde myn(s) lijdens gyn verdrach
 Scoen lif voer ick my hen kere
 Gy sit allein de my troest geven mach.

U goenst heft my getogen
 Gebrach(t) in svar verdrit
 Slaet op my u oegen
 Mijn lidens druck ansit
 Gy boeget myn hart al vart en Rit
 Van(t) ick noeyt gin Lifver en sach
 Och var ick komme het is al om nit
 Gy sit allein etc.

Ein hart vervult met Liden
 Drach ick hort nu certein
 Het roept tot allen tiden
 Och vaer ick u met u allein
 Och moecht dat wesen ho edel grein
 Soe lif vaerre mijn geclach
 Mijn lifkens oeckens klaer.
 Gy sit allein et.

Recht als een roes ontloecken
 Soe staet mijn hoepen na dy
 Hat ick u lif ontloecken
 Soe war mijn harte vrij
 Ick suchte ick duchte veel drues ic lij
 Om u soe peins ick al den dach
 Al veinst ghij lif u hart voer mij
 Gy sit allein etc.

¹⁾ Vgl. *Horae Belgicae* II, No. 78.

²⁾ Denzelfden aanvang heeft et bekende lied, dat voorkomt in: *Horae Belgicae* II, No. 97, waarvan slecht één couplet bekend is.

De overige coupletten schreef ik niet over; hier moge slechts het laatste volgen:

Ay lif mijn troesterinne
 Helpt my dragen den svaren last
 Den knoep van hoefscer mynnen
 Laet emmer hoelden vast.
 Dat van u noet my te gast
 Ick vil betalen mijn gelach
 Daer in te licgen heb ick gepast
 Gy sit allein die my troost geven mach.

D WITT.

EEN ANDER LIT.

Vroeu ma(n)ne lat u scynnen staen ¹⁾
 De lichte dach komt onverboergen
 Hy seyde scoen lyf het ys ken dach
 Daer toe kein lichten moergen.

De nachtegael sinct haeren sanck
 Sy kan haer tonge niet bedvingen
 Hy seyde scoen lif komt hijr to mich
 Wy twey willen vroende hantiren.

Hy leyde sin armkens in de mijn
 Daer in ghinck hy liggen rusten
 Das was sin harte ein medesin
 Rick goet wat mach de alderliefstelusten.

Hy legde sijn hoevet op mijn borst
 Mit armen omvangen
 Bedecket mijn er, dat bit ick dy
 Mijn er boven alle dingen.

Och dat vil ick ser gerne doen
 Ein bloeme boven alle vifven
 Soe lange ons goet mijn leven spart
 Suttu de allerlifste biiven.

Dy ons dit liddeken ersmal sanck
 Hy hef het alsoe wel gesongen
 Hy hef syn scoene boeck gedict
 Goet scende de valsce niders tongen.

ynt ecuych getrou

DERCK VAN BRYENEN.

godt boeven al

ANNA VAN VOERST.

In zijne lijst van „Liederanfänge" (*Hor. Belg.* II, XXXI) neemt H. v. F. ook op: „Nu, mane, laat uw schijnen staen" (1631) blijkbaar is dit ons lied.

Marya van Voerst is myne naem
 Yck soeck voer ryckdom eer en faem
 Ryckdom can men krijghen
 Als den onvroomen moet svijghen.

lijdt mijt unt fordrage
 an godes genade nyct forsage
 gelucke kumpt alle dage.

MARIJA VAN HARSOLTE.

Ach edel mensche siet met medelijden hier op mij
 bespot bespoghen was ick seer versmadelyck om dy
 Croone moste ick draghen als elck mensche wel weet
 etc.

(Waarschijnlijk bij een Ecce Homo.)

EEN AMORUES LIEDEKEN.

Cupido trionfant aenhoort mijn lammenteren
 Mijn schonlief seer plesant wilt my abandoneren.
 etc.

Dat Jonge hertc mijn
 Dat lijt sware pijn
 't Gesciet om der liefde wille
 Daerin can mijn niemant stillen
 Dan die herts alderliefste alleyn
 etc.

J. VAN DER DOES.

halt dich rein
 achte dich klein
 si gerren allein
 mach dich nicht zu gemein.

mit scrivers ¹⁾

EVA VAN DEPENBROECK.

¹⁾ Deze woorden (*mit scrivers*) zijn door eene andere hand (die van A. VAN BESTEN?) geschreven tusschen het vierregelig versje en de onderteekening. Ik vermoed dus, dat deze Eva een appeltje te schillen heeft gehad met haar „scriver”. Op haar zouden dan liederen toepasselijk zijn, gelijk men ze aantreft *Hor. Belg.* II, No. 34 en *Antwerpsch Liedeb.* No. 152; het laatste vangt aldus aan:

Te Gherbeken binnen daer staet een stenen huys,
 Daer rydt alle daghen een edel lantsvrouwe uyt,
 Si rydt uit alle daghen,
 Selve heeft si een so goeden, ghetrouwen man,
 Die clerc, die schriver stont in haer behaghen.

1596. Vertu passe tout.

Eva geboren Dochter zu Inhausen und Kniphausen Frewlin zu Eltern und Vogelsanck.

parlar poco far assai.

GOTTHARD KETTLER

Lagae (?).

Chi caval non ama
ni belle donne brama
ni spada, codard si chiama.

GOSWINUS KETTLER

Lage 1598 April 14.

CHANSON.

Tu n'auras pas de moy ton esperance
Sy je ne voy en toy de la constance
Amour se doit gaigner par patiance

Tu aspires trop tot a ceste affaire
Pour bien aimer il fault qu'on persevere
Aus esprits trop boillians rien ne prospere.
etc.

Je ne changeray d'opinion

REINDT DE VOS VAN STEENWICK.

1599.

Wer godt vertrout
der hat woll gebout.

CORNELIA VAN DEN RUITENBERCH.

Si ma metresse estoit diablesse
de bien bon coeur
ie voudroie estre lusifer.

GASPAR PENASSE.

O dura cosa d'esser innamorato
 Perder il tempo et non esser amato
 Mijn gheluck is alsoe
 Wat ick dorsche dat is stroe
 Wat ick wanne dat is kaf
 Waer ick coeme bin ick schaf af.

Vertu engendre l'honneur.

FRANÇOIS DE URIA.

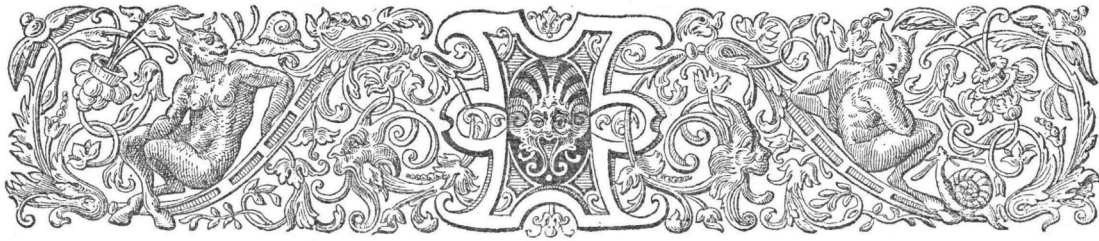
Amour nes autre
 que baiser l'un lautre.

J. L. WEMMEL.

Eene andere hand schreef hieronder:

In quem anima Daphnidis iuxta Pythagoram transivit. Daphnis amoureux lequel pense l'extreme iouissance d'Amour aux seul baiser sa maitresse Chloe n'ayant cogneu l'autre plus grand et excellent plaisir.

JOANNES CABELJAUW.

De eerste Hoogleeraar in de Rechtsgeleerdheid te Amsterdam.

DOOR

E. W. M O E S.

ONDER de vele Vlamingen, die zich reeds vóór het eigenlijke begin van den tachtigjarigen oorlog naar de Noordelijke Provinciën begaven, behoort ook de Gentenaar JOANNES CABELIAU. Omstreeks 1567 vestigde deze zich met zijne vrouw, ANNA VAN DER BRUGGHEN, die hem 1571 een zoon ABRAHAM schonk, in Leiden, en ook hij behoorde tot die beruchte Vlamingen, die LEICESTER beheerschten en wederkeerig door den Engelschen landvoogd beheerscht werden. Zoo kwam het, dat zijn naam ook genoemd wordt bij het verraad van COSMO DE PESCARENGIS¹⁾. 12 Oct. 1587 leidde hij een vergadering in de herberg „De Dondercloot”, waar ook zijn broeder bij tegenwoordig was. Op het bericht, dat de ouderling VALMAER gevangen genomen was, ging de vergadering uiteen, en zocht ieder een goed heenkomen. CABELIAU ontmoette op zijn vlucht te Woerden den schoolmeester JACOB CORNELISZ en den houtkooper JACOB VREDERICSZ, en gezamenlijk zetten ze toen hun vlucht voort naar Utrecht, waar ze ook nog HENDRIK VAN SOEST en professor ADRIANUS SARAVIA aantroffen. Aanstonds begaven de samenzweerders zich naar LEICESTER, die hen gerust stelde en zijn hulp beloofde. Daarom maakte CABELIAU weer aanstalten, om naar Leiden terug te gaan. In Koudekerke aangekomen, stuurde hij zijn zoon, predikant te Kudelstaart, op verkenning vooruit, maar nog vóór deze weer

1) Dr. W. BRSSCHOP. *De woelingen der Leicestersche partij binnen Leiden, 1586 en 1587.* Leiden, 1867. 40.

teruggekeerd was, kwam er reeds een bericht van zijn vrouw, die in Leiden gebleven was, dat het in de stad niet veilig was, waarop hij weer naar Utrecht de wijk nam. En zijn vrouw had goed gezien, dat de Leidsche vroedschap de zaak ernstig opvatte, want 14 en 15 October werd CABELIAU ingedaagd, en 17 October werden er zelfs brieven aan de Staten van Holland en aan verschillende steden geschreven, om uitlevering te vragen. Nadat hij 30 Oct. ten derde male was ingedaagd, zond hij 13 December een brief ter zijner verdediging in, maar het beroep op de goede diensten, voorheen door hem aan Leiden bewezen, vermocht niet de vroedschap zachter te stemmen. Ten minste, 13 Jan. 1588 werd hij veroordeeld: „op een horde gestelt ende daer mede gesleept te worden tot opte plaetse voor Sgravensteen, daer men gewoonlicken is straffe te doen over de boosdaders, vorder dat de twee voorste vingeren zullen werden affgehouden, dat hij aldaer gerecht sal werden mitten zwaerde, datter die doot naer volcht, dat tdoode lichaem naederhant gequartiert ende de vier deelen mit thooft daer naer gestelt sullen werden op elck van de vyff poorten deser stede.” Daar hij niet kwam, om deze straf te ondergaan, werd hij ten eeuwigen dage op lijfstraffe verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard. Toen volgde hij met vrouw en kinderen ADOLF VAN MEETKERCKE naar Engeland, waarheen ook professor SARAVIA zich gewend had.

CABELIAU vestigde zich te Meston, maar zijn zoon ABRAHAM, die 1590 in Engeland getrouwd was met MARIA VAN LEEST, zocht spoedig zijn vaderland weer op en wordt 29 Mei 1591 poorter van Amsterdam¹⁾. Het tweede kind, de eerste zoon, die ABRAHAM in Amsterdam geboren werd, kreeg den naam zijns grootvaders JOANNES, en zag 1600 of 1601 het levenslicht.

Toen 1603 en 1605 een Zweedsch gezantschap in Holland was, om het noodige te verkrijgen voor het onlangs gestichte Gothenburg, bewees zijn vader, inmiddels een rijk koopman geworden, den gezanten hierbij de grootste diensten, en besloot zelfs, met zijn geheele gezin naar Zweden te verhuizen, waar hij zich al spoedig de gunst van koning KAREL IX verwierf.

1607 benoemde deze hem tot Directeur van den Zweedsch-Persischen handel, 1608 tot Directeur der mijnen bij Gothenburg en tot Directeur van de munt, en 1609 tot burgemeester van Gothenburg. 30 Oct. 1611 stierf de koning, doch diens opvolger, GUSTAAF ADOLF, was CABELIAU niet minder gunstig gestemd. 1612 benoemt hij hem tot Commissaris-Generaal bij het regiment van Kolonel MONNICKHOFFEN, in het volgende jaar wordt hij zelf in diens plaats aangesteld als opperbevelhebber van de vloot, die tegen de Denen werd uitgerust. Eindelijk verheft de koning zijn gunsteling 1615 nog tot Directeur-Generaal der eerste kopermijn-compagnie in Zweden.

Inmiddels was er een al te intieme verhouding ontstaan tusschen GUSTAAF ADOLF

¹⁾ Deze ABRAHAM CABELIAU moet niet verward worden met zijn tijd- en naamgenoot, die 1617 een „*Rekenkonst van de Grootte Zeevaert*” uitgaf. Deze was boekhouder te Amsterdam. Zijn moeder heette SUSANNA VAN QUICKELBERGH en zijn vrouw PETRONELLA PLUYMPOT.

en CABELIAU's oudste dochter MARGARETHA (later gehuwd met SLOTZ), zoo zelfs, dat zij den koning, hem op een krijgstoct in Lijfland vergezellende, een zoon schonk, later bekend onder den naam van GUSTAAF, graaf van WASABORG. Waarschijnlijk om deze reden verliet ABRAHAM 1617 Zweden, en vestigde zich wederom te Amsterdam. Zijn zoon, reeds door KAREL IX tot letterkundige studiën aangespoord, werd te Harderwijk ter schoole besteld, en kwam daar onder leiding van JOANNES LAVINIUS en JOANNES WOLPHIUS. Twee jaren lang bezocht hij die school, en woonde er aan huis bij BARTHOLOMAEUS BACCOVIUS. Van zijne studiën legt BACCOVIUS een glansrijk getuigenis af. Toen deze nl. gehoord had, dat ABRAHAM CABELIAU van plan was de wetenschappelijke loopbaan van zijn zoon af te breken, en wilde dat hij zich in den handel zou begeven, schreef hij ¹⁾ 12 Febr. 1619 den ouden CABELIAU een brief, waarin hij hem met aandrang zijn voornemen ontried, daar hij, nauwkeurig met zijn zoon bekend geworden, bemerkte had, dat JOANNES volstrekt niet geschikt was voor zijns vaders beroep, wel der wetenschap nuttig kon zijn.

Maar de Amsterdamsche koopman liet zich zoo gemakkelijk niet bepraten. Zijn zoon kwam werkelijk in het ouderlijk huis terug, en was twee maanden later nog onzeker over zijn naaste toekomst. 20 April klaagt hij zijn nood bij zijn vriend JOANNES VOETIUS, en verzoekt hem dringend, hem bij te staan, in zijn verzet tegen 's vaders plannen. En VOETIUS vermocht meer dan BACCOVIUS, want reeds 6 dagen later schrijft de jonge CABELJAUW hem in een opgetogen brief, dat hij eerstdaags naar Leiden zal gaan, om daar kamers te huren. Van dien tocht doet hij 3 Mei, toen hij juist weer in Amsterdam teruggekomen was, een verhaal aan VOETIUS. Slechts noode had hij er toe kunnen overgaan, kamers te huren; zulk een slechte indruk had het studentenleven op den eerzamen gymnasiast gemaakt, en hij hield het bijna voor onmogelijk, te midden van al die drukte, rustig te kunnen werken. Eindelijk was hij echter bezweken voor de raadgevingen van zekeren MELICHIUS, en had hij toch dien stap gedaan, toegerust met de beste voornemens, om ingetogen te leven.

15 Mei betrok hij zijn nieuwe woning en nog denzelfden dag schrijft hij zijn vriend JOANNES CASSANDRIUS dat hij al druk aan het studeeren is, maar we zullen wel niet te veel waarde moeten hechten aan zinsneden als deze: „Noctes diesque Senecam legendo tero”. Trouwens hij zelf slaat weldra een ander boekje van zich open. Aan VOETIUS, tot wien hij overigens in al zijn brieven meer als tot een vertrouweling schreef, klaagt hij twee dagen later reeds over eene ongesteldheid, die niet in het te harde studeeren zijn oorsprong kan hebben gehad.

Reeds aanstonds trachtte hij zich bij bekende Leidenaars aan te sluiten: „haec enim recta inclarescendi via”, en men mag aannemen dat hij met ernst zijn studiën aanvatte, om, zoo hij 22 Mei aan VOETIUS schrijft, de toegevendheid zijner ouders niet te beschamen. Hij was dan ook uiterst ingenomen met het onderwijs: „Hic, hic sunt scientiarum omnium sedes... Hic omnes facultates florent... Numquam credidisssem

¹⁾ Aangehaalde brieven, die niet in de twee bekende verzamelingen staan, bevinden zich in de verzameling handschriften der Leidsche bibliotheek.

hanc nostram tam celebrem fuisse Academiam". Vooral over HEINSIUS, die toen juist TACITUS aan het verklaren was, en dien hij dagelijks hoorde, is hij verrukt. Zeer bescheiden voegt hij er aan toe, dat hij niet gelooft, ooit zoo beroemd te zullen worden. Een brief aan VISSERUS van 27 Mei is bijna geheel vol over HEINSIUS; van alle faculteiten volgden men zijn colleges, zoowel Theologen en Juristen, als Medici. Ook wanhoopt hij er niet aan, persoonlijk met den grooten meester kennis te maken, steunende op de vriendschappelijke betrekkingen, die zijn vader met hem gehad had.

Ofschoon 26 Juni als student in de juridische faculteit ingeschreven, liet hij zijne Juridische studiën door Litterarische voorafgaan. In den zomer vervaardigde hij zelfs een stuk „*Agrippina*”, dat hij aan zijn vrienden rondstuurde, doch waar ik verder geen spoor van heb kunnen vinden. Ook zou hij zich gaarne op de Theologie toeleggen, maar hier verklaarde zijn vader zich sterk tegen. Dat belette hem echter niet, bijzonder veel werk van de Philosophie te maken, waarbij SENECA zijn lievelingschrijver was: „In SENECAM pergo... Imo et pergam, donec vivam” schrijft hij 10 Sept. aan MARCELLUS SLADUS. 10 Nov. stuurt hij CASPARUS WALLIUS weer eens een zijner lettervruchten: „*de brevitae vitae*”, en twee dagen daarna klaagt hij bij VOETIUS, dat door ernstiger studiën, zijn dichtader aan het verdrogen is. Toch bericht hij 19 Jan. van het volgende jaar JOANNES CASSANDRIUS, dat hij nogmaals een stukje „*de tranquillitate animi*” geschreven heeft, waar bij hij later nog hoopt te voegen een verhandeling „*de beneficiis*”, en 17 Febr. vinden we hem hier ook aan bezig. 13 Maart schijnt hij eindelijk eens met de Juridische studiën te zullen beginnen.

Inmiddels was het hem gelukt met HEINSIUS bekend te worden; ten minste, toen hij 4 Sept. in Amsterdam was, ontving hij van hem een brief. Met zijn Juridische studiën maakte hij goed voort, zoodat hij zich na eenige maanden „J. U. Candidatus” kon noemen.

Een weinig hierna vatte hij het plan op, 100 zijner brieven uit te geven, met welk plan SIXTUS AMAMA hem 30 Maart 1623 geluk wenscht. De voorbereidselen werden langzamerhand gemaakt. 24 Juni schreef PETRUS GRUTERUS er een opdracht voor, toen hij plotseling het denkbeeld opvatte, weer naar Zweden terug te keeren. Hier kwam echter niets van. Veeleer vinden we hem weer ijveriger dan ooit aan de rechtsgeleerde studiën. In een verkeerd gedateerden brief (25 Aug. 1613) wenscht WOLPHIUS hem er geluk meê, dat hij cum laude zijn stellingen verdedigd heeft. Toch denkt hij er nog steeds over, zijn fortuin in Zweden te gaan zoeken. AMAMA stelde hem in kennis met HECTOR BOURICIUS, die hem 26 Aug. goede hoop geeft, bij GUSTAAF ADOLF vooruit te komen, en reeds draagt hij zijne brieven den Zweedschen koning op. Om zeker te zijn dat op die opdracht niets is aan te merken, zend hij haar eerst ter beoordeeling aan AMAMA, die haar 16 Sept. weer terugstuurt, en haar erg mooi vindt: „si necdum doctorem te renunciavit Academia attamen titulo istro τρις και τέτρακις dignus es”. Eerst 19 April 1624 kon AMAMA hem werkelijk Doctor noemen, en met een eervol getuigschrift, onderteekend door PETRUS CUNAEUS, EVERARD BRONCHOST, CORNELIS SWANENBURGH en JOHANNES LYNDERHUYSEN, verliet hij 6 Juni de Academie. SIBRANDUS LUBBERTUS en

ISAAC PONTANUS maakten een gedicht op zijn promotie, en HEINSIUS stuurde er zelfs een vers over aan GUSTAAF ADOLF.

Gedurende zijn studententijd had hij veel met zijn gezondheid te worstelen gehad, en herhaaldelijk klaagt hij daarover in zijn brieven. Febr. 1620 vond hij het zelfs geraden Professor REINIER DE BONDT over zijn toestand te raadplegen.

Spoedig aanvaardde hij zijn reis naar Zweden. Op zijn vertrek maakte HENDRIK VAN DELMENHORST nog een gedicht. Omstreeks denzelfden tijd riep GUSTAAF ADOLF ook zijn vader weer tot hoogere ambten uit Amsterdam terug, die er dan ook over dacht weer te gaan, zooals zijn zoon aan VOETIUS schrijft. Zijn vader aanvaardde werkelijk wederom de reis naar Zweden, en werd 1624 benoemd tot Verantwoordelijk Directeur van de Rekenkamer.

In Zweden aangekomen, ordende JOANNES zijn brieven. In twee afdeelingen zou het boekje verschijnen, eerst 100 brieven van hem, en dan als Liber Adoptivus, eenige brieven en verzen aan hem. 1 Maart 1626 komt hij er rond voor uit, dat een der redenen voor de uitgave wel was, dat de wereld zou kunnen lezen, dat hij met de voornaamste mannen in betrekking stond. 7 April richtte hij zijn voorrede tot den koning, en zoo werd zijn eerste werk, nog opgeluisterd door een klein gedichtje van LUBBERTUS, de wereld ingestuurd: „*Johannis Cabeljavii F. U. D. Epistolarum, centuria prima. ad invictissimum Gustavum Adolphum, serenissimum Sueciae regem, etc. Adjuncto libello adoptivo, in quo ad auctorem doctorum virorum aliquot epistolae testimonia, atque carmina. Item, Duplice annexo indice. Holmiae. Sumptu auctoris, Praelo Reusneriano CIO CXXVI.*” kl. 8°. Tot belooning schonk GUSTAAF ADOLF hem een ridderorde, die volgens erfenis langs vrouwelijke linie in het bezit gekomen is van Jhr. BEELDSNIJDER.

Nu verliezen we hem eenige jaren uit het oog, totdat we hem in de eerste maanden van 1629 weer in zijn vaderland aantreffen. 26 Maart van dat jaar wenscht AMAMA hem geluk met zijn terugkomst. Ofschoon hij zich 24 Maart nu als Dr. nog eens te Leiden liet inschrijven als student in de rechtsgeleerdheid, vestigde hij zich in den Haag als „Advocaet voor den Hove van Holland”, en woonde er „in de Spuijstraet over de 5 Orangie-appelen”. Hier opende hij weer met allerlei geleerden correspondentiën. Zoo bood hij zijn bundel brieven BARLAEUS ten geschenke aan, en opende op die wijze 22 Juni met hem een briefwisseling. BARLAEUS ging in op de hem aangeboden vriendschap, en antwoordde hem zoo spoedig, dat CABELJAUW reeds den 28sten weer een brief terug kon sturen. Ook met Zweden brak hij zijne betrekkingen niet af, en in zijn laatsten brief aan BARLAEUS zegt hij zelf, dat hij binnen kort, aan OXENSTIERNA en aan den koning zal schrijven.

Spoedig begeeft hij zich voor een korte wijle naar Amsterdam, om de vriendschapsbanden met BARLAEUS nog vaster aan te halen. Alom werd hij geëerd. PUTEANUS drukte 3 Oct. zijn bewondering op de volgende eigenaardige wijze uit: „Barbarus sim, ac planè elephantì corio circumlectus, nisi inter decora te saeculi nostri censeam.” Wat zijn bezigheden in die dagen betreft, vinden we hem weer in een geheel andere studie verdiept. 13 Jan. 1630 toch bericht hij aan BARLAEUS, dat binnen kort van hem zal

verschijnen een vertaling in het Latijn van POLYANDER's: „*Over den sesden Psalm, Amst. 1628*” 12°. Dit zal wel zijn: „*Meditationes sacrae in Psalmum VI. L.-B. 1630*”, 12°, een boekje dat ik wel vermeld vond, doch zelf niet in handen heb kunnen krijgen. Verschenen is het zeker, want 7 Mei zegt BARLAEUS het gelezen te hebben ¹⁾.

Uit een brief van DAN. HEINSIUS, 9 Aug. 1630, blijkt dat CABELJAUW omstreeks dezen tijd, zoowel aan de Leidsche Hoogeschool, als te Dordrecht pogingen aanwendde, om een aanstelling te krijgen. HEINSIUS belooft hem voor Dordrecht bij ADRIAAN VAN BLIJENBURG aan te bevelen, die echter spoedig daarna stierf.

Inmiddels maakte hij weer een tweede verzameling brieven voor den druk gereed 4 Nov. verlangt JACOBUS CRUCIUS er reeds naar, en in het begin van 1631 verscheen het werk, met een opdracht aan DAN HEINSIUS van 20 Jan.: „*Fohannis Cabelavii. F. U. D. Epistolarum Centuria Secunda, ad Nobilissimum et Amplissimum Virum Danielem Heinsium. Adjectum est insuper Corollarium Epistolicum. Hagae-comitum. Typis Iostii Ockersonii CIOIOXXXI.*” Dit Corollarium Epistolicum bevat een reeks brieven aan JUSTUS CAECILIUS PUTEANUS. Deze uitgave werd o. a. door ISAAC PONTANUS bezongen. In den titel is niet vermeld, dat zich achter dit Corollarium Epistolicum nog een aanhangsel bevindt, dat 's mans karakter op een kenmerkende wijze aan het licht brengt. Het is een „*Fohannis Cabelavii Litterarum Amicorum Series*”. De wereld moest het nu eenmaal weten en gedrukt lezen, met wat voor beroemdheden onze CABELJAUW omging. Deze alphabetisch gerangschikte lijst bevat dan ook niet alleen de namen van buitenlandsche staatslieden als graaf ABRAHAM BHRA en AXEL OXENSTIERNA, maar vooral ook Nederlandsche geleerden. VORSTIUS, RIVETUS, THYSIUS, WALAEUS, SALMASIUS, HOMMIUS, GOMARUS, BAUDARTIUS, METIUS, TRIGLANDIUS, ERPENIUS, SLADUS, SCHREVELIUS, zij vormen slechts een zeer klein gedeelte der breed aangelegde „*Litterarum Amicorum Series*”. Maar al overschrijdt die lijst verre het getal 100, nog is CABELJAUW niet te vreden. Reeds 19 Nov. van het vorige jaar had hij BARLAEUS verzocht hem bij HUYGENS aan te bevelen, en nu biedt hij 3 April 1631 zijn laatste pennevrucht den heer van ZUYLICHEM aan, die hem 14 April in een vleierend schrijven bedankt.

Reeds zijn vader, ABRAHAM CABELIAU, had pogingen gedaan, om zijn adellijke afkomst erkend te zien, en 27 Mei 1611 schrijft deze aan zijn broeder JOHANNES CABELIAU, koopman te Dordrecht, of deze, als hij naar Gent gaat, daar eens moeite voor wil doen, en

1) In de verzameling handschriften van de Bibliotheek van de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam is een brief van CABELJAUW aan CONSTANTIJN HUYGENS van 1 Juli 1630, doch deze brief moet bepaald als onecht verworpen worden. Er bevindt zich namelijk de volgende opeenstapeling van onmogelijkheden in. Ten eerste het feit dat CABELJAUW 1 Juli 1630 een vertrouwelijk brief aan HUYGENS schrijft, terwijl hij 19 Nov. van dat jaar aan BARLAEUS verzoekt hem eens bij HUYGENS aan te bevelen. Dan is de brief geschreven van Leiden uit, terwijl hij toen in den Haag woonde. Hij spreekt er in over een brief van CHIFFLETIUS dien hij eerst 18 Mei 1631 ontving, en over het adelsdiploma van de stad Gent, dat eerst 12 Juni 1631 afgegeven werd, en eindelijk wordt de geheele zaak van Nuckle behandeld, die eerst in de helft van 1633 voorviel. Voegt men hier nog bij, dat de geheele brief in zeer eenvoudig Latijn is opgesteld, terwijl CABELJAUW gewoon was, erg hoogdravend te schrijven, dan zal het niemand verwonderen, wanneer wij aan de echtheid van bovengemelden brief twijfelen.

hij geeft hem tevens op, wat hij zelf van zijn voorouders weet. Maar er kwam toen niets van. Dat zijn zoon die pogingen weder opvatte ligt voor de hand. Hij wendde zich tot den ook door zijn oudheidkundige studiën bekenden lijfarts van ISABELLA CLARA EUGENIA, JOHANNES JACOBUS CHIFFLETIUS. Deze stelde hem niet te leur. In het Rijks-Archief te 's Gravenhage bevindt zich een in folio gedrukt antwoord van CHIFFLETIUS (15 Kal. Junii 1631) waarin hij hem de resultaten van zijn onderzoek meedeelt. Hier is tevens bij afgedrukt het: „*Testimonium Civitatis Gandensis Flandriae Metropolis, de gente Cabeliavia.*” Het origineel hiervan, ondertekend 12 Juni 1631 door C. v. MARCKE, is ook op het Rijks-Archief aanwezig.

4 April 1631 begaf hij zich ter woon naar Leiden, waar hij zijn intrek nam: „over 's prince logement, naest mijn heer RIVET”, doch wispelturig van aard, moest Utrecht al weer spoedig Leiden vervangen, en 20 Juli schrijft hij HUYGENS over een reis naar Bremen.

Te Utrecht werd hij bekend met de familie HAECK. WOUTER HAECK, gehuwd met LUCRETIA VAN DER HORST was de vader van BAREND, MARGRIET en MACHTELD HAECK, waarvan de laatste het hart van CABELJAUW gestolen had. Daar WOUTER HAECK een vriend van HUYGENS was, verzocht CABELJAUW hem om zijn voorspraak, en HUYGENS liet hem niet in den steek, waarvoor CABELJAUW hem 17 Aug. hartelijk dank zegt. Ongeklukigerwijze breekt op dit interessante tijdstip juist de draad van het verhaal, en tot 8 Febr. 1633 vond ik geen brief, noch van, noch aan CABELJAUW.

Ofschoon nog te Utrecht, zoekt hij toch reeds kennismaking met Bremers. 3 Jan. plaatste hij bv. een versregel uit PINDARUS in het album van JOHANNES COCCEJUS en 8 Febr. schrijft hij van Blyenstein, het huis van WOUTER HAECK, uit, een brief aan JOHANNES MÖRSIUS. Voor hij echter de reis aanvaardde vond zijn huwelijk plaats. Lang heb ik gezocht naar den juisten datum, totdat ik op het Rijks-Archief te 's Gravenhage het volgende op een vel groot folio gedrukt gedicht van WILLEM BAUDARTIUS JR. vond. „*Epithalamium in Nuptias Nobilissimi Doctissimi et Amplissimi Viri D. Johannis Cabeliavii, F. U. D. et Honestissimae, Castissimae Lectissimaeque Virginis Machtildae Hakiae, Celebratas Ultraiecti ¹⁸/₈ Maij Anno Dom. 1633*”. Het gedicht zelf is zoowel in het Latijn als in het Hebreuwsch, en de onderteekening luidt: „*Cecini. Guilielmus Baudartius Junior*”. (*Lugduni Batavorum. Ex Officina Typographica Wilhelmi Christiani CICIJCXXX III.* In de helft van 1633 verhuist hij eindelijk naar Bremen. Reeds 27 Juli is er een brief uit die Hanzestad aan HUYGENS, en hij deelt er hem in mede, dat zijn vrouw hem reeds een zoontje had geschonken. Hij betrok er ter woon een bezitting van zijn schoonvader, namelijk Nuckle, ongeveer een mijl Z. O. van Bremen gelegen. Zich voor goed in Bremen te vestigen, was volstrekt zijn plan niet. Daarom onderhield hij steeds zijn betrekkingen met de Hollandsche vrienden, en ofschoon het vermogen van zijn vrouw hem ruimschoots in staat stelde, zich ambteloos aan de studie te wijden, deed hij herhaalde pogingen een betrekking in zijn vaderland machtig te worden.

3 Mei 1632 besloot de Magistraat te Utrecht, op stadskosten een Doorluchtige School op te richten. 2 Jan. 1633 schrijft nu CUNAEUS¹⁾ aan JOANNES VAN DER NYPOORT, Stads-secretaris te Utrecht, dat hij van de oprichting van het „illustre gymnasium” te dier stede gehoord had, en nu verzoekt hij hem, er bij zijne regeering op aan te dringen, dat CABELJAUW, met het onderwijs in de Litterarische en Juridische vakken mocht worden belast. Ook CABELJAUW zelf verwittigt hij er van dat hij hem voor die betrekking heeft aanbevolen, en 1 Febr. vinden we een antwoord van CABELJAUW aan CUNAEUS. Hij is CUNAEUS dankbaar voor de moeite, die deze voor hem gedaan heeft, en is bepaald van plan de benoeming aan te nemen, wanneer hij die mocht krijgen, zooals zijn schoonvader hem ook aangeraden heeft. Aan zijn benoeming twijfelt hij echter niet, immers ook ANDREAS RIVETUS en DANIEL HEINSIUS hebben hem aanbevolen. Het verdere gedeelte van dezen brief doet hem van tamelijk ongunstige zijde kennen. Hij bekent er in, louter om het geld te zijn getrouwd, en beklagt zich nu, dat zooveel hem het door zijn huwelijk toch eerlijk verkregen fortuin, benijden. Niet weinig verwaandheid komt ook te voorschijn, wanneer hij op dien onaangename toestand den volgenden Latijnschen versregel toepast

„Ut alta ventos semper excipiunt juga.”

Maar hoe zeker CABELJAUW ook van zijn zaak was, ondanks de aanbeveling van mannen als CUNAEUS, RIVETUS en DAN. HEINSIUS, bleef de benoeming achterwege. Een vorige aanbeveling van CUNAEUS kon den Utrechtschen Magistraat dan ook moeilijk tot inwilliging van zijn verzoek aansporen. Immers drie jaren te voren had hij JUSTUS LYRAEUS, Rector van het gymnasium te Middelburg aanbevolen als Rector van de Hieronymiaansche school. Toen had men naar CUNAEUS geluisterd, en het onderwijs van LYRAEUS beviel zoo slecht, dat hij reeds na vier jaar, hoewel op eervolle wijze, verwijderd werd.

Inmiddels was het verongelukken dezer zaak ook CABELJAUW zelf ter oore gekomen, gelijk uit zijn brief aan CUNAEUS van 17 Sept. 1633 blijkt. Hij is er zeer over gebedgd, dat de ijver van zijn vriend geen beteren uitslag ten gevolge heeft gehad, en dat ANTONIUS MATTHAEUS met het onderwijs in de rechtsgeleerdheid was belast. Hij zal binnen een maand in Holland komen, om dan zelf naar een betrekking te solliciteeren, terwijl hij er van verzekerd is, dat de uitgave van eenige zijner geschriften, nu nog in handschrift onder zijn berusting, hem grooten roem zal doen inoogsten: „Etsi nulla hactenus cathedra Cabeljavium sonat, fortassis ea tamen monumenta domi sunt quae, quandoque limare detur, nostrum nomen in mare Creticum non deferant.” Van 31 Oct. 1633 vinden we een brief van CUNAEUS aan CABELJAUW, waarin hij hem troost over zijn niet slagen, met de gedachte, dat er te Utrecht toch maar een Doorluchtige school

¹⁾ Het brievenboek van CUNAEUS, uitgegeven door PETRUS BURMANNUS, maakt op enkele plaatsen van CABELJAUW gewag, doch van verschillende brieven is de dateering op jammerlijke wijze in de war. Bij een gezonde opeenvolging van feiten, zijn daarom de volgende verbeteringen noodzakelijk. In epist. 166 en 270 leze men 1633 in plaats van 1634, en in epist. 271 1633 in plaats van 1643.

en geen Universiteit opgericht was. CABELJAUW had werkelijk troost gevonden in den eenigzins ironisch klinkenden brief van zijn Leidschen vriend, en schrijft hem, dat hij zich aan de Utrechtsche questie ook eigenlijk niets gelegen liet liggen, en dat hij veel liever een beroep naar Harderwijk zou aannemen. Daarom verzoekt hij CUNAEUS ook vriendelijk, hem daarvoor bij JOHANNES ISAAC PONTANUS aan te bevelen. (N.B. om de plaats in te vullen, opengevallen door het vertrek van MATTHAEUS naar Utrecht). Van deze aanbeveling hooren we echter niets meer, en 16 Maart 1634 werd WILLEM CUP tot hoogleraar in de rechtsgeleerdheid te Harderwijk benoemd.

Wel is waar heeft CABELJAUW zijn mond voorbijgepraat, toen hij Sept. 1633 beloofde, binnen een maand in Holland te zullen komen, want Aug. 1635 schrijft hij aan BARLAEUS nog eens hetzelfde, maar nu waren zijn beloften meer overeenkomstig de waarheid, en 10 Nov. 1636 vinden we hem weer te Utrecht.

Zijn schoonvader had Nuckle aan zekeren Jonker JACOB TENGNAGEL voor 5100 RS. in specie verkocht. Maar deze jonker betaalde niet, en nu verzocht CABELJAUW aan HUYGENS of deze hem een aanbeveling kon verschaffen voor WOUTER HAECK van den Prins van Oranje aan den Bisschop van Bremen, om op die manier het verschuldigde geld in handen te krijgen. Daar echter HUYGENS ziek is, kan hij aan dit verzoek niet voldoen. 12 Januari 1638 richt CABELJAUW weer een brief aan BARLAEUS. Hij was toen bezig aan een werk „*De interpunctionibus*” en belooft hem spoedig eens een bezoek in Amsterdam te komen brengen. Verder beveelt hij BARLAEUS, zijn neef JACOBUS HARINGIUS, die te Amsterdam studeert, aan. VOSSIUS vernam het bericht van zijn komst met vreugde, en is verlangend hem te zien. „*Advenies exoptatissimus*” roept hij hem toe. In het overige gedeelte van dezen brief klaagt VOSSIUS zeer over zijn toestand. Hij was namelijk ziek, en die ziekte schijnt een bijzonder kwaden invloed op zijn humeur uitgeoefend te hebben, zoodat hij zinnen als de volgende neerschreef: „*Saeculo enim vivimus fucato et maligno.*”

Of hij toen werkelijk dat bezoek gebracht heeft, weten we niet, wel dat hij in het einde van dat jaar te Amsterdam kwam. Hij was weer geheel in rechtskundige studiën verdiept, maar de noodige boeken ontbraken hem in Utrecht. 7 Nov. schrijft hij aan NICOLAAS HEINSIUS, of deze hem uit de Leidsche bibliotheek de Florentijnsche uitgave van de *Institutiones* wil sturen, en in Dec. was hij in Amsterdam, om ook daar, voornamelijk in de bibliotheek van WINSEMIUS, boeken voor zijn studie te zoeken.

Weer opende zich een vooruitzicht voor hem, een betrekking te krijgen. 2 Dec. was CUNAEUS gestorven, en oogenblikkelijk beveelt CABELJAUW zich bij Curatoren te Leiden aan, den opengevallen leerstoel te vervullen; doch nogmaals werd hij teleurgesteld, en we vinden hem weer wispelturiger dan ooit. 17 Jan. 1639 gaat hij naar Rotterdam, 30 Nov. zegt hij voor goed in den Haag te zijn, en geen 8 dagen later zien we hem in Amsterdam, terwijl hij in dien tijd nog tweemaal in Leiden geweest is. Zijn vrouw had hem dit jaar een dochter geschonken, die MARIA genoemd werd, en later met den koopman PETER

VON DUYVERLANDT VON RODIN huwde, doch spoedig zouden hem nog aangenamer verrassingen bereid worden.¹⁾

Er was in die jaren te Amsterdam juist sprake van, om aan het pas zoo kort bestaande Athenæum Illustre ook een leerstoel in te ruimen voor de rechtsgeleerdheid. CASPARUS BARLAEUS was CABELJAUW welgezind, en ook DANIEL HEINSIUS prees hem voor die betrekking aan. Dat echter ook VOSSIUS hem aanspoorde naar Amsterdam te komen, moet ons daarom bevreedden, omdat zijn eigen zoon FRANCISCUS eveneens solliciteerde, terwijl ook de ex-theoloog JOHANNES ARNOLDI CORVINUS zich candidaat stelde. En de Amsterdamsche Magistraat nam een gunstig besluit voor CABELJAUW,²⁾ zoodat hij 13 Sept. 1640 tot Professor in de rechtsgeleerdheid benoemd werd. Als tractement werd hem *f* 1400 's jaars toegezegd: „mits hy gheen huys-huer zal hebben te eyschen”, bij kwartalen uit te betalen, beginnende met 1 Febr. van het volgende jaar. Daarenboven kreeg hij nog *f* 30 's jaars voor kleeding.

30 Dec. 1640 hield hij zijn openingsrede „De praeparamentis ad studium juris”, die een weinig later uitkwam: „*Johannis Cabeliavi F. C. et in Gymnasio Illustri Amstelodamensium Juris ordinarii Professoris, Oratio Inauguralis de Praeparamentis ad studium juris. Habita II Kal. Januarii CIOICXLI Amsterdami. Apud Johannem et Cornelium Blaeu CIOICXLI.*” Zij was opgedragen aan den schout JOHANNES TEN GROTENHUYNS, burgemeesteren JACOB BACKER, GERBRAND PANCRAS, ANDRIES BICKER en DIRK DE VLAMING VAN OUDSHOORN, schepenen en raden. 9 Febr. 1641 stuurt hij een exemplaar aan NIC. HEINSIUS, er nog een bijvoegende voor MARCUS ZUERIUS BOXHORNIUS, en den volgenden dag een aan HUYGENS.

Omtrent den zelfden tijd als zijn optreden als professor vinden we hem ook in een huiselijk feest. Zijn ouders vierden Dec. 1640 te Stockholm hun gouden feest. BARLAEUS had reeds dadelijk een vers ter gelukwensching aan zijn nieuwen collega gestuurd. CABELJAUW was erg op zulke verzen gesteld, en nog lang na het feest, nam hij er in ontvangst, zooals 18 Febr. 1642 van WINSEMIUS. Vooral NIC. HEINSIUS laat hij niet met rust, voordat hij, zoowel als zijn vader, ook een gedicht gestuurd hebben. 2 April bericht hij ook daarvan de ontvangst.

Hoewel er toe aangewezen lessen te geven in de rechtsgeleerdheid, bleef hij met voorliefde bij zijn letterkundige studiën, zóó zelfs, dat hij zijn eigenlijke colleges daardoor verwaarloosde. Burgemeesteren kregen er dan ook reeds spoedig berouw van, gunstiger over CABELJAUW geoordeeld te hebben dan hunne Utrechtsche, Harderwijksche, Leidsche en Dordrechtsche ambtgenooten. In de notulen der vroedschap van 30 Jan. 1645 lezen wij: „Is mede voorgesteld hoe dat Burgemeesteren onderrecht wesende dat weinig jae

¹⁾ In het Rijks-Archief te 's Gravenhage, vond ik een titelblad, waar het volgende op stond: „*Johannis Cabeliavi Epistolarum ad celeberrimos sui seculi Viros exaratum Libri X. Hagae-Comitum. Typis J. J. Stampioenii. Impensis Francisci Sprutii CIOICXL.*” Dit boekje heb ik nergens kunnen opsporen.

²⁾ Dit kan ons ook daarom verwonderen omdat CABELJAUW bepaald Anti-Arminiaansch was. Aan J. CASSANDRIUS schreef hij eens, van het Arminianisme sprekende: „Serpit in dies latius hoc malum.” Een voorbeeld uit vele.

somwyle gheen persoonen de lesse van de professor CABELLIAUW waeren frequenterende zulck dat gansch geene dienst alhier ter stede van zyne professie werd getrocken ende daerover raetsaem gevonden hadde zynen dienst te doen opseggen tegens May naestcomende, waerop gedelibereert zynde is goetgevonden by de aengeseide demissie te persisteren. Ende zyn Burgemeesteren geauthoriseert op 't gevoelicxste met de zelve te handelen 't sy met toevoeging van een jaar tractament oft anders Haerl. discretie". En het was ernst met dit besluit, want 29 Jan. 1646 werd besloten, hem tegen den volgenden dag te ontbieden, ten einde hem de resolutie van 10 Nov. bekend te maken. Tot 1 Mei zou hij zijn salaris behouden. Die smadelijke „demissie" voorkwam CABELJAUW echter door 6 April eervol ontslag aan te vragen. Zijn verzoek werd niet alleen ingewilligd, maar hem zelfs nog een jaar extra salaris toegezegd.

In het geldelijke was hij over het algemeen niet zoo ongelukkig als in zijn wetenschappelijke loopbaan. 27 Jan. 1645 verkochten de drie kinderen van WOUTER HAECK het huis „ter Hart" te Utrecht aan de Oostzijde van de Oudegracht. Hiervan kreeg hij natuurlijk het derde gedeelte.

Nu scheen hij afgeschrikt om in Nederland zijn loopbaan verder voort te zetten, en voor goed verlaat hij den Hollandschen bodem. Wederom trekt hij naar Zweden, en nog het zelfde jaar wordt hij door koningin CHRISTINA tot burgemeester van Gothenburg benoemd. En hij schijnt een beter burgemeester dan professor geweest te zijn. 31 Mei 1651 wordt hij in den adelstand verheven, en onder No. 555 in het ridderhuis opgenomen. Doch niet lang mocht hij de vruchten der koninklijke gunst genieten, want reeds een paar maanden later stierf hij en werd 5 Dec. 1652 bij zijn vader in de Riddarholmskerk te Stockholm begraven (grafsteen 37). Indertijd hadden zij dit graf te zamen voor 200 Daler gekocht. Nu nog kan men den grafsteen zien, waar het wapenschild is op uitgehouden, maar het opschrift is onleesbaar geworden.

In handschrift liet JOANNES vele aanteekeningen op klassieke schrijvers na, o. a. op PERSIUS, op de Noctes Atticae van AULUS GELLIUS, en op de brieven van SYMMACHUS. Zijne aanteekeningen op AULUS GELLIUS kwamen in bezit van JACOBUS OIZELIUS, die er zekerlijk gebruik van gemaakt heeft in de door hem bezorgde uitgave: „*Auli Gellii Noctes Atticae, cum Antonii Thysii, Ouselii et variorum commentariis. L.-B. 1666. 8°.*" Wel is waar spreekt hij in die uitgave geheel niet over CABELJAUW's werk, maar het is bekend, dat OIZELIUS zich in zijne uitgave van de Institutiones van GAIUS aan een dergelijk vergrijp heeft schuldig gemaakt. Het handschrift van CABELJAUW was later in bezit van PETRUS WESSELIUS, en treffen we het laatst aan in de bibliotheek van PETRUS BURMANNUS SECUNDUS. Verdere nasporingen zijn vruchteloos gebleven.

Een ingrijpende rol heeft de eerste professor in de rechtsgeleerdheid te Amsterdam dus niet gespeeld; toch verdient een man niet tot de vergetelheid gedoemd te worden, dien VOSSIUS en BARLAEUS onder hunne vrienden telden, en dien SALMASIUS in zijne brieven zoowel als op zijn colleges, een „vir divinus" noemde.

VERMOEDELIJKE GESLACHTSLIJST DER CABILLIAU'S.

....CABILLIAU
....tr. LEYNS.

FRANS CABILLIAU,
hr. v. Mulhem,
Angaet etc.
tr. AGNES
DE ST. GERNOIS.

....CABILLIAU
....tr. VAN DER MEEBE.

JOHANNES CABILLIAU
1587 verbannen uit
Leiden
tr. ANNA VAN DER
BRUGGHEN.

....CABILLIAU
....tr. VAN DER VENNE.

MICHEL CABILLIAU
overl. vóór 1607.
tr. MARIJNTJE
Cuypers
overl. 1610 of 1611
te Leiden.

KAREL PHILIPOTE JOOST CABILLIAU
CABILLIAU CABILLIAU
hr. v. tr. hr. van
Dagon en MELCHIOR Mulhem en
Mulle LE POTRE Andegarde
gesn. Jan. hr. v. kneechten
1599. te Bouchauts hr. v. WILLE-
TURNHOUT burger- MINE
tr. ANNA meester v. TRIEST.
SERSAN- Ande- MARIA DE ROVERE
DEKS naerde dr. van Jhr. WILLEM
leeft nog overl. Bailluw van Zieriksee.
1612. 4 Sept. lemsstad, geb. 1577
1624. overl. 16 Nov. 16....

Armemuiden.

JAN CABILLIAU
leeft nog 1639.

JACOB CABILLIAU
hr. van der Kerse
kapitein van een compagnie
leeft nog 1639.
tr. MARGARETHA ELISABETH
DE GRAYZE
overl. 12 Dec. 1658.

Maastricht
St. Jan.

....CABILLIAU
1587 pred.
te Kudelstaart.

ABRAHAM CABILLIAU
geb. 1571 overl. na
1641 tr. 1590.
MARIA v. LEEST
overl. na 1641.

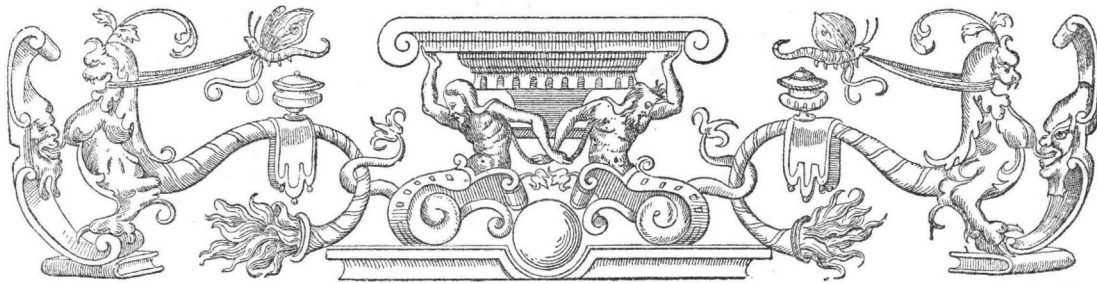
MARGA-
RETHA C.
tr.

JOHANNES ANNA ABRAHAM SARA
C. C. C. zijn er
1600-1652 tr. 1619
tr. 8 Mei 1619
Bijzit van GUSTAAF
GUSTAAF ADOLF MACH-
en moeder 1633
van TELLD
van HAECK.

GUSTAAF,
graaf VAN
WASA-
BORG.

GUSTAAF MARIA CABILLIAU
CABILLIAU geb. 1639 (?) begraven
geb. 1633 (?) te Stockholm 1688
wordt 1654 jhr. tr. PETER VON
Stnd. te Leiden. DUVERLANDT VON
Sterft spoedig RODIN
daarna. begraven te Stockholm,
30 juni 1682.

GUIL- PAUWELS CORNELIS
LAUME C. C.
CABILLIAU
tapier te
Gent tr.
1 Nov. 1605
ABYGE
BOLLYS.
PETRUS CABILLIAVIVUS
17 Dec. 1609—20 Maart 1668
pred. te Leiden
tr. 13 Maart 1636
HAASGEN DIRKSDR.
v. SPRUYTENBOOM.

POULUS LESIRE.

DOOR

A. BREDIUS EN G. H. VETH.

WANNEER men, met het oog op de geschiedenis der kunst, stede-beschrijvingen en onder de gemeente archieven vooral de Tresoriers rekeningen en verder die der Gilden en Schutterijen raadpleegt, dan staat men versted over het groot aantal schilderijen die op de Stadhuizen, in de Gildenkamers, Schuttersdoelen en dergelijke gevonden werden, vervaardigd door Schilders, waarvan alleen door die stukken de naam tot ons is gekomen. Maar al te dikwijls zijn ook die stukken niet meer te vinden, zoodat over de meerdere of mindere verdiensten der vervaardigers geen eigen oordeel meer kan worden geveld.

Wordt evenwel toevallig onze aandacht op zulk een naam gevestigd, dan gebeurt het niet zelden, dat bij gezet onderzoek nog wel iets omtrent zulk een schilder en zijn werk gevonden wordt.

In dit laatste geval verkeerden wij ten aanzien van den te Dordrecht geboren schilder POULUS LESIRE, die aan IMMERZEEL ¹⁾ nog niet anders bekend was, dan door het bericht van BALEN ²⁾ dat in diens tijd op de Kloveniersdoele, een door hem geschilderd Schutterstuk te zien was.

¹⁾ Zie Levens en Werken der Schilders enz. op P. LEZIER.

²⁾ *Beschrijving van Dordrecht*, bl. 666.

Bij KRAMM¹⁾ vindt men een en ander omtrent zijn werk opgeteekend; maar wie en wat hij was bleef hem geheel onbekend. Hij bracht het niet verder dan tot de gissing, dat LESIRE vermoedelijk een Dordtenaar was geweest, die de kunst uit liehebberij beoefende.

Toen wij de aantekeningen, die ieder onzer op eigen terrein omtrent dezen schilder had gemaakt aan elkander mededeelden, meenden wij door bijeenvoegen daarvan met het van elders bekende in staat te zijn althans eenig denkbeeld te geven van het leven en werk van dezen kunstenaar, die zeker niet tot de minsten onder zijne tijdgenooten heeft behoord.

Onder de Huwelijks-Proclamatien van de Augustijnen kerk te Dordrecht vindt men:

„Den XIIIe November 1610”.

„AUGUSTIJN LESIJRE GARLAS SOON wuijt Dyvensaijer woont in Steeg-
„Getrouwt. oversloot naest paternoster, en
„12 Dec. 1610” „ANNEKEN CLAES JACOBSZ dochter, van Dordrecht, woont in Wolvenhuijs”.

Wij meenen voor *Dijvensaijer*, *Devonshire* te moeten lezen, en dan zou men hier aan Engelsche afkomst moeten denken. Dit is overigens in dien tijd niet vreemd. Een groot deel der aangeteekende huwelijken hadden plaats met vreemdelingen, waaronder dikwijls met Engelsche soldaten. Het is niet onwaarschijnlijk dat AUGUSTIJN LESIJRE als soldaat hier gekomen is en zich te Dordrecht op het schildervak heeft toegelegd.

In het boek der iugekomenen in het St. Lucas gild te Dordrecht leest men: „Anno „1611 den 26 Januwarij is int schildergilt gecoomen AUGUSTIJN LESSIERE ende heeft „betaeld voor sijn gildegelt X St. alsoo hij een gildbroeders dochter getrouwt heeft en is „sonder kinderen. Van den eersten eet ²⁾)

In dezelfde lijst van ingekomenen in dit gild vindt men

„Op den 3 Februarijs 1631 is POULES LESIRE schilder int gild gecomen en heeft „betaelt 10 st. voor sijn gildegelt, omdat hij een gildebroederssoon is, en is noch jonck- „gesel. Den eersten eet.

„Noch op den selfden dach is CLAES LESIRE voor glaesmaker int gild gecomen „voor 10 st. omdat hij een gildebroederssoon is, en is noch jonckgesel en sal sijn eet doen „als hij bequaem is” ³⁾). *

De heer OBREEN voegt bij deze aantekening de opmerking dat deze beide waarschijnlijk zoons waren van AUGUSTYN en wij meenen dat dit aan geen redelijken twijfel onderhevig is. Maar is dit zoo, dan kunnen wij, al vinden wij POULUS niet in het doopboek aangeteekend, toch vrij wel bepalen wanneer deze geboren werd. AUGUSTIJN komt op den 26 Januari in het gild nog zonder kinderen. Voor het doen van den eed bij

¹⁾ Op *Lesire* en Bijvoegsel op *Lesire*.

²⁾ In OBREEN *Arch. voor Nederl. Kunstgeschiedenis*. D. I blz. 195.

³⁾ Ibid D, I. blz. 208.

het gild werd de twintigjarige leeftijd vereischt en POULUS komt den 3 Februari 1631 daarin en doet blijkbaar den eed; want van zijn broeder wordt uitdrukkelijk vermeld dat die daartoe noch niet bekwaam was. Waaruit volgt, dat POULUS tusschen 26 Januari en 3 Februari 1611 moet geboren zijn.

Van wie hij zijne opleiding in de kunst ontving weten wij niet; niet onwaarschijnlijk heeft de portretschilder JACOB GERRITZ. CUYP, toen juist in de volle kracht van zijn talent, hetzij als leermeester of als stadgenoot een niet onbelangrijken invloed op hem gehad: hoe jammer dat ons nog geen enkel geschilderd portret van LESIRE onder de oogen kwam, om deze meening te staven!

AUGUSTIJN LESIRE schijnt spoedig een gezeten burger te zijn geworden. Den 19 Maart 1618 kocht hij een huis in de Steegoversloot nabij de Augustijne kamp,¹⁾ misschien hetzelfde, waaruit hij getrouwd was. Volgens het kohier voor de verpooding over 1633 woonde hij daar toen nog. In 1639 was hij deken van het St. Lucasgild.²⁾

Uit een en ander is op te maken dat POULUS althans in geen bekrompen omstandigheden werd opgevoed, maar als de zoon van een gezeten burger.

Uit boven aangehaalde aantekening blijkt, dat hij als schilder in het St. Lucasgild was opgenomen, terwijl zijn broeder *Claes* het glazenmakersvak uitoeffende.

Heeft POULUS nu ook den kladschilderskwast gehanteerd of heeft hij zich uitsluitend aan de teeken en schilderkunst gewijd? Wie zal dit met zekerheid bepalen. In het boek der knechts en jongens, beginnende in het jaar 1637 komt hij in 1638 voor als hebbende een leerjongen, met name: LUCAS VAN CAEÿ. In 1639 nog eens voor een jongen en 1640 voor 2 jongens waarvan de namen niet worden vermeld.³⁾ Deze jongens kunnen leerlingen in het teekenen zijn geweest, want hoe vreemd dit ook schijnt, ook deze moesten als leerjongens in het gild worden aangegeven, zooals blijkt in het boven aangehaalde boek der knechts en jongens, waarin men op 1641 leest: „JAN OLIS eene jonge om te teekenen, FREDERICK CUYPER” „ABRAM CONINXVELD 2 jongens om te teekenen, „STEVEN DE POU, PIETER VERSTAPPEN.”

Zeker heeft onze POULUS de teekenkunst goed verstaan. Naar aanleiding van een aan KRAMM onder het oog gekomen prentje noemt deze hem een bekwaam kunstenaar, en zeker de teekening er van getuigt van talent. Het is de titelplaat van JOH. VAN BEVERWIJCK'S *Wtnementheit des vrouwelicken geslachts* ⁴⁾. Wij meenen daarvan hier eene eenigszins uitvoerige beschrijving te moeten geven daar de door KRAMM gegevene niet geheel juist is.

¹⁾ Deze bijzonderheid zijn wij verschuldigd aan den Heer VAN DE WEG, Gemeente Archivaris van Dordrecht.

²⁾ Deze aantekening komt bij uitzondering voor in het boek der knechts en jongens. De rekening boeken van het gild van 1612—1657 ontbreken.

³⁾ Daar in 1642 de fijn en grofschilders uit het gild traden en een afzonderlijke confrerie vormden, waarvan alle aantekeningen schijnen verloren te zijn geraakt, is 1641 het laatste jaar waarvan men knechts en jongens van schilders vindt opgeteekend.

⁴⁾ Tot Dordrecht voor JASPER GORISZ enz. 1639. Er bestaat van dit boekje een tweede uitgaaf van 1643.

Op een pedestal versierd met verschillende attributen van Kunst en Wetenschap zit eene vrouw die in hare rechterhand een scepter houdt. Aan hare rechterzijde staan twee mannen met ontbloot hoofd waarvan een, in keizerlijk plechtgewaad getooid, haar een kroon en wereldkloot aanbiedt, terwijl de andere als veldheer geharnast, met zijn staf op een helm, harnas en ijzeren handschoenen wijst welke aan haar voeten zijn nedergeworpen. Aan haar linkerzijde staan eveneens met ontbloote hoofden 3 mannen. Die op den voorgrond is Dr. JOH. VAN BEVERWYCK, als magistraat in een tabbaard gekleed, die haar zijn *Wtnementheit der vrouwen* aanbiedt. Daarnevens staat Mr. CORN^s. BOIJ die het boekje met verschillende verzen verrijkte en vervolgens, eenigszins schuins achter het vrouwenbeeld, een schilder kenbaar aan paneel, penseelen en schilderstok die hij in de rechterhand houdt, terwijl hij de linker als bewijs van hulde op de borst heeft geslagen.

Deze schilder is ongetwijfeld de teekenaar der plaat, onze POULUS LESIRE. Op den voorgrond staat een inktkoker en liggen eenige boeken waaronder een dat met muziek beschreven is. In het verschiet ziet men de stad Dordrecht kenbaar aan hare Grootkerk en toren. Het vrouwenbeeld, dat door twee engelen een lauwerkroon en een wimpel waarop men „*Wtnementheijt der Vrouwen*” leest, boven het hoofd wordt gehouden, moet waarschijnlijk „Juffrou ANNA VAN BLOCKLANDT Heeren PIETERSDOCHTER” voorstellen, aan wie het eerste boek van dit geschrift is opgedragen. Immers deze naar het schijnt buitengewoon begaafde vrouw, was kortelings gehuwd met M^s. CORN^s. BOIJ, aan wien dan ook omdat hij zulk eene vrouw had weten te verkrijgen door een engel een lauwerkrans op het hoofd wordt gelegd. CORN^s. BOIJ heeft een gedeeltelijk afgerold papier in de linkerhand waarop men leest *Desinimus nos esse viri*. Onderaan eenigzints ter rechterzijde van de prent leest men: P. LESIRE *Invene*.

Dit plaatje is inderdaad goed geteekend en niet onaardig gedacht, alleen de figuur des schilders is wat zonderling gedraaid. Het is vrij goed in koper gebracht. Door wien? Dit vinden wij er niet op vermeld. KRAMM vermoedt dat de overige prentjes van dezelfde soort in het boekje ook door LESIRE zullen geteekend zijn. Er komen er enkele in voor die met een *P* zijn gemerkt en eenige overeenkomst met de titelplaat hebben, zij behooren tot de beste. Misschien zijn zij van onzen POULUS. Er staat juist op deze geen ander merk van teekenaar of graveur.

Maar het boekje bevat ook nog een portret van ANNA MARIA VAN SCHURMAN. Eene ets die door sommigen geacht wordt door haar zelve te zijn vervaardigd.¹⁾ Wij ontdekten evenwel aan de onderzijde aan beide zijden eenige schijnbare krabbels maar die wanneer men het prentje omgekeerd tegen den dag houdt aan de eene zijde POULUS of POWELS aan de andere LESIRE 1639 te lezen geven. Dit portretje blijkt dus door hem geëst te zijn en geeft geen gering denkbeeld van zijne kunst.

¹⁾ Zie F. v. MULLER *Catalogus van Portretten* No. 7874 en *Les Femmes Artistes* No. 688 en 892. Bij dit laatste nummer leest men: „Eau-forte attribuée à elle-même”.

Van zijne schilderkunst was vroeger eene proeve te zien op de groote bovenzaal van de Kloveniers Doele te Dordrecht. BALEN¹⁾ zegt: „Noch is mede op te zelve Kamer te kijken, een Groot stuk, behelzende de schutters van den derden Kavel, Kunstig Afge-maald (toch niet voltooid) door POUWELS LEZIER.” VAN EYNDEN en v. D. WILLIGEN²⁾ verhalen, dat zij een niet geheel afgeschilderd schutterstuk van wel bijna 20 voet breed, zagen bij den Heer EPENHUIZEN te Dordrecht die dit toen (1816) eenige jaren geleden op de verkooping der goederen van deze schutterij had gekocht. Zij vermoedden dat dit het door BALEN genoemde stuk was. „Men meent” zeggen zij: „nog eenige personen uit de „Magistraat en het schutter bestuur van dien tijd, daarop voorgesteld, te kennen en wij „oordeelen dat het onder de schilderwerken van die soort, welke nog voorhanden zijn, de „minste plaats niet zoude behoeven te bekleeden, indien het in orde gebragt ware.” Zij vernamen dat er nog een ontwerp in het klein bij den Heer H. ONDERWATER te Dordrecht van werd bewaard.

In de *Thesauriersrekening* van Dordrecht over 1639 leest men bl. 44 recto: „Betaelt aen d'heer JACOB VAN CORPUT de some van vyff en vyftich ponden 16 s. te „40 grooten t pond over het doek waerop de derde Cavel van de schutters van de Cloue- „niersdoele soude werden geschildert, bij declaratie ord. van mijne heeren van gerechte „en syne quitan.” Deze aantekening heeft ongetwijfelt betrekking op het stuk van LESIRE³⁾.

Waarom bleef dit stuk onvoltooid? Wij kunnen dit niet met zekerheid bepalen maar vermoeden, dat het een gevolg zal zijn geweest, van zijn vertrek uit Dordrecht. Wanneer dit heeft plaats gehad is alweder onbekend. Zeker is dat hij in Mei 1648 te s'Gravenhage woonde, waarvan de hiervolgende verklaring ten bewijze strekt.

„Ick onderschreven verclare bij desen ten versoucke van ALDERT SANTVEER, waer- „achtich te zijn dat Joffr. PERSIJN, Wedr. van Za: den Heere Raetsheer PERSIJN Za: „de welcke den reqt. schuldich was 108 guldens, van den reqt. aangenomen heeft seeckere „assignatie t' mijnen laste staende, ende naedat ick deselve hadde gesien, soo ist, dat „deselve Juffrou door bekentnisse bij mij gedaen van de schult absoluijt te vreden is „geweest met deselve assignatie *dat ick haer daer voor soude schilderen ofte contrefeiten,* „gelijk ick altijts tevreden ben geweest ende noch datelijcken tevreden ben tselve te effec-

1) *Beschr. van Dordrecht*, bl. 666.

2) *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst*. Deel I. bl. 68.

3) Blijkens een Inventaris van de goederen „van de Schutterye in de Cloveniers Doelen” te Dordrecht, opgesteld door PIETER ONDERWATER eerste deken boekhouder dezer schutterij van omstreeks 1700, was toen o. a. aldaar aanwezig „hangende op de groote zael naer het Stek naest den trap” een schilderij „verbeeldende het 3e Cavel”. Volgens een lateren inventaris, opgemaakt 22 December 1728, hing dit schilderij toen nog op dezelfde plaats. Op de inventarissen opgemaakt 5 Nov. 1783 en 11 Maart 1797, wordt het niet meer afzonderlijk genoemd.

Het Rijksmuseum te Amsterdam bezit een schilderij dat, blijkens de daarop aanwezige wapens, een Dortsche schuttersgroep voorstelt. Het komt op den Catalogus voor onder No. 448f. Ik meende om de overeenkomst in de door v. E. en v. D. W. opgegeven groote en omdat ik nergens van een ander schuttersstuk dan dat door J. G. CUYP vervaardigd, voorstellende den zen Kavel der zelfde schutterij eenige aanwijzing vond, in dat stuk het schilderij van LESIRE te hebben gevonden; maar bevoegde beoordeelaars meenen dat dit met het oog op de kleeding niet voor 1660 kan zijn vervaardigd, terwijl het stuk van LESIRE reeds omstreeks 1640 moet geschilderd zijn. De Heer Bredius schrijft het aan CORNELIS BUSSCHOP toe.

G. H. VETH.

„tueren; voegende de Joffrouwe als doen daerbij tot meerder effecte: „LESIRE, wij zullen „malcander dus met beslooten beurzen betalen.” 's-Gravenhage, den 19 Meij 1648.”¹⁾

Zeker heeft Juffr. PERSIJN in weerwil harer verzekering dat zij het maken van haar *conterfeitsel* door LESIRE als voldoening harer schuldvordering zou beschouwen toch op betaling bij SANTVEER aangedrongen, althans wij vinden nog de volgende latere verklaring.

„Alsoo ick POULUS LESIRE, wonende alhier in 's Gravenhage op den 19 Mey 1648 „ten versoecke van ALDERT SANTVEER geattesteert hebbe, dat Juffr. PERSIJN.... te „vreden is geweest met seeckere assignatie die de voorn. SANTVEER t' mijnen laste aen „haer hadde gegeven ten eijnde sij den voorn. SANTVEER nopende d'obligatie van *f* 108.... „niet soude molesteeren, ende omme de waerheijt van dien te deduceren, zoo is sulcx „dat de voorn. Juffr mij t' haren huijse ontboden heeft ende aen mij geseyt: „„Neeff „„LESIRE, Ick hebbe een assignatie van ALDERT SANTVEER tot uwen laste slaende, ick „moet gelt van ALDERT hebben, wilt Gij mij de assignatie voldoen, ick ben met U te „vreden, *ick moet doch geschildert sijn en mijn soon met vrou en kinderen*, soo sullen „wij den anderen met gesloten beurzen betalen; Neeff LESIRE, wij sullen 't met den „anderen wel maecken.....” Verclare voorts dat ick nae date haer verscheyde malen „hebbe affgevraecht wanneer het haer te pas quam *dat ick haer zoude schilderen*; heeft „telkens mij daerop tot antwoord gegeven; als haer soon weder uyt Vranckrijck gecomen „zoude sijn. — den Haag 23 Februarij 1649.” Get: POULUS LESIRE.²⁾

Wij vonden nog de volgende aantekening over den meester:

19 Juli 1648 bekent PAULUS LE SIRE, schilder *f* 850.— geleend te hebben en in 3 maanden terug te zullen betalen. Hij teekent:

POULUS LESIRE.³⁾

21 Maert 1650. St. POULUS LE SIRE Schilder, constitueert M^r. CONELIS CAU, Ad^t. in een proces tegen ALDERT JACOBZ SANTVEER.⁴⁾

Het is vreemd dat wij POULUS LESIRE, in de toch vrij volledig uitgegeven lijsten van schilders die bij het St. Lucas gild te 's Gravenhage waren opgeschreven, niet aantreffen. Hij schijnt daar anders nog al wat te hebben gewerkt en verkocht. Zoo vonden wij in de Haagsche inventarissen onder meer de volgende stukken als werk van zijne hand vermeld. Den 29 Maart 1652 verkoopt CORNELIS KUNST in den Haag aan RUDOLF WANDSCHEER „*een groot stuck schilderije van Lesiere, met een middelriff daerin geschildert voor f* 70⁵⁾). ADRIAAN JANSZ. ROTTEVEEL bezat in 1663 een schilderij „sijnde eenige crabbetjes, glaesge, lontge en anders van PAULUS LESIRE, terwijl bij PIETER VAN AELST de volgende werken

1) Prot. Notaris. P. VAN GROENEWEGEN, den Haag.

2) Prot. Not. P. VAN GROENEWEGEN den Haag.

3) Prot. Not. S. KEUN, den Haag.

4) Prot. Not. BOUTESTEIJN, den Haag.

5) Prot. Not. RIETRAAT Den Haag. Voor een „blompotien' van Lelienberch werd bij dezelfde gelegenheid slechts *f* 10 gerekend.

van PAULUS LESIRE gevonden werden, die tot de daarachter gevoegde prijzen, naar het schijnt laag getaxeerd werden. Een *Oude vrouwstronie* 2-10-0. Een *teijckeningh* 1-4-0, en 2 *conterfeytsels* f 3-0-0 ¹⁾.

KRAMM vermeldt ook twee schilderijen van P. LESIRE welke voorkwamen op de verkooping van *de Vrouwe van St. Anneland*, te 's Gravenhage. beide onder No. 19 van den catalogus. Zij stelden voor: *De geboorte van Christus* en *De Aanbedding der drie Koningen*; deze stukken waren h. 1 vt. 4½ dm. br. 1 vt. 6 dm. en deden f 80.— een voor dien tijd niet geringen prijs. Uit een en ander blijkt overigens, dat onze schilder nog al veelzijdig moet zijn geweest.

Maar zeer merkwaardig en zeker voor zijn talent pleitende, is dat uit eene aan-teekening van den Kapitein JORIS DE CAULERY blijkt, dat deze zeeheld, die zich „met een roer in de hant” door REMBRANDT liet uitschilderen, ²⁾ terwijl hij „in zijn joncheijt” door UYTENBROUCK geconterfeit was; die zich met zijne gemalin door ANTHONIE VAN DYCK en nog eens door JAN LIEVENS liet afmalen, niet aarzelde zijn portret ook door onzen LESIRE te doen vervaardigen.

Dr. OSCAR EISENMANN deelt ons mede, dat in het Museum Haussmann te Hannover onder No. 11 voorkomt een portret door P. LESIRE, dat hij beschrijft als volgt: *Brust-bild eines jungen Mannes mit einer Thalberge, Barrett mit Feder, mit braunen Locken in braunem Gewand mit Silberstreifen. Grund grau, lebensgross, bezeichnet P. LESIER.*

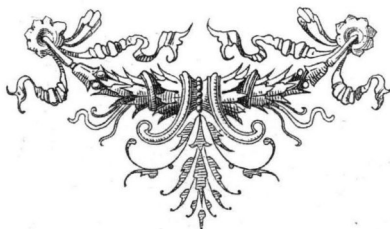
Entfernte Richtung früher Rembrandts.

Ziedaar wat wij van het leven en werk van dezen schilder hebben kunnen bijeen-brengen. Wellicht zal, nu eenmaal de aandacht op hem gevestigd is, daaromtrent nog meer licht opgaan en ook de tijd en plaats van zijn overlijden bekend worden.

Februari 1887.

1) Prot. Not. W. RIETRAAT, den Haag.

2) Wellicht het schilderij in het bezit van Jhr. J. H. J. QUARLES VAN UFFORD te 's Gravenhage, in 1881 aldaar tentoongesteld en gemerkt: R. H. VAN RIJN 1632. Zie: Catalogus Tentoonst. Schilderijen van O. M. ten behoeve der watersnoodlijdenden No. 247.

DE RARITEITEN-KAMER,

VERBONDEN AAN 'T AMSTERDAMSCH E GEMEENTE-ARCHIEF.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

II.

A de geciseleerde harnassen verdienen de glade, dat wij er even bij stilstaan. In de Thesauriers-rekeningen van de zestiende eeuw treffen wij telkens posten aan, waaruit blijkt, dat de huursoldaten in dienst van de stad van stadswegen in 't ijzer werden gestoken. Maar dit is zeker niet met alle vendelen het geval geweest, die achtereenvolgens in stadsdienst waren. Uit een paar verklaringen van het jaar 1653, door eenigen van de manschap afgelegd, blijkt, dat de geheele compagnie, waarvan sedert 1611 na elkâar NICOLAAS LUYTSZ,

NICOLAAS HASSELAAR, DIRK HASSELAAR en PIETER BICKER kapitein-majoor waren, wapens droeg, die den kapitein toebehoorden en met zijn merk geteekend waren.¹⁾ Dikwijls nam de stad die wapens dan eindelijk over²⁾. Dit schijnt ook met deze harnassen het geval te zijn geweest. Zij droegen althans de volgende merken:

HR

IG

MD

XA

¹⁾ De manschap verklaarde, dat die wapens „eenige uygesondert niet bequaem waren, om te gebruycken”, dat ze eens nieuwe hadden gekregen, waarvoor een deel der soldij werd ingehouden.

²⁾ In 1654 werd b.v. aan den Majoor en aan Kapitein VAN HEUSDEN 300 gl. betaald voor hunne blanke rustingen. Rapiamus bl. 202vo) terwijl in 1656 aan FLORIS SOOP 760 gl. uitgekeerd werd wegens overname volgens taxatie van de wapens van de compagnie van wijlen zijn broeder JAN SOOP (Rapiamus bl. 182.)

Ik houd deze merken veeleer voor die van den eigenaar, dan voor die van den maker, omdat er overal nummers achter staan. De lettervorm van twee dezer merken wijst naar de zeventiende eeuw terug, en nu mogen we aannemen, dat het merk uit de letters H. R. bestaande dat is van den kapitein HENDRIK RUSE, den beroemden vesting-bouwkundige, die later in Deenschen dienst den titel van baron verwierf. Omstreeks 1651 was hij in stads-dienst getreden, tevens als ingenieur extra-ordinaris, welke betrekking hij in 1667 nog bekleedde. Het merk uit de letters M.D. samengesteld, bewaart de herinnering aan den kapitein MARTIN DAY, nog beter door zijn schoone portret van REMBRANDT's hand bekend. Hij schijnt in 1655 een kapiteinsplaats te hebben gekregen. In 1656 werd hem 150 gl. uitbetaald, voor eene vereering wegens het maken van nieuwe wapenen voor zijne compagnie.

Van welke hoplieden de andere merken zijn heb ik niet kunnen ontdekken.¹⁾ 't Zijn wellicht merken van vroegere eigenaars der wapens.

Ieder dezer harnassen bestaat voor zoover het compleet is, uit een borst- en een rugstuk, en een halskraag, terwijl er een stormhoed of pot bij behoort.

Tot de jongere harnassen behooren ook de drie zwartgelakte. Zij dagteekenen uit de zeventiende eeuw, en zijn vrij wat zwaarder dan die uit den vroegeren tijd, omdat ze ook tegen sterker geschut bestand moesten zijn. Vooral de helm

1) De namen van de majoors en kapiteins van het stadsgarnizoen zijn tot dusverre niet vermeld. SCHAEP geeft ze in zijn bekend manuscript van 1654 op. Tot in 1611 stond de majoor aan het hoofd zonder eigen kapiteins-compagnie. Na dien tijd was de majoor tevens kapitein van een der compagniën, en werd zijn inkomen geschat op *f* 7000, als: kapiteinsgagage *f* 1200, majoorsgagage *f* 1000, vrije huishuur *f* 1000, vrij vuur en licht *f* 400, onderhoud van paard *f* 250, een derde n de boeten dergenen, die na 't luiden der poortklok binnen de stad kwamen, *f* 1500, drie knechts uit de soldaten en emolumenten van de soldaten, die den dienst verlieten en 2 à 3 maanden gage moesten laten staan, en wapens en kleederen moesten achterlaten, die de nieuwe soldaten weer van den kapitein moesten koopen, te samen *f* 1650.

De majoors waren: 1578 CLAES GROOFF, 15.. HERMAN OLTHOFF, 1590 SIMON SWAEN, 1594 CLAES ACKOLEY 1611 CLAES LUYTSZ, 1616 CLAES HASSELAER, 1635 DIRK HASSELAER, 1646 PIETER BICKER. De kapiteins waren:

van de 1e compagnie 1578 HERMAN RODENBURG DE OUDE, CLAES LUYTSZ die tevens majoor werd en daarmede deze compagnie onder den majoor bracht.

van de 2e compagnie 1578 JAN DUYN. Deze compagnie werd bij de afstand der satisfactie in 1581 opgeheven.

van de 3e compagnie 1578 SIMON HENDRIKSZ VERWER, alias JONCKHEYN, verwer in de Roode Hand, DAEM VAN ROS, PIETER VAN NECK CORNELISZ, ALBERT DIRKSZ EMAUS, HENDRIK WILLEMSZ TROM alias KERCHEM, PIETER GERRITSZ VAN DELFT, CORNELIS VAN HEUSDEN.

Van de 4e compagnie, 1578 JACOB VISSER evenzeer 1581 opgeheven.

In 1584 schijnen er weer twee nieuwe vendels opgericht te zijn onder NICOLAAS VANDE LEUR, alias Capt. SPELT, en WILLEM CORNELISZ, die nu eens CROM en dan weer BACKER of DIE BACKER genoemd wordt en in 1578 kapitein van de ruitervacht geweest was. Aan deze compagnien werden de stadswapens uitgedeeld. Zij schijnen niet lang te hebben bestaan. SCHAEP meldt althans, dat er in 1616 slechts twee stads-compagniën waren, toen er in 1616 weer een derde compagnie opgericht werd, waarvan kapiteins waren: 1616 SIMON CRYNSZ ROOBOL, 1628 JAN SOOP HENDRIKSZ, JAN SOOP JANSZ.

In 1650 werd het aantal compagniën op vijf gebracht: 1 majoorscompagnie van 200 koppen, 1 kapiteinscompagnie van hetzelfde getal en 3 kapiteinscompagniën ieder van 160 man.

Tusschen 1583 en 1586 komen de volgende hoplieden, behalve de hierboven genoemde, die in stads-dienst waren, voor: GERRIT HENDRIKSZ VOS, alias Godsgeley, die tevens artilleriemeester was, PIETER VAN NECK, HARMEN RODENBURG, DIRK DUVEL, WILLEM SPRONG, SIMON SWAEN. Wellicht zijn dit de namen, die WAGENAAR niet vond. Vgl. WAGENAAR I, bl. 384. Ook SCHAEP geeft de meeste dezer kapiteins op, maar wist ze evenmin als ik te plaatsen.

DE RARITEITEN-KAMER.

met zijn beweegbaar visier is zeer wichtig. Hoogstwaarschijnlijk zijn zij van Hollandsch maaksel.

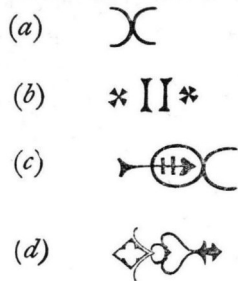
Dat zij indertijd op de stedelijke wapenkamer te pronk stonden moet men aannemen, schoon slechts twee op den reeds vóór des heeren SCHELTEMA's tijd opgemaakten inventaris zijn vermeld. Een daarvan draagt twee eigenaars-merken. Wellicht is de derde — welke kan, helaas! niet worden bepaald — dan uit de verzameling van het Oude Doolhof afkomstig.

Door wien deze harnessen zijn gedragen, is niet bekend. Ik gis, dat zij door kapiteins van 't garnizoen, althans door krijgslieden, die te paard zaten, zijn gebruikt. Een der merken bestaat uit de letters H.O. Het kan, dunkt mij, het merk niet zijn van HERMAN OLT Hof, die vóór 1590 majoor was. Een overlevering zegt, dat een er van aan DE RUYTER heeft toebehoord, maar op welken grond deze overlevering rust heb ik niet te weten kunnen komen.

De wapens, die de wanden versieren, zijn meerendeels niet van zeer hoogen ouderdom. Middeneeuwsche zwaarden, lansen, bogen treft men er niet onder aan. De overblijfselen van een voetboog en een handboog zonder pees, beide uit het Oude Doolhof gekomen, mogen hier niet in aanmerking komen, en de echtheid der morgensterren acht ik niet boven twijfel verheven. De verzameling bevat echter schoone specimina van degens van spaansch en van duitsch maaksel. De eerste zijn daaraan herkenbaar, dat zij een opschrift in de spaansche taal dragen b. v.: „No me saques sin rason, — No me enbaines sin honor.” De laatste regel staat ook op een sabel. Op deze schoone klingen zijn in lateren tijd nieuwe handvatten gezet. De klingen schijnen uit de zestiende eeuw te stammen. Uit het laatst dezer of het begin van de zeventiende eeuw schijnen mij toe twee degens te zijn, waarvan de een aan wederzijde van de kling te zien geeft twee gravures boven elkaar, een geharnast ruiter en een groep van twee personen, ieder dezer voorstellingen vergezeld van een bijschrift, dat in 't midden door het oploopen van de kling afgesleten is. De andere vertoont mede twee voorstellingen, zijnde een arm uit een wolk te voorschijn komende, gewapend met een kromme sabel, en daarboven een adelaar, beide insgelijks met opschriften, die geheel onleesbaar geworden zijn. Tot de spaansche degens schijnt ook een vrij oude kling te behooren, die de woorden IN . TOLEDO . draagt.

Het grootste aantal degens vertoont het bekende oude merk van Solingen en Passau. De meeste dragen door kleine figuurtjes gescheiden cijfermerken, die de getallen 1414, 1441, 1444, 1515 vormen, en zijn buitendien voorzien van vier dezer figuurtjes, ruitsgewijze geplaatst, als om het inschrift te besluiten. Deze figuurtjes zijn ongetwijfeld de bijzondere merken der meesters. Het zijn: ruitjes of blokjes bij die met het getal 1414, roosjes of kruisjes bij die met 1441, hartjes of kruisjes bij die met 1515. Een degen met 1441 draagt drie S, geplaatst 2 en 1. Wat de beteekenis der bovengenoemde cijfers is, heb ik niet kunnen te weten komen. Voor jaartallen durf ik ze niet houden.

Met hetzelfde locale merk zijn eenige degens voorzien, die letters en merken vertoonen: als INTI DOMINI met het merk (a), en hetzelfde opschrift met het merk (b), NTOI met het merk (c), IHNI MINI met het merk (d) en IOHAN met vier ruitsgewijs geplaatste liggende kruisjes.

De meeste dezer degens dragen handvatten, stellig niet ouder dan 't begin der 17^e eeuw.

Van onzekere herkomst zijn twee degens, een met een gekroond monogram, bestaande uit de letters G. R. (Georgius Rex?), N.R.O. 2, en een met het monogram van de Oost-Indische Compagnie ter kamer van Hoorn en het jaartal 1746.

Ook speren of pieken zijn er in verschillende soorten. Een dikke stok ter manslengte draagt een korte ijzeren punt, smaller dan de stok. Dit is wel de wapensoort, waarmede in 1652 de turfdragers gewapend werden. Andere pieken zijn er, waarvan de puntijzers langer zijn.

Maar het rijkst is de verzameling in hellebaarden en pertisanen, (ook wel bardesanen genoemd). Des hellebaards beteekenis ligt in den bijlsgewijs gevormden vleugel, die van de pertisaan in het hoog opgaande tweesnijdende lemmet, dat bij sommige de gedaante van een viersnijdenden degen of dolk aanneemt en dan corseek wordt genoemd. De hellebaard is dus verwant aan den strijdbijl, de pertisaan aan de piek.

De hellebaarden vertoonen sierlijke vormen, dikwijls is de baard uitgeslagen, één exemplaar is bovendien voorzien van graveerwerk, waardoor de baard met zijn armen de voorstelling geeft van twee zich kronkelende draken.

De pertisanen vertoonen evenmin als de corseken eenig onderscheidingsteeken.

De spontons of halve pieken, die in den regel officierswapens waren, en in de zeventiende eeuw werden ingevoerd, bestaan uit een breed, puntig uitlopend en van onderen cirkelsgewijze eindigend tweesnijdend mes, waarvan de stok door een klein ijzeren staafje bijna onmiddellijk onder het lemmet wordt doorboord. Slechts twee van deze spontons vertoonen iets bizonders, de een is doorgeslagen met het wapen van Amsterdam en het devies Pro Patria. Zij is uit de vorige eeuw. De andere vertoont een gekroond monogram, bestaande uit de letters O.P.

Het is wederom niet uit te maken welke van alle deze wapenen oorspronkelijk tot de wapenkamer behoorden, en welke uit den verkoop van het Oude Doolhof met zijn inventaris zijn gespaard.

De wapens, die uit het Doolhof gekomen zijn, zijn afkomstig uit de wapenkamer van het huis Marquette onder Heemstede. Bij de slooping (van den linkervleugel van dit kasteel in 1828?) viel geheel de collectie in handen van een israëlietisch koopman, die ze weder aan den toenmaligen eigenaar van het Doolhof verkocht. Deze deed op zijn beurt weer het grootste deel er van over aan een ander, en zoo kwam dit deel ten slotte op het Koninklijk Lustslot Soestdijk terecht. Wat er in het Doolhof bleef ging in 1862 in eigendom aan de stad over. Het vormt thans eigenlijk de kern der verzameling, het aantal hellebaarden, spontons en pieken werd met 26 vermeerderd en bestaat nu uit 36 stuks, het getal van rapieren en oude sabels groeide van 3 tot 17 aan, en er kwamen nog 11 schilden, 3 harnassen (wel te verstaan curassen) 1 lederen pantser, 1 ijzeren boog, 1 ijzeren walbus, en nog een paar kleinigheden bij. Niet al deze voorwerpen zijn nog aanwezig. Het aantal schilden is geslonken tot vier en het lederen pantser is verdwenen.

De schilden zijn alle rondassen van ijzer met leder overtrokken, waarop figuren zijn geschilderd. Het grootste — dat oorspronkelijk tot de stadswapenkamer behoorde en van oostersch maaksel zou kunnen zijn — is op deze wijze versierd met de afbeelding van zon, maan en sterren, en de schroefknoppen van de handvatsels aan de binnenzijde, komen aan de buitenzijde stersgewijze te voorschijn. Een ander, blijkbaar uit de vorige eeuw, draagt het wapen van Holland met het opschrift „Pugno pro patria.” Een derde bijna even groot als de beide vorige, van Japansch maaksel, vertoont in een veelvuldig geornamenteerd randwerk de afbeelding van een ruiter met een voetknecht in 't costuum van 't begin der zeventiende eeuw. Andere kleinere, uit het doolhof herkomstig, vertoonen een wapen, voorzien van een gekroonden helm, met zwart op het lichtbruine leder geschilderd, en schijnen mij toe slechts decoratieschildjes te zijn geweest.

Van het in de verzameling aanwezige hand- en zijdgeweer schijnt het groots e deel uit duitsche werkplaatsen afkomstig te zijn. Eene uitzondering hierop maken waarschijnlijk de hellebaarden enz. en het geschut.

Onze wapensmeden uit de middeneeuwen en de zestiende eeuw mogen niet zulk een europeeschen roem hebben verworven als die van Toledo of van Solingen, ze hebben toch leger en schutterij bijna altijd van harnassen en wapens voorzien. In 't gilde der smeden vormden de harnasmakers of wapensmeden reeds in 1530 een afzonderlijk ambacht, dat niet te verkrijgen was zonder het afleggen van een proef, bestaande uit het maken van een rapier met zijn gevest, hetgeen in 1662 in zooverre werd geamplieerd, dat zij niet konden volstaan een eenvoudig rapier te maken, maar een dat verzilverd op snede, verguld, geciseleerd en met zilver ingelegd was. Uit die proef blijkt, dunkt mij, dat de wapensmeden te Amsterdam zich hoofdzakelijk toededen op het maken van klingen. Dit

zou ook de omstandigheid verklaren, dat de stadsregeering duitsche harnassen kocht, toen zij zich een bijzonder fraai soort wilde aanschaffen.

Wij zagen reeds, dat van oudsher pieken en hellebaarden door inheemsche wapensmeden geleverd werden. Maar de proef was niet zeer zwaar, en onmogelijk is het niet dat deze nijverheid daardoor zoo wel als door de concurrentie van den invoer van buiten af kwijnde. Een kundig vreemdeling kon hier immer een goed bestaan vinden. Reeds in 1561 kocht een Solingsch wapensmit, AERNT GERRITSZ, het poorterrecht dezer stad, en over 't algemeen ontmoeten wij vele namen van Duitschers, Franschen en Vlamingen onder de gildebroeders. In een acte van 1617, waarin zes zwaardvegers genoemd worden, welke hunne getuigenis met hunne handteekening bekrachtigen, zijn vijf blijkbaar Duitschers, die achter hun naam „Schwertfeger” schrijven. Of het aan dezen toevloed van vreemdelingen te wijten is zou ik niet durven zeggen, maar het verzwaren van de proef in 1662 is het beste bewijs, dat men hooger eischen aan de gildebroeders stellen kon, hetgeen voor eene verheffing van het ambacht pleit. Inderdaad waren de Amsterdamsche wapensmeden uit de zeventiende eeuw zeer gezocht. Evengoed als de koning van Frankrijk door zijn gemachtigde wapenrustingen liet bestellen aan Haagsche en Utrechtsche harnasmakers, kwam het Noorden hier ter markt. Zoo bestelde WILLEM LEVEL, van Kopenhagen, in 1634 aan CORNELIS PIETERSZ, wapensmid, twee volledige cuirassen, vrij voor musketkogels; in 1625 was de Amsterdamsche wapensmit GERRIT SCHIMMEL in 't veldleger van den koning van Denemarken; en twee Hollanders te Moskou, die ijzerwerken te Gorodilen in Rusland bezaten, kwamen in 1662 met den Amsterdamschen harnasmaker JAN CORET DE JONGE overeen, dat hij daar 4 jaren lang met twee meesterknechts wapens en harnassen zou gaan smeden. Ongetwijfeld zouden deze voorbeelden met andere vermeerderd kunnen worden.

Ik heb eenige namen van amsterdamsche wapensmeden opgeteekend. Enkele teekenden met een merk, dat ik belangrijk genoeg vind hier over te nemen, omdat die merken vermoedelijk ook op hunne wapens zullen worden teruggevonden.

ANDRIES HUYBERTSZ
1626.

CLAES GERRITSZ
leerknecht van
GERRIT SCHIMMEL
1625.

PIERRE NOUELLE
meesterknecht
harnasmaker
1662.

GILLE VALDOR
meesterknecht
harnasmaker
1662.

JAN WILLEMSZ
zwaardveger
1617—1626.

De overige namen volgen hier:

BORCHERT VAN ASWEGEN 1616.

CASPER BOSMAN (geb. 1575 † 1638).

JAN BRIANT, zwaardveger en ciseleerder 1640
oud 46 j.

FRANÇOIS CAMERBEEK 1637 oud 56 j.

JAN CORET DE JONGE 1662.

HENDRIK DEURHORST 1588.

JAN GERRITSZ (schwertfeger) 1617.

CORS GOOSSENSZ, van Stralen, 1613.

MAERTEN HAES 1616.

HANS VAN HANSWIJK, in 't gulden zwaart
Damrak † 1594.

JAN HENDRIKSZ (schwertfeger) 1617.

ANDRIES JANSZ (schwertfeger) 1617.

JAN JANSZ (schwertfeger) 1617.

CORNELIS PIETERSZ, van Iperen, 1637 oud
37 j.

CLAES ROEST, 1637—1641.

GERRIT SCHIMMEL 1625.

JACOB SCHIMMEL 1637 oud 45 j.

DANIEL SCHUYLINCX, van Antwerpen, 1593—
1601.

JAN TJAERTSZ, spiesmaker 1638.

JAN WILLEMSZ 1617.

Wij gaan de sabels, 35 in getal, uit het laatst der vorige eeuw (1784, 1785) en grootendeels met verschillende merken gemerkt, voorbij, om onze aandacht te vestigen op de vuurwapenen, waarvan wij eerst de draagbare zullen behandelen.

Het merkwaardigste stuk is wel een klein ijzeren handkanon uit de vijftiende eeuw, ter lengte van 31 c.M., waarvan de ronde loop 18 c.M. en de vierhoekige kamer, die van achteren geladen wordt, 13 c.M. bedraagt. Bijna over hare geheele lengte is de kamer omgeven door een nauwsluitenden met een veer naar beneden verplaatsbaren beugel, die de open achterzijde van de kamer afsluit. De loop rust op een langwerpige ijzeren plaatje, dat ongeveer midden onder het kanon in een handvat eindigt en van voren verbonden is aan een klein achtkantig schildje, dat aan de bovenzijde een opening laat voor den loop. De hand, die het handvat houdt, wordt alzoo door dit schildje beschermd. Het schildje vertoont verschillende spijkergaten aan den rand, zoodat het vermoedelijk op een grooter voorwerp (een schild?) bevestigd moest worden.

Een achttiental vuursteen-geweren van allerlei afmeting, waaronder zes zware walbussen, met loopen van ongeveer 63 c.M., waarvan sommige het merk van de proefmeesters van 't geschut dezer stad dragen en dus binnen de stad zijn gemaakt, maken deel uit van de verzameling. Ze zijn alle van de stadswapenkamer afkomstig, met uitzondering evenwel van een geweer uit het Doolhof, dat echter niet meer is aan te wijzen.

Een dezer geweren met een loop van 1.02 M. werd door H. LIBOTTE te Amsterdam vervaardigd, een ander, met een loop van 1.10 M. draagt het merk der geöctroyeerde West-Indische Compagnie, een derde geweer, waarvan de loop, slechts 84 c.M. lang, zevenzijdig is en de kolf zoowel als de lade met eenig houtsnijwerk is versierd, werd door „C. FREUNDT a Furstenau” vervaardigd, weder een ander, waarvan de loop als de walbussen iets wijder uitloopt en 91 c.M. lang is, geeft de woorden „T. W. PISTOR a Schmalkalden” te lezen. Een bijzonder groot en zwaar geweer meet 1.42 M. in den loop. Overigens hebben alle loopen een lengte van iets meer of iets minder dan 1 M.

Slechts een drietal pistolen, alle met vuursteenslot, is aanwezig. Het kleinste is niet gemerkt, de twee overigen van één maaksel, dragen den naam van den vervaardiger: „LABORDE, Paris.” De kolven zijn een weinig gebeeldhouwd.

Naast de geweren mogen wij de twee kruithoorns niet vergeten, waarvan de een, met snijwerk versierd, het jaartal 1615 en de wapens van Amsterdam en van Enkhuizen vertoont.

Het grof geschut vindt men hier slechts in zijne modellen, alle van de voormalige stads klok- en geschutgieterij afkomstig. Deze modellen vertegenwoordigen koperen geschut van 3 en 24 ponders en mortieren van 16, 24 en 50 ponden, gedeeltelijk veld, gedeeltelijk vesting-artillerie, voorts enkele scheepskanonnen, amunitiewagens, kranen enz. Slechts één ijzeren mortier is er bij.

Tegen het midden der zestiende eeuw voorzag de stad zich elders, als te Mechelen, te Utrecht, van bronzen geschut; ijzeren serpentijnen, valckenetten, scharpinetschers en bassemoeren werden binnen de stad door ijzersmeden, als b.v. Mr. JAN de aanbeeldmaker (1537—44) vervaardigd. Blijkbaar waren deze ijzeren stukken nog al aan slijtage onderhevig, want telkens werden nieuwe besteld en tegen de oude ingeruild. Omstreeks 1570 leverden REVER MARTSZ, ARENT JANSZ, JAN LAMBERTSZ, alle smeden, aan den artilleriemeester, slangen met vier kamers, halve slangen met gedreven kamers, en slangen, die met touw moesten omwonden worden. Deze moest al dit geschut inschrijven in het artillerieboek, waarvan jaarlijks een afschrift ter Thesaurie overgelegd moest worden, bij het afleggen der rekening. Ongelukkig is geen dezer afschriften, noch het origineel tot ons gekomen.

De oprichting van de stads geschut- en klokgieterij¹⁾ maakte aan het aankopen echter nog geen einde. Kon de regeering zich elders goedkooper voorzien, of was er wellicht zooveel aan de gieterij te doen, om de bestellingen van buiten af gereed te maken, dat burgemeesteren, door het huurcontract gebonden, genoodzaakt waren den gang van zaken in de met eere bekende fabriek niet te storen door gedwongen haastige leverantiën voor den stads-artilleriemeester?

Bestellingen van buitenslands waren hier niet ongewoon, en het behoeft niet te worden herinnerd, dat zij niet verminderden, toen de HEMONY's als stads klok- en geschutgieters meer werk maakten van de klokken, dan van het geschut.

De oude stads-geschutgieters waren huurders van de gebouwen. Eerst in 1770 nam de stad de fabriek in eigen exploitatie²⁾. Onze modellen zullen dus wel van na dit jaar dagteekenen, evenzeer als de vitrine met modellen van alles wat daar vervaardigd werd, en waarvan de volledige opgaaf in de „Aanwijzing” van den heer SCHELTEMA voorkomt. Bij de opheffing der geheele inrichting in 1821 werd alles ten stadhuize

¹⁾ Zie over de oprichting van het eerste Giethuis „de kroniek van STAATS” blz. 34.

²⁾ Groot. Mem. XII, bl. 158.

bezorgd, om geplaatst te worden bij het model van de geschutboor, die in 1790 met veel geheimzinnigheid in een besloten vertrekje achter de wapenkamer werd bewaard.¹⁾

Midden op de hierbedoelde vitrine prijkt een bronzen beeldje, voorstellende een bussenschut in 't costuum van het laatst der zeventiende eeuw. Een achttal jaren geleden stond het op een ouderwetschen kachel en zag het er even zwart uit als deze. Toen werd het echter van den kachel genomen, schoongemaakt en naar de rariteiten-kamer overgebracht.

Fraaie of merkwaardige kanonnen bezit de verzameling niet meer. Vroeger telde zij twee prachtige stukjes geschut, rijk met verschillend gekleurd metaal en zilver ingelegd en geciseleerd. Volgens betrouwbare inlichtingen waren deze stukjes eenigen tijd in gebruik geweest in den stadsschouwburg, toen de kunstschilder PIENEMAN ze uit het naast zijn atelier gelegen magazijn van requisieten ter leen kreeg. Eenige jaren later gaf hij ze aan een kunstbroeder ten geschenke, die ze na PIENEMANS dood te gelde maakte. Na van den een aan den ander antiquair verkocht te zijn, trokken zij de aandacht van keizer NAPOLEON III, die ze een plaats gaf in de wapenverzameling van het kasteel Pierrefond. Daar prijken deze kanonnetjes thans als de schoonst bekende voorbeelden van geschutversiering!

Niets herinnerde ons tot dusverre aan de schutterij, alles aan de stadshuursoldaten. Toch hebben onze schutters, zij het ook onwillekeurig, bijgedragen tot verrijking der collectie. Toen bij de omwenteling op 't laatst der vorige eeuw de schutterij voor de gewapende burgermacht moest plaats maken, werden de vaandels van de wijken, die wellicht sedert driekwart eeuw in gebruik waren geweest, ten stadhuize afgegeven. Er waren vijf regimenten door vaandelkleuren onderscheiden geweest. Ieder kapiteinschap of iedere wijk had zijn vendrig, dus vermoedelijk ook zijn vaandel, welke vaandels naar het regiment gekleurd aan de bovenkant voorzien waren van verschillend gekleurde smalle baantjes, en in hetzelfde regiment wel door kleine herkenningsteekens zullen te onderscheiden zijn geweest. Het vaandel, dat in den vorm vrij wel op een vlag geleeke en dus in ruime plooiën kon neerhangen, was van zijde en in een afzonderlijk vakje van den bovenhoek beschilderd met het door twee leeuwen vastgehouden stadswapen. Al deze vaandels hebben door den tand des tijds niet weinig geleden. Hun aanstaande overtocht naar 's Rijks-Museum zal hun ten goede komen, indien ze mogen deelen in de kunstbewerking, die de vaardige hand des Heeren DE NEUFVILLE op de vaandels en banieren van het Nederlandsch Museum van oudheden en kunst heeft toegepast.

Stijf beschilderd en daardoor minder verweerd zijn de kleine nagenoeg vierkante vaandels, die op hare beurt de gewapende burgermacht in 1799 ingericht achterliet. Het reglement van 7 Mei schreef in hoofdstuk 12 art. 4 voor, dat ieder bataillon een vendel moest hebben geschilderd met „drie couleurige vlammen” — banen — en een eikenkrans in 't midden met het devies „Voor het Vaderland en de Wet.” Zulke vaandels zijn

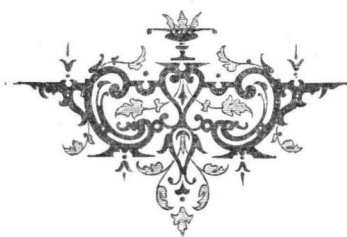
¹⁾ JACOB DE VRIES. Aanw. v. d. Sieraden der Publ. gebouwen. (Amst. ELWE 1790) blz. 65.

van de drie bataillons aanwezig, en evenzeer van de 4^e halve brigade van het 1^e, 2^e en 3^e bataillon, die dezelfde opschriften dragen, maar aan de keerzijde een klimmenden leeuw met het zwaard in de poot vertoonen.

Wellicht herinneren dan aan eenige niet officieël erkende burger-vrijkorpsen van den patriottentijd de twee vaandels, een met de stadskleuren en het opschrift „Oeffenschool in den wapenhandel”, het andere beschilderd met twee uit wolken te voorschijn komende armen, die één ring vasthouden met het omschrift „Rompre la foi est chose honteuse” en aan de keerzijde met een adelaar, die in een poot een bliksembundel en in den ander een olijftak houdt, met het omschrift „à la guerre et à paix”. De opheffing dier burgercorpsen was een der voorwaarden door de overwinnende Pruisen in 1787 aan de stadsregeering gesteld.

De bij de gewapende macht thuis behorende muziekinstrumenten zijn mede verloren, uitgezonderd een koperen schuifrompet met het opschrift „Piere Colbert ma fait à Rheims 1599,” een fragment van een koperen schuifrompet uit het begin der zestiende eeuw en een viertal schalmeien, die nog in de tweede helft der zeventiende eeuw werden gebruikt.

Tot versiering der dammen tusschen de vensters dragen vier in hout gesneden wapentrofeën bij, die afkomstig zijn uit de vergaderzaal van het Admiraliteitshof (thans raadzaal op het Stadhuis) alhier. Zij zijn te herkennen op de prent voorstellende het zitting nemen van Prins WILLEM V in het college ter admiraliteit bij gelegenheid van zijn bezoek aan Amsterdam in 1768.

DE PORTRETSCHILDER RUDOLPH VAN GROL.

DOOR

A. BREDIUS.

DEZE kunstenaar komt in de boeken van het Haagsche St. Lucasgilde abusievelijk voor als RUDOLPHUS VAN KOOL¹⁾ en werd in 1627 ingeschreven. Het MS. van die Registers is soms zóó onleesbaar dat men hier bijv. evengoed KOOL als GROL lezen kan. De schrijver dezer regelen meende bij de uitgave dezer boeken evenals VAN WESTRHEENE²⁾ KOOL te moeten lezen, wat hem later gebleken is onjuist te zijn. 17 October 1627 toch vermelden de Haagsche Registers van ondertrouw:

MR. RUDOLFF VAN GROL, jongman, *Schilder*, met CORNELIA VAN BODEGRAVEN, (lees BODEGHEM) beide wonende te 's Gravenhage.

In eene onbelangrijke Acte³⁾ verklaart RUDOLPH VAN GROL, schilder te 's Gravenhage, in October 1644 42 jaar oud te zijn; ⁴⁾ hij is dus c^a 1602 geboren, en was bij zijn huwelijk ± 25 jaar oud.

1) *Archief v. Ned. Kunstgeschiedenis*, III, bl. 264.

2) *Kunstkroniek*, 1867.

3) Interrogatorien en Recollementen, Schepen-Archief.

4) De volgende Acte bevestigt dit

11 Mey 1639. Sr. RUDOLFFUS VAN GROLL, *Schilder*, woonende in 's Gravenhage, out 37 jaren, verclaerde dat hy een huys van FRANCHOYS MOLENYSER, staende int Noortende voor desen als huyrder gebruyckt heeft en daeruyt den lesten April 1638 scheidende, deselve redelyck gestelt verlaten heeft.

CHRISTOFFEL D'ASSEIGNIES, Juwelier en JOHANNES DE RODES zijn getuigen. De schilder teekent:

24 October 1635 maakt hij met zijne huisvrouw, (hier CORNELIA CORNELISD^B. VAN BODEGEM genoemd *en zóó teekenende*.) zijn testament. ¹⁾ Eindelijk bewijst ons een eisch in de Rollen van het Haagsche Schepenarchief van Januari 1645 tegen hem, dat de schilder toen nog in den Haag woonde. (In 1637 naest VAN LOO int Noordeijnde)²⁾. Ik heb dezen schilder nergens vermeld gevonden en nooit iets van zijn hand gezien.

De onderstaande verklaring leert ons VAN GROL als portretschilder kennen:

4 Dec. 1636. Soo heeft RUDOLPHUS VAN GROL, *schilder in den Hage*, aengenomen ADAM VAN DER GORT, Coockermaecker alhier, mitsgaders zijne huysvrouw ende sijnen Soon te schilderen, in dusdaniger voege: te weten, dat hij VAN DER GORT sal aen de voorsz. VAN GROL leveren twee penelen, daer op yder paneel kan geschildert werden tot de knie toe één persoon, ende dat VAN GROL sal schilderen op het eerste paneel de voorsz. VAN DER GORT met sijnen Soon, VAN DER GORT hebbende in d'eene hant een passer ende in d'andre hant een oorloge, ende een tafel voor hem, ende dat hij VAN GROL sijn voorsz. Soon int voorsz. paneel sal vougen soo als 't best ende gevouchelicxt sal kunnen sijn, ende opt voorsz. tweede paneel sal hij VAN GROL des voorsz. VAN DER GORTS huysvrouwe schilderen met een bouck ofte preeckstoel in de hant naer den eysch van de schilderijen. Daerjegens (de schilderijen gemaect sijnde) hij VAN DER GORT betalen sal de somme van *vijff ende dertich guldens*, doch cortende 2-10-0 bij hem VAN DER GORT op huynen betaelt. Enz. ³⁾

De volgende Acte bevestigt alleen zijn verblijf in den Haag in 1640 en deelt ons enkele familiebetrekkingen van zijne vrouw mede:

17 December 1640. RUDOLPH VAN GROL, *schilder, wonende te 's Gravenhage*, wordt gemachtigd. om geld te ontvangen. Hij is zwager van MARIA en MAGDALENA VAN BODEGHEM; samen erfgenamen van den adelborst FRANCHOYS VAN BODEGHEM, en den Tamboer BARTHOLOMEUS VAN BODEGHEM, hunne overleden broeders. ⁴⁾

Dit is alles wat ik omtrent dezen schilder heb kunnen opsporen.

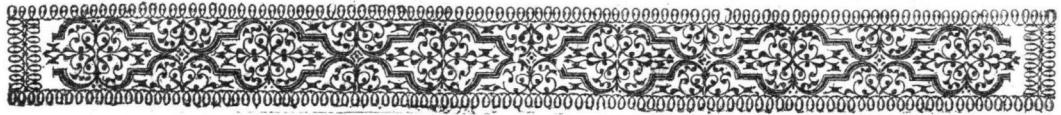
¹⁾ Prot. Not. P. v. GROENEWEGHEN, den Haag.

²⁾ Archief V, 93.

³⁾ Prot. Not. P. v. GROENEWEGHEN, den Haag.

⁴⁾ Prot. Not. B. J. VERBEECQ, Amsterdam.

DE SCHILDER JAN DE GROOT.

DOOR

A. BREDIUS.

IN het najaar van 1886 bezocht ik voor het eerst eene bijna geheel onbekende openbare verzameling van schilderijen: *die Städtisch-Lang'sche Gemaelde-Sammlung* te Coblenz. Toch verdient zij een bezoek. Er schuilen onder „Onbekend” of geheel verkeerde toeschrijvingen eenige hoogst belangrijke kunstwerken. Ik noem slechts: een ANTHONY MORO (N.B. als RUBENS), een AERT PIETERSZ (als VAN DIJCK), een fraaie figurenrijke compositie: Elias en de Baalspriesters, van CLAES MOEYAERT (als „Unbekannt”), een fraaie JAN OLIS, een aardige BARTHOLOMEUS MOLENAER (gem.: B.Mo. N.B. als OSTADE!), een Maes'achtige keukenmeid van REYNIER COVIJN, een zeldzaam meester van Dordrecht (gem. R. COVIN) enz. enz.

Onder de meesters dezer Collectie, die mij het meeste belang inboezemden, behoort JAN DE GROOT. No. 134 en 138 worden aan dezen schilder toegeschreven en zijn inderdaad gemerkt: J. D. GROOT 1670.

Het eerste stuk stelt voor:

„Eine niederländische Bauernstube. An einem Tische sitzen Maenner und Weiber, „welche trinken und sich's wohl sein lassen.”

Holz. $7\frac{1}{2}$ Zoll h. $9\frac{3}{4}$ br.

No. 138. Pendant. „Eine Schule. Viele Kinder, Knaben und Maedchen, sitzen „in verschiedenen Gruppen mit Büchern in den Haenden und lernen. Der Lehrer scheint „ein Kind zu bestrafen.

Dezelfde afmetingen.

Ik teekende aan: No. 134. Precies een heele goede BRAKENBURGH. Zeer interessant meester. Zeer krachtig en frisch koloriet. Invloed van JAN STEEN. Op No. 138 hebben de koppen wat weinig uitdrukking.

En wat lees ik dezer dagen bij HOUBRAKEN:

JAN DE GROOT, geboren te Vlissingen, in den jare 1650 heeft ADRIAEN VERDOEL¹⁾ tot eerste onderwijzer in de Konst gehad. Naderhand in den jare 1666 ADRIAEN VAN OSTADE en eindelijk FRANS DE JONG van Haarlem. Hij verwisselde in zijn oude dagen het penceel voor de Koffynering; dog zijn Konstliefde verliet hij niet, maar dreef somwijl een handeling met Schilderijen, Teekeningen en Printkonst.

VAN DER WILLIGEN zegt van hem:

Tout ce que je sais de ce riche amateur peintre, c'est qu'il est décédé à Harlem en 1726. Je possède son portrait dessiné qui le représente à l'âge de 27 ans.

Of het geboortejaar 1650, dat HOUBRAKEN opgeeft juist is? Ik betwijfel het. Dan zouden de schilderijtjes te Coblenz reeds op 20jarigen leeftijd door hem moeten geschilderd zijn. En zij verraden een reeds geoeffende hand. Toch zal hij niet veel vroeger geboren zijn. Voor de kunst moeten we het betreuren, dat „de Koffynering” uit den schilder een koopman gemaakt heeft. De hier genoemde stukjes zijn ten minste zoo goed, ja beter dan menig werk van DUSART of BRAKENBURGH. Het is alles wat ik van DE GROOT op mijne zwerftochten tegenkwam.

1) Die ook geruimen tijd te Haarlem werkzaam was.

HET STERFJAAR VAN DEN BEELDHOUWER ADRIAEN DE VRIES.

DOOR

A. BREDIUS.

IN het I^e deel van het prachtwerk: *Fahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*. (Wien 1883) vindt men een zeer omvangrijke bijdrage, vergezeld van uitstekende heliogravures, over onzen grooten beeldhouwer ADRIAEN DE VRIES, van de hand van Dr. ALBERT ILG.

De talrijke werken van den kunstenaar beschrijvend en aan de hand van vele en zeer merkwaardige documenten, vervolgt de geleerde schrijver den levensloop van onzen meester van 1576 af tot aan 1627 toe; dus gedurende een halve eeuw. Al dien tijd was hij voor den Oostenrijkschen Keizer werkzaam. De laatste brief van DE VRIES, in dit opstel gepubliceerd, is van 25 Augustus 1626 en werd te Praag geschreven. Nog wordt een met het jaartal 1627 gemerkt werk vermeld.

Uit de volgende Acte nu zien wij, dat DE VRIES vóór Juni 1627 reeds overleden was. Is het juist, dat er nog een werk van hem uit het jaar 1627 bestaat, dan kan men aannemen, dat hij in de eerste helft van 1627, waarschijnlijk te Praag, overleden is. (Men stelt zijn geboortejaar op 1560.)

31 Mei 1627. D'eersame WOUTER HULSHOUT, wyncoper in den Hage, soo voor hem als in den naem van d'andere erffgenamen van ADRIAEN DE VRIES bekend uit handen van d'eers. JAN MULLER ¹⁾ ontvangen te hebben f 2750.— die den voorn. JAN MULLER waren overgemaect door HANS DE WITT, *Coopman tot Praegen*, om aen deselve erffgenamen van ADRIAEN DE VRIES betaelt te werden. Sulcx hy comparant der voorn. JAN MULLER bedanckende is enz.

Prot. Not. P. MATHIJSEN. Amsterdam.

¹⁾ Waarschijnlijk de bekende plaatsnijder.

EEN BEZOEK
AAN
DEN RIDDER ADRIAEN VAN DER WERFF,
KUNSTSCHILDER,
IN
1710.
DOOR
MR. N. DE ROEVER.

IN de kunstgeschiedenis van de 17^e en 18^e eeuw neemt het werk van den bovengenoemden kunstenaar een eigenaardige plaats in. Het ligt niet in mijn plan, om in 't breede uit te wijden over de verdiensten van dezen kunstenaar, noch over de waarde, die aan zijn schilderstukken moet worden toegekend, wanneer men ze vergelijkt met de voortbrengselen van 't penseel van vroegere en latere kunstbroeders.

Ik geef hier woordelijk het verhaal van den kunstliefhebber ALLARD DE LA COURT, die in 1710 onzen kunstenaar te Rotterdam opzocht, in zijn huis en atelier werd toegelaten en eenige zijner werken zag, en kon de verleiding niet weerstaan, om enkele bijzonderheden uit het reisboek, waaruit ik putte¹⁾, aan te teekenen, voor zoover het licht werpt op de reisgelegenheden van dien tijd, en eenige buitenslands gevestigde vaderlandsche kunstenaars.

¹⁾ Ik vond dit reisboek in het Archief van de Amsterdamsche Weeskamer.

Ik mag als bekend veronderstellen — en zoo 't den lezer niet bekend mocht zijn kan ik hem verwijzen naar de werken van KRAMM en IMMERZEEL waar de levensgeschiedenis breedvoerig is geboekt, — dat deze kunstenaar den 21 Januari 1659 te Kralingerambacht geboren werd. Dat zijn vader, molenaar van beroep, hem bij EGLON VAN DER NEER in de leer deed, onder wiens toezicht hij vier jaren de kunst beoefende. Hij vestigde zich toen in Rotterdam alwaar hij na een groot vermogen verworven te hebben als een hooggeacht burger op den 12 November 1722 overleed.

Drie heeren „van qualiteit”, — het waren behalve ALLARD DE LA COURT de Heeren FLORIS DRABBE en JOHANNES BUCKINGAM — inwoners der stad Leiden, hadden met elkaar afgesproken, om een reisje naar Londen te maken. Ze stelden den 28 April 1710 als dag van vertrek vast. Reeds een paar dagen te voren was de knecht naar den Delftschen schipper gegaan, om de geheele schuit voor 't illustre reisgezelschap af te huren en hem op te dragen de schuit van Delft op Rotterdam op dezelfde wijs te bespreken. Vier andere heeren moesten denzelfden weg uit, en hadden zich bij hen aangesloten. Neemt men in aanmerking, dat de huur van de schuit, de vracht van de bagage zoowel als de vertering op reis per hoofd op drie gulden en zes stuivers te staan kwam, dan mag men aannemen, dat de kosten geen der reisgenooten tegenvielen. 's Morgens niet al te vroeg vertrokken — waren ze vroeger op reis gegaan dan zouden de belangstellende vrienden en magen hebben ontbroken, die hen nu het laatst vaarwel kwamen toeroepen en een eind weegs medevoeren — arriveerde het reisgezelschap ten half twee in Delft, waar men een half uurtje noodig had tot versterking van den inwendigen mensch. Van daar vertrok men weder ten twee ure. Het liep naar vier ure toen men op de torens van de Rottestad de wijzers kon zien. Lang duurde 't niet, of men had het besluit genomen te overnachten in 't „*Schild van Vrankrijk*”, een herberg, waarvan men de beste inlichtingen had bekomen. 't Schijnt een schoone achtermiddag te zijn geweest, althans de Heeren verkozen in de „herberg” niet te blijven, maar liever aan den wandel te gaan. Alvorens te vertrekken bestelden zij een eenvoudig avondmaal bestaande uit „een slaatje met een vers eytje uyt den dop.” Hoe eenvoudig ze ook waren, toen ze rond liepen in de levendige straten van Rotterdam, kwam het hun voor, dat hun hoed wel iets deftiger mocht getooid zijn, om ecnige voorgenomen bezoeken af te leggen. Nauwelijks hadden ze dan ook een hoedenstofferderswinkel in 't oog gekregen, of ze gaven binnengetreden hun verlangen te kennen den hoed met een zilver gareel te tooien. Zoo uitgedost maakte men zijn opwachting bij een vriend van een vriend, die terstond de eer van het bezoek met een paar flesschen witte fransche en roode pontacq-wijn moest boeten.

De reisgenooten schijnen geen haast te hebben gemaakt vóór ze bedachten, dat de bestelde salade wellicht reeds opgedragen was. Van dit eenvoudig maal hadden ze

echter te veel verwachting gehad, en over 't algemeen vonden ze zich droevig in hun „herberg” bedrogen. Niets was gereed. Er moest „geschreeuw, gevloekt, geraast en geschelt” worden eer er iets kwam opdagen. En toen de meid eindelijk verscheen, bleek het, dat er aan alles wat haperde: het servet was „vuil”, borden lepels, vorken, messen: „morsig”, olie en azijn „miserable”, alleen de „cottoletten”, die waren klaargemaakt, smaakten voortreffelijk, zoo ook de „eyeren uyt den dop”. En dit schijnt voorloopig de rest te hebben goedgeemaakt, want toen men bedacht of 't niet beter ware een ander „logiment” te zoeken, nadat men bemerkte had, dat op de slaapkamers ook niet alles in den haak was, toen liet men dit kostelijke denkbeeld varen, omdat men toen reeds „in het nagtgoed was”. Na een nacht al even „miserabel” doorgebracht, zouden de heeren 's morgens achtereenvolgens ontdekken, dat men vergeten had water te brengen, en dat de waard er verstand van had, om zijn gasten een duchtige rekening te schrijven, toch zou dit alles aan den goede stemming van den dag geen afbreuk doen. Vier gulden en vijf stuivers per hoofd was dan ook voor aanzienlijke heeren geen bankroetierswerk. Gentleman-like aangekleed gingen de heeren nog enkele bezoeken afleggen o. a. bij den Heer RAAVENS, die — 't is geen onaardige bijzonderheid — acht dagen te voren zijne secretarisplaats had verkocht voor 24000 gulden. Een ander bezoek brachten zij aan een kunstkooper VAN BIESEM, wiens huis wegens den schoonmaak over hoop lag, zoodat de eenige schilderij, die de Heeren te zien kregen was „een fraay fruytstuk van JAN DE HEEM, 't geen bekend was met den naam van de Rinse Roomer, vermits in 't selve stuk int midde een Roomer was geschildert”. Het is te betreuren, dat onze kunstkooper het geluk had een echte nollandsche huisvrouw te bezitten, die op den traditioneelen tijd met den schoonmaak begon. Ware dit niet het geval geweest dan had het kunstlievende drietal voorzeker vrij wat meer meesterstukken onder de oogen gekregen, en wij hadden ons een beter denkbeeld van 's mans „winckel” kunnen vormen.

Na den kunstkooper te hebben verlaten sloegen zij den weg in naar 't huis van den „Chevallier Van der Werff”, op dat oogenblik een man van iets meer dan 51 jaren, dus in den kracht des levens en, dank zij zijn talent, op het toppunt van zijn roem. Gunsteling van de vermogende keurvorsten van de Paltz, genoot hij niet alleen het voorrecht met hunne bestellingen vereerd en met hunne met diamanten omzette portretten begiftigd te worden, maar was hij thans bijna sedert een zevental jaren in 't bezit van een diploma, dat hem en zijne nakomelingen in den adelstand verhief en een wapen verleende, waardoor de eenvoudige molenaarszoon plotseling het aanzien kreeg van een groot heer. Met recht mocht hij op zulk een adeldom, door verdienste verworven, trotsch zijn, met recht zich tooien in edelmanskleederen; zijn geel satijnen wambuis met amarantkleurige mantel stond hem niet minder goed dan REMBRANDT de kostbare gewaden kleedden, waarmede we hem zoo dikwijls zien afgebeeld. 't Is een ijdelheid, die men vergeven kan, als men weet, dat men een selfmade man voor zich heeft, die bovendien een open oog had voor pracht van kleuren.

Laten wij thans het woord aan onzen reiziger:

„*De Heer Cheval: VAN DER WERFF ontving ons seer beleeft, wierde in de sykaamer geleyt, alwaar aan de Regterhand SynEd. Portrait hong, met 't portrait van den Hartog van Dusseldorp in juweele geset onder aan 't fluweele kleet, dat om syn leyff geslingert was, seer fraay geschilderd, aan de linkerhand 't Portrait van syn vrouw*¹⁾ en daer-neffens dat van syn dogter; aan d' oversyde 't portrait van syn V(orstelyke) D(oorluchtigheid) van Dusseldorp. Hier van daan leyden hy ons op syn schilderkaamer, alwaar op den Eesel stong, een kleyn stukje verbeeldende een vlugting van Egipten, van Joseph, Maria en 't Kindje met een eseltje. Dit was voor de eerste maal geschilderd of gedood-verfft maar wonderlyk nett, en effen, en geleyk. Dit afgenoomen hebbende setten een Hemel vaart Christi op, waarin twaalff beelde of portraitten waaren, wonderlyk geschilderd. Doe saagen wy hiervan de weergaa, daarvan was de histori, daar Christus gegeeseld wierd, en de doorene Croon opgeset; deese beyde waaren gered om met de eerste occasie naar de Keurvorst te versenden. Dit gesien hebbende vertoonde ons de histori van Diana en Calisto, en daarnaar syn eyge portrait hebbende in d'een hand penseele met een palet met verf en in d'andere hand 't portrait van syn vrouw en dogter.”

Dit laatste stuk is ongetwijfeld hetzelfde, dat nog thans, uit de nalatenschap van zijn dochters afstammelingen aangekocht, in 's Rijks Museum berust.

Het schijnt, dat de bezoekers hun vriendelijken gastheer niet langer wilden lastig vallen, of dat de kunstenaar hen liet gevoelen, dat hij zijn tijd wel beter kon gebruiken dan dien met kunstliefhebbers te verpraten, — de heeren trokken na de noodige plichtplegingen af.

Hoe de reisgenooten den tocht vervolgden, een jacht naar Hellevoetsluis afhuurden, en van daar naar Engeland overstaken, welke ontmoetingen zij daar hadden, zullen wij hier onvermeld laten. Zonder belang is het reisverhaal evenwel niet, maar slechts uit een engelsch oogpunt.

Nu wij ons drietal reeds in het vaderland zagen beginnen met het bezoeken van een schilders-atelier, zou het onbillijk zijn den lezers het verhaal te onthouden van de bezoeken, die zij in Engeland aan eenige vaderlandsche kunstenaars of hunne leerlingen brachten.

Den 10, 11 en 12 Juni bezocht het gezelschap Tapson alwaar een Hollandsch schilder woonde genaamd „GIAMAGLI, welke een discipel was geweest van SCHALCKEN.” Over het bezoek was men blijkbaar niet zeer voldaan. Hij „was een portretschilder dog van de slegste soort.”

Den 21 Juni toen men weder in Londen terug was en bezoeken aflegde in de buurt van St. Paulus Kerk, o. a. bij den microscopenmaker MARICHAL, ging men ook

¹⁾ Een dochter uit het patricische geslacht REES. Ook zij ondervond in den vorm van rijke geschenken den gunst van den vorstelijken beschermheer haars gemaals.

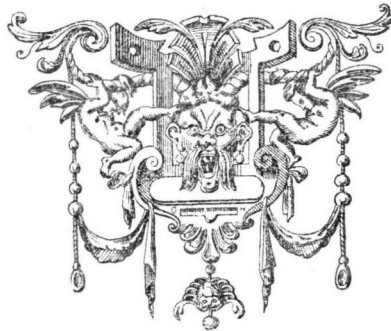
naar den schilder VAN DER MEULEN, die „*verscheyde portretten liet sien Leevensgrootte, als kleyne voor toebacks-doosen, syn kunst was soo, soo; sijnde daar niet veel op te Roemen.*”

Drie dagen later had het drietal kennis gemaakt met SIMON VERELST, wiens schilderijen men ging bezichtigen „*als waarende deese man in mijn huys gelogieert, liet mij verzoeken of geneege was syn kunst te sien, dat nooit diergelyke in Hollandt of Italicn soude hebbe gesien, dog wanneer 't selve sag vielt seer af, was slegt geschildert. Dorst eventwel nog £ 100, vóór een stukje eyssen, synde een seer slegt Bloemstuk.*” •

Van daar trok men naar VAN DER VOORT „*een portretschilder, sijnde de Beste, die nog in Engeland gesien hadde, maakt heele soete Perspectieffjes van kerken als anders.*”

Den 4 Juli ging men een bezoek afleggen bij den Heer GODFRIED KNELLER, wel geen Hollander van geboorte, maar toch een leerling van REMBRANDT en BOL, die de hofschilder was van 't Engelsche hof en een ongemeen aanzien genoot. „*Hem selfs konde niet spreken alsoo daar een Daame voor hem sat, dog sijn schilderij wierd mij door een sijner discipelen vertoont, sijnde verscheyde portretten, die nog onder handen waaren; ook een schoon stuk van JORDAANS, LANFRANCHE, RUBBENS, etc.*”

Meer kunstenaars ontmoeten de Leidsche heeren niet.

R A P I A M U S.

Op den XVII^{sten} dach van Aprill (1487) ontfinck mijner Lieven Heere van BREDERODE voers: *sinen groeten zegell van den meyster, dat mijn lieff heer had doen maecken tUtrecht by enen goudtsmyt genoemt GHERYT GERYTSZOEN. Ende soe tasten den voers: meyster aldaer aen DIRCX handt VAN ALPHEN in der tijt scout van Vyanen ende zwoer voert liefflicken aen den heyligen, dat hij voer dieen daech, gheen zegell meer gelijk dieen geconterfeyt, noch gemaect en hadde, noch na dieen daegen gheen meer conterfeyten, noch maecken en solde. Daer dit gescyede waeren by, aen ende oever DIRK VAN ALPHEN als scout voers; BARTOUT VAN BUEREN, ZWEER HENRICKXZOEN, burgemeyster in der tijt tot Vyanen, ende PETER CROM.

Geextracteerd uit het Leenboek van Vianen
1480-1508, berustende in het Rijks Archief te 's Gravenhage f°. 44.

(Medegedeeld door den Heer W. FEYLBRIEF, te 's Gravenhage.)

30 Mei 1602. Erenfeste enz. Uyte bijliggende copie van den brief aen ons geschreven bij den Welgeboren Heere Grave VAN DER LIPPE zult ghylieden verstaen, dat zijn E. ons versoect, dat wij souden willen bemiddelen, dat hem tot behoef van zijne Keyzerl. Majt. soude mogen gewerdden seker stuck schilderie in ulieder Raedtcamer berustende van het uysterste oordeel, onder goede betalinge, ende alsoo wij den welgemelten heere Grave in 't voirs. zijn versoek ende de voirs. presentatie? geerne sagen geaccommodeert, soo versoecken en begeren? wij dat uliede gelieven zijn E. mette voirs schilderie te grieveen. daerinne? sult ghijliede ons doen een soo aangename sake. De Almagtige enz. Actum 30 Mei 1602¹⁾.

Minuut eener missive geschreven aan de Regeering van Leiden, aanwezig in de loopende lias van Brieven van de Generale Staten ten Rijks-Archieve.

(Medegedeeld door MR. A. H. H. VAN DER BURCH, te sGravenhage.)

13 Juli 1628. MR. WILLEM JANSZ, organist van de Nieuwe Kerk, MR. DIRK JANSZ SWELINCK, organist van de Oude Kerk, verklaren ten verzoeke van MR. PIETER PAMPIS, clavesimbelmaecker, binnen deser stede, dat sy getuygen verscheyde wercken van claversimbels, die met raders gaen ende van selfs spelen, by hem producent gemaect hebben gesien, houdende tselve voor eene nieuwe inventie noyt te lande hier meer gesien otte gehoort.

(Prot. Not. PALM MATTHIJS, te Amst. f°. 171ro).

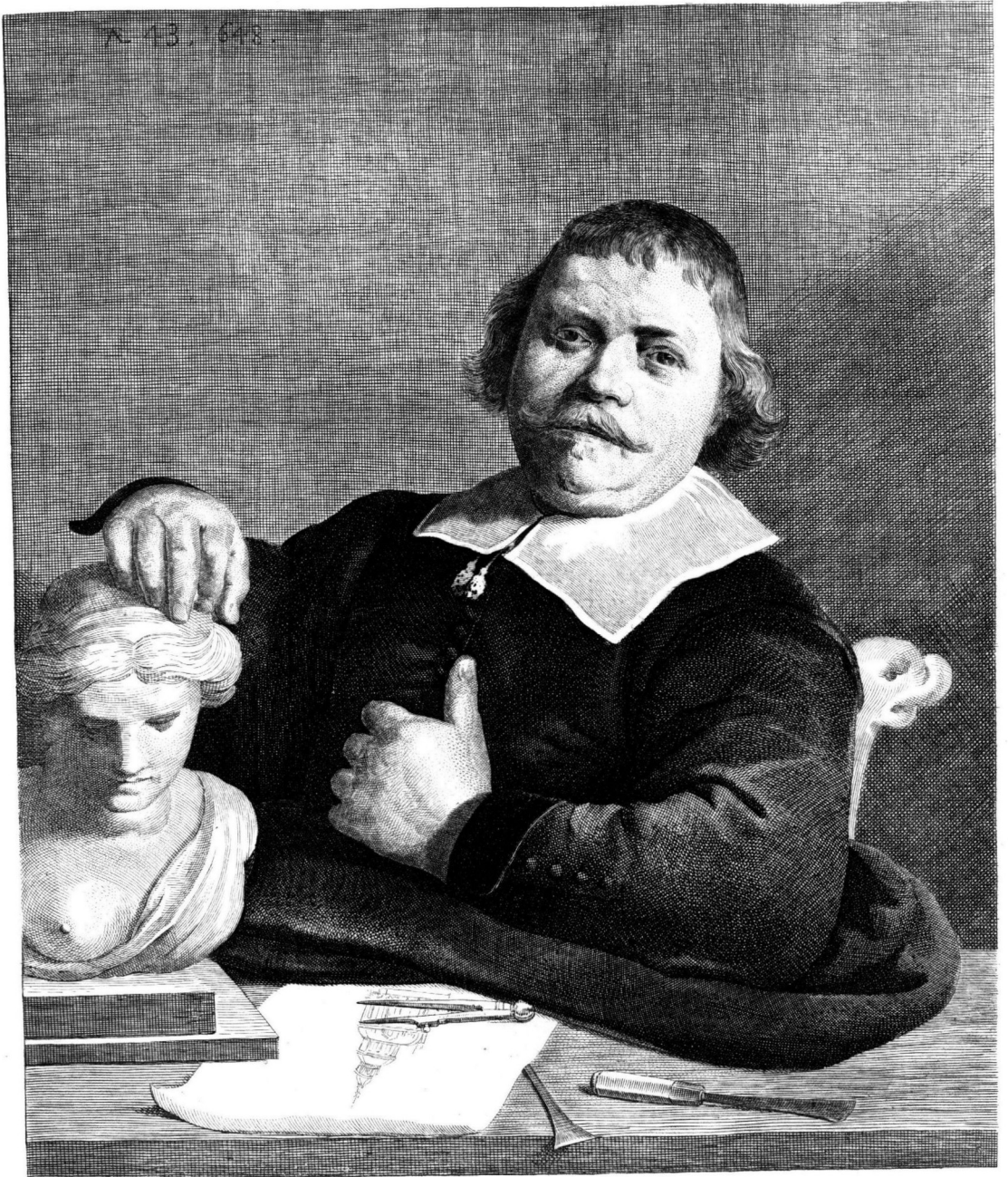
(Medegedeeld door den Hr. A. BREDIUS, te Amsterdam.)

1) Een antwoord op dit schrijven heb ik noch in de Resolutiën der Staten-Gen., noch in de loopende lias kunnen vinden. De Graaf ZU LIPPE logeerde te 's Hage in „de Moriaen” op kosten van de Staten-Generaal, en was 11 Nov. 1602 op 't punt van naar Leiden en Utrecht te vertrekken. (Zie Resol. 11 en 20 Nov. 1602).

Zie ook het in *Archief Nederl. Kunstgesch.* blz. 6 medegedeelde, omtrent 't schilderij van 't oordeel. Sententie Juff HOLL, 14 Juni 1630.

A. 43. 648.

J. Berghuis Zincken Leinck,
Deelt Gouverneur der Stadt.
Amsteledam.

J. Blotem pincit

J. Blotem sculpit

ALBERT JANSZ VINCKENBRINCK.

DOOR

D. FRANKEN DZ.N.

E houtsteek- en beeldhouwkunst heeft in de Nederlanden ten allen tijde voortreffelijke beoefenaars gehad.

Wij hebben de kerken en stadhuizen van het Noorden en het Zuiden slechts te bezoeken, om daarvan menigvuldige bewijzen te vinden.

Het belangrijke werk van J. J. VAN YSENDIJK, *Documents classés des Arts dans les Pays-Bas*, heeft een tal van meesterwerken uit België en Holland door de phototypie in beeld gebracht, die een hoogen dank geven van de meesters van oudtijds. De *anticq-snijders* der 15e en 16e eeuw werkten meestal voor kerken en stadhuizen, en daarom zijn in de Zuidelijke Nederlanden nog de meeste proeven van hunne bekwaamheid over. Maar ook in ons vaderland hebben wij gelukkig nog enkele meesterwerken aan te wijzen.

Veelal maakte de beeldhouwer zelf de concepten voor de choorbanken, portalen en betimmeringen, en wij kunnen zonder voorbehoud, zoowel het vindingrijke der combinatie als het smaakvolle der ornamentatie en het uitstekende der uitvoering bewonderen.

Het portaal in het stadhuis te Oudenaerde, 1531—1534, door de afgietsels bekend, de schoorsteen van het Vrije van Brugge, waarvan fragmenten in afgietsels in het museum van kunstnijverheid te Haarlem bewaard worden, de choorbanken in St. Salvator te Brugge, 1478, in St. Geertruide te Leuven, 1540, in St. Catheryne te Hoogstraten, in St. Maarten

te Yperen, 1598, in de kerken te Bolsward, Breda en Dordrecht, het choorhek in de Groote Kerk te Haarlem en de H. Geestbank in dezelfde kerk, het choorhek te Medemblik, de predikstoel in de St. Janskerk te 's Hertogenbosch, zijn met zoovele andere meesterwerken bewijzen van de groote kennis en de kunst van beeldhouwers, wier namen meestal alleen door met moeite opgespoorde documenten bekend zijn geworden.

Behalve de nagelvaste werken is bij ons uit de middeleeuwen weinig overgebleven.

Meubelen zijn den weg van bijna alle oude zaken gegaan, en als men er nog enkele over heeft, als b. v. het zoo fraaie kastje uit het Provenhuis van PALINC en FOREEST te Alkmaar, nu aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam behoorend, dan is het wel omdat ze buiten het oog van latere geslachten op zolder in een hoek zijn bewaard gebleven.

Uit de 17^e en 18^e eeuw is gelukkig nog vrij veel over, en bij de tegenwoordig herboren belangstelling in oude kunst en kunstgeschiedenis is verlies of verminking minder te vreezen.

Ons tot Noord-Nederland bepalende, vinden wij in bijna alle stadhuizen en kerken gestoelten, portalen, betimmeringen met ornament- en beeldwerk versierd, dat zelfs tot in het midden der 17^e eeuw in compositie de sierlijke en smaakvolle werken der 16^e eeuw nog herinnert.

Het orgel in de St. Janskerk te 's Hertogenbosch, banken in de Groote Kerk te Gouda, te Rotterdam, in den Haag, de predikstoel te Bolsward, betimmering in het Stadhuis te Kampen en zoovele andere meesterwerken, zijn waardig om tot verheuging van het oog en leering van latere geslachten, door goede afbeeldingen meer bekend te worden.

Maar ook in de huizen van rijke of eenvoudig gegoede burgers vinden we deuren en schoorsteenen, trapleuningen en lichtramen, gangfonteinen en spiegellijsten, betimmeringen en gang- of tuinbanken, waaraan ons oog te gast gaat. Huisdeuren uit de 17e en 18e eeuw met uitmuntend geteekend en uitgevoerd snijwerk, te Utrecht en Zwolle (zie VAN YSENDIJK, *Documents Classés.*) en verscheidene te Haarlem gaven reeds bij het binnenkomen het bewijs, dat als de eigenaar kunstzin had, hij niet verlegen behoefde te zijn om bekwame werklieden te vinden.

En de jachten van Zijne Hoogheid, van de Admiraliteiten en van particulieren, nu verrot en gesloopt, werden in- en uitwendig met gesneden beeld- en lofwerk versierd, en men vreesde niet daaraan veel geld ten koste te leggen (zie *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis* II, 13).

Meubelen uit die eeuwen zijn natuurlijk in vrij groot aantal tot ons gekomen, en de meesten hebben dezelfde groote kwaliteiten van compositie en smaakvolle versiering als de werken van grooteren omvang, voor eene vaste bestemming vervaardigd.

Onze „kistemakers” (nu zou men zeggen meubelmakers) en de huistimmerlui wisten goed met den beitel om te gaan, en de koppen, menschen- en leeuwenkoppen op consoles

of balksleutels, de rinceaux in de friezen en op de pilasters waren even flink bewerkt als die, welke de steenhouwers ter versiering van een gevel beitelde.

Bijna altijd is eikenhout de grondstof. Voor meubelen, in den loop der 17^e eeuw, soms palissander- of sakerdaanhout met ebbenhout afgezet.

Maar meestal heeft de koning der boomen de stof geleverd.

En wij hebben er ons niet over te beklagen.

Is de steek ruwer, de nerf meer zichtbaar, wij winnen aan effekt, het karakteristieke van de materie doet zich beter gevoelen.

En als wij onze Oud-hollandsche meubelen vergelijken met de zeker veel fijner in notenhout bewerkte Fransche uit de 16e en 17e eeuw, dan rust ons oog nog met meer welbehagen op de eerste. Daar waar de Fransche werkman in boiseries of meubelen het eikenhout gebruikte, was ook zijn steek flink en er zijn weinig boiseries, die hetgeen van de betimmering der Bibliothèque Nationale te Parijs is overgebleven (tweede helft der 17e eeuw) in fraai geteekend en uitgevoerd snijwerk overtreffen.¹⁾

Onze hedendaagsche kunstnijverheid zoekt ook nog dikwijls haar ideaal in polijsten en gladmaken en ciseleren van het ornament, alsof het goudsmidswerk ware. De 17e en 18e eeuwsche werkman zette er den beitel in en stak zijn kop of ornament met vaste hand, soms ruw, maar altijd juist en karakteristiek. Dat is trouwens moeilijker. Hij behoefde er niet meer op terug te komen en men ziet dat het hout is.

Bij al wat we nog over hebben, of hetgeen we alleen uit beschrijving kennen, omdat moderne vanden vanden het verwoest hebben, zou men toch, geloof ik, als bij een examen de vraag gesteld werd: welke proef van houtsnijkunst in ons land het meest bekend is, en wie het werk gemaakt heeft, negen van de tien keer tot antwoord krijgen: De preekstoel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam gemaakt door VINCKENBRINCK.

Ligt daarin misschien eenige onrechtvaardigheid tegenover andere beeldhouwers, dan kunnen wij alleen zeggen dat VINCKENBRINCK zijn roem verdiend heeft, en hopen dat ook anderen, als de Alkmaarder KINNEMA, de hun toekomende eer niet zal onthouden worden.

Even als met alle kunstenaars, die een genre vertegenwoordigden of het geluk gehad hebben in woordenboeken en beschrijvingen herhaaldelijk vermeld te worden, is het met den Amsterdamschen beeldhouwer gegaan.

Al de kleine schilderijen, riviergezichten met figuren uit het begin der 17^e eeuw, zijn een tijdlang aan den fluweelen BREUGHEL, al de drijfwerken uit denzelfden tijd aan VAN VIANEN (welken?) toegeschreven geworden. Alle beeldjes en groepen en noten met beeldwerk van binnen, heeft VINCKENBRINCK gemaakt. De noten of appels vooral zijn echter meestal van eene eeuw vroeger, waarvan ook de opschriften getuigen en onder de voorwerpen, vooral in ivoor, op zijn naam in catalogi vermeld, is het grootste aantal apocrief.

1) Zie de geschiedenis van de hout-beeldhouwkunst in het belangrijke werk van EDM. BONNAFFÉ, *L'art du bois*. Paris.

Er blijft intusschen nevens het hoofdwerk van onzen beeldhouwer genoeg van zijn hand over, om hem eenige bladzijden te wijden in een tijdschrift, dat den roem van Oud-Holland tot onderwerp heeft. De Heeren DE ROEVER en BREDIUS hebben mij de resultaten van hunne onderzoekingen in de archieven afgestaan, waardoor nu ook de allerbelangrijkste inventaris van 1665 aan het licht komt.

Wij hebben het geluk van onzen kunstenaar een portret te bezitten, dat tevens een uitmuntende gravure is, waarvan eene reproductie (van den eersten staat) dit artikelte vergezelt, en waaruit wij zijn geboortejaar kunnen opmaken.

ALBERT JANSZ VINCKENBRINCK is in 1604 of 1605 geboren. De traditie zegt te Spaarndam.

Zijn *vader* JAN ALBERTSZ V., afkomstig uit Esens in Oost-Friesland, vestigde zich te Amsterdam als kistenmaker (wij zouden zeggen meubelmaker) en schijnt een man van middelen geworden te zijn, althans hij kocht den 13^{en} Juni 1635 een huis aan de zuidzijde van de Slijkstraat, waar „’t Vergulde plooybertje” in den gevel stond. Hij woonde, dat huis tot aan zijn dood, die in Januari 1650 plaats vond. Den 29^{en} dier maand werd hij in de Zuiderkerk onder het portaal begraven.

Hij trouwde twee maal. Uit zijn eerste huwelijk met SARA CIPRIANUS had hij eene dochter TRIJNTJE; zijne tweede vrouw MAYKE GORIS, van Antwerpen, schonk hem zes kinderen: ALBERT, JACOB, MAYKEN, JAN (in 1659 voorzanger in de predikloots op ’t Eiland) FRANCEYN en GORIS (deze was goudsmid). Van deze zeven kinderen waren er op het overlijden van den vader slechts vijf over. In de aanteekening van het begraven staat vermeld: „4 kinderen, de kinderen in ’t weeshuis” hetgeen mij vreemd voorkomt en wel niet juist zal zijn, omdat de overgeblevenen, ALBERT, JAN, FRANCEYNTJE, vertegenwoordigd door haar man HENDRICK HENDRICKSZ, GORIS en JACOB, vertegenwoordigd door de Regenten van het Dolhuis, waar hij verpleegd werd, in 1652 het ouderlijke huis voor 5000 gulden verkochten en buitendien op huns vaders overlijden meerderjarig moeten zijn geweest. In hetzelfde jaar droeg GORIS aan zijn broeder JAN en zijn zwager HENDRICKSZ de portretten van zijne ouders over (die blijkens den inventaris later in het bezit van ALBERT kwamen) en aan JACOB en ALBERT eenige schilderijtjes, teekeningen, meubelen enz.

Onze ALBERT was dus de oudste zoon en heeft zijn vader zeker in diens werkplaats ter zijde gestaan. In December 1629 kocht hij beeldhouwwerk en gereedschap in de verkoop van CORNELIS VAN DER BLOOKE; hij woonde toen bij zijn vader in huis.

In 1636 was hij getrouwd. In dat jaar maakte hij en zijne Echtgenoot hun testament voor den Notaris L. LAMBERTI, waarbij zij hunne kinderen tot erfgenamen stelden en den langstlevende het vruchtgebruik bespraken.

Het kunstvak door ALBERT gekozen en zoo uitstekend beoefend schijnt hem een ruim middel van bestaan te hebben opgeleverd. Den 27 April 1643 kocht hij een huis op de Coningsgraft of Singel tegenover het Utrechtsche veer, op den hoek van de Pottebakkerssteeg, dat hij betrok, en waarin hij tot zijn overlijden woonde. Er was in dien

tijd zeker speculatie in huizen in eene stad, die zooals Amsterdam snel vooruitging, en waar, vóór de uitlegging van 1658, gebrek aan woningen moet geweest zijn. Bewijzen daarvan ontmoet men in dien tijd dikwijls en misschien heeft onze beeldhouwer toen hij in 1653 een huis in de Korte Koningstraat naast den Bremer-tuin voor *f* 4400.— verkocht, door hem in 1649 gekocht, eene goede zaak gedaan.

Het gezin groeide langzamerhand aan. Vier zoons en drie dochters JOHANNES (vóór 1664 met achterlating van kinderen overleden), HENDRIK, ABRAHAM, DIRCK, boekverkooper, vóór 1662 overleden, CORNELIA, vóór 1664 overleden, CLAERTJE, gehuwd met BAREND STUURMAN, wijnkooper, die in 1650 poorter werd (ook in 1664 reeds niet meer in leven) en MARRETJE sprongen uit den echt van ALBERT VINCKENBRINCK en GEERTRUYD DIRCKSDⁿ. COLAERTS. Wij vinden hem nog eens vermeld in eene acte van 23 Januari 1641 waarin hij voor den Notaris J. QUYRYNEN SPITHOFF verklaart 475 gulden ontvangen te hebben van DIRK GEURTSZ VAN BEUNINGEN commissaris van de kamer van Assurantie, hem toegewezen bij uitspraak van Schepenen in hun verschil. En de laatste acte, die van zijn begraven, werd den 3den November 1664 in de boeken der Nieuwezijds Kapel ingeschreven: ALBERT VINCKENBRINCK. *Singel over het Uyterse Veer*. I *kind*. Deze laatste aantekening behoeft eene toelichting. Bij zijn overlijden waren ABRAHAM, HENDRIK en MARRETJE nog in leven, maar slechts één hunner was minderjarig.

ABRAHAM VINCKENBRINCK, in 1639 geboren, was ook beeldhouwer; hij woonde in 1665, toen hij en zijn vrouw BURGJE JANS VAN DER WERFF hun testament maakten, op het Cingel over het Utrechtsche veer, in het ouderlijke huis.

In 1686 toen hij overleed (1 December) woonde hij in de Tuinstraat.

HENDRIK VINCKENBRINCK oefende hetzelfde vak uit, althans volgens eene acte van 29 Juli 1667. Volgens Resolutiën van Thesaurieren werd hij in 1662 benoemd tot opziener der stads modderschouwen, voor welke post hij bedankte, maar hij bleef opziener der stads-wallen, dat hij vroeger was. Zijn echtgenoot heette WILLEMYNTJE COSTERUS.

JAN VINCKENBRINCK, in 1631 geboren, ondertrouwde in 1654 met MARIKE DE GROOT. Hij was toen *beeltsnydersgezel*.

Het belangrijkste document onzen beeldhouwer betreffend, dat tot heden gevonden is, is zeker de inventaris van zijn boedel.

De inhoud daarvan doet ons den overledene kennen als een ook buiten zijn vak ontwikkeld man, maar is vooral opmerkelijk, omdat wij er vele door hem vervaardigde kunststukken in vermeld vinden, die zeker nog bestaan en teruggevonden kunnen worden. Wij schrijven het stuk dan ook letterlijk over, zooals de Heer BREDIUS het vond en ons bereidwillig mededeelde.

INVENTARIS van den boedel ende sterffhuysen van wijlen ALBERT VINCKENBRINCK ende GEERTRUIJT COLLAERT, in tijden echteluyden, ende gewoont hebbende op de Singel tegenover het Uytrechtse Veer, soo en sulcx sij die in 't gemeen

beseten ende laetst bij de voorsz. ALBERT VINCKENBRINCK metter doot ontruijmt sijn, gemaectt op het aengeven van HENDRICK ende ABRAHAM VINCKENBRINCK, de Soonen van de voorsz. ALBERT VINCKENBRINCK ende GEERTRUYT COLLAERT, ten versoecke van HENDRICK HENDRICKSZ VAN WYEN, als oudt-oom over de nagelaten kinderen van wijlen JOHANNES VINCKENBRINCK, ende door de voorsz. ALBERT VINCKENBRINCK mondelinghe versocht.... tot voocht over deselve kinderen. In kennisse van mij DAVID DOORNICK, Notaris publicq, enz.

Een huys en erve op de Conincxgraft aen de Westzijde, met noch een achterhuys daeraen uytkomende int Pottebackerssteechje, breder vermogens de quytscheldinge verleden.... aen ALBERT JANSZ VINCKENBRINCK 27 April 1643.

SELITJE CLEYN, woonachtig int Oude Doolhoff op de Princegraft, is schuldigh over arbeysloon door den Overledene aen haer verdient ¹⁾..... f 104.—

JOHANNES VINCKENBRINCK heeft in huwelyck genoten volgens zyn quitantie van 28 April 1660..... „ 577.—

(Bovendien twee packen nieuwe cleeren, twee mantels, 2 paar zijden kousen en hoet, een paar schoenen, een paar muylen, 6 beffen, 6 hembden, 12 sackneusdoecken, 1 borstrock, 1 onderbroeck, een paer onderkousen, een diamantroosges-ringh, een cleyn diamantringhetje en een goude hoepingh..... per Memorie.

De voorsz. HENDRICK VINCKENBRINCK heeft ten huwelyck genoten volgens syne quitantie van 6 July 1659 de somma van..... f 600.—

De voorsz. ABRAHAM VINCKENBRINCK heeft ten huwelyck genoten volgens syne quitantie van 20 Febr. 1663, de somma van..... „ 600.—

(en eene uitzetting als voren).

CORNELIA VINCKENBRINCK, getrouwt geweest met JOHANNES FRANCKENBURGH, heeft aen huwelyck genoten, volgens hare quitantie van 28 Dec. 1663 „ 910.—

De voorsz. ABRAHAM VINCKENBRINCK sal schuldich wesen op May eerstcomende voor een jaer huijshuijz van een gedeelte van 't voorsz. huijs. „ 200.—

HENDRICK DE LEEUW, Mr., huijstimmerman, sal schuldigh wesen op May voornoemt mede voor huijre van een gedeelte van 't voorsz. huijs „ 107.10

ALBERT VINCKENBRINCK heeft verstreckt aen oncosten van de begraeffnisse van CORNELIA VINCKENBRINCK zal:..... „ 37.—

Volgen de *gesneden wercken*, item huysraet ende meubelen van den voorsz inboedel.

Een Christus aent kruys, seer kunstigh van palmenhout gesneden²⁾.

Joseph en Maria, vluchtende na Egypten, gesneden als voren.

¹⁾ De traditie dat het beeld van den reus Goliath, uit dat Doolhof afkomstig en nu op het Stadhuis bewaard, door VINCKENBRINCK is gebeiteld, is dus zeker juist. De groep van Bacchus en Ariadne op de groote fontein was eveneens door VINCKENBRINCK ontworpen en vervaardigd. (Zie: Het Oude Doolhof te Amsterdam, *Oud-Holland* I, bladz. 119).

²⁾ In de veiling van JAN DE BOSCH te Amsterdam, in 1825, kwam voor onder No. 39: *De stervende Zaligmaker in de houding als aan het kruis hangende* h. 2 palm 1 duim, in een palmhouten schuifdoos

- Abraham en Hagar, gesneden als voren.*
*Noch een Christus aent Cruys met Jerusalem int verschiet, gesneden als voren*¹⁾.
Hiob op den mesthoop, gesneden als voren
*Andromeda, mede gesneden als voren*²⁾.
Een cleyn landschap, gesneden als voren.
Noch een cleyn rond landschapje, mede gesneden als voren.
Een dootshooftje, met een schouderbeentje en schinckeltje, gesneden als voren.
*Een appel en daerin gesneden de 7 wercken van Barmharticheyt*³⁾.
Het conterfeytsel van de Cheurvorst van Saxen, gesneden als voren.
Het conterfeytsel van Ernestus, grave van Limburch, gesneden als voren.
Een conterfeytsel van een manstronie, gesneden als voren.
Een conterfeytsel van een manstronie in peereboomenhout.
Een italiaensche grot, gesneden in palmhout.
Een cleyne bataelje in paerlemoer, met een gesneden lijstje van peereboomenhout.
 Een geamiljeerd conterfeytsel van een Vrouwentronie.
 Een swart doosje, met een geamiljeerd bloempotge.
 Een batailjetje gesneden in een stuckje ront silver, agaetjes, barnsteentjes, enz.
 Een potje van gesegelde aerde. (Terra sigillata.)
Drie hechten tot messen, van palmenhout gesneden.
 Eenige talckjens op Moscovisch glas. (Volgen eenige minder merkwaardige zaken).
 Eenige doosjes met een brantglas enz.
 Een cabinetschilderijtje van POELENBURCH.
 Drie laadjes met diverse hoorntgens.
 Een gouden Albartijn van 15 guldens — 2 gouden dubbele ducaten.
 Een groote silveren penningh van de 2 grote glazen in de Nieuwe Kerck.
 Noch een dito penningh van de inwijdingh van het Nieuwe Stadhuis.
 Noch een dito van de slagh van Vlaenderen (anno 1600). — Volgen nog eenige penningen en munten.
 Een cleyn vrouwenbeeltje uyt koper gesneden.
De Hartoch van Brandenburgh, uyt palmenhout gesneden.
Een cleyn Christi tronitje, uyt palmenhout gesneden, in een vergult lijstje.
De Coninck van Polen, gesneden als voren.
 2 cleyne geamiljeerde bloempotges.

¹⁾ Komt voor in de veiling van PIETER LOCQUET, te Amsterdam in 1783 gehouden; het was een basrelief h. 10 b. 7 dm. en werd voor f 45.50 verkocht.

²⁾ In dezelfde verkooping h. 10 b. 8 voor 35 gulden verkocht.

³⁾ Deze appel waarvan hierachter eene beschrijving uit het Nederlandsch Magazijn van 1835 is overgenomen, berustte toen bij den Heer V. C. te Spaarndam. Een zekere COEN RECKERS of REEKERS heeft er later meê rondgereisd en liet het stuk voor geld zien. Het meesterstukje wordt nu bewaard in de rijke verzameling van den WelEd. Heer C. BECKER, vroeger te Amsterdam, nu te Frankfort a/d Main woonachtig.

- Een boeckje met verscheyde printen, meest van ALBERT DUUR en LUCAS VAN LEYDEN.
 Een boeckje met teyckeninghen van verscheyde meesters.
 Noch een boeckje met verscheyde printen, meest van REMBRANDT, SEBALDT DE
 BEEM (BEHAM).
 Een boeckje met verscheyde vogels en andere verlichterye.
 Noch een boeckje met diverse Teyckeninghen.
 Een boeckje met eenige geschriften van VAN DE VELDE en HENRIQ MEURS.
 Een glazen kannetje en deksel van buyten gedraeyt.
 Romers, kannen van „gesegelde aerde” enz.
 Een silver verguldt schroeffge en een cleyn soutvaetge daerop.
Een gesneden kockilje met een gesneden vergulde voetje uyt hout.
 Een cleyn porceleyne potje met verscheijde horentgens.
 4 bortgens met verscheyden so grote als cleyne copere en lode medailjes.
 Een ebbenhoute cabinet met verscheyde laden daerin.
 Een groot vergult taeffelwercks horologie met zwarte kas.
 4 eickenhoute laatgens met verscheyde horentgens.
 2 groote boecken met verscheyde Teyckeninghen en Printen.
 Een boeck in groot folio van de „*Intrede van den Aertshertoch Ferdinandus Leopold
 in Antwerpen.*”
 Een boeck van verscheyde printconterfeytsels.
 Een boeck van verscheyde Teyckeninghen en Printen.
 Een boeck van Printen, van Lampetten, Predikstoelen, Cabinetten en anders.
 Een boeck van Conterfeytsels, meest van DELPHIUS (WILLEM JACOBZ DELFF).
 Een boeckje van Teyckeninghen van eenige Tulpen.
 Een boeckje van de heylighe daghen van den Almanack.
 Een langwerpich boeck van printen van verscheyde historyen.
 Een boeck van de Fransche gebouwen.
 Een boeck sijnde de „*weghwijsers van Italien.*”
 Een boeck van printen van naeckte beelden.
 „*De Anatomie van JACOB VAN DER GRACHT*” ¹⁾.
 Een kaertje van Nederlandt, de „*Zee-Atlas van HENDRICK DONCKER.*”
 „*De wereltscheppingh van Ovidius ende Consttooneel.*”
 Drie boeckjes van drachten.
 Drie bortjes copere en lode penninghen.
 Een couvert met teyckeninghen.
 Eenige printen en Conterfeytsels van VINCKENBRINCK.

¹⁾ *Anatomie der watterlicke deelen van het Menschelick Lichaem...* door JACOB VAN DER GRACHT, schilder, Uytgegeven door den Authewr. In 's Gravenhage 1634, in folio.

Het *Anatomieboek* van VEZALIUS.

De copere plaet vant Conterfeytsel van de voorsz. ALBERT VINCKENBRINCK ¹⁾.

2 copere plaetges — 22 doosgens met playsterwerck (afgietsels van munten?)

Eenige figuertjes van plaeyster gegoten en gebotseerd van aerde en wasch.

2 copere gegote borsjes. — Een kas met een gebotseerd crucifix.

Eenige gedroochde visjes ende see-gewasjes ende andere rariteyten.

2 geteyckende conterfeytsels van den Overledene.

Noch een dito van ALBERT VINCKENBRINCK.

2 conterfeytsels van de *Vader ende de Moeder* van ALBERT VINCKENBRINCK za.

Een schilderijtje geschildert door JOUFFE STEENWIJCK ²⁾.

Een cabinet schilderije van STEENWIJCK.

Een schilderijtje van POELENBURGH.

Een mannetje van BROUWER.

Een schilderijtje van DAVID TENIERS.

Een landschapje van PINAS.

Een schilderskamertje.

Een hangent varcken van NIEULANDT.

Een lantschapje met schaepgens; een toebackdrincker.

Een boerenkermis van COLIJN.

Een ruine van Rome.

Een conterfeytsel van de dochter van ALBERT VINCKENBRINCK.

Een conterfeytsel met een dootshoofje in een vergulde lijst.

Een teyckeningh van BOT in een vergulde lijst.

Een lantschapje van een ruine; een seerotsje.

Een pennesnijertje van BROUWER.

2 beeltjens van ANDRIES BOT.

Een batailje van JAN MARTZ DE JONGE.

¹⁾ Van dit fraaije en zeldzame portret, dat hem in 1648 op 43jarigen leeftijd voorstelt, naar C. HOLSTEYN door P. HOLSTEYN gegraveerd, bestaan twee staten. Het is echter zeker niet in den handel geweest, want er staat geen adres op en de plaat bleef in het bezit van VINCKENBRINCK.

I. Vóór de haren op den kin onder de mouche; de punt van den regterknevel wit; de haren achter de linkerwang minder in schaduw. Vóór den plooi in den mantel gaande naar de linkerhand en vóór de kruisarceeringen op den rand des mantels. De rug van de stoel heeft slechts verticale schaduwlijnen. Vóór het haar van de houten buste. De schaduw op het papier heeft geen kruisarceeringen en de tekening van de preekstoel is minder afgemaakt. Van den beite ziet men alleen het ijzer en de passer is korter. In het onderschrift heeft de eerste A geen dwarsstreep en mist het linkerbeen een krul. Er is geen krul vóór het woord Amsterdam. Het onderschrift luidt aldus: ALBERTHUS VINCKENBRINCK, *Beelthouwer der Stadt Amsterdam*.

II. Met de latere veranderingen.

H. 254 behalve de marge; B. 209.

²⁾ Deze schilderes is misschien G. v. STEENWYCK, van wie in de veiling KAHN te Parijs, 3 Maart 1879 voorkwam: *Een jonge dame zittende voor eene tafel waarop een spiegel; achter haar de dienstmaagd*. Doek H. 47 B. 34 of de weduwe van HENDRIK VAN S. den jonge, die na het overlijden van haar man zich te Amsterdam had gevestigd en ook de kunst beoefende.

Een St. Martyntje van VAN DE VELDE (ADRIAAN VAN DE VELDE).

Eenige beestjes van HOLSTEIJN (PIETER, de graveur, die veel insecten geteekend heeft.)

Een stilleven van LUTTICHUYSEN (SIMON LUTTICHUYS, overleden te Amsterdam 1662/63).

Een leggende Prins in plaester gegoten.

Twee teyckeninghen van huysen in zwarte lijsten.

Twee gebotseerde varckens.

Eenige schalen, platwercken, afgegoten op het werck van PAULUS VAN VIANEN.

Een schilderijtje van OPTIMA (ORMEA?)

Een houten passer met een winckelhaeck.

Een Kaertje van Fontaine Bleu.

Witte kopjes met sineesjens.

Een kaertje van de Rijnstroom, een affgesette Almanack.

2 conterfeytsels van ALBERT VINCKENBRINCK SAL^R.

Een out conterfeytsel van SWINGLIUS.

2 lantschapjes, een geschilderde hant enz.

Een teyckeningh van een huijs in een swarte lijst.

Een gesnede mannege in een cleyn lijsg.

De werken van CATS in folio, VAN METEREN, een *Oud Testament met figuren, de Willekeuren van Amsterdam*; deze 4 boeken moeten blijven aan HENDRICK VINCKENBRINCK, mits datse in zijn geslacht blijven.

Een groot boeck met teekeninghen daer de preekstoel met het andere bijgeplackte goed in is. (Wij denken hier aan de origineele teekeningen en plannen voor den preekstoel).

Een dick boeck met printen daer veel Santen, ende franse beelden ende beesjes in sijn.

Het schilderboeck van CAREL VAN MANDER. *Ovidius int Duyts.*

Iconologia ofte uytbeeldinge des verstants (van CESAR RIPA).

Een bijbeltje.

MARCUS GEERAERDTS. *Van de dieren.* ¹⁾

De doodedans van HOLBEEN.

De *Sinnepoppen van Roemer Visscher.*

Nota: dat de laetstgenoemde 9 boecken bij sekere acte van 8 Juni 1664 sijn gelegateert aan ABRAHAM VINCKENBRINCK, mits dat deselve in zijn geslacht moeten blijven. Pro Memoria.

¹⁾ *De waerachtige fabulen der dieren, Brugge 1567.* De prenten sijn later gebruikt in S. PERRET *XXV Fables des animaux, Delft chez ADRIEN GERARDS 1618*, folio en in de uitgaaf van 1633 met verzen van A. V. D. VENNE.

Een groote Bijbel met caerten en printen, het Martelaersboeck, het huysboeck van Bullingerus, de Spreucken van Baudartius, een Testament, het Reysboeck van Buntinck.

Nota: dat deze ses laetstgenoemde boecken bij Acte als voren sullen blijven aen MARRITGE VINCKENBRINCK, mits dat deselve int geslacht sullen moeten blijven. Pro memorie.

De Chirurgi coft wercken van Ambrosius Paree, het Cruydtboeck van Dodoneus Cosmographie van Sebastianus Munterus, de Contemplationes Sionis van Josephus Hallius, Augustinus van de Stadt Godts, de Chronyck van Vrieslandt, 't Cruydtboeck van Mathiasa Lobel, Johannes Sleydanus.

Nota: dat deze 8 boecken sullen blijven aen de kinderen van JOHANNES VINCKENBRINCK zal' mits dat deselve int geslacht moeten blijven. Mede Pro Memorie.

Een schilderije van een Naecte Venus.

Een teyckenningh van de affnemigh van Cristus van het Cruijs.

Noch het gebeente ende bijwerck van dien, geschildert en gelijst.

Een schilderije van een ontbijtje met een roemer ende haringh.

Noch een cleyn stuckje daerin eenige rispen en torren geschildert sijn.

De trony of het Conterfeytsel van voorsz. GEERTRUYT COLLAERT door HENDRICK VAN DEN BROECK.

Een cleyn Spiegeltje met een ebbenlijst van VAN DUEREN.

Een fluytertje.

Een paat roene gordijnen enz.

Een sackpijptje van hout en een vogelvangertje mede van hout, beyde gemaect door de voorsz. ALBERT VINCKENBRINCK zal'.

Nota: deze laetste gespecificeerde schilderijen, teyckenninghen, conterfeytsels en gesneden houtwerck sijn gemaect door den overledene bij acte van 13 April 1663 aen sijn jonghste dochter MARRITJE VINCKENBRINCK. Pro Memorie.

Uit het dan volgende blijkt, dat de Overledene en sijn Echtgenootte bij acte van 20 Aug. 1664 aan hunne dochter MARRITJE mede hadden gegeven en geprelegateerd een aantal kleeren en de som van *f* 1000.— voor een huwelijksuitzet. En dat de kleederen, zijden, linnen, wollen enz. door HENDRICK, ABRAHAM en MARRITJE en den voogd der nagelaten kinderen van JOHANNES gedeeld werden, ieder kreeg een gerecht vierde part.

Uit de „Lasten van den Boedel” blijkt niets bijzonderz. Er was eene Obligatie van *f* 1200.— van den Hr. JACOB CROMHOUT over geleende gelden en 2 dito van *f* 500.— en *f* 200.— van CORNELIS DE HAES.

De 2 kinderen van GORIS VINCKENBRINCK moeten nog *f* 200.— ontvangen met 10 jaren interessen; overigens waren er bijna geene schulden.

De inventaris werd opgemaakt 12, 13, 14 en 18 Februari 1665 en ondertee-
kend door

HENDRICK VINCKENBRINCK
en ABRAM VINCKENBRINCK.

Notaris: D. DOORNICK, Amsterdam.

Vóór wij onze aandacht wijden aan het werk van onzen kunstenaar zij nog vermeld dat een portret van hem, geschilderd door VAN DER HELST op doek, hoog 46 breed 40 Amst. duim, voorkwam in de verzameling van PLOOS VAN AMSTEL en bij de verkooping in 1800 voor *f* 21 overging in het bezit van SPAAN. Of dit afbeeldsel VINCKENBRINCK voorstelde is bij de bekende manie van PLOOS, om de kunstwerken in zijn bezit te doopen, vrij onzeker.

Het voornaamste voortbrengsel van VINCKENBRINCK'S kunstvaardigheid is de beroemde preekstoel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Trouwens zulk een werk maakt men niet tweemaal in zijn leven.

De oude Nieuwe Kerk, in 1645 verbrand, bezat een gestoelte dat, wat vorm betreft, het prototype van het nieuwe schijnt geweest te zijn en ook uitmuntte door „inziende „gezichten en allerlei aertich beeldwerck waeraen lange jaren en met groote moeite aen gearbeijt was”.

Toen nu de ruïne weder tot nieuwen luister gebracht werd, wendde de regeering zich tot haren burger, van wien men iets goeds kon verwachten, en die verwachting werd niet beschaamd.

Onze Amsterdamsche stedebeschrijvers zijn eenparig in den lof aan het werk gegeven, maar, vreemd genoeg, vermelden den maker niet. MELCHIOR FOCKENS zelfs, die over „den constighen smidt” WOUTER GEURTSSEN en over DIRCK VAN RIJSWIJCK met welgevallen uitweidt, noemt VINCKENBRINCK niet.

WAGENAAR is de eerste, die het werk roemende, den schepper niet vergeet. Verder is zijne beschrijving geheel dezelfde, als die wij bij DAPPER, DOMSELAER, FOKKENS, COMMELIN en VON ZESSEN vinden.

De kuip wordt gedragen door zes engelen en heeft zes vakken. Het voorste vak naar het „ruim” gekeerd vertoont de uitdeeling van kleederen in eene galerij met kolommen aan weerszijden. Naar de linkerzijde omgaande ziet men in het volgende vak het inwendige van een gebouw met kolommen en aan het eind eene fontein; verschillende beeldjes van zieken enz. stoffeeren dit ver inziend tafereel. Het volgend vak is de deur en vertoont twee zuilengangen. Van achteren een kolonnade, waarboven een gaanderij, waarop eenige personen. In het gebouw armen die gespijsd en gelaafd worden. Bovenaan in een cartouche *ANNO* 1649. Onderaan

ALBERT
VINCKENBRINCK
1649

met het jaartal 1647.

Het vak, dat naar de kolom is gekeerd, geeft het inwendige eener kerk te zien Van de linkerzijde komt eene lijkstatie binnen. Dit vak is beteekend

ALBERT VINCKEBRINCK

inventor

et

fecit

Het vijfde vak weder het inwendige van een gebouw met zuilenrij, aan welks eind een koepel, waarvan de deur openstaat; de grond wordt door eene vrouw aangeveegd. Boven de deuren ter rechter en linkerzijde, het jaartal 1648 en het monogram A.VB.

Het zesde vertoont een gasthuys met bedsteden op den achtergrond en zieken die ingebracht worden.

Bij het opschrift *Gedenckt den armen* het jaartal 1648.

In het gestoelte zelf tegen de pilaar het laatste oordeel, gemerkt A.VB.

Vóór elk der vakken 1, 2, 5 en 6 een der Evangelisten en tusschen de vakken de Gerechtigheid, de Voorzichtigheid, de Weldadigheid enz.

De leuning der trap met het touw door engeltjes opgerold, is bekend.

Het klankbord met zijn muziekmakende engelen en zijn drie verdiepingen hoogen toren is weder beladen, zonder overladen te zijn, met sieraad en beeldjes.

Alles is uitmuntend van proportie en, niettegenstaande de groote massa van donker eikenhout, tegen de heldere omgeving afstekende niet zwaar.

In enkele deelen is de invloed van de Lutma-manier op de teekening der ornamenten te bespeuren.

Er bestaat van dit grootsche werk eene gravure au trait, zonder naam, waarvan ook overdrukken gevonden worden, die zeer uitvoerig is geteekend, hoog 40, breed 28 centimeter. KRAMM heeft WAGENAAR verkeerd begrepen en de prent aan P. HOLSTEIJN toegeschreven, terwijl zijn zegsman van het portret spreekt. Wie de prent gegraveerd heeft is onbekend. Maar ze is misschien gecopieërd naar eene teekening van JAN VAN DER HEIJDEN, de drie figuren op den voorgrond doen dat vermoeden. Dat de teekening van dezen schilder, vermeld door KRAMM en bewaard in den Atlas van Amsterdam van den Heer L. SPLITGERBER (Museum Fodor), het ontwerp zou zijn, waarnaar VINCKENBRINCK gewerkt heeft, is natuurlijk onmogelijk, want VAN DER HEIJDEN werd in 1637 geboren en het gestoelte, waarop bovendien staat: *Albert Vinckenbrinck inventor et fecit*, is in 1647 tot 1649 gemaakt. In de collectie SPLITGERBER is nog eene andere teekening, waarop de hemel of het klankbord alleen, minder uitvoerig en met eenige veranderingen, is voorgesteld. Dit is meer dan eene schets, misschien van de hand van VINCKENBRINCK zelven.

In dezelfde collectie is eene alleruitvoerigst gekleurde teekening van H. P. SCHOUTEN, van het inwendige der Nieuwe Kerk, waarop ook de preekstoel in alle details is afgebeeld.

Eindelijk bezat de Heer J. WEYERMAN Jr. in zijn kabinet (den 30 November 1886 verkocht) eene uitmuntende schilderij van J. BOSBOOM, die de Nieuwe Kerk en daarin

den preekstoel met des kunstenaars eenig talent, maar tegelijk met groote nauwkeurigheid voorstelde.

Het kleine orgel in de Nieuwe Kerk heeft, wat het snijwerk betreft, veel overeenkomst met den preekstoel en is waarschijnlijk ook van onzen beeldhouwer. Ook de gestoelten van burgerlijke en kerkelijke autoriteiten, de afsluiting van het zoogenaamde doophuis en het gestoelte van den voorzanger en de kleine preekstoel in het koor zijn met beeldhouwwerken versierd, die aan denzelfden ontwerper en uitvoerder doen denken.

Maar de afsluiting der voormalige kapellen rechts en links van het koor en de ingang der kosterij dragen het jaartal 1620, terwijl het houten portaal achter het koor van 1652 dagteekent. Wat de door VINCKENBRINCK in de Nieuwe Kerk gemaakte kunstwerken hem betaald zijn hebben wij niet te weten kunnen komen. De onderzoekingen van den Heer DE ROEVER hebben tot geen resultaat geleid. Dat, zooals dikwijls verhaald is, op een zolder of elders in de kerk een aantal beeldjes bewaard worden, waarvoor geen plaats meer op het kunstwerk te vinden was, is bij nader onderzoek onwaar bevonden.

Onder de werken van VINCKENBRINCK in zijn inventaris genoemd of uit Catalogi nader op te noemen, zijn er bijna geene waarvan ons bekend is, waar ze tegenwoordig bewaard worden.

De appel, waarin de werken van barmhartigheid zijn gesneden, en die in 1835 bij eenen Heer V. C. te Spaarndam berustte, is beschreven in het Nederlandsch Magazijn van 1835 bladz. 83. Hij wordt nu in de verzameling van den WelEdelen Heer C. BECKER te Frankfort bewaard. Ik herinner mij dat omstreeks 1848 een zekere COENRAAD RECKERS of REEKERS, van Haarlem, met dien appel rondreisde, om dien tegen een kleine belooning te doen zien. Er werd in een strooibillet de beschrijving van gegeven, die ik hier laat volgen. De stijl is die, welken men den Catalogusstijl van het begin dezer eeuw zou kunnen noemen.

„Dit konststuk (dat men terecht inimitabel en unieq in zijn soort kan noemen) is „volgens de gedachten van kundige liefhebbers gemaakt door den vermaarden ALBERT „VINCKENBRINCK en uitgevoerd met onverbeeldelijke behendigheid, moeite en accuratesse.

„Het buitenste hetgeen een volkomen Appel verbeeld, is gemaakt van Palmhout, „en in zijn doorsnede omtrent 2 duim groot, en gaat in het midden open, in de manier „van een Doos, ter dikte van een en $\frac{1}{2}$ lijn.

„Zijnde de 2 deelen of helften des Appels van binnen vervuld met Beeld- en „Snijwerk van zachter soort van Hout, alles uit een enkel stuk, waarschijnlijk de zeven, „Hoofddeugden op het oog hebbende, zooals uit de volgende beschrijving te zien is.

IN DE EENE HELFT

„bestaat de Voorgrond uit drie Trappen, die de heele breedte beslaan; in het midden is „een lange verwulfd gang, aan welks einde een Bedstede is, voorzien van gordijnen en

„eene stoel waarvoor eene vrouw staat; in genoemden gang bevinden zich drie Ingangen, „waarvan de eerste na een Kamertje gaat, waarin een man staat te bidden, achter twee „opgeschoven gordijnen. En welks Ingang door een uitstekende Armlaker verlicht „wordt; achter dit Vertrek ziet men nog verscheiden Vertrekken, benevens een smalle „gang, die schuins na achter loopt, zijnde alles verwulft, wordende de Groote Gang ver- „licht door een groote hangende Lamp of Kroon. Bij meergemelden Gang op den Voor- „grond staat eene arme oude Vrouw, leunende op een kruk. Aan de linkerzijde van „meergemelden Gang bevindt zich een Portaal, waarin een arm kind op een bos stroo „zit een Aalmoes biddende; bij hem staat een man met een hondje, welke man schijnt „in zijn zak te tasten om hem iets te geven. Daarachter is een getralied hek, waarvoor „een gemanteld man staat daardoor ziende.

„Uit gemeld portaal gaat men door eene deur na een ander portaal of wel een „poort van een gevangenis; hierboven is een fraay en konstig gemaakte trap, regt tegen- „over eene deur waarin een man, die na een ander Man ziet, die met een pak aan een „stok op schouder de gemelde trap opgaat na een portaal hetwelk mede verwulft is en „met een kroon verlicht wordt en in welk portaal twee bejaarde mannen zitten, die met „malkander schijnen te spreken. Ten eind van gemeld portaal is eene deur, die na een „achtervertrek gaat en tegenover de trap is eene deur, waardoor men komt op eene trap „van 5 of 6 treden, die na een kamer gaat, voorzien van twee vensters, waarvan het „eene half open maar het andere geheel open zijnde, ziet men daarvoor een man zitten „en waarachter men op den wand van het vertrek den naam van den maker vind in een „Tafereel; bezijden die prachtige trap meergemeld bevindt zich een wenteltrap, die uit- „komt op de deur van het Vertrek, alles ten uiterste geproportionneerd en de beelden, „schoon niet veel over 3 liniën groot zijnde zijn zeer wel gemaakt, schoon en onbe- „dwongen in hunne bewegingen.

IN DE ANDERE HELFT.

„Heeft den Konstenaer een Kerk gevoegd, vol gewoel, werk en beelden „vooral niet minder als het reeds beschrevene. Het verwulft van dit gebouw wordt „onderschraagd door 24 pilaren; ter regterhand tusschen de eerste rei ziet men een „groote lijkstatie, gaande vooruit een aanspreker, dan volgen de dragers met het lijk en „vervolgens de medegangers en die weder door eene menigte aanschouwers gevolgd „worden; tusschen de tweede rei bevindt zich het graf met al het toebehoorige zand, „schoppen, oude planken etc., alles ten uiterste natuurlijk, ter zijde op het zand van het „graf zit een meisje, die door een bedaagd man schijnt gelaafd te worden; vooraan op den „trap, die de geheele breedte des gebouws beslaat, zit een arm man, die door een andere „een brood wordt toegereikt uit de nevens hem staande broodmand; tusschen de derde „rei wordt een ander gewasschen en gereinigd; aan de linkerzijde bevindt zich een fraay „gebouw met een balkon met een sierlijke balustrade voorzien; in de deur van het gebouw

„staat een man met een beker die door een ander wordt ingeschonken uit een groote „kruik; daaromtrent staat een arme vrouw, die uit een diergelijke beker drinkt; en op „het balkon van gemeld gebouw wordt een arme gekleed. Verder is de kerk met ver- „scheiden Kroonen en behoorlijke ornamenten versierd, als wapenschilden der overledenen „aan de pilaren gehecht, een krijgsvaan en een Christibeeld op de voorpilaar en op de „eerste pilaar een schild waarop deze letters AV gesneden zijn; hier is mede alles met „de meeste nauwkeurigheid en konst gemaakt, de beelden in deze helft zijn omtrent van „dezelfde grootte zijnde het langste beeld, namelijk de Aanspreker, nog geen 3½ lijn „groot, maar alles ten uiterste gracelijk.

„Den oplettenden Aanschouwer wordt in verwondering weggerukt als men in aanmer- „king neemt de grootheid dezer onderneming en de onvermoeidheid in het uitvoeren daarvan.

„Het schijnt verders onbegrijpelijk te zijn door welke werktuigen de Maker zich „heeft bediend en hoe hij die heeft weten te bestieren en gebruiken in het uithalen en „bewerken van de afgelegenste en diepste kamers en vertrekken; niettemin is alles, als „meer gezegd, zeer konstig geschikt, en in eene admirable orde gemaakt.

„Is gelogeerd in het Wapen van Bern, en te zien van des morgens 10 tot des „avonds 10 ure.”

In de verzameling van den Heer S. W. JOSEPHUS JITTA, te Amsterdam, was in 1876 een doodshoofd van palmhout met het monogram van VINCKENBRINCK A.VB. Dezelfde kunstliefhebber zond ter Historische Tentoonstelling van Amsterdam in 1876 een Palmhouten groep, volgens overlevering eene Amsterdamsche patricische familie voorstellende, in.

Uit Catalogi neem ik de volgende kunstwerken op. Zooals reeds gezegd is, moet men de toekenning aan VINCKENBRINCK voor rekening der verzamelaars of der zamens-tellers van de Catalogi laten. Vooral de werkstukken in ivoor komen mij, als werken van onzen beeldhouwer, onzeker voor. Hij merkte, geloof ik, meestal met zijn monogram en op een ivooren voorwerp heb ik dat merk nooit gevonden.

HOUT.

1. *Adam en Eva* in het paradijs. Rondsom ziet men verscheiden zinnebeeldige voorwerpen en inschriften. Alleruitvoerigst in palmhout gesneden. In een ornamentlijst vol antique sieraden. Leggende in een foudraal. Veiling P. LOCQUET, te Amsterdam in 1783 *f* 160.— en veiling H. VAN MAARSEVEEN. Amsterdam 1793. *f* 60.— aan GILDEMEESTER.

Eenige jaren geleden heb ik bij een koopman te Parijs een basrelief met dezelfde voorstelling gezien, met V's monogram maar zonder de ornamentlijst.

2. *Abraham en Hagar*. Vermeld in den Inventaris van den boedel van VINCKENBRINCK.
3. *Hiob op den mesthoop*. — Inventaris.
4. *Josef en Maria vluchtende naar Egypte*. — Inventaris.

5. *Josef en het kind Jesus*, staande; het kind draagt een mandje met timmermansgereedschap. Veiling P. LOCQUET.
6. *Maria met het kind Jesus* op den arm, staande op een wassende maan en de slang vertredende. Veiling P. LOCQUET. — Met het vorige *f* 205.—
7. *Christus aan het kruis*. Inventaris. In de veiling van de verzameling van JAN DE BOSCH JR., Amsterdam 1825, komt voor: De stervende Zaligmaker in de houding als aan het kruis hangend, hoog 2 palm 1 duim, in schuifdoos.
8. *Christus aan het kruis* met Jerusalem in het verschiet. Inventaris. — Komt voor in de veiling van P. LOCQUET als basrelief, hoog 10, breed 7 duim, verkocht voor *f* 45.50.
9. „*Een cleyn Christi tronitje in een vergult lijstje*”. — Inventaris.
10. *Een kunstdoos* met de slang in de woestijn en de kruisverheffing. — Deze „noot” is beschreven in het Nederl. Magazijn van 1835 bladz. 134, maar is een van die 16^e eeuwse kunststukken die men ten onrechte aan VINCKENBRINCK toeschrijft. Ze kwam weder voor in de veiling van de collectie MOYET, Amsterdam 1859, en werd toen voor *f* 200.— verkocht.
11. *Een Mariabeeldje* met het kindeken. — Hoog 8 duim. — Veiling PLOOS VAN AMSTEL. Amsterdam 1800.
12. *Andromeda*. — Inventaris. — In de veiling P. LOCQUET voor *f* 35.— verkocht. Hoog 10. Breed 8 duim.
13. *Jupiter en Juno* — twee beeldjes. Hoog 6½ (Amst.?) duim. Veiling G. BRAAMCAMP. Amsterdam 1771. *f* 100.— J. HOPE.
14. *Het conterfeytsel van den Cheurvorst van Saxen*. Inventaris.
15. *Het conterfeytsel van Ernestus, grave van Limborch*. „
16. *De Hartoch van Brandenburg*. „
17. *De Coninck van Polen*. „
18. *Maximilien d'Autriche*, medaillon. — Veiling J. H. graaf VAN WASSENAER. 's Gravenhage 25 October 1769.
19. *Een Medaillon verbeeldende een mansportret*, zijnde een borststuk, het hoofd bedekt met een hoed met pluimen, uitvoerig en fraai in palmhout. Veiling J. VAN DER MARCK. Amsterdam 25 Augustus 1773. *f* 21.— aan DELFOS.
20. *Medaillon met portret van Hendrik VIII, van Engeland*. Veiling P. LOCQUET. Diameter 2 duim *f* 2.—
21. *Een conterfeytsel van een manstronie*, peereboomenhout. — Inventaris.
22. *Een kinderbeeldje*. — Veiling MOYET. Amsterdam 1859, thans toebehoorende aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.
23. *Een borstbeeldje van Aesculapius* op zijn ivoren voetstuk. — Veiling JER. DE BOSCH. Amsterdam 1780. *f* 8.— J. DE BOSCH.

24. *Een borstbeeldje.* Dezelfde veiling. *f* 2.— VOOGT.
25. *Een doodshoofdje* met Schouderbeentge en Schinckeltge. — Inventaris.
26. *Een basrelief*, naar een der prenten van JACQUES CALLOT, bekend als het Heidenleven — zeer fraaij in een zwarte lijst. — H. 8, B. 10½ d.
27. *Een dito dito*, niet minder fraaij, zijnde een weergaë van het vorige. Deze stukken zijn in de Veiling P. LOCQUET te zamen voor *f* 350.— verkocht.
28. *Twee beeldjes in palmhout*, naar J. CALLOT. — Veiling LOCQUET.
29. *Een cleijn lantschap.* — Inventaris,
30. *Een cleijn rond lantschap.* „
31. *Een Italiaensche grot.* „
32. Een cleyne batailje in paerlmoer met *gesneden lijstje van peereboomenhout.* Inventaris.
33. Een gesneden kockilje met een *gesneden vergulde voetje uijt hout.* Inventaris.
34. *Een sackpijperkje* in hout, en een *vogelvangertje*, mede in hout. „
35. *Een snuifraspje*, zeer kunstig van boven gesneden, verbeeldende een mans- en vrouwebeeld, die elkander omhelzen, — Palmhout. H. 6 Amst. duim. Veiling G. BRAAMCAMP *f* 16.— aan PLOOS VAN AMSTEL.

In het Louvre, collectie SAUVAGEOT, is een dergelijk, waarschijnlijk hetzelfde voorwerp, een waar meesterstukje. Maar naar het ornament en den stijl der beeldjes te oordeelen, is dit laat LOUIS XIV, en wel wat te elegant voor onzen Hollandschen meester.

36. *Een messenhecht.* Veiling MOYET. Supplement *f* 98.—

IVOOR.

37. Een ovaal basrelief. *Simson den leeuw verslaande*, in een uitvoerig gewerkte lijst met barnsteen. H. 4½; B. 3½ d.
38. Een dito. *Simson de Filistijnen verslaande.*
39. Een dito. *De jonge Tobias met de Engel wandelend.*
40. Een dito. *De barmhartige Samaritaan.*
Deze vier basreliefs van dezelfde grootte werden in de veiling P. LOCQUET te zamen voor *f* 125.— verkocht aan HOPE.
41. *Judith* met het hoofd van HOLOPHERNES in de eene en een zwaard in de andere hand.
42. *Cleopatra*, ter halve lijve, houdende de slang aan haar borst.
Deze twee basreliefs, hoog 4½, breed 4 duim, werden in de veiling BRAAMCAMP, te zamen voor *f* 54.— verkocht.
43. *Een staand Mariabeeld*, met eene kroon op het hoofd, en het kind Jezus op den linkerarm. H. 6¾ d. Op een houten piedestal, versierd met een sera-fijnshoofdje. — Veiling BRAAMKAMP *f* 14.50.

44. *Maria met het kind Jesus* op den arm, in de andere hand de aardbol. — H. $6\frac{1}{2}$ d. Veiling BRAAMCAMP *f* 14.—
45. *Maria Magdalena*, houdende met de rechterhand het kruis en in de linkerhand een doodshoofd. H. $12\frac{1}{2}$ d. Veiling LOCQUET. *f* 30.—
46. *Een staande Bacchus*, naast hem een Satertje. H. 8 d. Veiling LOCQUET, *f* 35. — HOPE.
47. Een basrelief. *Jupiter en Leda*. H. 3, B. $4\frac{1}{2}$ d. in ebbenlijst.
48. *Venus en Cupido* in een landschap. H. 3, B. 5 d. „ „
Deze beide basreliefs werden in de veiling BRAAMCAMP te zamen voor *f* 88 — verkocht.
49. *Flora*, ter halver lijve, met een bloemtak in de hand. — Basrelief H. $7\frac{3}{4}$. B. $5\frac{1}{2}$ d. Veiling BRAAMCAMP *f* 32.—
50. Een borstbeeld van *Constantijn den Grooten*. Veiling JER. DE BOSCH. *f* 9.— G. DE VRIES.
51. *Een naakt mansbeeld*, met een slinger om het lijf. H. $12\frac{1}{2}$ d. Veiling LOCQUET *f* 40.—
52. Borstbeeld van *Anna, koningin van Engeland*. H. $7\frac{1}{2}$. B. 6 d. Veiling LOCQUET *f* 32.
Dit portret is of niet door V. gemaakt, of het stelt een' andere vorstin voor.
53. Groep van *eene vrouw en een sater*, staande figuren. H. $8\frac{1}{2}$ d. Veiling LOCQUET *f* 33.
54. *Doos van Schildpad*, met ivoren deksel waarop een *bachanaal van zes kindertjes*. H. 3. B. 4 d. Veiling LOCQUET *f* 15.—
55. Ovale doos op welks deksel *drie spelende kinderen*. Veiling JER. DE BOSCH *f* 10.10 aan DITMAR.
56. Rond basrelief. *De zeven vrije kunsten*. Diameter $4\frac{1}{2}$ d. Veiling LOCQUET *f* 37.—
57. *Twee kinderbeeldjes*. Veiling PLOOS VAN AMSTEL *f* 10.10. HARDENBERG.
58. *Twee kindertjes*, waarvan het eene het andere draagt, basrelief. Veiling JER. DE BOSCH *f* 20.— JER. DE BOSCH.
59. *Een loopend kindje*. Veiling JER. DE BOSCH *f* 14.— JER. DE BOSCH.
60. *Een zittend kindje met een dolphijn en een ander met een hondje*. Veiling JER. DE BOSCH *f* 25.— J. DE BOSCH.
61. *Een schenkan* met zilver gemonteerd. Het basrelief is zeer kunstig opgewerkt met zeven kindertjes, de Kunsten en Wetenschappen voorstellende. H. $5\frac{1}{2}$ d. Veiling PLOOS VAN AMSTEL *f* 41.— Achtenhoven.

Als wij deze 61 voorwerpen aan een kritiesch onderzoek konden onderwerpen, zou er stellig maar een klein gedeelte als authentiek kunnen aangenomen worden. Zooals

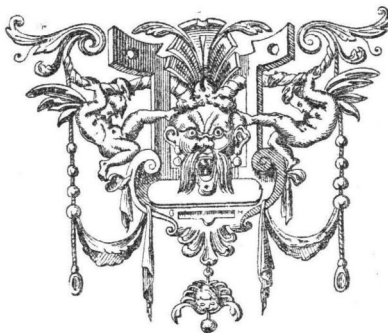
wij reeds opmerkten, is daarom de inventaris, al noemt die ook slechts weinige kunstwerken, van groot belang.

Maar waar zijn die zaken gebleven? De portretten van Duitsche vorsten brengen ons de voortreffelijke medaillon portretten in herinnering in de 16^e eeuw te Neurenberg en Augsburg gesneden, waarvan er in sommige musea, ook in het Louvre, collection SAUVAGEOT, zulke uitmuntende exemplaren berusten.

Moge dit opstel de aanleiding worden tot het aan het licht komen van meerdere werken van onzen Amsterdamschen beeldhouwer, hetzij de kleinere kunststukjes, die hij zeker grootendeels voor eigen liefhebberij vervaardigde, hetzij de met snijwerk versierde betimmeringen, die hij voor vaste bestemming te Amsterdam, en misschien ook elders met zoo kunstvaardige hand bewerkte.

Ten slotte vermelden wij nog volgens KRAMM, dat VINCKENBRINCK den Titel geteekend heeft, dien P. HOLSTEYN graveerde, voor het werk van *P. Wittenvongel. Christelijke Huishouding* . . . , Amsterdam 1661, 4°.

Vésinet. Maart 1887.

CASPAR VAN BAERLE.

IV.

EERSTE JAREN TE AMSTERDAM.

(1631—1635).

DOOR

DR. J. A. W O R P.

EN eersten Mei 1631 kwam VAN BAERLE te Amsterdam en den volgenden dag werd hij uit naam van de burgemeesters door den schout JAN TEN GROOTENHUYS verwelkomd ¹⁾. De nieuwe professor betrok het huis in de Spinhuissteeg. De buurt stond in een slechten reuk; „inter Maenades et Thaidas habito”, schrijft hij, maar hij vindt de plaats juist geschikt voor filosofische studiën ²⁾. Het huis was kleiner dan dat, hetwelk hij te Leiden had bewoond, en zijne vrouw, die nu gedurende twintig jaar aan het hoofd eener soms zeer drukke huishouding had gestaan, had rust noodig. Daarom werd er besloten, dat men niet weer, zooals vroeger, jongelieden aan huis zou nemen ³⁾. Lang heeft VAN BAERLE in die buurt niet gewoond; in het najaar van 1633 vinden wij hem reeds op de Oude Zijds Achter-

1) Vgl. *Epist.*, blz. 399.

2) T. a. p., blz. 394.

3) T. a. p., blz. 395, (Deze brief is volgens het HS. niet van 10, maar van 13 Mei), en blz. 407.

burgwal¹⁾, waar hij misschien al vroeger was heengetrokken²⁾. Hij is daar tot zijn dood gebleven.

Ook VOSSIUS kwam in het begin van Mei te Amsterdam. Maar er was vooreerst nog geen sprake van, dat de nieuwe professoren met hun onderwijs konden beginnen. Wel was er reeds een gebouw aangewezen, de kerk van het St. Agnietenklooster op de Oude Zijds Achterburgwal, maar het had den laatsten tijd als pakhuis dienst gedaan, en men was er aan het timmeren. En ook moest het aanhangige proces zijn afgelopen, voordat de inrichting geopend kon worden. „Intusschen nemen wij rust en vacantie”, schrijft BARLAEUS aan EPISCOPIUS³⁾, „en gewennen ons aan de gezichten der kooplieden. Het is verwonderlijk met welk een trots die schapen van Phrixus hier stappen. Ik geraak buiten mij zelf, wanneer ik die Pelopsen en Midassen aanschouw, en de groote Lucullussen nog een graad grooter zie worden. Het is niet alleen de wetenschap, die opblaast; ook de bezitter van schitterender slijk rekent zich den hoogsten prijs waardig, en, naarmate hunne geldkist zwelt, zwellen ook die zonen der aarde en nemen horens aan. Ik teeken dit aan, opdat gij niet zoudt meenen, dat ik ondoordacht neerschreef, dat ik aan de gezichten der kooplui gewend raakte.” BARLAEUS kon het te Amsterdam nog niet best vinden; in de drukke koopstad denkt hij nog steeds aan het zoo veel stillere Leidsche Athene, waar zoo geheel andere belangen werden behartigd. Hij had er dan trouwens ook zeer vele vrienden achtergelaten, onder welke hij vooral CUNAEUS miste, met wien hij in correspondentie bleef⁴⁾, en kwam in een geheel vreemden kring. Maar Amsterdam had voor hem in elk geval op Leiden voor, dat er een veel liberaler geest op kerkelijk gebied heerschte, en men zich in dezen tijd juist tegen de uitvoering der plakaten tegen de remonstranten verzette.

Korten tijd na de komst van BARLAEUS te Amsterdam zag de derde uitgave zijner *Poemata* het licht⁵⁾. Zij werden weer aan VAN DER MYLE opgedragen, en tot hen, aan wie zij werden toegezonden, behoorde ook de Harderwijksche professor PONTANUS⁶⁾.

Intusschen kwamen er eenige studenten, vooral Zweden en Polen. De verwachting, dat tal van jongelieden, die de remonstrantsche gevoelens waren toegedaan, de nieuwe

1) Een brief van CATS aan BARLAEUS van 11 November 1633 (in de collectie PAPENBROECK) heeft tot adres: „Ernfeste wel achtbaere/ en hoochgeleerde heer/ D.D. Caspar Barlacus/ professor woonende op de/ achter oude sijts burghwal/ bij het oude-manhuijs/ Tot/ Amsterdam.”

De brief is door mij uitgegeven in het *Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde, uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden*. 6de jaargang. Leiden. — E. J. Brill. 1886, blz. 22, vlgg.

Het huis is in onze eeuw bewoond door professor VAN CAPELLE (vgl. *De Navorscher*, 1877, blz. 22).

2) Reeds in het najaar van 1631 bestond het plan om met 1 Mei 1632 te verhuizen (Vgl. *Epist.*, blz. 414).

3) T. a. p., blz. 407.

4) In de *Epistolae* worden vele brieven van BARLAEUS aan CUNAEUS gevonden. En *Petri Cunaei, Eloquentiae et Juris Romani quondam in Academia Batava Professoris, et doctorum virorum ad eundem epistolae. Quibus accedit Oratio in obitum Bonaventurae Vulcanii. Nunc primum editae cura Petri Burmanni. Leidae, Apud Petrum van der Aa, enz., 1725*, bevatten tal van brieven, gedurende de jaren 1631—1638 door de beide verwanten gewisseld.

5) *Casparis Barlacii Poematum editio nova, Priore castigatio et altera parte auctior. Cum Privilegio. Lugd. Batav. Ex Officina Elzeviriana Anno 1631*. De vorige uitgave was dus een nadruk.

6) Vgl. *Epist.*, blz. 401.

inrichting zouden bevolken, werd voorloopig niet vervuld, want er kwamen maar enkelen¹⁾. In het einde van Juli schreef VAN BAERLE, dat hij tot nu toe professor in het niets doen was geweest²⁾; maar spoedig begonnen nu de professoren privaattlessen te geven, daar openbare lessen niet vergund waren, zoolang er in het proces nog geene beslissing was genomen.

In Juli verheugde BARLAEUS zich over het ontsnappen der gevangen predikanten uit Loevestein; hij schrijft er een brief over aan WTENBOGAERT en dicht een vers³⁾. Zijne dichtader vloeide overigens in dit jaar niet rijkelijk; hij schreef slechts eenige gelegenheidsverzen en verheerlijkte de overwinning op het Slaak, die den 12den September was bevochten⁴⁾. Aan JACOBUS NIENDALIUS, die kort te voren als Latijnsch dichter was opgetreden en hem eenige zijner verzen had toegezonden, schrijft hij⁵⁾: „Vermoeid van het zingen heb ik mijne lier aan den tempel van Pallas opgehangen.” Hij besteedde zijn tijd aan de filosofie. Tegen het einde van het jaar had hij een groot gedeelte af van een werk over de sceptische wijsbegeerte, waarin hij SEXRUS EMPIRICUS bestreed; hij meende het binnen drie maanden te kunnen voltooien⁶⁾. In December kwam HUGO DE GROOT te Amsterdam; hij logeerde bij JOOST BRASSER, en tot hen, met wie hij gedurende de drie maanden van zijn verblijf dagelijks omging, behoorden VAN BAERLE en HOOFT⁷⁾.

— In het laatst van December kwam er een einde aan het proces over het recht der Amsterdamsche regeering om een Illustre School te mogen stichten. Er was over deze kwestie heel wat water vuil gemaakt. Want niet alleen had Leiden zich verzet, maar ook de kerkelijken hadden tegengewerkt, uit vrees, dat de nieuwe inrichting in het voordeel zou zijn der remonstranten. Zelfs de Zwitsersche academies hadden zich met de zaak bemoeid en een stuk gezonden, waarin zij de vrees te kennen gaven, dat de school nergens „anders toe dienen zal, dan tot eenen snoodsten winkel, niet van regtzinnigen; maar eerst van Arminiaanen, en daarna van Sociniaanen; en vervolgens eene Kweekschool worden van de gedrogtelykste gevoelens, welken die looze menschen zig, tot hiertoe, geschaamd hebben te openbaaren”⁸⁾. VOSSIUS schijnt over den afloop van het proces niet volkomen gerust te zijn geweest, hoewel er geen twijfel bestond, of de Amsterdamsche regeering zou bij eene nederlaag aan de beide benoemde professoren een anderen werkring hebben aangewezen⁹⁾. Maar nu was de zaak uit de wereld, en kon VOSSIUS den 8sten Januari 1632 het Athenaeum plechtig inwijden met eene redeneering over het nut der geschiedenis. Den volgenden dag hield BARLAEUS eene rede „over den verstandigen

1) T. a. p., blz. 407.

2) T. a. p., blz. 411.

3) T. a. p., blz. 407, 409.

4) *Trophaeum Arawionense; Sive in interceptam, ad Scaldis ostia, Hispanorum classem, Poëmatum.* (Vgl. *Poemata*, 1655, I, blz. 252). Het vers kwam ook afzonderlijk uit (vgl. den brief aan HUYGENS in de Bijlage, no. 1).

5) Vgl. *Epist.*, blz. 419.

6) T. a. p., blz. 421.

7) Vgl. Dr. H. C. ROGGE, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd. Amsterdam, Y. Rogge, 1876, III, blz. 280.*

8) Vgl. WAGENAAR, *Amsterdam*, IV, blz. 489, 490.

9) Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 264, 265.

koopman". De sprekers werden door twee der curatoren van het Athenaeum, den schepen ALBERT COENRAADSZ BURGH en den schout JAN TEN GROOTENHUYNS, van huis afgehaald en naar den kathedr geleid¹⁾. De redevoeringen werden door eene groote menigte toehoorders, waaronder zich al de burgemeesters, de leden van den raad op één na, en vele predikanten bevonden, bijgewoond, volgens VAN BAERLE, „omdat het iets geheel nieuws is, dat er in deze stad over andere zaken dan over geld en winst gesproken wordt" ²⁾. De inhoud der redevoering ³⁾, die door een gebed werd voorafgegaan, wordt weergegeven door de volgende woorden der inleiding: „Daarom meende ik geheel verkeerdt te handelen, wanneer ik bij kooplieden, een slag van menschen, dat tuk is op winst, bij het gerammel van goud, in eene stad, die op voordeel uit is, over andere dingen ging spreken dan over handel, winst en rijkdom; niet om te leeren, hoe men koopmanschap moet drijven, maar hoe men dat op eene verstandige wijze moet doen; niet om de kunst van geld verdienen voor te schrijven, want ik beken ronduit, dat ik die zelf niet ken, maar om aan u de beste wijze daartoe aannemelijk te maken; niet om de zucht naar rijkdom te veroordeelen, maar om haar binnen de perken te houden door het remtoestel van een juist inzicht. Ik zal aantoonen, dat er een zeer deugdelijke band bestaat tusschen koophandel en de studie van wijsbegeerte en letteren, en dat de zorg om het vermogen te vermeerderen evenmin aan wijsgeerige bespiegelingen in den weg staat, als dit andersom het geval is; maar dat de geschiktheid om handel te drijven en die om wijsgeer te zijn op uitstekende wijze samenwerken om den koopman gelukkiger te maken, naar mate hij helderder denken kan".

De redevoering schijnt zeer in den smaak te zijn gevallen en zag later in eene vertaling het licht ⁴⁾. Bovendien had VAN BAERLE een gedicht vervaardigd ⁵⁾ — „ik kan mijne oude slechte gewoonte niet afleeren", schrijft hij aan HUYGENS ⁶⁾ — dat na het uitspreken der rede aan de magistraatspersonen werd ter hand gesteld ⁷⁾. Ook VONDEL en HOOFT bezongen de inwijding der Illustre School.

Spoedig openden de beide professoren nu hunne colleges; VAN BAERLE den 13den Januari om 9 uur ⁸⁾. De lessen moesten in de toga worden gegeven, waarvoor de stad

1) Vgl. VAN LENNEP, *Memorabilia*, blz. 79.

2) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, 286, 287. Deze brief werd ook reeds uitgegeven door VAN LENNEP, t. a. p., blz. 81.

3) De titel is: *Casparis Barlaei Mercator sapiens, sive Oratio de conjungendis Mercaturae et Philosophiae studiis: habita in Inaugurationem Illustris Amstelodamensium Scholae, V. Id. Jan. MDCCXXXII. Amsterdami, Ex Typographia Goiiielmi Blaeu, 1632.*

4) *Casparis Barlaei Verstandighe Coopman, of oratie, handelende van de t'samen-voeginghe des Koop-handels, ende der Philosophie: Ghedaen, ende uyt-gesproken doen de vermaerde Schole van Amsterdam opherecht ende ingehuldert wierde, te weten; op den negenden Januarij 1632. Wt de Latijnsche, in onse Nederlandtsche Sprake ghetrouwelijck vertaelt door VVilhelmus Antonij Buyserius, S. L. E. H. Ghedruct t'Enckwysen, Voor den Autheur VVilhelmus Buyserius, Anno 1641.*

5) *Casparis Barlaei Athenaeum, Sive in Illustris Amstelodamensium Scholae Inaugurationem Poëmatum, Ad eiusdem Reip. Senatam. Amsterdami, Apud Goiielwm Blaeu, 1632.* Zie ook *Poem.*, 1655, I, blz. 491.

In het vervolg zal ik steeds naar deze uitgave der gedichten verwijzen.

6) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 287.

7) Vgl. *Epist.*, blz. 959, 960.

8) T. a. p., blz. 959.

jaarlijksch aan elken hoogleeraar 30 gulden gaf¹⁾. Juist dienzelfden dag beviel de vrouw van BARLAEUS van een zoon, die JACOBUS werd gedoopt²⁾ en door HUYGENS in twee Latijnsche puntdichten werd bezongen³⁾. Terwijl VOSSIUS op zijne colleges de geschiedenis der wereld tot ABRAHAM behandelde, sprak VAN BAERLE over de geschiedenis der wijsbegeerte, met name over de Academie, de Stoïcijnen, Epicuristen en Peripatetici, om daarna over te gaan tot de *Physica* van ARISTOTELES⁴⁾. Maar aan dit laatste onderwerp kwam hij vooreerst niet toe, want hij begon weer te lijden aan zijne oude kwalen, zenuwachtigheid en melancholie. Hij had zich overwerkt en meende, dat hij niet in staat was zijn ambt goed te vervullen⁵⁾. Den 9den Maart schrijft CUNAEUS, die van zijne ziekte had gehoord, hem een bemoedigenden brief⁶⁾; hij wijst er op, dat zijne lessen met zooveel belangstelling worden gevolgd; dat hij vroeger als professor te Leiden zich roem heeft verworven, en dat er geene reden is, om nu wanhopig te worden. Werk niet te hard, roept hij hem toe; waarom zoo hard gestudeerd, om over de verschillende philosophische stelsels veel te berde te brengen, terwijl ge ARISTOTELES, waaraan de jongelui veel meer hebben, kunt droomen. Drie dagen later antwoordt VAN BAERLE⁷⁾; zijne vrouw had hem met moeite er toe gekregen om een brief te schrijven. Hij klaagt, dat zijne zwaar- moedigheid thans nog veel erger is dan negen jaren geleden. Het werk is hem te zwaar, en in een ondoordacht oogenblik heeft hij zijn nieuw ambt aanvaard, want hij gevoelt, dat het geheel iets anders is om privaattlessen dan om college te geven, en juist dit maakt hem erg zenuwachtig. Zijne kracht is gebroken. „Mijne vrouw”, schrijft hij, „stond bij mij, terwijl ik dit schreef, en heeft mijne pen zoo wat bestuurd.”

VAN BAERLE ondervond veel deelneming, ook van zijne Leidsche en Utrechtsche vrienden. Langzamerhand week de ziekte, en in het laatst van Mei had hij zijne colleges hervat⁸⁾. Spoedig keerden zijne krachten geheel terug, en kon hij weer geanimeerder dan ooit spreken, disputeeren en zijne hoorders tot studie opwekken⁹⁾. Den 10den Juni noodigde HOOFT hem uit om op het Muiderslot te komen¹⁰⁾.

1) Vgl. VAN LENNEP, t. a. p., blz. 101.

2) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 286, en *Epist.*, blz. 422. In de genealogie van DE VRIES is dit kind niet vermeld.

3) Vgl. *Momenta desultoria*, blz. 78.

4) Vgl. *Epist.*, blz. 959, en HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 287.

5) Misschien kwamen er nog andere oorzaken bij. BÜCHELIUS schrijft 13 Juni 1632 (onuitgegeven brief in de collectie PAPENBROECK) aan hem: „Audiui (si vera mihi narrata sunt) duo animum tuum perculisse: fratris nempe tui acerbiorem interpellationem et lapsum in flumen; hoc corporis valetudinem imminutam, illa animum turbatum”, caet.

Maar dit kan een gerucht zijn geweest.

6) Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 267, 268.

7) Deze belangrijke brief is alleen te vinden in de *Epistolae celeberrimorum virorum, nempe H. Grotii, G. J. Vossii, A. Schotti, J. Wouerii, D. Heinsii, C. Gevartii, J. F. Gronovii, G. Patini, N. Heinsii, aliorumque antehac ineditae. In quibus plurima ad omne Eruditionis genus illustrandum occurrunt; Ex Scriiis Literariis Jani Brantii. Amstelædami Apud Janssonio-Waesbergios 1715*, blz. 118.

8) Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 270.

9) T. a. p., blz. 272.

10) Vgl. HOOFTS *Brieven*, II, blz. 265, 266.

Waarschijnlijk heeft BARLAEUS HOOFT eerst persoonlijk leeren kennen, toen hij zich te Amsterdam had gevestigd. De goede verstandhouding, tusschen de beide mannen ontstaan door het wisselen van brieven en gedichten, werd nu door persoonlijken omgang versterkt. Terwijl er in de eerste jaren na 1631 nog weinig sporen zijn van een druk verkeer, nam dit spoedig toe en begonnen HOOFT's brieven over te vloeien van uitnodigingen aan VAN BAERLE gericht, van het vermelden van zijn naam, van zijne gedichten en aardigheden.

BARLAEUS gebruikte zijne zomervacantie tot het schrijven van een groot gedicht, waarin hij de krijgsbedrijven van den stadhouder verheerlijkte, en dat tot titel had *Triumphus federati Belgii*¹⁾. Den 6den September schrijft hij na eene lange tusschenpooze aan HUYGENS²⁾: „De algemeene vreugde, waartoe de heldhaftige moed en bedachtzame vermetelheid van onzen prins zulk eene heerlijke stof heeft geleverd, duldt niet, dat ik langer sprakeloos blijf. In al te droevige stemming had ik de Muzen al vaarwel gezegd, en Phoebus, al de gratiën, en die liefelijker studiën, waaraan ik, toen mij meer vrije tijd ten dienste stond, mij met geheel mijn hart had toegewijd, van mij gestooten. Maar, evenals de vreeselijke namen van Gonzala en Pappenheim u niet toelaten om rustig in het leger te slapen, zoo verdrijven bij mij de verbazende waagstukken en het gelukkig succes van den prins van Oranje de slaperigheid. En daarom wil ik liever stamelen en een wan-klinkend lied zingen, dan bot zwijgen, vooral daar vrienden mij aansporen, om toch den grooten aanwas van ons land niet onbezongen te laten. — Ik had wel iets willen geven, dat met meer zorg geschreven was, maar de tijd ontbreekt mij, om mij lang met dit soort van werk op te houden; bijzaak is thans, wat vroeger hoofdzaak was. Daarom tracht ik den Areopagus en de rechtbank van Minos te verbidden. Niet altijd dondert Jupiter in de wolken, nu en dan rommelt hij ook; hij bliksemt niet altijd, maar hij weerlicht ook wel”. Het gedicht werd door HUYGENS aan den prins overhandigd, die het goed opnam³⁾ en met 400 gulden beloonde⁴⁾.

In dezen tijd deden HOOFT⁵⁾ en HUYGENS⁶⁾ hun best om aan BROSTERHUYSEN een professoraat te Amsterdam te bezorgen, waartoe ook VAN BAERLE in den arm werd genomen. Die pogingen zijn echter mislukt; eerst 14 jaren later werd hij hoogleeraar aan de toen opgerichte Illustre School te Breda. In het vorige jaar had BARLAEUS aan HERMANNUS CONRINGIUS, een Oostfries, die te Leiden in de theologie en medicijnen had gestudeerd en later een tijd lang lijfarts van CHRISTINA van Zweden is geweest,

¹⁾ *super debellatis ad Mosam urbibus, Venloa, Strala, Rormondra, Traiecto, etc. pluribusque ad Scaldin victis Castellis Deo vindice, Auspiciis Potentissimorum D. D. Ordinum, armis ac stupenda virtute Illmi. Principis Frederici Henrici, Arasionensium Principis etc. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaeu. 1632* (Zie ook *Poemata*, I, blz. 260—278).

²⁾ Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 288. De brief komt voor een groot deel woordelijk overeen met een brief aan CUNAEUS (*Epist.*, blz. 423.) Of BARLAEUS schreef aan beiden hetzelfde, of BRANDT heeft twee brieven tot één versmolten.

³⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 431. De brief is niet van 14, maar van 12 December (vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 289).

⁴⁾ Volgens een onuitgegeven brief van HUYGENS (Koninkl. Acad.) van Non. Jan. 1633.

⁵⁾ Vgl. HOOFTS *Brieven*, II, blz. 288, vlgg.

⁶⁾ T. a. p., IV, blz. 286, en *Epist.*, t. a. p.

maar toen een professoraat te Amsterdam boven een dergelijk ambt in Duitschland verkoos, de hoop daarop moeten benemen ¹⁾).

In December moest VAN BAERLE zijne lessen weer eenige dagen staken, daar eene kleine ongesteldheid hem het spreken moeilijk maakte. Hij haalde zich eene berisping van CUNAEUS op den hals ²⁾): „Ik bid u toch in allen ernst, om zorg te dragen voor uwe gezondheid en om bij uwe keuze van spijsen, dranken, en vooral van wijn voorzichtig te zijn. Gij zijt nu op den leeftijd, dat gij ook de meest nauwgezette voorschriften van uwe medische wetenschap niet moogt verachten.” En BARLAEUS belooft ³⁾, dat hij „volgens de leer van HIPPOCRATES langzamerhand tot het ongewone zal komen.” Hij was al weder hersteld, toen hij bericht kreeg van het overlijden van zijn vroegeren leerling en huisgenoot JACOBUS VAN DER STRATEN ⁴⁾. De jonge man, die te Haarlem t'huis hoorde, was in 1620 te Leiden komen studeeren en woonde in 1623 bij VAN BAERLE aan huis, toen deze zijn testament maakte, waarbij hij als getuige fungeerde. Hij was in den zomer van 1632 naar Hamburg vertrokken, was daar gehuwd, maar dadelijk na de bruiloft ziek geworden en gestorven. In zijn testament bedacht hij zijn ouden leermeester met een legaat van 1000 gulden. BARLAEUS schreef een lijkdicht op hem ⁵⁾, dat later door VAN DER BURGH werd vertaald ⁶⁾.

In het begin van het volgende jaar schreef hij op verzoek van PONTANUS ⁷⁾ een bruiloftsdicht, toen zijne dochter ANNA in het huwelijk trad met den bekenden Harderwijkschen professor, ANTONIUS MATTHAEUS, den uitgever der *Analecta* ⁸⁾. Met PONTANUS bleef VAN BAERLE in briefwisseling ⁹⁾. Aan eene opwekking van VAN DER BURGH, om de geschiedenis der krijgsbedrijven van het vorige jaar te boek te stellen, gaf hij geen gehoor. De tijd ontbrak hem, en hij voelde, dat hij voor zoo iets niet de man was. „Het is mij gegeven een middelmatig gedicht te kunnen maken,” schrijft hij aan HUYGENS ¹⁰⁾, „maar van den roem van geschiedschrijver ben ik afkeerig. Daar is voorzichtigheid voor noodig en een stijl, die voor het genre geschikt is, want vooral moet men hiervoor zorgen, dat de dichter den geschiedschrijver geene parten speelt, zooals op vele plaatsen bij FLORUS het geval is. Ook door het voorbeeld van HEYNSIUS heb ik geleerd, hoe

1) Vgl. den brief van CONRINGIUS in de *Epistolae celeberrimorum virorum*, blz. 173. De brief is gedateerd 27 Juni, maar zonder jaar. Doch BARLAEUS' brief (*Epist.*, blz. 404) aan CONRING is een antwoord er op, en werd 3 Juli 1631 geschreven.

2) Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 273.

3) T. a. p., blz. 274.

4) T. a. p.

5) *Lachrymae, in obitum Amplissimi, doctissimique viri Jacobi van der Straten, Hamburgi ad Albim, post Sponsalia, placidâ morte extincti* (Poem., I, blz. 501).

6) *Casparis Barlaei Tranen, op het Overlijden van den voortreffelijken en seer Geleerden Jacob vander Straten* (*Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, I, blz. 48).

7) Vgl. *Epist.*, blz. 435.

8) *In nuptias Antonii Matthaei irisconsolti, Et Lectimissae Virginis Annae Pontanae*. (Poem., II, blz. 179).

9) Een brief van PONTANUS aan B. van 18 Mei 1633 is opgenomen in de *Epistolae celeberrimorum virorum*, blz. 121.

10) Vgl. *Epist.*, blz. 439.

moelijk het is voor hen, die gewoon zijn om te zingen, om op kalme wijze gebeurtenissen te vertellen. Misschien is GROTIUS de eenige, die deze klip kan vermijden."

Den 15den Maart opende onze professor een college over de moraal, waar hij de *Ethica* van ARISTOTELES zou behandelen, met eene redevoering „over den goeden vorst," die tegen de leerstellingen van MACHIAVELLI was gericht ¹⁾ en zeer werd geprezen, omdat zij in een kort bestek en fraaijen stijl al de argumenten bevatte, die tegen den beroemden Italiaan kunnen worden ingebracht ²⁾.

Toen ERYCIUS PUTEANUS, hoogleeraar te Leuven en opvolger van LIPSIUS, historio-graaf en gouverneur van het kasteel, die tal van kleine werkjes heeft geschreven, en in wiens boedel men na zijn dood 16000 brieven vond, die aan hem gericht waren, zijn *Statera belli et pacis, qua induciae inter Provincias regias atque foederatas tractari coeptae expendantur* ³⁾ het licht had doen zien, schreef BARLAEUS hem een brief, waarin hij dat boek zeer prees ⁴⁾. Toch was zijn oordeel niet zoo gunstig, als hij het den schrijver deed voorkomen. Hij sprak eene andere meening uit in een brief, van welken men niet weet, aan wien hij gericht is ⁵⁾; die brief werd buiten zijn weten uitgegeven in een boek, dat tegen het werkje van PUTEANUS werd geschreven ⁶⁾ en *Anti-Puteanus* was getiteld ⁷⁾. Het bracht echter geene verkoeling te weeg tusschen den Amsterdamschen en den Leuvenschen professor ⁸⁾.

Het schijnt, dat VAN BAERLE in dezen tijd voor het eerst in aanraking kwam met JOACHIM WICQUEFORT. Deze staatsman, die in 1600 waarschijnlijk te Antwerpen was geboren, was op jeugdigen leeftijd met zijn vader te Amsterdam komen wonen. Hij was een oudere broeder van ABRAHAM WICQUEFORT, die zulk een vreemden levensloop heeft gehad en de *Histoire des Provinces-Unies des Pays-Bas* heeft geschreven. In den 30jarigen oorlog heeft JOACHIM WICQUEFORT eene rol gespeeld als diplomatiek agent van BERNARD van Saksen-Weimar in de Nederlanden, Frankrijk en Duitschland. In 1639 werd hij resident van Hessen-Cassel bij de Vereenigde Provinciën, welk ambt hij gedurende twintig jaren heet bekleed. WICQUEFORT, die gehuwd was met eene juffrouw DE WILHEM en zoo in de verte verwant met HUYGENS, stond ook in betrekking met HOOFT. Onder al zijne omzwervingen, want zijne betrekking liet hem weinig rust, behield

¹⁾ De titel is: *Casparis Barlaei Dissertatio de bono principe, adversus N. Machiavelli Florentini Scriptoris suasorias, quas libris suis de Principe, Republica, aliisque insparsit; recitata in Illustri Amstelodamensi Gymnasio, cum Philosophiam Moralem auspicaretur Ipsi Idibus Martii, An. 1633. Amsterdami, Ex typographia Guilielmi Blacv. Anno 1633.*

²⁾ Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 275.

³⁾ Het boek werd te Leiden nagedrukt (vgl. MEULMAN, *Catalogus van de Tractaten*, enz., no. 2259), en ook vertaald (vgl. MULLER, *Bibliotheek van pamfletten*, enz., no. 2511).

⁴⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 438.

⁵⁾ T. a. p., blz. 450.

⁶⁾ T. a. p., blz. 483.

⁷⁾ *Sive Politico-Catholicos, Stateram Puteani Inducias expendentis aliâ Staterâ expendens. Cosmopoli, Apud Belgam Fidelem. Anno 1633* (vgl. MEULMAN, t. a. p., no. 2260).

Noch de *Statera*, noch den *Anti-Puteanus* heb ik kunnen opsporen.

⁸⁾ Vgl. *Vossii Epist.*, blz. 163, 165, 166.

hij liefde voor de wetenschap en voor den omgang met geleerden. Met BARLAEUS is hij steeds bevriend gebleven, en talrijk zijn de brieven door de beide mannen gewisseld¹⁾.

Toen in het voorjaar van 1633 één der oud-leerlingen van BARLAEUS, ARNOLD VAN DER MYLE, de zoon van zijn beschermer, stierf, richtte hij een brief van rouwbeklag en een vers tot den treurenden vader²⁾. Kort daarna volvoerde hij zijn plan om de krijgstochten van den stadhouder op den voet te volgen met zijne gedichten; een plan, waarvan hij telkens melding maakt. In den zomer schreef hij het *Poemation in docitum Limburgicum*³⁾, waarvan VAN DER BURGH eene vertaling bezorgde⁴⁾, en kort daarna bezong hij de inneming van Rijnberk⁵⁾, die den 2den Juni plaats had. Het was zeker voor deze beide gedichten, dat hij van den prins de belooning van 400 gulden ontving⁶⁾.

In Juli woonde BARLAEUS de bruiloft bij van DANIEL SCHONCK en CATIARINA OVERBEKE, waarschijnlijk eene zuster van MATTHIAS. Deze gaf eene partij te Alphen, waar hij een buiten had. Gedurende zijn uitstapje naar Leiden en Alphen vergat onze professor zijne correspondentie niet, want, hoewel hij hoofdpijn had van het zwicren, schreef hij den 20sten en 22sten Juli aan WICQUEFORT⁷⁾ en den volgenden dag aan HUYGENS⁸⁾. In het laatst van Augustus kreeg VAN BAERLE eene uitnoodiging om met BAAK en VOSSIUS op het Muiderslot te komen⁹⁾. Bij hem aan huis heerschten de pokken; het jongste kind, JACOBUS, stierf er aan, en de oudste zoon, CASPAR, werd ook door de ziekte aangetast, maar genas. „Gij zoudt hem voor Zopyrus of Deiphobus aanzien”, schrijft zijn vader, „zoo ziet hij er uit, maar hoewel met stuk gekrabde wangen dreunt hij zijn *μῆνυ ἄειδε* op¹⁰⁾. VAN BAERLE bezit opgewektheid genoeg, om met CUNAEUS en

1) In de *Epist.* van BARLAEUS zijn een 30 tal brieven van hem aan WICQUEFORT opgenomen. In 1696 werden door PETRUS HUGUETAN uitgegeven: *Joach. Vicofortii, Ordinis S. Michaelis Equitis, Sereniss. Hassiae Landgraviae cum à Consiliis, tum ad Praepotent. Ordines Foederati Belgii Ablegati, etc. Epistolae ad Gasparum Barlaeum V. Cl. Cujus Responsoriae etiam insertae. Amstelædumi, Apud Georgium Gallet, 1696.*

Dit werkje, dat aan GERARD VAN PAPENBROECK werd opgedragen, bevat 62 brieven van WICQUEFORT, terwijl er eenige brieven van BARLAEUS uit de *Epist.* in zijn overgedrukt. In hetzelfde jaar verscheen er bij denzelfden uitgever eene Fransche vertaling van, getiteld: *Lettres de M. J. de Wicquefort, enz.*

Dr. VAN VLOTEN gaf in HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 329—387, nog 57 brieven van B. aan W. uit. Deze bevinden zich, evenals de meeste der in de *Epist.* afgedrukte brieven, in HS. in de collectie PAPENBROECK op de Leidsche bibliotheek. Uit diezelfde collectie worden hier in de Bijlagen nog eenige onuitgegeven brieven van B. aan W. afgedrukt.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 440 en *Poem.*, II, blz. 113. Beide zijn ook onder den titel *Consolatio* opgenomen in *Caspari Barlaei Orationum liber* (ed. sec. 1652, blz. 375).

3) *additum Federatorum imperio, armis et Virtute Illmo Principis Frederici Henrici, Arausionensium Principis, etc. Amsterdami, Apud Goilielwum Blaeu. 1633.* (Vgl. *Poem.*, I, blz. 284).

4) *Ghedicht op de veroveringh van Limburgh, In Latijn ghestelt door D. Caspar Barlaeus, en in Hollandts naer gevolght door D. Jacob vander Burgh. t Amsterdam, By Willem Blaeu 1633.*

Ook opgenomen in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, II, 1653, blz. 71.

5) *Caspari Barlaei Rheno-Berca capta, Federatorum Ordinum auspiciis, Duce belli Illust^{mo} et Invict^{mo} Principe, Frederico Henrico Arausionensium Principe, etc. Amsterdami Apud Goilielwum Blaeuw 1633* (Vgl. ook *Poem.*, I, blz. 278).

6) Vgl. BOOT, t. a. p.

7) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 329. WICQUEFORT antwoordde ook met twee brieven (vgl. *Vicofortii Epist.*, blz. 5, 6.). — De brief van B. aan N. N. (*Epist.*, blz. 446) is aan WICQUEFORT gericht.

8) Zie dien brief in de Bijlagen.

9) Vgl. HOOFTS *Brieven*, II, blz. 337.

10) Vgl. *Epist.*, blz. 477, 478.

VORSTIUS te schertsen¹⁾, met JOHANNES BEVERWIJCK, den geleerden Dortschen medicus, te correspondeeren over zijn ondernomen werk: *de termino vitae fatali*²⁾, en om het huwelijk van WILLEM VAN SCHAGEN en ANNA VAN MATHENESSE te bezingen³⁾, omdat hij de ouders van het bruidspaar kende⁴⁾. Ook zag een gedicht van langen adem op den dood van GUSTAAF ADOLF in dezen tijd het licht⁵⁾; het werd met een begeleidenden brief (door VAN BAERLE aan OXENSTIERN toegezonden⁶⁾). En zoo kwam er niet veel van het werk over SEXTUS EMPIRICUS, hoewel zijne Leidsche vrienden hem aanspoorden dit te voltooien. Iedereen valt hem lastig om gelegenhedenverzen, en hij kan niet goed weigeren; het is dus maar goed, dat hij geen meisje is⁷⁾. Juist had een meisje hem een gedicht toegezonden, maar, roept hij uit, „zoudt gij wenschen, dat de goden u zulk eene geleerde, ernstige en gestrengte vrouw hadden geschonken?... De orakels van zulke Sibylles zijn beter dan hare kussen”⁸⁾. Het was de 26jarige ANNA MARIA SCHUURMANS, die aan BARLAEUS een vers en aan HUYGENS haar portret vereerde. HUYGENS maakte er drie Latijnsche en vijf Hollandsche verzen op⁹⁾, en ook VAN BAERLE bezong het kunststuk, waarop de geleerde vrouw zonder handen was afgebeeld¹⁰⁾. Maar bovendien plaagt hij HUYGENS, die zich in een brief zeer sceptisch schijnt te hebben uitgelaten¹¹⁾. Het was het begin van eene langdurige plagerij tusschen die twee. Want op het tweede gedicht van VAN BAERLE antwoordt HUYGENS met een vers¹²⁾; de professor schrijft den 7den Januari een brief over *niets*¹³⁾, waarin hij op vermakelijke wijze zijne gelukwenschen aanbiedt bij de geboorte van den vierden zoon van HUYGENS; de secretaris gaat den 20sten Januari verder met woordspelingen op *niets*¹⁴⁾; VAN BAERLE begint den 24sten met het thema *iets*¹⁵⁾, en HUYGENS eindigt met een

1) Vgl. *Epist.*, t. a. p., en blz. 485. Deze brief is gedateerd van 24 Dec. 1633, maar die van CUNAEUS, op 7 November geschreven (*CUN. Epist.*, blz. 277), is er een antwoord op.

2) Vgl. een brief van BEVERWIJCK (*Barl. Epist.* blz. 460) en een van BARLAEUS (t. a. p., blz. 467).

3) *Casparis Barlaei Schaga, sive epithalamium, in nuptias Nataliam et generis illustri splendore nobilissimi clarissimique Domini, D. Guilielmi van Schagen, Domini Burchorniae, etc. et Nobilissimae Virginis, ac Dominae Annae van Mathenes. Amsterdami Apud Guilielmum Blacw. 1633.* (Vgl. *Poem.*, I, blz. 504).

4) Vgl. *Epist.*, blz. 476.

5) *Tumulus..... Gustavi Adolphi, Dei gratia Succerum, Gothorum, Vandalarumque Regis, Magni Principis Finnoniae etc. etc. Amst. apud Theod. Danielis. 1633.* (Vgl. *Bom.*, t. a. p., blz. 15). Zie ook *Poem.*, I, blz. 45—75.

6) Vgl. *Epist.*, blz. 478.

7) T. a. p., blz. 477.

8) Zie den brief aan den hoogleeraar ADOLPHUS VORSTIUS te Leiden (t. a. p., blz. 478). Deze had kort geleden, den 10den September, een brief van haar ontvangen (Vgl. *Nobiliss. virginis Annae Mariae à Schurman Opuscula Hebraea, Graeca, Latina, Gallica: Prosaica et Metrica, Editio tertia, auctior et emendatior. Trajecti ad Rhenum, Ex Officina Johannis à Waesberge, 1652, blz. 167*).

9) Vgl. *Mom. Desult.*, blz. 94, en *Koren-bloemen* (1672), II, blz. 150, 151.

10) *In virginem Ultrajectinam, sine manibus pictam, ad Constantinum Hugenum.* Het onuitgegeven gedicht, gedateerd 25 December, is in de Bijlagen afgedrukt.

11) *Constantino Hugenio sectae Pyrrhonorum novo Candidato, incertiori quam dudum, C. Barlaeus certior quam unquam, S. P. D.* Het vers is van denzelfden datum; zie de Bijlage.

12) *Ad Barlaei Epistolam elegantissimam ambiguitatis* (*Mom. desult.*, blz. 96).

13) Vgl. *Epist.*, blz. 486. De brief is volgens het HS. van 7 Idus Jan. 1634.

14) Vgl. *HOOFDS Brieven*, IV, blz. 389.

15) Vgl. *Epist.*, blz. 488, en *HOOFDS Brieven*, t. a. p., blz. 290.

gedicht¹⁾. En één der Nederlandsche gedichtjes van HUYGENS op het portret der geleerde vrouw bracht BARLAEUS er toe, om eens weer de Nederlandsche lier te tokkelen²⁾. Zij, die tot deze correspondentie aanleiding had gegeven, werd er voor een deel althans mede in kennis gesteld³⁾.

Maar de beide heeren gingen nog een heelen tijd door. VAN BAERLE hield den 27sten Februari ter opening van zijn college over de *Metaphysica* van ARISTOTELES eene rede over *het zijn*, die hij aan HUYGENS toezond⁴⁾. Daarop volgde den 7den Mei een brief over *geen van beide*⁵⁾ en later een over *allebeide*⁶⁾, terwijl ook *niets* nog eens werd behandeld⁷⁾. Dan was er nog eene andere quaestie. HUYGENS had eenige puntgedichten geschreven op eene verzameling van oude munten, die door ROCHUS VAN DEN HONAERT in Latijnsche versjes waren beschreven, en op twee Latijnsche treurspelen van dien rechtsgeleerde⁸⁾; hij had ze natuurlijk aan BARLAEUS laten lezen, die er bij had geschreven: goed, beter, best. Over dezen trap van vergelijking richtte VAN DEN HONAERT twee versjes aan HUYGENS; VAN BAERLE werd er in gemoeid en dichtte twee verzen aan HUYGENS, twee aan VAN DEN HONAERT en één aan beiden te zamen⁹⁾, terwijl hij ook aan beiden een brief richtte¹⁰⁾. Het bracht de beide mannen nader tot elkander, want VAN DEN HONAERT had zoeveel genoeg in de vermakelijke brieven van BARLAEUS,

1) *Barlaco, ad ipsius epistolam de Aliquid, missis aliquot Epigrammatis (Mom. desult., blz. 91).*

2) Het versje van HUYGENS luidt (vgl. *Koren-bloemen*, 1672, blz. 151):

„Is het aengesicht vol kerven,
Die en kost de kunst niet derven:
Leser, siet my door de borst,
Des' en is maer koele korst.
Magh's haer uysterst niet bederven
Die ten uysterst Maeghd wil sterven?”

En BARLAEUS dicht den 24sten Januari 1634 (vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 291): *Constantini Hugonii ὕστερον Casparis Barlaei πρότερον, ofte op een joffrou, die ten uysterst maeghd wil sterven.*

„Die ten uysterst maeghd wil sterven,
Mocht de maeghdom liever derven;
Want waer toe dat poppegoet,
Als het niemant deucht en doet?” enz.

3) Zij schreef er het volgende versje op (Vgl. *Opuscula*, blz. 296):

Ad D. Barlaeum.

Quas ego pro tanto persolvam Munere grates?
Anne tuis referam carmina carminibus?
Ast mea fama jubet, falsae si parcere fas est,
Scribere Barlaeo nil, nisi scribo nihil,
Neque silens neque respondens

A. M. S.

4) Vgl. HOOFTS *Brieven*, t. a. p., blz. 292.

5) Vgl. *Epist.*, blz. 515. De brief is niet van 6 Juni, maar van 7 Mei (Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 293).

6) Vgl. *Epist.*, blz. 516.

7) T. a. p., blz. 554.

8) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 89, vlgg.

9) Vgl. de *Lis de gradibus comparationis, inter Ampl. R. Honerdum et C. Barlaeum (Poem., II, blz. 449)*, waar ook de versjes van VAN DEN HONAERT zijn opgenomen. Volgens het MS. is één der gedichten van BARLAEUS den 15den Maart, een ander den 16den geschreven.

10) Vgl. *Epist.*, blz. 502, 508, en HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 292.

dat hij verzocht om, als de professor weer iets aardigs aan HUYGENS had te zeggen, er ook van op de hoogte te worden gesteld¹⁾. VAN BAERLE antwoordt dadelijk met een geestigen brief en met een paar versjes op het muntkabinet van den raadsheer²⁾.

Wij zijn intusschen iets vooruitgelopen. In het laatst van 1633 trouwde de broeder van BARLAEUS, LAMBERTUS, die conrector was aan eene der Latijnsche scholen te Amsterdam³⁾. Met dezen broer schijnt de professor niet veel omgang te hebben gehad, en hij heeft zijn huwelijk ook niet bezongen. Den 24sten Februari 1634 werd aan VAN BAERLE weder een zoon geboren, die, evenals het onlangs overledene kind, JACOBUS werd genoemd⁴⁾ en den 11den Maart in de Remonstrantsche Kerk ten doop werd gehouden⁵⁾. Den 27sten Februari hield BARLAEUS zijne redevoering *de re sive ente reali*⁶⁾; dienzelfden avond gaf REAEL een feest, waaraan o. a. ook HOOFT deelnam, en waarvan de redenaar laat en opgewonden te huis kwam⁷⁾. De professor verkneukelde zich in dezen tijd in de dwaasheid van zijn ouden vijand, den schout van Leiden, BONT, die zijn hond plechtig had doen begraven en daarvoor door VONDEL in zijn bekend hekeldicht werd afgestraft; met welbehagen vertelt VAN BAERLE allerlei aardigheden, die over het geval werden gedebiteerd, en die hij zeker voor een deel zelf verzonnen had⁸⁾. In het midden van Maart vertoefde hij drie dagen in den Haag⁹⁾, waar hij ontboden was door den Zweedschen gezant, JOHANNES OXENSTIERN, die, zooals hij zegt¹⁰⁾, „de tranen, die ik het vorige jaar vergoten heb om den dood van koning GUSTAAF, met een gouden doek heeft afgedroogd. Die storm uit het Noorden was voor mij volstrekt niet bar. Het zou bepaald voordeelig zijn, als koningen dikwijls zoo voor mij stierven”. VAN BAERLE was er de man niet naar, om de kennismaking met zulk een gewichtig man als OXENSTIERN niet voort te zetten; hij schrijft hem brieven¹¹⁾, stuurt hem verzen¹²⁾ en bezingt hem¹³⁾. In April kreeg hij bezoek van een minder voornaam, maar beroemder man, den grijzen WTENBOGAERT, die, ter gelegenheid van het huwelijk van Dr. DANIEL ARMINIUS, van

1) Vgl. *Epist.*, blz. 519.

2) Vgl. *Poem.*, II, blz. 456.

3) Hij werd 20 October in huwelijk ingeteekend met BARBARA JELIS van Amsterdam, oud 22 jaar. Genealogie van DE VRIES. Vgl. ook *Epist.*, blz. 491.

4) Volgens de zoo even genoemde genealogie.

5) Mededeeling van Mr. N. DE ROEVER.

6) *Casparis Barlaei oratio festiva de re sive ente reali, habita in Illustri Amstelodamensium Gymnasio, cum Libros Metaphysicorum Aristotelis auspicaretur, 27 Feb. 1634. Amstelodami. Apud Guiljelmum Blacv. 1634.* (Vgl. ook *Orat. lib.*, blz. 73.)

7) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 331.

8) Vgl. *Epist.*, blz. 500, 501.

9) Het vers *Ad Clarissimum Honerdem et Hegenium Zulechemi Dominum* (*Poem.*, II, blz. 451) is, volgens het HS., den 15den Maart in den Haag geschreven.

10) Vgl. een brief aan PETITIUS in de *Epist. celeberrimorum virorum*, blz. 127, 128. In de *Epist.* (blz. 504) komt een gedeelte van dien brief voor; BRANDT heeft er een en ander uit weggelaten. De brief is in de eerstgenoemde verzameling gedateerd: 22, 1634; de maand is uitgevallen; het moet Maart zijn.

11) Vgl. *Epist.*, blz. 512, 531.

12) T. a. p., blz. 531.

13) Vgl. *Poem.*, II, blz. 159.

den Haag naar Amsterdam reisde en daar zijne oude vrienden en o. a. ook BARLAEUS opzocht¹⁾.

De Pinkstervacantie bracht BARLAEUS te Dordrecht door, waar hij de gast was van CATS. Deze had hem in het laatst van het vorige jaar verzocht, om den *Trouwingh* in Latijnsche verzen te vertalen, doch hij zag er tegen op, wegens de uitgebreidheid van het werk²⁾. Maar CATS zendt hem een paar stukken, en BARLAEUS belooft er in de Kerstvacantie mee te zullen beginnen³⁾, omdat hij, evenals zijne vrouw, een groot bewonderaar is van den Dortschen dichter. „Ik leef in eene stad”, zegt hij⁴⁾, „die Nederlandsche dichters bezit, verheven en op cothurnen gaande, maar wier wijze van uitdrukking niet door ieder wordt gevat. Zij stappen over de wolken en verachten waterdrinkers.” En spoedig gaat hij dan ook aan den arbeid⁵⁾. Maar, om nu eens de zaak nader te bespreken, zocht hij den Dortschen pensionaris op, en bemerkte tot zijn genoegen, dat men in die stad niet meer zoo op hem gebeten was als voor 15 jaren. Hij ontmoette er GOLIUS en den burgemeester PAETS, en de Dortsche patriciërs „besproeiden (hem) met Rhijndauw”⁶⁾.

Den eersten Juli deed hij met OVERBEKE een tochtje naar het Horstermeer, waar diens vrouw op het buiten van REAEL logeerde⁷⁾. En den volgenden dag zond hij een bruiloftsdicht aan CORNELIS VAN DER MYLE⁸⁾, wiens zoon ADRIAAN, zijn vroegere leerling en huisgenoot, in het huwelijk zou treden; het vers mocht eerst bij de bruiloft worden rondgedeeld⁹⁾, en de bruidegom werd door zijn ouden leermeester in een plechtigen brief gefeliciteerd⁹⁾. In het midden van Juli bracht BARLAEUS met VOSSIUS en MOSTAERT eenige dagen op het Muiderslot door; de advocaat JOHANNES INGEL zond een paar Latijnsche verzen, die door onzen professor werden beantwoord¹⁰⁾.

In dezen tijd kwam VAN BAERLE in aanraking met DE BAUGY, Fransch gezant in ons land, dien hij bij WICQUEFORT ontmoette, met wien hij wandelde¹¹⁾ en aan wien hij brieven en een vers schreef¹²⁾; met baron DE CHARNASSÉE¹³⁾, ook gezant van Frankrijk, die in 1637 bij het beleg van Breda is gesneuveld; met den gezant van Zweden, CAMERARIUS, dien hij op de bruiloft van SCHONCK had aangetroffen¹⁴⁾. „Gij moet, nu

1) Vgl. Dr. H. C. ROGGE, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd*. Amsterdam, V. Rogge, 1876, III, blz. 274.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 493.

3) T. a. p., blz. 496. Deze beide brieven (no. 228 en 231) zijn verkeerd gedateerd, want zij zijn nog in 1633 geschreven. De eerste is blijkbaar zijn eerste brief aan CATS, en in den tweeden spreekt hij van de aanstaande Kerstvacantie.

4) T. a. p., blz. 491.

5) T. a. p., blz. 497.

6) Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 278.

7) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 331.

8) Vgl. den brief van 2 Juli in de Bijlage, en het vers *Poem.*, II, blz. 135.

9) Vgl. *Epist.*, blz. 521 = *Orationum liber*, blz. 387.

10) Vgl. HOOFTS *Brieven*, II, blz. 397, en het vers *Poem.*, II, blz. 573.

11) Vgl. *Epist.*, blz. 536.

12) T. a. p., blz. 548, 592, en *Poem.*, II, blz. 196.

13) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 331.

14) T. a. p., blz. 330.

zooveel mannen met weidschen titel uw omgang zoeken, uw eenvoudigen ouden vriend niet gaan verachten", roept CUNAEUS hem toe¹⁾. De Leidsche professor zou zijn bloedverwant spoedig een ernstiger verwijt maken. In het voorjaar had BARLAEUS kennis gemaakt met FREDERIK GUNTHER, secretaris van den koning van Denemarken²⁾, op wien hij een paar gedichten schreef³⁾. Deze had hem aangespoord om het huwelijk van CHRISTIAAN, kroonprins van Denemarken, dat in Augustus zou plaats hebben, te bezingen, en BARLAEUS voldeed aan dat verzoek. In het midden van Augustus zag de *Venus Cimbrica*⁴⁾ het licht, die den dichter eene berisping van CUNAEUS op den hals haalde, waartegen hij zich aldus meende te moeten verdedigen⁵⁾: „Gij schrijft op vriendelijken toon, dat alle menschen zullen denken, dat ik van de poëzie eene kostwinning maak. Wat mij betreft, mogen zij het denken. Als ik het deed, zou ik niets ongewoons doen. De theologie, de medicijnen en alle mogelijke wetenschappen worden beoefend, om er wat mee te verdienen. Zelfs de vertaling der bijbelboeken, anders een heilig werk, is onlangs bij opbod verkocht. Zij, die verlangen, dat alleen de dichters voor niets zouden schrijven, en evenals EUMOLPUS bij PETRONIUS in gescheurde kleederen gaan, doen een onrechtvaardigen eisch. HORATIUS schaamde zich niet, om aan MAECENAS te schrijven: *Nec sî plura velim, tu dare perneges*. En als hij niet telkens rijker van dien uitstekenden man van daan was gekomen, zou hij nooit de choriamben hebben geschreven: *O et praesidium etc.* Ik herinner mij van een geleerd man, die bekend was doordat hij hier en elders tal van boeken aan verschillende personen had opgedragen, gehoord te hebben: De Muzen zijn er om ons, niet wij om de Muzen. Hij zeide ronduit eene waarheid, die anderen, welke evenzeer op voordeel uit zijn, ontveinzen. Een fatsoenlijk dichter vraagt niet om eene belooning voor zijn werk, maar wijst haar ook niet uit de hoogte af, als zij met vorstelijke mildheid wordt aangeboden. Om u een helder inzicht te geven in mijne wijze van handelen, diene, dat ik dit gedicht niet uit eigen beweging heb geschreven, want wat heb ik met Denemarken te maken? maar op aansporing van menschen, aan wie ik zulk een dienst moeilijk zou kunnen weigeren."

De verdediging is goed en in dit geval gepast, omdat VAN BAERLE door GUNTHER aangespoord was, om zijn vers te schrijven. Zeker staat het den dichter vrij met zijne kunst geld te verdienen en eene belooning aan te nemen voor het werk van zijn geest. Maar, als hij steeds zoekt naar personen en gebeurtenissen, die hij kan bezingen, als hij den dood eener hertogin van Beieren of den lof van een Franschen minister tot onderwerp

1) Vgl. CUNAEI *Epist.* blz. 279.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 505, 534.

3) Vgl. *Poem.*, II, blz. 118, 460.

4) *Casparis Barlaei Venus Cimbrica, sive Neptiae Sermoni Principis Christiani Electi Daniae, et Norvegiae Regis Haer. et Sermone Principis Magdalenae Sibyllae, Serenissimi Ducis Saxoniae et S. R. I. Electoris Filiae, Celebratae Hafniae Danorum 16 Sext. 1634. Amsterdami, Apud Guilielmum Blaeu. 1634.* Vgl. ook *Poem.*, I, blz. 75-91.

5) Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 282.

kiest, als hij iedereen in den arm neemt, om toch zijn werk onder de oogen te brengen van den grooten man, die bezongen is, en om hem aan eene vereering te helpen, dan verlaagt hij zijne kunst en heeft geen recht om eene verdediging, als die tegen CUNAEUS, voor te dragen.

„Wat voert gij toch uit, BARLAEUS?” schrijft HUYGENS den 18den Augustus uit Nymegen¹⁾, en VAN BAERLE antwoordt den 25sten met eene grappige beschrijving van zijne manier van leven en van de lectuur, waar hij zich mee bezig houdt²⁾. Die bezigheden werden spoedig aangevuld, doordat hij zich tegen HUYGENS moest verweeren. Maastricht was door den vijand belegerd, doch FREDERIK HENDRIK had door een aanval op Breda het beleg doen opbreken. BARLAEUS had er een versje op geschreven³⁾, waarin hij wijst op het vreemde geval, dat twee legerhoofden ongeveer gelijktijdig een einde aan een beleg maken; de dichter gebruikte hier het woord *vluchten*. Daar plaagt HUYGENS hem mee in een brief en een punt dicht⁴⁾, en VAN BAERLE heeft zich te verantwoorden tegen HUYGENS en VAN DER MYLE, aan wien hij zijn vers had toegezonden. Behalve in brieven, doet hij dat natuurlijk weer in een vers⁵⁾, dat nog eens door HUYGENS wordt beantwoord⁶⁾. Maar VAN BAERLE wreekt zich spoedig. HUYGENS had in een versje ANNA MARIA SCHURMAN aangespoord, om zich niet zoo te verbergen⁷⁾; zij antwoordde⁸⁾; HUYGENS repliceerde⁹⁾, en zond zijn vers met een dubbelzinnig epigram aan BARLAEUS¹⁰⁾. Dit was een koltje naar de hand van den professor, die natuurlijk op denzelfden toon doorging¹¹⁾ en weer een antwoord uitlokte¹²⁾.

In het laatst van het jaar zag VAN BAERLE zijn ouden vriend EPISCOPIUS te Amsterdam, waar hij aan het hoofd kwam te staan van de kweekschool der remonstranten, die den 28sten October 1634 werd geopend. Een jonger vriend, HERMANNUS CONRINGIUS, die sedert 1632 te Helmstedt hoogleeraar was, droeg aan BARLAEUS een deeltje zijner

1) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 391.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 537, en HOOFTS *Brieven*, t. a. p., blz. 293.

3) *In irritam obsidionem Traiecti ad Mosam, tentatam ab Hispano, et Braedae tentatam, ut videbatur, ab Auriaco* (*Poem.*, II, blz. 460).

4) Vgl. *Insignium virorum epist.*, blz. 147, weer afgedrukt in HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 392. Het vers heeft tot titel: *In Barlaei lapsu, de fuga Imp. utriusque exercitus ad Mylium*. In de *Mom. desult.*, blz. 96, is de titel veranderd en VAN BAERLE's naam weggelaten.

5) Vgl. *Epist.*, blz. 540, 541, 547 en 546. De brief aan VAN DER MYLE is volgens het HS. van 25 October.

6) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 97.

7) T. a. p., blz. 92.

8) Vgl. *Opuscula*, blz. 297 = *Mom. desult.*, t. a. p.

9) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 93.

10) T. a. p.

11) T. a. p.

12) T. a. p., blz. 94. De strijd werd voortgezet met het onuitgegeven vers: *Ad Constantinum Hugenum frustra Annam Mariam à Schurman in lucem ac solem protrahentem* (zie de Bijlage), op hetzelfde papier geschreven, als het op blz. 93 der *Mom. desult.* afgedrukte vers van BARLAEUS, van 11 Januari 1635 gedateerd; met het vers op hetzelfde onderwerp, afgedrukt in de *Poem.*, II, blz. 485, in HS. van 17 Januari gedateerd, en met het gedicht: *Ad Constantinum Hugenum, Poetam Euchymum, et boni succi, non caco-chijmicum* (vgl. de Bijlage), op hetzelfde stuk papier geschreven als het vorige.

redevoeringen op¹⁾. Briefwisseling met HEINSIUS²⁾, CATS³⁾ en BEVERWIJCK⁴⁾ bracht afleiding van de dagelijksche bezigheden, evenals een tochtje naar Leiden, waar BARLAEUS in het begin van December, in weerwil van het booze weder, heentoo⁵⁾, om peet te staan over een kind van CUNAEUS⁶⁾. Maar daar was heel wat bij in acht te nemen. BARLAEUS had geene gemoedsbezwaren, om de godsdienstplechtigheid bij te wonen, maar hij vreesde sommige remonstranten te ergeren, en wilde zich niet aan het gesis der heftigste contra-remonstranten bloot stellen. Hij verzocht dus een ander in zijne plaats te mogen stellen, om in de kerk voor hem te antwoorden.

Zoo werd door hem in opgeruimde stemming het jaar 1635 begonnen met schermtuelselen tegen HUYGENS. Behalve uit die verzen, is zijne stemming wel het best te zien uit een brief aan HOOFT, die hem patrijzen had gezonden⁷⁾. „Het vorige jaar,” schrijft hij, „zondt gij mij een haas, en thans stuurt gij patrijzen, om mij door dit dubbele geschenk, hemelsch en aardsch, aan u te verbinden. Maar, met de u aangeborene scherpzinnigheid, zondt gij niet toen uit eene open reden een haas, en nu niet zoo maar patrijzen. Gij wilt mijne inborst aanduiden, die veel met een haas, maar ook veel met patrijzen gemeen heeft. De haas wordt gewoonlijk niet gerekend tot de wilde dieren, die geboren zijn tot den strijd. Ook ik laat mij niet opnemen onder de Atriden, de Peliden of de Lapithen. De natuur heeft mij eene zachte inborst geschonken, en, wat ik niet alleen met den haas, maar ook met den grooten Achilles gemeen heb, is dit, dat ik zeer snelvoetig ben, vooral als de punt van het staal met de zaak gemoeid is. De vlugheid van den haas, die over de korenaren kan heenvliegen zonder sporen na te laten, is bewonderenswaardig, maar ook mijn geest is al te overijld, hij kan niet met bedaarden tred gaan, maar holt als dronken, vooral als er een vers te maken is. En daarom breng ik vormlooze jongen ter wereld, omdat ik mij den tijd niet gun om ze te likken. De schrijvers over natuurlijke historie verhalen, dat hazen met gesloten oogleden waken. Ik doe dikwijls hetzelfde, want ik heb de gewoonte des nachts met gesloten oogen over versregels na te denken, die ik dan, om ze niet weer te vergeten, in bed in een zakboekje opteeken. Daar hebt ge nu den hazigen BARLAEUS”, enz.

In het laatst van Februari opende VAN BAERLE zijn college over ARISTOTELES' *de anima* met eene redevoering, die tot titel had: *Oratio, de animae humanae admi-*

1) Vgl. *Epist.*, blz. 564.

2) Vgl. *Epist. celeberr. vir.*, blz. 133.

3) Vgl. *Insignium virorum epist.*, blz. 161 die brief van BEVERWIJCK is van 19 October; BARLAEUS beantwoordt hem (*Epist.*, blz. 551) den 1sten October!

4) T. a. p., blz. 294.

5) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 332.

6) Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 298. De brief is gedateerd van 29 November 1635; het moet 1634 zijn, want er is sprake van zijne vrouw, die in den zomer van 1635 stierf. Plaatsen wij den brief in 1634, dan komt alles uit (vgl. HOOFTS *Brieven*, t. a. p., en CUNAEI *Epist.*, blz. 285, 286).

7) Vgl. *Epist.*, blz. 578.

*randis*¹⁾. Zij werd niet alleen in het Nederlandsch²⁾, maar ook in het Fransch vertaald; deze laatste vertaling werd bezorgd door DE MORV³⁾. De brand, die den 19den Januari op het Binnenhof in den Haag was uitgebroken, gaf aanleiding tot eene reeks van gedichten door HUYGENS, BARLAEUS en VAN DEN HONAERT gewisseld⁴⁾. Den 2den Maart stierf het jongste kind van VAN BAERLE aan de stuipen⁵⁾; de vader en HUYGENS schreven er een grafschriftje voor⁶⁾. Dit verlies had echter geen invloed op de opgewektheid van den professor, want reeds spoedig bezingt hij het feit, dat aan het Fransche hof door den koning, de koningin en eenige anderen een dans was uitgevoerd⁷⁾; HUYGENS schrijft drie gedichten en zinspeelt in één er van op de vergissing van BARLAEUS in zijn vers over het opbreken der belegering van Maastricht en Breda⁸⁾; BARLAEUS antwoordt⁹⁾, en nu wordt bovendien VAN DEN HONAERT er bij ingehaald, wat weer aanleiding gaf tot nieuwe poëtische plagerij¹⁰⁾. Juist in dezen tijd¹¹⁾ kwam de bescherming zijner machtige vrienden BARLAEUS zeer te stade. Sedert lang hoopte hij op een jaargeld van den prins voor zijn zoon, en telkens werd HUYGENS aangespoord, om hem dat te bezorgen¹²⁾. Uit de opbrengst van goederen, in de buurt van Rhenen gelegen, werd nl. aan vier jongelieden jaarlijks eene som geld uitgekeerd. De Staten van Utrecht en de stadhouder hadden om beurten de beslissing hierover. BARLAEUS was door zijn vriend BUCHELIUS precies op de hoogte gebracht, wie de vier gelukkigen waren¹³⁾. Den 24sten Maart,

1) *Habita in Illustri Amstelodamensium Gymnasio, cum Libros Aristotelis de Anima interpretaretur. Amstelodami, apud Guilielmum Blaeu. 1635.* (Vgl. ook *Orationum lib.* blz. 96). Het exemplaar er van, dat op de Amsterdamsche bibliotheek is, werd door den schrijver aan VOSSIUS aangeboden.

2) In 1660 zag de tweede uitgave er van het licht onder den titel: *Oratie van 't wezen en de wonderheden van des menschen ziele, op nieuw uit latijn vertaalt, door N. Borremans. Den tweeden druk, oversien en verbeterd, tot Rotterdam bij Johannes Naeranus. Anno 1660* (Vgl. BOM, t. a. p.)

3) Vgl. *Epist.*, blz. 591, en *CUN. Epist.*, blz. 291. Op de eerstgenoemde plaats wordt de vertaler DEMORIUS genoemd; zijn naam blijkt duidelijker uit een onuitgegeven brief aan HUYGENS van 6 Maart 1636. Ik heb het boekje niet kunnen vinden.

4) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 30—34, BARLAEI *Poem.*, II, blz. 461—463, 464, 466 en 467. De drie verzen, die op de beide laatstgenoemde bladzijden zijn afgedrukt, zijn in het HS. allen van 1 Maart gedateerd.

5) Vgl. *CUN. Epist.*, blz. 289.

6) Vgl. *Poem.*, II, blz. 465, en *Mom. desult.*, blz. 101.

7) Vgl. *Poem.*, II, blz. 463, en *Mom. desult.*, blz. 97.

8) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 98. VAN BAERLE had vroeger de woorden gebruikt: „fugit horret uterque”, en HUYGENS dicht in zijn *Nodus in scirpo. ad Barlaeum, in superius Epigramma* den regel:

„Mylius hoc fugit, Hugenius fugit, horret uterque.”

9) Met het vers: *Constantino Hugenio. Scirpus enodis*, in de Bijlage afgedrukt.

10) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 98 en 99, en het vers van 24 Maart in de Bijlage.

11) Ik teeken hier aan, dat vele brieven van BARLAEUS, in dezen tijd geschreven, verkeerd door BRANDT zijn gedateerd. De brief aan HUYGENS (*Epist.*, blz. 582) is van 21 Febr., een latere (t. a. p., blz. 586) van 1 Maart, een derde (t. a. p., blz. 588) van 11 Maart, een vierde (t. a. p., blz. 561) van 2 Dec. (vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 296.) De brief aan WICQEFORT (*Epist.*, blz. 585) is van 6 Dec. 1634, een tweede (t. a. p., blz. 598) van 28 April 1635, een derde (t. a. p., blz. 601) van 5 Mei (vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 332, 333).

12) Reeds in 1629 is er sprake van (vgl. *Epist.*, blz. 306). Zie ook HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 287 en 390.

13) Uit een onuitgegeven brief van BUCHELIUS aan BARLAEUS van Mei 1631, blijkt, dat hij, op verzoek van den professor, nasporingen in het werk had gesteld. In een anderen brief van 12 Mei 1634 schrijft de Utrechtsche geleerde nog eens over dezelfde zaak in deze bewoordingen:

„Bona collegij Hortensis, cuius collatio ad Principem spectat, in agro Rhenensi sita, non ita pridem Ordd. nostrorum Decreto venierunt, ex quorum pretio duplo maiores redditus vt vocant percepturi sunt qui ijs Beneficij fruuntur. Hi sunt quattuor, nempe Sprenckhusius Leydae; Fil. Senatoris de (?) Deelen, Hagae; Fil. Dom. de Amerongen, et F. Dom. de la

toen VAN BAERLE juist aan HUYGENS had geschreven¹⁾, kreeg hij van VAN DER MYLE bericht, dat er eene open plaats was, en nu wordt de secretaris van den prins aangespoord om hem te helpen²⁾. Een paar dagen later kreeg hij bericht, dat hem de helft van dat jaargeld was toegestaan, en hij schrijft terstond een grappig vers aan HUYGENS en VAN DER MYLE³⁾. BARLAEUS ontving nu jaarlijks 200 gulden van den prins⁴⁾, en hij is er wel een beetje trotsch op, dat de lezing van de Fransche vertaling zijner laatste redevoering FREDERIK HENDRIK in zijn voordeel heeft doen beslissen⁵⁾.

Van 29 Maart tot 6 April was HUYGENS te Amsterdam⁶⁾, waar hij natuurlijk zijn vriend opzocht⁷⁾, die echter tot zijn spijt juist toen een paar dagen naar Utrecht moest, om er eene bruiloft te helpen vieren. Den 27sten April nam onze professor deel aan een maaltijd, aangeboden aan VAN DEN HONAERT, ANDRIES BICKER en JOACHIM ANDRÉE, die tot buitengewone gezanten naar Zweden en Polen waren benoemd⁸⁾. Den 31sten Mei noodigde HOOFT hem te Muiden⁹⁾, maar waarschijnlijk is hij daar toen niet geweest. Want den 5den Mei was zijne vrouw ziek geworden; toen zij voor de huisdeur een luchtje zat te scheppen, zakte zij in het voorhuis plotseling ineen. Gedurende de eerste dagen bestond er levensgevaar, maar langzamerhand werd het iets beter, hoewel er eene gedeeltelijke verlamming overbleef, en de patient zoo zwak was, dat zij nauwelijks kon spreken¹⁰⁾. BARLAEUS houdt zijne vrienden VAN DER MYLE, CUNAEUS en WICQUEFORT, die het geheele voorjaar te Hamburg vertoefde, getrouw op de hoogte. In het begin van Juni was de zieke genoeg hersteld¹¹⁾, dat VAN BAERLE met zijn ambtgenoot VOSSIUS gehoor kon geven aan de uitnoodiging van de Amsterdamsche regeering, die de Zweedsche gezanten OXENSTIERN en CAMERARIUS plechtig ontving, om met deze heeren aan een officieelen maaltijd deel te nemen. BARLAEUS sprak OXENSTIERN toe en overhandigde

Vacarie. Si quis horum decedere contingeret, vigilabo, vt eius in tempore certior fias: nec spero ei rei defuturum adfinem nostrum D. Martinium, qui iam questuram Bonorum Beneficiatorum, vt indigitant, agri Traiectensis adeptus est. Sed hoc impedimenti vereor, quod alternatim haec collatio veniat ad Principem et Ordd. Et plerique nostri adeo ad rem attentum sunt, vt non sufficiant ipsis maiora illa Beneficia, verum et minima quaeque deglutiant," etc.

Beide brieven bevinden zich met 9 anderen, door BUCHELIUS aan BARLAEUS gericht, in de collectie PAPENBROECK. Van de vicarie van het Capittel TER HORST wordt met een enkel woord melding gemaakt door Mr. H. VERLOREN VAN THEMAAT, *Geschiedenis der vicarien in de Provincie Utrecht en der geestelijke of gebeneficeerde goederen in het algemeen na de reformatie* (in *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht*. IV, 1881, blz. 98—665; vgl. blz. 216).

1) Zie den brief in de Bijlage.

2) Vgl. den tweeden brief van 24 Maart in de Bijlage.

3) Zie het vers van 27 Maart in de Bijlage.

4) Vgl. *Epist.*, blz. 602.

5) Vgl. *CUNAEI Epist.*, blz. 291.

6) Vgl. *Dagboek*, blz. 26.

7) Vgl. *Epist.*, blz. 596. Misschien was het bij deze gelegenheid, dat BARLAEUS het vers schreef: *Ad Constant. Hugenivm, cum Amstelodamum venisset* (*Poem.*, II, blz. 465).

8) Vgl. *Epist.*, blz. 598. VAN BAERLE schreef vijf verzen op de gezanten (*Poem.*, II, blz. 168—172).

9) Vgl. *HOOFDS Brieven*, III, blz. 42.

10) T. a. p., IV, blz. 333, 334.

11) Vgl. *CUNAEI Epist.*, blz. 293.

hem een exemplaar zijner laatst gehouden redevoering en een vers¹⁾). Zijne vrouw kon weer, als zij op een stok leunde, door huis loopen, toen zij plotseling den 19den Juni door eene beroerte werd getroffen, waarin zij bleef²⁾). Zij werd den 22sten Juni ter ruste gelegd³⁾ in de Oude Kerk, in het graf, waarin ook hare beide jongste zoontjes waren begraven; dit was haar verlangen geweest⁴⁾).

Over eenige maanden van VAN BAERLE vijfentwintig jaren gehuwd zijn geweest⁵⁾, toen zijn vrouw hem ontviel. Hij bleef nu met zeven kinderen achter, van welke de oudste, ADRIANA, 22 jaren telde, en de jongste, ANTONY, 7. De meisjes — er waren er ook nog van 19 en 18 jaar — waren oud genoeg, om het huishouden te besturen. De weduwnaar zocht troost in zijne godsdienstige wereldbeschouwing en in het medegevoel zijner vrienden⁶⁾). Niet alleen landgenooten spraken hem een woord van troost toe, maar ook vreemdelingen; MOLINO schrijft over zijn verlies aan VAN DER MYLE, en BONIFACIUS zendt aan VAN BAERLE een gedicht⁷⁾). Zeer spoedig voert BARLAEUS weder zijne gewone geleerde correspondentie met allerlei menschen; aan HUYGENS schreef hij later den volgende brief⁸⁾):

„Een huiselijk onheil heeft mij getroffen, voortreffelijke HUYGENS! Ik ben een tortelduif zonder ga, een olm zonder wijnrank, een wandelaar zonder gezellin. Wanneer ik Aurora aanschouw, dan jammer ik, arme Tithonus, dat mijne Thaumantia niet opstaat. Wanneer ik den dag met mijne oogen aanschouw, dan klaag ik met Apollo, dat mijne Leucothea niet meer leeft. Ik, Adonis, zoek vergeefs naar mijne Venus; maar wanneer de nacht zich over het aardrijk spreidt, dan ben ik Morpheus, en ik zoek de schaduw mijner Psyche met eene ledige omhelzing. Zoo gaat de tijd mij voorbij, onder zuchten, gesnik en droevige gedachten. Mijne boeken zijn getuigen van mijne klachten, mijn middag- en avondmaal van mijne tranen, mijn dorpel, mijne slaapkamer, mijne sponde van mijn gewezen. De pen, waarmede ik u en zoo vele vrienden bezongen heb, is droog en slorpt geen inkt. Ik klaag (om met Persius te spreken) dat het vocht verdikt in mijn veder blijft hangen. Mijn papier trekt zich in vouwen en rimpels samen, omdat het geene dichtregelen wil ontvangen. De kracht van mijnen geest is verslapt. Mijne verzen stroomden daarheen, zonder wet en maat, omdat mijne Terpsichore mij ontruk is.

1) Vgl. HOOFTS *Brieven*, IV, blz. 338.

2) Vgl. CUNAEI *Epist.*, blz. 295, en *Epist.*, blz. 608.

3) Vgl. CUNAEI *Epist.*, t. a. p.

4) Volgens de genealogie van Mr. A. D. DE VRIES Az.

5) Hij was in 't najaar van 1610 getrouwd. In Hoofdstuk I is het jaartal bij toeval uitgelaten.

6) Een brief van BUCHELIUS is opgenomen in de *Insignium virorum epist.*, blz. 169.

7) Vgl. *Epist.*, blz. 625. Het vers, dat zich in HS. in de collectie HUYGENS bevindt, werd door BARLAEUS beantwoord (vgl. *Poem.*, II, blz. 468).

8) Vgl., blz. 614. De brief is voor een deel door GEEL vertaald (vgl. *Onderzoek en phantasie. Gesprek op den Drachenfels. Het Proza. Met eene voorrede van W. P. Wolters. Leiden, Gebroeders van der Hoek. 1871, blz. 260*), en eveneens door VAN VLOTEN (vgl. *Tesselschade Roemers en hare vrienden in 1632—1649. Leiden E. J. Brill. 1852, blz. 16*). Ik zal hier geen derde vertaling aan toevoegen, maar die van GEEL aanhalen.

Het verschil van accenten is verloren; zij zijn alle zwaar (*βαρύτεροι*) voor mij. Geen voet staat overeind, omdat de mijne wankelt. Mijne syllaben zijn stijf, omdat zij gevoel hebben van mijnen rouw en liever stom zouden willen zijn. In het heldendicht ontbreekt mij die vroolijke sprong der dactyli. In mijne jamben is nog meer mankheid dan in de laatste lettergreep. In de elegie ben ik nog treuriger dan de elegie zelve. In het lierdicht ben ik al te ongebonden. In den dithyrambus sta ik, als door den donder getroffen, op ééne plaats, en ik onderscheid geen *epanodos*, geen *strophe* en geen *antistrophe* meer. Welke Apollo zal mij de vorige kracht hergeven? Welke Thalia zal in staat zijn den lof mijner echtgenoot te verkondigen, die vroom was zonder geveinsdheid, zedig zonder gemaaktheid, eerbaarder dan hare eeuw, spraakzaam zonder praatzucht, geestig waar het pas gaf, verstandig tot benijding van haar geslacht, eene voorbeeldige bestuurster van haar huishouden, haren man beminnende zonder dardelheid, hare kinderen zonder zwakheid. Zoo ik Orpheus was, zou ik deze Eurydice terughalen, al blafte Cerberus mij nog zoo aan. Indien ik Admetus was, zou ik doen, wat Alcestis gedaan heeft. Indien ik Antoninus was, ik zou mijne Barbara, niet minder dan hij zijne Faustina, als eene godin vereeren."

En zoo gaat het nog een paar bladzijden door. GEEL legt dezen brief¹⁾ naast dien van CICERO, waarin hij over den dood zijner dochter treurt, en trekt met recht de slotsom, dat die van den Romein heel wat natuurlijker is, dan de opgesmukte en geleerde brief van den professor. BARLAEUS is trotsch op de geleerdheid, die hij ten toon heeft gespreid; hij zendt een afschrift van zijn brief aan HOOFT²⁾, en wil gaarne, dat ook VAN DER MYLE hem lezen zal³⁾. Toch geeft deze brief niet het recht om VAN BAERLE van gebrek aan hart te beschuldigen. Hij werd anderhalve maand na den dood zijner vrouw geschreven. Dat BARLAEUS ook heel eenvoudig en natuurlijk over zijn verlies kon spreken, blijkt uit zijne brieven aan VAN DER MYLE, aan PLOOS, SCHREVELIUS en CUNAEUS⁴⁾. BARLAEUS was zenuwachtig, opgewonden en vatbaar voor indrukken. Als dichter en redenaar betrachtte hij niet den grootsten eenvoud, en het laat zich begrijpen, dat hij zijne smart een enkelen keer uitte in woorden en beelden, die niet in een brief aan een vriend, maar op de tribune te huis behooren.

Groningen, Febr. 1886.

¹⁾ GEEL noemt hem onuitgegeven, en geraakte in strijd met SIMONS, die het uitgeven van zulk een brief afkeurde (vgl. GEEL, t. a. p., blz. 270). Maar de brief werd reeds door BRANDT opgenomen in de *Epist.*

²⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 628.

³⁾ Een onuitgegeven postscriptum van een brief aan van der MYLE (*Epist.*, blz. 625) luidt: „Scripsi epistolam ad Dominum Zulechemi, super obitu uxoris meae. Nescio an videris. non aegre feram si lectionem eius N. T. indulerit.”

⁴⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 608, 611, 613, en CUNAEI *Epist.*, blz. 295.

BIJLAGE I.

ONUITGEGEVEN BRIEVEN EN VERZEN VAN BARLAEUS ¹⁾.

I.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime ac doctissime Hugeni,
mitto A. T. exemplaria aliquot Trophaej mei Arausionensis, sive Poematij istius, quod in victam egregio successu Hispanorum classem deproperavi. Ita enim semel apud me statui, nec Patriae meae, nec Ill. Principis Auriaci laudibus deesse. Et quanquam parum tantis heroibus sit à vatibus laudari, interest tamen posteritatis nosse, nec animum Belgarum populo defuisse res magnas gerendi, nec studium easdem litteris consignandi. Tu qua soles, vir summe, humanitate ac aequitate haec nostra lege, et autorem patriae suae studiosissimum amplecti perge. Vtinam his meis grandiloqua tua Musa irritaretur, nec ferres me solum in hac orchestra loqui. Curassem exemplaria nitidiore veste involvi, sed cum adhuc a proelo maderent chartae, et ne gratia novitatis decederet, misi ocyus, nec moram tuli. Illa ijs distribue, quibus voles, et inter ceteros exemplar rogo tradas Nobiliss^{mo} D. Witz. Vale vir clarissime et doctissime. Si praedam, si captivos, si proelii navalis faciem coram, uti vos, vidissem ac rjor forte in carmen insurrexissem. Raptim. Amstel. 20 Sept. 1631.

¹⁾ Deze stukken bevinden zich in de collectie HUGENIANA op de Leidsche bibliotheek, behalve de beide brieven aan WICQUEFORT (collectie PAPENBROECK) en de brief aan VAN DER MYLE van 2 Juli 1634. Deze is in het bezit van den heer UNGER.

II.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime, doctissimeque Hugeni,
 intersum hic Nuptijs cognati tui D. Schonckij, in quibus optaveram vultu tuo et suavissimo frui alloquio. Sed invidit nobis felicitatem istam febricula, quae te afflixit et una per *συνπάθειαν* nos. Non debebas morj, vir summe, quj amicis magis tuis vivis, quam tibi. Et tamen debebas aliquando morj, ne semper hic nobiscum miser sis. Verum haec *θεοῦ ἐν γούνασι*, à quo ardentibus precibus petam, uti valetudinem pristinam tibi, te vero patriae, Principi nobisque integrum vegetumque restituat. Mitto per amjcos exemplar unum atque alterum poematis, quod scripsi in Ducatum Limburgicum. Berkam captam submittam. Persto in proposito. Victorjas Illustrissimi Principis *κατὰ πόδα*. Nuptiae hic ex voto successere. Illae si fercula spectes opiparae fuerunt, si convivas epicoenj generis, si citharoedos plane coelestes, si spumantes pateras uberrimae, si sponsum laetissimae, si sponsam minime tristes, si me, non sine epigrammate, quod vides. Utinam cantu meo febriculam afflicto de corpore deducere possem, uti ille ab inferis Eurydicen reduxit. Vale vir summe et seculi nostri decus. Haec raptim festinantibus Hagam amicis tuis. Salveat a me uxor. Si iudicium istud meum de statera Pacis et belli vidisti, scito istud me inscio excusum esse. Non debebant privatae amicorum literae inconsultis autoribus in lucem edi. Valde me haec res offendit. Ego D. Puteano amicissimus sum, nec cupiam illum meo iudicio gravarj. Lugd. Bat. 23 Jul. 1633.

Velim per famulum exemplar mitti D. Mylio, quod ex inscriptione cognosces.

III.

CORNELIO VAN DER MYLE.

Nobilissime Myli,
 significavj ea, quae iusseras, Consulj Bickaero. In causa Manassis nihil adhuc actum. Verum illud retulit mihi Amplissimus Bickerus, scriptas esse literas ad Magistratum Amstelodamensem à Deputatis DD. Ordd. uti Manassi imperarent Dedicationis mutationem. Haec sunt mali ominis. Reges Atheniensium iam iam prodibunt. Dabo operam ut exemplaria ista habeas. Mitto exemplaria duo carminis in Gallum. Etiam quaedam exemplaria Epithalamij, quod Filio Consulis Gravij scripsi. Inscripti aliquot (?) Molino, Bonifacio, Ploosio, Hugenio, Filio tuo. Rogo famuli tui operam mihi commodes, in deferendis exemplaribus. Reliqua impartire, quibus voles. Ubi Illustrissimus Princeps domum reversus fuerit, capta mollia fandi tempora, ut literas illas ad secretarium van

Hilten impetrare possim. Puto enim ea quae vicariatus istos concernunt, ac fatales illos casus, qui ab inhiantibus avidè arripi solent, citius et propius ipsi innotescere. Vale vir summe ac praestantissime. 4 Nov. 1633.

IV.

IN VIRGINEM ULTRAJECTINAM, SINE MANIBUS PICTAM, AD
CONSTANTINUM HUGENIUM.

Cur se privatam manibus depinxerit ANNA,
Scire cupis? causas vatis et omen habe.
Quae vetitos pulchra decerpit ab arbore fructus,
Facta rea est magni criminis Eva manu.
Quae petulans sterili quondam convitia Sarae
Dixit Agar, foribus vindice pulsa manu est.
Fallere cum patrem voluit, suadente Rebecca,
Jacobum hirsutas scis habuisse manus.
Cum patriam Rachel patriasque relinqueret aedes,
Supposuit vesti numina rapta manu.
Illa ferox, grandisque animi, nec segnis Ioël
Martia diffregit tempora, quassa manu.
Ipsa suo incumbens ferro Lucretia fecit
Quod thalami crimen non erat, esse manus.
Peccat saepe manus raptu, certamine, peccat
Cum turpes format mobilis auriculas.
Peccat, cum stolidos aversa ciconia pinsit,
Peccat saepe sua Laodamia manu.
At tua mitis et à tantis alienior ausis
ANNVLA peccantes odit habere manus.
Forsan et illustris Senecae virguncula vultus
Vidit, et hic nullas marmoris esse manus.
Forsitan, Auriaci media dum parte notantur,
Auriacos nullas vidit habere manus.
Non opus in tabula manibus, cum prostat imago.
Signa bonae mentis frons dabit, anne manus?
Forsan et hoc voluit: se non textricis Arachnes
Tela sequi, atque ideo non opus esse manu.
Forsan in ingenio manus est, in vertice dextra,
Et digitos illic mens habet ista suos.
Nugamur. manibus, manibus cupit Anna carere,
Et causa est: non vult tangere virgo virum.

Amstel. VIII Cal. Jan. 1634.

V.

CONSTANTINO HUGENIO SECTAE PYRRHONIORUM NOVO CANDIDATO,
INCERTIORI QUAM DUDUM, C. BARLAEUS CERTIOR QUAM UNQUAM, S. P. D.

Amphitruo vis esse? miser fallere. vel esse
 Jupiter? Alcmenae gratior hospes eris.
 An mavis dici surrepto fratre Menaechmus?
 Vah, foret haec titulis sors aliena tuis.
 Non sinat hoc Zulechem, Vahali vicina, nec ista
 Te credat Dominum conditione suum.
 Quin potius fias dubiae pars magna palaestrae,
 Aut saltem simula, Te dubitare mihi.
 Et dubita, an dubites. dubita num talia dicas.
 Postremum hoc etiam dicere te, dubita.
 Et dubita, an possit domus aedificari ulla,
 Aut hanc quo possis aedificare modo,
 Ut spatij possint poni quadrata rotundis,
 Et vanus nullis angulus esse locis.
 Quin dubita, an mea sint, quae nuper ludicra scripsi,
 An Pyrrho, an Sextus scripserit illa prius.
 Et dubita, an sapiant, an sint de gente Menenj,
 Qui tanta impugnant sedulitate domos.
 Hinc dubita, an scribas, an scripseris, an nova scribes,
 An stes, an sedeas, an potius iaceas.
 Anne manus habeat pulchro formosior Anna,
 Anne manus gremio absconderit illa suo.
 Tunc mihi Sextus eris, vel maior habebere Sexto,
 Tunc operis fies pars aliquando mej.
 At tribus in rebus noli dubitare. penates
 Si struis, in charta pingere ne dubita.
 Cum vocat Auriacus circumdare pallia, pontes
 Tundere, deinde gradus scandere ne dubita.
 Cum cortina silet, Veneris cum causa laborat,
 Solvere, cui debes, basia ne dubita.

Hoc addam: seu sis Zeno, vel iniquior illi
 Carneades; nobis vivere ne dubita.

Amstelod. VIII Cal. Jan. 1634.

VI.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime Hugeni,
 mitto exemplaria aliquot Orationis, quam de Re habuj. De nihilo privatim tecum mihi
 fuit sermo, de re verba feci publice. Interdum seria, interdum jocosa loquor. Talis
 sum, non possum semper severus esse et tetricus. Quid dicebat Martialis Sophronisco,
 viro semper gravi?

Tanta tibi est oris gravitas, Sophronisce, severi,
 Ut mirer, fieri te potuisse patrem.

Jam totum me habent Poemata tua, ex Anglico translata. Stueo ad autorem, stupeo ad interpretem. Fateor nihil me in amoribus legisse unquam istis commentis et acuminibus par vel secundum. Et tanta tu felicitate transtulisti, ut videantur apud te nata. Quam est divina et stupenda illa ad pulicem allusio, quam suavis, quam *ἐνεργητικός*. Cum somnium lego, cum *ἔκστασις*, rapior extra me. Et tergeminus ille Coroebus me pene fecerat quartum. Conatus fui latino Epigrammate vertere, non potui. Fateor deesse linguae latinae ista acumina et argutias, et hac parte Belgicum sermonem praestare. Exclamo admirabundus:

Huccine mortalis progressa potentia curae?

Nescio an Tu elegantiae aliquid addideris: an par sit verborum et phrasium emphasis in Anglico. Opinor ectypon tuum praestare prototijpo. Ubi legero saepius et legendo animum explevero, reddam Domino Baeckio affini D. Hoofdij. Is mihi tradidit, et à me chartas tuas et coeleste illud depositum repetet. Exemplaria rogo per famulum cura deferri ad eos, quibus inscripsi, Vale vir summe et *αἰὲν (?) ἀριστέων*. Raptim 29 Mart. 1634.

VII.

CORNELIO VAN DER MYLE.

Nuper, Nobilissime Mijli, filij Tibi dilectissimi obitum luxi. Nunc primogeniti nuptijs applaudo et gratulor. Poetarum quoque haec sors est, gaudere cum gaudentibus et flere cum flentibus. Protej instar in omnes nos formas vertimus modo laeti, modo tristes; modo pulla, modo candida veste indutj. Gravia et seria locutus non fui. Nec enim haec nuptijs conveniunt. In carmine ad Martis et Amoris discrimina alludo. In Epistola contra misogynos disputo. Quaerenda mihi saepe sunt hic illic argumenta, ne cogar de Nuptijs semper eadem dicere. Rogo N. T., uti curare velit haec uti exemplaria in nuptijs distribuantur. Cuperem filium tuum sponsum non legere, nisi inter pocula et mensae genialis gaudia, gratia siquidem novitatis decedet, si leget citius. Faxit Deus Opt. Max. ut in familiae tuae honorem, patriae bonum, coniugum salutem, et quod praecipuum est, nominis divini gloriam cedat haec copula. Aptam indoli suae et probatissimis moribus coniugem nactus est filius. Scriberem ipsi; sed iam, quae dicenda illi habebam, Elegia et Epistola exposui. Haec commenta licet minus ipsius virtutibus digna sint, ijsque inferiora esse(?) libens fatear, non poterit tamen non, qua est in veterem praeceptorem benevolentia, affectum candidum exocularj. Plura exemplaria si petat, mittam ocijus. Epigramma illud D. Bonifacij in filiolum D. Loosij generi tuj mihi placuit. Nullum unquam vidi ab ipso profectum melius. Placent etiam illa Romanorum epigrammata. Vale Vir

Nobiliss. et clarissime. Sponso, Sponsae, parentibusque huius felicissima omnia meis verbis per occasionem precare. Uxorem quoque, Dominum de Leges (?) cum coniuge, aliosque saluta. Raptim 2 Jul. 1634.

VIII.

JOACHIMO VICOFORTIO.

Amplissime vir et amicorum integerrime, Totus eram in describendis ~~h~~culento Poëmate Nuptijs Adamj en Evae, cum tuas mihi literas traderet famulus, in quibus scribis, in Gallijs de rescindendis Ducis Aurelianensis Nuptijs cogitarj. Cogitabam ego, (uti apud Te facetior esse soleo) in quibusdam Nuptias hasce Ducis Aurelianensis convenire cum Nuptijs primorum parentum, in quibusdam differre. Conveniunt in hoc, quod Adamus nuptias istas contraxerit sine Fratris, sine Parlamenti consensu, quod et fecit Aurelianensis. Deinde, quod non expectaverint approbationem Pontificis, quod nec fecit Aurelianensis. Praeterea, quod e somno expergefactus Adamus praeter expectationem inciderit in Evam. nec aliter fere Dux iste, veluti per somnium, in Lotharingiam delatus, praeter expectationem inciderit in Lotharingam. Denique, quod uti Adamus cognovit Evam, ita verisimile sit etiam Ducem istum, prisco amantium more, Coniugis in gremium laetae descendisse. Differre tamen in multis videntur: Adamus quippe et Eva matrimonium inivere in Paradiso, Frater regis extra Galliam, Europae Paradisum. Ad haec Adamus Evam amavit, quia non erat alia, quam amare posset. Dux Aurelianensis amavit Lotharingam, cum essent aliae, quas amare potuisset. Insuper, Adami et Evae coniugium ratum habuit Rex Regum, quia iudicabat fore ex bono Universi gigni homines. At nuptias Ducis Aurelianensis cum Lotharinga non habet ratas Rex Gallorum, quia iudicat ex re Galliae minus fore, Lotharingicam domum Lilijs insignirj. Postremo, non deseruit Adamus Evam, nec opus habuit octo Theologis, duobus politicis, alijsque oratoribus, ut dirimerentur nuptiae. At Lotharingam deseruit Aurelianensis, ut opus jam sit Theologorum et politicorum operâ, quo nuptiae male contractae dirimantur. Adde et hoc discrimen. Non potuerunt primaevae Nuptiae dirimi per arbitros, spe obtinendi Ducatus, cum solus et unus Adamus terrarum omnium sibi Ducatum vendicaret. At possunt hae dirimi, quia et plures sunt Ducatus in Gallia, quorum spe facundiam suam explicabunt arbitrij; et si plures conferat Rex, sibi tamen hoc unum servat, quod Rex sit. Scribis Regem eundem l cca cis-Rhenana in tutelam suam recipere, non trans-rhenana; quasi diceres, prudenter viam ad Aquilae nidum sternj. Sed quam, mi Wickefortj, abditos sensus gerunt Principes, quantas per ambages ambitio incedit, quam amant illi lente festinare, ut impetrent, quod volunt. Suecorum erit posthac versiculos istos sibi applicare: Sic vos non vobis etc. Ducem Vinariensem exercitus esse designatum Imperatorem gaudeo. Diluet haec res

aspersam Duci fortissimo maculam rei nuper in proelio ad Nortlingam non bene gestae. Inter Helvetios et Rhaetorum pagos non bene convenire, non miror; distant patronis et Diis tutelaribus, Pontifice nempe, et Calvino, quos conciliabis, cum Ararim Parthus bibet et Germania Tigrim. Audeo apud Te loqui liberius, apud alios gravis sum ad morositatem usque. Raptim XX Nov. 1634.

Tuus, quem nosti.

IX.

AD CONSTANTINUM HUGENIUM FRUSTRA ANNAM MARIAM A SCHURMAN
IN LUCEM AC SOLEM PROTRAHENTEM¹⁾.

Cum totus lateat Titan in Virgine, cur vis
Virgineum nullo Sole micare decus?
Eripe doctrinae iubar immortale puellae,
Eripe ab ingenio, quas habet illa, faces,
Eripe Phoebaeo Phoebum de pectore pulsus
Ut Mariam tenebris reddat aperta dies.
Dum clausi latitant in virgine Solque diesque,
Quid mirum est, oculos si fugit illa tuos.

C. B.

Amstel. XI Jan. 1635.

Epigramma postremum, quo me alloqueris, et ad quod respondi, est terribement bon. uti et fuit illud ad Sextum Empiricum philosophum domesticum. Nihil acutius, expertius, cytius (?) responderi potuit. Iterum audeo censuram stringere.

X.

AD CONSTANTIUM HUGENIUM, POËTAM EUCHIJMUM ET BONI SUCCI,
NON CACO-CHIJMICUM²⁾.

Cum tua magnificis generosa modestia rostris,
Cum sapiat doctis cocta Camoena viris:
Cum bellatori sapiant tua verba Batavo,
Et manus Auriaco scribere prompta Duci:
Cum non cruda tuae sapiant quoque basia nuptae,
Atque alibi tropicas appetat Anna faces:
Cum generes pulchros, Barlaea coniuge, natos,
Nec possis alios quam generare mares:
Euchijmus es, gratique placens buccella saporis,

1) Dit vers werd op hetzelfde blad papier geschreven als het in de *Mom. Desult.*, blz. 93, gedrukte vers:

„Non equidem invideo, mi Constantine”, etc.

2) Dit vers is op hetzelfde blad geschreven als het in *Poem.*, II, blz. 485 gedrukte gedicht op ANNA MARIA SCHUURMANS, dat gedateerd is: 17 Jan. 1635.

BIJLAGE.

Et pijis centum plena cupidinibus,
 Quin, tua dum Latio stillant epigrammata succo,
 Sic mihi saepe velis esse caco-chijmicus.
 vel
 Pimpla mihi et succi Fons melioris eris.

C. B.

Moeche prior etc. cestuy-la vaut quinze et bisque. ita turdus sibi malum etc. valde
 riserunt mecum Van der Burchius et Wickefortius.

 XI.

CONSTANTINO HUGENIO. SCIRPUS ENODIS.

I.

Currere semideos, fugere est? Atalanta cucurrit,
 Nec tamen haec pavidae sit rea virgo fugae.
 Currere semideos, fugere est? cum laude cucurrit
 Hippomenes, timidae nescius ipse fugae.
 Cursor erat Graios inter πόδας ὠκούς Achilles.
 Nec tamen huic vates exprobrat iste fugam.
 Candide fallacem cur Constantine Sophistam
 Induis, et veri ludis imaginibus?
 Dum bene subsiliunt Druidae, male substitit Haga,
 Nam genere à toto transilit ad speciem.

II.

Hoc dixi, fateor: Rex et Regina cucurrit,
 Nec tamen Augustos horret Apollo pedes.
 Non me longa Ducum terrent vestigia. plus me
 Terreat hoc: longas Regibus esse manus.

III.

Cur pro me Reges supplex et scepra precaris?
 Barlao venia est nulla petenda tuo.
 Hugeni, vis vera loquar? Tu Pelias hasta es
 Et Medicam confers vulneris autor opem.
 Pro me verba facis; nunc in me verba retorques.
 Me cupis esse reum, nec sinis esse reum.

C. B.

 XII.

CONSTANTINO HUGENIO.

Aequo animo, mi Hugeni, ferenda sunt fulmina ista, aut potius fulgetra, quae in
 nostrum caput iaculatus fuit gravissimus Senator. Ferenda sunt, inquam,
 Stantibus à tremulo, fortibus à vieto,

ut tu canis μάλα λυγέως Senum ictus tardiores sunt, sed certiores. Nos Daretus sumus, ille Entellus est. quo isti eventu pugnaverint, apud Maronem videre est. Nolo ferire ego, ut feriar. Nos dum impetu rem gerimus, consilio et senili prudentia eludimur. Habent occultos ferendi modos decrepiti mirum^ones. Metuo mihi à dentibus exercitatis et eruditatis. Nec enim senes omnes edentuli sunt. Verba illis et verbera dare, difficile est. Sunt edaces, et cum irascuntur, dicaces. Maxillae illis pro baculo sunt. Ita Graeci aiunt: *ἀνδρῶς γέροντος αἰ γνάθῃσι βακτηρία*. Silentij et patientiae tutum praemium. Non valde me offendit suo Epigrammate. Ideo contentus fui leviter decoxisse bilem. Si te laesit magis, per me licet, ut tibi vapulet magis. Tu feri inclementius, sed tuo periculo. Minore discrimine ad bella instigamus alios, quam pugnamus ipsi. Suave mari in magno est. Quid si vindictae immemores mittamus Faunos, Satyros et Satyras? et pacatis animis gratulemur optimo seni Legati honorem, aut Propempico abeuntem prosequamur? In hoc totus inclino. Non bellaturio. Ista iam Gallorum est Spar^a. De Epigrammatibus, quae in Parentis tui effigiem scripsisti, quid dicam? Veneris sandalia sunt, et lineae Apelleae, praesentim duo priora. Vale cordatissime, et amplissimo Honerdo meis verbis Legati provinciam gratulare. Amstelod. 24 Mart. 1635.

XII.

AD AMPLISSIMUM SENATOREM ROCHUM HONERDUM, CUM A CONSTANTINO
HUGENIO ZULICHEMI DOMINO, ET CASPARO BARLAEO AD APOLLINARE
TRIPUDIUM INVITATUS, LEGATI SE MAJESTATE EXCUSASSET.

Cur Satijii Faunique tibi, cur dicimur ambo
Moribus et tremulis cruribus esse leves?
Cur lymphata tuis, cur est mens ebria, vates,
Vatibus? et Salios spernis, Honerde, duos?
Si novus Arctos properas Legatus ad oras,
Parrhasis ad saltus presilit ursa novos.
Dum Cellatrices pulsat Germania chordas,
Ultioresque movet Caesaris ira pedes,
Territus Arctophylax resilit, Finusque Gothusque
Non bene, Gustavo non saliente, salit.
En magni saliant Reges; en, Gallia saltat.
En non indecori purpura lege salit.
His meus exemplis poterit saltare Senator,
Nec credet rostris sceptrum minora suis.
Hoc quoque Legatos deceat, cum regia saltant
Numina, saltando numina velle sequi.
Saltant rostra, scholae, saltant palatia, nuper
Templa etiam tragicis subsiliere modis.
Omnia cum saliant, coelum, mare, sidera, gentes,
Et satijros habeat quilibet ordo suos,

Cum cunctas agitent furor et dementia terras,
 Solus ab hoc rerum turbine liber eris?
 Ni salias, capiti Faunos mox imprecor omnes,
 Sylvanosque omnes, capripedesque deos.
 Ni salias, in te arcessam modo Pana Cuperum (?)¹⁾
 Cornugerosque viros, cornupetasque senes.
 Fallor, Honerde, salis, satyrosque imitaris amicos
 Dum satyrâ geminos asperiore notas.
 Seu Sueconi pacem referis, seu bella senator,
 Egregius nobis Alphisibeus abis.

C. Barlaeus
 24 Mart. 1635.

XIV.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime Hugeni,
 vix literas tradideram nautae, cum domum reversus incidi in literas Nobilliss. Mylij, quibus scribit vacare vicariatum, et se super hac re locutum cum Principe. Videtur Princeps non totum vicariatum in me collaturus, sed partem. Tu iudica, an non pro modulo meo de Illustrissimo Principe bene meritus sim et indies bene mereri studeam. Si integrum impetrare possem, beaverit me Auriacus, et filio meo Caspari Barlaeo annorum XV, praestantis ingenij puero stimulos addiderit ad doctrinae virtutisque laudem. Tua hic multum poterit intercessio. Mitio rem forte reddes et liberaliorem in me Auriacum. Sin minus, contentus ero ea parte, quam indulgere mihi cupiet Ill. Princeps. Vale praestantissime, et jam fac, ut impetrem ALIQUID, postquam de nihilo philosophati fuimus abunde. Raptim Mart. 24. 1635.

XV.

NOBILISSIMIS, AMPLISSIMIS, DOCTISSIMISQUE VIRIS, DOMINIS
 CORNELIO VANDER MYLE, DNO. VANDER MYLE ETC. ET CONSTANTINO
 HUGENIO, ZULECHEMI DOMINO ²⁾.

Vicariatum postulavimus duo.
 Vicariatu nunc beabimur duo.
 Peccare sed me cogit hic vicarius.
 Peccare et illum cogo par vicarius.
 Nam si vel ille postulet vicarius
 Fieri Deorum, et ferculis frui Jovis,
 Optabo obire hunc ocyus vicarium,

¹⁾ Ik begrijp dit niet, maar kan er niets anders uit lezen.

²⁾ Aanwezig in de collectie HUYGENS. Een afschrift er van bevindt zich in de collectie DIEDERICHS op het Amsterdamsch archief (gedateerd: 27 Maart 1635) en een ander in de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Amsterdam (zonder datum). Alle 3 zijn van de hand van BARLAEUS.

Vicariatu ut solus integro fruam.
 At semi-quando Fata me vicarium
 Non esse cupient, alter hic vicarius
 Detrudi in Orcum me volet vicarium.
 Vicarius quia alter in vicarij
 Inquiret annos, antequam vicarios
 Mortalitatē esse cupient coelites
 Aeternitatis perpetes vicarios.

At Tu benigno Principi vicarij
 Verbis benigne gratias vicarias
 Zu'echeme redde. et qui mihi vicariam
 Opem tulisti, maxime assertor(?) tui
 Vatis diuque postulantis hanc vicem
 Vicariaeque sortis offas annuas,
 Felix perenna. Tuque Barlaej decus,
 Myli, recentem perge iam vicarium
 In Regularis lautioris ordinem,
 Episcopatus inde per, vel Abbatum
 Gradus et Archiēpiscoporum pulpita,
 Et purpuratos Cardinalium choras
 Raptare, donec Papa fiat et caput
 Ecclesiarum. Tunc referre gratias
 Potero Sacerdos summus, et vicarius
 Ex parte iam nunc, vos amicos (do fidem)
 Ex asse faciam, si velitis, Haeredes.

Vestrae Nob. observantissimus

Caspar Barlaeus.

Raptim 27 Martij, lectis amoenissimis tuis et Evangelicis Jambis.
 Nil mihi rescribas, attamen ipse venj.

XVI.

CONSTANTINO HUGENIO.

Clarissime Hugeni, non morabor tua tempora longo sermone. Scio enim Te hoc tempore, quo abitionem parat Princeps, clitellis aulicis et castrensibus plus satis onerari. Intelligentia nunc es Peripatetica, quae vastissimos movet orbis, ipsa immobilis. Hybernīs undique excis militem, caballos stabulis, et lixas quoque per consequens ac calones e latibulis suis, in aulae angulo positus. Si unquam antehac iam quoque gratae fuerunt literae tuae, quanquam Laconicae, ob insertam Auriacae liberalitatis syngropham. Aristoteles meus in Categoriarum libello (meministi opinor) ait: Substantia significat *ὀὐδέ(?)τι*. Quod de Diplomate isto verissimum est. Superiore aestate de Aliquo disseruimus, quae sane velitationes praeludia fuere huius felicitatis, quam pronomine isto designavimus. Non ignoro, quibus post Principem istud beneficium debeam. Sed non attinet semper iterare gratiarum actiones apud illos, qui beneficii in se, quam in alios collati, memores

esse malunt. Fruar hoc beneficio quoad vivam, ut habet textus. Sed et me laudatissimus Princeps Encomiasten habebit, quoad vivam. Ultra vatem agere non possum. Mortui non laudant Dominum, nec Principes. D. Graphiario gratias egi pro beneficae chartae subsignatione. Verum non debebant istae gratiae intra verba stare. Rogo tribus verbis indices, quo honorario redimi soleat istiusmodi diploma. Habebo rationem honoris mei et moris aulicj. Si quid à me conferri posse in filium suum putat vir amplissimus, conferam id omne liberalissime. Et iam habeat hos de conscribendo carmine aphorismos. Vbi adoleverit aetate et doctrina instillabo graviora. Cum hic esset clarissimus Honerdus meque prandio suo dignaretur, uti est tacetus senex, Nihil habebimus inquit. Quare domum reversus coëgi ocyus in pedes epigrammata aliquot. Et ne laevis me oculis adspicerent Legationis socij, etiam illis valedixi. Vale amicorum praestantissime. Proficiscere, abi quo voles, vel ultra Eburones et Tungros, sequar Te animo, votis, literis. Quod si hae forte incident in hostium manus, videbunt illi inter arma poëtis otia esse, inter arma nos amare et scribere, nec metuere sibi valde à Cardinalibus Infantibus quatuor Virtutum Cardinalium inpraesentiarum professorem. Iterum vale et Dominam de Zulechem liberosque saluta. Nobilissimo Mylio scribam cras. Verburchius hic est. Wickefortius Hamburgi de herciscunda haereditate cogitat. Raptim Amstelod. 12 May. 1635.

Literis meis ad Graphiarium datis ceram tuam vel linum commoda. reliqui apertas, ut legeres.

 XVII.

JOACHIMO VICOFORTIO.

Vix animus mihi est scribendj, Amicorum integerrime, cum illum mihi totum pene expectoravit conceptus ex gravissimo uxoris meae morbo dolor. Dubia adhuc est valetudine, spemque simul meam et metum exercet morbi pertinacia, quae modo remissionis aliquid aegrae concedere videtur, modo vires capit et illam ac me simul deijcit. Noctem proxime elapsam acerbissimam experta fuit, ob acutissimos lumborum dolores parturientium doloribus simjles. Atque hinc suspicio iniecta Medicis, rudimenta quaedam foetus in utero male se habere, et hinc dolores aljaque sijmptomata nasci. Ita mecum conijciunt, ut credas non esse eam Medicae artis certitudinem, quae est Geometriae vel Arithmeticae. Ego dum domesticam scenam intueor, deploro sortem eminini sexus, cui tot calamitatum causa ipsi sumus. Scilicet hoc precio uxores sunt et bonae matres, ut spectaculum praebeant non uniformis miseriae. Nec tamen incuso providentiam divinam, in cujus abdita dum se recipit animus, cessat querj, et coelestis sapientiae consilij tacitus acquiescere. Noctem hanc insomnem traduxi, cum ab afflijctissima coniuge avellj non potuerim. Scribo haec conniventibus subinde et somno obrutis oculis. Sic dum ego de privatis, Tu de publicis malis disseris. Corpus Protestantium Principum aegra membra vix trahere, quis

dubitet? carent capite, sine quo corpori bene esse posse negamus omnes. Saxo de pace cogitat, quid mirum? nec enim tuta omnia sibi persuadere audet, vincente Sueco. Nisi Circulos istos Germaniae turbatas restauret Gallus, vergere omnia in *πρωλεθρίων* videntur. Princeps Auriacus herj Haga discessit, ac Neomagum ad exercitum abiit. Aliquot retro diebus Infans Cardinalis, tanta indole dignum aliquid daturus, Arcem sive Munimentum Philippinum magnis animis oppugnavit. Verum irrito conatu desideratis suorum plurimis. Nec fuit nobis incruenta victoria, pugnatum acriter super Lunarj vallo, quem modo hostes, modo nos victores tenuimus. Post octidui obsidionem abiit inglorius, postquam appulissent cum copijs Guilielmus Nassovicus, Morganius, Ferensius quoque noster, ut ajunt. Regem Gallorum ad Fanum S. Quintinj cum copijs haerere fama est. Expecto ut Rubiconem transeat. Tunc desinam cum Scepticis dubitare et ero tecum dogmaticus et veri constans assertor. Vale vir amplissime et doctissime ac inconcinnos characteres excusa, quos dormitans exaravj. Coniugem et amplissimum virum D. Smitsium affinem tuum aliosque plurima a me salute impartii. Amstelod. XIX. May 1635.

Literas meas ad Ill. Oxensternium puto curatas jam esse, 1).

1) Het slot van het postscriptum is onleesbaar geworden.

BIJLAGE II.

BRIEVEN, WAARVAN DE DATUM MET ZEKERHEID BEKEND IS¹⁾.

<p><i>Epist.</i>, no. 176 (blz. 394) aan Huygens 13 Mei 1631. <i>Bijlage</i>, „ I „ „ 20 Sept. „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 286 „ „ 18 Jan. 1632. „ „ „ 285 „ „ 19 „ „ „ „ „ 287 „ „ 14 Maart „ „ <i>Epist.</i>, no. 195 („ 422) „ Cunaeus 24 Mei „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 288 „ Huygens 6 Sept. „ „ <i>Epist.</i>, no. 203 („ 431) „ „ 12 Dec. „ „ „ „ 206 („ 436) „ „ 4 Maart 1633. „ „ 210 („ 446) „ Wicquefort 20 Juni „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 329 „ „ 20 Juli „ „ „ „ „ „ „ 22 Juli „ „ <i>Bijlage</i>, no. 2 „ „ Huygens 23 Juli „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 289 „ „ 1 Oct. „ „ <i>Bijlage</i>, no. 3 „ „ van der Myle 4 Nov. „ „ <i>Epist.</i>, no. 225 („ 486) „ Huygens 7 Jan. 1634. „ „ 226 („ 488) „ „ 24 Jan. „ „ „ „ 233 („ 498) „ Wicquefort 31 Jan. „ „ „ „ 235 („ 501) „ „ 28 Febr. „ „ „ „ 236 („ 502) „ Huygens 5 Maart „ „ <i>Bijlage</i> „ 6 „ „ 29 Maart „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 293 „ „ 18 April „ „ <i>Epist.</i>, no. 244 („ 515) „ „ 7 Mei „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 331 „ Wicquefort 1 Juli „ „</p>	<p><i>Bijlage</i>, no. 7 „ „ aan v. d. Myle 2 Juli 1634. <i>Epist.</i>, „ 253 (blz. 537) „ Huygens 25 Aug. „ „ „ „ 255 („ 541) „ „ 31 Aug. „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 331 „ Wicquefort 14 Sept. „ „ „ „ „ 332 „ „ 7 Oct. „ „ <i>Epist.</i>, no. 258 („ 549) „ Huygens 18 Oct. „ „ „ „ 256 („ 547) „ v. d. Myle 25 Oct. „ „ <i>Bijlage</i> „ 8 „ „ Wicquefort 20 Nov. „ „ <i>Epist.</i>, „ 261 („ 554) „ Huygens 1 Dec. „ „ „ „ 277 („ 585) „ Wicquefort 6 Dec. „ „ „ „ 275 („ 582) „ Huygens 21 Febr. 1635. „ „ 278 („ 586) „ „ 1 Maart „ „ „ „ 279 („ 588) „ „ 11 Maart „ „ <i>Bijlage</i> „ 12 „ „ 24 Maart „ „ „ „ 14 „ „ 24 Maart „ „ <i>Epist.</i>, „ 287 („ 598) „ Wicquefort 28 April „ „ „ „ 290 („ 601) „ „ 5 Mei „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 333 „ „ 12 Mei „ „ <i>Bijlage</i> no. 16 „ „ Huygens 12 Mei „ „ „ „ 17 „ „ Wicquefort 19 Mei „ „ <i>Hoofds Brieven</i>, „ 335 „ „ 26 Mei „ „ „ „ 336 „ „ 2 Juni „ „ „ „ 337 „ „ 9 Juni „ „ <i>Epist.</i>, no. 300 („ 614) „ Huygens 4 Aug. „ „</p>
--	--

¹⁾ Al deze brieven bevinden zich in de collecties HUYGENS en PAPENBROECK, op de Leidsche Bibliotheek. Van *Hoofds Brieven* is hier dl. IV aangehaald.

DE ONZE LIEVE VROUWE TOREN

TE AMERSFOORT,

DOOR

W. F. N. VAN ROOTSELAAR.

AARSCHIJNLIJK heeft men in 1445 met den bouw van den toren een aanvang gemaakt. Aanleiding daartoe gaf de volgende omstandigheid, die door de geschiedschrijvers van dien tijd, als ontwijfelbaar zeker, wordt medegedeeld.

In 1444, omstreeks Kersmis, begaf zich een jonge dochter uit Nijkerk, GEERTGEN ARENDS geheeten, naar Amersfoort, om aldaar in het Sint-Agnieten-Klooster te worden opgenomen. Zij had o. a. bij zich een klein „simpel Beeldeken van „ons L. Vrouwen”, dat er tamelijk onooglijk uitzag. Bij de Kamppoort te Amersfoort gekomen, dacht zij bij zich zelve „dattet schande was” om „soodanig Beeldeken in 't „Klooster te brengen, en de susteren te laten sien. Ende met onbedagtsaamheyd wierp „sij 't selve Beeldeken in de waterbeek”, d. i. in de buitengracht, voor dat zij in de Poort kwam. Omstreeks denzelfden tijd, werd een eerbare vrouw, MARGRIETE ALBERT GIJSEN genaamd, „in den droom tot driemaal vermaand”, om buiten de poort van de stad, uit de gracht, waar het water bevrozen was, een beeldje van Onze Lieve Vrouw te gaan halen. Toen zij voor een derden keer in den droom daartoe vermaand werd, stond MARGRIETE op, begaf zich buiten de poort, en vond daar in de buitengracht, juist zoo

als haar in den droom gezegd was, het beeldje onder het ijs. Het water stroomde onder het ijs voort, maar het beeldje bleef stil liggen. MARGRIETE nam het beeldje mede naar huis, stak er een kaars bij aan, en toen deze drie malen langer dan gewoonlijk brandde, kon zij niet langer verzwijgen, wat haar overkomen was. Zij deelde haar zonderling wedervaren mede aan JAN VAN SCHOONHOVEN, een pater Carmeliet, die haar biechtvader was en „onse Vrouwe broeder” geheeten wordt. Er bestond namelijk te Amersfoort een kapel of kerk, gebouwd ter eere van de Moeder des Heeren, welke kerk door een vereeniging van twaalf personen bestuurd werd. Reeds in 1390 is er spraak van een Broederschap van *Deekens, Procuratoirs en gemenz Broeders van onser Vrouwe Capelle, staande in onser Vrouwe Kerke t' Amersfoort, ende Kerkmeesters der Kerke van onser Liever Vrouwe voorschreven*. Pater JAN VAN SCHOONHOVEN, die zeer zeker in nauwe betrekking tot die Kapel en Broederschap gestaan heeft, nam het beeldje mede naar huis, en zie, ook daar, in zijn eigen woning hadden er in het bijzijn van dat beeldje wonderbare gebeurtenissen plaats, die op buitengewone wijze de aandacht trokken. Ten gevolge daarvan werd besloten, om het beeldje naar een meer waardige en passende plaats over te brengen. Zulks geschiedde op St. Stephanus-dag, 1444. De geschiedschrijver verhaalt, dat het beeldje „met alle eerwaardigheid in de Kerke van Onze L. Vrouwe gebracht” werd. Ook in die kerk trokken talrijke voorvallen, die bij dat beeldje geschieden en geheel buitengewoon waren, aller aandacht. Spoedig kwamen een groot aantal personen uit verschillende plaatsen toegesnel, om voor het beeldje van Onze Lieve Vrouwe aan God gunsten te vragen, of Hem voor ontvangen genaden te danken. In een Handschrift in 4°, *Archief van de Kerk van O. L. V. Hemelvaart* te Amersfoort, vindt men meer dan 440 voorbeelden opgetekend van personen, die hun genezing, of bevrijding uit de gevangenis, vooral hun redding bij storm op zee, aan de voorspraak en het gebed van Onze Lieve Vrouw van Amersfoort toeschreven. Spoedig, reeds in 1446, werd besloten, om jaarlijks op Zondag voor Pinksteren, het beeldje, in plechtigen optocht, rond te dragen. Vrijgeleide werd dan gegeven. Zulks duurde tot Pinksteravond. De geheele stad vierde feest. Van heinde en ver kwamen duizenden en duizenden toegestroomd, om aan den optocht, die verscheiden uren duurde, deel te nemen. Door de offeranden der vele pelgrims die, uit dankbaarheid voor een verkregen gunst, of wel, om van God een gunst te verkrijgen, groote geschenken gaven, werden aanzienlijke sommen bijeengebracht. Met behulp van die gelden werd, ter vereeuwiging en verheerlijking van het wonderbare feit, „de Kerk vergroot en de heerlijke Toren gebouwd.” Ook werden eenige hoeven lands gekocht.

In het *Sted. Archief* vindt men omtrent het bouwen van den Toren geen enkele bijzonderheid. Het Archief der L. V. Kapel is, of vernietigd, of in 1579 vermoedelijk naar Brussel, misschien naar Keulen, overgebracht. Van daar, dat met zekerheid niets bekend is van den naam van den bouwmeester, of van het jaar waarin de bouw begonnen,

of het jaar, waarin de bouw geëindigd is. Niets bestaat er van plannen of teekeningen. De eenige bijzonderheid, die men vindt opgeteekend, bestaat in een waarschuwing, door den Raad of de Magistraat in 1471 tot de burgerij gericht.

Die waarschuwing luidt als volgt:

„Die Raedt laet weten dat een ygelike sijn kinderen en hem selven huede en waere, „also men op ons vrouwen toren metselen sal, dat sij daar nyt of beschediget of gequeest „en werden, want die rait en sell dair geen richtyng van doen.” Twee zaken schijnen met zekerheid hieruit te kunnen worden afgeleid: 1°. in het jaar 1471 was de toren nog niet voltooid; 2°. de bouw schijnt een tijdlang onderbroken te zijn geweest. Zou men uit die uitdrukkelijke waarschuwing ook niet mogen besluiten, dat er vroeger ongelukken hadden plaats gehad, en dat de Raad, ten gevolge der moeilijkheden, die daaruit ontstaan waren, besloten had in het vervolg „daer geen richtijng van te doen.” In het jaar 1579 ging de O. L. V. Kapel, die met den Toren een geheel uitmaakte, over in handen van de Protestanten. De Broederschap, die tot dusverre het bestuur van de Kapel en den toren in handen had gehad, hield op te bestaan, en in plaats daarvan werd een Boekhouder en twee Adjuncten aangesteld. Zulks duurde tot 1634, 14 April, toen, in navolging van de voormalige Broederschap, een Collegie van twaalf personen werd opgericht, van hetwelk jaarlijks twee leden, een tot *Rentmeester*, en een ander tot *Dispensier*, benevens twee anderen, tot *Adjuncten* werden benoemd, Zij hadden vooral voor de finantiën van Kapel en Toren te zorgen. De Magistraat der stad had de opperste leiding der zaken in handen genomen.

In Nov. 1787 was, ten gevolge der tijdsomstandigheden de O. L. V. kapel niet alléén tot een verzamelplaats van ammunitie, maar ook tot een soort van laboratorium verlaagd, waar bommen schoongemaakt, gevuld en verder afgewerkt werden. Een der soldaten beging de onvoorzichtigheid met een mes den roest van een bom te schrappen. In het nabijliggend kruid vloog een vonk, en een vreeslijke ontploffing volgde. Het gewelf stortte in en overdekte zeer gelukkig een voorraad van ruim 160 vaten buskruid, die daar met onvergeeflijke onvoorzichtigheid, in het midden van de stad, opeengestapeld lagen. Zeventien menschen verloren het leven, anderen werden geblakerd en gekwetst. Ook de kanonnier, die de oorzaak was van het onheil, moest zijn onbedachtzaamheid met zijn leven betalen. De toren, die door een breede straat van de kerk gescheiden en slechts door middel van een boog over de straat, verbonden was met de kerk, had door het ongeval niets geleden. In het begin van deze eeuw werd de kerk voor afbraak verkocht. Nog bleef hetzelfde College of Bestuur voortbestaan, totdat in 1838 de goederen van de voormalige L. V. Kapel en Toren, publiek verkocht zijn, en de opbrengst tusschen de stad en St. Joris-kerk gedeeld werd.

Toen eenmaal het besluit genomen was, dat er ter vereeuwiging van den St. Stephanus-dag, 1444, een hooge toren zou gebouwd worden, kwam men spoedig op het denkbeeld

om aan den toren, zooveel mogelijk, de vormen van het gevonden beeldje te geven. Eenstemmig is de getuigenis van het nageslacht, dat die gedachte op voortreffelijke wijze is uitgevoerd. Ziehier wat *v. Bemm.* I, 142, daaromtrent getuigt: „Bij deze Kerk staat „een schoone, hooge Toren, mede de *L. Vrouwe Tooren* genoemd en in verbeelding van „deselfden *L. Vrouwe* gebouwdt, want men de trap tusschen de tweede en derde omme- „gang met die intentie buiten het muurwerk gemetselt ziet, met een klein spits daar „op, om daardoor een kind te vertoonen, wyl men dusdanig die Maget afbeeld.” Treffend zijn de bewoordingen, waarin J. CRAANDIJK, Predik. bij Doopsg. gem. te *Rotterdam. Wandel. door Nederl.* 1875, *bldz.* 324, hetzelfde erkent: „het omwonend landvolk begroette „in het statig gevaarte het beeld der Gezegende onder de vrouwen, en vooral als de „schemering de vormen wat omsluerde, als de verre afstand de détails in een' nevel „hulde, dan zag hun oog de statige gestalte der gebenedijde Moeder des Heeren met haar „goddelijk kind op den arm, die beschermend en zegenend te midden van het uitge- „streckte landschap stond, en de geloovigen tot dankbare aanbidding (van het kind Jesus) „en vertrouwelijke vereering noodigde.” Op eenigen afstand vóoral, beantwoorden de „grootere lijnen van den toren geheel en al aan den vorm van een beeld van Maria, met het kind Jesus op den arm. Het kindje wordt voorgesteld door een torentje, dat tusschen den tweeden en derden omgang buiten het muurwerk van den toren, als afzonderlijk geheel, werd aangebracht. Zoo gelukkig is de kunstenaar geslaagd, dat het torentje nog heden door het volk „het Kindje” geheeten wordt. Die bouwmeester was een groot kunstenaar. Inderdaad, alleen een kunstenaar van groote talenten kan het geweest zijn, die een dergelijk geheel oprichtte, zonder dat daardoor een misstand veroorzaakt werd. Niet alleen is er van een misstand in het geheel geen spraak, maar het „Kindje” vormt een karakteristiek sieraad van dezen toren, terecht Lieve Vrouwe Toren geheeten. Rank en slank, fier en stout, sober van lijnen en rijk van vormen, rijst de O. L. V. toren ten hemel. Op verren afstand zichtbaar overheerscht hij het geheele Eemdal, en trekt hij, sints meer dan vier eeuwen, de oogen van alle geslachten tot zich, als stond hij daar sints den dag van gisteren, en werd hij voor den eersten keer aanschouwd. Men behoeft waarlijk geen profeet te zijn, om te voorspellen, dat ook de verste nakomelingschap, als met godsdienstigen eerbied, tot den monumentalen bouw zal opzien.

De overlevering zegt ons, dat de kunstenaar, die te Antwerpen en te Rhenen den toren bouwde, ook hier ter stede werkzaam zou zijn geweest. Volgens Dr. LUBKE, *Geschiedenis der Architectuur*, is JOANNES AMELIUS, uit Boulogne, bouwmeester van den toren te Antwerpen geweest.

De toren staat gebouwd op een stuk grond, tegenover de Kapel gelegen, op dezelfde plaats, waar de oude stadsmuur gevonden werd. Kapel en Toren waren van elkander gescheiden door een breede straat. Om beiden aan of met elkander te verbinden, was er over de straat een spitsboog gebouwd, die den doorgang vrijliet. Nog heden zijn op den toren de lijnen van dien boog zichtbaar. Aan de tegenovergestelde zijde grenst het

terrein aan den binnensingel, een gracht, die vroeger rondom de stad gevloeid heeft, maar die in lateren tijd door de buitenstad werd ingesloten. De toren, in N. Oostelijke richting, heeft van den beganen grond in het Westerfront, een hoogte van M. 94,50. Bij den ingang, aan de N.O. zijde, bedraagt die hoogte, gemeten van de straat:

Eerste omloop	M. 31,60
Tweede „ „	„ 19,50
Derde „ „	„ 19,60 ¹⁾
Spits	„ 22,20
	M. 92,90

Volgens *v. Bemm.* I, 146, heeft de tweede omloop een hoogte van voet. 72, en de derde omloop een hoogte van voet. 70, hetwelk met bovenstaande opmeting een verschil oplevert van niet minder dan M. 1,60. In de opgave van de hoogte van de spits bestaat een nog grooter verschil. Bij *v. Bemm.* I, 146, leest men, dat hij de nette voetmaat heeft opgenomen. Wie twijfelt er aan? In een *Handschrift* van het *Sted. Arch.* treft men de opmeting aan, door LENART NICASIUS, A^o. 1656, gedaan. NICASIUS heeft in 1655 de spits gebouwd, zoodat hij volmaakt op de hoogte was van de verschillende afmetingen. Uiterst toevallig komt de opgave van v. BEMM. in 1760, het jaar, dat hij zijn *Beschrijving* heeft uitgegeven, geheel en al overeen met die van NICASIUS in 1656. Ziehier beider opgave:

Van den 3den omgang tot de loode zolders	Voet. 17 —
Van daar tot de voet van den kruk	„ 12 — 4 d.
De voet onder den kruk	„ 10 — 3
De kruk hoog	„ 13 — 8
De lantaarn	„ 10 —
De voet boven den lantaarn	„ 6 —
De kroon of peer	„ 16 —
De makelaar boven den kroon	„ 4 —
Het spits in 't geheel hoog van houtwerk	„ 89 — 5 —
Het kruis met den haan is samen hoog boven den makelaar	„ 12 —
	„ 101 — 5 —

In onzen tijd bedraagt de hoogte van de spits, gelijk reeds gezegd is, niet meer dan M. 22-50 = Voet. 77,75. Er bestaat dus een verschil van niet minder dan M. 7 of voet. 24. De lantaarn, hoog 10 voet. en de voet boven den lantaarn, hoog 6 voet., nog aanwezig in 1760, toen v. BEMMEL zijn *Beschrijving* uitgaf, zijn dus in lateren tijd weggenomen. Ook is het duidelijk, dat tegenwoordig de kroon of peer geen hoogte heeft

1) Na nieuwe, zeer nauwkeurige opmeting door den Heer W. H. KAM, Stads-Architect en Leeraar aan de H. B. school. In Amersfoort, 777-1580, staat opgegeven M. 19,20.

2) De drie omloopen zijn door fijnbewerkte steenen balustraden zoodanig afgezet, dat er zonder de minste vrees voor eenig gevaar overvloedige ruimte bestaat, om van alle de kanten de heerlijkste vergezichten te genieten.

van 16 voeten = M. 4,50. Men heeft dus na 1760 de spits ingekort, maar, helaas, niet fraaiër gemaakt. Een bespottelijk figuur is het hakmes, dat boven op het kruis den traditioneelen haan vervangen heeft.

Ten gevolge van den afhellenden grond naar het Westen, bestaat er, tusschen de hoogte van het Westerfront en het Noord-Oosten, een verschil in hoogte van M. 1,60. Onder den beganen grond bevindt zich een vrij ruim gewelf of kelder, waarin tot zelfs in onzen tijd, personen, die zich aan kleinere overtredingen hadden plichtig gemaakt, voorloopig in bewaring werden gebracht. Reeds in 1528, leest men, dat die kelder tot datzelfde doeleinde werd gebezigd. Eenige Geldersche krijgsgevangenen, aan wien aldaar in dat jaar een verblijf was aangewezen, wisten te ontsnappen. Van den beganen grond in het N. Oosten heeft de voet van den toren een breedte van M. 11,80. De eerste en tweede omloop vormen elk een langwerpigen vierhoek. De derde omloop is achtkantig, terwijl het kleine torentje (het kindje) vijfkantig is.

Rijkversierde steunbeeren in laat-gothischen stijl staan aan de hoeken. Nissen met maaswerk versieren dit gedeelte, dat in bak- en bergsteen is opgetrokken en van boven door een balustrade wordt afgesloten. Vooral tusschen die balustrade en het tweede gedeelte van den bouw is langs de vier zijden genoegzame ruimte, om zich ongehinderd te bewegen, en het prachtig panorama, dat de schilderachtige omgeving oplevert, te bewonderen. Het achtkant op den derden omloop is geheel van bergsteen en zeer doorluchtig gebouwd; iedere zijde is met maaswerk gevuld en door wimbergen gekroond. In dit gedeelte wordt het fraai klokkenspel gevonden, waarvan de meeste klokken door den beroemden HEMONY gegoten zijn. Aan de oostzijde bevindt zich de traptoren „het kindje” geheeten.

De spits van den toren heeft in den loop der tijden veel te verduren gehad. In 1547, op Vitalis-avond, 27 April, sloeg de bliksem in den toren, waardoor „de cap” geheel en al verbrandde. *Het geliet, of als de stad verbrandt soude hebben door de swaeren bliksem.* Er werden herstellingen aangebracht, maar deze werden zoo onvoldoende uitgevoerd, — MAARTEN VAN ROSSUM had kort te voren de stad geheel leeggeplunderd, er zullen dus geen genoegzame geldmiddelen aanwezig geweest zijn, om de restauratie naar behooren te doen plaats hebben, — dat reeds spoedig daarna, in 1558, de spits door den wind werd nedergeworpen. Van de restauratie, die toen plaats had, is, bij gebrek aan bescheiden, niets te melden.

In 1623, 9 Febr., werd de toren op nieuw door den bliksem getroffen. Kruis en weerhaan werden afgeworpen en een gedeelte van de spits vernield. In *het Handschrift van het Sted. Arch.* leest men, dat zulks plaats had op den 30sten Januari. Op dien dag „syn met een onweder drye vreeselyke donderslaegen nae malkanderen gegaen, en „is den brand boven in den L. Vrouwen Toren geraeckt, sonder dat men het wiste, voor „omtrent ten thyen uyren voor de noen, soo alsdoen het kruys en den weerhaen van „boven nedervielen en heeft den geheelen dagh voorts het houten werck boven in den

Toorn gesmeult, en is eindelijk gelescht sonder meerder schade te doen." Waarschijnlijk heeft het weder eenige jaren geduurd, eer men tot restauratie overging.

In 1651, 7 Febr., had de toren het op nieuw hard te verantwoorden. De bliksem trof de spits, waardoor dese tot over de veertig voeten afbrandde, en aan het overig gedeelte van den toren groote schade aanrichtte, „'t welk een deerlijke en schrikbarende „vertooning voor de stad was." In het reeds vermelde handschrift, aanwezig in het Sted. Archief, lezen wij daaromtrent het volgende:

„Den 7den Februari, des voernoens even nae thyen uyren, heeft de plaegende en „opgeheven handt van Godt door wyndt, sneeuw, donder en blixem het spits van L. „Vrouwen toorn geraeckt en in brandt gestoocken, omme welcken brandt te slissen „LENERT NICASIVS, timmerman, goede plichten heeft gedaen, klimmende door het luyk „van bovenste loodesolder uyt, allwaer hij rondom van de brandende styllen omcingelt „stondt, sulx dat syn klederen van syn lyf verbranden en seer vant smeltende lood als „met sneeuw bedropen wierdt, doch echter heeft door Godts goedheyt den brandt vorder gesteuijt." NICASIVS kreeg den 24sten Februari, 1651, tot recompensie, boven een vereering van 50 Car. guld., een nieuw kleed, benevens een lyfpensioen insgelijks van vijftig Car. guld., in te gaen den 7den Febr. 1651. Reeds in 1658, 4 Jan. wordt vermeld, dat hij overleden was. Op het Raadhuis, in de kamer van den Burgemeester, hangt het portret van LEONARD NICASIVS, geschilderd door de meesterhand van onzen stadgenoot, JACOB VAN CAMPEN, den bouwmeester van 't achtste wonder. Onder het portret leest men de volgende dichtregelen:

NICASIVS alto pectus inflatus Deo
 Ignes Olympi perdomat forti manu.
 Urbi salutem, gl'oriam quaerens sibi
 Hunc arte pingens CAMPIVS coelo sacrat. 1)
 De toren Godts ontstack dees toren
 Doch Godt Leent 't hert (opdat verloren
 Niet gaen) NICAES, die blust de vlam.
 Hem loff, dies 't beeldt van CAMPEN quam.

Den 7 February, 1651.

Vrijdaghs omtrent half elf
 des morgens.

Het duurde geruimen tijd, eer men het besluit nam wederom een spits op den toren te plaatsen. De herbouw was een groot en moeilijk werk, dat vele uitgaven vorderde, en, nog meer dan tegenwoordig, scheen men het spreekwoord: *Festina lente*, in toepassing te brengen. Eerst in 1654 vindt men van restauratie melding gemaakt.

In het *Resolutieb.* 1654, 21 Aug., vindt men daaromtrent het volgende opgeteekend. De Heeren Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren waren met de Heeren Regenten van

1) De vertaling van het latijnsche onderschrift luidt als volgt: Door hooge geestdrift vervoerd, bedwingt NICASIVS met krachtige hand het hemelvuur. Ten dienste der stad, tot eigen glorie schenkt van CAMPEN hem op 't paneel de onsterfelijkheid.

de Kapel in overleg getreden, om met hen te beraadslagen over de wijze, waarop de „Toren van voorseide Kercken weder opgebouwt soude kunnen worden.” In het rapport, dat zij daaromtrent aan de Magistraat mededeelden, verklaarden zij met verscheiden meesters en werkbazen, zoo van Amsterdam, Arnhem, als deze stad, in conferentie te zijn geweest. Verschillende modellen tot dien einde hadden zij geëxamineerd. Door eenige timmerluyden alhier was „seecker modell beraemt ende opgegeven, t'welck in den Raad „wederom gevisiteert” werd. Nogmaals werden de voorseide timmerluyden daarop gehoord, „totdat eindelijk door gemelte Regeerders wert verstaen en geresolveert, dat conform „t'voorseide Ieste model den voorseide toorn wederom sall worden opgebouwt.”

In het *Handschrift* van het *St. Arch.* leest men dat „dit spits in den jaere 1655 „in de somer wederom opgebouwt door LENERT NICASIVS voornoemt en NICASIVS sijn „soon, die het steygerwerck daer toe noodich voor ses hondert guld. hebben aengenomen, „boven yder een Roosenobel tot een vereeringe, maeckende het vorder werck bij dachhuys, „welverstaende, dat sij tot het voorseide steygeren all het hout, ijser en touwen op haer „kosten mosten leveren en mosten 't oock weder affbreecken.”

Op dezelve uiterst voorzichtige wijze werd gehandeld, eer de Raed er toe overging, om de spits met koper in de plaats van lood te bekleeden. In het *Resolutieb.*, 1655, 17 April, leest men daaromtrent de volgende bijzonderheden, die van belang genoeg zijn, om beknopt te worden medegedeeld. De Borgemeesteren en Oud-Borgemeesteren waren over de zaak in conferentie geweest met de Regenten van de Capelle, en brachten verslag uit van het verhandelde aan den Raad. Herhaaldelijk waren zij te zamen geweest, om te beslissen „off t'nieuw te makene spits van deselve Kerckx Toorn becleedt ofte bedeckt „soude worden, met loot ofte met koper”. Zij hadden daaromtrent de advyzen ingewonnen van de „Heere JACOB VAN CAMPEN, Mr. JAN WIJBRANTSEN, woonende tot Amsterdam, (JOHAN WIJBRANTZEN COLCK, *Resolutieb.* 1655, 7 Mei), mitsgaders verscheyden Cooperslagers binnen dese stad, alsmede de leydeckers.

Eindelijk was op den ...? Martij voorleden, na langdurige deliberatie en onderzoek besloten dat „de Cooperslagers en leydeckers yder een schinckel van de Peer tot een „proeve souden becleden met cooper en loodt respective t'welck doenmaals geoordeeld „wierdt het swaerste en difficylste werck te wesen, oock sulcx, dat hetselve werck, bequamelick kunnende worden becleet met cooper, oock alle het vordere werck insgelijks „bequamelick met cooper soude kunnen worden becleet”. De proeven werden genomen, en door de Gecommitteerden (van den Raad), en de Regenten onderzocht. Op den 16den dezer waren genoemde Heeren weder „in conferentie gecomen”. Wederom was gehoord het advies van „Heere VAN CAMPEN en voorighe werckbasen”. Er was van hen vernomen, dat „het cooperwerk den toorn merckelick soude verlichten, ende oock veel durabelder „wert geoordeelt als het loodt, t'welck gehouden wort door de locht, cou ende windt „te worden geconsumeert ende dienvolgende meer opsicht, costelijcker reparatie ende „onderhout van nooden te hebben”, enz. Op approbatie van de Regeerders hebben

gevolgelyk de „Regenten van selve Capelle geresolveert om all het voorseide werck voor „sooveel doenlick en mogelick is met koper te bedekken en te becleeden”. Alvorens echter daartoe over te gaan „sullen de cooperslagers, soo haest doenlick, hebben te be- „cleden t'onderste vant nieuwe werck en van daer een stijl opgaende, met sijn onderste „en bovenste carbeelen tot aen de tweede lijst incluyts”. De koperslagers werden daarop in den Raad ontboden, en hebben waarschijnlijk op zich genomen het werk in dier voege uit te voeren. Er werd althans besloten, dat de bekleeding van de spits met koper zal plaats hebben. — In bovengemeld handschrift leest men daaromtrent: „de Regenten van „de L. Vrouwen Cappelle, met assumtie van de Borgemeesteren en oudt-Borgemeesteren, „op den 3osten May, 1655, vergadert sijnde, hebben, allvoorens oculaire inspectie van „een proefie van cooperslaghers op den toorn genomen hebbende, eenpaerich goedge- „vonden, het nieuwe gemaecte spits met deckplaten van koper in plaetse van loodt te „bekleeden, waerop sij voorts door haer Gecommitteerdens, DOMSELAER en BRONCHORST, „int bijsijn van een kooperslagher JOOST JANSEN BAECKEN, koper, daertoe noodich, tot „Amsterdam hebben gedaen koopen, omme het selfde alsoo te volbrengen.”

Het volgende Chronicon werd daarop gemaakt:

Het Cooper noIt Vergae Vant spIts soo braef geMaeCkt,
'k Wensch U geen tIIt Verteer, noCh Wint, noCh Vueren raeCkt.

Benevens de volgende wensch:

Faxit deus, ut hoc monumentum sit aere perennius. Geve God, dat dit monu-
ment langer dan het koper besta.

Het handschrift vervolgt in dezer voege: Het Cruys van (den) Toorn is gemaect tot Amsterdam bij WILLEM HERMANZ VAN TILL, weegende 750 ponden, sonder veeren, te samen, yder pont is aenbestaect voor twaelf sts: daer onze amersfoortsche smits het pond hadden verlaeten voor 18 sts. In margine: yder pondt koper gekoft tot 14 sts., en bescheyden yder pondt van snipperingh te moeten aennemen voor 10 sts.

't Voorseide Cruys mette spil sonder de veeren is hoogh $11\frac{1}{2}$ voeten, breed 8 voeten, de veeren sijn langh 5 voeten, de spill is int geheel lang 23 duym en schiet 15 duym int lichaam van *den* haen; desen haen is langh $4\frac{1}{2}$ voeten, hoogte $3\frac{1}{2}$ voeten en breed 6 duym in sijn borst. Den haen is 110 pondt swaer.

Den appel is wijdt $3\frac{1}{2}$ voet en hoogh met de kroon 4 voeten, weegt 72 ponden.

't Kruys	750	pond
D'haen	110	„
D'appel	72	„
	932	„

Het staat wel niet vermeld, dat het zeer belangrijke werk, zonder tegenspoed, overeenkomstig de gestelde eischen en naar genoegen volvoerd werd, maar wij mogen veilig besluiten, dat zulks het geval geweest is, juist, omdat wij niets bijzonders omtrent het

verloop en den afloop der restauratie vermeld vonden. Neerlands Dichter, J. v. D. VONDEL, heeft, waar, naar het schijnt, ieder gezwegen heeft, het groote werk herdacht.

Hij [God] treft door 't Vier de Kroon van haaren schoonen Tooren,
Nu heerelijk herbouwd en in den top voltoit.

De Nachteg. van Amersfoort.

De gelden, benoodigd tot goedmaking der kosten, alsook tot blijvend inkomen van de Kapel en den Toren, werden gevonden uit een belasting op de doodkisten. ¹⁾ Van iedere doodkist, die door de timmerlieden werd afgeleverd, moest tot dat doel eenig geld gestort worden, dat, in cas van onwilligen, door den deurwaarder van het kwartier „bij parate executie en tot kosten van de gebreeckigen” kon ingevorderd worden. Ziehier:

Eyckenkisten.”

	Gid.	Daerboven de Capelle sal genieten.	makende tsamen
Dat den maecker van een groote eycken overhoefde doodkist swart geverft sal genieten	9 — 1 —	4 — . —	13 — . —
Van een eycken kist als voorens, lang 5 voeten.....	6 — 1 —	2 — . —	8 — . —
Van een een eycken kist, als voorens, lang 4 voeten.....	4 — 10 —	1 — 10 —	6 — . —
Van een eycken ongeverfde overhoefde grootte kist.....	8 — . —	3 — . —	11 — . —
Van een ongeverfde eycken doodkist langh 5 voeten.....	4 — 10 —	1 — 10 —	6 — . —
Item van eene langh 4 voeten.....	3 — 10 —	1 — 5 —	4 — 15 —
Van een eycke platte ende groote doodkist.....	6 — . —	2 — . —	8 — . —
Van een van 5 voeten.....	4 — . —	1 — 10 —	5 — 10 —
Van een langh 4 voeten.....	2 — 15 —	1 — 5 —	4 — . —

Vuyre kisten.

Van een overhoefde groote vuyre kist	4 — 10 —	1 — 10 —	6 — . —
Van een platte groote kist.....	4 — . —	1 — . —	5 — . —
Van een langh 5 voeten.....	2 — 15 —	— 15 —	3 — 10 —
Van een langh 4 voeten of daaronder.	1 — 10 —	— 10 —	2 — . —

1) *Resolutieb.* 1652, 12 Januari. De Regeerders resolveren in crachte deser, dat de timmerlyuden nyet en sullen vermogen eenige dootkisten te leveren, anders als volgens schriftelijke ordre ende laste van een der Borgemeesteren, ofte in derselver absentie van den eersten Schepen, ende Raedt, met expressie van de namen voor wyen, de tijdt wanneer, ende qualiteyt van de persoon, ende dat voor een groote doodkist in voegen *voorseid* geleverd, nyet meer gevalideert sal worden als een gulden thyen sts., ende voor een kleyne vijftien sts. ofte twaelf sts., naer proportie, de spijckers daer in gereekent, die ten dien regarde tot laste van de stadt nyet gehaelt sullen mogen werden.

In 1657, 28 Sept. klaagden NICASIVS LENARDTZ en PETER WOUTERSEN VAN LOCKHORST, stadstimmerluyden, er over, dat hun bij resolutie van 12 Jan. 1652, te weinig was toegelegd voor het maken en leveren van doodkisten voor arme luyden. Daarop werd den 29sten Maart, 1658, vastgesteld, dat een kist van 6 à 7 voeten lang, in plaats van 1 gld. 10 sts., zal worden betaald met 2 gld.; een kist minder dan 4 tot 5 voeten, zou gelden 1 gld. 5 sts.; mitsgaders voor de kleinste tot onder de vier voeten 15 sts., in plaats voor een kleyne vyftien of twaelf sts. naer proportie, de spyckers daerinne gerekent, die ten dien regarde tot laste van de stad gehaelt noch gebracht sullen mogen worden. Gelijk men ziet, was het een zuinige tijd. Tot op de spiijkers voor de doodkisten werd nauwkeurig acht gegeven.

Op den 6^{den} Mey 1726 klaagden de Regenten van de L. V. Kapel, dat de invordering van dat Reglement was genegligeert, en buiten usantie en effet gekomen, waarop door de Magistraat besloten werd, dat gemelde Resolutie van kracht soude blijven, en in dezer voege geampliëert worden:

	Voor de maker van de kist.	Voor de Kapel.
van een groote overhoefde greene kist swart gevervt...	5— . —	2— . —
van een greene platte kist als vooren.....	4—10—	1—10—
van een greene kist als vooren groot 5 voeten.....	3— 5—	1— 5—
van een langh 4 voeten.....	2— . —	1— . —
van een kinderkist van drie en vier maenden.....	15— . —	nihil.
	off 16— 1—	

Deze prijsbepalingen werden op verschillende tijdstippen herhaaldelijk gewijzigd.

In 1657, den 2^{den} Nov., werd een belangrijk besluit genomen. Door de „Heeren „HENRICK VAN OMMEREN, Rentmeester in de L. Vrouwe Capelle, Do^r HENRICK VAN „SCHAAK, dispensier aldaer, uyt crachte van speciale commissie van de Regenten der „selver Capelle, geassisteert met JAN MOM en HENRICK VAN OUTERFF, mede-regenten „aldaar, en op approbatie derselver Regenten, mitsgaders van de Heeren Regeerders deser „stad ter eenre, en FRANÇOYS HEMONIJ ter andere zijde,” werd een overeenkomst gesloten, waarbij HEMONIJ zich verbond te maken en „alhier ter Capelle te leveren op syn eygen „kosten, sonder buytenwerck, een nieuw klockspel, by hem opgegeven te wegen omtrent „ses duysent, twee hondert pont Amsterdamse gewichte, en dat soo suyver en van soo „danigen accorderende toon ende resonantie, datter geen ander beter speelwerck in dese „Nederlanden sall worden bevonden, t’oordeelen en t’approberen bij onpartijdighe meesters „en musicyns, hun dies verstaende, ende bij de Regenten voornoemt daertoe te kiezen „en te assumeren.” HEMONIJ zal mede gehouden zijn „den jegenwoordige groôte clock, „aldaer mede t’synen costen, soo nae en soo goedt als doen^{lich} is, mede op syn behoor- „lyke toon, int selve speelwerck te brengen en te bequamen, mits dat hem tot het be-

„quamen derselver Clock bij de Capelle sullen worden bij geboeckt, (lees: gevoegd) een timmerman en „smith tot hetselve werck noodig en vereyst.”

Het werk zal binnen anderhalf jaar, „ten langesten van date deses” opgeleverd worden. Voor ieder pond klokspys, Amsterdamsch gewicht, door hem te leveren, zal HEMONIJ ontvangen achttien stuivers, mits hij daarentegen ieder „pont spys ter selver „gewichte der oude klokken en clockgespel in betaalinge en affslagh aenneemt tot tien „stuyvers.” Kwam tijdens de leverantie der oude klokspijs de prijs hooger te staan, dan zou dat meerdere ten voordeele der Kapel strekken, en zal HEMONIJ gehouden zijn die tot dezelve meerderen prijs te nemen. De betaling zal geschieden in vier termijnen: een vierde bij het opnemen van het werk, een vierde een jaar daarna, een vierde wederom een jaar later, het laatste vierde gedeelte wederom een jaar later, zoodat de afbetaling plaats heeft binnen den tijd van drie jaren na de levering van het werk, zonder bijberekening van interest, behoudens een recognitie voor de huisvrouw van HEMONIJ en zijn knechts „tot discretie van de Heeren Regenten bij den eersten termijn „te furneren,” enz.

Volgens *v. Bemm.*, I. blz. 143, werd reeds in het volgend jaar 1658 het klokkenspel in den toren geplaatst.

Het spelwerk was echter niet geheel voltooid. Blijkens het Raadsbesluit van 1661 20 Mei, „deficieerde eenige groote clocken ofte bassen, eer hetselve compleet was, waer „toe het alreede gemaekte werck oock was aangelegt, waerdoor het geoordeelt soude worden „voor een van de frayste, heerlyckste, harmonieuste en van de eelste resonantië, dat by „FRANCOYS HEMONY gemaect soude syn.” Wijl echter „de Capelle alreede aent voor- „seide werck merckelycke onkosten heeft gedaen en tyt van doen heeft van haer te *ver-* „haelen” werd „geprojecteert” dat de stad voor den tijd „van zes of langer jaren de „interesse zoude betalen van de Capitaelen,” die tot het laten vervaardigen van die klokken noodig waren.

HENRICK VAN OMMEREN werd diensvolgens door de Regeerders gemachtigd, om met HEMONIJ over de kosten van de verlangde klokken in onderhandeling te treden. Deze bracht den 5^{den} Aug. rapport uit. HEMONIJ had twee voorstellen in schrift gebracht. Ten einde een „compleet accoort van 't jegenwoordighe nye speelwerck” te verkrijgen, moesten de clocken vermeerderd worden met vier bassen, wegende 10,000 pond, het pond tegen 17 sts., te zamen gld. 8500—0—, met vermindering van „den als nu wesende „uyrklock tot omtrent 4000 pond à 10 sts. per pond, dus gld. 2000—0—.” Nog een ander voorstel werd door HEMONIJ gedaan, om namelijk „drye Bassen tot 6100 pond, het „pond als vooren, dus tot gld. 5185—0— onder aftrek van de uyrklock tot gld. 2000—0— „te leveren.” Er werd een commissie benoemd, om nader over die voorstellen te beraadslagen. Het duurde tot den 6^{den} Julij, 1663, eer de zaak weer ter sprake kwam. Er werd medegedeeld, dat RUTGER EVERTZ, als rentmeester der Capel over het jaar 1662, „bij zijn rekening gehoord en gesloten den 6^{den} Mei, 1663,” een tekort had opgegeven van gl. 1993—8—6,

„boven de renten van de alreede genegotiëerde capitaelen tot het opbouwen van Toorn, „koop van nye klokken en Ton cum annexis, die de Capel dagelycx drucken en onder- „houden.”

Op het voorstel van Mr. JACOB VAN HORSEVOORT, organist en klokkenist alhier, had HEMONIJ goedgevonden, dat de grootste klok in St. Joris-toren alhier voor de grootste bas zoude worden gebruikt, en onder den toon gebracht, en de tegenwoordige uurklok van de Kapel in de plaats worden overgebracht, „blijvende in restant de drye minder „bassen, wegende ses duysent, vyf hondert pond, het pond als vooren, makende vyff „duysent, vyf hondt, vyf en twintig gl. boven alle andere oncosten, die soodanighe wercken „nootsakelyck mede slepen.” Na omvrag, hoofd voor hoofd gedaan, werd besloten het „speelwerk op de L. Vrouwen Toren te suppleren met vier bassen, daartoe gerequireert „doende ten dien einde de groote clock van St. Joris Kerck, en de uyrcklock van de L. „Vrouwen Toorn weder aldaer, indien het geen belet aan 't geluy van St. Joris-Kerck „soude komen te veroorzaken.” De Regenten van de L. Vrouwe Kerk werden gemach- tigd de noodige gelden te negotiëeren, terwijl de Regeerders beloofden, gedurende den tijd van zes jaren, of totdat de Kapel in beter staat zoude gekomen zijn, de renten te zullen betalen.

Reeds den XXVII^{sten} Aug. werd dit besluit in dezer voege gewijzigd, dat besloten werd de klok in St. Joris te laten waar zij was, en ten spoedigste over te gaan tot het laten gieten van den vierden bas. De klokkegieter HEMONIJ en de horlogemaker SPRAEKEL hadden, toen Dor. HENRICK VAN SCHAAK, Rentmeester, en HENRICK VAN OMMEREN te Amsterdam waren gekomen, om de drie bassen in ontvangst te nemen, moeilijkheid ge- maakt over het transporteeren van den klok uit St. Joris-kerk in de L. Vrouwe Kapel, en vice versa. Het geluy van St. Joris zou niet verbeteren, en na drie, vier jaren zou men toch wel besluiten, om een nieuwe klok te laten gieten. De stadstimmerman maakte insgelijks zwaarigheid omtrent het doorzagen van eenige balken en andere verzwakkingen, die de toren zou ondergaan. Er werd daarom besloten, om ook den vierden bas of klok te laten maken.

Hiermede was de zaak nog niet afgelopen.

Den 12den Oct. deelden de Regenten van de L. V. Kapel mede, dat de Borgers en Inwoonders inclinatie hadden tot „verblijf van de uyrcklock in plaets van te versenden, „om versmolten te worden”. Zij stelden daarom voor om gemelde klok te gebruiken tot een „luyklok, onder een recognitie van vier gld. boven het loon van treckers bij die „geene [te betalen], die gemelte clock sullen willen doen luyen, welverstaende, dat de „penningen, die de clock sal komen te renderen, te weten tegen 10 sts. het pond, sall „komen en blijven tot laste van de capelle”. Dit voorstel werd aangenomen.

Zoo kwam de stad in bezit van een klokkespel, dat door kenners als zeer fraai en wel- luidend geroemd wordt. In onzen tijd bevinden zich daar 33 klokken, op welke met hoofd- letters de volgende randschriften te lezen zijn:

- 1 Heelslagklok. + Zoo menigmael gij hoort den held'ren clockeslach, gedenk aendachtelijck aen uwen jongsten dach. H. VAN SCHAAK, rentmr. en H. VAN OMMEREN dispens. deser Cappel. Anno 1663. Amersfoort.
- 2 Halfslagklok. + Dum campana sonor, properantem advertite mortem. FRANCISCUS HEMONY me fec. Amstellodami. A°. 1662.
- 3 + Grata est angelicis mea musica mixtca choraeis. F. HEMONY me fecit, Amstellodami, anno domini 1662.
- 4 + Dulcior e nostris resonat tinnitibus aër. FRANCISCUS HEMONY me fecit. Amstellodami. A° 1662.
- 5 + Laudabo nomen Dei cum cantico et magnificabo eum in laude. F. HEMONY me fecit anno domini 1659.
- 6 + Cantate Domino canticum novum id.
- 7 + Sit nomen Domini benedictum. id.
- 8 + Laudate Dominum in cymbalis benesonantibus. id.
- 9 + Anno Domini 1659 FRANCISCUS HEMONY me fecit.
- 10—26 " " " " " "
- 27 en 28 " " MDCLIX fecit
- 29 en 30 Anno Domini MDCLVIII fecit.
- 31 D. Grave Amsteldam 1725.
- 32 MELCHIOR (verder onleesbaar.)
- 33 PETRUS HEMONI me fecit anno domini 1674.

De vier klokken, die het eerst genoemd worden, zijn blijkens het jaartal, de vier bassen, die in 1662 en 1663 aan het klokkespel werden toegevoegd. Bij besluit van de Magistraat den 5den Sept. 1725 is de Kapel nog vereerd met drie klokjes, die aan het geheel ontbraken, en den 3den Octob. te Amsterdam gekocht werden. Aan den klokkenist HAN werd in het volgend jaar, 1726, den 26sten Mei, voor diensten aan deze stad (waarschijnlijk bij gelegenheid van het aankopen dier klokjes) bewezen, een geldelijke belooning van 52 gld. 18 sts. toegekend. Van de klok No. 31 is vermeld, dat zij in 1725 te Amsterdam gegoten is. Misschien geldt zulks ook van No. 32. Een derde klokje uit dien tijd blijft onvermeld.

Uit het hierboven medegedeelde blijkt, dat er reeds in oude tijden in den L. V. Toren luiklokken hebben gehangen. De kokergaten voor de touwen zijn nog aanwezig. Ook schijnt de toren reeds vroegtijdig voorzien te zijn geweest van een uurwerk. In het *Resolutieb.*, 1601, 6 Junij, leest men, dat de reparatie van het uurwerk in de L. V. Kapel wordt aanbesteed aan twee personen. Men zal toch hier het woord toren in plaats van kapel moeten lezen. Zulks blijkt daaruit, dat volgens VAN BEMM. I, 144, in dat jaar twee *nieuwe* borden en wijzers aan de Oost- en Westzijde geplaatst werden op de hoogte, waar men die tegenwoordig nog ziet. Er hebben dus reeds vroeger borden en wijzers

gehangen. Misschien niet op dezelfde plaats. Volgens het *Resolutieb.*, 1641, 16 Aug. „verstaen de Regeerders, dat de Regenten van de L. V. Capelle metter eersten sullen „doen vermaecken 'tuyrwerck van dezelve kerck en tselve mede augmenteren met twee „grootte wijzers, te stellen op de ledige zijden neffens de wijzers-aldaer *jegenwoordich* „wesende, tot welck werck en in de costen van dien de stad deselve Capelle sal te gemoet commen”. Die borden en wijzers werden geplaatst aan de Noord- en Zuidzijde.

Een nieuwe ramp trof den toren in 1683. Op den 7den Febr., juist op denzelfden dag, waarop ook voor 32 jaren zulks had plaats gehad, sloeg de bliksem weder in den toren. Reeds was de spits aangestoken en in brand, maar gelukkig werd het vuur in tijds gebluscht. BARTHOLEMEUS VAN STRUYVENBERG, in dat jaar Penningmeester van de L. Vrouwe Capelle, verhaalt, dat het vuur zoo hevig was, dat alle draden en andere werktuigen, noodig tot het klokkespel, gesmolten waren. In de volgende rijmregelen werd door STRUYVENBERG dit voorval vermeld:

God liet een donderslag seer vreeslijk ons hooren,
Die met een wolk vol vuyr neerborst op Kerk en Tooren
Ja stakse beyd' in brand tegen de swarte nagt,
Met een Noordwesten Storm, en 't hagelden met magt
Soo dat een yegelijk daar stond met schrik en beven
En dagt dit kost de stad en menig mensch sijn leven.
Maar Gods barmhartigheid door zijne sterke hand
Wend sijnen Toorn van ons Tooren die daar brand
En spaart de Kerk en Stad Miraculeus waaragtig
Och Zielen vrees den Heer, die groote God Almagtig,
Die door de wolken voert sijn Hemelsche Canon
En in een oogenblik het al vernielen kon.

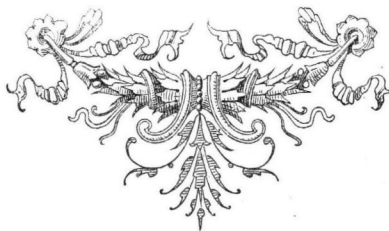
Het duurde tot 1686, eer men er toe overging, om de schade door den bliksem aangericht, te herstellen. Daar men van een restauratie echter niets vermeld vindt, schijnt de schade niet groot te zijn geweest. Gedurende geruimen tijd vindt men geen bijzonderheden omtrent den Toren vermeld. In de Novembermaand van 1787 werd, gelijk hierboven reeds gezegd is, de L. V. Kerk geheel en al vernield, zoodat zij voor het vervolg onbruikbaar was. Gelukkig bekwam de toren geen schade. Wel werden er herhaaldelijk pogingen aangewend om van de Provinciale Staten de noodige gelden tot wederopbouw te verkrijgen, maar deze haastten zich niet; de zaak werd op de lange baan geschoven, en raakte, onder de drukkende omstandigheden van het begin dezer eeuw, in het vergeetboek. Zonder dat iemand in verzet kwam, werd vermoedelijk omstreeks 1805 de L. V. Kapel voor afbraak verkocht.

In 1802 werd bij gelegenheid van het vredesverdrag tusschen Frankrijk en Engeland, de O. L. V. Toren op den 31sten Mei door middel van lantaarnen geillumineerd.

Inmiddels was de Toren in het jaar 1803 op nieuw door den bliksem getroffen. De bliksem was op den derden omloop ingeslagen. Als mede-Regent van de L. V. Kapel stelde Mr. E. METHORST voor aan den Raad, om een bliksemafleider op den toren te plaatsen.

In 1804, 22 Feb., schijnt er brand in den toren te zijn geweest. Aan GERRIT DE JONG, ANDRIES NISTERS en RYK CRUYF, die zich bij het blusschen verdienstelijk hadden gemaakt, werd met een gepaste aanspraak van den President een zilveren tabaksdoos vereerd. Op de doos stond het wapen van de stad gegraveerd. Wederom wordt er gedurende verscheiden jaren geen melding gemaakt van den Toren. Op den 4^{den} Julij 1854 nam de Raad het merkwaardig besluit, om tot afdoende restauratie over te gaan. Aan de stadsfabriek werd opgedragen, het doen herstellen van het kleine torentje, aan den derden omloop van den L. V. Toren. Bijna ieder jaar werd een gedeelte van den Toren, die er zeer vervallen uitzag, vernieuwd. De verweerde steenen werden uitgehakt, nieuwe steenen ingevoegd, terwijl de sieraden in den Gothischen stijl en zooveel mogelijk van Bentheimer steen vervaardigd werden. Verscheiden jaren duurden de werkzaamheden voort. In 1877 waren zij afgelopen. Die restauratie was aan de gemeente op een som van meer dan gld. 26,000 te staan gekomen. In het *Verslag van den toestand der Gemeente* over het jaar 1882 leest men, dat er binnen een paar jaren eenige herstelingswerken vereischt worden aan de lichte steenen tusschenpijlers tusschen den tweeden en derden omloop, welke thans door ijzeren staven en knelbanden bij elkander worden gehouden, doch waartusschen de steen geheel verweert en vergaat. Volgens het Verslag over het jaar 1886 verkeert de toren, over het algemeen, in voldoende staat. Eerlang zal, voor zooveel betreft de tusschenpijlers en het à jour gedeelte, tot belangrijke vernieuwing moeten worden overgegaan, om te voorkomen, dat groote brokken steen uitvallen.

Amersfoort, 26 Mei, 1887.

ARENT VAN BUCHEL'S RES PICTORIÆ,
AANTEKENINGEN BETREFFENDE KUNST EN KUNSTENAARS.

DOOR

G. VAN RYN.

OP den 17^{en} Maart 1565 werd te Utrecht de man geboren, die als commentator van BEKA en HEDA'S: „Geschiedenis van het Utrechtsch bisdom” de meeste bekendheid heeft gekregen. In 1641 overleden, werd er, volgens het Tijdschrift van Utrecht, in de Geertekerk aldaar een graf-schrift voor hem opgehangen, waarin zijne rechtsgeleerde werkzaamheid zoowel als de arbeid aan BEKA'S werk werd verheerlijkt. Volgens de mededeeling van den Heer DODT VAN FLENSBURG en A. A. F. is er omtrent zijn leven betrekkelijk weinig bekend. In de gelegenheid uit 's mans eigen aantekeningen het bewijs te leveren van zijne groote belangstelling in al wat de hollandsche zoowel als de buitenlandsche schilderkunst betrof, is het, naar ik meen, niet ondienstig, om die aantekeningen door den druk algemeen bekend te maken.

Al deze aantekeningen zijn geschreven op reeds gebruikt papier, dat thans door tijd en vocht niet weinig heeft geleden. Nu doet een brief van hemzelve, dan een van zijn zwager VORSTIUS, dan weder een van WALRAVEN VAN ZOUDEBALCH daartoe dienst. Het schijnt mij toe, dat hoeveel hier ook reeds gegeven wordt, nog meer is te loor gegaan. Het is nauwelijks aan te nemen dat een man, die reeds in 1605 opschreef wat hem merkwaardig voorkwam, eerst weer in 1620 daarmee zou zijn voortgegaan.

VAN BUCHEL schreef zijn eigene opmerkingen en aantekeningen vrij onregelmatig dooreen, en tusschen uittreksels uit werken als VASARI, VAN MANDER, OPMEER e. a., waaruit

hij ter gemoetkoming van zijn geheugen uittreksels maakte. Veel kon er alzoo uit het handschrift weggelaten worden, en wat er overbleef werd gerangschikt in twee afdeelingen, als: aantekeningen over schilders, en aantekeningen over schilderijen en prenten, die hij zag bij enkele kunstliefhebbers of kunstkoopers van zijn tijd, wier oordeel hij niet zelden aanhaalt.

Stellig heeft hij nooit de bedoeling gehad ze uit te geven, gelijk ik het thans doe. Was hij daartoe overgegaan, dan zou hij het latijn voorzeker aan eene revisie hebben onderworpen, waartoe ik mij bij deze uitgaaf niet gerechtigd achtte.

Omtrent VAN BUCHEL'S leven, vóór hij als advocaat bij de Staten van Utrecht optrad, bezit men niet veel gegevens. BURMANS Trajectum Eruditum wordt in den regel nageschreven. Hij was een natuurlijke zoon van ARENT VAN BUCHEL, den oude, kanunnik van St. Pieter te Utrecht. Zijne moeder BRIGITTA EVERTSdr. huwde later met JAN RUYSCH, van wien zij weduwe was in 1590. De volgende aan zijne moeder gerichte brief verspreidt wellicht eenig licht over de wijze, waarop hij zijne reizen door vele landen van Europa maakte. Toen hij dien brief schreef schijnt hij secretaris van een of andere voorname familie te zijn geweest. Te betreuren is het, dat de schrijver in den brief noch den naam der familie, noch de plaats van afzending vermeldt.

Aen den Eersamen BRIGITTA, za. JAN RUYSCH ADR.
Weduwe, woonende in de

.....

Dat ick noch gesont ben, beminde, moeder en hebbe ick V. L. niet connen laten te scrijven, daer ick Godt aff dancke, ende hoope dat U. L. met mijn susters ende alle andere goede vrunden oeck bent. Voorts hebbe ick ontfangen een briefken van mijn nichte DE LANGE welcke mijn scrijft (soo mijn oock VAN DAM mette mont geseyt heeft), dat de Heer VAN BOXTEL haest wilde opwart reysen ende mijn nog wel soude begeeren met hem soe het soe gelegen ware ende ick met eeren hier vandaen conde comen, waervan ick hem seer bedancke, maer en soude dat met geender eeren connen doen, ende all hoe wel dat het soe is, dat, soo ick de gelegentheyt van te voren soo wel geweeten hadde als nu, ick de Heer VAN BOXTELS dienst soude geprefereert hebben, soo wast nochtans dat ick dies gans onseecker was ende mij aen den eersten begaff duer aengeven van VIANEN ende prijsens van sommige. Waer inne ick mij nu moet contenteren tot gelegender tijt. Want ick hier met geen consent en soude connen scheyden, en sonder consent ofte heymelick te verreysen soude mijn viantschap aen mijn heer maecken, en die geenre, die mijn ter goeder trouwen gerecommandeert hadden schaempte.

..... het welcke soo ick hoope, door mijne occasie sall. Wanneer ick hier etlicken tijt soo 't mij als dan niet beeter aen en staet mag ick met vriendschap scheyden; 't can oick comen, dat het tsindert die tijt verandert

en mij beeter dese staet aenstaet. Mijn vrouwe heeft mij beloofd een ander camere op te doen stellen, daer ick alleen mach sijn, want haer seyde nyet soo te connen scriven. Het is een goede vrouwe dan wonder nueswijs ende mijn Heer houdt wonder van hem selven. Het avancement is cleyn, daer ick sie, dat yemand van hunne dienaers (oick die daer over twintich iaeren hebben gewoont) mede gerecompenseert is, de proufijten noch cleynder soo dat ick mij daer niet op en sall connen onderhouden. Ick soude meer scriven dan de tijt valt mij te cort, soo SANTWIJCK terstond gaat verreysen met wiens iongen ick deesen brieff sende. Ick soude mijn nichte ende JAN RUYSCH oock gescreven hebben dan en hebbe de tijt nyet gehádt. Wilt desen anderen brieff aen DE WIT bestellen. Wilt dese quytancie mijn swager doen, soe hij het gelt van CORNELISZ ADRIAENSZ crijcht. Vaert wel en gruet mij mijn Swagers ende suster, Jonckheer RUYSCH met allen haer familie, ITTERVOORT, CORNELIS VAN WIJCK ende alle andere guede frunden. Mitter haest den XIIIJ Juli op den nieuwen stijl Anno XV XC

AERNT VAN BUCHELL, V. L.

Zoon, wes ick vermach.

Ik voeg hier twee brieven bij van BUCHELS zwager, den hoogleeraar in de geneeskunde E. VORSTIUS, die enkele aardige bijzonderheden voor zijne biografie en voor de zeden van dien tijd bevatten, en een brief van Jonkvrouw WALRAVEN VAN ZOUDENBALCH, die een proefje geeft van den stijl van stichtsche dames van hoogen stand.

Swager BUCHELL, Wij hebben gisteren U. L. brieff door den scipper on vangen, en daerbij alle hetgeene dat ghij met hem gezonden hebt. Wij sijn alle in redelijcken doene, dan mijn huysvrouw claecht seer, en heeft een moeilijcke dracht. Godt gheve, dat sij biede moeder mach worden, ick bin daer al wat in beswaert. De schout van Cortenhoven en is niet bij ons geweest ende de Valckenburgse merkt is al over, alsoo dat hij U. L. ende ons mit lueghen payt. Wij hadden ons rekeninghe op dat gelt gemaect. Want mijn huysvrouw twee bedden gecoft heeft, en daerbij is het Lettikant over gecomen.

Wouden daerom wel, dat gij ons mit brenger dezès 4 ofte 5 pond groot condet oversenden, naedien wij het grootelijcks van doen hebben ende die craem van mijn huysvrouw voor de handt is. Het cruysbeelt en heeft..... noch niet con..... aen veelen alhier..... GOORLE en begeert het oyck niet. Wij sullen ons beste doen. Ick sende U. L. hier wat saet voor Tulipans voor ons Cousin GERRIT JANSZ, wilt hem seggen datt D. CLUSIUS mij die heeft vereert, ende sijn van de allerschoonste. Ick hadde U. L. veel te schrijven dan den tijt en lijdt het nu niet. Prima occasione.... de rebus..... tecum agam. Mit haeste desen XVII^{en} Septemb. 1601.

V. L. dienstw. Swager

E. VORSTIUS.

Salutabis conjugem et
reliquos amicos omnes.

..... Wijsen discreten Mr. ARENDT VAN
BUCHEL, Advocaet voor den Hove van Utrecht
op de nieuw graft bij de Brigitten.

Swager BUCHELL, Ick zende U.E. hier in geslooten de somme van negen ende vijftich rijnsche glds. te weeten 34 gl. van de lijffrenten tot Delff, waer aff getrocken zijn de 7 gl., die ick aen BASSEN verschoten hebbe. Noch 25 gulden die ick sende omde stoelen te betaelen, die mijn huysvrouw aldaer heeft laeten maecken, maeckt samen 59 gl.

Het gelt van JAN VAN STRAETEN en hebben wij hier niet ontfangen, noch JACOB PIETERSZ en heeft daer oyt van vermaent, daerom zal U. L. dat aldaer van STRAETEN selfs ontfangen..... gereedt sijn zende die mit eerste gelegenheit mit het huyffken van PETRONELLA en het paruyck van mijn huysvrouw. Wilt ons mede laten weeten off u.l. die 220 g. aen den camelaer op lijffrenten gedaen heeft ofte niet.

Reliqua hic more solito se habent. De obsidione Graviensi incerta adhuc omnia Hostis in propinquo est et ne discriminis plena videre. Si fieri potest cum Uxore hac...

.....
Lugd. Bat. 1602. 15 Aug. Totus affect.

E. VORSTIUS.

Weet Lieff neeff als dat mijn op huyden geseyt is van een mecht voor mijn die van CUYLLENBURCH van geboerte soude sijn ende TOENKEN, die vrou van CULLENBURCH, soude haer meu sijn, ende wort hier seer gepressen, ende souden hebben gewoent in een brouwerij ende drye jair tot een die vettewary houdt veyl, hier bij die Raetheer LOEN, daer sij grooten arbeyt gedaen heeft, ende oock soude sij ander halff jaer gewoont hebben tot die Raytsheer LOEN, dat mijn qualyckstx aen staedt, dan nyet te min begeer off gij er te Cuyllenburg eens na vereyssen wilt mit den eerste mijn sulckx bescheyt of scrijven. Sij heyt MARIJ ende TOENKEN VAN CUYLLENBURCH is daer meu over. Mij is lieff als dat het Godt danck nu te Cuyllenburg weer wel gaet. Wij sijn hier versien ende verwachten noch meer, dan Godt hoep ick sal ons hulp sijn. Mijn man laet u wetten datter nouwelijck torff in Utrecht en is te krijgen. BUREN heeft u van daech hier gesocht en moet U.....
..... saecken met sal. Ick begeer gij nyemant van de mecht en segt dan mijn susters. Laet mijn soo haest bescheyt wetten als gij moecht. Mijn man en ick gebieden ons aen mijn susters en U huysvrouw ende MAY. Blijft Godt bevolen.

Wt Utrecht Den XXV Febrewarij.

U nijcht WALRAVEN VAN ZOUDENBALCH. 1)

Desen bryeff zalmen geven
JAN RUYSCH ADRYAENSSZ,
Myn Lieff neeff tot

Cuylenburch.

Den bringer sijn Loen.

1) Zij was de echtgenoot van JOHAN RUYSCH VAN PIJLSWEERT.

A. BIOGRAFISCHE AANTEKENINGEN OVER SCHILDERS.

ANT. BLOCKLANDUS, Delphus, tabulas decorabat, cuius dum varia distincte refert nova signa colore. Cedit Apelles a Cyprio picta manu. Decori etiam suis fuere Amsterodamo oriundi THEODORUS BERNARDI, TITIANI Veneti discipulus, et JODOCUS JOHANNIS, statuarius, quorum hic spirantes finxit de marmore vultus, ille oculos pictis fallit imaginibus.

HENRICUS TER BRUG, pictor Ultrajectensis mortuus initio novembris 1629.

ABR. BLOMMART. Magni nominis apud omnes precipuè exteros, cuius artem frustra verbis conetur aliquis extollere, quod opera eius et facta videamus, tam excellentia ut omnia reprehensione sint maiora et quod cum prisca saeculi operibus componi possint. Inventione est uber et varius, dispositione (quod artis vocabulo „ordinantie" vocant) venustus, colorum distinctione vividus, ceterum omnibus in pictoria dotibus absolutissimus; quamvis seipsum in dies adhuc superat et cum virili aetate quum crescere ei incipit in eodem ars ipsa pingendi haud exiguum faciat incrementum.

AEGIDIUS CLAESSONIUS, pictor domesticus ALEX. FARNESII..... placent ducis, exinde sequentium gubernatorum, demum archiducum pictor; habuit duos fratres ANTONIUM et PETRUM, in eadem arte excellentes.

CORNELIUS CORNELII, Harlemejus, praestantis in hac arte industriae vir et quem Batavi non verenter praeferre omnibus huius aevi pictoribus. Attamen est ille superiores in inventionis praesertim dispositionibusque gratia, verum coloribus apte collocandis pingendisque nulli profecto secundus, ita eius pictura vita ipsa non specimen dare videntur. In florida est aetate.

J. W. 1)

Ponendus hic quoque KETEL, pictor non ignobilis, felix ad presentandum ad vivum lineamentis. Adhuc vivit.

HENRICUS VLTRAJECTINUS, 2) statuarius nobilis, qui ob singularem in arte statuaria peritiam Amsterodamum a S. P. Q. Traiecto vocatus ibidem publico honorario detinetur.

Fuit et AERTGEN VAN LEYDEN, summi ingenii pictor, a summis sui aevi pictoribus magni aestimatus. Natura erat humilis et de se parum sentiens sed arte insignis; quodam tempore bene potus intempesta nocte properans solus domum in aquis vulgo de Vuldere grafte perijt homo longiori vita dignus

J. W.

Vidi eius tabulam unam de pluvia mannae apud BONAVENTURAM VULCANII.

1) De persoon, dien VAN BUCHEL hier blijkbaar aanhaalt, is een ons onbekend auteur.

2) HENDRIK DE KEYZER.

ISAAC OLIVIRIUS ¹⁾ in Anglia Francogallia habet filium 13 annorum divinum admodum patrisartem imitantem.

LUCAS LEYDENSIS tam excellentis in arte pictori ingenij et merito orbi prepondebeat sine . . . artificis seculum artem ipsam spectes utroque jure laudatissimus eo namque tempore floruit quo fere artes hae elegantiores omnes despectae et pessumdatae ut ab hoc uno quem fonte amnes sui cursus auspitium sumunt, sic pictor Hollandici suae institutionis seminaria hauserint huius opera tanquam exemplaria singuli secuti. Videre est in urbe Lugdunensi in publica domo tabula ab eo picta referens 12 apostolos, opus omnium iudicio aeternitate dignum ²⁾. Multos habet visitatores et viros principes et reges (Danum aiunt). Cuius viri visendi gratia non piguit ALBERTUM DURERUM per Germanias Lugdunum descendere. MICHAEL ANG. BONARATO (BUONAROTTI) non semel literis ab huius patre flagitavit filium hunc suum in Italiam uti mitteret, spondere se intra paucos menses inspectis ab eo antiquitatibus eo usque eum progressurum ut primus eius artis in Europa haberetur. Neque in hac tantum arte excelluit sed et calcographia, qua historias et varias inventiones ad vivum in aes incidebat, adeo venuste et tam subtilibus lineis ut in admirationem nedum hodie ingeniosissimi quivis inducantur.

Moritur Leodii LAMBERTUS LOMBARDUS, Leodiensis, pictor percelebris, qui ultra artem pictoriam architectus fuit praestantissimus et simul peritissimorum pictorum magister et efformator, ut FRANCISCI FLORI et HUB. GOLTZII, Venlonii.

Abstulit ille inter primos rudem illam et stupidam pingendi rationem longeque venustiore ad antiquitatis percepta restituit et incoluit. Huius LAMBERTI vitam, mores ingenium libello particulari descripsit dom: LAMPSONIUS, in litteris absolute doctus.

ANT. MORUS obiit Antwerpiae anno ante direptionem hispanam, annos natus 57, qui um nepoti ex filio omnes suas reliquisset picturas et notata sub fidei commissio POJIDAMANTIS, statuarii, et EGID. COGNETI, ipso mortuo cum tandem et COGNETIS Hamburgae obiisset, quosdam libros in quibus ille quaedam notaverat quosdam quoque imagines DURERI et aliorum ad filias MORI pervenerant, quos sed non tanti momenti vidi Ao. 1604 20 Februarii, ubi inter alia conceptum Adonidis mortui quem pinxit Antwerpiae in Basilica Senatoria cum ei obiceretur a F. FLORO inventionis de nullius quamvis neque is tantopere probetur ad vivas imagines cero exprimendas omnes fere sui aetatis superabat.

JO: NAGEL, Harlemejus, cuius praecipue laus in pingendi celeritate et inventionis facilitate non sine venere et gratiis consistit. Versatur huius ingenium potissimum in depingendis locis rurestribus quos non tam vivide quam ingeniose exprimit. De eius celeritate hoc affirmare audeo me vidisse eum una die hiemali et inchoasse et absolvisse tabellam

¹⁾ De Engelsche miniatuurschilder ISAAC OLIVIER.

²⁾ Zou VAN BUCHEL zich hier hebben vergist met de bekende schilderij van 't oordeel? Of zou daarbij inderdaad nog een ander schilderij hebben gehangen, niet minder geacht dan het eerste

XLIJ libb. flam. quin ipsum audivi affirmantem, tribus horis tabulam pinxisse rudem quidem, ut existimare est, sed non invenustam si colorationem et dispositionem spectes. Homo est divino ingenio sed controversae gravitatis. J. W.

Nuper periit summa in miseria et paupertate nudam relinquens uxorem et liberos.

Molitoris etiam Leidensis filius ¹⁾, magni fit sed ante tempus.

PET. PAUL. RUBENIUS et ISABELLA BRANTIA uxor eius. In novellis Octob. med. refertur RUBENIUM pictorem obiisse. Nescio an in Hispaniis 1628. (est error).

ELIJAS VELDENUS pictor elegans sed levis, habitat nunc Hagae.

MARTIN DE VOS PETRIFIL, Antwerpiensis pictor egregius, multiplicis conventionibus, geb. 1519, gestorven 1603.

PETER DE VOS sijn broeder was oock een goet meester ende uytnemende schilder. Sijn vader PETER was van der Goude.

JOACHIMUS DE WAEL, ²⁾ Ultraject. pictor egregius et celebris nisi quod neglectius et remissius artem exerceat, venusta alioqui et variae inventionis quod testantur eius opera quae non exiguo praetio quotidie distrahuntur, hic praeterquam quod pictoriam exerceat plastica. Adeo excellit ut maximam ex ea laudem iamdudum a magnis et summis ingeniis sit consecutus.

B. AANTEEKENINGEN BETREFFENDE KUNSTWERKEN.

1605 Junio vidi apud H. HONDIUM, Lugduni, manu signata GOLTZII, BLOMARTIJ ARNOLDI FULLONIS, qui et de Leyde, LUCAE LEYDENSIS, SRANGERI, JOANNIS JORDANI picturas et rurestres juniores SAVORY et QUIRINI ADRIANI. Apud alium vitrarium vidi LUCAE simulacrum pingentis D. Virginem LUCAE CUNST pictoris non inelegantis.

Vidi apud FERERIUM ³⁾ een crucifix van BREUGEL admodum divine pictum frequentibus admodu. calis cum fenestris ex colore aqueo. albidine temperatum fenestres, vero superius sive exterius erant oleo depictae albo nigro coloribus annus erat 1559. GOLTZII Danaë annum habebat 1603; vidi ibid 2 feminas a WENCESLAO COBERGERO in Italia factas, excisas Antwerpie ex quadam altari, SCORELII picturam LUDOVICI VANDEN BOSCH, CORNELII et BLOMARDII Narrabat idem GOLTZIJ infortun. ymicum nam mira quaedam sibi persuaderet de vitro quem in igne habuerat aliquandiu atque contemplandi gratia propius adhiberet vultum eo disrupto pene alterum oculum perdidit.

¹⁾ Het is niet onbelangrijk hier aan te teekenen, dat deze getuigenis over REMBRANDT geschreven stond op het blaadje, waarop tevens wordt melding gemaakt van ELYAS (sic) VELDENUS en van BUCHEL'S bezoek bij den Rector SCREVELIUS te Haarlem (zie hierna), en dat het schrift het meest overeenkomt met dat van aanteekeningen van het jaar 1628.

²⁾ WTTWEAEL.

³⁾ Te Leiden woonde in 't begin der XVIIe eeuw een schilder JACOB FERRERIS.

1620. Tot VALCKIER ¹⁾ bij St. Antonis-poort t Amsterdam gesien eenige schilderijen bij hem seer net gedaen, eenige oock na het leven, en waren daer onder een Adam en Eva cleyn, ende een groot stuck daer Christ seyt tot de kynderkens comt tot mij etc. wesende de patroon, sijn huysfr. en de kynderen daer inne na het leven ²⁾).

Tot ABR. VANDE VOORT ofte CORNELIS VANDE VOORT na het leven de jonge POLIANDER en sijn huysfr. soo groot als het leven hebbende een pluim... in de hant voor de son, met een goude lakense borst; noch de General REAL tot de voeten, ende een groot getal andere; daer was mede een stuck van een mans ende vrouwentronie so groot als het leven, seer schoon bij CC VAN HAERLEM. 1619.

1621. (CORN)ELIS ENGELSZ ofte EGBERTSZ, ³⁾ scilder tot Haerlem, is noch vermaert (Ik he)bbe van hem gesien tot Leiden een cuecken ende de tronien (van) SCREVELIO, nuper Rector tot Haerlem, en MARIA, sijn huysf. vande (TEY)LINGEN cuius patris et avi AUGUSTINORUM ibidem spectabantur (ef) figies, ut et FORESTIJ med. iuniore aetate ab HEMSKERKIO (de) pictam similitudinem, mit een muts seer aerdich, hij was oom van SCREVELIJ huysfr. Item een memori tafelken van een seer schilderijken van goeden ouder waer in een maria beeldken met sommige kijnderkens; oock een schoon landschapken (met c)aeboutgens en cleyne beeldekens, op de dooren stond oock aerdich na het leven geschildert den ouden AUGUSTIJN VAN TEYLINGEN (en sync) huysfrou, men meent dat het van den ouden MOSTERT mocht (sijn) sed incertum id, het landschapken heeft geen verneringe... apud eundem seqq: Iuditium Paridis K(AREL) M(ANDER) seer aerdich van.... een schilderijken met cleyne schone naecte beeldekens schinende een Acteon te willen sijn. Een Judith van RUBENS hebbende het hoofd van Holofernes, dat aerdich de doot uytbeelt. Een tronie van den JONGEN PIER niet onbequaem, een tronie van SCREVELIO cleyn, seer wel gewerckt tot Haerlem. AUGUSTYN VAN TEYLINGEN IUNIOR bij KETEL gedaen met een hoet. Een lantschap van CONINCXLOO, daer ESAYAS VANDE VELDE de beeldekens in hadde gemaect. Van BLOEMART een stucxken, van BLOCKLAND 3 charites, noch een stucxken van VROOM (?) heel aerdich.

De houtprenten Apocalypsis van ALBERT DURER sijn na andere noch ouder gedaen.

Totten borgermr. BOOMS tot Leyden op de Bredestraat een fray Marienbeeltge met een kintgen ende Joseph van SWARTJAN, een Bachus en Ceres van CC, ⁴⁾ een cuecken van LANGE PIER.

Tot BUYCK op de Vlaemse plaets, een naecte vrouwe leggende met het hoofd in een oorcussen, seer levendich, bijcans als 't leven van DIRCK BEERNTS; noch een lantschapken van denselven.

1) WERNER VAN DE VALCKERT.

2) Nu in het bisschoppelijk Museum te Utrecht.

3) VERSPRONCK.

4) CORNELISZ CORNELISZ V. HAERLEM.

Rector SCREVELIUS monstrabat et suam effigiem ab HALSIO pictore Harlemensi in tabella pictam¹⁾ admodum vivide, a quo et pictus SCRIVERIUS ad quam picturam eundem in aere expressit VELDIUS cuius mihi geminam effigiem dedit.

Vidi et eodem tempore OVERBEKII ac conjugis effigies penna optima similitudine expressas a BALIO,²⁾ qui et veterem imaginem foeminae iuenculae sed habitu anum referentis SCREVELIO pinxerat adeo genuina expressione ut non huius saeculi picturam jurasses.

A GOLTZIO tum vidi expressam penna imaginem nudam vel pietatis vel veritatis.

SCONAEI etiam pictum vultum habebat. SCREVELIUS et alias tabellas ad imitationem BRUEGELII pictas a quodam Harlemejo pictore.

BRUEGELII imitatiunculas etiam vidi a quadam puella factas non infeliciter.

Het stuck van HUTER, dat ick a°. 1621 bij hem hebbe gesien van BLOEMART gemaect is redelicken groot, wezende een carsnacht., waer in sijn tronie compt tusschen de twee harderen na het leven.

Ick hebbe gesien een schoon stucxkens (sic) dat G. SADLER heeft gedaen nae ALBERT DURER; men seyt de plaet te sijn bij den Keyser.

WIERICX heeft gesneden een Christus van den cruce leggende, daer Maria voor staet na een Italiaense prent van RAPHAEL, dat van mij heeft BOYSSENS

De Venus cum Adonide et puero bij den jongen SADLER gesneden compt nae een oude prent.

1622. Apud BOISSENS te Leyden vidi veel teekeningen van Lantschappen en andere als van LIER, COCK, AELST, GRIMMER, SAVORY, CORNELIS EGBERTS, SCHOOR³⁾, PALMA, BLOEMAERT, CORNELIS CORNELISZ, GOLTZIUS, SWART JAN VAN GROENINGEN, AERTGEN V. LEYEN, LUCAS, BOL, BRIL, HEEMSKERCK, ROTTENHAMER, SADLER, ALTDORF, GEYN, KETEL, BLOCKLANT, MICHEL JANSZ., HUPSCHE MARTEN, eenige Italiaense aliaque prope infinita.

Sommige dingen heeft ALBERT DURER gecopiëert vuyt enen ouderen snider teyckenend met een W.⁴⁾ als is, het prent groot van den ridder vrou en andre onder de voet, oock het cleyne fortuyntge.

Noch teyckeningen ibid gesien van MAUBUIS, ende twee tronikens seer aerdich van waterverwe van LUCAS VAN VALCKENBORG als BOISSENS meende, hoewel sij gedruet sijn op de naeme VAN BRUEGEL.

Sijn van RAPHAEL het iuditum Paridis, sed de meo dubitatur an sit principale p. MÆ⁵⁾

1) In 1626.

2) DAVID BAILLY.

3) VAN SCOREL.

4) WOHLGEMUTH.

5) MARC. ANTON.

vidi de eiusd. concubits nudam nimpham; het stucxken ad S. Marcum Rome, S. Celilien, des princen verdroncken soen ex vote volgenden gesusciteert, dat men meent TOBIAS metten engel te sijn, alle van RAPHAEL.

Teyckeningen van MOMPER en eenige fraye Lanschappen, bergen en ruïnen van Romen van een duyts wonder aerdich gedaen.

Het Venusgen naect met Cupido alleen van RAPHAEL, Keyser KAERL van ÆNEA VICO groot, en een groot houtprent gecoloreert van VANNIUS in 2 stucken. Teyckeningen noch van POLIDORUS, van CANDIDUS, MANDER, VROOM, VELDE, van FRANS FLORIS, C. VAN DEN BROUCK, FARNESE, ROUEN, PARMENSIS.

Het paasschen van ALTDORP wort uytgegeven voor ALBERT DURER en is noch nasnede.

Vidi de MAX. I. Imp: van ALBERT DUR in hout bijcans als den mijnen, die s(onder) naem ofte teycken is.

Een passie van houtsne in 8°. J. P. S. Item de passie van MARTEN SCHON in koper.

De goden van J. C. B. puto plures quamvis BOISSENS 20 haberet. JUL. BONASORIUS erf. van RAPH., ende de meeste dingen van hem uytgegeven sijn vanden selven R. Het satirken dragende een naecte vrou is oock van R.

Swarte JAN comt seer op SCHOREELS maniere van schilderen. Vidi etiam LEONARDI THIRII vel THEODORICI historiam Jasonis multis in ambo emblematis ornata non inscite PARMENSIS et ROUSSIS more. Huius . . . VERMANDER non meminit. Sunt etiam huius metamorph. imag. in ligno et alia in aere itid. emblemata. DURERI decollationis Johannis imagini aliae additae sunt quae non habeo. SWARTE JANS Leven van S. Johannis Baptiste. De ijsere oude platen sijn met een beytel gesneden.

Noch gesien eenige staende beelden bij BOYSSENS, die wel gedaen waren, ende noch 2 donsijnen silueren tellioren, waerop hij verscheyde duytsse veersen in de circumferentie gesneden hadde, die toequaemen eenen, die wel 80000 gld. hadde geboden voor de heerlickheyd van Catwijck, et is putatur PAUWIUS, pensionarius Amsterodamensis, cuius ille adfinitate gaudebat et promotus fuerat.

De ruyters van S. JAN in hout gesneden sijn seer aerdich doch sonder naem.

Apud advoc. BACKER, Leiden 1622 in Mayo, vidi een tronie na het leven van TOUTIAN (TITIAAN) geschildert, en een ander seer excellent van HANS HOLBEIN, schilder vande dodendans, a cuius manu ibidem een waterverfken vanden selven dans, dair de predicant opten stoel staat ende de doot achter hem, seer aerdich ende schoon van coleuren, adeo ut dubitur an eius erit vel copia ab alio facta ad eius exemplum a quo . . . arum differt inventione. Vidi apud eundem virum verscheyde Lantschappen van ESAIAS VANDE VELDEN seer aerdich, princepael in figuren, een schoon peert van ROELANT VAN SAVORIJ, een tronie ut dicebatur van MAUBUIS, van OLIVIER eenige verlichterie, een charitas, een meyspel van Engelse vroukens ende jongman na het leven in Engellant gemaect, (hij is

nu doot); een lantschap seer aerdich van FBOL en eenen van BOELS, sijn schoonsoon, mede verlichterie, eenige tronien van CAY, ¹⁾ ende een tronie met naecte borstgens van F.FL. ²⁾ Petemoey DRIEL was oock niet onbequaem geschildert in een stoel van verschoten frater professoris vernaculi.

De oude tronikens in prent vuytgegaen ende diemen BRUEGEL toeschrijft, waer van ic 2 principaele van waterverve seer aerdich gesien hebbe bij BOYSSENS te Leyden, meende deselve B. te sijn JOACHIM PATENIER, van Dinant. Den ALBERT DURERS triumphwagen is bij LIEFRINCK nagesneden in hout. Een tronie van HUBERT GOLTZ is seer raar. De hant van GOLTZIUS met de penn gedaen is seer aerdich gedaen, en is mede bij BOYSSENS; meene den mijnen copie daer naer te sijn.

De groote stucken om hoghe van Sante sijn alle bij COERT ³⁾ gesneden, doch bij sommige gecopieert, als het een bij mij sijnde. De ontleding van Mars als de mijne meent de principale, ego dubito quod viderim cum notis et nomine inventoris. Putabat de groote hemel mede van ROUS te sijn.

De bello Ro. cum Pyrro et elephantis is tweemaal gesneden bij COURT, ⁴⁾ eens sonder naem, maer nochtans van de selven eer hij in Italien quam. Vanden groten hemel bij COURT gesneden is een cleynder copie, quam habeo bij de SADLERS gegeven.

..... JAN VAN GROENINGEN leefde bij tijde van SCOREL, dien hij seer volchden, hebbe eenige houtprenten van hem gesien.

Den Satir van BENASO gesneden is van RAPHAEL; met een nympe.

Den triumphwagen van A. DURER is bij LIEFRINCK t'Antwerpen na gesneden.

De deuchden van L. VAN LEIDEN sijn sijn leste prenten, wat na de Italiaensche manier treckende, maar werden weyniger geacht.

De ridder met sijn vrijster is eerst gesneden bij een die sette W ende bij A. D. ⁴⁾ gecopieert, als oeck het cleyn fortuyntgen.

Den Goliath ende Davit is bij RAPHAEL geteickent ende van een, die het druyfken sette, na gesneden; is noch eens in koper en eens in hout met coleuren.

De brune tronie, die bijden Hercules staet van GOLTZIO, is JAC. SAVARIE. ⁵⁾

De bruynste bootschap van TOUTIAN meende BOISSENS te sijn copie, als de prent van RAPHAEL met de Machabeen.

MAR ⁶⁾ en M. RAVEN, meende hij diuers, doch anderen één te sijn.

BOYSSENS meent, dat het oudt gecrast goet sijn van een. . . . GENOA. ende den Acteon, die ick hebbe, van RAPHAEL.

1) WILLEM KEIJ.

2) FRANS FLORIS.

3) CORNELIS CORT.

4) WOHLGEMUTH en ALBERT DURER.

5) BARTSCH 143.

6) M. A. R. (MARC. ANT. RAIMONDI) en M. RAVEN (MARCUS DE RAVENNA)

Gesien tot SCHELLINGER de brulof van Cana Galileen geschildert bij ISAAC CLAESZ., 1) waer inne hij sijn selfs hadde naert leven geconterfeyt in gedaente eens speelmans en ALBERT MARTENS met sijn eerste hvysfr. en eenige kinderen, die hem tselve hadden doen maecken, weseñ een wijncoper, in de Camptoon.

De stucken van RAPH. DURBIJN, gesneden van M. ANT, als de kinderdode en Juditium Paridis hielt VISSCHER elcx op 3 gl.

Den rijckeman van HEEMSKERCK in opstaande fol. w(ordt) veel geacht, is gesneden bij CORNELIS BOS.

De passie van HEEMSKERCK selfs geëtsch, is oock in estime.

Een houtstuck lanckwerpich van PARMENSI, seer geacht.

De dansen van ALDEGREEF sijn 12 int getal eñ werden schoon sijnde elcx tot 2 schell. geacht bij VISSCHER.

Deselve hout de goden van BINCK voor 6 sch.

De dingen van ISRAEL²⁾ insgelijcx

In maio 1628 apud OVERBEKIUM Leidæ vidimus præter picturas RUBENII, BAILLY CONINCXLOTII, PORCELLII, VELDENI, SAVORY, VRANCII, castra Ostendana elegantissime expressa, ac I. S. B. rurestrem,

1631 in Junio vidi a LUCA CRANACH depictas duas foenimas ad vivam fere magnitudine non inscite pictas, nudas omnino, quarum una Justitiam altera Charitatem exprimere voluit. Apud SCHUERMANS.

OCTAVIANUS STRADA picturam exhibet JOHIS S. Imp. Constant. Paleologi hisce literis ΕΡΓΟΝ ΤΟΥΤΗΝΙΚΑ ΣΩΓΡΑΦΟΝ circa annum 1380. Huius etiam ibidem aurea moneta vidi sculptam effigiem a GEINIO.

1) VAN SWANENBURGH.

2) VAN MECKENEN.

AANTEKENINGEN OMTRENT EENIGE
DORDRECHTSCH E SCHILDERS.

DOOR

G. H. VETH.

OEN ik bezig was een onderzoek in te stellen omtrent het leven van den beroemdsten der Dordrechtsche schilders AELBERT CUYP kwamen mij van zelf ook aantekeningen onder het oog omtrent andere meer of minder bekende kunstenaars.

Onder het verzamelen daarvan werd het verlangen bij mij geprikkeld naar verder onderzoek en zoo verkreeg ik een tal van aantekeningen bijeen, die ik meende dat voor de liefhebbers en de beoefenaars der kunstgeschiedenis eenige waarde zouden hebben en ik stelde daarom aan de redactie van *Oud-Holland* voor ze van tijd tot tijd in haar Tijdschrift op te nemen.

Zij zullen dan eens zeer kort, dan wat meer uitgebreid zijn, al naar mate van het door mij omtrent de te behandelen personen gevondene en de meer of minder belangrijke plaats, die zij als kunstenaar innemen.

Om voor mij zelve eenigen leiddraad te hebben, zal ik mijne mededeelingen doorgaans geven naar alphabetische orde, zonder mij evenwel daaraan onvoorwaardelijk te houden, vooral niet wat de voornamen betreft. Het zal toch voorkomen dat van meer dan een lid van dezelfde familie gesproken wordt en in dat geval is het zeker rationeeler, dat ik den geboortetijd als het alphabet volg, terwijl ook andere omstandigheden er toe kunnen leiden, dat ik het beter acht die volgorde te verlaten.

uit de omstreeks dien tijd gedoopte CORNELISSEN zelfs bij beraming geen keus te maken wie de bedoelde wel mocht zijn. Intusschen vond ik de volgende huwelijksproclamatie op 5 October 1653,

„Sijn getrouwd alhier „CORNELIS BISSCHOP schilder j. m. woonen aan 't Groothoofd.
„den 26 Oct. 1753 „GEERTRUIJE VAN BOTLAND j. d. woonen bij den Boom.
Beijde van Dordr.

Ik laat hier eenige aanteekeningen uit het doopboek volgen omtrent de uit dit huwelijk geboren kinderen, om te doen zien hoe verschillend de familienaam geschreven werd en nam daarbij op de zonen die schilders werden en waaromtrent eenige aanteekeningen volgen.

	<i>Ouders</i>	<i>Kinderen</i>
„1655. Mei 11.	CORNELIS BISSCHOP en GEERTRUYT VAN BOTLANT.	CATHARINA.
„1658. Febr.	CORNELIS BUSSCHOP en GEERTRUYT VAN BOTLANT.	JACOBUS.
„1668. Maart 21.	CORNELIS BUSSCHOP en GEERTRUIE VAN BOTLANE.	SARA.
„1670. April 9.	CORNELIS BUSSCHOP en GEERTRUYT VAN BOTLANT.	ABRAHAM.
„1672. Julius 27.	CORNELIS BUSSCHOP en GEERTRUYT VAN BOTLANT.	CORNELIA.

In de rekeningen van den zoosten penning over de stad Dordrecht vnd ik in 1667 CORNELIS BISSCHOP, schilder. X £

In 1668 „CORNELIS BISSCHOP X £.” „Memorie,” werd aangenomen als bij fol. VII, en op fol. VII is bij een post aangeteekend „Werd aangenomen voor memorie „en sal getracht werden om daarvan ijets te conne consequere, door een persoon daertoe „bij de Ed. Achtb. Heere Borgem. te committeere.”

In 1669 CORNELIS BISSCHOP X £ met dezelfde aanteekening.

In 1672 „CORNELIS BISSCHOP, schilder” maar zonder dat er een bedrag bij is uitgetrokken.

Deze aanteekeningen geven geen groot denkbeeld van zijn vermogen; maar hij had ook een groot gezin, volgens HOUBRAKEN liet hij bij zijn overlijden op 44 jarigen leeftijd elf kinderen na. De tijd van dit overlijden is door H. juist opgegeven, want ik vond in het register der dooden op Januari 1674. „Den 21° een baer bij de Wijnbrug „voor CORNS. BISSCHOP *Schilder.*”

De heer A. VAN DE WEG, Archivaris van Dordrecht, verschafte mij den volgenden zakelijken inhoud uit het testament van BISSCHOP, voorkomende in het Weesboek 198. „Bij acte van 20 Januari 1674 gepasseerd voor den te Dordrecht residerenden Notaris „GIJSBERT DE JAGER en getuigen, hebben CORNELIS BISSCHOP *Schilder* en GEERTRUIJ „VAN BOTLANDT zijne huisvrouw, te Dordrecht elkander over en weder aangesteld tot „voogden over hunne na te laten onmondige kinderen, met seclusie der weeskamer uit „hun erfhuis.”

BISSCHOP moet blijkens den datum van zijn overlijden dit testament op zijn sterfbed hebben gemaakt.

Hij was leerling van FERDINAND BOL, doch schijnt zich in zijn eersten tijd nadat hij die leerschool verlaten had, vooral bezig te hebben gehouden met het beschilderen van in hout uitgehakte beelden, die in hoeken of portalen geplaatst werden, om voor levende wezens te worden aangezien. Later wijdde hij zich met goed gevolg aan het portret. Volgens HOUBRAKEN was er menig kunstig portret van hem in Holland, Brabant en Zeeland te zien. Hij heeft ook historie of genrestukken vervaardigd, waarvan er een, een kaarslicht met 2 of 3 beelden, door hem aan Koning LODEWIJK den XIV voor een aanzienlijke som werd verkocht. De Koning van Denemarken wilde hem tot hofschilder aanstellen. Doch de dood van BISSCHOP verijdelde dit plan. ¹⁾

Een zeer merkwaardig werk van hem wordt in de regentenkamer van het Gast- of ziekenhuis te Dordrecht bewaard. Dit stuk stelt voor de 5 regenten en 5 regentessen van dit gesticht in 1671, benevens den heelmeeester. Het doek is hoog 1.11 breed 1.83 M. De portretten waaronder dat van Mr. CORNELIS DE WITT zijn zeer goed geschilderd, en waren zeker van sprekende gelijkenis. Het bijwerk en inzonderheid den achtergrond, die ook misschien door bijwerken bij restauratie geleden heeft is van minder waarde. Uit de rekening van het gesticht over 1670/71 blijkt dat CORNELIS BISSCHOP voor zijn werk *f* 225 ontving. Het schilderij prijkte vroeger boven den schoorsteen der Regentenkamer in het gesticht in de Vischstraat. Toen deze kamer in 1812 bestemd werd tot verpleging van zieke krijgsgevangenen werd het naar den korenzolder gebracht. In 1817 liet de Rentmeester DIRK CRANS het schoonmaken omlijsten en weder ophangen. Toen het gesticht uit de Vischstraat naar de vroegere schuttersweide, thans het Beverwijksplein werd verplaatst, werd het in de nieuwe regentenkamer geplaatst, nadat het door den kunstschilder J. RUTTEN voor *f* 26.50 was gerestaureerd. ²⁾

Dordrechts Museum kocht onlangs een door C. BISSCHOP vervaardigd portret van een schilder, misschien van hem zelf. Eigenaardig van toon en uitvoering. Het is gemerkt C. BUSSCHOP 1668.

De heer A. BREDIUS maakte mij deelgenoot van een paar door hem verstrekte mededeelingen, die ik hier laat volgen.

Dr. W. BODE zag in 1879 bij een kunsthedelaar in Londen eene schilderij voorstellende: Een kamer waarin een jonge vrouw, die appelen schilt. Door de deur ziet men in een hoenderhof (Hühnerhof). *Ein recht tüchtiges werk!* Etwa zwischen P. DE HOOGH und HOOGSTATEN, gem. C. Busschop, Fecit 1667.

¹⁾ HOUBRAKEN D. II bl. 220 en volg.

²⁾ Zie ook over dit schilderij de Nederlandsche Kunstbode 1875

In eene particuliere verzameling ontmoette Mr. GUSTAV MULLER, conservator van het Museum te Dresden, een Schilderij voorstellende het gezin van een kuiper, gemerkt:

cor.^{d.} Bisschop:
fecit:

Nu de aandacht opnieuw op hem gevestigd is zullen wellicht hier of daar nog wel meer werken van dezen blijkbaar verdienstelijken schilder aan het licht komen.

III.

JACOBUS BISSCHOP.

Hij was de oudste zoon van CORNELIS en werd, zooals ik in het bericht omtrent dezen aantekende te Dordrecht gedoopt in Februari 1658. JACOBUS was dus bij het overlijden van zijn vader nog geen 16 jaar. Zeker had hij van dezen zijn eerste opleiding in de kunst ontvangen. Hoe jong ook, schijnt hij o. a. door het beschilderen van beelden in navolging van zijn vader, veel tot onderhoud van het gezin te hebben bijgedragen. HOUBRAKEN aan wien ik dit ontleen¹⁾ verhaalt verder dat toen JACOBUS de zorg voor het gezin aan zijn jongeren broeder kon over laten, hij zich ter verdere bekwaming vooral in het kamer- en zolder beschilderen in de leer begaf bij August Terwesten.²⁾

Dit bericht wordt bevestigd door hetgeen men vindt in de boeken der Haagsche Schilders Confrerie. Immers staat hij daar op 1687 als leerling van TERWESTEN aangeekend.³⁾

Na volbrachten leertijd schijnt hij zich weder in zijne geboortestad te hebben gevestigd. Ik vindt hem toch in 1696 en 1698 als een der hoofden van de Confrerie der fijschilders te Dordrecht compareerende voor de *Camere judicieel* ten einde gehoord te

¹⁾ D. II bl. 222.

²⁾ IMMERZEEL noemt JACOBUS BISSCHOP bij vergissing leermeester van A. TERWESTEN.

³⁾ OBREEN Arch. D. V. bl. 152.

worden over geschillen, die gerezen waren over hetgeen tot den werkkring der grof- of fjnschilders behoorde.

De tijd van zijn overlijden is mij niet gebleken.

IV.

ABRAHAM BISSCHOP.

Deze jongste zoon van CORNELIS werd, zooals wij in diens levensbericht vermelden, den 9 April 1670 te Dordrecht geboren.

Bij de aanteekening van zijn doop wordt de familienaam BUSSCHOP gespeld. KRAMM zag eene schilderij, een levensgrootte *Zwaan, Kalkoen, enz.* voorstellende, welke met groote letters A. BUSSCHOP 1713 was gemerkt. Onze ABRAHAM schijnt dus de in het doopboek gevolgde schrijfwijze van den familienaam te hebben aangehouden. De gevolgtrekking van KRAMM, dat nu ook alle de familieleden BUSSCHOP moeten heeten gaat echter blijkens het door mij medegedeelde niet op. ¹⁾

Ook ABRAHAM wijdde zich voornamelijk aan het beschilderen van kamers, maar had een voorliefde tot het afbeelden van vogels, waarin hij volgens HOUBRAKEN bijzonder slaagde. Ook KRAMM zegt van het door hem besproken stuk dat de vogels fiks gepenseeld waren.

Hij bleef niet op den duur te Dordrecht.

HOUBRAKEN zegt dat hij ook in Zeeland schilderde. Hij schijnt zich daar zelfs te hebben gevestigd. In 1715 toch ontmoeten wij hem te Middelburg, waar hij aan het St. Lucas gild 3 £ als *vrijgeld* betaalde.

Sedert komt hij in de rekeningen van dit gild herhaalde malen voor, als *Lijckboeten* betalende, tot dat wij in die van 1731 lezen: *Dootschulden*. ABRAM BUSSCHOP £ 0—5—0. ²⁾

Hij schijnt dus, op ruim zestigjarigen leeftijd, te Middelburg te zijn overleden.

Dordrecht, Juli 1887.

¹⁾ Ook de vader, CORNELIS, teekende op zijne schilderijen, zooals wij boven zagen, meestal BUSSCHOP; toch heet deze bij zijn huwelijk en in andere aanteekeningen BISSCHOP en JACOBUS wordt nooit anders genoemd.

²⁾ OBREEN Arch. D.VI. blz. bl. 237—241. Gildeboeken van St. Lucas te Middelburg, medegedeeld door A. BREDIUS.

HENDRICK GERRITSZ. POT.

DOOR

A. BREDIUS en P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

E schilder, wiens naam wij boven dit opstel plaatsen, behoort tot de vele Hollandsche meesters, wier werken zóó zeldzaam en verspreid zijn, dat wij ons moeilijk een beeld van hun talent en van hunne ontwikkeling kunnen vormen. De uitslag van ons onderzoek is, dat POT een zeer verdienstelijk leerling, soms uitstekend navolger van FRANS HALS is geweest, een in zijnen tijd met recht gevierd kunstenaar, wiens werk zeer ongelijk is. Soms herinnert het opvallend aan HALS, dan weér minder. Raadselachtig blijft het nog, dat een zijner schijnbaar meest authentieke werken (de triomf van prins WILLEM I) zeer weinig op zijne andere, met het monogram

HP.

gemerkte stukken gelijk. Moge de opsomming zijner thans bekende werken ons alvast een stap nader brengen tot eene volmaaktere kennis van een meester, die zeker recht heeft op eene aanzienlijke plaats in onze kunstgeschiedenis!

Waar en wanneer hij geboren werd, is niet met zekerheid te zeggen. In den catalogus van het stedelijk Museum te Haarlem staat dat hij in die stad en in 1600

geboren is, maar bewijzen voor het een en ander ontbreken. Het is niet onmogelijk, dat hij te Haarlem geboren is¹⁾, ofschoon personen, die denzelfden naam dragen, ook elders voorkomen. Een CLAES HENDRICKZ. POT staat als sergeant van het Amsterdamsch corporaalschap van Luit. PIETER HASSELAAR op het schutterstuk in het Rijksmuseum (No. 389 C.), door CORN. VAN DER VOORT in 1623 geschilderd. En zou hij in 1600 geboren zijn? Wij kunnen het moeilijk gelooven. Den 24^{en} Nov. 1620 werd eene schilderij van zijne hand tentoongesteld in de vergadering der Staten-Generaal. Van het aanbod om dat stuk te koopen, werd geen gebruik gemaakt, maar voor de gedane kosten en moeiten werden hem toegelegd 24 guldens. De moed om eene schilderij het hoogste regeeringscollege van het land aan te bieden, de vergunning om haar in de vergadering van dat college te brengen, de betrekkelijk hooge som den schilder hiervoor uitgekeerd, de groote omvang van het stuk en de menigte daarop geplaatste figuren — het werd door het bestuur der stad Delft gekocht en in de schepenkamer van het nieuw gebouwde stadhuis geplaatst — dit alles wijst eer op een schilder, die reeds eenige vermaardheid bezat, dan op een jongeling, die juist den leeftijd bereikt had, vereischt om lid te worden van een schildersgild. Ook mag men wel in aanmerking nemen, dat POT, als hij in 1600 geboren was, reeds op zijn 26^e jaar tot deken van het St. Lucasgild zou zijn benoemd²⁾. Om al deze redenen meenen wij te mogen onderstellen, dat hij vroeger geboren is. Op de lijst der Haarlemsche schutters van 1603 vond de heer VAN DER WILLIGEN een HENDRICK GERRITSZ., schilder,³⁾ en wij kunnen het vermoeden niet van ons zetten, dat deze schutter HENDRICK GERRITSZ. POT kan zijn geweest. Meermalen toch werd in dien tijd de familienaam, dikwerf eerst kortelings aangenomen, niet vermeld in dergelijke aantekeningen. Wij zouden, als POT in 1620 ongeveer 37 jaren oud was, beter de reeds medegedeelde geschiedenis van zijne schilderij uit dat jaar begrijpen, en de sleutel ware wellicht meteen gevonden van het raadsel, hoe dat werk zoo weinig op die van 8 à 10 jaren later gelijk. Wellicht is POT eerst na 1620 onder den invloed van FRANS HALS gekomen. Ook de ouderdom, door hem bereikt, is geen bezwaar tegen deze onderstelling: hij stierf in 1657.

Hoe dit zij, POT heeft vele jaren te Haarlem gewoond en gewerkt. In 1622 kocht het bestuur van die stad voor *f* 450 een groot schilderstuk van zijne hand, dat in de eetzaal van het Princenhof werd geplaatst. In 1625 was hij sergeant bij de schutterij. AMPZING⁴⁾ noemt hem als zoodanig op het lijstje der officieren van 3 Apr. 1625, hetwelk hij laat volgen op het gedicht op den „Uyttocht der Haerlemsche schutterije na Heusden, in 't Koper gesneden, ende vertoond,” blijkens den 14en versregel een prent van Matham.

¹⁾ THEOD. SCHREVELIUS, *Harlemias*, 1754, 2e Deel, 5e boek, noemt p. 362 onder de thesauriers der stad in de tweede helft der zestiende eeuw een Mr. GERRIT HENDRICKSZOON, die (p. 380) nog eens vermeld wordt onder de rechtsgeleerden en bewaarders der stadskas.

²⁾ A. V. D. WILLIGEN Pz. *Les Artistes de Harlem*, p. 18.

³⁾ L.l. p. 45.

⁴⁾ S. AMPZING, *Beschrijvinge ende lof der stad Haarlem*, 1528, p. 311.

POT heeft dus ook gestaan „in 't geweer bij dagen, en bij nachten,” „bewarende die stad voor 's vijands overval,” tijdens het beleg van Breda door SPINOLA. De leden van het St. Lucasgild kozen hem in 1626 tot deken, en vier jaren later viel die eer hem weder te beurt.¹⁾ Den 22^{en} Mei 1631 werd door deken en vinderen eene ordonnantie en een keur op het gild ontworpen; HENDRICK POT was, als vinder, daarbij behulpzaam. (Den 2^{en} Juni van hetzelfde jaar werd het ontwerp aangenomen door oudvinders en gildebroeders.)²⁾ Ook buiten het gild was hij een gezien man, want in 1628 behoorde hij tot de regenten van het werkhuis, dat in 1609 gesticht was.³⁾

Toch beviel het hem niet te Haarlem, of eerzucht dreef hem naar het buitenland. Hij vertrok naar Engeland, waarschijnlijk in de tweede helft van 1631. SCHREVELIUS verhaalt dat hij daar den koning, de koningin en vele hovelingen portretteerde. Een bewijs dat SCHREVELIUS goed was ingelicht, vindt men in het portret van koning KAREL I, dat in het Louvre hangt, en met POT'S monogram en „fesit 1632” is geteekend. Dit kleine stuk is, dank des Hollanders waarheidsliefde, een belangrijk document. Het ver- toont KAREL I, gelijk ook de geschiedenis dezen leert kennen, terwijl het opgesmukte con- terfeytsel van VAN DIJCK hiermede in strijd is. Vergelijkt men deze portretten van POT en VAN DIJCK met elkander, dan ziet men dat de laatste niet alleen om zijn uitnemend talent, maar ook om zijnen hovelinggaard meer dan de Hollandsche schilder aan het Engelsche hof opgang maken moest. Zouden wij nog niet een spoor van POT'S verblijf te Londen vinden in de aantekening in het doopboek der Protestantsche Hollandsche kerk te Londen, Austin Friars, vermeldende dat op 18 Nov. 1632 gedoopt werd JUDITH, dochter van HENDRIC GERRITSEN?⁴⁾ Het is waar, of POT gehuwd was, weten wij niet, maar dat hij niet gehuwd is geweest, is evenmin bewezen. Wellicht geeft het rijke archief te Haarlem hieromtrent later uitsluitsel.

Lang bleef POT te Londen niet. In 1633 was hij te Haarlem terug. FRANS HALS schilderde in dit jaar de „Vergadering van officieren van den Cloveniersdoelen”, en de jongste luitenant van het gild is HENDRICK POT. (Catalogus van het Sted. Mus. te Haarlem, No. 74.) POT zit op den voorgrond rechts aan de tafel; hij bladert in een boek en ziet ietwat ondeugend naar zijne confraters links. Zijn hoofdhaar begint wat dun te worden en er loopt reeds een enkele grijze door; zijn sikje is nog zwart. De oogen zijn wat ingezonken, alsof hij groote vermoeienissen heeft doorgestaan. Het gelaat is bol en bleek. Over 't geheel ziet hij er uit als een man van 40 à 45 jaren.

Het volgend jaar werd hij eerste commissaris van St. Lucas⁵⁾; een jaar later weder deken. In 1636 kondigde F. P. DE GREBBER eene verloting van schilderijen aan, keurig in ebbenhouten lijsten gezet. Het waren 42 werken van 20 Haarlemsche schilders, van

1) V. D. WILLIGEN, p. 18.

2) OBREEN, *Archief* I, 235-292.

3) AMPZING, *Beschrijvinge ende lof der Stad Haarlem*, 1628, p. 408.

4) W. J. C. MOENS, *The Dutch Church Registers*. Lymington, 1884.

5) V. D. WILLIGEN, l. l. p. 19.

DE GREBBER 7, P. MOLIJN 5, RUISDAEL 4, VAN GOYEN en ES. VAN DE VELDE elk 3 van SAVERY, HEDA, JACOB DE WET elk 2, en van POT 3: twee portretten en een banquet. Bij de lijst dezer stukken is gevoegd eene taxatie, en de stukken van P. DE GREBBER — nog al kenmerkend voor den smaak in dien tijd — zijn verreweg het hoogst geschat, *f* 320 tot *f* 50, de landschappen van SAL. RUISDAEL van *f* 90 tot *f* 60, die van P. MOLIJN van *f* 80 tot *f* 60 en die van VAN GOYEN van *f* 60 tot *f* 40. De twee portretten van POT werden te zamen geschat op *f* 60 en zijn „banquet” op *f* 30. ¹⁾

Of deze loterij er mede in verband stond, wij kunnen het niet zeggen, maar in hetzelfde jaar nam de stadsregeering eene voor het schildersgild gunstige beschikking: zij schonk het eene zaal in het Princenhof. Wegens toevallige omstandigheden kon het gilde die zaal niet dadelijk betrekken, maar deed er eerst op 7 Juni 1637 zijne „joyeuse entrée.” Eenige dagen daarna kwam het gilde weder bijeen. POT gaf toen alle acten, geschriften, documenten, charterboeken, enz. terug, welke hij waarschijnlijk in bewaring had gehad als ex-deken, en de gildebroeders boden hem in de herberg *De Pelicaen* een avondeten aan, waar zij te zamen verteerden vijf gulden vijf stuivers. Verscheidene leden gaven schilderijen ten geschenke ter versiering van de nieuwe gildekamer; H. POT een figuurstuk. ²⁾

Twee jaren verloopen nu, waaruit niets omtrent onzen schilder vermeld wordt. Het is FRANS HALS te danken, dat wij hem in 1639 weder ontmoeten. Deze portretteerde toen de hoofd- en onderofficieren van den St. Jorisdoelen, en nommer één der luitenants is HENDRICK POT. ³⁾ Hier staat hij niet meer op den voorgrond. Hoewel hij denzelfden rang bekleedde als bij de Cloveniers, is hij in den linkerhoek geplaatst, geheel op den achtergrond, zoodat zijn hoofd slechts zichtbaar is. Het sikje heeft hij verloren, overigens ziet hij er welvarender uit dan 6 jaren te voren. Maar het is moeilijk hierover te oordeelen, niet alleen om de plaats waar hij staat, maar ook omdat de verf daar erg gebarsten is. Hoe komt het dat één luitenant zóó op den achtergrond staat, terwijl zijne collega's in hunne fraaie kostumes zich den volke presenteerden? Zou POT aan die plaats de voorkeur hebben gegeven, omdat hij daar in de nabijheid staat van FRANS HALS, die, geen lid van het gild, toch verlof kreeg, als schilder van dit werk, zich daarbij af te beelden? Wij kunnen het moeilijk gelooven: niet als kunstenaar, als luitenant treedt POT hier op, en staat hij toch op den achtergrond, verwijderd van zijns gelijken, onwillekeurig rijst de vraag of hij ook onder deze op den achtergrond is geraakt?

Bij den eersten oogopslag schijnt het vreemd dat POT nu behoorde tot den St. Jorisdoelen, waar men den Voet- of Cruysboog hanteerde, terwijl hij in 1633 luitenant was van het gild der Kolveniers, die zich van eene „busse” bedienden; meestal was men slechts van één schutterscorps lid en bleef men daarbij. POT was echter, zooals blijkt, en Kolvenier en schutter van den Voetboog; wel een bewijs dat hij geene uitgaven schroomde

¹⁾ V. D. WILLIGEN, II. p. 11, 12.

²⁾ V. D. WILLIGEN II. p. 6, 7.

³⁾ Catal. v. het sted. Museum te Haarlem. No. 75

en niet afkeerig was van een broederlijken maaltijd. Volledigheidshalve teekenen wij aan, dat C. VAN VOORDE in 1770 naar het eerstvermelde schilderstuk van HALS, POT'S portret heeft geteekend. Hij beeldde hem af met „de schutterlijke sjerp om, aan een „tafel zittende en bladerende in een groot boek. Zijn uitzigt — zóó zeggen VAN EYNDE en VAN DER WILLIGEN, aan wie wij dit ontleenen ¹⁾ — „is geestig; hij scheen toen een „man van middelbare jaren te zijn.”

In 1645 schilderde POT het portret van den Luitenant-admiraal MAERTEN HARPERTSZ. TROMP en liet hiernaar eene gravure maken door J. SUYDERHOEF. Dat het origineel van deze bekende gravure in gemeld jaar of kort te voren geschilderd werd, blijkt uit de Thesauriers-rekeningen van Haarlem en den Haag over 1640. In die van Haarlem staat, dat aan HENDRIK GERRITSZ. POT, schilder, voor de aanbidding en de opdracht van verscheidene exemplaren van dit portret, werd betaald de som van LXXX £. ²⁾, en in de Thesauriers-rekeningen van Den Haag, dat aan „HENRICK POT” werd betaald „de somme van vyer ende vijftich ponden hem toegeleijt ter zaecke van derthien Exemplaren van den Admiraal TROMP bij hem aan de Heeren Magistraten vereert”.

Nu verlopen er verscheidene jaren eer wij weder iets van POT vernemen. In 1648 werd hij weder gekozen in het bestuur van het St. Lucasgild, maar niet tot deken, zooals het geval was in 1626, 1630 en 1635, slechts tot tweeden vinder ³⁾. Voor zijne beteekenis als kunstenaar zegt dit niets: FRANS HALS werd slechts eenmaal in het bestuur van het gilde gekozen, en ook maar als tweede vinder. Toch is er stellig eene oorzaak, waarom POT in het gild niet meer zóó gevierd was als vroeger. Misschien droegen zijne tijdelijke omstandigheden daarvan de schuld. Ten minste hij verliet, wellicht niet lang hierna, de stad, waar hij zoovele jaren gewoond had, en verhuisde naar Amsterdam. In welk jaar dit gebeurde, wij kunnen het niet precies zeggen; wij weten slechts dat de stillevenschilder WILLEM KALFF er zijn leerling was ⁴⁾, dat deze in 1621/2 geboren werd en dat van hem schilderijen bestaan, uit de jaren 1643 ⁵⁾ en 1644. In 1657 woonde POT bij den plaatsnijder PIETER GOOS, die in 1656 op het Water, de Vergulde Zeespiegel tot woning had ⁶⁾, en waarschijnlijk blies hij daar den laatsten adem uit vóór 16 Oct. 1657, gelijk blijkt uit den volgenden Inventaris, door een onzer onlangs te Amsterdam gevonden, welk stuk tevens bewijst dat hij tot het laatst van zijn leven arbeidde.

Inventaris van alle de goederen van Sal^r. HENDRICK GERRITSZ. POT, in zijn leven schilder, so en sulcx deselven ten huysen van PIETER GOOS, alwaar hij POT Sal^r. zijn woonplaats hadde, bij hem metter doot ontruymt, en berustende zijn be-

1) VAN EYNDE en A. VAN DER WILLIGEN. *Geschiedenis der Vad. Schilderkunst*, I, p. 47.

2) A. VAN DER WILLIGEN Pz., L. I. p. 283.

3) A. VAN DER WILLIGEN Pz., L. I. bl. 21.

4) HOUBRAKEN II, p. 218.

5) Städels-Mus. te Frankfort a/M.

6) Mr. A. D. DE VRIES Az., *Biografische Aanteekeningen*.

vonden, ghedaan beschrijven bij PIETER GOOS op het aangheeven en ten overstaan van deselve GOOS en sijn huysvrouw, als volgt:

Een bedt en peuluwe en Mattras.
 2 hooftkussens met 1 halskussentje.
 Een reyskoffer enz.
 Een swarte lakense mantel met baay gevoert.
 Een swarte lakense Mantel met armosijne opslaghen.
 Een graav lakense mantel met kluerde grofgreyne opslaghen en knopen.
 1 swart lakens rokje en een riem, dito wambus en een sijde broek.
 2 oude rytrokken. Eenige boeken, meubels, enz.

Voorts:

Eenigh Schildersghereetschap, so van eesel, plette, olydoos, pinceelen, flesjes, verven, en schetsen van tekeninghen, en een weynigh printen en anders, van kleijnder waarden.

Een kleyn gedootverft tronytge met 2 plemuerde doekjes.

Een conterfeytsel van den Ad^t. M^r. SALOMON DE LA VOYE en desselfs ghedootverfde huysvrouw.

Een ghedootverfde historie van den Koninck CANDAULIS en GYGES.

Een schilderij van de Cieringh van Hester.

Alles door den overledenen ghedaan.

Een graauw schilderijtge.

2 dito. Nog een tiental lantschappen tronies enz. zonder naam van den maker. 2 seehorens.

In het buersje van den overledenen bevonden *f* 10-16-0.

PIETER GOOS moest nog van den overledene hebben:

Aan een obligatie..... *f* 345.—

Aan $\frac{1}{2}$ jaar kost en woonghelt..... „ 125.—

Samen..... *f* 470.—; bovendien nog de begraveniskosten.

Aldus ghedaan binnen Amsterdam desen 16 October 1657.

Get. PIETER GOOS. 1)

In inventarissen der XVIIe eeuw wordt POT zelden vermeld. Des te zonderlinger komen ons de volgende stukken voor, gevonden in de nalatenschap van Za: EVA VOETS, wed. wijlen ZACHARIAS HOFTMAN, overleden in „St. Bavo op de Heeregraft” te Amsterdam, 1653; hoofdzakelijk waren deze stukken reeds opgenomen in een inventaris onder de hand van Juffr. VOETS..... „neffens de voogden gemaect 5 May 1648 tot Haerlem.” 2) In dezen inventaris wordt blijkbaar een onderscheid gemaakt tusschen onzen POT en een zekere „Oostindie Pot”.

Een schilderij, Flora, van *Oostindie Pot*.

Een dootshoofdje met boecken van *Oostindie Pot*.

De Coninck Carel van Engelandt, van POT.

1) Prot. Not. C. DE GHRIJP, Amsterdam.

2) Prot. Not. N. HENDRICK, Amsterdam. 1653.

Olifarnes, van POT.

't Contrefeytsel van ANDRIES HOOFTMAN, van POT.

Een bancketje ¹⁾ van POT.

Dat POT reeds vroeg gecopiëerd werd, blijkt uit het veilingsregister der schilderingen, die ADRIAEN VAN DE VENNE 1647 in den Haag liet verkoopen. Wij vonden daar:

Een stuck n a H. POT.

Inventaris der weduwe van HERMAN VAN GESSELAAR, Den Haag, 16 Oct. 1656:
Een bancketge van POT.

Inventaris van de weduwe van JOHAN VAN DER CHYS te Delft, 27 April 1692:
Een Maria Magdalena van H.P. (waarschijnlijk H. POT) f 20.

CORNELIA VAN LEMENS, huisvrouw van ABRAHAM MACARÉE, te Amsterdam, transporteerde in mindering van huishuur, op 24 Maart 1646:

Een vierkante collation van POT, met een platte lijst, getax^d. op f 18. ²⁾

HOET I, p. 127 vermeldt, als verkocht op eene veiling, gehouden 12 Sept. 1708:

No. 42, Een offerhande, van J. POT, zeer fraei en konstig f 51 - 0 -

en (I, p. 136) op eene veiling, gehouden 17 Juli 1709:

No. 34. Een offerhande van POT, kragtig geschildert f 45 - 0 -

Waarschijnlijk is in deze twee aantekeningen hetzelfde stuk bedoeld. Wij durven echter niet zeggen of hier van onzen POT sprake is.

Waarschijnlijk zal men te Haarlem in inventarissen meer van hem vinden.

De eerste keer, dat een schilderstuk van zijne hand vermeld wordt, is — gelijk reeds met een enkel woord werd gezegd — in de Staten-Generaal. De notulen van den 24^{en} Nov. 1620 behelzen de volgende aantekening: „Is HENDRICK GERRITSZ., schilder, „haere Ho. Mo. gepresenteert hebbende zeecker groot stuck schilderije vande doot van „sijne furstelijcke Doorluchtigheyt, die here Prince van Oragnien, hoochloffelijcker me- „morien, met alle sijne deuchden, voer zijne gedaen costen ende moeijten, om dat in de „Vergaderinge te brengen ende ten thoon te stellen, toegeleit 24 guldens”. De heer KRAMM vermeldt deze aantekening in het *Bijvoegsel*, p. 60, doch bedacht niet dat hier van hetzelfde schilderstuk sprake is, hetwelk door hem, op POT's naam, was aangehaald uit BOITET's Beschrijving der stad Delft. Waar deze in de beschrijving van Delft's raadhuis is genaderd tot de schepenkamer (p. 75), neemt hij uit VAN BLEISWIJCK's werk (bl. 127) eene wel wat breedvoerige schets van hetgeen op deze schilderij was afgebeeld over, maar die wij ter kenschetsing van POT's richting in dezen tijd toch raadzaam achten

¹⁾ Bedoelt hier: een vroolijk gezelschap, doch dikwijls ook: een stilleven. Bijv. een bancketje van HEDA, PIETER CLAESZ, KALFF, enz.

²⁾ Not. S. v. D. PIET, Amsterdam.

hier te vermelden. BLEISWIJCK zegt, dat in gemelde kamer hangt: „een heerlijk stuk, waar „de doorluchtige prins WILLEM de eerste ligt doodgeschoten, vergezelschap met een „grootte rei van maagden, verbeeldende allerlei kristelijke, burgerlijke en heerlijke krijgs- „deugden, de kristelijke: 't geloof, de vrees Gods, vertrouwen op God, oprechtheid, „nederigheid, ijver, godvruchtigheid, hoop, lijdszaamheid, volstandigheid, gerustheid, lank- „moedigheid, verachtinge van 't leven en de wereld, naarstigheit, liefde, liefde des vaderlands, „goedheid, zachtmoedigheid, barmhartigheid, getrouwheid, beleefdheid; de politieke „deugden: wijsheid, voorzichtigheid, gerechtigheid, billijkheid, zachtzinnigheid, mildda- „digheid, deftigheid; de krijgsdeugden: naarstigheit, wakkerheit, dapperheit, „stoutigheid, ervarenheit; Versierselen van een prins: edelheit, grootdadigheid, „macht en eer. Deze alle zijn of met lauwerkransen of palmtakken gekroond. . . . De „liefde met hare weenende kinderkens vertoonen zich naast het lijf, genegen zijnde om „de vingers in de wonden te steken; van boven komen gevleugelde en spierwitte engelen „met olijftakken en kransen uit den hemel nederdalen. terwijl eenige maagden van gelijken „met kransen in de hand bereid zijn om het prinselijk hoofd te kroonen; terzijde ziet „men de vliegende Faam met een ontstoken bazuin door de lucht vliegen, in welker vendel „men deze woorden leest: „*Fam canitur toto nomen in orbe tuum*“, „Over alle landen van „den ganschen aardbodem wordt uw naam als nu verkondigd.“ Waartegenover men de „zwarte nijd met vurige oogen uit het duister verschiet noch schijnt te zien. Onderaan „staat: „*Ecce patrem patriae virtutum cerne sacellum*“, „Zie den vader des vaderlands, „aanschouw den kern der deugden“ . . . Zijnde dit stuk alles in zijn geheel, gelijk de „liefhebbers dat noemen zeer groots geschikt, geteekend en meesterlijk geschilderd door „den kunstrijken HENDRIK GERRITSZ. POT in het jaar 1620“.

Naar deze beschrijving te oordeelen, telde het stuk minstens 50 figuren. Of het den schilder gelukt is, elk der dikwerf nauw verwante deugden afzonderlijk goed te karakteriseeren, deze en zoovele andere vragen, welke bij ons rijzen, kunnen wij niet beantwoorden. Tot het laatst der vorige eeuw hing het stuk in de Schepenkamer, maar toen werd het — volgens mededeeling van den archivaris van Delft, Mr. J. SOUTENDAM — waarschijnlijk om de staatkundige twisten, welke noodlottig konden worden voor het werk, overgebracht naar de stadswerf en sedert is het verdwenen. Ter aanvulling diene nog het bericht van v. BLEISWIJCK, p. 845, dat POT gebruikt had de afbeelding welke CHRISTIAEN JANSZ. VAN BIESELINGEN had gemaakt van het lijk van den Prins.

Gelukkig bleef een ander schilderstuk van POT uit denzelfden tijd en van dezelfde soort bewaard. In 1622 werd in de eetzaal van het Princenhof te Haarlem geplaatst een stuk, voorstellende „De verheerlijking van Prins WILLEM I.“ Het werd — gelijk in den Catalogus van het Museum der stad Haarlem, waar het zich thans bevindt, vermeld staat — van den schilder gekocht voor f 450, en de stadsregeering liet er een lijst voor maken, welke f 175 kostte, en vervaardigd werd in 1622 door den beeldsnijder en zilverdrijver DOMINICUS JANS. Wel een bewijs, dat men dit schilderstuk hoog schatte.

AMPZING, POT's oudere tijdgenoot, wiens *Beschrijvinge ende Lof der stad Haerlem* 6 jaren later verscheen (1628), bezingt hem (p. 371) als volgt:

„En dan moet HEYNDRICK POT zijn kroon ook billijk dragen.
'T is wonder wat hij doet in dese onse dagen
Met sijne suyvre hand,

en zegt dat gemeld stuk is „seer suyvver ende konstig gedaen”. TH. SCHREVEL, die 9 jaren later zijn *Harlemium*, enz. uitgaf, (waarvan hij het volgend jaar, 1638, eene vertaling in 't Hollandsch, de bekende *Harlemias*, bezorgde) prijst het een „uitnemend” werk. Thans luidt het oordeel eenigzins anders. BODE noemt het in zijne *Studien zur Gesch. d. Holl. Malerei* p. 160: *eine sehr langweilige Composition von geringer künstlerischer Leistung*, waarin hij geen verwantschap met POT's gezelschapsstukken ontdekken kan. Zoo gaat het ook ons. Wij hebben er zelfs wel eens aan gedacht of het stuk dat thans in de buitengewoon fraai gesneden lijst hangt, niet *eene copie* naar het wellicht door een noodlottig toeval beschadigd, oorspronkelijk stuk van POT kon zijn. De compositie is natuurlijk wat vervelend, wat bij zulke allegorische voorstellingen niet te verwonderen is.

Het stuk, 142 centim. hoog, 348 centim. breed en op doek geschilderd, ver- toont een zegekar, getrokken door drie olifanten. Naast de kar en naast elken olifant gaan drie in 't wit gekleede vrouwen, de middenste gewapend met een hoogen, met groene kransen versierden stok, waaraan een bord bevestigd is. Op iederen olifant zit eene vrouw, te midden van ettelijke nakende kindertjes. Op de zegekar staat eene vrouw, vasthoudende een banier, en zijn een groot aantal kinderen gezeten. Dicht bij die kar, meer op den voorgrond, staat een beeld van prins WILLEM I. De stoet trekt langs een groene haag.

De figuren zijn leelijk en slecht geteekend bovendien; de compositie, met hare in gelederen geschaarde vrouwen, is alleronbehagelijkst; de allegorische voorstelling mist alle vernuft; gedachte en gevoel ontbreken beiden; het geheele stuk is zoo koud en prozaisch mogelijk. Het palet is al even arm als de rest; over den rug der olifanten ligt een donkergroen kleed, de zegekar is leelijk geel, het vleesch is dor, de witte gewaden zijn van kalk, de haag van groen gesopte kurk.

Onbegrijpelijk dat de regenten, die een lijst lieten maken, zóó fraai als dit doek omsluit, behagen konden scheppen in dergelijk schilderwerk. Of neen, onbegrijpelijk is het niet: zin voor allegorie is ons volk ten allen tijde vreemd geweest, en de liefde voor den grondlegger van onzen Staat, deed voor 't overige de oogen luiken.

In 1622 werd het stuk geschilderd, maar vergeefs zoekt men naar iets, hetwelk zou kunnen doen vermoeden dat de schilder het werk van FRANS HALS kende, die toch reeds verscheidene jaren te Haarlem was gevestigd.

TH. SCHREVELIUS noemt nog twee stukken, welke AMPZING niet vermeldt, en die dus waarschijnlijk zijn ontstaan na het verschijnen der *Beschrijvingh ende Lof der stad*

Haerlem, namelijk: „een tafereel, hangende op de schuttersdoelen, daarin hij een geheel „Korporaalschap geschildert heeft, als ZOUTMAN en andere meer. En noch heeft hij „geschildert de historie van Judith en Holophernes, een juweel van de kunst, dat te zien „is in 't huis van de heer HOFMAN, in welk stuk de Meester hooger schijnt te gaan „dan hij vermag, en waarin hij zo een scherp Penceel gebruikt heeft, dat het gezicht „'t nauwlijks kan naspeuren.” Deze „Judith en Holophernes” is waarschijnlijk hetzelfde stuk, dat wij aantreffen in de nalatenschap van de wed^e ZACII. HOOFTMAN.

Het eerste van deze twee stukken bestaat nog. Het is No. 96 van het Sted. Museum te Haarlem, en stelt voor: officieren van de schutterij der Cloveniers, den doelen verlatende, bevat elf figuren, is op doek geschilderd, hoog 202 en breed 270 centimeter. Volgens de mededeeling, onder dit stuk geplaatst, is het in 1630 geschilderd. Dit wordt bevestigd door de opmerking dat JACOB PIETERSZ. BUTTINGA en NICOLAAS OLYCAN er nog als vaandrags staan afgebeeld, die op het stuk door FRANS HALS in 1633 geschilderd, de vergadering der officieren van den Cloveniersdoelen bijwonen in de qualiteit van luitenant. BODE („*Studien*” enz. p. 113) zegt: dat het de officieren voorstelt, die in 1630 aftraden, op dezen tijd wijzen ook de kostumen. „De frische, bijna „joviale opvatting, de samenstelling, de rijke kleuren in den grijsachtigen hoofdtoon wijzen „zeer duidelijk een volgeling van FRANS HALS aan, zoo als deze optreedt in zijne groote „portretstukken van denzelfden tijd in dit museum.” BODE schrijft verder: „ik geloof, „dat twee regentenstukken door hunne verwantschap den schilder van dit stuk aanwijzen, „nl. PIETER SOUTMAN. Voor dezen spreken niet slechts de reeds vermelde eigenaardig- „heden der schilderij, maar ook de versmolten (*vertriebene*) schilderwijze en de teekening, „welke voornamelijk in de handen nog het voorbeeld van PETER PAUL RUBENS ver- „raden. Toch overtreft deze schilderij stellig de twee andere, door SOUTMAN geteekende „en ruim tien jaren later geschilderde stukken.” Ook Jhr. Dr. J. SIX schreef dit stuk (*Oud-Holland* IV bl. 103) aan SOUTMAN toe. BODE heeft op de door ons uit SCHREVELIUS aangehaalde woorden, naar het schijnt, geen acht geslagen, en beide schrijvers denken bij dit werk van POT aan die van SOUTMAN. Omstreeks 1580 werd PIETER CLAESZ. SOUTMAN te Haarlem geboren, en hij stierf in hetzelfde jaar als POT, in 1657. Geheel tijdgenooten en stadgenooten bovendien, ontwikkelden beiden zich ongeveer op dezelfde wijze. Wel oefende SOUTMAN zich eerst bij RUBENS, maar later volgde ook hij FRANS HALS. Of POT te Antwerpen is geweest, weten wij niet, en hij kan SOUTMAN hebben afgezien wat deze bij RUBENS geleerd had.

Dat dit korporaalschap werkelijk van POT is, blijkt eerst overtuigend door vergelijking met zijn stuk, onlangs voor het Museum-Boymans aangekocht. Al wat gezegd is omtrent de joviale opvatting, de rijke lokaalkleuren, den grijzen hoofdtoon, de vlotte behandeling, geldt niet minder van dit laatste, dat den invloed van FRANS HALS nog sterker wellicht verraadt. De overeenkomst is zóó groot, dat wij niet twijfelen of het korporaalschap is ook van HENDRICK GERRITSZ. POT.

Wij gaan nu over tot eene korte opsomming van zijne werken, voor zoover zij ons bekend zijn.

P O R T R E T T E N .

- I. Portret van BERNHARD PALUDANUS, Med. Dr. te Hoorn, niet geteekend, maar gegraveerd door J. VAN DE VELDE in 1629 en deze vermeldt H. POT als den schilder. Pan. H. 269, B. 190 mm. De eigenaar, de heer D. FRANKEN Dz., te Vésinet, deelt mede dat hij dit stuk in 1863 kocht uit de collectie van Dr. HUUSKAMP VAN DER VENNE, te Haarlem, en schrijft verder: het fond is bruin en het geheel in dien toon; de toets fijn en wel wat droog, als of POT naar de portretjes van SCRIVERIUS en zijn vrouw, door FRANS HALS in 1626 geschilderd, heeft gekeken. Het is van ouder factuur dan het portretje van KAREL I in het Louvre, waarin de toets zeer versmolten is. Het portret is links, op de prent omgekeerd, maar anders hetzelfde. Op een blad papier, dat met lak tegen de marmereen plaat is bevestigd, staat een 12regelig versje van S. AMPZING met het penseel geschreven: „Siet PALUDANUS hier” enz.
- II. De officieren van de schutterij der Cloveniers, den doelen verlatende; geschilderd in 1630. Stedelijk Mus. te Haarlem, No. 96.
- III. Portret van koning KAREL I van Engeland, get. IP 1632. Pan. H. 340, B. 270 mm. — Museum van het Louvre No. 398.

PAUL MANTS getuigde in de *Gazette des Beaux Arts*, Dl. 24 p. 515, dat dit kleine stuk zegt „autant sur la tournure et le visage du roi que les portraits si séduisants et si fiers de VAN DIJCK. Mais la patience commençait à se démoder”. Wij meenen — gelijk is gezegd — dat POT den mensch KAREL I beter kennen doet dan VAN DIJCK het deed. Wij weten niet, of dit hetzelfde portret van KAREL I is, dat vermeldt wordt op den inventaris der nalatenschap van de Wed^e ZACH. HOOFTMAN. Bekend echter is dat het behoord heeft tot het kabinet van Prins WILLEM V, erfstadhouder der Nederlanden. De heer VICTOR DE STUERS vermeldt het in de *Notice Historique et descriptive* van het Kon. Museum in Den Haag, bl. VII, als een der 68 schilderijen, welke van gemelde verzameling in Frankrijk gebleven zijn, waar het dan ook eerst geplaatst werd in het Musée NAPOLÉON. HEINRICH SANDER, die in 1777 Holland bezocht en op den 2^{en} Aug. van dat jaar het kabinet van prins WILLEM V bezichtigde, vermeldt in de *Beschreibung seiner Reisen* (Leipzig, 1783) Dl. I, p. 505, ook dit schilderij, als behoorende tot dat kabinet. Hij zegt: „KAREL I von Engelland, von HEINR. POT. Er hat ein lichtrothes Haar, und ein Spitzbärtchen. Die Engelländer sagen, es gleiche dem unglücklichen Könige sehr. Aber das Bildnis im Schlosse zu Versailles ist doch schöner.” Met dit laatste bedoelt hij het op bl. 293 door hem beschreven

portret van KAREL I, door VAN DIJK. P. TERWESTEN vermeldt het portret van POT niet in zijn Catalogus van het kabinet van prins WILLEM V, maar hij beschreef hiervan, zooals men weet, slechts een gedeelte.

- IV. Portret van MAARTEN HARPERTSZ. TROMP, gegraveerd door J. SUYDERHOEFF, in 1640.

MAARTEN HARPERTSZ. TROMP is geportretteerd door LIEVENS, VAN DER HELST, DE VLIAGER en vele anderen. Portretten, waarvan de schilder niet vermeld wordt, bevinden zich o. a. op het slot Hoenloo, het kasteel Heeswijk, den zolder van het Kon. Paleis te Amsterdam, het zeeliedenhuis te Brielle, en kwamen voor op de veilingen van CORNELIA VAN KINSCHOT 10 Apr. 1788, van 10 Dec. 1878 te Amsterdam.

Door de gravure van SUYDERHOEF is wellicht dit portret nog op te sporen.

- V. Borstbeeld van een man met bruin hoofdhaar en baard, dragend een violet bruinen mantel. Levensgroot. Pan. H. 0.52, B. 0.48. In het museum te Gotha, No. 68; geteekend met het monogram FP, en gecatalogiseerd als een werk van JOHANNES PYNAS.
- VI. Blijkens den inventaris, van zijne nalatenschap had POT in 1657 het portret van den advocaat M^r. SALOMON DE LA VOYE voltooid en het portret van diens vrouw in doodverf nagelaten.
- VII. Op den inventaris der nalatenschap van de wed^e ZACH. HOOFMAN staat vermeld het portret van ANDRIES HOOFMAN.
- VIII. Op de veiling van het tweede gedeelte van het kabinet-CREMER, 21 Juni 1887 te Amsterdam verkocht, was het portret van een jongen man, staande bij een tafel, waarop, naast een globe, zijn hoed ligt; geteekend „Out 33 Anno 1638,” op paneel, H. 470, B. 380 mm. De helft van dit stuk, ook het hoofd, was echter overschilderd.
- IX. In het kabinet-CREMER, dat in Oct. 1886 te Amsterdam verkocht werd, bevond zich een portret, op koper H. 150, B. 120 mm., van SAMUEL AMPZINGIUS, „Harlemensis Patriae Ecclesiae pastor”, geteekend 1620.
- X. Op de watersnoodtentoonstelling in 1881, was door Jhr. M^r. VICTOR DE STUERS als een werk van POT ingezonden (N°. 240 van den Catalogus) een portret van ZACHARIAS HOFMAN; Pan. H. 180, B. 160 mm. Dit kwam, als een werk van THOMAS DE KEYZER, in 1880, 20 Oct., voor op de veiling van het kabinet der Douairière HUYDECOPER, te Amsterdam. De heer de STUERS was zoo welwillend ons mede te deelen, dat hem later gebleken is, dat dit stuk eene repetitie op kleiner schaal is van het mansportret aan JAN LE DUCQ toegeschreven, in het Museum te Dresden, (N. 1602), waar ook eene repetitie op kleiner schaal (N. 1601), van

dezelfde hand, zich bevindt. Opmerking verdient, dat BODE in zijne *Studien* p. 157, het portret van KAREL I in het Louvre „nahe verwandt” noemt aan deze portretten waarvan hij (p. 138) getuigt, dat zij zijn „von grossem Fleiss und Reiz der Durchführung” en „unverkennbar die Bildnisse des FRANS HALS von ähnlichem Format als ihre Vorbilder erkennen lassen.”

Wij wagen het, hier de vraag te doen: of de zeer zonderlinge handteekening N. LEDUC op een dezer portretten niet *vals*ch is? DUCK teekende toch *nooit* LEDUC, en van den *vees*childer JAN LE DUCQ zijn deze portretjes *stellig niet*.

Wij meenen hierom, zij het slechts vragenderwijs, deze portretten te moeten vermelden:

- XI. In een hoog vertrek staat een man, met baard en knevel, in het zwart gekleed, bij eene tafel. Ten voeten uit. De wand der kamer, op den achtergrond, is grijs. Er staat tegen den wand een schouw met marmeren pilaren. Vloer geel. P. H. 435, B. 335 mm. Museum Dresden No. 1602.
- XII. Dezelfde man, halffiguur. P. H. 175, B. 140 mm. Museum Dresden No. 1601.
- XIII. Jhr. P. H. A. MARTINI BUIJS, te Rotterdam, bezit twee portretjes, door hem tijdelijk afgestaan aan het Museum voor Geschiedenis en Kunst aldaar, welke met de drie laatstgenoemde zeer veel overeenkomst hebben.

Het eene is een mansportret, ten voeten uit. De man is in 't zwart gekleed; een manteltje hangt over den rug; aan de kniebanden lange strikken; op de lage schoenen rozetten; een groote, liggende pijpkraag en omgeslagen manchetten, met kanten boordse. De linkerhand steunt in de zijde, de rechterhand hangt langs het lijf en houdt de handschoenen vast. Hij heeft den hoed gelegd op de tafel, welke aan zijne linkerzijde staat en bedekt is met een rood kleed, waarvan de gouden franje op den vloer hangt. Achter de tafel staat een stoel, voor een marmeren pilaar. De wand, die den achtergrond vormt, is grijsachtig bruin. de vloer geel. P. H. 420, B. 325 mm.

Tegen het paneel is geplakt een papier, met de volgende mededeeling:

„Dit is het portret van JACOB VAN DER MERCKT, die getrouwd is geweest met PETRONELLA WITTEN, waarbij drie dochters heeft gehad, een geheeten PETRONELLA, die getrouwd is geweest aan de burgemeester BERT VAN WAVEREN, mijn over over grootvader.

„Deze portraitten maak ik aan mijn neef en nichte BOCK, wiens over over grootvader het ook is. M. VAN HOVEN, wed. VAN DER VOORT.

- XIV. Pendant van het voorgaande. Vrouwenportret, ten voeten uit, $\frac{1}{2}$ links gewend, in het zwart gekleed, het keurslijf met goud geborduurd; breede, geplooid, liggende kraag en omgeslagen manchetten met kanten boordse; een mutsje achter op het hoofd. De linkerhand ligt op de heup; in de rechterhand, ter hoogte van de borst, een waaier van struisvogelvéeren. Rechts van haar een tafel met rood kleed, waarvan de gouden franje op den vloer ligt. Op die

franje, voor haar, ligt een hazewind. De handschoenen liggen op de tafel. Naast deze staat een stoel, en achter haar dezelfde pilaar als op het pendant.

BIJBELSCHE EN MYTHOLOGISCHE ONDERWERPEN.

Door SCHREVELIUS' mededeeling dat POT „de historie van Judith en Holophernes” schilderde, is bekend dat hij ook deze genres beoefende. Het wordt ook door den inventaris zijner nalatenschap bevestigd. Daarin worden vermeld zoowel een „Candaules en Gyges, in doodverf,” als eene „Cieringhe van Esther.” Op den inventaris der Wed^e VAN DER CHYS, 1692, staat eene Maria Magdalena(?).

Slechts één werk van dezen aard is ons bekend. Het hangt in het Museum te Mainz (als FERD. BOL) en is duidelijk met het Monogram van H. POT gemerkt. Het is een kniestuk. en stelt ABRAHAM voor, met het mes in de hand, bij een wierookvat, op het punt van zijnen (niet zichtbaren) zoon te doorsteken. Misschien eene studie voor een grootere schilderij, in den geest van LASTMAN'S werk, nu in 's Rijks-Museum te Amsterdam. De kop is zeer onaangenaam; de schilderwijze breed, en de kleur wat hard. Wel een der minst aangename werken van den meester.

ALLEGORISCHE VOORSTELLINGEN.

- I. Prins WILLEM I op zijn doodsbed, omringd door een rei van maagden, welke zijne deugden voorstellen, in 1620 gekocht door de stad Delft. De geschiedenis van dit stuk is reeds medegedeeld.
- II. De verheerlijking van prins WILLEM I, en 1622 gekocht door de stad Haarlem Sted. Museum te Haarlem, No. 144.

GEZELSCHAPSSTUKKEN.

- I. Een gezelschap van 5 personen. Een heer, drie jonge en ééne oude vrouw zitten aan een tafel, waarop een taart, en eenige versnaperingen zijn geplaatst. De heer, die zijn mantel en degen heeft gelegd op een stoel, welke op den voorgrond ter linkerzijde staat, maar zijn breedgeranden, grijzen hoed heeft opgehouden, ligt aan een der lange zijden van de tafel, vroolijk lachend, achterover in zijn stoel, en houdt eene hand vast van elk der opgedirkte, tamelijk grof uitzierende vrouwen, die aan zijne zijde zitten. De derde jonge vrouw zit tegenover hem, naast eene oude vrouw, wier bedrijf op haar gezicht te lezen staat. Achter dit gezelschap, ter rechterzijde, staat een groot ledekant met groene gordijnen. Op den voorgrond staat een tinnen wijnkan, liggen een paar oesterschelpen, zit een hond. Een weinig achterwaarts ligt een kat ineengerold en staat een tinnen waterpot. Tegen den achterwand is een buffetkast geplaatst en hangt een lei. Door een deur in den achterwand treedt een heer, met om den hals geworpen mantel binnen. Het is op Pan. H. 410, B. 560 mm., en

draagt op den voorsten pijler van het ledekant, POTS monogram. De vloer is bruingeel, de achtergrond grijs. De lokaalkleuren zijn helder en krachtig. De behandeling is over 't algemeen vlak en dun, met kleine, vet opgezette lichtjes. Het geheel herinnert aan DIRCK HALS; naar het kostuum en de behandeling te oordeelen, is het omstreeks 1630 geschilderd.

Kon. Museum den Haag.

II. Gezelschap van dames en heeren in een bordéel. In een vertrek zitten aan een met een groen kleed bedekte tafel drie jeugdige paren, drinkende en rookende. Achter het links zittende paar staat een jong man; in het midden een oude vrouw, met een tinnen kan in de hand. — Aan een bankje gemerkt FP. Opvallend zwak werk van den schilder¹⁾. De gelaatskleur der mannen, is zeer roodachtig. Dit stuk herinnert sterk aan het vorige. Dezelfde grijze achtergrond (iets geler), dezelfde bruingele vloer; tweemaal dezelfde tinnen kan. Dezelfde kat (op een stoof), daarbij ook een hond (wit met zwarte ooren) op den voorgrond, benevens een koperen wijnkoeler. Omstreeks 1630 geschilderd. Paneel, h. 350, br. 530 mm. No. 1486 Depot Mus. Berlijn.

III.. Eene dame knielt voor een heer, vroeger toegeschreven aan C. POELenburg; afkomstig uit de verzameling van koning KAREL I, waarmede het in 1649 als „Bott” — een lees- of drukfout voor POT of POTH — werd verkocht; thans overeenkomstig het monogram, gesteld op POT'S naam; waarschijnlijk geschilderd omstreeks 1632. Hampton-Court No. 634.

IV. Het lokstertje. Rechts zit een reeds niet meer jeugdig man, die in de eene hand een tinnen klepkan, in de andere een brandend pijpje houdt, gelijk hij er ook een, niet brandend, in den rand van zijn muts heeft gestoken, waarop tevens een vossestaart bevestigd is. Op zijn linkerknie rust nog de knie van een jonge meid, die het eerst hem heeft trachten te bekoren, maar ziende dat hij aan pijp en kroes de voorkeur geeft, zich gewend heeft tot een jongen, sierlijk gekleeden man, wiens toestand even goed door de uitdrukking van zijn gelaat als door het glas rijnwijn dat hij in de hand houdt, wordt aangeduid. De jonge meid leunt achterover in zijn rechterarm, waarvan de hand op haar schouder even zichtbaar is, lacht hem vriendelijk toe en houdt zijn kin in haar linkerhand, terwijl zij de rechter, waarin zij een fluitje houdt (de nadere aanduiding van haren aard) laat hangen langs heup en been. Met innige pret ziet de oudere heer dit schouwspel aan.

De figuren zijn bijna levensgroot en tot de knieën afgebeeld. De achter-

¹⁾ Toch zeker van zijne hand. Hij schijnt zeer ongelijk geschilderd te hebben, maar er bestaat geen enkele reden, om voor de uiteenlopende werken, allen echt FP gemerkt, een tweeden kunstenaar te zoeken, die dit monogram zou gevoerd hebben. Men schreef sommige zóó gemerkte stukken vroeger aan HORATIUS PAULIJN toe, doch daar deze schilder eerst in de 2e helft der XVIIe eeuw werkzaam was, kan *dit* stuk ten minste in geen geval van hem zijn.

grond is bruinachtig grijs. De lokale kleuren zijn zeer levendig. De oude heer is gekleed in een groen onderkleed met roode linten langs de naden en een bruin overkleed met rood boordsel en roode rozetten. De juffer draagt een helrooden rok, paarsch met gele zijde geborduurd keurs, een zwart fluweelen, met bont gevoerd manteltje, rooden halsdoek, witte kraag en groene veeren in het haar. De jongere heer is gekleed in een groen onderkleed en een blauwen mantel. Het geheele stuk vertoont sterk den invloed van FRANS HALS, van wiens „vroolijk klaverblad” het een niet onaardige tegenstelling is. Sommige gedeelten, zooals het hoofd en de borst van het meisje, de hand van den jongen man op haar schouder en de hand waarin de oudere heer zijn pijpje houdt, konden gerust aan het penseel van FRANS HALS worden toegeschreven. Het stuk is op den hals der klepkan geteekend met het monogram en het jaartal I 633¹⁾; het is op doek H. 1.035, B. 1.48.

Dr. BODE noemt verder:

Een gezelschap van 14 heeren en dames, waarvan eenigen kaartspelen, anderen samen spreken, in een fijnen helderen grijs-bruinen toon; het eigendom van Sir RICHARD WALLACE te Londen;

Een portretje van een heer, ten voeten uit, in rijke kleurige kleeding, bij den Heer ROTHAN te Parijs. „Ganz ähnlich” aan het portret van KAREL I. (BODE)

Een gevecht van twee lichtekooien en een oude vrouw met een jongen man, om de nalatenschap van een overledene, die in eene opene kist naast hen rust. Op de tafel en op den grond liggen goudstukken en voorwerpen van waarde. Bij Prof. KNYE te Berlijn. Dit fraaie stuk is volgens BODE omstr. 1625 tot 1630 geschilderd.

Drie paartjes in tamelijk indecente groepeerings, dun en vlug geschilderd, bij Dr. KOSLOFF te St. Petersburg. Gem. FP^o I.

Twee dergelijke voorstellingen, waarvan de ééne met meer dan $\frac{1}{2}$ levensgrooten figuren. In den handel te Berlijn.

Musiceerende boeren. Was 1872 bij den Heer JACOBSON te Stockholm. Goed geteekend, geestig, fijn van kleur, gedeeltelijk vet geschilderd. Omstreeks 1650 geschilderd.

Een met het monogram FP voorzien stuk, een vrek, die zijn geld telt, in de Uffizi te Florence, wordt door BODE aan HORATIUS PAULIJN toegeschreven. Het is onder REMBRANDT's invloed geschilderd, in den trant van een flauwe SALOMON KONINCK. O. i. hebben wij hier wel degelijk met een werk van HENDRICK POT te doen, uit den tijd toen hij te Amsterdam woonde, en dientengevolge REMBRANDT's schilderwijze licht invloed op hem had.

¹⁾ Ik meen, dat het nu moeielijk te lezen jaartal ééns 1633 te lezen was. Ook de kostumes zouden ons di doen vermoeden.

DE OPERA TE AMSTERDAM,

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER OPERA IN NEDERLAND.

DOOR

DR. H. C. ROGGE.

DICHT- en toonkunst zijn tweelingzusters; in de geschiedenis der beschaving treden zij te zamen op, en bij alle volken gaan zij hand aan hand. „Theatralisch-dramatische-musikalische Darstellungen”, zegt EITNER terecht, „sind so alt wie die beiden Schwesterkünste, die Dichtkunst und Musik selbst.” De Grieksche tragedie, die, hetzij geheel, hetzij voor een deel gezongen werd, staat in nauw verband met het geestelijk theater der middeleeuwen en zijne liturgische liederen, en niet zoozeer het tooneelspel dan wel de theatrale voorstellingen der 16de eeuw, met hare madrigalen en canzonen zijn de voortzetting van hetzelfde verschijnsel. Uit die voorstellingen werd aan het hof der Florentijnsche edelen de opera geboren, het muzikale drama of blijspel van den nieuweren tijd, dat onder de handen van MONTEVERDE en andere groote Italiaansche toondichters bepaalde vormen aannam. Want Italië is het eigenlijke vaderland van de opera; eerst nadat zij dáár een eerste ontwikkelingstijdperk had doorloopen, ging zij naar Duitschland en Frankrijk over, waar zij zelfstandige beoefenaars vond. Het eigenaardig karakter, dat de toondichters dier drie nationaliteiten onderscheidt, spiegelt zich inzonderheid in dezen kunstvorm af. In haar drievoudig karakter heeft de opera zich thans verbreid over de geheele beschaafde wereld.

Hier te lande is de opera reeds in het laatst der 17de eeuw bekend geworden ¹⁾. Rondreizende gezelschappen van zangers en zangeressen, Franschen ²⁾ en Duitschers, bezochten ook de Nederlanden, en hebben zich te Amsterdam meermalen doen hooren op de kermis, die toen drie weken duurde. Nu en dan bleef er wel eens een gezelschap, dat zeer veel bijval had gevonden, nog enkele weken vertoeven. De troep van ABT, die gedurende eenigen tijd voorstellingen gaf in een houten loods bij het Rechthuis in de Diemermeer, was zeker op geene andere wijze hier gekomen. Buiten den kermistijd werd het geven van tooneelvoorstellingen aan zulk een vreemd gezelschap niet vergund, weshalve het zijne tent buiten den stedelijken gebiedpaal moest opslaan. Hoewel de plaats zeer ongelegen was schijnen toch de muzikale talenten van Mevrouw ABT en van PILOTTI vele bezoekers getrokken te hebben. Welke opera's zij opvoerden wordt niet gemeld, maar wel dat ABT, „de kunst buiten gesloten, juist geen voordeelig gerucht achterliet” ³⁾. Van latere Duitse kermisbezoekers is mij weinig of niets gebleken. ⁴⁾ Misschien zijn er operisten onder geweest, maar zoo zij al een paar weken langer ergens buiten de stad hunne voorstellingen hebben voortgezet, tot eene meer blijvende vestiging kwam het niet.

De Franschen brachten het verder dan de Duitschers. In 1752 vestigden zij een eigen tooneel op den Overtoomschen weg, ter plaatse waar nu het gesticht „De Eendracht” staat. Toen dit houten theater in 1754 verbrand was ⁵⁾ trachtte men eerst de voorstellingen voort te zetten in eene tent buiten de Utrechtsche poort achter de herberg „de Bergervaerder kamer”, even buiten het rechtsgebied der stad gelegen, waar reeds eenige jaren te voren opera's waren gegeven, waarschijnlijk door Duitschers ⁶⁾. Maar de herbergier, vrezende voor een dergelijk ongeval als op den Overtoomschen weg, weigerde zijne toestemming te geven, waarop de Fransche tooneelisten eene nieuwe tent opsloegen op het erf „de Rob” nabij de puinhoopen van het verbrande theater. ⁷⁾ Hier werden voorstellingen gegeven door een gezelschap van jeugdige tooneelisten bekend onder den naam van „Les enfans du Sieur FREDERIC”. CAROLINA en CHARLOTTE FREDERICQ, van welke

¹⁾ De zangspelen, die men omstreeks 1686 te Buiksloot opvoerde, (*Bouwsteenen, Eerste jaarboek van de Vereen. v. Nederl. muziekgesch.* Amst. 1872, bl. 112 II v.) wijzen reeds op eene navolging van de opera in andere landen.

²⁾ Op 2 Sept. 1688 machtigen FRANÇOIS TOMBEAU of TOMBOY, FRANÇ. GROENHAGEN, FRANÇ. LION en JOH. VAN SCHUYLENBURG, muzikanten in Den Haag, voor den notaris P. DE WEERT aldaar, iemand om in rechten te ontvangen van „N. CHEVALLIER en GARILLE, mitsgaders de verdere compagnie operaisten, alhier in den Hage den somer de opera vertoont hebbende, sijnde jegenswoordigh te Amsterdam”, een som van 97 gulden, die zij van deze operisten hadden te eischen. Deze bijzonderheid werd mij medegedeeld door den heer BREDIUS. De zangers hadden zich in Den Haag blijkbaar van de muzikanten bediend, die zij daar vonden, en zullen in Amsterdam desgelijks hebben gehandeld.

³⁾ *Tooneelkund. Brieven.* Amst. 1808, bl. 177. *Maandel. Nederl. Mercurius* 1792, bl. 170.

⁴⁾ Er bleef een biljet bewaard, waarop LUDWIG NUTER aankondigt, dat hij op 24 Sept. 1788 zal doen spelen in zijn „Schauplatz auf dem Botermarkt in dem grossen Blauen Tent” de volgende Lustspiele: „Der Schneider und sein Sohn” en „Der Jurist und der Bauer”, alsmede een groot ballet van kinderen; „Der entdeckte Betrug”. Misschien voerde dit Gezelschap ook kleine operas of Singspiele uit.

⁵⁾ Het verhaal van den brand en verdere bijzonderheden betreffende dit theater vindt men in de *Nederl. jaerboeken* 1754, bl. 626, v.

⁶⁾ Een gezelschap ging op 14 Oct. 1750 te 6 uren daarheen. De voorstelling was om 9 uren afgelopen. Hs van Bicker Raye op het Stedel. Archief.

⁷⁾ *Nederl. Jaarb.* 1754, bl. 810 v.

de eerste meestal de mannenrollen vervulde, schijnen zeer goede zangeressen geweest te zijn. Er zijn bundels bewaard gebleven bevattende kleine opera's, die zeer tot het genoegen van de Amsterdamsche burgerij dáár zijn opgevoerd¹⁾. FREDERIC verhuisde in 1763 naar den voormaligen Vauxhal dichterbij de stad. Er was intusschen een nieuw gezelschap gekomen, onder directie van DALLAINVILLE en BROCHARD, dat niet alleen treur-, blijspelen en balletten gaf, maar ook Italiaansche en Fransche opera's ten gehoor bracht²⁾. Men was er hoog mede ingenomen. De Amsterdammers stroomden driemaal per week er heen, om DALLAINVILLE, dien men zelfs boven den beroemden LE KAIN stelde, of den Haagschen zanger DUGUAI, te hooren³⁾. Lang schijnt ook dit opera-theater geen stand gehouden te hebben. In welke opera's deze artisten zongen, is niet opgeteekend, doch het zullen compositiën van DALAYRAC, GRETRY, PAESIELLO en anderen zijn geweest, die toen tot het Fransche repertoire behoorden.

De opera viel zoo zeer in den smaak, dat het voorbeeld van vreemdelingen tot navolging prikkelde. Er ontstonden allerlei liefhebberij-tooneelen, waarbij aan het zangspel eene groote plaats werd ingeruimd. Vermogende Portugeesche joden richtten omstreeks 1750 een Spaansch tooneel op, waar men behalve stukken van CALDERON en MORETTO ook uit het Fransch vertaalde opera-bouffes opvoerde. Buiten de leden van dit gezelschap had niemand toegang, tenzij men door een hunner werd geïntroduceerd. De vrouwenrollen werden door mannen vervuld⁴⁾. Een ander tooneelgezelschap vormde zich onder den titel „Kunstmin spaart geen vlijt”.⁵⁾ Eerst gaf men voorstellingen in „Het Wapen van Amsterdam” op het Rusland, doch daarna kocht men een huis op de Keizersgracht naast de plaats waar de Stadsschouwburg had gestaan en toen het R. C. Armenkantoor gevestigd was. De aanzienlijkste burgers waren leden van het gezelschap en geen geld werd gespaard om zaal en tooneel naar eisch in te richten. De dichter PHILIP FREDERIK LYNSLAGER was een van de beste acteurs en zangers en verscheidene opera's van TOUSSAINT NEYTS en anderen werden door hem uit het Fransch vertaald. De hier opgevoerde stukken waren zeker niet van het beste gehalte, maar het orkest, dat uit bekwame meesters was samengesteld, schijnt zoo goed geweest te zijn, als men het maar verlangen kon.

Naast „Kunstmin” kwam weldra een tweede gezelschap op, dat evenzeer de aanzienlijkste burgers onder zijne leden telde en de zustervereniging eerlang boven het

1) De Heer D. F. SCHEURLEER in Den Haag bezit een bandje getiteld: *Théâtre d'Amsterdam ou Recueil des Opéras comiques, données depuis peu par la Troupe du Sr. Frederic*. Amst. E. van Harrevelt. 1763. Het Kon. Oudheidk. Genootschap te Amsterdam is in het bezit van eene verzameling in 6 dln. onder den algemeenen titel: *Théâtre Français d'Amsterdam. ou Recueil des pièces représentées par les Enfants du Sr. Frederic au Théâtre de l'Overtoomsche-weg, proche d'Amsterdam, depuis 1758 jusqu'à présent*. Amst. H. Constapel 1763.

2) Vgl. *L'Observateur des spectacles*, 5 tom. La Haye 1761—63, waar ook de prijzen der plaatsen worden opgegeven.

3) *Tooneelk. Brieven* 1808, bl. 180.

4) Ald. bl. 178. Van dit gezelschap heb ik een tooneelboekje gezien, getiteld: *Bruto. Tragedia de Mr. DE VOLTAIRE*. Traduc. del Frances en Español. Por B. GARCIA. Impr. en Amsterdam, A. Costa de M. Gavilan, y A. Morales. En la oficina de G. y J. de Broen. 1758 40.

Ald. bl. 162, waar ook het wapen van het gezelschap wordt beschreven.

hoofd wies. „Utile et amusant”,¹⁾ zoo luidde zijn devies, gaf sedert 1786²⁾ voorstellingen in eene ruime zaal boven de manege in de Utrechtschedwardsstraat tusschen Reguliersgracht en Utrechtschestraat, en toen deze te klein werd voor het zich steeds uitbreidend ledental, nam men het geheele manege-gebouw in huur. Meer nog dan in „Kunstmin” schijnt men zich hier op de opera te hebben toegelegd. „Meer dan eens”, getuigt iemand, die waarschijnlijk de voorstellingen vroeger had bijgewoond³⁾, „zijn de Fransche opera's met zooveel accuratesse en smaak gegeven, dat de aanschouwers bijna zouden hebben kunnen gelooven, dat zij op eene wonderdadige wijze oogenblikkelijk in den schouwburg te Parijs overgevoerd waren geworden”. Het gezelschap had zulk een naam, dat de beroemde actrice WATTIER zich niet schaamde ook hier op te treden.⁴⁾ De staatkundige partij-schappen en het opkomen van nieuwe colleges, die zich ten doel stelden Fransche en Hoogduitsche schouwburgen te stichten, waren oorzaak dat het gezelschap verliep.

Andere gezelschappen, die zich enkel oefenden in het vertoonen van treur- en blijspelen, ga ik hier stilzwijgend voorbij.⁵⁾ Over het Joodsche gezelschap „Industrie et récréation”, dat zich uitsluitend toelagde op de Hoogduitsche opera, spreek ik later afzonderlijk. Het zangspel in de stadsschouwburg vermeld ik alleen als bewijs hoezeer de geest des tijds zich ook hier deed gelden, toen de Fransche en vooral de Duitsche muze in een Nederlandsch kleed op het Leidsche plein optrad. Ja men had zelfs in den ouden schouwburg in 1762 Italiaansche zangers toegelaten, ten spijt van ouderwetsche lieden, die in de opera niets anders dan eene zondige uitspanning zagen, en den brand van 11 Mei 1772, bij de opvoering van opera's door een Vlaamsch gezelschap, als een gerechte straf des hemels beschouwden⁶⁾. Toen in 1792 het zangspel Richard Leeuwenhart in den Hollandschen schouwburg zou worden opgevoerd, schreef een tijdgenoot⁷⁾: „De schouwburg is door onze deftige voorvaderen niet gemaakt voor een concertzaal; maar (voegt hij er bij) verandering van tijden verandering van zeden; en waarom zal men de menschen niet zoo wel in zang zich onderling hunne meening hooren uitdrukken als in gesprek?” Hij komt er echter rond voor uit, dat hij niet tot de „liefhebbers” van dat zingend spel behoort.

1) *Le guide d'Amsterdam*, Amst. 1793 noemt dit gezelschap „Utile et agréable”. In *Le guide* van 1802 heet het „un bâtiment particulier, qui se loue à qui veut, et ou l'on représente en public”.

2) P. J. KASTELEYN, Aanspraak aan „Utile et amusant” bij de opening van dess. tooneel, uitgespr. door H. L. MEYLING (Amst. 1786).

3) *Tooneelk. Brieven*, bl. 167 waar ook het wapen wordt beschreven.

4) Ook ANDRIES SNOEK, toen te Rotterdam, speelde er met zijne zuster HELENA in 1796.

5) „Oefening kweekt kunst”, op het Roeterseiland, gaf geen opera's, evenmin de gezelschappen „Emulation” in de Plantage en „De Eendragt” in den Franschen tuin in de Elandstraat, die reeds vóór 1785 schijnen bestaan te hebben. In het „Huis in 't Bosch” in de Kerkstraat bij het Weesperplein speelde toen het „Menniste college”, waarbij zelfs aanzienlijke dames vrouwenrollen vervulden. Later, in 1826 (*Pandora*, bl. 79), gaf men daar ook opera's, doch zeker op erbar-melijke wijze.

6) WAGENAAR, *Amsterdam*, D. II, bl. 40v. f. D. F. SCHEURLEER, *Mozarts verblijf in Nederland*, 's Gravenh. 1883, bl. 83 v.

7) *Tooneelspectator*, Amst. R. van der Paard, No. 4.

Dit alles was maar een voorspel van iets beters, dat niet zou voorbijgaan, maar blijven. De ware beoefenaars en voorstanders der toonkunst, wier aantal zeer groot was in Amsterdam, verlangden de opera in haar oorspronkelijken vorm hier vasten voet te geven. Hun ernstig streven werd met een gunstigen uitslag bekroond, gelijk zal blijken wanneer ik achtereenvolgens de Hoogduitsche, de Fransche en de Italiaansche opera ter sprake breng. Men verwachtte allerminst eene volledige geschiedenis van het muzikale drama hier te lande, of eene breede behandeling van dit onderwerp. Ik beloofde enkel bijdragen te leveren tot die geschiedenis, tot eene diepere studie acht ik mij onbevoegd. Het veld wordt door mij niet afgemaaid; ik wil slechts een eerste spade in den akker steken, in de hoop dat anderen dien verder ontginnen zullen.¹⁾

DE HOOGDUITSCH E OPERA.

Omstreeks 1787 vereenigden zich een aantal aanzienlijke ingezetenen van Amsterdam, waaronder vele Duitschers, die zich in het belang van den handel hier metterwoon gevestigd hadden, tot het oprichten van een college, dat zich ten doel stelde Hoogduitsche tooneelspelen en opera's te doen opvoeren. Het voorbeeld was, gelijk wij later zien zullen, reeds gegeven door begunstigers van het Fransche tooneel, en de gunstige uitslag van die onderneming gaf grond om te verwachten, dat men bij vele kunstvrienden steun zou vinden. Een geschikt lokaal was spoedig gevonden; men huurde van „Kunstmin”, dat zijne voorstellingen had gestaakt, het gebouw op de Keizersgracht, en knoopte onderhandelingen aan met zekeren J. A. DIETRICII, die weldra met een goed gezelschap uit Duitschland overkwam. De voorstellingen, en vooral de opera's, waaronder ook eene van MOZART²⁾, vielen zoozeer in den smaak, dat het aantal leden voortdurend toenam en de zaal te klein werd om hen te bevatten. Daar er geen grooter lokaal was te vinden, besloot men, alweder op het voorbeeld van het Fransche college, een eigen schouwburg te stichten³⁾. Men richtte eene vereeniging op onder den titel „Hoogduitsche Tooneel-

¹⁾ Een enkel woord over de door mij gebruikte bronnen. Naar schriftelijke bescheiden heb ik vruchteloos gezocht. Wat er bij den Franschen schouwburg misschien aanwezig was, is bij het verkoopen van het gebouw zeker te loor gegaan. Na al de lotwisselingen van den Hoogduitschen schouwburg laat het zich begrijpen, dat de tegenwoordige bezitters weinig of niets gevonden hebben, wat aan vroegere tijden herinnert. Ik raadpleegde 1°. de Amsterdamsche Courant; 2°. de Spectatoriale geschriften, die over het tooneel handelen, ofschoon niet alle onder mijn bereik waren; 3°. de Tooneelalmanakken van vroeger en later tijd, voor zoover ze mij bekend waren; 4°. de Gidsen en beschrijvingen van Amsterdam; 5°. Tooneelaankondigingen en tekstboekjes, die gelukkig nog bewaard zijn gebleven; 6°. Reisverhalen van vreemdelingen, die een tijd lang in Amsterdam vertoefden. Deze en enkele andere werken zal men, waar ik dit noodig achtte, aangehaald vinden. Zij die belangstellen in het onderwerp en misschien nog in het bezit zijn van belangrijke documenten, zullen gemakkelijk ontwaren wat aan mijne aandacht ontsnapte.

²⁾ „Die Einführung aus dem Serail”. Zie voor de tekstboekjes van deze en andere opera's van MOZART mijn artikel in het *Tijdschrift der Vereen. van N. Nederlandsche muziekgeschiedenis*, Dl. II, bl. 237, v.

³⁾ La création de quelques habitants notables qui, moyennant des actions en demeurèrent les propriétaires W. J. OLIVIER, *Manuel des étrangers d'Amsterdam*. Amst. 1838.

sociëteit'', met het doel om een gebouw te stichten voor Hoogduitsche voorstellingen, onder toezicht van commissarissen, uit de deelnemers te kiezen. Deze sociëteit kocht nu een zestal perceelen in de Wagen- of Amstelstraat ten overstaan van schepenen en van het comité van justitie te Amsterdam,¹⁾ brak de oude huizen af, en deed met toestemming van de regeering op dezelfde plaats een sierlijk tooneelgebouw verrijzen, dat „den ervaren en kunstrijken stadsarchitect VAN DER HART'' alle eer aandeed. De „niet zeer ruime plaats was zoo wel gebruikt als met mogelijkheid zou kunnen bedacht worden''. Er waren 223 plaatsen voor den 1sten rang aangebracht, 148 voor den 2den en evenveel voor den 3den rang, zoodat de zaal 519 toeschouwers kon bevatten.²⁾ Inwendig had men de zaal eenvoudig maar netjes ingericht. De tooneelopening was van boven met eene lier en aan de zijden met toepasselijke figuren versierd. Op het scherm zag men eene heldere wolk waarachter lichtstralen opschoten, terwijl in het midden de spreuk „Spectemur agendo'' werd gelezen. Eene kunstvaardige hand had het ruime tooneel in korten tijd van goede decoraties voorzien,³⁾ zoodat nog tegen het einde van 1790 alles gereed kwam.

De Hoogduitsche schouwburg, die een sieraad van Amsterdam mocht heeten,⁴⁾ werd den 19^{en} Januari 1791 feestelijk geopend met de opvoering van KOTZEBUE's „Kind der Liebe'', voorafgegaan door een proloog met zang „De triumph der kunst'', gecomponeerd door den directeur. Hij speelde met zijn gezelschap alleen voor de leden van het college, die het recht hadden aan vreemdelingen tegen betaling introductiebiljetten te geven. Alleen in den zomer had het publiek toegang tot de voorstellingen. Van hetgeen er driemaal per week ten gehoor gebracht zou worden, tooneelspelen zoowel als opera's, werd aan de leden kennis gegeven. Aan het hoofd van het college stonden de commissarissen BRAUNSBURG, WEGMAN, WESTEN, SIGRIST en SPLIETHOFF. De laatste werd eerlang vervangen door den consul van Pruisen DAVID SPLITGERBER, die jaren achtereen hoofdbestuurder was van den schouwburg, in welke betrekking zijn zoon hem opvolgde. De zorg voor het gebouw was aan eene bijzondere commissie toevertrouwd.⁵⁾ Een Duitscher, die kort na de opening Amsterdam bezocht, teekende het volgende in zijn dagboek op:⁶⁾ „Das Deutsche Schauspielhaus ist nicht so gross, auch nicht so

1) Uit de origineele acte van verkoop, in 1853 opgemaakt door den notaris J. COMMELIN.

2) In de *Maandel. Nederl. Mercurius* van 1792, bl. 173, v. vindt men eene uitvoerige beschrijving en eene afbeelding van het gebouw, dat eenige jaren geleden inwendig belangrijk verbeterd maar uitwendig niet veranderd is, behalve dat de gevel gepleisterd en een bordes aangebracht werd, om in geval van brand te dienen. Zie verder *Tooneelk. Brieven en Het tegenwoordige Amsterdam*, Amst. 1809, bl. 293 v.

3) Wie de decoraties schilderde is mij niet bekend. Later heeft de bekende decoratieschilder van den stadsschouwburg, F. J. PFEIFFER, zoowel voor dit als voor het Fransche theater vele nieuwe decoraties vervaardigd.

4) De lof van Ferrier (*Guide d'Amsterdam*. Bruxelles 1837), die dezen schouwburg „le plus grand et le plus beau théâtre d'Amsterdam'' noemde, was wel wat overdreven.

5) Deze bestond bij den aanvang uit de HH. S. VAN NOOTEN, J. A. WARIN, G. SAWYER en den med. doct J. A. DEIMAN.

6) *Bemerkungen auf einer Reise nach Holland*, Oldenburg 1792, S. 32 ff. Wel heet het dat die reis in 1790 plaats had, maar dit moet niet zoo nauw worden genomen. Het is duidelijk dat de schrijver den schouwburg in de Amstelstraat bezocht, waar hij f 2 betaalde voor eene plaats op den 1sten rang.

prächtigt als das Französische". Men speelde „Menschenhass und Reue" van KOTZEBUE. Wie de hoofdrollen vervulde wist hij niet. Er werden geene affiches gedrukt, „der gewöhnliche Zuschauer weist mit ziemlicher Gewissheit wer jede Rolle spielt". De inrichting liet blijkbaar nog wel iets te wenschen over, althans hij zegt: „das verändern der Scenen ging elend von statten". Ook ergerde hij zich over „das leidige Applaudiren während des Spiels, das doch nun wohl endlich einmal abgeschafft zu werden verdiente". Hij hoorde de eerste zangeres MEYER eene bravour-aria zingen, doch haar stemgeluid klonk hem wat hard in de ooren. Eene opera-voorstelling woonde hij niet bij.

Alles ging naar wensch onder de uitnemende leiding van DIETRICH. De tooneelstukken van LESSING en SCHILLER, IFFLAND en KOTZEBUE werden luide toegejuicht, weldra werden ze vertaald, om op het repertoire van den Hollandschen schouwburg treurspelen en kluchten te vervangen, die geen toeschouwers meer trokken. Aan goede zangers en zangeressen schijnt het niet ontbroken te hebben. Ik vond alleen de namen van de HH. KNIEP, SCHÖNITZ en KIEFER, en van de dames MEYER, MÖLLER, LUCAS en KNIEP. Gedurende het tijdperk van anderhalf jaar, dat DIETRICH in den nieuwen schouwburg speelde, werden MOZARTS *Entführung aus dem Serail*, *Die Sclavin* van PICCINI, *Der Dokter und Apothecar* van DITTENDORF, *Der Dorfdeputirten* van SCHUBAUER, *Die Eifersucht auf der Probe* van ESCHENBURG, *Der Automat oder der Antiquitätensammler* van ANDREE, en nog een aantal kleinere opera's uitgevoerd, die, naar het schijnt, zeer veel bijval vonden¹⁾. Daarom te meer was het te betreuren, dat er verschil ontstond tusschen de commissarissen en den directeur, tengevolge waarvan de laatste met zijn gezelschap in den zomer van 1792 Amsterdam verliet, om, na nog een poos voorstellingen te hebben gegeven in de Casuari-straat in Den Haag, naar Duitschland terug te keeren.

Nadat de opera-voorstellingen van het college een poos hadden stilgestaan²⁾, gelukte het commissarissen in F. H. HUNNIUS een nieuwen directeur met een stellig niet minder goed gezelschap te vinden. Daartoe behoorden EUNIKE, die later een sieraad was van het hoftheater in Berlijn, en zijne vrouw, de gebroeders HUNNIUS, de heeren SCHLEGEL en PAPPEL en de dames SCHWACHHOFER en ERNST, die zich allen verdienstelijk kweten van hunne taak. Wanneer dit gezelschap van HUNNIUS zijne voorstellingen begonnen is, durf ik niet verzekeren, maar zeker is dat het veertien maal optrad, van 8 Mei tot 26 Juli 1794, toen de schouwburg „om tijdsomstandigheden, op order der Regeering" gesloten werd³⁾. Hoezeer dit te betreuren was, zal nog duidelijker blijken wanneer men weet, dat op het repertoire voorkwamen vier werken van MOZART, *Die Zauberflöte*, *Don Juan*, *Die Hochzeit des Figaro* en *Die Entführung aus dem Serail*, die

1) Wat ik hier omtrent het gezelschap van DIETRICH mededeel vond ik in het *Kabinet van mode en smaak*, Haarlem 1793—94 8 dln.

2) De schouwburg was daarom niet gesloten. In dezen tijd speelden hier de Hoogduitsche Joodsche tooneelisten, waarover ik later afzonderlijk zal handelen.

3) *Kabinet van mode en smaak*, D. VIII.

„met de meeste accuratesse”¹⁾ werden uitgevoerd; en verder *Der Baum der Diana* van MARTIN,²⁾ *Hieronimus Knikker*, *Das Rôthe Kappchen*, *Der Dokter und Apothecar* van DITTENDORF en *Axur König von Ormus* van SALIERI.

Tot het najaar van 1795 stonden de Hoogduitsche zoowel als de Fransche opera's stil. De staatkundige gebeurtenissen hadden voor langen tijd het genot der kunstvrienden verstoord. DIETRICH keerde in October nog eens terug, doch vermoedelijk gaf hij niet meer dan een paar voorstellingen. Niet vóór 1798 schijnt er een Hoogduitsch gezelschap teruggekeerd te zijn, dat weder geregeld tooneelstukken en opera's opvoerde. De naam van den directeur vond ik nergens genoemd, maar hij, noch zijne artisten stonden beneden hunne voorgangers, want zoowel de groote werken van MOZART, als een aantal opera's van Fransche en Italiaansche componisten werden ingestudeerd. Indien het gelukte een geschrift weer te vinden, waarin de werkzaamheid van deze artisten werd besproken³⁾, wij zouden beter over den rijkdom van het repertoire en de verdiensten der verschillende sujetten kunnen oordeelen. Waarom deze troep na Mei 1799 den aftocht blies, weet ik niet. In 1801 waren de ledige plaatsen ingenomen door andere artisten onder de directie van C. R. STEINSBERG; daar echter de voorstellingen alleen voor de abonné's werden gegeven, hadden er geene aankondigingen plaats. Maar eens vond ik geadverteerd,⁴⁾ dat op 18 Aug., dus in den zomer, eene openbare voorstelling zou gegeven worden van *Das Donauweibchen* van KAUER, „abonnement suspendu”, ten voordeele van Mej. HENR. WILLER.⁵⁾ Doch een jaar later waren de Duitschers vertrokken en verliepen enkele jaren eer het gebouw weer aan zijne oorspronkelijke bestemming beantwoordde. Eerst in 1808 berichtte het tooneel- en operagezelschap,⁶⁾ onder directie van CARL DÖBBELIN, dat het zijne voorstellingen zou openen met *Belmonte und Constanze oder die Entführung aus dem Serail*, Musik von dem berühmten MOZART”. Er volgden in December Lustspiele en drama's. Ook LESSING'S Nathan der Weise werd voor het voetlicht gebracht. Van Januari tot in Mei werd er bijna geregeld Maandags, Woensdags en Zaterdags gespeeld. In de opera traden de HH. FISCHER, kamerzanger van den Koning van Westphalen, MÖNS van het Regensburger theater en Frau LOUISE LANGE op, welke laatste reeds meermalen op concerten, en naar ik gis ook op het theater, door haar heerlijken zang de hoorders in geestdrift had gebracht. Doch het schijnt dat de directeur, die thans het gebouw van de aandeelhouders had

1) *Tooneelk. Brieven*, bl. 199. v.

2) Het tekstboekje van deze opera, uitgegeven bij J. C. Röder te Amsterdam, wordt bewaard in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam. C. G. NEESE, die tot het gezelschap schijnt behoord te hebben, vertaalde de Italiaansche tekst in het Hoogduitsch.

3) *Die Deutsche Thalia in Amsterdam*, een geschrift dat in dien tijd bij HOLTRUP te Amst. verschenen moet zijn

4) *Amst. Cour.*

5) Deze opera, die van MOZART e. a. werden weldra in het Nederlandsch vertaald, en als zangspelen jaren achtcreen in den stadsschouwburg vertoond.

6) *Amst. Cour.* 10 Nov.

gehuurd en voor eigen rekening exploiteerde, slechte zaken had gemaakt,¹⁾ althans niet hij, maar een onbekende keerde in September weder, die het „Deutsche Theater”²⁾ staande hield, tot de veranderde tijdsomstandigheden in 1811 het theater deden sluiten. Onder de zangers van dit gezelschap ontmoeten wij PAPPEL, ons reeds van vroeger bekend, HESSE SCHAPER, LIBERATI en VETTWEISS, onder de zangeressen BRAUN en de dames SCHÖNMANN. WALLKER en Frau MAYERHOFER, beiden van het groothertogelijk theater te Carlsruhe, traden enkele malen als gasten op. De opera's van MOZART stonden bovenaan op het repertoire, en dan volgden die van WINTER, KAUER, GRETRY, e. a.

Wij verplaatsen ons thans opeens in het najaar van 1816. De Hoogduitsche schouwburg heeft allerlei lotwisselingen ondergaan,³⁾ eindelijk is hij weder in bezit genomen door een gezelschap, dat zich ten doel stelt tooneel- en blijspelen, alsmede opera's te geven. Het staat onder de directie van FRIEDRICH HABERKORN⁴⁾. Hij opent den 2^{den} November met „Lorbeerkrantz, Schauspiel von ZIEGLER”, en bericht, dat men zich kan abonneeren op twaalf voorstellingen, welk abonnement telkens kan worden vernieuwd. Op 6 Nov. volgt de eerste opera-voorstelling, tevens de eerste van het abonnement, en wel *Ida van Hochberg* van GYROWITZ. Het gaat geregeld. In December wordt MOZARTS *Hochzeit des Figaro* tweemaal opgevoerd. De belangstelling neemt toe; op 31 Dec. zijn reeds twee reeksen abonnementen afgeloopen en wordt een derde aangekondigd⁵⁾. Een nieuw tijdperk van bloei is voor de Hoogduitsche opera aangebroken. De bekwame directeur blijkt eindelijk de rechte man, om, ondanks alle bezwaren waarmede hij te kampen heeft, in Amsterdam eene blijvende Hoogduitsche opera te vestigen. Hij zorgt voor uitbreiding van zijn repertoire, door telkens nieuwe werken in te studeeren. Het gelukt hem uitstekende zangers en zangeressen voor korter of langer tijd aan zijn theater te verbinden. Zoo weet hij zeven jaren lang het publiek tot zich te trekken, en als hij eindelijk naar Duitschland terugkeert, laat hij de herinnering na, dat onder zijn verstandig en volhardend bestuur de Deutsche opera in Amsterdam hare schoonste lauweren plukte.

Het kan mijn doel niet zijn de uitvoeringen van dit gezelschap van stap tot stap te volgen. Als wij het geheele tijdperk overzien zal het genoeg zijn het volgende aan te stippen uit het opera-repertoire. MOZART staat weer bovenaan met *Don Juan*, *Zauberflöte*, *Figaro's Hochzeit*, *Entführung aus dem Serail* en *Titus*. Men gaf *Axur* van

1) DÖBBELIN plaatste 16 Mei in de *Amst. Cour.* eene advertentie, waarin de acteurs ROSENBERG, HANSTEIN en KLEINHAUS verklaarden, dat de directeur hun alle achterstallige gage en verdere vorderingen betaald had.

2) Tot nog toe sprak men van „Hochdeutsche Theater”, maar sedert de Joodsche tooneelisten in Oct. 1809 weder elders begonnen te spelen, noemden die in de Amstelstraat hun schouwburg „Deutsche Theater”.

3) Nadat de Italianen hier geruimen tijd voorstellingen hadden gegeven (zie beneden), werd dit „Théâtre Italien ci-devant Théâtre Allemand” (MAESKAMP, *Nowv. statistique histor. d'Amsterdam*, p. 257) gehuurd door het bestuur der „verderfelijke Fransche loterij” (C. v. D. VIJVER, *Wandelingen in 'en om Amsterdam*. Amst. 1829, bl. 155, v.). Toen deze „loterijkraam” („la spoliatrice loterie franç.,” bij OLIVIER) in 1813 was verdwenen, hebben er Engelschetoneelisten gespeeld „apparition éphémère d'une troupe de comédiens qui n'y recueillit pas plus de guinées que de gloire”. (OLIVIER).

4) Bij zijne komst waren SPLITGERBER en WARIN nog commissarissen, die de exploitatie aan hem afstonden.

5) „Das dritte Abonnement nimmt Sonnabend den 4ten Jan. 1817 seinen Anfang. Die respectiven Theaterfreunde welche geneigt sind Plätze dazu zu nehmen werden höflichst gebeten ihre Bestellungen am Bureau des Theaters zu machen.”

SALIERI, *Rosette* van BIERCY, *Der Wasserträger* en *Lodoiska* van CHERUBINI, *Der Spiegel von Arcadien* van SUSSMAYER, *Das Donauweibchen* en *Die Sternenkönigin* van KAUER, *Der Calif von Bagdad* van BOIELDIEU, *Zemire und Azor* van SPOHR, *Die Vestalin* van SPONTINI, *Der Barbier von Seville*, *Tancred* en *Othello* van ROSSINI, *Iphigenia* van GLÜCK, *Achilles* van PAER, *Oberon* van WRANITZKY, *Freischütz* van WEBER, *Joseph in Egypte* van MEHUL; voorts werken van CIMAROSA, DITTENDORF, WINTER, MOLLER DUVAL, e. a. Men ziet, het repertoire was rijk genoeg, voor afwisseling werd behoorlijk gezorgd, niet alleen muziekwerken van Duitsche, maar ook van Italiaansche en Fransche meesters werden ten gehoor gebracht. Onder bovengenoemde opera's zijn er vele, die reeds lang vergeten zijn, toch werden ze in dien tijd zeer gewaardeerd; dat men echter ook dankbaar het nieuwe begroette en naar waarde wist te schatten, bewijzen de 29 uitvoeringen van WEBER'S *Freischütz*. Bij dergelijke opera's hangt het succes voor een deel samen met de mise-en-scène en het decoratief, en hieraan waren geen kosten gespaard. De doeken door PFEIFFER ontworpen en deels met eigene hand geschilderd, werden hoog geroemd. Toch hoorde men wel eens klagen, dat ze niet behoorlijk onderhouden of slecht gebruikt werden. Eene gevangenis met de fries van eene boerenwoning maakte zeker een zonderlingen indruk, en wij begrijpen, dat de lachspieren in beweging konden worden gebracht als men Tancred door niet golvende baren zag varen in een sloepje zonder zeil of riemen. ¹⁾

Doch tegenover dit gebrekkige stond onmiskenbaar zeer veel goeds. Het gezelschap bestond altijd uit bekwame artisten, en daar waren er onder van den eersten rang. De geheele aan hem vermaagschapte familie SCHIRMER had HABERKORN aan zijn tooneel verbonden. Het echtpaar en de dochter CHARLOTTE, die in 1823 de Nieuwjaarswensch voordroeg, werden zelden gemist; ALBERT SCHIRMER vervulde de betrekking van Musik-Director. De Hr. en Mw. SCHÜTZ behoorden tot de sieraden van het theater, de laatste, zegt een tijdgenoot, „doet alle harten binnen de zaal leven; zij betovert, verrukt en vult de kas”. Den tenor JULIUS MILLER, die in 1820 aan dit tooneel verbonden werd, droeg men op de handen, hij schitterde vooral in MOZARTS *Titus* ²⁾. Ook de HH. WILHELM GOLLMICK, NEUMEYER, die van het Hamburger stadstheater was gekomen, DIESTEL, HARTIG en WILD schijnen geen onverdienstelijke zangers en goede acteurs te zijn geweest, waarbij zich de dames CAROLINA HOFFMEISTER en KAINZ waardig aansloten ³⁾. HABERKORN zelf was een geroutineerd acteur, en als zanger nam hij de tenor-, bas- of baryton-partijen op zich, al naar het noodig bleek. Vooral strekte hem tot eer, dat hij een voortreffelijk administrateur bleek te zijn, en de uitnemendste artisten voor korter of langer tijd naar Amsterdam wist te brengen, om hier hunne gaven te doen bewonderen. Nu eens werd de Don Juan door RÖCHEL, dan weer door GRÖSSER als gast gezongen, terwijl Frau GRÖSSER in de rol van Zerline optrad, Maar nog heerlijker kwam de schoonheid van

¹⁾ In het *Kritisches lampe* van 1823 wordt op bl. 73 en elders meermalen over de Hoogd. opera gesproken.

²⁾ Zie het art. over den Hoogd. schouwburg in de Amstelstraat in de *Noord- en Zuidholl. Tooneelalm.* van 1876.

³⁾ Mij is geen enkele affiche uit dien tijd onder de oogen gekomen. Bovengenoemde bijzonderheden zijn alleen aan de advertentiën ontleend.

dit kunstwerk uit, toen HILDEBRAND van het stadstheater te Dusseldorf en ADOLF BASCH van het stadstheater te Mainz den D. Juan, YOUNG van het hoftheater te München den D. Octavio speelden. YOUNG en HILDEBRAND werden niet minder luide toegejuicht dan Sarastro en Tamino in de *Zauberflöte*, in welke opera Frau RITZLER uit Riga zoo zuiver de Pamina had gezongen. Na deze kwamen weer andere gasten, WALTER, de „Hofschauspieler” van den Groothertog van Baden, SCHIELE, 1ste tenor uit Dusseldorf, STUBE, 1ste tenor van het kon. theater te Hannover, GERSTÄCKER, kamer- en opera-zanger van den Keurvorst van Hessen-Cassel, een evengroot acteur als onberispelijk zanger, en voorts de 1ste tenor STÜMER van het kon. theater te Berlijn, die òn als Tamino òn als Belmonte in *Die Entführung aus dem Serail* de aanwezigen in verrukking bracht òn door den melodieuzen klank van zijne misschien wat zwakke stem òn door zijn voortreffelijk spel. Waarlijk de vrienden der kunst hadden reden om den directeur dankbaar te zijn.

Dit toonden zij ook toen HABERKORN in Januari 1823 eene inschrijving opende op eene voorstelling te zijnen voordeele, waarvoor hij *Figaro's Hochzeit* had gekozen. Hij gevoelde zich verplicht om openlijk te bedanken ¹⁾ „für die herzliche Theilnahme, die sich besonders bei der Einzeichnung zu meiner bevorstehenden Benefiz-vorstellung so allgemein ausgesprochen hat”. De deelneming was zoo groot, dat de voorstelling tweemaal moest worden herhaald. Toch schijnen finantiële moeielijkheden hem gedrongen te hebben om af te treden, niettegenstaande hij geldelijken steun had gevonden bij enkele aanzienlijke Duitschers. Soms was de zaal te klein om alle belangstellenden te bevatten. Dit was ongetwijfeld het geval, toen de Prins van Oranje op 26 Mei 1820 de uitvoering van den *Titus* met zijne tegenwoordigheid vereerde. Maar het bezoek op de Maandag-, Woensdag- en Zaterdagavonden ²⁾ schijnt niet altijd groot genoeg geweest te zijn om de aanzienlijke kosten te bestrijden. Daarbij, de schouwburg kon maar weinig menschen bevatten en de buitenlandsche artisten deden hooge eischen. Den 6den Mei namen hij en zijn gezelschap afscheid met de 29ste opvoering van WEBERS *Freischütz*.

JULIUS MILLER nam nu de taak van hem over, en trachte een nieuw gezelschap bijeen te brengen, hetgeen hem ook gelukte ³⁾. Hij heropende het Duitsche theater den 4den Oct. met den *Barbier*, en wist zich staande te houden tot aan het einde van 1825. In het repertoire bracht hij aanvankelijk weinig verandering. Ook de oude geliefkoosde opera's *Das unterbrochene Opferfest* van WINTER, *Die diebische Elster* en *Cenerentola oder Aschenbrödel* van ROSSINI komen er weder op voor. Maar de directeur zorgde voor meer dan eene eerste opvoering. Men kreeg *Agnese* van PAER, *Libusa* en *Der Taucher* van KREUTZER, alsmede *Cosi fan tutte* van MOZART ⁴⁾ en BEETHOVENS *Fidelio* te hooren. Deze laatste moest eenige malen herhaald worden, hetgeen ook het

¹⁾ *Amst Cour.* 23 Jan. en 10 Febr. 1823.

²⁾ Men begon in dien tijd om halfeven en bij het lengen der dagen om 7 uur; de voorstellingen eindigden te 10 u.

³⁾ Uit een tekstboekje van *Aschenbrödel* (Amst. 1824), berustende in de Universiteitsbibliotheek te Amst., blijkt dat behalve MILLER tot dit gezelschap behoorden de hh. SCHÜTZ en NESTROY en de dames SCHÜTZ, STEINERT en SCHIRMER d. ä.

Ook speelde HABERKORN in dit stuk nog mee.

⁴⁾ De voorstelling werd in de 2de acte opgeluisterd door een „Glas-Harmonica-Spieler”.

geval was met *Freischütz* en *Tancred*. De ondervinding had echter geleerd, dat de Italiaansche muziek, inzonderheid de werken van ROSSINI, bijzonder in den smaak vielen van het grootste deel der operabezoekers. Men kan zich begrijpen dat een directeur, wien het bovenal om goed gevulde zalen te doen was, hiermede rekening hield, en gaarne *Semiramis* en vooral *La donna del lago* bij herhaling aankondigde. Maar het verwondert ons evenmin, dat de meer ernstige musici en de voorstanders der Duitsche opera hierover zeer gebelgd waren. Er zag in dezen tijd eene spotprent het licht onder den titel „Muzikaal tafereel”, waarop men den schouwburg in de Amstelstraat ziet afgebeeld. Aan den ingang staat de directeur met een geldbuidel in zijne linker en een aankondigingsbiljet in zijne rechterhand, terwijl de menigte binnenstroomt. Uit den gevel steekt een vlag, waarop de woorden: „Noch wenige Abonnements sind zu haben”. Vóór den schouwburg ziet men een wip, waarop twee personen zijn gezeten. Onder den zwaarsten, een deftig heer, liggen de partituren van *Don Juan* en *Figaro's Hochzeit*; onder de figuur in de hoogte, die op een trompet blaast en op een trom slaat, liggen bovengenoemde opera's van ROSSINI. In het midden staat een violist te waggelen op de partituren van SPOHR'S *Zemire en Azor* en *Fessonda*. In den linkerhoek bespeurt men twee personen (Geluk en Verdienste) bij eene weegschaal, waarop de muziek van HÄNDEL en MOZART wordt gewogen.¹⁾ De bedoeling dezer prent behoeft geene nadere toelichting. De goede smaak en de zin voor degelijke muziek bij de warmste voorstanders der Hoogduitsche opera spreken hieruit duidelijk genoeg.

Onder de zangers en zangeressen van dit gezelschap ontmoeten wij enkele oude bekenden, maar ook vele nieuwe en gasten, wier optreden eene buitengewone aantrekkingskracht uitoefende. De 1ste tenor ROSNER, van het hoftheater te Weenen, was eene groote aanwinst, en werd als graaf Almaviva in den *Barbier*, of in welke rol hij meermalen optrad, met daverend applaus begroet. De kon. Beiersche hofzanger FISCHER zong den Sarastro, den Osmin in MOZARTS „*Entführung*” en den Figaro, zoowel in „*Figaro's Hochzeit*” als in den „*Barbier*”. Als Sarastro werden ook GUTHMANN en FURST van het hoftheater te Hannover gaarne gehoord. Het echtpaar VETTWEISS schitterde in den *Don Juan* als Leporello en Donna Elvira, en de gaven der zangeres kwamen nog beter uit, zoo vaak zij optrad als Königin der Nacht in de *Zauberflöte*. De dames WALDMÖLLER van het hoftheater te Weenen en SCHÖNBERGER MARCONI werden bewonderd in *Titus*, *Tancred* en *Freischütz*. Voeg hierbij nog de zangers PILLWITZ en SCHWEITZER van het Nationale theater te Pesth, de zangeressen GÖSSLER en RITZLER van het stadstheater te Keulen, en men zal overtuigd zijn, dat het der nieuwe directie niet aan ijver ontbrak. Onder de goede leiding van den kapelmeester H. PAYER voldeden de koren en het orkest zeker aan alle billijke eischen. Met zulk een „ensemble” was het ook alleen mogelijk op 20 Febr. 1825 Haydns Schöpfung te doen uitvoeren ten voordeele van de ongelukkigen,

¹⁾ Deze prent, waarvan de heer D. C. MEIJER een exemplaar bezit, wordt ook beschreven door F. MULLER in *De Nederl. geschiedenis in platen*, Dl. III. Amst. 1879 No. 6253.

die door de doorbraak in Noord-Holland van alles beroofd waren¹⁾. De hh. ROSNER en FURST en Mej. SCHIRMER zongen de solopartijen. Dat men alles aanwendde om het publiek te voldoen bleek niet alleen uit de zorg, die aan het decoratief werd besteed, maar ook hieruit, dat sedert September 1824 de zaal met gas werd verlicht. De Hoogduitsche schouwburg was het eerste openbare gebouw in Amsterdam, waarin de nieuwe verlichting werd aangebracht.

Zes weken na zijne benefiet-voorstelling (6 November 1825), waarvoor hij SPOHR'S *Zemire und Azor* had gekozen, nam MILLER zijn afscheid. Ook hij zag geen kans het vol te houden. Ongetwijfeld heeft de Fransche opera, die voor een deel dezelfde werken uitvoerde, aan het Duitsche theater veel afbreuk gedaan. In 1826 stond de Duitsche opera stil. In Januari 1827 werden de deuren weer geopend om half Maart op nieuw gesloten te worden. Van de directie blijkt niets. MEYERBEERS *Kreuzritter* werd voor het eerst ten gehore gebracht en Frau BROEMET uit Praag trad op als Annchen in den *Freyschutz*, als Rosine in den *Barbier*, als Pamina in de *Zauberflöte* en als Poppo in *Die diebische Elster*. In Juni gaf F. ROSNER, die thans aan het hertogelijk theater te Brunswijk verbonden was, met zijne vrouw en verder gezelschap *Tancred* en *Barbier*. De Duitsche opera wordt eene vluchtige verschijning. In November en December 1827 keert MILLER voor een oogenblik terug, om den Almaviva en den Titus weder te zingen. Wie in het volgend jaar *Tancred* (19 Jan.) en *Don Juan* (Febr. en Aug.) gaven weet ik evenmin te zeggen als wie den *Barbier* en *Die weisse Dame* (Maart, Mei en Aug.) opvoerden, waarbij door kinderen „Die Carnaval-Soldaten” in het Nederlandsch werd gezongen. Misschien speelden er nu en dan élèves van J. H. DESSAUER, over wien ik later zal spreken; bij een dier uitvoeringen althans werd diens „Liederspiel: Der schwarze Herr” gegeven.

Eerst in het najaar verschijnt er weder een geregeld gezelschap, dat, onder directie van E. CORNEGA en later van CARL BORNSCHEIN, als vroeger opera's, Lust- en Schauspiele aankondigt. Onder E. DETROOT als regisseur en AUG. BÉRAL als muziek-directeur, schijnt alles naar wensch te gaan. WEBER'S *Preciosa* wordt voor het eerst uitgevoerd. De partijen zijn goed bezet, in de *Zauberflöte* en den *Barbier* zingen: KROW (Barbier), NINA CORNEGA van het Italiaansch theater te Londen (Rosine), MAYER (Bartholo), Fr. BEER (Almaviva), GOLSMITH (Sarastro), H. IRMEZ (Fiorello en Tamino), V. MAGER (Papageno), die ook de titelrol in *Don Juan* vervult, en de dames MATHILDE BERNARD (Königin der Nacht) en NATONIE LEISRING (Pamina). Doch in April 1829 maken deze artisten bekend²⁾, dat zij zich genoopt zien hun spel te staken, daar zij geene betaling ontvangen. Nu neemt J. FRITSCH de directie op zich. Deze verklaart dat hij met de vorige directie niets te maken heeft en vormt een nieuwe troep, waartoe onder anderen HERMANN en EMIL GOLLMICK³⁾ en ANGELICA LEISRING behooren. Ook ROSNER doet zich weer als Barbier

¹⁾ In den Hoogd. schouwburg zijn meermalen oratoriën gezongen; F. N. STOETZ, de orkestmeester van den stads-schouwburg, deed hier in 1845 de Jaargetijden uitvoeren.

²⁾ *Amst. Cour.* 5 Apr.

³⁾ Het klinkt vreemd als deze artisten 6 Juli adverteeren: „Die Direction hat uns, in Rücksicht unserer hilflosen Lage, eine Benefice-Vorstellung menschenfreundlich bewilligt, und dazu die *Zauberflöte* bestimmt.”

hooren, en Mad. SCHÜTZ, de gevierde eerste zangeres van het Italiaansche theater te Londen, treedt eene enkele maal op. Als FRITSCH in Augustus het zomerseizoen sluit, bedankt hij voor de belangstelling en beveelt zich aan voor het winterseizoen. Werkelijk keert hij in October terug en tot September 1830 houdt hij het vol met enkele tusschenpoozen. Op het repertoire van zijn gezelschap vinden wij *Die weisse Dame* en *Johan von Paris* van BOIELDIEU, *Fessonda* en *Faust* van SPOHR,¹⁾ *Die Belagerung von Corinth* van ROSSINI, de meesterwerken van MOZART, alsmede *Tancred*, *Freyschütz* en andere goede bekenden. *Der Prüfungstraum* van den Musik-Director JOS. BRAUN wordt met bijval ontvangen. De heldere krachtige basstem van MAGER weerklonk weer door de zaal. Deze zanger was tevens een geweldig eter; men zeide dat hij zich verbeeldde een haan in zijn maag te hebben, die alles verslond.²⁾ Desniettemin zag hij er zeer welgedaan uit, en daar gelijktijdig de bas NOURRIT bij Franschen speelde, die zeer schraal was, gaf dit aanleiding tot de woordspeling: „Nourrit est maigre, mais Maigre est nourri”. Gastrollen werden o. a. vervuld door ROSNER, Frau HARTWIG van het theater te Praag (in *Tancred*), KROW van het kon. theater te Berlijn (*Figaro* en *Barbier*), WOLTEREK, eerste baszanger van den Hamburger schouwburg (*Papageno*), en het echtpaar HILDEBRAND (in *Freischütz*). Doch het bleek niet mogelijk te zijn voor het nieuwe seizoen de noodige artisten aan te werven, en van Oct. 1830 tot Oct. 1832 stond het Duitsche theater weder stil.³⁾

De aandeelhouders lieten zeker niets onbeproofd om de Duitsche opera telkens weer op de been te helpen. Gelukkig vond men in FIDELIS BUTSCH een goed zanger, en in VON ZIETHEN een directeur, die een degelijk gezelschap wist te vormen, dat in den winter van 1832 vele bezoekers trok. De hh. WATZINGER (Tamino), VOGT (Papageno, D. Juan), KAIBEL (Gouverneur), en de dames VON ZIETEN (Königin der Nacht, Agatha in den *Freyschütz*), MATHILDE STEHLE, GNEIB (Elvire, Pamina) werden met groot genoegen gehoord, terwijl BUTSCH herhaaldelijk als Leporello, Sarastro en Osmin in MOZARTS *Entführung* werd toegejuicht. De uitvoering van WEBER'S *Oberon* voldeed zeer en die van *Die Freunde* van BELLINI, bij gelegenheid van het vorstelijk bezoek op 20 April 1833, droeg algemeen de goedkeuring weg. Als gasten traden op BLUM, hof- en kamerzanger uit Berlijn (D. Juan), MAGER (meermalen als Figaro in *Figaro's Hochzeit*) en Frau STOLL geb. BÖHM, van het keiz. theater te Petersburg (Königin der Nacht). In December 1832 werd hier, evenals bij de Franschen, eene nationale voorstelling gegeven, waarbij A. VON ZIETEN een lofdicht voordroeg, getiteld: *Wilhelm van Oranien, der Vater des Vaterlands*, die met eene allegorische voorstelling en het Nederlandsche volkslied besloten werd.

Als het theater in het najaar van 1833 heropend wordt, vinden wij een nieuwen directeur, G. A. AMELUNG, die de kunstvrienden tot een abonnement uitnodigt voor het winterseizoen⁴⁾. Hij had een goed gezelschap bijeengebracht en met behulp van

¹⁾ De eerste werd o. a. op 21 April 1830 gespeeld in tegenwoordigheid van de koninkl. familie.

²⁾ Zie aangeh. art. In de *N. en Z. Holl. Tooneelalm.* 1876.

³⁾ In Sept. 1831 werd het theater geopend met den *Barbier*, maar na de opvoering van eene opera van BOIELDIEU hoort men niets meer van deze troep.

⁴⁾ Voor 25 balcon-billets betaalde men f 55, voor 30 loge-billets f 50 en voor 50 parterre-billets f 60.

den bekwamen Musik-Director W. WERNER kon de eerste uitvoering plaats hebben van *Der Pirat* van BELLINI¹⁾, WEBER'S *Euryanthe*²⁾, *Der Schnee* van AUBER en *Die Wasserträger* van CHERUBINI. Frau DÜRINGER-BRAUER van het theater te Straatsburg was als Rosine in den *Barbier* eene even welkome verschijning als Frau EGGERS, toen zij als Agatha in den *Freyschutz*, alsmede in MOZARTS *Don Juan* en *Titus* optrad. De Weenerhof-opera-zanger SIEBERT verwierf grooten bijval als Sarastro en MAGER opnieuw als Leporello. Gelukkig riepen directie en publiek elkander in Mei 1834 een „tot wederziens” toe.

„De Hoogduitsche schouwburg is eindelijk ook geopend met *Die Weisse Dame* en *Der Freyschutz*. De prima-donna BRAUER-DÜRINGER schijnt niet te komen”, schreef een ongeduldig verslaggever over hetgeen er in de tooneelwereld omging, in Sept. 1834³⁾. De prima-donna bleef werkelijk weg, maar er verschenen andere zangers en zangeressen, die ook zeer verdienstelijk waren, als Frau Wittwe LAFRENZ, die de rollen van Zerline en van Blonde in *Die Entführung* vervulde, en OTTO van het hof-theater te Cassel (Tamino). In dit speelseizoen werd ROSSINI'S *Wilhelm Tell* voor het eerst en zeer voortreffelijk uitgevoerd, dank zij de goede zorg van den uitnemenden kapelmeester GUHR. Ook *Fra Diavolo* van AUBER en de *Vampyr* van MARSCHNER kwamen op het repertoire. In de laatste opera onderscheidde zich vooral de baryton NAGEL, wiens krachtige stem en onverbeterlijk spel niet weinig tot het succes van dit werk bijdroegen. Zijn leelijke maar karakteristieke kop moet als Vampyr en later als Hans Heiling⁴⁾ een bijzonderen indruk hebben gemaakt. Het was voor de 17de maal toen op 2 Mei 1835 bij 's Konings jaarlijksch bezoek aan Amsterdam op hoog bevel de *Vampyr* werd aangekondigd. Tot den 4den Juni werden de voorstellingen geregeld voortgezet. AMELUNG zorgde dat de artisten, die hem verlieten, zoo spoedig mogelijk door anderen werden vervangen. De tenor STÖGER en Fräul. EVA HEINEFETTER uit Basel, de eerste zangeres DEISENRIEBER uit München en de eerste tenor GRUNOW verhoogden door hunne gaven de aantrekkelijkheid der bekende werken van MOZART en WEBER, van Fransche en Italiaansche componisten. Jammer dat ook deze directeur de worsteling om het bestaan der opera ten laatste opgaf.

Van October 1836 tot April 1838 stond het Hoogduitsche opera-gezelschap onder directie van W. EHLERS. Het eerste speelseizoen overtrof de stoutste verwachtingen⁵⁾, maar ondanks den bijval van het publiek zag ook deze directeur geen kans om op den duur zich staande te houden. In laatstgenoemde maand stond hij de concessie „zur Führung des Theaters” aan „die Gesellschaft” af. De gezamenlijke artisten hielden de zaak gaande tot in het voorjaar van 1839. Uit dit tijdperk wil ik enkel de eerste opvoeringen van *Norma*, *Die Stumme von Portici*, *Das Nachtlager*, in *Grenada*, *Romeo*

1) Het tekstboekje, uitgegeven te Amst. bij J. D. Gertner 1833, is aanwezig in de Univers.-Bibl. te Amsterdam.

2) Het tekstboekje van deze uitvoering berust op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam in twee uitgaven. Daarbij bleef een affiche bewaard, waaruit blijkt, dat in Nov. tot het gezelschap behoorden de zangers HOFMANN, WATZINGER, BUTSCH, NAGEL en SCHMIEDICKE, en de zangeressen: DÜRINGER, STOLL, FELDT en HERRMANN.

3) *Melpomene en Thalia*. 's Gravenh. 1834, bl. 49.

4) Van de eerste opvoering dezer opera van MARSCHNER is het tekstboekje aanwezig op de Univers. Bibl. te Amst.

5) „Aujourd'hui (1836—37) le théâtre est occupé par une nouvelle société d'artistes allemands, qui, dès leurs débuts, remportent de brillants succès” (OLIVIER, *Manuel*.)

und Julia, Hans Heiling en *Zampa*¹⁾ vermelden, alsmede „*Seid una Palmire*, Grosse Oper in 3 Acten aus dem Holländ, von G. GRAVÉ JSZ. Musik von A. TEN CATE J. AZN.” Onder de zangeressen onderscheidten zich inzonderheid ESCHBORN en CISZEWSKY van het stads-theater te Keulen, MICOLINO, CHRISTIANY uit Hamburg en SEIDLER, keiz. Oostenrijksche kamerzangeres, onder de zangers SESSELMANN van de hof-opera te Weenen, BIBERHÖFER en BEIL van het theater te Frankfort en FORNER uit Kopenhagen. Na de ontbinding van dit gezelschap is er tot in het voorjaar van 1845 van Duitsche operisten geen sprake meer. Het was alsof zelfs de oorspronkelijke bestemming van het gebouw in vergetelheid begon te geraken, want Hollandsche tooneelstukken en orkestdirecteuren, die hier enkele voorstellingen en uitvoeringen gaven, spraken in hunne advertentiën van den Italiaanschen schouwburg. In Mei 1843 gaven oude bekenden als MILLER en MAGER, onder directie van FRANS STOLL, een drietal voorstellingen, waaraan MAGER in Juli nog een vierde toevoegde; waarschijnlijk geschiedde dit op een doorreis van of naar Londen. Opeens verschijnt er in April 1845 weer een Duitsche troep, met eene opvoering van *Don Juan*, gevolgd door de andere opera's van MOZART, door *Freyschutz*, *Oberon*, *Marie oder die Regimentstochter*, *Die Stumme von Portici*, *Norma*, *Vampyr*, e. a. Fräul. ZERR uit Carlsruhe en de Russische hofzangeres NEUREUTHER doen hare talenten bewonderen. Doch dit gezelschap verdwijnt in Juni, om niet weder te keeren, tot spijt van de vrienden der Hoogduitsche opera. Het bezat inderdaad goede elementen. Frl. ZERR was eene allerliefste chanteuse; hare stem kwam meer uit in tragische, haar spel in vroolijke rollen. ESCHBORN was niet alleen een ijverig regisseur, maar ook een talentvol zanger. KÜHNLE bezat een fraaie baryton. De bas en de tenor hadden minder voldaan. Daarentegen werden de secondaire rollen goed vervuld en waren de koren krachtig en zuiver. Weinig tooneelen van den tweeden rang, oordeelde een tooneelcriticus,²⁾ zooals het hier gevestigde, konden er zich op beroemen zulk een goed geheel van zangers te bezitten.

Een jaar later treedt voor het eerst een Nederlander op als directeur van een Hoogduitsch opera-gezelschap. Het was niemand minder dan de zoo verdienstelijke J. EDUARD DE VRIES, die tevens aan het hoofd stond van den stadsschouwburg. Hij opende op 19 Febr. met *Jessonda* en onder hem werden de *Postillon von Lonjumeau*, van ADAM, *Ferdinand Costez* van SPONTINI en *Die Hugenotten* voor het eerst uitgevoerd. Om van andere artisten te zwijgen, die hij wist te engageeren, noem ik alleen Frau SCHMIDTGEN, de eerste zangeres van het hoftheater te Wiesbaden, die de Lucretia in *Lucretia Borgia*, de Rebecca in *Die Judin*, de Valentine in *Die Hugenotten* zong. Wat hij hier aanving, heeft DE VRIES elders, gelijk wij aanstonds zien zullen, met den besten uitslag voortgezet.

Nog tweemaal ontwaakte daarna de Duitsche opera in de Amstelstraat uit hare sluimering, de eerste maal onder den directeur FERD. ROEDER in den winter van 1849

1) Van de twee laatste opera's berusten de tekstboekjes (Amst. bij A. H. Brouwer und S. D. Gertner 1836) in de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek.

2) *De Spektator*, 's Gravenh. 1845, bl. 280.

op 1850, andermaal in Mei 1852 onder den directeur RAHNENBERG. De voorstellingen van dien tijd liggen bij enkelen nog wel in het geheugen. Ze behoorden niet tot de minste, die op het tooneel in de Amstelstraat waren gegeven, en wie later eene uitvoerige geschiedenis van de opera in Nederland schrijft, zal ze niet stilzwijgend voorbijgaan. Doch nu de stadsschouwburg onder DE VRIES de Duitsche opera had ingehaald, kon de Hoogduitsche schouwburg de concurrentie niet volhouden. De opheffing van deze inrichting als zoodanig moest noodzakelijk volgen. Bij vonnis van de Arrondissements-Rechtbank te Amsterdam van 1 November 1852 werd de Hoogduitsche Tooneelsocieteit op haar eigen verzoek ontbonden en de verkoop van de gebouwen dier Societeit bevolen.¹⁾ Diensvolgens werd op 28 Juni 1853 de Hoogduitsche schouwburg met alle decoratiën en theatrale toestellen door den notaris S. COMMELIN in veiling gebracht en verkocht aan de firma SCHOEMAN en VAN LIER, die reeds den 27sten October van het vorige jaar aldaar eene nieuwe inrichting had geopend onder den titel „Grand théâtre des variétés”, en wel met de opvoering van den *Freyschutz* door het opera-gezelschap uit Den Haag. Voorloopig bleef het bij deze éene voorstelling, ofschoon er later andere volgden. Doch de opera in het „Grand théâtre” ligt buiten mijn bestek; zij vormt zoozeer een geheel met de geheele economie van dit theater, dat zij alleen bij eene opzettelijke behandeling van zijne geschiedenis besproken kan worden.

Ik stelde mij voor bijdragen te leveren, tot de geschiedenis van de Hoogduitsche opera te Amsterdam. en sloeg dus de bladzijden om, die betrekking hebben op de geschiedenis van den schouwburg zelven, waarin die opera haar zetel had gevestigd.²⁾ Maar mijn overzicht zou onvolledig zijn, indien ik geen gewag maakte van de Hoogduitsche opera in den stadsschouwburg. Sedert 1845 was DE VRIES, na de ontbinding van de vennootschap, die gedurende vier jaren het beheer in handen had, alleen directeur geworden, en hij bleef dit tot 1859. Dat tijdperk heeft zich, dank zij zijne ijverige bemoeiingen, inzonderheid gekenmerkt door voortreffelijke uitvoeringen. Bijna elk jaar gelukte het hem een gezelschap bijeen te brengen, dat de beste werken der grootste toondichters vertolkte op eene wijze als maar zelden kan worden gehoord. De omstandigheden werkten mede, althans in den beginne, om hier artisten te doen optreden, die anders

1) De schouwburg was altijd het eigendom gebleven van de aandeelhouders, die hem aan allerlei gezelschappen verhuurden. De laatste commissarissen waren Jhr. Mr. A. WARIN en D. C. SPLITGERBER.

2) Toch wil ik met een enkel woord vermelden, wat er in de Amstelstraat plaats had, wanneer geen opera-gezelschap, hetzij een Hoogduitsch of een Italiaansch, er zijne uitvoeringen gaf. Meermalen diende het gebouw voor concertzaal, en jaren achtereen gaf Eruditio Musica hier op Zondagavond concerten. Vaak werd het gehoord door Nederlandsche tooneel-isten. o. a. die van den Stadsschouwburg gedurende de zomervacantie, terwijl HOEDT en BINGLEY uit Den Haag hier jaarlijks tijdens de kermis speelde. Dikwijls vertoonden er zich Engelsche tooneelspelers, die stukken van SHAKESPEARE opvoerden, maar slechte rekening maakten. Beter ging het goochelaars, pantomimisten en acrobaten, die nu en dan zich van dezen schouwburg bedienden. Zoo vertoonde „Herr und Madam RAVEL” in 1821 „die Entführung der Venus durch Mars aus Vulkans Werkstätte”, waarbij beiden „auf zwei von Hintergrund des Theaters bis in die obere Gallerie parallel doppelt gespannen Seilen hinauf und im herunter gehen durch einen brillanten Feuerregen” wandelden. En zulks geschiedde terwijl HABERKORN zijne opera's gaf. Ernstige tooneelvrienden ergerden zich niet ten onrechte aan zulk eene verlaging van den schouwburg tot een kermistest. Toen de directie van den Hollandschen schouwburg in 1826 een ballet gaf, *Milo van Crotone* geheeten, waarin zekere Venitiën, „een sterke Klaas”, in de rol van Milo allerlei wonderbare kunsten deed met gewichten, om zijn kracht te toonen, bekelde *Pandora in het bezit van het tooneelklokje* No. 4 dit bedrijf in een spotprent.

misschien zich hier niet, althans niet zoo vaak zouden hebben doen hooren. Toen het eerste opera-seizoen op 5 Oct. 1848 met *Norma* werd geopend, was de nawerking in vele steden van Europa nog maar al te merkbaar van de revolutionnaire bewegingen, die de geschiedenis van dat jaar kenmerkten. Men hoorde hier CARL FORMES, den eersten bassist van het keizerlijk theater te Weenen; PASQUÉ, den eersten baryton van het hoftoneel te Darmstadt; MARIE MULLER, eerste zangeres van het hoftoneel te Wiesbaden en Frl. RICHTEREN VON ILSNAU, die acht jaren later nog eens als Mw. SIMON ROMANI terugkeerde. Zoo vaak zij optraden was de schouwburg te klein om het belangstellend publiek te bevatten. *Don Juan*, *Zauberflöte* en *Figaro's Hochzeit*, om dit klaverblad van MOZART alleen te noemen, moesten telkens worden herhaald. Ik zal niet in bijzonderheden treden over dat tienjarig tijdvak, toen de opera hare schoonste triomfen vierde. Velen zullen het zich zeker levendig herinneren. Alleen vermeld ik nog de zangers DALLE ASTE, eerste bassetaille van het theater te Lissabon, THOMACZEK, eerste bassetaille van het keurvorstelijk theater te Cassel, PISCHEK, hof- en kamerzanger van den koning van Wurtemberg, STEGER, eerste tenor van het keizerlijk theater te Weenen, en de zangeressen CAROLINA LEHMANN van het theater te Wiesbaden en OTTILIE STERNDOEF van den stadsschouwburg te Koningsbergen. *Fräischütz* en *Fidèlio*, *Puriteinen* en *Hugenotten*, *Martha* en *Robert der Teufel*, *Tancred* en *Lucia von Lammermoor*, in een woord bijna alle groote Duitsche, Fransche en Italiaansche opera's kwamen op het repertoire voor. Ook WAGNER's *Tannhäuser* werd voor het eerst uitgevoerd, Met de laatste voorstelling in Mei 1859 eindigt de geschiedenis van de Hoogduitsche opera te Amsterdam. De voorstellingen, die sedert 1873 in het Paleis voor Volksvlijt worden gegeven, behooren tot de geschiedenis der Hoogduitsche opera te Rotterdam.

JOODSCH HOOGDUITSCH TOONEELGEZELSCHAP.

In 1784 werd door J. H. DESSAUER, een Israëliet, een Joodsch Hoogduitsch Tooneelgezelschap opgericht, dat zich ten doel stelde voor eigen genoeg opera-voorstellingen te geven. De leden van het gezelschap waren deels de zangers en zangeressen, deels de toonkunstenaars, die het orchest samenstelden, en voor het overige niet werkende kunstvrienden. Het koos zich een zinspreuk, gelijk alle gezelschappen van dien tijd, namelijk „Industrie et Récréation” of ook „Amusement et Culture”, en begon zijne oefeningen in het gebouw van het ontbonden gezelschap „Utile et amusant”. De aanzienlijkste joden sloten zich er bij aan, en binnen kort breidde het ledental zich zoozeer uit, dat men omzag naar een grooter lokaal. Toen dit niet te vinden was, bouwde men eene houten loods op de Joden Houtmarkt, waarin nu geregeld opera's werden uitgevoerd, doch uitsluitend voor de leden van het Gezelschap.¹⁾

1) *Volledige Tooneel-Almanach 1806. Tooneelk. Brieven, 1808, bl. 200, v.*

Na zich gedurende eenige jaren aldus te hebben toegelegd op het muzikale drama en een repertoire gevormd te hebben, dat niet alleen verschillende Hoogduitsche, maar ook uit het Fransch en het Italiaansch in het Hoogduitsch vertaalde werken, benevens enkele oorspronkelijke compositiën van DESSAUER omvatte, achtte men de tijd gekomen om openbare voorstellingen te geven, met of zonder intekening. Het Gezelschap diende een verzoek in bij de vergadering van volksrepresentanten om, gedurende de zomermaanden, als het gebouw toch ledig stond, voorstellingen in den stadsschouwburg te mogen geven ten voordeele van de offerkist in de kamer van het Comité Revolutionair ¹⁾. De burgers BOS en STEENWINKEL raadpleegden hierover de Gecommitteerden tot de zaken van den schouwburg, maar deze opperden de volgende bezwaren: 1°. De schouwburg is voor brandgevaar verzekerd onder de stilzwijgende voorwaarde, dat deze alleen door de Hollandsche tooneelsten bespeeld zal worden, en wel gedurende het gewone seizoen van Augustus tot April. Kwam er brand, dan zou te bezien staan of assuradeuren zich gehouden zouden achten, en bij weigering gedwongen zouden kunnen worden tot betaling. Assuradeuren hadden er zich ook tegen verzet, toen voor eenige jaren de Fransche tooneelsten een dergelijk verzoek hadden gedaan. 2°. Willigde men dit verzoek in, dan zouden ook andere gezelschappen hetzelfde vragen, en men zou bezwaarlijk kunnen weigeren. Zoo doende zou de schouwburg een „vertoonplaats worden van verschillende vreemde troepen tooneelsten”, daargelaten nog dat het gebruik van decoratiën en kleeren tot allerlei moeielijkheden in de administratie aanleiding zou geven. 3°. De schouwburg stond opzettelijk in den zomer stil, om het gebouw uit- en inwendig te kunnen schoonmaken en schilderen, en aan het tooneeltoestel de noodige reparatiën te verrichten. 4°. Door dit verzoek toe te staan liep men gevaar de Hollandsche acteurs en actrices bij het publiek in minachting te brengen, als of zij „niet met zoodanige loffelijke gevoelens bezielde waren als het Joodsche Gezelschap”. Op grond van deze bezwaren werd het verzoek van de hand gewezen.

„Industrie et Récréation” klopte nu aan bij commissarissen van den Hoogduitschen schouwburg, en hier vond men een gunstig onthaal. Den 17den October 1795 werd „het geërde publiek geadverteerd, ²⁾ dat het Hoogd. Joodsche Tooneel Gezelschap gedurende de wintermaanden in het Opera-huis in de Amstelstraat tweemaal per week hunne opera's zullen opvoeren op de volgende gestipuleerde dagen, als in de eene week op Maandag en Woensdag en de andere week op Dinsdag en Saturdag, en zullen zulke opera's opvoeren, waarmede zij vertrouwen het geërde publiek genoeg te zullen geven”. Toch schijnt het dat deze maatregel bij enkele leden van het Hoogduitsche college, of wel bij de artisten van DIETRICH tegenstand vond. Althans men insinueerde in de Haarlemmer Courant ³⁾, dat de Joden de partituur van MOZART'S *Don Juan* te koop aanboden, omdat zij niet in staat waren dit meesterwerk uit te voeren.

¹⁾ *Dicht- en tooneelkund. Almanach* van 1796. Amst. J. W. Smit. bl. 120.

²⁾ *Amst. Cour.*

³⁾ Zie mijn art. over *Mozarts Don Juan in Nederland* in het Tijdschrift der Vereen. voor N. Nederlands Muziekgesch.

De zaak ging intusschen door, en het Gezelschap speelde van nu aan geregeld, jaren achtereen, in de Amstelstraat¹⁾. Zie hier enkele opera's, die volgens de aankondigingen, welke bewaard zijn gebleven,²⁾ in 1796 zijn gegeven. Op Dinsdag 17 Mei had de uitvoering plaats van *Don Juan*, die vermoedelijk wel niet de eerste geweest zal zijn. Daarop volgden 30 Mei *Zemire und Azor*, 2 Juni *Der Hufsmidt* van PHILIDOR, gevolgd door *Blaise und Babet* van DASAIDES, 8 Juni „auf vieler Begehren“ *Oberon König der Elfen*. Nach Wielands *Oberon* van PAOLO WRANITZKY³⁾, 21 Juni *Das Mädchen von Frascata* van PAESIELLO⁴⁾, 18 Juli *Die Apothekar und Dokter* van DETTENDORF. Uit welke artisten het Gezelschap toen was samengesteld, is mij onbekend. De voorstellingen vingen, evenals in andere schouwburgen, te 6 uren aan. Men kon op den dag aan het gebouw plaats en bespreken.⁵⁾ Tekstboekjes waren verkrijgbaar bij den boek- en muziekhandelaar J. C. RÖDER, die achter de beurs woonde, tusschen de Heremieten- en Noorder-steeg.

De uitvoerigste berichten omtrent „Industrie et Récréation“ zijn die van de jaren 1804 tot 1805⁶⁾. S. D. COHEN en J. S. BOAS waren toen commissarissen, H. BINGER en J. BOAS Jr. directeuren, de laatste voor de finantiën, de eerste voor de muziek, costumes en decoratiën. De zorg voor de opvoeringen was aan J. H. DESSAUER en M. J. HOOFIEN als regisseur opgedragen. Het personeel bestond uit de volgende zangers en zangeressen: E. MULHEIM, 1er hautecontre, J. M. DESSAUER, wiens zang zeer geroemd werd, 2nd hautecontre, S. FRANSMAN, 1er bassetaille, M. J. HOOFIEN, 1er comique et laruette, A. L. SETJE, 2nd bassetaille, S. WOLF, 3me bassetaille, J. N. COSTER, trial et niais, L. S. SWAAB, accessoire marqué, C. H. VON MESRITS, 1re chanteuse, BRENSIC ISAAC en G. MULHEIM, dugazon, S. DE JONG, 3me chant., E. A. PREEGER, duègne, F. A. VAN WINTER, ingénuité. Het koor telde acht zangers en evenveel zangeressen. Het orkest onder de orkestmeesters J. en H. PREEGER Jr. was 23 muzikanten sterk. Eindelijk behoorden nog tot het geheel een veertiental geëmployeerden⁷⁾. Men ziet, het Gezelschap was goed samengesteld. Uit de namen blijkt voldoende, dat alles werd tot stand gebracht uit eigene krachten, en geen hulp in den vreemde was gezocht. De Amsterdamsche Joden werden algemeen geroemd „om de losheid van hun spel en de schoonheid van hun zang“. Geen wonder dat de toeloop groot was, niet alleen in Amsterdam maar ook in Rotterdam en Utrecht, als zij daar soms optraden. Het repertoire was uitgebreid en vertoont de

1) Van de jaren 1797 tot 1803 vond ik geen documenten of opgaven, maar de berichtgever in de *Holl. Tooneel-Almanack* van 1806 verzekert: „dit Gezelschap heeft nu reeds eenige jaren, meestal bij intekening, in bovengemelde schouwburg gespeeld, gelijk zulks ook tegenwoordig nog plaats vind, wordende de repetitiën aldaar tweemaal per week gegeven.“

2) Deze aankondigingen, die gediend hebben om binnen en buiten het gebouw te worden opgehangen, zijn onlangs door de HH. VAN LIER gevonden, die de welwillendheid hadden er mij kennis van te geven. Affiches werden in dien tijd niet gedrukt. De namen der tooneelspelers werden soms in de tekstboekjes vermeld.

3) De *Oberon* van WRANITZKY werd ook meermalen, in eene Nederlandsche vertaling, op den Stadsschouwburg gezongen.

4) „Welche im Französ. unter dem Titel L'Enfant de Zamora zum ersten allhier bekannt wurde“, wordt er bijgevoegd. Waarschijnlijk was de Hoogd. vertaling van DESSAUER.

5) Erste Loge f 2. Zweyte Loge f 1,10. Parterre f 1,4. Gallerie f 0,14.

6) *Voll. Tooneel-Alm.*

7) Een tooneelmeester en machinist, een tooneelschilder, een illuminateur, een souffleur, kappers, knechts en boden.

de meest mogelijke verscheidenheid. Natuurlijk bestond het uit de compositiën van dien tijd, die bijna alle vergeten zijn. Behalve de vroeger genoemde opera's vermeldt het: *Azur* en *Der Talisman* van SALIERI, *Die heimliche Ehe* en *Der Directeur in der Klemm* van CIMAROSA, *König Theodor und Venedig* en *Die Schöne Müllerin* van PAESIELLO, *Der Baum der Diana* van MARTINI¹⁾, *Die beiden Geizigen* en *Die Heirath des Antonio*, van GRETRY, *Die Aepfelbäume und die Mühle* van LEMOINNE, *Nina* van DALAYRAC, *Der Tollkopf* van MEHUL, *Die Blinden von Franconville* van LEBRUN, *Paul und Virginie* van KREUTZER, *Das Donauweibchen* van KAUER, *Der Spiegel von Arcadien* van SUSMAYER, *Die beiden Bruder* van WINTER, *Das Sonnenfest der Brahminen* van WENZEL MÜLLER e. a. J. H. DESSAUER zelf dichtte *Mordechai und Esther oder die geretteten Juden*, „Musik von verschieden Componisten”²⁾. Maar vooral mag ik niet zwijgen over MOZARTS meesterwerken *Zauberflöte*, *Don Juan*, *Hochzeit des Figaro* en *Entführung aus dem Serail*, die nooit genoeg konden worden herhaald.

Eene bijzonderheid mag hier niet onvermeld blijven. Het moge ten bewijs strekken hoezeer dit Gezelschap zich de belangstelling waardig maakte, die het in en buiten Amsterdam blijkbaar ondervonden heeft. „Onder de menigvuldige blijken van menschenliefde”, zoo lezen wij in de *Amsterdamsche Courant* van 14 Februari 1807, „ter verzachting van het lot der ongelukkige slachtoffers van den voor de stad Leyden zoo betreurenswaardigen dag van den 12den Jan. l.l. verdient zeker der vergetelheid onttrokken te worden de representatie van het Joodsch Hoogduitsche Tooneelgezelschap ‚Industrie et Récréation’ onder directie van HYMAN BINGER en JOSEPH BOAS Jr., met approbatie van de HH. Wethouders op 9 Febr. in het gewone lokaal in de Amstelstraat gegeven, als hebbende het tooneel-gezelschap, na het executeeren der groote beroemde opera *Die Wegelagerer* van PAËR, eene zinnebeeldige voorstelling der stad Leyden gedaan, waarbij men de bekende talenten van den niet genoeg te prijzen J. H. DESSAUER als acteur, alsmede de tragsgewijze vorderingen van het gemelde Gezelschap ontwaard heeft”. Aan de intekenaars wordt hulde gebracht voor hunne medewerking, aan alle acteurs, actrices en muzikanten voor hunne toewijding, zelfs aan de kappers en het overige personeel voor de belangelooze hulp. De voorstelling heeft de zeker niet onaanzienlijke som van f 805,7,8 opgebracht.

De Italianen, die op verlangen van den koning van Holland naar Amsterdam kwamen, en door den steun van vele aanzienlijken zich eerlang in staat gesteld zagen om hunne opera-voorstellingen op breede schaal in te richten, verdrongen de Joden uit den schouwburg in de Amstelstraat. Het „Hochdeutsche Theater Industrie et Récréation”

1) Het tekstboekje, uitgegeven bij J. C. RÖDER, is bewaard gebleven. De Universiteitsbibliotheek te Amsterdam bezit een exemplaar. De Hoogd. vertaling is van C. G. NEEFE. De Bibliotheek bezit ook eene uitgave van *Die Hochzeit des Figaro* uit denz. tijd.

2) Iets later bewerkte hij voor zijn Gezelschap: *Ascheput. Ein Zauber-Oper, nach dem Französischen Cendrillon d. H. Etienne. Musik von Nic. de Malha*. Amst. z. j. Het „Vorbericht” van dit tekstboekje, waarvan de Univ.-Bibl. te Amst. een exemplaar bezit, verdient de aandacht van hem, die zich misschien meer opzettelijk zal willen bezighouden met de werkzaamheid van den verdienstelijken acteur, die nog meer zangspelen heeft bewerkt of gecomponeerd.

adverteerde den 26sten October 1807, dat het twee dagen later zijne voorstellingen zou openen „im neuen Comedienhause in der Kerkstrasse neben der Französischen Manegie” met „*Der weibliche Soldat*; Musik des Kapelmeisters NAUMANN”.¹⁾ In het volgend seizoen schijnen de joodsche tooneelstukken hunne werkzaamheid in Amsterdam althans voor het publiek gestaakt, en slechts nu en dan in andere steden opera's uitgevoerd te hebben. Zij, die met hunne voorstellingen ingenomen waren, spraken den wensch uit, dat zij een eigen theater mochten oprichten.²⁾ Zoo hieraan werkelijk een oogenblik gedacht is, dan heeft de inlijving bij het Fransche keizerrijk de uitvoering van dit voornemen zeker geheel verijdeld. Intusschen verwezenlijkte DESSAUER een ander plan, dat reeds vroeger was voorbereid. Hij bracht eene Dramatisch-Lyrische Kweekschool tot stand, die, gelijk wij zien zullen, jaren heeft bestaan.

Wij verliezen nu het Joodsch Hoogduitsche Gezelschap tot 1814 uit het oog. Het waren de Joden die op 1 Jan. van dat jaar „mit Bewilligung der hohen Obrigkeit” den Duitschen schouwburg in de Amstelstraat heropenden met *Hans Pompernickel*, „eine ganz neue noch nie aufgeführte Posse mit Gesänge”. Deze voorstelling werd besloten met een gelegenheidsstukje met zang: *Wir dürfen wieder spielen*. DESSAUER was de maker van beide stukken, waarvoor BERNARD KOCH de muziek had geschreven. Ik vermoed dat deze laatste toen kapelmeester was, in elk geval was hij onderwijzer in den zang aan de kweekschool. Een zijner leerlingen, eene dochter van FRANSMAN, trad in Februari in *Figaro's Hochzeit* op. Men liet nu ook groote artisten van elders komen, want in Maart ontmoeten wij J. WALTER, hofzanger van den Groothertog van Baden in de rol van Papageno. Men ziet dat MOZART zijne eereplaats op het repertoire had behouden. Tot de werkende leden van het gezelschap behoorden de heeren HOFJEN, MULHEIM en DESSAUER Jr., en de dames LEEFSON en DESSAUER. Of het gezelschap ditmaal weinig steun vond en de kosten niet goed kon maken, durf ik niet verzekeren. Zooveel is zeker dat het met Mei van het tooneel verdween, om niet weder te keeren. Waarschijnlijk is het ontbonden, behalve de herinnering aan het kunstgenot, dat het jaren achtereen verschaft had aan de vrienden der Duitsche opera, eene nuttige instelling achterlatende, namelijk eene tooneelschool.

Deze school, uitsluitend voor Joden bestemd,³⁾ waarvoor aanzienlijke Israëlieten zich gaarne geldelijke opofferingen getroostten, bestond eigenlijk reeds lang en verschaft aan het gezelschap voortdurend nieuwe krachten.⁴⁾ In 1808 wordt er van getuigd: „De

1) De uitgave van den *Voll. Tooneel-Alm.* is met het jaar 1807 gestaakt; ik heb althans vruchteloos naar latere jaargangen gezocht. De *Amst. Cour.* geeft geene inlichtingen, daar het Gezelschap, spelende voor zijne leden en geabonneerden, niet adverteerde. Van de belangrijke jaren 1807 tot 1810 is mij daarom weinig of niets bekend.

2) *Tooneelk. Brieven* 1808, bl. 203, v

3) De schrijver der *Tooneelk. Brieven* (1808 bl. 205) betreurt het, dat men niet eene tooneelschool voor christenen oprichtte. Hij wijst op het voorbeeld van den acteur HERM. 's GRAVEZANDE, die sedert 1795 zich te Amsterdam wijdde aan de opcliding van jeugdige tooneellisten (Vgl. VAN HALMAEL *Bijdr. tot de gesch. van het tooneel*, bl. 75), en meende dat er veel goeds van te verwachten was, wanneer de Regeering zulk eene inrichting krachtig wilde steunen.

4) In het blad *De Ster* van Zaterdag 24 May 1806, No. 33 (Amst. by J. G. ROHLEFF) komt een ingezonden artikel voor, waarin de S. zijne afkeuring uitspreekt over de uitsluiting der Joden door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Hij wijst op de verdiensten der Joden op maatschappelijk gebied en zegt o. a.: „Geef het Hoogduitsche Joodsche Tooneelgezelschap, de kinderen voornamelijk onder den niet genoeg te prijzen DESSAUER, ook niet de volkomenste proeven van de vorderingen der Joden aan de hand? En wie zijn anders de fundateurs hiervan dan de Joden zelve?”

ijverige en kunstlievende directeur, de verdienstelijke DESSAUER, geeft ons hoe langs hoe meer de treffendste bewijzen van het goed gevolg, waarmede hij zijn arbeid door de jeugdige kweekelingen, aan hem toevertrouwd, bekroonen ziet". De kweekelingen hebben den tooneelbeminnaar menig aangenaam uur verschaft. Onder de door hen opgevoerde stukken vindt men vele, die door den directeur zelve vervaardigd zijn. Als voorbeeld noemt hij het stuk *De gedaantewisselingen van Arlequin*, en wijdt daarbij uit over „de meesterlijke opvoering der jonge tooneelsten, de schoonheid der muziek, de vaardigheid der metamorphose en het luisterrijke der decoratiën". De openbare voorstellingen van DESSAUER hadden toen plaats gedurende de kermis in eene tent op de Botermarkt; men achtte dit terecht beneden de waardigheid van zulk eene instelling, vertrouwend dat ze eerlang zouden plaats hebben in den Hoogduitschen schouwburg, terwijl men hoopte dat de Koning, „wiens zucht voor wetenschap en kunst zoo bekend en gebleken was", zich deze zaak zou aantrekken. Van een en ander schijnt niets gekomen te zijn, maar na de omwenteling van 1813 is het DESSAUER blijkbaar gelukt geschikte lokalen te vinden, waar niet enkel oefeningen, maar ook van tijd tot tijd openbare voorstellingen plaats hadden van tooneelstukken en opera's, zoowel in het Hoogduitsch als in het Nederlandsch. Wij ontmoeten de tooneelschool, die eerlang stond onder directie van DESSAUER en FRANSMAN, mede een voormalig acteur van het Joodsch Hoogduitsche Gezelschap, des winters in het Theater Cassino, dat later de Harmonie heette, in de Zwanenburgerstraat, en des zomers in het Theater Tivoli¹⁾ van de wed. Welker in het Park (Plantage). Ouden van dagen herinneren zich nog dáar de tenorzangers BOAS en OREST PREGER, Mej. MESRITZ en andere jeugdige artisten gehoord te hebben. Het was tot het jaar 1838 algemeen bekend als het Theater der jonge tooneelsten, waartoe zelfs kinderen behoorden, die soms voor het voetlicht kwamen. Men speelde de oude lichtere opera's, dat men echter ook tegen grootere werken niet opzag en voortging met de nieuwere opera's in te studeeren, blijkt uit de aankondigingen van *Don Juan*, *Barbier*, *Freyschutz* en *Tancred*.

Ik mag hier niet langer stilstaan bij eene inrichting, die een opzettelijke behandeling verdient, en waaromtrent een zorgvuldig onderzoek misschien nog vele bijzonderheden aan het licht kan brengen. Alleen wensch ik aan een tijdgenoot hierover nog het woord te geven.²⁾ DESSAUER, zegt hij, is een man die steeds geijverd heeft en onafgebroken blijft ijveren voor de opleiding van tooneelspelers en zangers, en de kweekelingen doen den onderwijzer eer aan. „Hij neemt, kleedt en voedt te zijnent het kind, dat hij als het ware opvangt, wanneer er slechts eene muzikale aanleg in te vinden is, en laat het bij de aardappelen zooveel noten slikken als het maar verduren kan. Doorvoed zijnde moet het de B mollen weder aan den man brengen, als interest van het vaste kapitaal. De

¹⁾ Niet te verwarren met een ander Theater Tivoli, dat in Juli 1828 werd geopend buiten de Leidsche poort door J. L. XIMENES, die hier zijne „élèves" liet spelen. Er schijnt nog eens andere opleidingschool van F. HENNSLY bestaan te hebben. De kweekelingen dezer inrichting gaven in Maari 1817 voorstellingen in de Kerkstraat bij de Weesperstraat. (*Amst. Cour.* 18, 22, 29 Maart.)

²⁾ Het *Kritisch lampje* Amst. 1823, bl. 120, v.

directeur noodigt dus toehoorders, hij ordent het tooneel, kleedt zijne vertooners, en laat eene opera met zooveel ensemble opvoeren, dat de groote tooneelen er door beschaamd worden. Onlangs werd de *Barbier van Seville* in het Hoogduitsch aangekondigd. Het was geen wonder dat de zaal ¹⁾ met nieuwsgierigen gevuld werd. Het was een kunstminnend troepje, dat vol verlangen de eerste vioolstreek begeerde te hooren." De uitvoering was natuurlijk niet onberispelijk. Vooreerst liet de uitspraak van de taal nog al iets te wenschen over. „Het moest Duitsch zijn", zegt de berichtgever, „en wij willen dan ook maar gelooven, dat het Duitsch was". De heer FESTLINGER, oordeelt hij verder, had als Figaro een weinig de baard in de keel, en de heer FRANSMAN maakte, als Bartolo, wat veel „lärm". Maar de heer SONS, als Bazile, was goed en de juffrouwen VAN PRAAG zongen naar den eisch. Costumen en decoratiën waren, volgens hem, armoedige fragmenten, en het orkest kon ook beter zijn, althans de hoornist was geschikter om op een posthoorn dan in eene ouverture te blazen. Maar ten slotte kent hij toch allen lof aan den directeur der tooneelschool toe. ²⁾ „Hij kan zijne élèves niet leeren spreken, of hen een goeden stand geven; hij is alleen operist. Zijne acteurs worden niet voor het treur- of blijspel, maar voor de opera opgeleid, en in dat vak toovert hij. Zijn tooneel en zijne positie in aanmerking nemende, heeft hij zulk een gelukkig ensemble tot stand gebracht, dat wij er hem van harte mede gelukwenschen." (Slot volgt).

1) De voorstelling werd gegeven in Théâtre Tivoli in het Park.

2) Ook deze schrijver betreurt het gemis van eene dergelijke tooneelschool tot steun van het Nationaal tooneel.

VIER KAMPER SCHILDERS.

ERNST MAELER, MECHELTOE TOE BOECOP,
BERNHARD VOLLENHOVE, STEVEN VAN DUYVEN,

DOOR

G. P. ROUFFAER.

II.

MECHELTOE TOE BOECOP.

ET eenige wat van deze Kamper schilderes bekend mag heeten tot nog toe, is dat zij bestaan heeft. KRAMM toch nam op LICHTENBERCH (MACHELD VAN) uit JOH. VAN BEVERWIJCK, Van de Wtneementheyde des Vrouwelicken Geslachts, enz. Dordrecht 1643 het volgende over: „MACHELD VAN LICHTENBERCH van den voornaemsten adel uyt het sticht van Utrecht; huysvrouwe van Jonckhr. EGBERT VAN BOECOP, uyt Overijssel, heeft vele stukken seer geestig geschildert, onder andere ook haer man ende haer selven. Haer dochter CORNELIA VAN BOECOP verstond haer mede op de selvige konst, en die leefde nog, seer oudt sijnde, in 'tjaer 1629.” Tot hiertoe reikte en reikt al de kennis omtrent haar leven en werken; VAN DER AA (Biogr. W.) nam dit uittreksel evenzoo over.

Omtrent haar maagschap kan ik echter het een en ander mededeelen; dat ik haar bij voorkeur MECHELTOE TOE BOECOP noem, is en omdat ze haar eerste werk, waarmeec

wij kennis zullen maken, zoo onderteekeut en later nooit vergeet den naam van haar man te noemen, en omdat de kunstvaardigheid in haar aangehuwd geslacht blijkt erfelijk te zijn geworden volgens het bovenstaande uittreksel, iets wat ik tot mijn spijt niet nader heb kunnen bevestigen.

Voor haar familiebetrekkingen is van niet gering belang een soort van genealogische tabel, geplaatst achter de „Uittreksels uit het Dagboek van ARENT TOE BOECOP”, Deventer, J. DE LANGE 1862. Alleen gegeven met het oog op de TOE BOECOP'S, geeft zij ons o. a. het volgende:

DERCK TOE BOECOP
gemeld in 1500
tr. METTE CRUISER.

ARNT TOE BOECOP
de bekende en kranige
burgemeester van Kam-
pen, bloeitijd 1560-1572.

8 kinderen.

EGBERT TOE BOECOP.
Met zijn broeder ARNT TOE BOECOP gemeld in 1572.
Tr. MECHTELD VAN LICHTENBERG, GERRIT en CORNELIA
DE VOOGT VAN RIJNEVELT dr. gemeld in 1551. Zij is peet
van haar dochters MARGRIET oudsten zoon in 1578.

DERCK TOE BOECOP	MARGRIET tr. M. BETTE. CORNELIA. 1)
1551-1632.	PHILIBERT WOLF Peet van
	VAN WESTENRODE, haar
	Heer van Potechem. zusters
	Gemeld in 1577, zoon in
	1578, 1580. 1580.

TRIENTJE.

We zien dat MECHTELT de dochter was van een Stichtschen edelman GERRIT VAN LICHTENBERCH²⁾ en CORNELIA DE VOOGT VAN RIJNEVELT³⁾, terwijl ze, zooals later zal blijken, vóór 1547 moet gehuwd zijn met den Kamper EGBERT TOE BOECOP, broeder van den bekenden Kamper burgemeester AREND TOE BOECOP. Zelf⁴⁾ van oud-adellijke familie, kwam zij daardoor in een andere, die al sedert tijden eerst te Elburg daarna te Kampen tot de aanzienlijkste geslachten behoorde.

1) Eigenlijk daar „NEELTJE” genoemd, doch dezelfde als de reeds genoemde CORNELIA.

2) GERIJT VAN LICHTENBERG, haar vader, wordt in 1524, 1525 en 1526 genoemd als ouderman (deken) van het Zedelaarsgild te Utrecht, waartoe tevens de schilders, de „maelres” enz. behoorden S. MULLER FZN. *De Utrechtsche Archieven*, blz. 56 en 57. Evenwel zou hij volgens den heer MULLER (zie blz. 15) daartoe enkel benoemd zijn wegens zijn hooge geboorte.

3) CORNELIA DE VOOGT was een dochter van SWEDER DE VOOGT uit de familie DE VOOGT VAN RIJNEVELT. In 1540 maakte MECHTELT's zuster joffr. ANNA VAN LICHTENBERCH huwelijksche voorwaarden met GERRIT VAN LEEUWEN, van Kampen. Volgens vriendelijke mededeeling van Mr. S. MULLER FZN.

4) Of de LICHTENBERCH's die in Kampen voorkomen familie zouden zijn van de Stichtsche? Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK meldt mij toch dat in het memorieboek der S. Cunera-memorie, in 1456 aangelegd, onder pl.m. 1475 op de doodenlijst voorkomen: FEMME LICHTENBERGES en ALYT LICHTENBERGES. Terwijl in de lijst van de overleden broeders der schepens-memorie, eene broederschap te Kampen in 1311 opgericht, de 35e in volgorde voorkomt de naam van CLAES LICHTENBERCH, welke, schrijft mij genoemde archivaris, in de eerste helft der 14e eeuw derhalve moet overleden zijn.

Wat EGBERT TOE BOECOP, haren man, betreft, hij wordt genoemd in 1541¹⁾, in 1542²⁾, in 1544³⁾, in 1549⁴⁾, in 1564⁵⁾, in 1572 gelijk we reeds zagen in de aangehaalde genealogische tabel, in 1574⁶⁾ en in 1575⁷⁾.

Wat MECHTEL TOE BOECOP aangaat, vinden we haar voor het eerst vermeld in een stuk van den 11en Nov. 1549⁸⁾ (Reg. Arch. III, no. 2013) welk stuk door de schilderes is mede-ondertekend:

*mechtelt van lichtenberch
genaemt toe bocop*

We zullen nader zien hoe die liefhebberij, om en haar eigen naam en haar aange- trouwden gelijk recht te laten wedervaren, haar bijbleef.

In 1551 vonden we haar op de gegeven genealogische tabel.

In 1564, den 27 Juli, komen in het Chartularium no. 142 van het meermalen genoemd advies voor: EGBERT TOE BOECOP en Juffer MECHTEL⁹⁾ zijn vrouw, die een landrente verkoopen.

In 1578 was zij (zie de genealogische tabel) peet van den oudsten zoon harer dochter MARGRIET.

Laat ik nu mogen overgaan tot haar werken. Het eerste en misschien wel het belangrijkste bevindt zich in het lokaal van de Armenkamer te Kampen¹⁰⁾. Ziehier de beschrijving:

Het laatste avondmaal. Paneel. Br. 2,02. H. 1,86 M.

Om de tafel in een soort zaal zijn de apostels geschaard, terwijl de handeling het oogeblik voorstelt dat Jezus aan Judas den h. ouwel geeft. Op de tafel brood, glazen, houten borden, tinnen schalen, tinnen lepels, tinnen peperbus, messen enz. Vlak vooraan

1) Volgens vriend. meded. van Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK, werd hij in dat jaar lid van de Kamper schepens- memoriën.

2) Den 14den Febr. In het Chartularium van het meermalen genoemd advies van Mr. J. I. VAN DOORNINCK, no. 56.

3) In het Reg. Arch. III. no. 1960, volgens vriend. med. van Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK.

4) In een akte, ook bij MECHTEL TOE BOECOP te noemen.

5) In een akte evenzeer later te noemen.

6) Ao. 1574 der rekeningen van de Kamper St. Nicolaaskerk: „Noch van EGBERT TOE BOECOP ontvangen vij st. br. (n.l. ontvangen door die kerk) die hem oick dairtoe gegeven weren" (d. i. voor nieuwe ornamenten die hij van den „karckmeistren van Ulsen" had gekocht).

7) „Anno XV ende tsoeuentich vyne, op den XXijden dach des maents Januarij" wordt hij nog „kerckmeister van S. Nicolaes kercke" genoemd.

8) Volgens mededeeling van Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK. Ook zond hij mij het hierbij gevoegde fac-simile.

9) Het bijgevoegde „Juffer" kan niet anders zijn dan dank zij haar adellijke afkomst.

10) Aan het Burgerlijk Armbestuur van Kampen, de heeren REUIJL RUYNS en ROMUNDE, zij mijn hartelijksten dank gebracht. Vooral de voorzitter, de heer J. J. REUIJL HZN. was een en al welwillendheid om mij de studie van de schilderij gemakkelijk te maken.

in den midden een groote pul van Rijnsch aardewerk. Boven achteraan een doorzicht op een landschap. Gemerkt links onderaan in zwart op donkergrauwbruin:

MECHTEL TOE BOECOP
A^o 1547.

De plekken waar de onderteekening minder duidelijk is, zijn ten deele weggevallen; het schilderij hing vroeger toch in de Armenkamer zelve, maar werd daar den heelen winter geblakerd door de kachel, zoodat de verf hier en daar opbolde en los liet. Het is daarna verhangen in een zijkamertje, waar het wel ellendig slecht voor het licht, neen feitelijk in den donker hangt, doch goed bewaard is. Aan het stuk is behalve die enkele plekken niets ontdaan door bijschildering noch hertoetsing.

MECHTEL'S schilderij van 1547 — van toen zij nog maar betrekkelijk korte jaren getrouwd was met EGBERT TOE BOECOP — is van hoog belang en voor haar talent en voor haar ontwikkeling als schilderes. Op het eerste oog toch herkennen we zéér sterken invloed van JAN VAN SCOREL. Een paar apostelen, in monniksgewaad, verraden dien zoozeer, dat we ze, ook wegens de uitmuntende schildering, van de eigen hand des meesters konden meenen. Pleit dat aan den eenen kant voor MECHTEL'S buitengewone vaardigheid, aan den anderen is het geen wonder dat een Utrechtsche juffer van geboorte, begaafd met veel aanleg, zich was gaan stellen onder de leiding van den Utrechenaar JAN VAN SCOREL. Dit moet dan, ook om MECHTEL'S leeftijd, het geval zijn geweest na 1523, toen SCOREL naar Utrecht terugkeerde.

Toch merken we, b.v. in de behandeling der handen, ook reeds eenigen invloed van MAERTEN VAN HEEMSKERCK op, terwijl er twee koppen zijn, die ons ook aan dien meester herinneren. Het landschap in het doorzicht is echter Scorel-achtig. Wat de streek betreft, is alles met flink deeg en groven borstel gedaan.

De tweede authentieke, maar daarom niet zeer fraaie MECHTEL TOE BOECOP vinden we in de meergemelde Regentenkamer der Kamper Gast- en Proveniershuizen; het is een schilderij van vijf en twintig jaar later, van 1572:

De aanbidding van het kindeke. Paneel. Br. 1,70. H. 1,97 M.

Rechts boven in een rond cartouche: Clara Dei Soboles Caelestis Gloria Regni; idem links: O Puer O Mater Vos Maxime Gaudia Mundi. Op den voorgrond het kindeke in een doek op stroo liggend. Voor hem MARIA in biddende houding, rechts gekniel ook aanbeddend de h. Martha. Daarbij staande twee engelen en zittende een herder. Links knielt een herder, waarachter een ander persoon met een lam in de handen, een staande engel, en links verder drie landlieden, waarvan een met een doedelzak. Rechts in het tweede vlak een schuur waaronder twee koeien. In 't verschiep midden in een stad

in bergachtige streek, en rechts en links bergen met schapen, boomen en woningen. In de lucht boven een koor engelen, en midden in een stralende zon.

Geteekend links onderaan in zwart op grauwen grond:

MECHTELT VAN
LICHTEBERCH AN
DER^sTOE BO COP M'
A FAIT L'A 1572.

Om de lijst staat een Latijnsch opschrift, dat echter geheel zwart is overschilderd en zoo goed als onleesbaar is.

Het hier behandelde schilderij is verre van een meesterstuk; het is hard en koud. De invloed van SCOREL is veel zwakker geworden, maar toch merkt men dien nog in de behandeling van het naakt. Intusschen, kan men zeggen, laat zich hier en daar iets opmerken, dat aan ERNST MAELER herinnert; zoo b.v. vooral de zittende herder links met de rechterhand tegen de borst.

We hebben dezelfde behandeling: vet van verf, veel met groven borstel, meer of min in elkaar gewerkt.

De derde, en weer oneindig veel kraniger MECHELT TOE BOECOP bevindt zich in dezelfde Regentenkamer¹⁾, en stelt voor:

Het laatste avondmaal. Paneel. Br. 2,03. H. 1,85 M.

De twaalf apostelen zijn onder een soort troonhemel om de tafel geschaard met Jezus, die met de linkerhand de kelk opheft. Op de tafel een kom met vleesch in een saus, een mes, wat brood, een glas, een tinnen lepel, enz. Op den voorgrond middenin een groote bruine kruik, waaronder het opschrift in zwart op bruinen grond:

MECHTELT VA LIGTEBERCH
ANDERS GENANT TO BO COP
ME FECIT ANO 1574

Links bovenaan twee wapens, waarvan het bovenste dat van de familie TOE BOECOP (verg. RIETSTAP, Armorial Général), het onderste waarschijnlijk²⁾ dat van de familie STAAL; rechts bovenaan ook twee wapenschilden, waarvan het bovenste gevierendeeld van het wapen der familie VAN LICHTENBERCH, 1 en 4 (verg. RIETSTAP, Arm. G.), en waarschijnlijk³⁾ van de Stichtsche familie DE VREESE of DE VRIESE 2 en 3; en het

1) Een verklaring hoe deze beide stukken in de genoemde Regentenkamer verzeild raakten, kan daarin gevonden worden, dat er een toe Boecops-vergadering bestond te Kampen, welke in 1664 samensmolt met de Gast- en Proveniers-huisen. De inboedel ging natuurlijk mede.

2) Volgens mededeeling van den heer J. RIETSTAP te 's Hage. Het wapen is: op rood een zilveren arendsbeen, zwart geklauwd. Tijdens mijn nasporingen gaf ik bij vergissing aan den heer Rietstap op, dat het arendsbeen van goud was.

3) Volgens mededeeling van den heer J. RIETSTAP. Het wapen is: op rood drie klimmende zilveren leeuwen, geplaatst 2 en 1. De kwartierlijnen zijn van zilver.

onderste het schild van de familie DE VOOGHT VAN RIJNEVELT (verg. RIETSTAP, Arm. G. op RIJNEVELT).¹⁾

We zien hoe onze taalrijke schilderes het ons makkelijk maakt met naam, toenaam en jaartal tot nog toe op haar schilderijen te vermelden, terwijl het eigenaardig is hoe hardnekkig ze zelfs tot in haar schriftelijke handteekening beide namen, den eigen en den aangetrouwden, bijeenzet.

MECHTEL'T'S authentiek, hier behandeld schilderij van 1574 is hoogst merkwaardig voor haar ontwikkeling als kunstenares. Van invloed van JAN VAN SCOREL geen spoor meer; geheel en al gaf zij zich hier over aan den invloed van MAERTEN VAN HEEMSKERCK, iets wat te sterker in 't oog valt bij vergelijking met haar schilderij van 1547. Beide behandelen hetzelfde onderwerp; beide hebben uit den aard der zaak een groot aantal punten van overeenkomst en aanraking; de algemeene typen zijn begrijpelijkerwijze dezelfde; maar waar ze zich in 1547 hield aan de kalmere opvatting en de kalmere kleur van JAN VAN SCOREL, staat zij zeven en twintig jaar later onder de betoovering van den in vele opzichten veel theatraler MAERTEN VAN HEEMSKERCK. In zooverre als ERNST MAELER onder diens invloed had gestaan, kan men vermoeden, dat hij ook invloed op zijne stad- en kunstgenooten heeft gehad; rechtstreekschen echter niet, te minder waar tegen 1555 ERNST MAELER zich volkomen van alle schoolschheid had losgemaakt, en een eigen weg gevonden.

We vinden hier dezelfde behandeling als te voren: veel verf met groven borstel gedaan, zoo grof, vooral op de gewaden, dat men de streek er eene zou kunnen noemen gelijk men haar op fresco's vindt. De kleur is bruinig-grauw, met wat rossigs, en de opvatting van licht en donker dezelfde als MAERTEN VAN HEEMSKERCK die had. Ook hier, evenals men op het te voren behandelde „aanbidding van het kindeke” kan opmerken, vindt men een buitengewone voorliefde voor plooiën, plooiën in gewaden, krullen in haar, rimpels in vleesch, âren op handen, enz., in één woord, bewogen standen.

Zoo vonden we dan hier drie stukken, die echter geen van alle een *origineel* talent deden kennen; toch heeft werkelijk MECHTEL'T TOE BOECOP dat wel bezeten, en een soort genre op haar zelve gehad, dat een aantal zeer verdienstelijke eigenschappen heeft. Laten we eens zien. Blijven we eerst nog te Kampen, dan vinden we een schoorsteenstuk van MECHTEL'T TOE BOECOP bij den Zeereerwaarden heer VERHOEVEN, pastoor aldaar. het stelt voor:

De aanbidding van het kindeke. Paneel. Br, 1,46. H. 1.065 M.

Op den voorgrond middenin op een kussen boven een kribje het naakte kindje. Links van hem geknield met saamgevouwen handen de Maagd in een blauw kleed, met

¹⁾ De heer A. A. VORSTERMAN VAN OYEN te 's Hage was zoo vriendelijk mij mede te deelen dat de kwartieren van MECHTEL'T TOE BOECOP zijn: VAN LICHTENBERG, DE VOOGHT VAN RIJNEVELT, UYTENHAM en UYTERWIJK. Ik had dan ook gehoopt deze, vereenigd met het wapen der TOE BOECOP's op het schilderij terug te vinden; gelijk men echter ziet zijn UYTENHAM en UYTERWIJK (verg. hierop RIETSTAP's Arm. G.) er niet te vinden wel twee andere wapens. Van waar die maagschap?

gele mouwen, een rooden doek daarover en witten hoofddoek. Achter hen een os en een ezel; naast den os een geknielde herder met een mand eieren voor zich, waarbij een hond staat. Links bovenaan een staande herder. Het geheel heeft plaats in een soort van Italiaanschen voorhof, waarvoor een met wijnranken beloofd prieel, waarin nog een vrouw en een man te zien zijn.

De schilderij (helaas deerlijk overgeschilderd en verknoeid), zeer merkwaardig en zeer verdienstelijk wat oorspronkelijke opvatting aangaat, geeft in een groot aantal punten treffende overeenkomst met verschillende deelen op MECHTEL'T'S authentieke schilderijen, zoodat geen twijfel omtrent de vervaardiging behoeft te bestaan. De mannen, donkerbruin van kleur, zijn geheel als sommige koppen op haar laatste avondmaal van 1574, en als de herderskoppen op haar stuk van 1572; het kindeke is volkomen als de engeltjes op dit laatste stuk. Iets eigenaardigs is, dat zij de mannen voorstelt met vreeselijke Joden-neuzen. De behandeling is dezelfde als elders: vleesch zéér degelijk van verf, met groven borstel, dikwijls zóó ineengewerkt dat het glad wordt. Draperiën, vooral zwarte en gele zeer zwaar van verf met evenzeer groven borstel.

Bij den Zeereerwaarden heer pastoor VERHOEVEN, vinden we een tweede schilderij ¹⁾, evenzeer van MECHTEL'T TOE BOECOP, waardoor we in de behandeling van portret, met een andere zijde van haar gaven kennis maken. Het is eene:

Memorietafel van Joseph Truchsess von Reinfelden. Paneel Br. 0,84. H. 1,14 M.

Op het eerste vlak links JOSEPH TRUCHSESS VON REINFELDEN in het harnas, geknield, met saamgevouwen handen, een roode sjerp aan, en een spaanschen kraag. Op den voorgrond middenin zijn wapen (een schild bedekt met zes dwarsbalken, beurtelings zilver en zwart), waarboven als helmteeken een ridderhelm, en daarop een ronde bol, evenzeer bedekt met zes dwarsbalken, beurtelings zilver en rood, en geplaatst als op het schild. Op het tweede vlak hangt Jezus aan 't kruis; links van hem de Moedermaagd, rechts Johannes de Apostel. Achtergrond: een stad in eenigszins bergachtigen grond, en links nog de voorstelling van de h. Veronica. Om de lijst heen het randschrift: „Starb der edele und veste josephe druckses von reinfelden welcher alhier begraben dessen und allen seelen der allmechtig gnadig und barmhertig sein wolle amen:” ²⁾

¹⁾ Dit tweede schilderij behoort, meen ik, aan de Roomsch-Katholieke gemeente, en bevond zich ook vóór de Prov. Overijsselsche Tentoonstelling in de Roomsche kerk te Kampen. Ik kan niet nalaten den Zeereerwaarden Heer VERHOEVEN hartelijk te danken voor de welwillende wijze waarop hij mij ontving.

²⁾ De heer J. B. RIETSTAP was degen die zoo welwillend was mij de zekerheid te geven dat inderdaad het medegedeelde schild en helmteeken aan de familie TRUCHSESS (i. e. drost) VON REINFELDEN behoorden. Zie zijn *Armorial Gén.* op dien naam, waarbij echter het helmteeken nog niet vermeld is, en foutievelijk (schrijft mij de heer RIETSTAP) het schild wordt voorgesteld als gedwarsbalkt van zilver en blauw, in plaats van zilver en zwart, zooals het inderdaad is. Het helmteeken werd hem eerst bekend na het verschijnen van zijn *Armorial*. Het randschrift op de lijst verdenk ik zeer; mij lijkt het indertijd overgeschilderd en weer foutief opgehaald; de heele stijl, de woorden en hun spelling, dat Druckses voor TRUCHSESS lijkt mij verdacht? Zou het opschrift ook niet met een jaartal indertijd begonnen zijn, in plaats dat het nu met „Starb” zoo met de deur in huis valt. Eindelijk de voorstelling. Zou de familie TRUCHSESS VAN REINVELDEN vermaagschapt zijn geweest aan de RIJNEVELT's, en zoo weer aan MECHTEL'T TOE BOECOP? Hoe komt het anders in het bezit van de R. K. gemeente te Kampen?

De Ridder heeft een kostuum van ± 1560 (o. a. zijn broekuitsteeksel uit den tijd van PHILIPS II); vooral dit portret is uitstekend geslaagd.

Dat we een MECHTEL TOE BOECOP voor ons hebben, is zeker; JOHANNES is zeer toe Boecop-achtig. De behandeling is volkomen dezelfde: vleesch goed degelijk van verf, witte deelen en lichtdeelen zéér degelijk van verf, alles met flinken groven borstel. Zwarte deelen in verfreliëf; donkergroen en vooral geel zéér zwaar van email, dat de plooilijnen van gewaden volgt. Vleesch nog al ineengewerkt.

Aan het schoorsteenstuk van pastoor VERHOEVEN sluit zich onmiddellijk een schilderij van het Bisschoppelijk Museum te Haarlem aan. In den niet onverdienstelijken katalogus van 1881 is het no. 239:

De zegening van Jacob. Paneel. Br. 1,70. H. 1,10 M. 1)

JACOB gekniëld op den grond, houdende in zijn linkerhand een schotel met wildbraad; hij kniëlt bij zijn vader ISAAC, die met een ontbloot bovenlijf op een rustbed half is opgezezen. Achter JACOB zijn moeder REBEKKA, ook gekniëld, haar rechter op JACOB'S rechter-schouder houdend. Zij zijn in één soort voorhuis, met rechts en links doorzichten in een tuin.

Gejaarmerkt middenin bovenaan: 1568.

We hebben hier dezelfde opvatting als van het genoemde schoorsteenstuk. Vooral JACOB en REBEKKA hebben het volkomen toe Boecop-type, evenals het Koloriet ook volkomen overeenstemt. In 't algemeen is de verf niet zoo dik als anders; donkere deelen zijn over 't geheel zeer ijl; vleesch degelijk met groven borstel tot glad ineengewerkt, waarop dan weer wat meer verf op lichtplekjes. Het landschap in doorzicht goed breed van behandeling, grauw groen.

In hetzelfde Museum is een ander schilderij dat zeer wel een MECHTEL TOE BOECOP zou kunnen wezen, n l. no. 270, maar helaas zóó ongunstig gehangen, dat elke degelijke studie en dus ook elk degelijk oordeel niet mogelijk is. Het is een:

Aanbidding der Herders. Doek. Br. 1,14. H. 0,88 M.

Ook dit is zeer in den geest van het Kamper schoorsteenstuk; zeer merkwaardig is de oude-vrouwekop rechts geheel als de vrouwekop, die voorkomt op den MAERTEN VAN HEEMSKERCK no. 94 van het Haarlemmer gemeentemuseum. Bij de reeds gemaakte opmerkingen omtrent den invloed door dezen op MECHTEL TOE BOECOP uitgeoefend, kan men hierin een versterking van mijn vermoeden vinden²⁾.

1) De schenker van dit stuk, de Zecreerwaarde Heer GOMPERTZ, pastoor te Feijenoord, kon mij geen inlichtingen geven omtrent dit schilderij. Hij had het een jaar of tien geleden te Amsterdam van een kunstkooper gekocht.

2) Ten slotte wilde ik nog de aandacht vestigen op een paar schilderijen, al is het pro memorie. De memorietafel voor twee duitsche hophlieden van 1574 in het gemeentemuseum te Haarlem (No 217) verraadt in de behandeling der beide portretten sterke overeenkomst met het portret van ridder JOSEPH TRUCHSESS VON REINFELDEN in de behandelde memorietafel van pastoor VERHOEVEN door MECHTEL TOE BOECOP.

No. 119 van datzelfde Haarlemmer gemeentemuseum is verder een zeer zonderling stuk; het heeft in opvatting iets zéér sterk toe BOECOP-achtigs. Nu staat het op den inventaris der Commandery goederen van 1606 als geschilderd door Mr. LUCAS schilder, zoon van CORNELIS WILLEMSZ, welke nog in 1562 leefde.

Die CORNELIS WILLEMSZ nu, de leermeester van JAN VAN SCOREL en MAERTEN VAN HEEMSKERCK had twee

Zoo vonden we dan van MECHTEL TOE BOECOP één stuk, misschien haar meesterstuk, van 1547, één van 1568, één van 1572, één van 1574, verder twee zonder jaartal of iets, en één dat haar met veel recht ook schijnt toegeschreven te mogen worden.¹⁾

We zagen hoe zij, in 't eerst sterk onder den invloed van JAN VAN SCOREL, allengs tegen 1568 zich een eigen manier wist te vinden, welke onmiskenbaar realistisch van opvatting allen lof van kunstvaardige oorspronkelijkheid erlangen moet, en hoe zij in de laatste jaren (waarschijnlijk ten minste) van haar loopbaan weer sterken invloed ging ondervinden van MAERTEN VAN HEEMSKERCK, aan wien ze vroeger ook niet geheel vreemd was gebleven.

Moge het gelukken eens een arbeid van haar dochter CORNELIA aan te wijzen, en haar eigen geboorte- en sterfjaar na te vorschen en te vinden!

zonen LUCAS CORNELISZ en FLORIS CORNELISZ, welke goede schilders waren en een reis naar Rome en elders gemaakt hadden (van Mander).

CORNELIS WILLEMSZ de schilder (wel te onderscheiden van CORNELIS WILLEMSZ den goudsmid, ook CORNELIS WILLEMS DOREN genoemd, en in 1579 en 1592 bij v. D. WILLIGEN genoemd), treft men bij v. D. WILLIGEN: Les artistes de Harlem, aan in 1481, 1482, 1515, 1523 1529, 1536, 1540, 1541, 1552. De konjektuur van H. HYMANS in zijn vertaalden C. VAN MANDER (Paris, Librairie de l' Art, 1884 en 1885) als zou CORNELIS WILLEMSZ, (I, 362, 2e. noot) in Juli 1551 genoemd zijn onder de schilders te Delft in Obreen IV, blz 283, vervalt daarmee als ongegrond; hij zag over 't hoofd dat CORNELIS WILLEMSZ in 1540 niet „Sa maison” maar „Une maison” verkoopt, en dat hij nog in 1541 en 1552 genoemd wordt te Haarlem. Het huis dat hij in 1540 vercocht, werd door hem namelijk als executeur-testamentair van den overleden schilder PIETER GERRITZ onder den hamer gebracht (v. D. WILLIGEN blz. 46), terwijl hij in 1541 van diens heele nalatenschap opvolgings-rechten betaalde (v. D. WILLIGEN, blz 57).

Op het eerste gezicht dan van No. 119 van het Haarlemmer gemeentemuseum, een laatste avondmaal voorstellend, trof mij onmiddellijk de overeenkomst met de opvatting van MECHTEL TOE BOECOP, en dacht ik dadelijk aan een mogelijke leerling van haar. Nu vonden we te voren in Kampen genoemd een „LUCAS, die sone CORNELIJ MALERS” welke dus ook LUCAS CORNELISZ heette, wellicht LUCAS CORNELISZ MALER of MEELER. Om echter iemand die alleen in 1557 en 1558 genoemd wordt als tooneelspeler in een Paaschnacht-passiespel, tot schilder te promoveeren, is, ik erken het, wel wat avontuurlijk.

Overigens kon op een inventaris van 1606 gemakkelijk een verwisseling hebben plaats gehad tusschen een LUCAS CORNELISZ VAN KAMPEN en LUCAS CORNELISZ, den zoon van den in Haarlem algemeen in heugenis voortlevenden CORNELIS WILLEMSZ. Zouden MECHTEL TOE BOECOP en LUCAS CORNELIS van Haarlem (als dit werkelijk de schilder van No. 119 is) dan misschien bij één en denzelfden ter schole zijn gegaan, waaruit hun overeenkomst in opvatting?

Hoe het zij, ik wijs nog slechts op een plaats van KRAMM, waar hij een schilder katalogiseert: LUCAS (.....); en van hem aanhaalt: „Item gecoft van LUCAS, die schilder, een groot tafereel, daarin geschilderd is Den berch van Thabor ende staet voor GOERT VAN VOORTS autaer, zoodat gebrooken was (dus een diptick of triptiek?); ende daer voor 18 gulden, daer op betaald bij FRED. ROYENBURCH. 12 gulden, blijft der kerck uitgeven van desen 6 gulden”. — Rekening van de Buurtkerk, 1567—1568, bij Dodt, Archief. VIe. deel blz. 815. De tijd komt prachtig overten; dat die schilder LUCAS toen in Utrecht vertoefde, is merkwaardig.

1) Waar zouden de eigenhandige portretten van MECHTEL TOE BOECOP en haar man EGBERT TOE BOECOP gebleven zijn, waarvan in het uittreksel uit JOH. VAN BEVERWIJK gesproken wordt?

REMBRANDT,

NIEUWE BIJDAGEN TOT ZIJNE LEVENSGESCHIEDENIS

DOOR

A. BREDIUS en MR. N. DE ROEVER.

II.

ET is nog niet zoo lang geleden, dat van een zijde, waarvan men dit het minst zoude verwachten, schouderophalend over sommige resultaten van archieven-onderzoek gesproken werd, en schertsend de wijze beoordeeld, waarop die resultaten door „eene zekere richting” werden verwerkt.

Zonder in het minst de handschoen op te nemen voor degenen, die meenen mochten hiermede bedoeld te zijn, achten wij het toch wenschelijk het standpunt aan te wijzen dat de redactie van *Oud-Holland* inneemt, tegenover degenen, die lachen over de nauwkeurigheid waarmede door de lieden van die „zekere richting” elk klein steentje wordt gebruikt.

Het komt ons voor, dat zij die dit afkeuren, over het hoofd hebben gezien zich te vergewissen, of zoodanige kleinigheden breed worden uitgemeten en als zaken van beteekenis den volke worden verkondigd, dan wel of zij dienen tot aanvulling of tot beter verstand van het behandelde onderwerp. Het eerste, dat slechts tot kleingeestige bekrompenheid kan leiden, verdient inderdaad geene aanbeveling. De groote blik op het verleden,

die ieder historicus zich moet trachten te verwerven, wordt ongetwijfeld door zulk een in 't licht brengen van kleinigheden meer beneveld dan opgehelderd. Maar wat het andere aangaat, meenen wij, dat men, om een juisten blik op een persoon of een zaak te verkrijgen, niet nalatig mag blijven, om op die kleinigheden te letten. En wie er op let, er zich van bedient, doet wijs ze te vermelden, omdat in het verband, waarin hij ze gebruikt, iedere kleinigheid een bewijsplaats is geworden, waarmede degene, die hem zou willen nawerken — misschien op de vingers tikken — rekening te houden heeft. Zeker, ook bij deze wijze van werken, en bij deze wellicht meer dan bij eenige andere, loopt men gevaar zich in die kleinigheden te verloopen, en dus zijn doel voorbij te streven, maar het behoort ook juist tot de moeielijke taak van hem, die bij dagelijksche archievenstudie slechts de talrijke onbekende gegevens, die hij ontmoet, heeft op te teekenen, om met kritiek zijne gegevens te ordenen en te schiften, opdat alleen dat tot zijn recht kome, wat daarop aanspraak heeft.

Ieder onderdeel der geschiedkundige wetenschap gaat gebukt onder een last van onjuistheden en overgeleverde dwalingen. Het archief is de toetssteen waarop deze alle moeten worden gelegd, om het onzuivere te herkennen, evenals de kritiek het uitsluitend is voor die onderdeelen, waarin, om welke reden dan ook, het archieven-onderzoek niet meer mogelijk is. De archievenvorschcr kan alzoo zuiverend optreden en in vele gevallen kan hij uit zijne gegevens weder opbouwen, wat in den loop der tijden in het vergeetboek geraakte. Wie er naar streeft dit te doen op eene wijze, dat men later zijn arbeid niet meer hebbe te herzien, zal naar eene volledigheid trachten, die alleen bereikbaar is door het gebruik maken ook van de kleinste gegevens. Want het beeld dat hij zich voornam den lezer voor oogen te stellen zal duidelijker zijn naar mate er minder geledingen aan ontbreken. En daardoor alleen zal hij latere gelukkiger onderzoekers tal van punten van aanknooping verstrekt hebben, waardoor deze in staat zullen worden gesteld aan te vullen, wat er onvolledigs in zijn arbeid overgebleven was.

Waar de kleine gegevens nuttig en noodig zijn om te bezigen, zeker niet het minst in de biografie, hetzij de levensbeschrijver zuiverend of opbouwend moet te werk gaan. Biografische arbeid loopt daarom allereerst gevaar van bekeken te worden door den bril dergenen, die zich niet voelen aangetrokken tot een minutieus archieven-onderzoek, dat, het is waar, in den regel slechts den uitwendigen mensch en de omstandigheden waaronder hij verkeerde kan leeren kennen. Maar deze zijn vaak van zoo onberekenbaren invloed op het menschelijk doen en laten, dat men verkeerd zou handelen er geen aandacht aan te schenken.

Over het algemeen stelt men levendig belang in de levensgeschiedenis van sommige groote mannen, wier persoonlijkheid onze sympathie heeft en verdient. Iedere bijdrage tot meerdere kennis van hunne levensomstandigheden, van den kring, waarin zij zich bewogen, treft ons, stelt ons in staat met meer juistheid hun beeld te schetsen. Zal zulk een beeld afwijkende zijn van het traditioneele, zal de aureool vallen van het beeld

van den een, rijzen achter 't beeld van den ander, wij hebben er ons slechts over te verheugen, omdat het daarmede dichter zal zijn bij de waarheid, die het streven en het einde van ieder onderzoek moet zijn.

Hieraan gedachtig hebben wij niet geëarzeld, alles over onzen grootsten vaderlandschen kunstenaar mede te deelen, wat de archieven ons nog omtrent zijn leven konden melden.

Het licht der waarheid kan de nobele figuur van REMBRANDT niet schaden.

Zijne schim behoeft „het starcke light” niet te schuwen, dat hij zoo noodig rekende voor zijn gulden schilderproeven, en dat wij onbeschroomd op zijn pad mogen laten schijnen.

REMBRANDT komt ons nader en wordt ons dierbaarder met elke nieuwe levensbijzonderheid, die wij van hem te weten komen.

Wij zouden wenschen de gegevens over REMBRANDTS leven zoodanig oopen te stapelen, dat op den grond daarvan eene geheel nieuwe levensgeschiedenis zou kunnen worden opgetrokken. Doch er is, hoe veel ook te vinden moge zijn, zooveel door onachtzaamheid, moedwil of toeval verloren geraakt, dat het moeielijk, zoo niet ondoenlijk zal blijken, om hiermede eene begeerlijke volledigheid te bereiken. Daarom vooral moeten wij woekeren met bijzonderheden waarvan een ander wellicht de waarde en de beteekenis op den eersten aanblik niet gevoelt.

De critiek behoeft ons daarbij voor het wichtig maken van nietigheden.

Wij bieden hierbij onzen lezers weer eenige nieuwe bijzonderheden betreffende REMBRANDT's leven aan, verzeld slechts van eene korte commentaar, dienende om het verband van het nieuwe met het reeds bekende aan te toonen.

De eerste acte, die we hier vermelden kunnen, is dáárom vooral belangrijk, omdat zij ons tamelijk nauwkeurig het oogenblik helpt bepalen, waarop REMBRANDT zich voor goed te Amsterdam vestigde. ORLERS, (en na hem alle andere REMBRANDT-biografen,) bericht, dat REMBRANDT „omtrent den jare 1630” naar Amsterdam vertrok. ¹⁾ Dr. W. BODE, die REMBRANDTS leven zooveel mogelijk ook uit zijne werken samenstelde, haalt in zijne voortreffelijke „*Studien*” den volzin van ORLERS aan, maar voegt er bij: „Ich glaube, wir „können diesen Zeitpunkt aus den Gemälden des Künstlers noch näher bestimmen und „werden ihn danach etwas später legen müssen als ORLERS angiebt. Bis zum Jahre 1630 „und aus diesem Jahre kommen noch keine auf Bestellung gemalte Bildnisse von REMBRANDT's „Hand vor; alle mir bekannten Portraits dieser zeit sind Studiënköpfe der verschiedensten

1) ORLERS: blz. 375. Dewijle zijne Konst en arbeyt de Borgeren ende Inwoonderen van Amsterdamte ten hoogsten behaechde en aengenaem was, ende dat hij veeltijden versocht werde, omme 't zij conterfeytselen ofte andere stucken aldaer te maecken, zoo heeft hij goetgevonden, hem van Leyden te transporteren naer Amsterdamme; ende is dienvolghende van hier vertrocken ontrent den Jaere 1630 ende zijne woninghe aldaer ghenomen ende is in den Jaere 1641 aldaer noch woonende.

„Art. Im Jahre 1631 begegnen uns bereits einige wenige eigentliche Bildnisse, Personen von Stande, die der Künstler offenbar schon auf Bestellung malte, darunter bereits ein „Amsterdamer, sein späterer Freund der Schreibeister COPPENOL. Erst aus dem folgenden Jahre 1632 datirt eine so beträchtliche Anzahl von Bildnissen, darunter verschiedene „bekannte Persönlichkeiten von Amsterdam, dass wir ihm damals, wie in den beiden „folgenden Jaren wesentlich als Bildnissmaler, als den Modeportraitmaler der Amsterdamer „Bürger bezeichnen dürfen. Wenn nun die Angabe von ORLERS.... richtig ist, dass „REMBRANDT anfangs von Leiden aus vielfach zu Portraitsitzungen nach Amsterdam „berufen und schliesslich dadurch mit zur Uebersiedelung veranlasst wurde, so dürfen „wir wohl seine wenigen von 1631 datirten Bildnisse noch in die Zeit seines Aufenthaltes „in Leyden, seine Uebersiedelung aber gegen das Ende dieses Jahres oder „in den Anfang des Jahres 1632 setzen, jedenfalls aber nicht später.“
Wij drukken hier deze geheele beschouwing van den scherpzinnigen Berlijnschen kunstgeleerde af, omdat wij hem de groote voldoening kunnen schenken, met een document de volkomen gegrondheid dezer veronderstelling aan te toonen.

Inderdaad woonde REMBRANDT in 1631 nog te Leiden. Zijne bezoeken, aan Amsterdam gebracht, schijnen vóór dien tijd slechts van korten duur geweest te zijn. Hij kwam toen waarschijnlijk bij zijnen kunstvriend HENDRICK VAN ULENBORCH in huis, waar hij ook nog eenige jaren later zijn atelier schijnt te hebben gehad ¹⁾. ULENBORCH was niet alleen schilder maar ook kunsthandelaar, even als later zijn zoon GERRIT UYLENBURGH. Hij werd dikwijls als taxateur gebruikt, om de waarde van schilderijen in aanzienlijke nalatenschappen te bepalen; meestal met zijn kunstbroeder LUCAS LUCE.

Hier volge de bedoelde acte:

Op huyden den 20 Juny 1631 compareerde voor mij GEERLOFF JELLISZ SELDEN, openbaar Notaris..... HENDRICK ULENBURCH, Cunsthandelaer, en bekende wel en deuchdelijck schuldich te wesen aen REMBRANDT HARMENSZ, wonende tot Leyden off aen toonder deses, de som van tienhondert guldens ter cause van geleende penningen bij den voorsz. HENDR. VAN ULENBURCH van den voorn. REMBRANT tot zijn contentement ontfangen, welverstaende off de voorsz. REMBRANT de voorn. som over een jaer begeerde affgedaen te hebben, dat hij alsdan gehouden zal zijn, den voorn. VAN ULENBURCH drie maenden voor den tijd daarvan te waarschuwen ²⁾. Enz.

Hij teekent:

¹⁾ Ten minste 22 Febr. 1635, toen REMBRANDT op de Auctie van SOMEREN een aantal teekeningen, o. a. van BROUWER, kocht, plaatste de schrijver der Weeskamer achter den naam des koopers: *Rembrandt van Rijn tot Hendrick Ulenburgh.*

²⁾ Prot. Not. G. J. SELDEN. Amsterdam.

REMBRANDT knoopte reeds vroeg betrekkingen aan met allerlei kunstkoopers en kunstverzamelaars, en toen hij zoo spoedig in Amsterdam tot de gevierdste kunstenaars gerekend werd en aanzienlijke sommen voor zijne gewrochten ontving, begon hij zelf weldra zijne woning te vullen met kunstwerken van allerlei aard. In een groot „Rekenboeck” van den advocaat TROYANUS DE MAGISTRIS, een aanzienlijk Amsterdamsch kunstvriend, berustende in het Archief van het Begijnhof komt onder den „Ontfang” fol. 3 verso het volgende voor:

„Noch ontvangen den 8 October 1637 door mijn vrou van Sr. REMBRANT, „schilder, vierhondert vier en twintich gulden, thien stuyvers, acht penningen over „den koop van een schilderij van LEANDER en HERO bij RIBBENS gedaen, dewelcke „ick tot onderpant hadde. ¹⁾ segge f 424 - 10 - 8.

Onder „Uytgeef” vindt men in hetzelfde „Reeckenboeck”, fol. 4:

„Noch den 7 October 1637 gegeven aen JAN JANSZ. UYL ²⁾, om te gaen sitten „op de vercooping van sijne schilderije met REMBRANT één rijcxdaelder f 2 - 10 - 0.

Wij willen wel bekennen, dat deze beide posten een eenigszins anderen indruk van den vermogenstoestand van den meester geven, dan de bekende verklaring van 1638, waarin gezegd werd, dat hij „ex superabundanti in 't goet” zat, doet veronderstellen.

Reeds vóór 1637 had hij geld moeten leenen. Wij willen het gunstigste geval aannemen, dat hij dit geld had opgenomen, om het stuk van RUBBENS te koopen, en het er voor houden, dat hij zich in het dagelijksche leven niet behoefde te bekrimpen, maar dan bewijst het nog immer, dat hij toen reeds niet ruim genoeg bij kas was, om, als hij als een voorzichtig man gehandeld had, zich buitengewone uitgaven te veroorloven. Maar zijn kooplust zal hem hebben verleid tot het doen van uitgaven boven zijn middelen, en terwijl hij zijn huis vulde met allerlei schatten van zeldzaamheid en kunst, die een ieder — ook den verslaggever van 1638 — in de meening bracht, dat de ongetwijfeld gulle kunstenaar een vorstelijk fortuin moest bezitten, verminderde de ruimte van geld in de geldkist.

De uitgaaf-post is minder begrijpelijk.

Was REMBRANDT met DEN UYL samen naar de verkoopning gegaan, en was het tweetal daarvoor door den kunstminnaar beloond met een rijksdaelder? Dan zou deze post zeker het bewijs leveren, dat REMBRANDT ook de kleine verdiensten niet versmaadde. Of beteekent het wellicht, dat onze meester als raadsman van den met een rijksdaelder betaalden DEN UYL mede naar de veiling ging? De eerste opvatting schijnt ons de meest aannemelijke.

Daarmede is zijn verzoek aan HUYGENS (1639) om betaling van de aan den Prins geleverde schilderijen best te vereenigen.

¹⁾ Zie over deze schilderij *Oud-Holland* III, bl. 94.

²⁾ Zie over dezen, in zijn tijd zeer vermaarden schilder, Bijlage B.

Iemand, die van zijn verdiensten leeft, en deze grootendeels aan allerlei kostbare zaken besteedt, daarbij op onbekrompen voet huishoudt, moet tijden kennen van dadelijke geldverlegenheid, waarin hij genoodzaakt is op de kleintjes te letten en maanbrieven te schrijven.

Voor deze opvatting omtrent REMBRANDTS vermogenstoestand nog bij het leven van SASKIA pleiten ook de voorwaarden, waarop hij in 1639 het huis op de St. Anthonisbreestraat kocht.

In Januari van dat jaar woonde hij nog op den Binnen-Amstel in de Suikerbakkerij. In 1642, SASKIAS sterfjaar, wordt de Jodenbreestraat als zijn woonplaats gemeld, doch wij wisten tot dusverre niet waar die woning gelegen was. Twee huizen immers op den St. Anthonisbreestraat dingen om de eer van REMBRANDTS woning te zijn geweest, en het huis buiten de St. Anthonissluis, waar wij zeker weten dat hij gewoond heeft, werd hem eerst in 1653 voor schepenen opgedragen, zoodat het den schijn heeft of hij dit toen eerst betrok.

De volgende acte leert ons, dat de VAN RHIJNS reeds in Mei 1639 van den Binnen-Amstel verhuisden en naar dit op de Breestraat gelegen huis trokken.

5 January 1639. In manieren naevolgende bekennen Sr. CHRISTOFFEL THIJS en P^a. BELTENS, te samen eenige erffgenamen van za. P^a. BELTENS, vercoft, en bekent Sr. REMBRANT HARMANSZ gecoft te hebben een huys en crve aen de Suytzijde van de Breestraet, wesende het tweede huys buytenwaarts van de St. Toonis-sluis, belent aen de Oostzijde SALVADOOR RODRIGES en aan de Westzijde NICOLAES ELIAS, streckende voor van 's Heeren straten tot aen..... kistemaecker. Voorts in allen schijn als tselve vercofte aldaer tusschen de voorsz. belenden beheint, betimmert, bemuyert en bepaelt staet off leyt, wesende vrij en onbelast, mitsgaders als de oude opdrachtbrieven inhouden en vermelden, daerna de cooper hem sall reguleren. De cooper sall de possessie aenvaerden op Meije deses jaers XVI^c negen en dertich, als wanneer partijen malcanderen sullen behoorlijk brieven verlijden. Ende dit voor de somme van dertien duysent gulden, van 20 st. tstück. Te betalen bij de aenvaerdinge 1200 gulden, 1° November daeraen gelijkje 1200 gulden, en Mey XVI^c veertich f 850.—, maeckende de voorsz. drie partijen tsamen een gerecht vierdepart van de gemelde geheele cooppenningen. De naevolgende drie vierdepaarten sullen moogen bij den Cooper betaelt werden in vijff off ses jaren nae sijn believen, doch mits betalende van deze tijt aff interesten tegens vijff ten hondert telckens van de ondergehouden penningen. Welverstaende mede, dat hem vrij sall staen de terminen soo groot en soo veel corter te maecken, nae sijn goetvinden. Belovende enz.

Des ten oorconden get. Amstelredam den 5^{en} Januarij 1639 ¹⁾.

(Was get.) CHRISTOFFEL THIJS voor hem ende
voor PIETER BELTTEN, sijn swager.

Rembrandt Harmensz

¹⁾ Prot. Not. S. v. D. PIET, Amsterdam.

Deze voorwaarden bevestigen dat REMBRANDT op dit oogenblik geen kapitaal bezat. Hij rekende er op den niet onaanzienlijken koopsom van 13000 gl. bij jaarlijksche termijnen, dus van zijne verdiensten af te lossen. Aan ruime inkomsten schijnt het hem niet te hebben ontbroken en — optimist als hij was — hij vertrouwde, dat daarin in de eerste jaren geene verandering zou komen. Maar hij had de toekomst wat al te rooskleurig ingezien. Niet voor den eersten tijd, want de koopsom werd tot iets minder dan de helft afbetaald, maar van de geheele betaling in den loop van „vijff of zes jaeren naer sijn believen” kwam niets, en van de bevoegdheid om dat zooveel spoediger te doen of in zooveel grooter sommen kon de meester blijkbaar geen gebruik maken. Ja, daar kwam een tijd, slechts een paar jaren nadat REMBRANDT op aandringen der verwanten een staat van zijn boedel opgemaakt had (1647), dat hij niet meer de rente betaalde van het nog verschuldigde deel van den koopsom, en dat zijn huisheer voor hem de belasting moest aanzuiveren.

Dit kon slechts voor een paar jaren goed gaan. Op den duur moest het den niet weinig inschikkelijken huisheer verdrieten. Wij zien hem zijne rekening opmaken in dezer voege:

Sr REMBRANDT HERMANZ VAN RIJN is schuldich over cooppenningen van 't huys hem vercoft.	Gul. 7000—0
1 Febr. 1653. Voor dry jaren en dry maenden verschenen intres van gemelde seevenduyzent gulden à 5 ten hondert	„ 1137—10
voor het geene sijnentwege heb wtgestreckt:	
den halven 40 ^{en} penning betaelt	162—10
den halven 80 ^{en} penn:	81—5
voor Stats- en Secretaryes ongelden	3—3
noch over reste van 8 ^{en} penning voor de jaeren 1651, 1652 betaelt	86—8 „ 333—6
	<u>Guldens 8470—16</u>

segge achtduysent vierhondert seeventich gulden 16 stuyvers.

(get.) CHRISTOFFEL THIJS.

en haar bij notariëel exploit brengen in handen van den nalatigen betaler:

4 February 1653 heb ick Notaris, wtten name van Sr. CHRISTOFFEL THIJS, mij vindende aen Sr. REMBRANT HARMANZ VAN RHIJN d'selve presenterende een reeckening soo van 't capitael der kooppenningen sijns huys als interesten van dien, onderteeckent bij de insinuant, dien volgende van deselve VAN RHIJN versocht prompte betalinge nopende f 8470—16: met aenseggen, dat daernevens overgelevert sall werden de besegelde opdracht- off quytschelding-brieff van overlang gereet gehouden, en in gevalle van langer treynement geprotesteert wegens seer hooge oorsaecken tot het gebruyck van sulcke middelen als geraden sullen sijn, met voornemen mede, om alle de kosten en vordere interessen, item schade aen UE. te verhalen.

't Welk behoort bij de voorsz. geinsinueerde met weygering van de reeckening aen te nemen gaff ten antwoord, eerst de opdrachtbrieff te moeten hebben aleer vorder yets soude betalen. Actum enz. 1)

1) Prot. Not. S. VAN DER PIET, Amsterdam.

Dit antwoord is te duidelijk een uitvlucht, om zijne geldverlegenheid te verbloemen, dan dat men in de verleiding zou komen er een juridisch punt van verschil in te zoeken. De kwijtschelding, waarop THIJSZ aandrong, had eerst na kwijting plaats of gaf althans zekerheid voor het niet contant betaalde deel der koopsom, eene zekerheid die, na eene niet officiële overdracht als de hier aangehaalde, op even losse schroeven stond als REMBRANDTS eigendomrecht op het huis, waarvan hij de bezegelde brieven niet zou hebben kunnen vertoonen. Maar de kunstenaar had met een fatsoenlijk man te doen. En deze zag blijkbaar REMBRANDT voor niets minder aan. Ware dit niet zoo geweest dan zou THIJSZ geen dertien jaren hebben gewacht eer hij hem bij exploit om betaling aansprak. Doch de geduldigste schiet ten slotte in geduld te kort.

Wilde REMBRANDT zijn huis behouden dan moest er nu geld zijn, om THIJSZ te betalen. Bijna een jaar lang kon hij de zaak uitstellen, omdat hij misschien moeite had om geldschietters te vinden. Inmiddels was zijn schuld door de rente opgelopen tot bijna *f* 9000. Toen verstrekten hem de Heeren WITSEN en v. HERTSBEEK samen *f* 8400, maar daarmee was het niet te doen. Een klein saldo bleef REMBRANDT den verkooper schuldig. In December 1653, toen onze kunstenaar het nog niet had afgedaan, koos THIJSZ het zekere voor het onzekere en liet REMBRANDT een hypotheekje tot een bedrag van 1170 gl. ten zijnen behoeve op het huis passeeren.

De wisseling van crediteuren was, gelijk wij weten, REMBRANDT'S ongeluk. WITSEN en HERTSBEEK waren, toen de rentebetaling uitbleef, niet zoo geduldig als THIJSZ.

Wat men tot dusverre uit den opdrachtsbrief van het huis meende te bewijzen, dat REMBRANDT nog in 1653 in goeden doen verkeerde, blijkt thans het geval niet te zijn.

De opdracht was een gedwongen fraaiigheid geweest.

Keeren wij thans weder eenige jaren terug.

In 1637 vinden we REMBRANDT herhaaldelijk op kunstveilingen, waar hij schilderen, prenten, horens, kokieljes enz. kocht.¹⁾ Soms zond hij er een leerling op af; zoo in Maart 1637 op de veiling van den schilder PIETER BASSÉE. Daar was het de tot nu toe geheel onbekende LEENDERT CORNELISZ²⁾, die o. a. voor *f* 637 - 10 - 0 een kunstboek van LUCAS VAN LEYDEN voor zijn meester kocht. Toen verkeerde REMBRANDT nog in zijn goede dagen, en het kon onzen kunstenaar niet moeilijk vallen geld te verdienen. Hij kreeg belangrijke bestellingen, portretten van aanzienlijken, die gewoonlijk met *f* 500.—

1) Erfh. Weeskamer.

2) Zie Bijlage C. LEENDERT CORNELISZ VAN BEIJEREN.

het stuk 1) betaald werden. Daarbij kwam nog nu en dan een erfenisje. De hier volgende machtiging, om eene erfenis van zijne vrouw's tante en naamgenootte SASKE VAN UYLENBURGH, te Leeuwarden te ontvangen, is vooral dáárom merkwaardig, omdat FERDINAND BOL haar als getuige teekende. Of hij toen nog leerling van REMBRANDT was, dan wel of hij hem als vriend daarbij ter zijde stond, kunnen wij niet zeggen.

In ieder geval levert zij het tot dusverre nog ontbrekende bewijs, dat BOL zich reeds in 1640 hier ter stede bevond.

30 Augustus 1640 compareerde d'eersame Sr. REMBRANDT VAN RIJN, burger deser stede, ende verclaerde machtigh gemaect te hebben..... Doctor CASPARUS VAN CAMPEN, Advocaet voor den Ed. Hove van Vrieslant, omme uyt... sijnen name te eyschen... van de erfgenamen van za: SASKE VAN UYLENBURGH, zijne comparants huysvrouwen moeye was, tot Leeuwarden overleden, sodanighe somme van penningen als zijne comparants voorsz. huysvrouwe bij Testamente van de voorsz. SASKE VAN UYLENBURGH is gelegateert, ende bij de voorsz. erfgenamen gedetineert wert, metten interesse van 't voorsz. legaat tsedert den sterfdagh van de voorsz. VAN UYLENBURGH. Enz.

Getuigen FERDINANDUS BOL en HERKE IBBELER, schoenmakersgezel 2).

(Was get.): REMBRANDT VAN RIJN.

Ferdinandus Bol

Niet lang daarna vinden we REMBRANDT te Leiden, om den boedel zijner omstreeks September of October 1640 overleden moeder te regelen. Zijn erfdeel was niet groot; toch was *f* 2490.— toen een heel wat belangrijker som dan thans! Onder de stukken, die REMBRANDT voor zich uit den inboedel uitzocht, bevond zich wellicht haar beeldtenis, of het een of ander schilderijtje, in zijn studietijd te Leiden vervaardigd. Bij al die beredderingen te Leiden, vinden we REMBRANDT als de aanzienlijkste der vier kinderen optredend. Van de verdeeling van het huisraad werd o. a. door hem een lijstje opgemaakt. Zijn oudere broeder ADRIAEN, de molenaar, zijn jongere broeder WILLEM, de koornkooper, mogen welgestelde lieden zijn geweest, toch zullen zij met zekere bewondering tot hunnen beroemden broeder uit Amsterdam hebben opgezien, die hen van zijne talrijke bestellingen, van zijn omgang met aanzienlijke of vermaarde personen, van zijne vele leerlingen, van zijne geliefde SASKIA verhaalde.

Ja, in 1640, was de zoon van voorspoed en geluk nog niet geheel verduisterd.

1) Zie *Oud-Holland* III, p. 92—93.

2) Prot. Not. A. LOEFS. Amsterdam.

Maar anderhalf jaar later stond de zwaar beproefde echtgenoot aan het graf zijner teeder beminde gade; zij werd in de Oude Kerk bijgezet, en kort na de begrafenis kocht REMBRANDT het graf, waarin zij rustte.

9 Julii 1642 compareerde SEGER FRANZ, graeffmaecker van de Oude Kerck binnen deser stede, en heeft... vercocht ende overgedragen mits desen aen REMBRANDT VAN RHIJN, schilder binnen deser voorsz. stede, een enckel graffstede, gelegen in de voorn. Oude Kerck onder het Cleyne Orgel, in het Kerckboeck ge-teeckent met No. in de vierde laech, en bekende... betaelt te sijn den lesten penningh metten eersten... enz. enz. ¹⁾

Eerst twintig jaren later toen de nood aan den man was gekomen en hij in een heel ander kwartier van de stad was gaan wonen, ontdeed hij zich van de rustplaats van SASKIA's gebeente. Op den 27 Oct. 1662 compareerde hij voor PIETER VAN VEEN, Notaris te Amsterdam, en droeg aan PIETER VAN GERWEN, gravenmaker van de Oude Kerk, het graf in de Veerkoopers Capel 4de laag (Kerkboek f. 78, nieuw 167) over ²⁾.

Onwillekeurig zijn wij hier bij REMBRANDT's naaste verwanten aangeland ³⁾.

Over hunne vermogenstoestand is reeds door VOSMAER eenig licht verspreid, gelijk die zich bevond op het oogenblik van het overlijden van de moeder. Zij was een vrouw, die er in haar stand nog warmpjes inzat, ofschoon het ons voorkomt, dat de familie nog betere dagen had gekend. Vader VAN RHIJN, of zooals hij en zijn oudste zoon GERRIT zich altijd schreven als zij hun toenaam gebruikten: VAN DEN RHIJN, was zeker in de buurt waar hij woonde een geëerd burger. In 1605 en nog in 1620 wordt hij genoemd als „Heer der gebuurte” of wijkmeester in 't kwartier van de Pellicaanshove, en dat hij ook in staat was, om in de betrekking, waarmede het vertrouwen van de stadsregering hem had vereerd, de pen te voeren, wanneer het zou zijn voorgekomen, bewijst de vaste en nette handteekening waarmede hij, toen reeds vader over een vijftal kinderen, zijn op 1 Maart 1600 voor den notaris W. VAN OUDEVLIET verleden testament bekrachtigde. Voor de welvaart van het gezin pleit voorts het bezit van een eigen graf in de St. Pieterskerk bij den predikstoel, en de klassieke opvoeding, die men meende aan REMBRANDT te geven. Er heeft een portret bestaan van den ouden VAN RHIJN, evengoed als er tal van portretten van de moeder van REMBRANDT aanwezig zijn, maar 't is twijfelachtig of het van 's meesters hand is. In den inventaris van SYBOUT VAN CAERDECAMP (23 Februari 1644), een Leidenaar, wiens naamgenoot JAN VAN CAERDECAMP in 1654 de weduwe van ADRIAEN VAN RHIJN geldelijk bijsprong, staat vermeld: „Een out mans tronie synde 't conterfeytsel van „den Vader van Mr. REMBRANDT.”

1) Prot. Not. L. LAMBERTI. Amsterdam.

2) Archief Oude Kerk, Bescheyden tot de graven.

3) Zie Bijlage A.

Heeft de vader evenzeer als de moeder voor den veel belovenden zoon geposeerd, dan is dit in REMBRANDT's eerste jaren geschied. Eerst korten tijd geleden deelde de heer HAVERKORN VAN RYSEWYK in den *Spectator* mede, dat HERMAN GERRITSZ den 27 April 1630 in de Pieterskerk te Leiden begraven werd. Als zijne laatste woonplaats staat „bij de Wittepoort” geboekt.

Met de moutmolen schijnt het langzamerhand niet meer voor den wind te zijn gegaan. De waarde was in de laatste levensjaren van de moeder, toen ADRIAEN, die de schoenmakerij aankant had gezet, er eigenaar van geworden was, ongeveer een vierde achteruit gegaan, hetgeen eene afrekening tusschen de kinderen tengevolge had, die geen hoogen dunk geeft van de ruime beurzen der deelgerechtigden. De staat des boedels en de scheidingsacte, die wel door VOSMAER gebruikt maar onder de „pièces justificatoires” niet te vinden zijn, deelen wij hier in extenso, — althans wat de hoofdzaken betreft, — mede.

„Sommiere Staet . . . van den boedel en goederen van NEELTGEN WILLEMSdr. VAN ZUYTBROUCK, wed^e van HARMAN GERRITSZ VAN RHIJN, gemaect ten verzoucke van eers. ADRIAEN, REMBRANT en WILLEM HARMANSZ VAN RHIJN ende ELYSABETH HARMANSdr. VAN RHIJN, alle vier voljaerde kinderen en erfgenamen van de voorsz. NEELTGEN WILLEMSdr. VAN ZUYTBROUCK.

„De huysinge en erve staende en gelegen in de Weddesteech bij de Witte poort, daerinne de voorsz. NEELTGE WILLEMS VAN ZUYTBROUCK gewoon heeft en overleden es met een achterhuysinge en plaetse daerbij, bij den Stadts Mr. Metselaer en timmerman getaxeert op de somme van f 1800.—

„Noch een huysinge en erve staende op ten Rhijn bij de Witte poort over de stadstimmerwerff, bewoont wordende bij de voorsz. ADRIAEN HARMENSZ, bij de voorsz. personen getaxeert op f 2200.—

„Nog een huysinge en erve staende op den voorsz. Rhijn, bewoont werdende bij EEWOUT CLAESZ VAN OUTSHOORN, bij de voorsz. personen getaxeert op f 1100.—

„Noch twee huysgens en heure erven staende en gelegen bezijden den anderen op ten voorsz. Rhijn, daarvan 't eene bewoont wert bij JAN PIETERSZ, straetwerker, en 't ander bij JACOB den droochscheerder, getaxeert op f 1800.—

„Noch twee huysgens en heure erven, staende op de binnenplaetse achter de voorsz. huysgens, getaxeert op f 325.—

„Alles blijkende de taxatie voorn. geteyckent October 1640.

„Noch de helfte van een moutmolen, staende op de Vestwalle, bij de Wittepoort, daarvan de wederhelft CLEMENT LEENERTSZ RUYS toebehoort, die de voorn. ADRIAEN HARMANSZ volgens de codicillaire dispositie in coepe aenstaen en genieten mach, of hem bij scheidinge doen aendeelen, voor zoodanige somme, als CLEMENT LEENERTSZ zijn helfte gecocht heeft, wesende *f* 4165.— te betalen met *f* 600.— gheet en met *f* 300.— 's jaers, mits dat de voorsz. ADRYAEN HARMANSZ binnen drie maenden verclaringe zal moeten doen. Ende alsoo hij opten XXX October 1640 verclaert heeft gesint en tevreden te wesen de helfte der voorsz. molen voor de gemelte somme aen te staen en hem bij scheidung te sullen laten aendeelen voor de somme van *f* 4165.— ende alsoo bevonden es deselve contant waerdich te sijn *f* 3064.— deselve gereduceert tegen den penn. zesthien op ronde jaren, alhier gebracht op. *f* 3064.—

„Noch een thuyne en erve gelegen in Soeterwoude, buyten de Witte poort aen den Hoogen Ringdijk¹⁾ groot omtrent 72 roeden met gemeen advijs genomen op *f* 400.—

Aan Rentebrieven ca. *f* 500.—

* „Wat belangt den huysraet en inboedel des voorsz. boedels, dezelve hebben de vier kinderen onder den anderen ten overstaan van NEELTGEN PONSEN [prijseerster] bij lotinge en anderszins gescheiden, behalve verscheyde partijen, die sij gecoft hebben, daarvan bij de voorsz. REMBRANT VAN RHIJN notitie gehouden es.”

„Hier voor memorie wert verclaert, dat de voorsz. ADRIAEN HARMANSZ. aen zijn moeder schuldich is de somme van *f* 1600.— die deselve volgens uysterste wille van de voorsz. zijn moeder betalen moet met *f* 400.— s' jaers, 't eerste een jaer na haer overlijden.”

Alles samen. . . *f* 11.184.—

SCHULDEN EN LASTEN.

Eerst *f* 424.—

„Nog de somme van *f* 800.— die ELYSABETH HARMANSZ^d van wegen heur zal' vaders erffenis en 't geen haer van de voorsz. NEELTGEN WILLEMD^d, heur moeder, by testamente vooruyt gemaect es” „ 800.—

ADRYAEN HARMANSZ zal de verpondingen etc. betalen en daarvan afrekening voor zijne broeders en zusters doen.

Samen. . . „ 1224.—

f 11.184

„ 1.224

Zoodat er overschiet . . . *f* 9.960

Waarvan een vierdepart bedraagt *f* 2490.—

¹⁾ Aan dien dijk woonde tot 1632 PORCELLIS!

Dan volgt de verdeeling:

REMBRANDT zal hebben *f* 3565.— of contantwaardig *f* 2464.— en nog het rentgens van *f* 30.— tot Soeterwoude = *f* 2494.— Hij zal daartegen *f* 4.— aan zijne zuster ELISABETH uitkeeren.¹⁾

Ten slotte nog het volgende:

„En wat belangt de somme van *f* 1600.—, die ADRIAEN HARMANSZ den boedel schuldich es, en op 4 jaeren voldaan moet worden, daarvan zullen de voorsz. REMBRANDT, WILLEM en ELISABETH HARMANS, deelplichtigen in desen, elcx in desen voor henl. portie van *f* 100:— s'jaers van de voorsz. ADRIAEN HARMANSZ, hun broeder, ontfangen en genieten, dus hier van memorie.

„Alsoo ADRIAEN HARMANSZ VAN RHIJN, om verscheyde goede insichten en consideratien, mitsgaders tot quytinge van de beloftinge, die hij aen zijne voorsz. zal. moeder in heure ziekte dzelve heeft gedaen, nopende de onderhoudinge ende alimentatie van d'voorsz. ELYSABETH HARMANSZ VAN RHIJN, zijne zuster, alsmede de goede opsichte en sorge, die hij aengenomen heeft voor d'selve te zullen dragen, ten overstaen van de voorsz. REMBRANT en WILLEM VAN RHIJN, mitsgaders DOMINICUS VAN DER PLUYM en ADRIAEN PAETS, metteselve ELYSABETH HARMANSZ geaccordeert en verdragen es, dat hij d'selve zijne zuster bij hem metter woon sal nemen en van eeten en drincken tot heur nootelick onderhoud versorgen, alsmede van vuyr en licht, mitsgaders heur havenis en gemak laten doen nae behooren, zoo lange geduyrende als dselve ADRIAEN HARMANSZ in't leven zal zijn. En dat voor de somme van twee hondert guldens s' jaers, daarvan dselve ELYSABETH HARMANSZ *f* 50.— s' jaers zoude genieten tot heur onderhoud in cledinghe en anders, en de voorsz. ADRIAEN HARMANSZ de resterende *f* 150.— voor de onderhoudinge en alimentatie.” Enz. Enz.

ADRIAEN HARMANSZ zou daarvoor de rente van haar erfenis genieten, maar dat was iets minder dan *f* 200.—.

„En daer 't noodich en billick was, dat de voorsz. tecort comende somme gevonden werde, soo heeft dselve ELYSABETH HARMANSZ, deur ernstige aanmaninge en vriendelick versoucken van d'voorsz. REMBRANT en WILLEM HARMANSZ VAN RHIJN, heur broeders, toegestaen, dat zij van den huysraet en inboedel, heur bij de scheydinge toebedeelt, alsmede van de cleynodien, lijffbehooren en properheyden, die d'selve bij haer moeder vooruyt gemaect waren, volgens taxatie bij NEELTGEN PONSEN te doen, aen d'voorsz. ADRIAEN HARMANSZ, heur broeder, zoude overleveren zoodanige partijen, dat de somme van dien *f* 500.— zoude comen te bedragen. Ende dat d'selve ADRIAEN HARMANSZ, heur broeder daarmede zijn vrije wille zoude mogen doen als zijn eygen goederen. Ende

1) Zie verder 't andere stuk.

nadien taxatie gedaen was..... maer by calculatie bevonden mette potpenningen ter somme van *f* 150.— niet meerder te bedragen als *f* 383:13:0; ende dat de voorsz. ELYSABETH HARMANS^d behoudende was aen vergulde kettingen en andere partijen bij specificatie gestelt *f* 115:9:0, makende samen *f* 499:2:0, soodat sy.... noch tot supplement bijleggen moste 18 stuyvers",

Ten slotte volgen hierover nog eenige bizonder nauwkeurige verrekeningen en een aantal bepalingen ¹⁾.

De tweede reeds aangehaalde acte luidt :

2 November 1640 compareerden d'eers. ADRIAEN HARMANSZ VAN RHIJN, Sr. REMBRANDT HARMANSZ VAN RHIJN, WILLEM HARMANSZ VAN RHIJN en ELISABETH HARMANS^dr. VAN RHIJN, geass^t. met mij Notario alle vier voljaerde kinderen en erfgen: van zal^e. NEELTGEN WILLEMS^dr. VAN ZUYTBROUCK, wed^e van HARMAN GERRITZ VAN RHIJN, hen comparantes vader, verclaren . . . in goeder min en vruntschappe gedeelt, geschift ende gescheyden te hebben den inboedel en goederen van hunne voorsz. ouderen, in zulcker vougen als de Corte staet van de voordeelen en lasten deszelven boedels gemaect, hen comparanten op huynen deser deugdelicken voorgelesen en met heure onderteekeningh bevesticht, medebrengeende es, daertoe zij comparanten hen bij desen refereren, en die zij bij desen oock approberen en van waerde houden; bekenden voorts dat henluynen elck in den zijnen tot voldoeninge aenbedeelt en toegevoucht zijn zoodanige huysen, een thuyne, custinghpenningen, rentebrieven, obligatiën en gereede penningen, mitsgaders meubelen, goederen van huysraet en inboedel als in de voorsz. Corte Staet achter elcx namen gestelt en geexpresseert staen, waermede sij . . . volcomen genoeg nemen

Verclarende voorts, dat de voorsz. ADRIAEN HARMANSZ tot voldoeninge van zijn erfportie aenbedeelt es: eerst de huysinge en erve, staende en gelegen binnen deser stede in de Weddesteegh bij de Witte poort, belent aen d'een sijde JACOB JANSZ, droochscheerder, en aen d'ander sijde JACOB WILLEMSZ, streckende voor vuyt de Weddesteech tot achter aen verscheyde eygenaers met een vrije vuytgang en poorte tot opten Rhijn, van de Oude Veste, zulcx deselve huysinge jegenwoordich getimmert en gemaect staet en voor desen gebruyct en bewoont es. Noch de helfte van de moutmolen, staende opte vestwalle bij de Wittepoort, daarvan de wederhelfte CLEMENT LENERTSZ RUYNS competerende es; noch zeeckeren thuyne, gelegen buyten de Wittepoort aen de hooge Rhijndijck, en noch zoodanige andere partijen als in de voorsz. Corte staet werden gementionneert, mits deselve ADRIAEN HARMANSZ VAN RHIJN zal uytkeeren en betalen van wegen de gereede 600 guldens van de halve molen de somme van 310 guldens, [die] tot voldoening van de lasten des voorsz. boedels verstreect zullen werden. Ende noch aen REMBRANDT HARMANSZ VAN RHIJN, zijn broeder, over de custingpenningen van de voorsz. halve molen de somme van *drie duysent vijfhondert en vijff en tsestich gulden*, te betalen in vrijen, zuveren gelde 300 gulden s'jaers, Alderheyiligen dage 1641 t'eerste, en zoo voorts jaerlicx geduyrende, ter vollen betalinge van de voorsz. somme toe. Item de voorsz. REMBRANDT VAN RHIJN tot volldoeninge van sijn erfportie eerst de custinghpenningen ter sommen van *f* 3565.—, die ADRIAEN HARMANSZ VAN RHIJN over de halve moutmolen schuldich is, te betalen

¹⁾ Prot. Not. A. PAEDTS, Leyden.

staende met drie hondert gulden sjaers, Alderheyligen dage 1641 't eerste. Ende noch zoodanige andere partijen als in de voorz. Corte Staet worden gementionneert. Item WILLEM HARMANSZ VAN RHIJN eerst de huysinge en erve staende op ten Rhijn bij de Witte poort, over de Stadts-timmerwerff, genaemt de Oude Vestwalle, belent aen d'eeene zijde de gange van GILLIS GILLISZ, en aen d'andere zijde de gange van de huysinge d'voorz. ADRIAEN HARMANSZ aenbedeelt, en daeraen de huysinge ELYSABETH HARMANSDr. aenbedeelt, die bewoont wordt by EEUWOUT CLAESZ, streckende voor van den Rhijn tot achter aen JACOB JANSZ TRECHT (?), ende noch zoodanige andere partijen als de voorz. staet mede brengt. Ende d'voorz. ELYSABETH HARMANSDr. eerst drie huysen en heure erven, staende en gelegen op den voorz. Rhijn, bezijden der anderen, belent int geheel aen d'eeene zijde de poorte ende gange van de huysinge van ADRIAEN HARMANSZ VAN RHIJN voornt. en daeraen WILLEM HARMANSZ en aen d'andere zijde JAN JANSZ PUTH. Noch de twee cleyne huysgens en heure erven staende op de binnnplaetse van de voorz. drie huysen, ende zulcx achter d'zelve drie huysen, en noch zoodanige andere partijen als in de Corte Staet worden gemelt. Welcke voorz. huysen en thuyt respectie mitsgaders een gedeelte van de gereede penningen van de molen de voorz. ADRIAEN HARMANSZ, item WILLEM HARMANSZ en ELYSABETH HARMANSDr. respectie van wegen heur moeders erffenis aenbedeelt zijn in vouge dat sij dselve huysen en thuyt ende het gedeelte van de gereede penningen over de voorz. halve molen van wegen heur respectie erffportie geheel en all vrij hebben en genieten, ende daer buyten de andere partijen van goederen in de voorz. Corte Staet gemelt. Blijvende de voorz. ADRIAEN HARMANSZ alleen gehouden buyten en boven zijn erffportie te voldoen en te betalen 't rest van de gereede penningen over de halve molen en custinghen voorz. gementionneert, daarvan deselve volgens den placate den XC^{en} penning ten behouve vant gemeene lant zal moeten betalen.

Belovende de comparanten en deelplichtigen in desen tgunt voorz. staet en elck punt van dien 't allen tijde gestant te doen en naer te comen enz. ¹⁾

Met de afwikkeling der zaken van het sterfhuis ging nog een maand heen. ADRIAEN, die, omdat hij te Leiden woonde, zich daarmede had willen belasten, had 480 gld. meer uitgegeven dan ontvangen. Den 12 December 1640 ²⁾ verklaarde hij REMBRANDTS aandeel ad 120 gl. ontvangen te hebben, doch op dat oogenblik nog niet de aandeelen van de beide anderen. Daarop komen de erven nogmaals bijeen, maken een accord en verrekenen samen het deficit.

REMBRANDT was intusschen steeds de eerste geweest om zijn broeder bij te springen. Hij liet hem in het bezit van vaste eigendommen ter waarde van meer dan het dubbele van diens erfportie, en vergenoegde zich met een hypotheek, die eerst na vele jaren zou afloopen. Had hij te Leiden de familie niet in haar stand willen laten, dan had hij zich ook eenige der vaste goederen kunnen laten toebedeelen. Maar het ging hem te goed, om niet in broederlijke liefde te willen, dat het ook zijne naaste betrekking goed zou gaan.

¹⁾ Prot. Not. A. PAEDTS. Leiden.

²⁾ Id.

In ons vorige opstel gaven wij, ten bewijze welke verstandhouding er heerschte ten REMBRANDTS huize na de ongelukkige dagen van 1656, het contract tusschen TITUS en HENDRICKIE STOFFELS, en het testament van deze laatste.

— Wij kunnen hier thans twee testamenten van TITUS als nieuwe bewijzen bijvoegen.

In den name des Heeren, Amen. In den jare van de geboorte desselfs ons Heeren duysent ses hondert seven ende vijftigh, den XX^{en} October, des middags de clocke twaelf ure compareerde..... TITUS VAN RHIJN, jongman, soone van REMBRAND VAN RHIJN, wonachtigh binnen deser stede, mij notaris bekent, gesont van lichaem..... comende tot dispositie van sijne tijdelijcke naer te laten goederen, gemaectt ende geordonneert heeft sijn testament ende uysterste wille in der maniere naer volgende: — de testateur institueert CORNELIA VAN RHIJN, zijn halve susterken tot sijne éénige en universele erfgenaem in alle de goederen en effecten, die hij.... naerlaten sal, authoriserende tot voogt over gemelde syn susterken REMBRANT VAN RIJN, sijn testateurs vader, en HENDRICKJE STOFFELS, des kints moeder, en de langstlevende van beyde, met uytsluitinge van de Weescamer en alle andere oppervoogden, onder expresse conditie nochtans, dat de gemelte REMBRANT VAN RHIJN, sijn testateurs vader, sijn leven langh gedurende sal hebben, trecken en genieten de jaerlixte vruchten en incompsten van de goederen en effecten bij hem Testateur naer te laten, daerin sijn gemelde halve susterken hier voren geïnstitueert is, welke vruchten en jaerlijxe incompste sijn testateurs vader sullen strecken en dienen tot sijn alimentatie en onderhoud, ende sonder dat gemelde vruchten tot eenigen tijde ofte cenigsints sullen mogen werden becommert, geëvinceert ofte aengesproocken voor eenige schulden en lasten bij de voorn. sijn testateurs vader alrede gemaectt ofte naer desen te maecken, ofte daermede hij belast soude mogen sijn ofte werden, noch oock dat hij deselve vruchten in betalinge van geene derselver schulden en sal mogen transporteren ofte aen ymand in eygendom overgeven, als toevoegende deselve jaerlijxe vruchten en incompsten aen gemelde sijne vader sijn leven langh gedurende, onder verbant en subjectie als boven, voor en in plaetse van de naecte en blote legitime portie, daerinne hij bij desen alleenlijck, en verder noch meerder, niet tot mede-erfgenaem g'institueert wert, gevende gemelde sijne vader in sijne keure en electie, oft hem gelieve de legitime portie in eener somme te kiezen, en dan voorts affstant te doen van de resterende vruchten, dewelcke in sulck cas voor en ten behoeve van sijn testateurs halve susterken sullen moeten oplopen en datelijck naer sijn testateurs overlijden beleyt werden, dan off hij sich met de voorsz. jaerlijxe vruchten sijn leven langh gedurende, onder verbant als voren van voor geen schulden aenspraekelijk te sijn, in plaetse van dien begeert te genoeg. Alle 't welck voorsz. staet, verclaerde hij testateur, indien hij sonder nasacet comt te sterven, te wesen sijn testament en uytterste wille. Enz. ¹⁾

De klerken van den Notaris zijn getuigen, terwijl hij teekent:

Titus Rembrandt van Rijn

Nog geen maand was er verlopen of TITUS treedt weder het huis des Notaris SPITTHOFF „staende op den Cingel” binnen, om opnieuw te testeeren. Den 22 November 1657

¹⁾ Prot. Not. J. Q. SPITTHOFF, Amsterdam.

herroept hij het vorige testament, doch alleen om een kleine wijziging in den vorm aan te brengen. Wellicht had men hem dit aangeraden. Het document is bijna eensluidend met het vorige tot aan de woorden: *in plaetse van dien begeert te genoegten*. Dan volgt:

Authoriserende tot eenige en absolute voogt over zijn testateurs voorn. halve susterken de voorn. sijne vader, met expresse uytsluytinge van de Ed. Heeren Weesm^m en andere Oppervoogden, wie die souden mogen wesen, deselve met behoorlijke reverentie van de moeyten bedanckende, sullende zijn testateurs voorsz. vader sijne na te latene goederen moge regeeren en administreren naer zijn goed-duncken en gelieven, *oock in cas van nootdrufigheyten en des noot sijnde wel van 't capitael te mogen afnemen, aentasten en tot nootdrufte gebruyken*, twelk hem ten vollen toevertrouwt wert, daerinne niet anders als naer behoren te sullen handelen. Sal oock zijn vader een tweede voogt neffens hem mogen kiezen, soo 't hem geraden dunct en de saeke tselve vereyschte, gelijk hij oock mede sal mogen substitueren en stellen een offe twee bequame persoonen, omme zijn testateurs naer te laten goederen, naer 't overlijden van zijn testateurs vader onder 't oppergesach van de Ed. Heeren Weesm^m te regeren en te administreren en de vruchten te employeren volgende dese uytterste wille. Voorder is noch zijn testateurs wille en begeren, dat bij sterven van zijn testateurs voorn. vader de gemelde jaerlijxe vruchten en incompten van sijne na te laten goederen sullen dienen tot opbrenginge en onderhout van de voorn. CORNELIA, sijn halve susterken, alsmede tot onderhout van desselfs moeder HENDRICKJE STOFFELS, doch soo wanneer de voorsz. CORNELIA comt ten huwelijcken state ofte mondigen jare, sullen deselve vruchten alsdan bij haer voor d'eene helft en bij hare moeder voor d'ander helft genoten werden, soo lange totdat deselve hare moeder sich comt ten huwelijcken state te begeven, als wanneer deselve in haer reguart sullen ophouden ende int geheel comen ende genoten werden bij sijn testateurs halve suster voorn. Eyndelijck heeft hij testateur noch gewilt en begeert, dat bij sterven van de voorn. CORNELIA de goederen bij haer van hem testateur t'erve gecregen, ofte daerinne sij bij desen is g'instituueert, int geheel en sonder aftrek van trebellianique ofte andere portien sullen moeten gaen, erven en succederen op hare na te laten kint ofte kinderen of verder afcomeling bij representatie, of bij gebreecke van nasaet in 't leven te hebben, dat alsdan deselve goederen mede als voren int geheel sullen erven en succederen aen sijn vrunden van sijn vaders sijde voor d'eene helft en aen de vrunden van sijn testateurs overleden moederssijde voor de andere helfte, als henlyden daerinne substituerende bij desen, sonder dat deselve CORNELIA de goederen sal mogen belasten, beswaren ofte veralienieren, nochte oock contrarie d'inhout deses bij gene forme van uytterste wille te mogen werden gedisponeert. Des sal de voorn. HENDRICKJE STOFFELS (in cas en soo wanneer CORNELIA sonder nasaet comt te sterven) de vruchten van de goederen haer leven langh tot haer onderhout mogen trecken en genieten. Verbi-dende voorts wel expres, dat sijn testateurs vader aen niemant ter werelt gehouden sal wesen te geven eenige openinge, staet ofte inventaris van de goederen bij hem testateur naer te laten, veel min te stellen eenige borge ofte verseeckeringe, als sulcx wel expres verbi-dende en hem daerof ontlastende mits desen. Enz.

Aldus gepasseert enz. 1)

Ditmaal teekent TITUS weder:

TITUS REMBRANTSZ VAN RIJN.

1) Prot. Not. J. Q. SPITHOFF. Amsterdam.

Ten slotte brengen wij nogmaals ¹⁾ onder de oogen van belangstellenden in REMBRANDTS nageslacht twee kleinkinderen van onzen meester, beide gedoopt te Batavia in de Nederduitsche gemeente:

5 December 1673. REMBRANDT, kind van CORNELIS SUYTHOFF en CORNELIA VAN RIJN.
14 Juli 1678. HENDRIC, kind van CORNELIS SUYTHOFF en CORNELIA VAN RIJN.

¹⁾ PHILO INDICUS deed het eenige jaren geleden reeds in „de(n) Navorscher.

BIJLAGE A.

REMBRANDT's VERWANTEN.

		WILLEM ADRIAEN ZUYTBROECK. eigenaar van land in de Zuidbroek onder Noordwijk, bakker te Leiden, 1585, 1608. tr. LYSBETH CORNELISdr. scheiding hunner nalatenschap, 19 Oct. 1609, Not. v. D. WUERT				
GERRIT.						
(Wellicht) JAN GERRITSZ. VAN RHIJN, kleermaker te Warmond, wedr. AELTGEN WIL- LEMSZ.. test. 23 Nov. 1637 te Leiden. Not. F. VAN SYP, zijne dochter is erfgn.	HARMEN GERRITSZ. VAN DEN RHIJN, geb. 1568/69. Moutmolenaar aan de Witte poort. Heer der Gebuurte van de Pelicaenshove, 1605, 1620. begraven in de Pieters- kerk. 27 April 1630.	X	NEELTJE WILLEMS. ZUYT- BROEGK.	CORNELIS WILLEMSZ. ZUYT- BROECK.	ADRIANA WILLEMS ZUYTBROECK, 1609 ongeh.	MARYTJE WIL- LEMS ZUYT- BROECK. tr. 1609, Huw. voorw. Not. v. D. WUERT. te Leiden 17 Dec. WILLEM HEN- DRIKSZ.
(oudste zoon) GERRIT HARMENSZ. VAN DEN RHIJN, 1619, Molenaar had een ac- cident in de handen gekregen en krijgt daarom bij testament van zijne ouders d. d. 16 Maart 1621 (Not. E. H. CRAEN, Leiden) uit de goederen des langstlevenden een lijfpensie van 125 gl. 'sjaars. Overl. vóór 1640.	ADRIAEN HARMENSZ. geb. 1597/98, Juli 1631, Schoenma- ker. na GERRITS dood 1640 Moutmolenaar op de molen genaamd de Groote Moutmolen bij de Witte poort, woont op den Rijn bij de Witte poort over de Stadstimmer- werf. tr. ELISABETH SIMONSdr. VAN LEEUWEN, leeft 1640, erft een deel van een huis op de Koepoorts- gracht. Wed. 1654.	REMBRANDT VAN RHIJN.	WILLEM HAR- MENSZ. VAN RHIJN, 1636 molenaar. 1643 korenkooper. tr. WILLEMTJE PIETERS. Zij woont 1664 te 'sHa- ge in't Sacramentspro- veniershuis, vermaakt den Hr. JOHAN VAN LEEUWEN, oud-bur- gemeester van Leiden, omme de goede ende getrouwe diensten haer bewesen, de helft van een grafstede in de St. Pieterskerk te Leiden.	ELISABETH HAR- MENS VAN RHIJN, ¹⁾ ongetrouwd, testeert 24 Juli 1641 voor Not. A. PAEDTS, te Leiden, ADRIAEN is erfg- naam onder last van uitkeering van 900 gl. aan zijn beide broeders.		

¹⁾ Wellicht was ook een zoon, de in een acte van den Not. J. ANGILLIO te Leiden, d. d. 11 Sept. 1626 genoemde HARMEN HARMENSZ VAN RHIJN, bakker, die gehuwd geweest was met ANNETJE, dochter van HENDRICK BERCHMAN.

BIJLAGE B.

JAN JANSZ. UYL of DEN UYL.

GEBOREN OMSTREEKS 1595, OVERLEDEN 1640 TE AMSTERDAM.

Onder de ééns beroemde schilders te Amsterdam, die thans bijna geheel in het vergeetboek geraakt zijn, behoort de man, wiens naam wij aan het hoofd van deze bijlage plaatsten. Toch prijken eens zijne schilderijen in de kunstkabinetten der aanzienlijken in de Amstelstad, en één hunner kon er zich op beroemen, dat men *f* 1600.— voor zijn echten DEN UYL had geboden. Welk een som voor het jaar 1650! REMBRANDT kon toen nauwelijks meer dan *f* 500.— voor zijne schilderijen maken, een voor dien tijd toch reeds aanzienlijk bedrag, terwijl ons uit een langdurig archief-onderzoek blijkt, dat bijv. VAN GOYEN voor een landschapje *f* 10.— of *f* 25.— hoogstens, ADRIAEN VAN DER VENNE *f* 10.— à *f* 30.— voor een schilderij ontving. Onze Rafaël der Visschen, ABRAHAM VAN BEIJEREN, ontving met moeite *f* 15.— voor zijne stukken; de beroemde JAN DE BAEN *f* 150.— voor een portret. DANIEL MIJTENS (de Jonge) slechts *f* 30.— en zoo zouden wij kunnen voortgaan. En wat is alles, wat wij van DEN UYL nog kunnen aanwijzen? Eenige prentjes slechts, van groote zeldzaamheid en middelmatige verdiensten, die men bij KRAMM, bl. 1656 beschreven vindt. Het verhaal, dat ons de hooge waarde van 's mans schilderijen doet kennen, brengt ons tegelijk met den tijd van zijn overlijden in kennis. Uit andere acten zullen we dien nog juister kunnen bepalen.

Hoogst vermakelijk is het, hier een samenspraak van 1650 te hebben over de meerdere of mindere waarde van schilderijen, waarbij o. a. ook wordt aangehaald, dat DEN UYL toen reeds voor ca 10 jaren overleden was. De schilder DIRCK BLEKER, die deze verklaring aflegde, was in zijn tijd ook al een gevierd kunstenaar, hofschilder van Prins WILLEM II, die

f 1700 voor eene naakte Venus ontving ¹⁾. Hij werd dikwijls te Amsterdam als scheidsrechter bij den koop of verkoop van schilderijen geraadpleegd. De schilderij van Maria Magdalena, in de volgende acten genoemd, is *niet* het zeer middelmatige stuk, deze Heilige voorstellende, en in het Rijks-Museum te Amsterdam hangende. Want dit stuk is 1652 gejaarmerkt, en deze schilderij was in 1650 reeds geschilderd. Een onzer meent op een veiling in Keulen (1886) in een ongemarkt stuk, dat mede een levensgrootte, maar zeer fraai geschilderde Maria Magdalena voorstelde, de hand van BLEKER herkend te hebben. ²⁾ Zijn beste, *gemerkte* schilderij (mansportret) hangt in het Museum te Brunswijk, terwijl een ten onrechte FABRITIUS gedoopt mansportret in het Museum te Keulen vermoedelijk een DIRK BLEKER is. Mais revenons à nos moutons. Hier de drie acten over het bewuste schilderstuk van DEN UYL:

Op huyden den 11e April 1650 hebbe ick, Notaris, mij vervoecht bij den persoon van Sr. BARTHOLOMEUS BLYENBERGH, en denselven uyttten name en van wegen HUYBERT VERDONCK geïnsinueert als volgt:

Alsoo gij geïnsinueerde op den 1^e deser maent ten overstaen van ARENT HARMENSZ, wijncooper, en DIRCK BLEECKER, als middelaers daertoe gebruyct, met den Insinuant hebt opgerecht seecker contract van mangelinghe, te weten: dat gij geïnsinueerde aen den insinuant sout leveren *seecker stuck schilderije, afbeeldende Maria Magdalena van de jonge BLEECKERT*, daertegens de insinuant weder aan U soude leveren *een stuck schilderij van DEN UYL*, bij U t'Uwen genoegen besichtig, en dat noch daerenboven de insinuant aen U geïnsinueerde soude betaelen de somme van 175 guldens (Hij laat hem nu vragen dadelijk het stuk van BLEKER te leveren, zullende hij dan ook zijne verplichting nakomen.)

Het antwoord luidt: ick ben gereet mijn stuck schilderij te leveren, mits dat hij insinuant mij levert het stuk schilderij *van den OUDEN UYL, die al omtrent thien jaren is doot geweest*, en daerenboven de toebedongen penningen. ³⁾

23 April 1650 verklaren eenige personen ten verzoeke van HUYBERT VERDONCK, dat zij bij het sluiten van het hiervoren verhaalde contract, in de herberg 't Hoff van Holland aanwezig waren, en dat alleen over een schilderij van DEN UYL was gesproken, en wel het stuk, dat door BLYENBERGH herhaaldelijk was bezichtigd, zonder dat er gezegd werd, dat het van den OUDEN UYL was, ja „sonder van ouden oft jongen UYL te spreecken.” ⁴⁾

28 April 1650 compareerden d' E. DIRCK BLEECKER, out omtrent 30 jaren, en verclaerde ten versoecke den E. BARTHOLOMEUS BLYENBURCH, coopman alhier, dat hy in de weeck vóór Paesschen laetstleden ter requisitie van den voorn.

1) Wij hopen later over DIRK BLEKER een en ander mede te deelen.

2) Auction von BRENNEN, Keulen 1886, No. 23, Heilige Magdalena, Leinwand, H. 105. Br. 0.84. Mk 1950. (NB als Ludovico Carracci verkocht!)

3) Prot. Not. J. Q. SPITHOFF, Amsterdam.

4) Prot. Not. J. Q. SPITHOFF, Amsterdam.

BLYENBURCH is geweest ten huysse van eenen DONCKER, hoedecramer in de Stilsteech, om te besichtigen seecker stuck schildery aldaer hangende, twelck de voorn. DONCKER, zeyde te sijn van DEN UYL, waerop hy depositant vragende: *off het van den Ouden DEN UYL was*, alsoo hy depositant daeraen twijffelde, als synde niet fray genoeg, soo heeft de voorz. DONCKER daerop geantwoord en geseyt, dat het van den OUDEN was, en dat tot den Advt. TROYANUS DE MAGISTRIS van denselven UYL oock een stuck hingh, daer 't sijne de weergae van was, waervoor hij seyde 1600 glds. geboden te sijn, en indien hem *f*100: gegeven wierde, niet te weten off hij soude willen reuylen, en dat d'Bailju van Kennemerlandt voor 't voorsz. stuck van DE MAGISTRIS geboden hadde het beste stuck, dat hij in huys hadde, mitsgaders noch hondert pondt aen geldt. Waerna hij depositant des anderen daechs neffens d'Requirant en den voorn. DONCKER, mitsgaders seecker ander persoon, bij den anderen in de herberge van 't Hoff van Hollandt geweest is, om nopende 't voorz. stuck te contracteren, als wanneer de reqt. (alvorens eenig Accoord wierde gemaect) tegens den voorz. DONCKER geseyt heeft: Monsieur DONCKER, eer wij van accoordt beginnen te spreekken, soo most Ghij mij verseeckeren, dat het stuck is een principael *van den Ouden, Oprechten UYL*. Daerop hy DONCKER antwoorde: Indient soo niet en is, soo sulje het stuck voor niet hebben. Waerdoor de Reqt. heeft beginnen van accort te spreekken, seggende meer als thienmael: Monsieur DONCKER, soo het soo niet en is, soo soude ick verre te cort comen, alsoo mijn voor mijn stuck (zijnde een Maria Magdalena, van den depositant geschildert) honderd pondt geboden is, en wil het niet minder als *f*1000: geven. Daerop hy DONCKER antwoorde: Ghy estimeert u stuck al te hooch; UE. mocht consideren, dat Mons. BLEECKER noch int leven en DEN UIJL langh overleden is. Ende alsoo partijen den anderen niet conden verstaen zoo heeft de Reqt. wederom geseyt: Siet Mons. DONCKER, ghy moest my verseeckeren, dat het is *van den Ouden, Oprechten UYL*, die thien jaren overleden is; en hy depositant daerop antwoorde: een jaer ofte twee onbegrepen. Soo heeft d'voorn. DONCKER geseyt: Jae, jae, soo 't soo niet en is, soo sult ghij 't stuck voor niet hebben. En hebben de saeck gevonden, als dat d'voorn. DONCKER aen den Reqt. soude geven sijn stuck van den *Ouden, Oprechten UYL*, voor de voorz. Maria Magdalena, bij hem depositant geschildert, en noch de somma van *f*175.— Eyn-digende enz. ¹⁾

Uit een en ander zien wij, dat er twee schilders waren, die denzelfden naam droegen. De archieven bevestigen dit met de navolgende stukken:

29 April 1635. JAN JANSSEN DEN UYL, schilder, blijkt borg te zijn voor de helft van *f*1000.— ²⁾

16 Augustus 1635. JAN JANSZ. UYL, schilder, out ontrent 40 jaren, attesteert over een vechtpartij, waarbij een zekere JELIS VAN SCHENDEL een oud man had geslagen ³⁾.

¹⁾ Prot. Not. P. VAN TOLL, Amsterdam.

²⁾ Prot. Not. J. WESTFRISIUS, Amsterdam.

³⁾ Prot. No. G. COREN, Amsterdam.

14 December 1637. JAN JANSZ. UYL verkoopt aen MARTEN..... DYL een huys en erve daerin de vercooper woont, staende op de Westzijde van de Coningsgracht over de Appelmarckt, voor *f* 3750.—¹⁾.

5 Maert 1639 compareerde.... JAN JANSSEN UYL, schilder, woonende alhier.... en verclaerde schuldich te wesen aen Joffe SUSANNAH DE GOLTS, Wed. wijlen CORNELIS DE GOLTS, de somme van 600 guldens capitaels en 168 guldens van verlopen interest, maeckende, met de gedane oncosten.... 772 guldens en 15 stuyvers, volgens d'obligatie, daarvan bij hem comp^t met sijn broeder ARENT JANSSEN UYL za: (daervan hy erffgenaem geworden is) op den 13 Mey 1630 verleden en gepasseert..... Hij transporteert daarvoor de helft van 2 huizen op de Verwersgracht hem toekomende, en nu verkocht enz.

JAN JANSZ UYL²⁾.

29 Juni 1639. JAN JANSZ DEN UYL, schilder, verkoopt voor 450 gl. een huis in de Lange Aertsgang, een uitgang hebbende in de Paardenstraat en aan de Schans (Amstelstraat)³⁾.

31 Dec. 1640 was onze oprechte oude DEN UYL of UYL reeds niet meer.

31 Dec. 1640 insinueren de procuratiehouders van de reeds genoemde SUSANNA DE GOLTS de weduwe van JAN JANSZ UYL, in sijn leven schilder, en JAN JANSSEN TRECK⁴⁾, Schilder, bij haer inwonende; JAN JANSZ TRECK had 1 Maert 1640 beloofd, binnen drie weken de schuld van JAN JANSZ UYL te betalen; hij had de interest en kosten *f* 197:18 *niet* betaald, maar daarvoor 3 schilderijen gegeven, doende alsof daarmee die som gedekt ware. Deskundigen hadden verklaard, dat die schilderijen geen derde van die som waard waren; de schuldeischeres wil ze tegen taxatie van deskundigen in betaling aannemen, maar de rest in geld binnen 8 dagen. TRECK antwoordt: „Ick houde mij aen de coop, soo ick die schilderijen vercoft en geleverd hebbe”. En de weduwe zegt „sich niet daarmee te moeyen”.⁵⁾

JAN JANSZ UYL liet bij zijne vrouw, GEERTRUYD JANSdr. twee minderjarige kinderen na, twee zoons, die beide den naam van JAN droegen en zich ter onderscheiding van elkander „de oude” en „de jonge” noemden. In dien tijd trof men deze zonderlinge gewoonte van ouders meer aan. De oudste van deze zoons, die zijn vader op het pad der kunst volgde, was in 1624 geboren; de andere was vier jaren jonger. Den 13 December 1641 bewees hunne moeder hen voor vaders erf 2600 gl.⁶⁾ Zij hadden hier ter stede geen

1) Prot. Not. J. WARNAERSZ, Amsterdam.

2) Prot. Not. G. BORSSELAER, Amsterdam.

3) Reg. der kwijtscheldingen G. blz. 249.

4) Over dezen stilleven-schilder later. Hij was de *zwager* van JAN JANSZ UYL. Een gemerkt stuk van hem (ged. 1649) is in het Museum te Schwerin.

5) Prot. Not. G. BORSSELAER, Amsterdam.

6) Bewijsregister der Weeskamer.

bloedverwanten van vaders zijde. Deze woonden te Kampen, en het is daarom niet onwaarschijnlijk, dat hun vader een geboren Kampenaar was.

Het is te begrijpen, dat er voortdurend verwarring moest ontstaan bij de aanduiding van twee schilders, vader en zoon, die beide met evenveel recht „de oude” konden worden genoemd. De vader had geen behoefte gehad, om zich zelve zoo te noemen, de zoon daarentegen wel. Deze teekent dan ook altijd zijn naam aldus:

Johannes den Uyl de Oude

Bij de acte van bewijs had de moeder haar huis op de Schans achter de Beulingstraat (thans Heerengracht) verbonden. De oudste zoon verkocht dit en twee daarnaast gelegen huisjes in November 1660 bij willig decreet van den Hove van Holland voor 5000 gl.¹⁾

Het is de laatste maal, dat wij hem in Amsterdam aantreffen. Den 23 Februari 1661 kocht hij een huis, erve, hof en hofstede op de Breesstraat te Amersfoort voor 1600 gl., waarin hij zich weldra vestigde.²⁾ In 1665 en in 1670, toen hij met zijne huisvrouw BARBARA CELENS een huis op de Verwersgracht alhier verkocht³⁾, woonde hij nog te Amersfoort. Uit de acte van 1665 blijkt, dat JOHANNES DEN UYL DE JONGE⁴⁾ toen nog leefde, en dat de broeders nog eene zuster hadden, die op het overlijden des vaders zeker reeds meerderjarig was geweest, welke met JAN HENDRIKSZ TRECK, een herbergier, gehuwd was⁵⁾.

Wij laten hier een lijstje der werken volgen, die ons onder den naam van DEN UYL voorgekomen zijn. Of ze van den oprechten ouden No. 1 of den ouden No. 2 zijn, moeten wij in het midden laten.

In een Inventaris van 1662, onder stukken van REMBRANDT, RUYSDAEL, MOYAERT, FR. HALS e. a.

Een ontbijtge van DEN UYL.⁶⁾

Taxatie der schilderijen van WILLEM ALLERTSZ EENTGENS. door de schilders G. v. D. EECKHOUT en JAN LOOTEN; 22 Jan. 1669.

Een banquet na DEN UYL, op f 30.— getaxeerd.

(NB. VAN DER NEER f 14.— PIETER CLAESZ f 18.— DIRC HALS f 12.— VAN GOYEN f 12.—)

¹⁾ Afschrijving Decreten D. IX, bl. 83.

²⁾ Prot. Not. H. WESTFRISIUS. Amsterdam.

³⁾ Kwijtschelding R. R. bl. 101.

⁴⁾ Te Sneek woonde in 1647 JAN JANSZ UYL. Wellicht deze.

⁵⁾ Prot. Not. H. WESTFRISIUS. Amsterdam.

⁶⁾ Prot. Not. J. DE VOS. Amsterdam.

Inventaris Wed. JAC. VAN SCHAGEN. Delft 1691:

Een stuck van JAN DEN UYL.

Inventaris (met Taxatie door Mr. JOHANNES VERKOLJE.) van Juffr. GEERTRUYD. BRASSER. Delft 1692:

Een paradijsje, door VAN DER UYL, op *f* 30.— getaxceerd.

(NB. PINAS *f* 10.— BLOEMAERT *f* 30.— PALAMEDES *f* 25.—)

Inventaris EZECHIEL DE DECKER, zalr., lantmeter, den Haag 12 Maart 1667:

Een stuck van DEN UYL, sijnde boeren.

Inventaris te Delft 1677:

Een achtkant schilderij van DEN UYL.

Inventaris te Delft 1703:

Een stuck van DEN UYL, op *f* 14.— getaxceerd.

BIJLAGE C.

LEENDERT CORNELISZ VAN BEYEREN,

„DESCIPEL VAN REMBRANDT”

GEBOREN 1620, OVERLEDEN TE AMSTERDAM.

Toen wij onlangs ¹⁾ vroegen wie LEENDERT CORNELISZ, „discipel van REMBRANDT”, mocht zijn, die op eene verkooping voor hem een kunstboek van LUCAS VAN LEYDEN kocht, dachten wij weinig, reeds nu zulk een volledig antwoord op die vraag te kunnen geven.

Hij werd waarschijnlijk in 1620 geboren, denkelijk te Amsterdam. Zijn vader, een aanzienlijk Amsterdamsch houtkooper, heette CORNELIS AERTSZ. VAN BEIJEREN en bewees 29 Januari 1636 aan zijne vier kinderen *f* 12.000.— voor de erfenis hunner moeder MAYKE LENAERTS BURCHMANS. ²⁾ Bij die gelegenheid ervaren wij, dat LENAERT, de tweede zoon, zestien jaren oud was. Reeds 14 Mei 1638 was ook de houtkooper gestorven; de voogden der kinderen bewezen *f* 17.000.— en vijftien huizen in de Roode Lelijstraat, uitkomende op de Egelantiersgracht, en in de nabijheid ³⁾ Of toen de tweede moeder der kinderen nog leefde, is ons onbekend. Zeker is het, dat CORNELIS AERTSZ. VAN BEIJEREN, Weduwnaar van MARRITJE LEENDERTS BURCHMANS omstreeks Januari 1636 in een tweede huwelijk was getreden en wel met niemand anders dan met TRIJNTJE ARENTS, Wed. van den schilder JAN PYNAS. Bij de huwelijksche voorwaarden ⁴⁾ werd bepaald, dat de erfgenamen des houtkoopers aan de weduwe jaarlijks *f* 1000.— moesten uitkeeren. Mocht zij eerst komen te overlijden, dan zouden hare erfgenamen genieten *f* 2500.— en drie schilde-

¹⁾ Oud. Holland III blz. : 91.

²⁾ Weesboek ter Weeskamer van Amsterdam.

³⁾ Een dezer huizen, op de zuidzijde van de Egelantiersgracht gelegen, werd door de voogden in 1644 verkocht aan JAN DUYSNTDAELDERS ten behoeve van WIGGERT DUYSNTDAELDERS. In 1652 stond er „de 1000 daelders” in den gevel.

⁴⁾ Prot. Not. P. MATHIJZ. Amsterdam,

rijen, te weten: een van CLAES COP¹⁾, een van Jan PYNAS, en het derde van LASTMAN. Het echtpaar, dat het blijkbaar niet best met elkaar vinden kon²⁾, woonde in de Nieuwe Leliestraat. Toen de houtkooper 18 December 1637, waarschijnlijk reeds ernstig ongesteld, een testament deed nederschrijven³⁾ stipuleerde hij daarin het volgende:

Eyntelijck wilde hij testateur, dat *de boecken en printenkunst* bij hem nate-laten, na sijn overlijden niet sullen mogen vercoft, maer bij de voorz. voochden moeten werden bewaert ter tijdt en soo lange d'voorsz. sijn middelste soone LEENERT huwt of mondich wert, als wanneer, en eerder niet, d'selve LEENERT sal vermogen de voorn. boecken en printenkunst aan hem te nemen tot taxatie van tve onpartijdige luyden, hen daerop verstaende, bij Schepenen te nomineren, mits dat die prijs sal moeten in affslach strecken van sijne legitieme portie enz. En in sooverre sijn soone LEENERT de voorz. printen en boeckenkunst niet en begerde aen hem te nemen soo wil hij, dat de printen en boeckenkunst ter profijte van den gemeenen boedel vercoft sullen werden. Enz.

Toen LEENDERT's vader overleed, was hij nog niet mondig; hij ontving dus diens kunstverzameling nog niet; maar uit diens nalatenschap zien we, dat de toen 22jarige kunstenaar bij REMBRANDT in de leer was geweest, en braaf na zijn meester had gecopieerd. Het volgende ontleenden wij aan den

Inventaris van zalr CORNELIS AERTS, (CORNELIS AERTSZ VAN BEYEREN), houtkooper, 7 Mey 1638, Amsterdam.

een lantschapje, copy na PINAS.

een copijtje na DUYSTER, sijnde een nachtgen.

2 viercante schilderijen van JOANNES BAERS, tot Wtrecht, sijnde teene een koocken, tander een soldaet met een boer.

een trony, *sijnde een copij nae* REMBRANT.

een vrijer, na DUYSTER gecopieert.

een vrijster van achteren.

een soldaet, nae REMBRANT *gecopieert.*

een vrouwetronie, nae REMBRANT *gecopieert.*

noch een vrouwetronie, nae REMBRANT *gecopieert.*

de kunst, daarvan in het Testament mentie wert gemaect, in desen niet gespecificeert, hier

per memorie⁴⁾

Van die „kunst” werd echter toch een lijstje opgemaakt, dat we hier kunnen laten volgen. De verzameling schijnt niet onaanzienlijk geweest te zijn, en zou thans een aardig sommetje meer dan toenmaals waard zijn.

¹⁾ Een stilleven-schilder over wien later meer.

²⁾ Uit het volgende stuk zien wij, hoe kort de vreugde van dit huwelijk duurde:

6 September 1637. Testament van d'eerbare TRIJNTJE ARENTS, Wed. wijlen JAN PINAS, nu huysvrouw van CORNELIS ARENTSZ VAN BEYEREN, poorterse deser stede, *van denselven in bedde, taefel, huyshoudinge ende goederen gesepareert.* Zij legateert aan hare behuwdzuster ANNETJE SYMONS PINAS, Wed. wijlen MR. GERAERT VAN KETWYCK f2000. die bij de O.I. Compagnie berusten (Not. J. DE VOS, Amsterdam.)

³⁾ Prot. Not. L. LAMBERTI, Amsterdam.

⁴⁾ Prot. Not. L. LAMBERTI, Amsterdam.

De volgende acte geeft ons een overzicht der collectie:

Op huyden den 4° Juny 1638 heb ick mij mette naergenoemde getuygen gevonden ten huysen van JACOB ABRAMSZ. als testamentaire voocht over de kinderen van CORNELIS AERTSZ. [VAN BEIJEREN], in sijn leven houtcoper, ende aldaer gevisiteert en besichticht eenige boecken, soo met *printen als teykeningen*, die volgens den testamente van deselve CORNELIS AERTSZ moeten blijven in bewarender hand en onvercocht ter tijt en wijle sijn soon LENERT CORNELISZ tot zijn mondige jaren off huwelijcken state sal gecomen sijn, die alsdan volgens de voorsz. testamente zijn keuze sal hebben, off hij se begeert tot taxatie van onpartijdige luyden, hen dies verstaende, aen te nemen, d'selve boecken geteeckent ofte genumbreert ende daerin bevonden tgunt volcht, als namentlijk:

- In het Boeck A. *Twe hondert achtenvijftich teykeningen.*
 " " " B. *Twe hondert tseventich printen.*
 " " " C. *Negen en negentich printen.*
 " " " D. *Vierensestich teykeninghen.*
 " " " E. *Eenendertich so printen als teykeningen.*
 " " " F. *Vijfhondert één en veertich soo printen als teykeningen.*
 " " " G. *Veertich teykeningen.*
 " " " H. *Twehondert één en tseventich soo printen als teykeningen.*
 " " " I. *Eenentsestich soo printen als teykeningen, met noch de geheele passie gedaen by GOLSIVS.*
 " " " K. *Hondert dertich printen.*
 " " " L. *een hondert éénenvyftich printen en vijftich teykeningen*
 " " " M. *Vijfenvijftich printjes.*
 " " " R. *Tweehondert twintigh, soo printen als teykeningen.*

Item een passieboeckje van ALBERDUYR.

Noch een teyckenboec gedruct te Francfoort am Mayn in den Jare 1571.

Item een gedruckt perspectyff boeck. Ende een deel kaerten, die men verkopen sal en niet onder de printen begrepen ofte gerekent sijn.

Actum In Amsterdam. ¹⁾

4 Oct. 1644 ontving onze kunstenaar dezen op f 736 : 10 gewaardeerden schat, want toen was hij meerderjarig.

Den 9 Februari 1645 ontmoetten wij hem weder, toen hij eene ons onverschillige verklaring volgenderwijs onderteekende: ²⁾

Leonard van Deyer

Niet lang zou hij meer van zijn kunstschaten genieten. Wellicht door eene ernstige ongesteldheid aangetast, had hij reeds vóór 1649, na toenmalig gebruik, een kamer ge-

¹⁾ Prot. Not. J. LAMBERTI, Amsterdam.

²⁾ Prot. Not. J. VAN DER HOEVEN, Amsterdam.

huurd bij een zekeren Doktor FRANCISCO VAN DEN EYNDE, wonende in de Nes. Maar diens pogingen om den schilder in het leven te behouden leden schipbreuk; nog datzelfde jaar 1649 werd zijn sterfjaar. Geen wonder, dat wij tot nu toe met zekerheid geen werk van zijn hand kunnen aanwijzen. Toch weten we, wat hij geschilderd heeft. Een groot „*Ecce Homo*”, en een stukje van „*Tobias*” van zijne hand bevonden zich nog op zijn kamer. Beide onderwerpen, die REMBRANDT ook behandeld heeft. Zou men in een groot, zeer verdienstelijk „*Ecce Homo*,” waarop Christus ten voeten uit, bijna levensgroot, is voorgesteld, in het Museum van Budapest dit werk van onzen LEENDERT CORNELISZ terug gevonden hebben? Ik zag het verscheidene jaren geleden; het maakte toen op mij den indruk van een uitmuntend werk van een nog onbekend leerling van REMBRANDT. Geen enkel der bekende leerlingen kon het m. i. geschilderd hebben, noch BOL, noch FLINCK, noch EECKHOUT, noch wie ook. Toch is het blijkbaar het werk van iemand, die geheel en al onder REMBRANDT'S invloed verkeerde en zich diens licht en donker uitnemend ten nutte gemaakt had.

Wellicht lust het onzen lezers met de kunst-nalatenschap van den vroeg ontslapen „discipel van REMBRANDT” kennis te maken. Hier is zij:

Inventaris bevonden in de camer alwaer jongst gewoonst heeft wijlen LEONART VAN BEYEREN, jongman ten huuse van FRANCISCO VAN DEN EYNDE Dr. med. wonende in de Nes. Amsterdam, 10 Oct. 1649.

Een groot aantal schilderijen, zonder naam des schilders.
't conterfeytsel van den overledenen met een groote ebbe lijst.
noch een dito van dito.
een groot stuck schilderij, uytbeeldende „*Ecce Homo*”, *bij den overleeden selfs gemaect*
een stuckie schilderij van „*Tobias*”, met ebbe lijst, *bij den overleeden selfs gemaect*.
een bloempotje van SPLINTER met coleurde lijst.
een stuckie weesende *gevogelte* van ALEXANDER ANDRIESZ (ALEX. ADRIAENSZ).
een stuckie weesende *vissen* van ALEXANDER ADRIAENSZ.
2 reygers Mr. DE JONGE. (?)
een „*St. Franciscus*” van PINAS met ebbe lijst.
een lanckwerpigh boeck met teekeninghen en 4 groene banden.
een boeck in folio met prenten van ALDEGRAVE.
een d° „ „ „ „ ALBERDUER.
een langhwerpigh boeck met verscheyde teekeninghen.
een groot boeck in folio met verscheyde prenten van houtsnee.
een groot boeck in folio met verscheyde losse prenten.
een cleyn folio boeck met verscheyde prenten van HEEMSKERCK en anders.
een boeck in folio met prenten van LUCAS VAN LEYDEN en teekeninghen van deselve.
een groot boeck met eenige teekeninghen.
een prentboeck met 100 conterfeytsels van VAN DIJCK.
een boeck in root leer gebonden met eenige vrouwe conterfeytsels en eenige weynighe teekeninghen en prenten.
nog 2 dergelijke bocken.
een architectboek in folio van SEBASTIANUS SERLUIJ.
eenige poorten van ROELOF PIETERSZ in quarto.

het schilderboek van CAREL VERMANDER, in quarto.
den Evangelischen Arent van ROELOF PIETERSZ, in quarto.
nog eenige bekende boekwerken enz.

Geïnteriseert int bijwesen van St. BALTHASAR VAN BEIJEREN, mitsgaders GERRIT GERRITZ VAN COUWENBERGH en JOOST JANSZ, als Exécuteurs van den testamente van wijlen den voorsz. LEONARD VAN BEIJEREN en voochden over de naergelaten kinderen van ARNOLDUS VAN BEIJEREN, 10 Oct. 1649 ¹⁾

Zijn jongste broeder BALTHAZAR VAN BEYEREN (in 1627 of 1628 geboren) had zeker 3 Mei 1648 weinig gedacht, dat hij zijn ouderen broeder, dien hij blijkbaar zeer lief had, zou overleven. Hij maakte hem tot zijn éénigen erfgenaam. ²⁾ Het Testament van LEENDERT VAN BEYEREN kwam ons niet onder de oogen; maar uit een accoord tusschen BALTHASAR VAN BEYEREN en een zekere MARRITGE ROELOFS VAN WESTERVELT, jonge dochter, van 6 Februari 1649, is ons gebleken, dat deze ruim *f* 531.— van den schilder erfde. ³⁾ Eerst in Maart 1661 was deze zaak geheel afgeloopen, want toen bekende zij *f* 200.— in mindering van dat bedrag ontvangen te hebben. ⁴⁾ Wellicht stond de overledene in een intieme betrekking tot deze jonge dame. Eene verklaring van 6 Febr. 1648 doet ons vermoeden, dat hij van de schoone sekse niet afkeerig was; toen had eene zekere HELENA FREDERICXdr. een jonggeborene voor zijn deur neergelegd.

Wellicht is het moeielijk of niet eens mogelijk, met zekerheid een werk van dezen tot nu toe geheel onbekenden schilder aan te wijzen. Als leerling van den grootsten onzer kunstenaars, verdienden toch zijne biographische bijzonderheden hier een plaats te vinden.

1) Prot. Not. J. A. SPITHOFF, Amsterdam.

2) Prot. Not. P. DE BARY, Amsterdam.

3) Prot. Not. C. MOLENSTEEN, Amsterdam. De schilder ABRAHAM VAN DEN HECKE was getuige bij dit accoord.

4) Prot. Not. J. Q. SPITHOFF, Amsterdam.

R A P I A M U S.

28 Februari 1547 wordt poorter van Amsterdam, PETER JELLOT, van Brussel, *Tapechier*, wien mijne Heeren de Burgemeesteren om redenen wille zijn poortergeld hebben kwijtgescholden. (Thesauriers Rekening.)

Paspoort ten behoeve van N. GASCAR, schilder van den Coninck van Vrankrijck.

De Staten-Generaal der Vereenichde Nederlanden, Allen Crijchsoversten, Admiralen, L^t. ende Vice-Admiralen, Ritmeesteren, Capiteynen, L^{ten}., bevelhebberen ende gemeene soldaten te peert, te voet, te water ende te lande, voorts alle convoymeesters, contrerolleurs, cherschers ende allen anderen in onsen dienst ende onder onse gehoorsaemheyte wesende, die desen sal werden vertoont ende eenichsints aengaen mach, Salut, Doen te weten, dat wij ten behoeve van N. GASCAR, schilder van den Coninck van Vrankrijck, geconsenteert ende geaccordeert hebben, gelijk wij denselven consenteren ende accorderen bij desen, paspoort om van Rotterdam over Antwerpen na Vrankrijck te mogen transporteren neffens sijne bagagie twee cassen met schilderijen, continerende d'eenen een gedeelte van de portraitten van alle de Heeren Ambassadeurs, die op de vredehandeling tot Nijmegen zijn geweest, ende d'andere een groote schilderije van het teekenen van de vrede tusschen beyde de Croonen, door den voornoemden GASCAR geschildert, waeromme wij lasten ende bevelen Uluyden, t'zamentlijk ende bysonderlijk, de voorn. twee cassen met portraits ende schilderijen, met de voors. bagagie in voegen alsvooren, vrij ende onverhindert te laten passeren, sonder daertegens te doen ofte te laten geschieden eenigh beleyth, schade ofte empeschemet ter contrarie, op poene van te incurreren onse indignatie, want wij sulcx bevonden hebben alsoo te behooren. Gegeven in den Hage onder onsen cachette etc. op den 22ⁿ November 1679.

Paspoort ten behoeve van denselven GASCAR.

De Staten-Generaal der Vereenichde Nederlanden, Allen crijchsoversten enz. Salut, Doen te weten, dat wij ten behoeve van N. GASCAR, schilder van den Coninck van Vrankrijck, geconsenteert ende geaccordeert hebben, gelijk wij denselven consenteren ende accorderen bij desen paspoort om van Rotterdam na Vrankrijck te water over te mogen zenden, een casse continerende een gedeelte van de portraitten van alle de Heeren Ambassadeurs, die op de vredehandeling tot Nijmegen zijn geweest, door de voorn. GASCAR geschildert, waeromme wij lasten ende bevelen enz.

Op den 22ⁿ November 1679.

(Actenboek der Staten-Generaal, berustende in 's Rijks Archief te 's Gravenhage, blz. 339vo.)

DE OPERA TE AMSTERDAM,

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER OPERA IN NEDERLAND.

DOOR

DR. H. C. ROGGE.

II.

DE FRANSCHER OPERA.

ELIJK wij zagen werden reeds vroeg te Amsterdam van tijd tot tijd Fransche opera's opgevoerd, maar het kwam eerst tegen het einde van de 18e eeuw tot eene blijvende instelling. Eenige voorstanders van het Fransche tooneel vormden het plan tot oprichting van een besloten gezelschap, dat den naam ontving van „Collége dramatique et lyrique”. Vele aanzienlijken sloten zich hierbij aan, en in korten tijd was het noodige kapitaal bijeengebracht, om aan de zaak uitvoering te geven. Men huurde eene zaal in het logement „De gouden bal” op de Kadijk, die tot tooneel werd ingericht, wierf tooneelspelers aan uit alle steden van Frankrijk, en weldra namen de tooneelvoorstellingen en opera-uitvoeringen een aanvang.¹⁾ „De aanzienlijkheid der leden van dit gezelschap en de bekwaamheid hunner troep veroorzaakte een algemeen gerucht”. De zaal werd te klein voor de leden, en er gingen stemmen op uit het publiek, om ook in het genot dezer voorstellingen te mogen deelen. De commissarissen van het gezelschap traden in overleg met de regenten van den stadsschouwburg,

¹⁾ *Tooneelk. Brieven* 1808, bl. 179, vv. *Amsterdam en zijne geschiedenis in 't kort*. Amst. J. Allart, 1790, 12° D. IV *Schouwburg Almanach* voor 1786. Amst. C. Noël Guerin. Het schijnt dat er maar éen jaargang van dezen Almanach verschenen is.

die begrepen van het algemeen verlangen partij te kunnen trekken voor hunne instelling. Men kwam overeen, dat er voor rekening van het college eene nette tent zou mogen gebouwd worden aan de zuid-oostzijde van den schouwburg, waarin de Fransche tooneelsten des zomers en in de kermisweken zouden optreden, ten voordeele van het wees- en oude-manhuis. DALAINVAL en FLEURIMONT stonden toen als directeuren aan het hoofd, en waren tevens uitstekende acteurs. Het gezelschap was blijkbaar goed samengesteld, en bovendien traden er telkens beroemde artisten op. De groote actrice SAINTVAL van Parijs gaf hier zestien, de acteur van den Koning van Frankrijk GRAMMONT DE ROSELLY elf voorstellingen. De partijen voor de opera waren niet minder goed bezet; aan den eersten zanger SOLIGNI en aan de zangeressen ANCÉ en CLAIRVILLE werd groote lof toegezwaaid. Na zulk een goed begin zou men ook verder slagen.

De „Gouden bal” moest verlaten worden, een grooter lokaal was niet te vinden, ook de tent op het Leidsche plein voldeed niet meer; derhalve besloot men met bewilliging van het stedelijk bestuur een eigen schouwburg te stichten. De daartoe benodigde som van f 100,000 schijnt zonder moeite bijeengebracht te zijn. Zoo verrees op een onbebouwde plek aan de Erwtenmarkt het Theatre français ¹⁾, dat reeds in 1788 geopend werd, om er voor de leden van het gezelschap en ook nu en dan voor het publiek te spelen. ²⁾ Wat men speelde werd aan de leden bekend gemaakt door het toezenden van biljetten, waarop het repertoire voor de eerstvolgende voorstellingen gedrukt stond. De openbare representaties schijnen alleen door groote biljetten aan den ingang van het gebouw bekend gemaakt te zijn. Voor de besloten uitvoeringen had ieder lid zijn entree-billet, terwijl er „billets de jour” verkrijgbaar waren tot introductie, inzonderheid van vreemdelingen ³⁾. Men zag echter streng toe, dat hiervan geen misbruik werd gemaakt ⁴⁾. Men speelde elken avond, behalve op christelijke en joodsche zon- en feestdagen. De toeloop was zoo

1) Afgebeeld in *De Maandel. Nederl. Mercurius* van 1785, st. 2, bl. 164.

2) „Ce n'était alors qu'un Grand Théâtre de Société, sous le nom de Collège dramatique” (MAASKAMP, *Nouv. statistique histor. d'Amst.*, p. 255). In *Le guide d'Amsterdam*. Amst. 1793, p. 325 heet „la comédie française” een „établissement d'amateurs par abonnement”, gelijk ook de Hoogd. schouwburg wordt genoemd: „autre établissement particulier par abonnement”. In *Le Guide* van 1802 is dit veranderd, daar heet de Fransche schouwburg „publique”, en de Hoogduitsche „un édifice de particuliers et public”. (Vgl. W. J. OLIVIER, *Nouveau tableau statist. histor. d'Amsterdam*.)

3) „No inhabitant of the city” zegt S. IRELAND (*A picturesque tour through Holland, etc. in 1789* London 1796. Vol. I, p. 141), „who is not a subscriber, can be admitted; tickets being transferable only to strangers.” Hij voegt er bij: „This theater is under the control of the subscribers, who, after defraying the expence of the house and the players salaries, which, in comparison with ours, are very trifling, apply the recidue to charitable purposes.” Dit laatste ziet waarschijnlijk op de publieke voorstellingen in de tent op het Leidsche plein, die daar tot omstreeks 1794 nog schijnen te zijn voortgezet. Eerst na 1795 werd dit houten gebouw opgeruimd.

4) Aan den voet der „billets de repertoire des collèges” werd bekend gemaakt, dat de „billets d'étranger” op de bekende voorwaarden bij G. DUFOUR, den boekverkooper van het Collège dramatique in de Kalverstraat, te verkrijgen waren. Vreemdelingen, die langer dan 3 maanden hetzij in een hotel hetzij bij particulieren vertoefden, konden na dien tijd niet meer geïntroduceerd worden, maar moesten door een der leden aan commissarissen worden voorgedragen, „pour être admis soit comme abonné étranger pour trois mois, à raison de quarante deux florins, soit comme souscripteur pour l'entière souscription.” Voorts werden de leden gewaarschuwd voor het misbruik, dat gemaakt werd van hunne biljetten, „pour introduire des personnes qu'ils n'ont jamais pu avoir l'intention de présenter dans une société choisie, et qui cependant y entrent journellement à la faveur de billets donnés ou égarés”; alsmede dat het hun niet geoorloofd was mede te brengen „ni dame, ni étranger, ni enfant, ni jeune homme au dessous de 16 ans, sans un billet de jour pour chaque personne.”

groot, dat er zelfs bepalingen noodig waren voor het oprijden der koetsen¹⁾ Op de avonden der publieke voorstellingen was het bezoek zoo mogelijk nog talrijker. „Man sieht die Französische Schauspiele gern”, zegt een vreemdeling, die in 1790 Amsterdam bezocht, „weil die Schauspieler leichter und freyer spielen als die Deutschen, auch die Stücke selbst viel Naives haben.”²⁾

Het Théâtre dramatique et lyrique heeft tot aan de revolutie geregeld doorgespeeld, toen ging het gezelschap uiteen en stond de schouwburg eenige maanden stil. Van de artisten uit dit eerste tijdperk zijn mij geene verdere bijzonderheden bekend³⁾. De repertoire-biljetten voor de leden, die bewaard bleven⁴⁾, en enkele opgaven omtrent de voorstellingen uit de jaren 1791 tot 1794⁵⁾ lichten ons eenigermate in omtrent de opera's die gezongen zijn. Ik vond daaronder: *Les méprises par ressemblance*, *Le tableau parlant*, *Les événemens imprévus*, *Le mariage d'Antonio*, *L'amant jaloux* en *Les deux avarés* van GRETRY, *Camille*, *La soirée orageuse*, *Raoul sire de Créqui* en *L'amant statue* van DALAYRAC, *Les prétendus* en *Les paumiers et le moulin* van LE MOINE, *Le maître généreux* van PAESIELLO, *L'Italienne à Londres* van CIMAROSE, *Stratonice* van MEHUL, *Les trois fermiers* van DEZÈDE, *Blaise et Babet* van MONVEL, *Lodoïska* van KREUTZER, en nog een aantal andere opera's, die thans geheel vergeten zijn. Wat het gehalte der muziekwerken betreft, stonden de uitvoeringen der Franschen zeker bij de Duitschers achter.

Nadat de woelige dagen van de revolutie en de grondvesting van de Bataafsche Republiek waren voorbijgegaan, vormde zich spoedig een nieuw gezelschap, dat met toestemming van de regeering het gebouw van de aandeelhouders huurde en speelde tegen betaling van entrée en abonnement. De komst der Franschen droeg niet weinig bij tot de verheffing van het Théâtre français, waar de voorstellingen van treur-, blijspelen en opera's weldra op nog breeder schaal werden voortgezet tot het jaar 1810. Het getuigenis van vreemdelingen, die in deze jaren Amsterdam en ook de Fransche schouwburg bezochten, is even gunstig voor de inrichting als voor de artisten. De een prijst de dames CASAL en BIONVAL, 1ste en 2de zangeressen, die aan de hoogste eischen voldeden. Alle artisten te zamen hadden zijne verwachtingen overtroffen; „men kon zonder groot-spraak zeggen”, verklaart hij, „dat Amsterdam een Fransch tooneelgezelschap bezit, waarover zich geen stad in Frankrijk zou behoeven te schamen”.⁶⁾ Een ander, die de vroolijke opera van GRETRY *La caravane de Caire* hoorde uitvoeren, verklaarde: „De schouwburg is klein maar net en het tooneel zoowel als de decoratiën zijn met smaak

1) „Word aan den Leeden van het College Dramatique et Lyrique hiermede gewaarschuwt, dat de Heeren welke haare koetsen voor negen uren verlangen, deselve kunnen laten voorkomen, wanneer zij zulks verlangen, dogh na negen uren sullen alle de koetsen om ongelukken te vermijden als van ouds de ordinaire train moeten volgen en van den Amstel moeten oprijden”. (Sted. Archief.)

2) *Bemerkungen auf einer Reise nach Holland*, Oldenb. 1792. S. 47 f.

3) Ik vond alleen de namen van Lemoinne en Moulinneuf.

4) Op het Stedelijk Archief. Ze bevatten de voorstellingen van 2—16 Apr. 1791, 12 Dec. 1792—9 Maart 1793.

5) *Kabinet van mode en smaak*.

Tooneelk. Brieven, t. a. pl.

ingericht, het getal toeschouwers was aanzienlijk. De loges waren minder bezet maar de bak was bijna en de galerij propvol. Alle banken in den bak zijn met rugleuningen voorzien. De aanzienlijkste en rijkste lieden achten het niet beneden zich in den bak te zitten, en zijn hier evengoed als in de loges gekleed." Hij zag er bejaarde dames, die eene verbazende menigte diamanten droegen ¹⁾. Met het oordeel over de smaakvolle inrichting van het gebouw stemmen ook anderen in. „The pit or parterre," zegt een Engelschman ²⁾, die er zich met een „traineau" heen liep slepen, „is very commodious, having comfortable seats with convenient low backs; and these being regularly numbered, all crowding and dissatisfaction is prevented". Een ander ³⁾ noemt dezen schouwburg „small but neat, and tolerably well supplied with performers." Eene Duitse dame ⁴⁾ vond ook „das französische Schauspielhaus sehr klein," „war aber sehr voll", voegt zij er bij, „und ist recht nett". Doch zij had zich verbaasd over de sterke longen der spelers, en blijkbaar voelde zij zich in de kleine ruimte, waarin „die Stimmen dieser Schreihälse nervenerschüt tend zurücktönten," niet op haar gemak.

De uitvoerigste berichten van de Fransche opera in dit tijdperk dagteekenen van de jaren 1803 tot 1806 ⁵⁾. Als commissarissen stonden aan het hoofd van het College J. MASSAC, G. ASSCHENBERG, J. B. DUCOS en J. G. MYNSSEN, terwijl H. PONTEVES de betrekking van secretaris vervulde. BAUDRIER was regisseur, die later door FAURE en MOULINNEUF werd opgevolgd. Als zangers komen voor MORIN, CAMPENHAUT, JOSEPH, GASPARD (1er hautecontre), HURTEAUX, MARTIN, GIRAL (2nd hautec.), DEYRIS, DUPUY (1er basse taille), GADBLED, DESCHAMPS (2nd basset.), verder DELIE, BERGÉ en nog eenige anderen; als zangeressen SELMER, LOBÉ, BLONVAL, CAZAL (1re chant.), BAILLET, KUNTZ (2de chant.), REGNAULT, TOBIE (3me chant.), benevens enkele soubrettes, duègnes en élèves. Het koor bestond uit zes mannen- en zes à acht vrouwenstemmen. Het orkest was uit twintig muzikanten saamgesteld. Voorts waren nog een vrij groot aantal geëmployeerden aan deze inrichting verbonden. Het geheel was op een voor dien tijd zeer breede leest geschoeid. De directie liet niets onbeproofd om aan de voorstellingen allen luister bij te zetten, door tooneelspelers en zangers van naam naar Amsterdam te lokken, die het op hun beurt niet beneden zich achtten in de kleine zaal op de Erwtemarkt op te treden. TALMA trad hier op in *Othello* en *Agamemnon* en Mad. VANHOVE in *Macbeth*. De gevierde actrice in het blijspel, Mad^{lle} CONTAT gaf hier twintig voorstellingen; „haar

¹⁾ R. FELL, *Reize door de Bataafsche Republiek in 1800. Uit het Eng.* Haarl. 1806, bl. 159 vv.

²⁾ S. IRELAND.

³⁾ J. CARR, *A tour through Holland in 1806.* London 1807, p. 305 f. Hij voegt er deze niet onaardige bijzonderheid bij. „After the play it is usual to go to the Rondell, where the higher classes of the women of the town assemble to waltz. This assembly-room, like the spill-house of Rotterdam, is frequented by tradesmen, their wives and their children. The assembly-room is small and shabby, the music wretched, and adjoining is a small square court, with three or four trees in it, scantily decorated with about a dozen lamps. Such is the celebrated Rondell of Amsterdam, which the Dutch who have never visited England contend is superior to our Vauxhall."

⁴⁾ THERESA H., *Bemerkungen über Holland.* Leipz. 1811, s. 219 .

⁵⁾ *Voll. Tooneel Almanak.*

betoverend spel overtrof alles wat men nog gezien had" ¹⁾. Zoo was het ook met de opera. Als de eerste tenor van het „Théâtre des arts" te Parijs, LE BRUN, in *Oedipe a Colonne*, *Seleucus* en andere muzikale dramas optrad, verdrong de menigte zich om hem te hooren. Maar niet altijd waren er artisten, die zulk eene aantrekkingskracht uitoefenden, en dan liet de directie wel eens een Engelschen buikspreker of een Italiaanschen koordanser de zaal vullen.

Het repertoire van dezen tijd steekt gunstig af bij dat van vroegere jaren. De opera staat op den voorgrond, de comédie en vaudeville strekken in den regel slechts tot aanvulling, en treurspelen worden alleen gegeven, wanneer men in de gelegenheid is groote acteurs te doen optreden. Naast enkele der vroegere werken van GRETRY, DALAYRAC en MEHUL vinden wij thans een aantal nieuwe van deze componisten, alsmede *Le calife de Bagdad* van BOIELDIEU, *Le locataire* van GAVEAUX, en opera's bouffe van PICARD, DESCHAMPS en anderen ²⁾. Men ging voort met nieuwe Italiaansche opera's voor het Fransche tooneel te bewerken. Doch wat vooral de aandacht verdient is, dat ook de meesterwerken van MOZART, *L'enlèvement du Serail*, *Le mariage de Figaro* ³⁾, *La flute enchantée* en *Don Juan* ⁴⁾ voor het voetlicht werden gebracht. Na de ontbinding van dit gezelschap komt de naam van dezen grooten meester in alle volgende jaren nog maar een paar malen in den Franschen schouwburg voor.

Vóór het tijdperk waarover ik sprak had het Théâtre français een concurrent gevonden in een ander collège dramatique, dat in 1802 den schouwburg in de Amstelstraat huurde, om voor hen die *f* 10.10 per maand betaalden drie representaties per week te geven, terwijl er maandelijks twee gegeven zouden worden voor het publiek ten voordeele van de tooneelisten. De „artistes sociétaires," onder de regisseurs VOIZEL en NACHON, voerden hoofdzakelijk opera's op met een personeel van vier-en-twintig zangers en zangeressen, de choristen medegerekend. Deze gingen voor een deel tot het oude college over, toen de voorstellingen den 2^{en} April 1803 werden gestaakt ⁵⁾. Naar het schijnt geschiedde dit bij minnelijke schikking, daar twee der commissarissen later met de andere de leiding van het Théâtre Français op zich namen. Ondanks deze versterking van krachten en de belangstelling van het publiek had men met finantieele moeielijkheden te kampen, die

1) *Tooneelk. Brieven*.

2) In den *Voll. Toon. Alm.* zijn niet alleen de „nouveautés" achter het répertoire opgegeven, maar wordt daaraan tevens een enkel woord toegevoegd omtrent het karakter van het werk, en den bijval waarmede het ontvangen is.

3) „Traduit en français par un amateur de cette ville" wordt er bijgevoegd.

4) „Grand succes." Van 1801 komen in de *Amsterd. Courant* de advertentiën van den Franschen Schouwburg voor doch alleen wanneer het benefiet-voorstellingen geldt, die waarschijnlijk altijd publiek waren. Zoo lazen wij dan ook in de *Amst. Cour.* van 13 en 15 Oct. 1803: „Spectacle français. Au benefice de Mad. BAILLET, Mardi 18 Oct. la première représentation de *Don Juan*, opéra en 4 actes, musique du célèbre MOZART, traduit et arrangé pour le scène Français par un amateur de cette ville. Cette pièce sera ornée de tout son spectacle".

5) *Voll. Toon. Alm.* 1802. Het repertoire wordt daar niet gevonden, dienaangaande blijkt echter een en ander uit de advertentiën van de *Amsterd. Courant*. Tot de ontbinding van dit gezelschap schijnt ook te hebben bijgedragen de omstandigheid, dat het wel eens wat al te vrije comédies opvoerde. Zoo moest *La chaste Susanne* door de regeering verboden worden.

eindelijk dwongen tot sluiting. Misschien heeft ook de volgende bepaling van de nieuwe regeering ongunstig gewerkt. „Le Conseiller d'État,” zoo luidde de aanschrijving van DE LESNÉ-NAZEL DE KESSEL van 31 Maart 1807¹⁾, „Commissaire Général des Théâtres, annonce à tous ceux à qui cela peut intéresser, qu'à commencer de la prochaine campagne théâtrale, ou le 21 Avril, aucun artiste dramatique ou lyrique ne pourra exercer ses talens sur aucun théâtre du Royaume sans une permission expresse et particulière de sa part. Les entrepreneurs, directeurs et administrateurs des spectacles, tant existants que ceux qui pourroient vouloir s'établir, doivent, pour cet effet s'adresser dans le plus court délai au dit Conseiller d'État et Comm. Génér. à la Haye en soumettant le genre de leur troupe, les noms de leurs artistes et la place de leur entreprise.” Zulk eene controle bracht commissarissen in moeielijkheden, ten gevolge waarvan de voorstellingen niet werden hervat.

Zou dan de hoofdstad van het nieuwe koninkrijk geen Fransch theater meer hebben, en LODEWIJK NAPOLEON, als hij hier vertoefde, alleen den Hollandschen of den Duitschen schouwburg kunnen bezoeken? Doch in het gemis werd weldra voorzien. „Le Théâtre français d'Amsterdam”, las men 8 Sept. 1807 in de Amsterd. Courant, „par différentes circonstances malheureuses, ayant été obligé de fermer, et l'administration du Théâtre de la Haye ne voulant point priver la ville d'Amsterdam d'un spectacle français, à l'honneur de prévenir le public qu'elle vient de réorganiser ce même Théâtre et que l'ouverture en sera faite dans le courant de ce mois”. Werkelijk werd het Théâtre français op 22 Sept. weder geopend met de opera van BERTON, *Aline reine de Golconde*, en verder geregeld voortgezet. THIBAULT was regisseur gebleven, en onder de artisten ontmoeten wij bekende namen.²⁾ Toen het abonnement in Maart 1808 geëindigd was, riepen de artisten zelve opnieuw de vrienden van de Fransche opera op, om door intekening de voortzetting mogelijk te maken. Zij vonden genoegzaam steun om in Mei weder te beginnen en tot 1810 bijna geregeld op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag te blijven spelen. G. ASSCHENBERG was thans commissaris, MOULINNEUF administrateur, en P. GERAUD secretaris.³⁾ De troep schijnt ook nieuwe krachten te hebben gewonnen, zoodat men op 's Konings verjaardag eene eerste voorstelling kon geven van GRETRY's *Pierre le Grand*. Men had de concurrentie vol te houden met de „Comédiens ordinaires du Roi”, die sedert April 1808 in de Amstelstraat voorstellingen gaven, cerlang bij afwisseling met de Italianen. Men begrijpt dat het „Théâtre Royal”, zooals de Hoogduitsche schouwburg heette, tijdens het verblijf van den Koning van Holland in de hoofdstad, de grootste aantrekkingskracht oefende. Daar hoorde men een CAMPENHAUT en den voortreffelijken baszanger HUBY, en de gevierde zangeres LOBÉ. Meermalen werd hier opgevoerd *Grotius*, „opera historique en 3 actes

1) *Amst. Cour.* 2 April.

2) De heeren GADBLED, GIRAL, Mad. TOBI, enz. Ze komen nu en dan voor in de advertentiën in de *Amst. Cour.*, die tevens doen zien, dat het repertoire niet veranderd was. Het personeel liet echter niet toe groote werken als die van MOZART uit te voeren.

3) *Het tegenwoordig Amsterdam*, Amst. 1809, bl. 292 v. De prijzen der plaatsen worden hier aldus opgegeven: 1ste rang 2 g. 4 st., parquet 2 g., parterre en 2de r. 1 g. 6 st., 3de 14 st.

à grand spectacle", ofschoon overigens het repertoire van dat op de Erwtemarkt niet zeer verschilde. Het schijnt dat over het algemeen de artisten van het Théâtre français beter voldeden dan de Comédiens du Roi, al bezaten zij enkele uitnemende sujetten. Bijna twee jaren lang is Amsterdam in het bezit geweest van twee Fransche theaters, waar men door meerendeels goede zelfs enkele uitnemende zangers en zangeressen het beste kon hooren, wat op het gebied van de Fransche en Italiaansche opera toen werd uitgevoerd.

Gedurende de Fransche overheersching schijnt het Théâtre français nog eenigen tijd gespeeld te hebben. MAASKAMP¹⁾ zegt: „ce théâtre est actuellement privilégié pour le Département du Zuiderzee", en verzekert dat het gezelschap, hetwelk er toen speelde, zeer goed was. „C'est sans contredit la meilleure troupe de province de tout l'Europe". Hij roemt de tooneelspelers GARNIER, MOREL, LAGARDÈRE en AUGUSTE, en spreekt over „la voix brillante, flexible et pure de Mlle LEMAIRE, le chant noble et gracieuse de MM. COEURLOT, élève du conservatoire imperial, et CAMPENHAUT; le jeu plein de grace, de vérité et de finesse de Mlle DANGEVILLE". In 1812 en 1813 bleef de schouwburg op de Erwtemarkt gesloten.²⁾ Eerst op 17 Febr. 1814 werd zij heropend met de *Lodoiska* van KREÛTZER. De toestand was nu een geheel andere geworden. Het vroegere college was sedert lang ontbonden, doch er bleven aandeelhouders, die de stichtingssom hadden bijeengebracht, en te zamen eigenaars waren van het gebouw met al zijn toebehooren. Het was hun niet zoozeer te doen om voordeel te trekken van deze inrichting, dan wel om de Fransche opera staande te houden, voor welk doel zij zich gaarne opofferingen getroostten.³⁾ Doch langzamerhand stierven de meesten der oprichters, en hunne rechtverkrijgenden begrepen het gebouw zoo voordeelig mogelijk te moeten verhuren. Zoo werd het Théâtre français eene particuliere onderneming van verschillende directeuren, en reeds in 1809 kwam de schouwburg onder administrateurs, die benoemd werden door de Arondissement-Rightbank te Amsterdam. Gedurende veertig jaren hebben een aantal gezelschappen en directiën elkander opgevolgd. Soms bloeide het théâtre en trok het vele bezoekers, doch niet zelden kwijnde het of stond het zelfs voor korter of langer tijd stil. Nu eens trad de comédie en het drama, dan weder de opera op den voorgrond; vaak liet de laatste zelfs maanden op zich wachten. Een en ander hing natuurlijk samen met de vraag of de directiën al of niet slaagden in het aangaan van engagementen. Het ligt natuurlijk niet in mijn plan den loop van zaken geregeld te volgen; ik beloofde slechts bijdragen te geven tot de geschiedenis voor de opera in Nederland, inzonderheid te

1) *Nouvelle statistique historique d'Amsterdam*, p. 255, vv. Men speelde op Dinsdag, Donderdag, Zaterdag en Zondag, en de prijzen der plaatsen waren 1ste rang 2 g. 4 st., 2de r. 1 g. 6 st., 3de 14 st.

2) De *Amsterd. Courant* van d'e jaren geeft alleen advertentiën van den Stadsschouwburg.

3) W. J. OLIVIER (*Manuel des étrangers d'Amsterdam*. Amst. 1838) noemt hen „actionnaires généreux et éclairés, qui pensèrent ne pas acheter trop cher le plaisir d'avoir à Amsterdam une excellente société d'artistes au prix d'une vingtaine de mille florins par année."

Amsterdam. Het zal voldoende zijn enkele tijdperken te overzien en bij sommige bijzonderheden even stil te staan.

De eerste jaren blijken voor de Fransche opera niet ongunstig geweest te zijn. Men speelde geregeld op Maandag, Donderdag en Zaterdag van elke week; alleen gedurende de zomermaanden stond de opera stil. Het repertoire veranderde weinig; het zijn *Le petit chaperon rouge* en *Le Calife de Bagdad* van BOYELDIEU, *Paul et Virginie* van KREUTZER, *Euphrosyne* van MEHUL, *Richard coeur de lion* van GRETRY en andere werken van dezelfde componisten, alsmede van AUBER, LEMOINNE en DALAYRAC, die het meest werden uitgevoerd. Doch evenals de naam van MOLIÈRE telkens op de aankondigingen van blijspelen voorkomt, zoo doet het goed te midden van compositiën van NICOLO, PICCINI, SACCHINI e. a. de meesterwerken van MOZART meermalen vermeld te vinden. De koninklijke familie, die van tijd tot tijd dezen schouwburg bezocht, woonde op 24 Febr. 1818 eene uitvoering bij van *Don Juan*. In Mei zong LAVIGNE, „premier sujet de l'Académie royale de musique et de la Chapelle du Roi de France” in de *Iphigenia* van GLÜCK, en de Italiaansche zangeres BORGONIA in *Tancred*. Ook de *Barbier* van ROSSINI werd voor het eerst uitgevoerd en telkens herhaald. Het gebeurde toen en later dikwijls dat de Franschen en Duitschers dezelfde werken uitvoerden, waarbij de vergelijking nu eens in het voordeel van het eene dan van het andere gezelschap uitviel. Enkelen van de vroegere artisten keerden in 1814 terug; of de nieuwe die er telkens bij kwamen, een LACOSTE bijv. en de dames TERNEAUX, CHARDON en TAY sieraden waren van het gezelschap is moeielijk te beslissen. Wij worden eenigermate ingelicht door een niet zeer toegevend beoordeelaar, die in 1823 zich over het Théâtre français aldus uitliet.¹⁾ Hij noemt het een tooneel van den tweeden rang, waar de „bonne comédie” soms de afgezaagde opera's vervangt.²⁾ DANGEVILLE was toen directeur, MOULINNEUF maître de musique en GRANDVILLE régisseur. Als zangers noemt hij den eersten tenor, COEURLOT, die als acteur zeer middelmatig was, FABRE, tweeden tenor, NOYRIGAT en DUCHESNE, eerste bassen, welke laatste een vrij goede stem had en bovendien een niet onverdienstelijk tooneelspeler was, en MONDEVILLE, baryton. De zangeressen BELLEMONT, LESCHER TERNEAUX en MONCASSIN schijnen niet uitgemunt te hebben. Het koor bestond uit twaalf personen. In plaats van *Aline*, *Gulistan* en dergelijke werken verlangde men *Sapho*, *Jeanne d'Arc* en andere nieuwe compositiën te hooren. DANGEVILLE, die tot Mei 1828 directeur bleef, gaf aan deze wenken gehoor, ten minste het repertoire werd met enkele nieuwe stukken aangevuld. *Le Turc en Italie* van ROSSINI viel bijzonder in den smaak en diens *Tancred* werd in 1824 dertienmaal gegeven. Ook nam hij gedurig nieuwe artisten aan of trof overeenkomsten met anderen tot het vervullen van gastrollen. Zoo werd de *Barbier* opgevoerd met CHIODI als Basile en Mad. MONTANO, prima-donna van

¹⁾ *Kritisch lampje*.

²⁾ De aantrekkelijkheid van de „comédie” was vooral gelegen in het „équivoque”. De „bonton” waakte hier eens en sliep tweemaal per week.

de theaters te Florence, Weenen en Londen als Rosina. Doch in het najaar van 1826 verdwijnt de opera van het repertoire, om vervangen te worden door de tragedie. Men gaf nu *Britannicus*, *Athalie*, *Iphigénie* en *Phèdre* van RACINE, en *Rodogune* van CORNEILLE, in welke stukken Mlle GEORGE, eerste actrice van het Théâtre français te Parijs, schitterde.¹⁾ De Fransche opera vertoonde zich weer eens, toen de artisten van den Koninkl. schouwburg in Den Haag onder directie van COLLEVILLE in Januari 1827 eene enkele voorstelling in de Amstelstraat gaven. In April 1828 poogde DANGEVILLE nog eens een gezelschap bijeen te brengen; een paar opera's werden opgevoerd; doch hij slaagde niet en trad af.

De Fransche schouwburg werd in Sept. 1828 heropend met de opvoering van *La Dame blanche* van BOYELDIEU. Niet alleen deze opera was iets nieuws, maar een geheel ander gezelschap debuteerde met een nieuwen directeur, MARTIN TOURING. Onder hem en onder AUGUSTE NOURRIT, die twee jaren later de leiding van zaken op zich nam, ging het Théâtre français zeker niet achteruit, en bleef het de concurrentie goed volhouden met het Duitsche Theater. Onder de nieuwe werken, die langzamerhand de oude opera's geheel begonnen te verdringen, verdienen vermelding *Marie* van HEROLD, *Le siège de Corinthe* van ROSSINI, die weder gelijktijdig bij de Duitschers voor het voetlicht kwam, *La neige*, *Le philtre* en vooral *La muette de Portici* van AUBER, *Guillaume Tell* van GRETRY en *Marguérite d'Anjou* van MEYERBEER. De Belgische omwenteling deed aan het Théâtre français geen goed. Men verklaarde zich tegen al wat Fransch was. Maar een der artisten, VAUTRIN, wist raad; hij vervaardigde gelegenheidsstukken. Herhaaldelijk werd eene apotheose met muziek opgevoerd, getiteld *Van Speyk aux champs Elysées*. Toen de vorstelijke familie op 12 April dezen schouwburg bezocht, werd zij verrast door een „à propos patriotique” getiteld: *Le départ de la garde nationale d'Amsterdam*. In November werd hier uitgevoerd „*Guillaume de Nassau, ou quinze ans d'histoire*”, met muziek van CH. MEZERAI. De mise-en-scène was van den directeur zelve. Misschien zijn de teksten van deze historische stukken, waarover tijdgenooten met bijzonderen lof gewaagden, wel bewaard gebleven, doch het gelukte mij niet ze te vinden. Hoewel zulke stukken honderden toeschouwers trokken, gaf NOURRIT het toch op. VAUTRIN werd nu directeur. Deze getroostte zich vier jaren lang groote opofferingen, maar trok zich eindelijk niet zeer eervol terug.²⁾ Van die jaren is niets belangrijks te berichten. De enkele namen van zangers en zangeressen, die nu en dan in advertentiën

1) Bij het koninklijk bezoek op 12 Oct. 1826 werd de *Mérope* van VOLTAIRE gegeven. In April 1828 hoorde de vorstelijke familie het blijspel: *Les trois quartiers*. In den Franschen schouwburg was eene koninklijke loge ingericht, vlak over het tooneel, waarvoor de koning aan den schouwburg eene subsidie verleende, in den vorm van huur, van f 3000.

2) „Il avait perdue de vue”, schrijft W. J. OLIVIER (*Manuel des étrangers à Amsterdam*. Amst. 1838), „ce que les directeurs de ce théâtre ne devaient jamais oublier, c'est qu'en Hollande la bonne foi et la loyauté en toutes choses forment la condition absolue de la réussite de toute entreprise, comme elles sont les plus surs garants de la bienveillance du public du théâtre français d'Amsterdam”.

genoemd werden, ga ik stilzwijgend voorbij, omdat ik verder niets van hen vond opgeteekend, terwijl men uit zulke sporadische berichten zich bezwaarlijk een oordeel kan vormen over de samenstelling van het geheel.

Gelukkig hebben wij van het jaar 1834 weder een berichtgever, die ons geheel op de hoogte brengt van den toenmaligen toestand ¹⁾. De administratie bestond uit het volgend personeel: VAUTRIN directeur, FÉDE opzichter van het tooneel, MOULINNEUF chef van het orkest en tevens betaalmeeester, L. STRELITZKI 2de orkestmeester en repetiteur, BAUDAT regisseur, BENEYT rollezer en J. STRELITSKI bibliothecaris. De zangers waren THEODORE 1ste, ROCHE 2de tenor, MARGAILLON 1ste bassetaille, JOANNIS 1ste en 2de, BAUDOT 2de en 3de basset; de zangeressen ROCHE 1ste chanteuse en tout genre, STOETS contrealto, JOLLY 1ste, LAURE 2de dugazon, STEVENS forte chant., BENEYT en BETSI 3de dugazon. Voorts behoorden tot het gezelschap tien mannelijke en evenveel vrouwelijke koristen. Volgens den schrijver deed de schouwburg goede zaken. Het gezelschap vormde een voldoende geheel en had zeer verdienstelijke kunstenaars. De eerste opvoering van MEYERBEER's *Robert le diable*, die in dezen tijd plaats had, liet niets te wenschen over.

Hoe lang VAUTRIN directeur is gebleven durf ik niet met zekerheid te bepalen. Een paar jaren later vinden wij COEURLOT aan het hoofd, daarna BAUDAT, en weder een paar jaren daarna EDUARD HAQUETTE. Telkens verschijnen er nieuwe artisten, maar het Fransche theater heeft zijn bloeitijd gehad en begint achteruit te gaan. Wel komen er gedurig nieuwe werken op het repertoire, zooals *La Juive* van HALEVY, *Zampa* van HEROLD, *Le postillon de Longjumeau* van ADAM, *Le Cheval de bronze* van AUBER, *Robin des bois* van WEBER, *La fille du régiment* en *Anna de Boulen* van DONIZETTI; wel doen zich nu en dan artisten hooren, die uitmunten door de zuiverheid van hunne stem en de voortreffelijkheid van hun spel, zooals Mad. PONCHARD van het théâtre de l'opéra comique te Parijs als Anna in *La Dame blanche*, Mad. PRADHIER van hetzelfde théâtre in *l'Eclair* van HALEVY en andere opera's van HEROLD en AUBER, en het echtpaar HEBERT, ex-pensionnaires van hetzelfde theater, toen aan de Haagsche opera verbonden, — maar geen directeur scheen het te kunnen volhouden ²⁾. De beste artisten sloegen nu als „artistes sociétaires” de handen ineen en beloofden in Jan. 1843, dat zij zoo spoedig mogelijk de plaatsen zouden aanvullen, die door het vertrek van artisten en gasten onbezet waren. Onder leiding van een hunner, EUGÈNE RENÉ, vormden zij zelfs een plan tot reorganisatie van het Fransche tooneel, dat zij onderwierpen aan de goedkeuring van het publiek. Het stuk is te merkwaardig en werpt een te eigenaardig licht op de geschiedenis van ons theater,

¹⁾ *Malpomene en Thalia*, 's Gravenh. 1834, bl. 47, vv.

²⁾ In het najaar van 1842 was het REICHENSTEIN. Men vindt een „tableau de la troupe”, waarin ook de leden van het orkest zijn opgenomen, in den *Tooneel-Alm. voor 1843*. Amst. M. Westerman & Zn., bl. 106, v.

dat langen tijd een sieraad van de hoofdstad is geweest, om hier niet in zijn geheel medegedeeld te worden. Het luidt aldus ¹⁾).

PROJET D'EXPLOITATION POUR L'ANNÉE 1843 et 1844.

„Depuis plusieurs années le Théâtre Français d'Amsterdam a perdu de sa splendeur et par conséquent cessé d'être le rendezvous de la haute société. La decadence de ce Théâtre a pour cause naturelle la gestion des Directeurs auxquels il a été confié, speculateurs inhabiles, peu soucieux de l'art, ne consultant que leur intérêt personnel, sans songer aux besoins d'une nation éclairée, hospitalière, et protectrice de tout de qui est beau, de tout de qui est grand. Il faut donc régénérer le Théâtre Français, tant par un personnel de premier ordre, que par le choix des ouvrages qu'on y devra représenter. Cette tâche difficile et laborieuse, je ne crains pas de l'entreprendre, secondé par des Artistes de mérite que je réunirai avec soin, et j'ose assurer que je la remplirai jusqu'au bout avec persévérance et courage. Mais pour arriver à ce but, il ne faut point se dissimuler la difficulté des premiers pas, j'ai besoin, je l'avoue, d'une confiance, qui ne s'acquiert pas avec des paroles, mais avec des faits, et c'est ce que je désire ardemment prouver. Les difficultés sans nombre, les obstacles de toute nature qu'il a fallu surmonter pour continuer une entreprise mal organisée, et n'inspirant que peu d'intérêt, me donnent confiance dans l'avenir, car ce n'est, je le répète, qu'avec beaucoup de peine qu'il a été possible de tenir jusqu'à ce jour. J'espère obtenir désormais des résultats plus heureux, certain par expérience, qu'avec du travail et beaucoup d'économie, il n'est pas impossible d'arriver sans encombre au but qu'on n'a pu atteindre depuis longues années, qu'avec de grands sacrifices. Je soumetts donc à cet effet un mode nouveau d'abonnement qui ne peut qu'être agréable au public et avantageux à la direction. Si comme je l'espère j'obtiens un bon nombre d'abonnés, je m'empresserai de composer la troupe, de conserver et d'engager des Artistes dignes de la bienveillance d'un public juste et éclairé. Maintenant que j'ai posé le principe, je vais montrer le moyen. L'Année Théâtrale devra commencer le 15 Septembre et finira le 15 Mai 1844; trois genres seront représentés: le grand Opéra, les Opéras traduits, l'Opéra comique, la Comédie de genre et le Vaudeville.”

Hierop volgen de voorwaarden voor het abonnement, die men ter plaatse kan nalezen; „j'espère” voegt hij er aan toe, „rencontrer ici assez de sympathie pour voir seconder mes efforts, et par conséquent continuer un projet, qui a déjà reçu une partie de son exécution, et qui, j'ose le croire, sera couronné d'un plein succès.”

Het stuk is geteekend: Un des Commissaires du Théâtre Français.

EUGÈNE RENÉ.

Het bleef niet bij het woord; dat het dezen artisten ernst was blijkt uit het vleiend oordeel door de kritiek uitgesproken, toen zij in het najaar met *La Juive* de wintercampagne hadden geopend, die weldra gevolgd werd door eene uitstekende opvoering van *La favorite*. Ik geef voor een oogenblik het woord aan een tooncelbeschouwer van die dagen. ²⁾ „Het Amsterdamsch publiek mag zich dit jaar in een zeer goeden opera-troep verheugen. Nog weinig hadden wij een kunstpersoneel in ons midden, dat in zijn geheel en in zijne onderdeelen met zooveel getrouwheid aan de eischen eener zangspeluitvoering wist te voldoen. RENÉ is als directeur iemand, die bijzondere blijken van bekwaamheid heeft gegeven in de administratie, door de invoering van het maandelijksch abonnement en de goede keuze van zangers”. Alleen wordt de wensch uitgesproken, dat hij spoedig „zijn talrijk en aanzienlijk bezoek” op nieuwe opera's mocht vergasten. Die wensch werd reeds in het begin van 1844 vervuld door de opvoering van *Les Huguenots* van MEYERBEER

1) *Amst. Cour.* 22 Apr. 1843.

2) *De Spectator van Tooneel*, enz. 's Gravenh. 1843, D. II, bl. 159, vv., 169, vv.

en *Don Pasquale* van DONIZETTI. „De eerste zangeres, Mme MARNEFFE”, zoo gaat hij voort, „bezit bij eene krachtige, welluidende stem, eene waarheid van spel, eene gemakkelijkerheid van uitvoering der zwaarste rollen, eene juistheid van intonatie, die haar tot de grootste zangeres vormen, welke wij sedert jaren op het tooneel gehoord hebben”. Minder gunstig is het oordeel over Mme ISMA RENÉ als zangeres, ofschoon hij recht laat weder- varen aan haar bevallig spel. Daarentegen is hij zeer ingenomen met Mlle PETIPA, „de waardige ondersteunster der prima donna”, die o. a. als Rosina in den *Barbier* en Isabelle in *Robert* optrad. „Hare jeugdige stem is zeer helder en aangenaam, vooral in de hooge toonen, en zij heeft veel gemakkelijkerheid in het uitvoeren der zwaarste kadensen en agrementen”. Den eersten tenor, MOUCHELET, had hij als Eleazar in *La Juive*, als Masaniello in *La Muette*, voorts in *Robert*, *Guillaume Tell* en *La Favorite* gehoord. Diens optreden in de laatste opera had hem in verrukking doen uitroepen: „MOUCHELET is een groot zanger”! Wel bleek hij in andere rollen te kort te schieten, maar toch waar- deerde hij „de welluidende, teergevoelige, volgens eene uitmuntende methode behandelde stem en de alleszins goede gesticulatie” van dezen acteur. De andere tenor, LEMOINE, heeft, zegt hij, „eene aangename, doch gevoileerde stem, eene bevallige voordracht en een goed begrip van de vereischten der opera comique”. „AYNEL, de baryton”, gaat hij voort, „heeft bij een welluidend en rondborstig stemorgaan het ongeluk van niet te weten hoe hij op het tooneel zijne armen moet houden. DEVILLIERS, première basse chantante noble, heeft gemeend zich het verlies der diepte van zijne stem ten gunste van eene meerdere hoogte te moeten getroosten. Dit beneemt zijne stem dat orgelachtige, dat men in een baszanger verlangt. Hij zingt echter altijd zuiver en draagt zijne rollen met juistheid en kracht voor. De andere tenor- en baszangers, MONTREUIL, HONORÉ, SANSON en LEBEL kwijten zich meestentijds goed van de hun opgedragen rollen. De koren zijn goed bezet en voeren de zwaarste ensemblestukken met veel aplomb en juistheid uit. De grootste lof komt hiervoor zeker toe aan den chef d'orchestre MOULINS. Hij is een directeur, zooals er in de gantsche stad geen tweede is te vinden”.

Jammer dat dit oordeel maar gold voor een jaar. Na dit eerste speelseizoen liet RENÉ „faute de moyens”, de artisten aan hun lot over. In het najaar van 1844 vormde zich onder gérance van DEBREUIL eene „Compagnie française”, die van nu aan op dezelfde wijze het Théâtre français trachtte gaande te houden. Behalve Mlle PETIPA waren de vorige zangers en zangeressen door nieuwe artisten vervangen, die over het algemeen goed voldeden.¹⁾ De oude opera's werden steeds herhaald, en maar éene nieuwe, *La Sirène* van AUBER, op het repertoire gebracht. Reeds in Maart 1845 verminderen de uitvoeringen, en met het nieuwe speelseizoen keert de opera niet weder. Men bleef zich bepalen bij de tragedie en de comédie. Het scheen met de Fransche opera te Amsterdam gedaan te zijn.

¹⁾ *Spectator*, 1844, D. IV, bl. 226, v.

Maar neen, zij herleefde onder SANSE als directeur in October 1846, wien het weder gelukte een aantal bekwame artisten uit Frankrijk te doen overkomen. „Al is het dat zij den dampkring in Holland onverdragelijk heeten voor hunne stem”, zegt C. VAN DER VIJVER¹⁾, „toch zijn zij vatbaar voor de aantrekkelijkheid van de Hollandsche guldens, die zij niet zelden medenemen”. De opvoering van *La Favorite* was het begin eener reeks voorstellingen, die uitnemend slaagden. *Lucie*, *La Muette* en ook kleinere werken als *Le maître de chapelle*, *La Sirène* en andere opera's volgden elkander regelmatig op. Mad. DIDOT werd luide toegejuicht als Rosine in den *Barbier*, als Isabelle in *Robert*, als Mathilde in *Guillaume Tell*, als Anna in *La Dame blanche*. Mad. VALTON voldeed aan alle kunstvrienden als Rachel in *La Juive*, als Valentine in *Les Huguenots*. De baryton HALY alsmede de andere zangers werden zeer geprezen. De uitvoering van *La reine de Chypre* werd allergunstigst beoordeeld.²⁾ Daar kwam op eens eene advertentie in de Amsterdamsche Courant,³⁾ als een donderslag bij een helderen hemel, dat het allertreurigst met de zaak gesteld was. De gezamenlijke artisten berichten, dat SANSE als directeur zich had teruggetrokken, na mededeeling gedaan te hebben van het „déficit énorme”, terwijl hij had voorgesteld „de constituer la troupe en société”. Uit de rekening en verantwoording bleek het volgende. De directeur had in deze vier maanden van het^s peelseizoen reeds meer dan de helft van de koninklijke subsidie verbruikt. Bij de afge-loopen 35 representatiën had de opbrengst van de abonnementen bedragen *f* 3949.90, aan plaatsgeld was ontvangen eene som van *f* 4985.60, zoodat *f* 8935.50 in het geheel geïncasseerd waren.⁴⁾ Alle uitgaven te zamen beliepen *f* 7112.88; er bleef dus voor de artisten *f* 1822.62. Doch van dit bedrag had SANSE zich reeds *f* 1350 als honorarium toegeëigend; weshalve de acteurs en actrices te zamen *f* 472.62 te deelen hadden. De ex-directeur telde hier echter bij de opbrengsten van concerten, door THALBERG in den schouwburg en door het orkest in Felix Meritis gegeven, van de verhuring van het buffet en van voorstellingen buiten de stad, en zoo werd het batig saldo voldoende om aan ieder zijn tractement uit te keeren met korting van zes weken. Onder deze omstandigheden deden de tooneelisten een beroep op het publiek. Wanneer een genoegzaam aantal personen wilde inschrijven voor een nieuw abonnement, dan zouden zij zich tevreden stellen met de plaatsgelden, die aan de kas werden ontvangen en gemiddeld *f* 1200 per maand bedroegen, en hoopten zij in staat te zijn: „de terminer à Amsterdam la saison dramatique, et de ne pas laisser dans la misère une foule de familles Hollandaises, qui ne vivent que par le Théâtre français”.

1) *Geschiedk. beschrijving der stad Amsterdam*. Amst. 1846, bl. 43, v.

2) *Amsterd. Cour.* 15—18 Dec. 1846.

3) 18 Febr. 1847. Het stuk is in aller naam ondertekend door E. MOUCHELET, A. BOUSQUET, PLANQUE, ROSE, VR. SCHEMELSER, ARNOULD, F. HALY.

4) C. VAN DE VIJVER (*Wandelingen in en om Amsterdam*. Amst. 1829, bl. 160 v.) zegt, dat de recette per avond, als de schouwburg goed bezet was, *f* 1000 bedroeg.

De kunstvrienden bleven niet doof voor het beroep op hunne hulp. De opera werd niet alleen tot 15 Mei voortgezet, maar begon in September opnieuw met *La favorite*. Wel werden geregeld op de daarvoor bestemde dagen zoo oude als enkele nieuwe werken uitgevoerd, maar het schijnt groote moeite gekost te hebben om een goed gezelschap bijeen te krijgen, of deugdelijke zangers en zangeressen aan deze inrichting te verbinden. Althans onder het personeel komen telkens andere namen voor. Zij die ten laatste overbleven namen op 19 Febr. 1848 hun afscheid met *Les martyrs* van DONIZETTI. Het duurde tot September 1850 eer de Fransche schouwburg weer geopend werd met *Les mousquetaires de la reine* van HALEVY. C. LAVERGNE, die sedert de laatste jaren aan het hoofd had gestaan van een Théâtre de vaudevilles op het Singel bij het Koningsplein, trad als directeur op, en het gelukte hem een goed ensemble saam te stellen. Het met zorg gekozen repertoire, waarop ook nieuwe opera's van AUBER, HALEVY en FLOTOW voorkwamen, uitgevoerd door zangers als FALLER (tenor), BAILLE (baryton), VAN GOOR (bas) en HUNER, en zangeressen als WALKER (sopraan), CLARI en PRETTI-CHAIX, soms bijgestaan door gasten als LEONARDI, eerste tenor van het theater te Londen, en FINOSCHI. MAJESKI, eerste bas van het Théâtre Italien te Parijs, als THIBEAUD en Mad. STRANSKY, die alle rangen bezet zagen, als zij in *Les Huguenots* of *Robert le Diable* optraden, verlevendigden de overtuiging, dat het toch nog mogelijk kon zijn te Amsterdam eene goede Fransche opera staande te houden. Het verwondert ons dan ook niet dat er een nieuw gezelschap onder den directeur-gérant HUNER in het najaar van 1851 bereid bleek te zijn om het andermaal te wagen. Doch ditmaal slaagde men niet. HUNER riep in November de actionnaires en de abonnés samen in het Wapen van Amsterdam, „pour prendre connoissance d'une communication, relative au maintien du théâtre”. Deze samenkomst heeft zeker tot de overtuiging geleid, dat het niet was vol te houden. HUNER gaf de uitvoeringen op en nam zelf op 30 Maart 1852 afscheid van het tooneel.

Nog eens, en ditmaal onherroepelijk voor het laatst, herleefde het Théâtre de l'opera français in den winter van 1852 op 1853. Dit laatste jaar deed eerlang te meer het gemis betreuren en was het roemrijk verleden dezer instelling waardig. Het bleek ten duidelijkste, dat de belangstelling van het publiek niet verflauwde, en dat er onder een verstandig beheer met goede muzikale krachten aan de toekomst niet behoefde gewanhoopt te worden. Doch er deed zich iets anders voor, dat aan alle verwachtingen den bodem insloeg. In September 1850 hadden de toenmalige administrateurs van het gebouw, Brn. VAN TUYL VAN SEROOSKERKEN en J. BORSKI eene leening van *f* 10,000 gesloten ten behoeve van den heer P. C. GUICHET, waarvoor dit gebouw hypothecair werd verbonden. De heeren P. C. STADNISKI en J. WITTERING, die in Februari 1852 in de plaats traden van bovengenoemde administrateurs, bleven ten gevolge van den loop der zaken in gebreke om te voldoen aan de bepalingen in de hypotheekacte uitgedrukt. De hypothecaire crediteur deed daarop het gebouw bij proces-verbaal in veiling brengen in het O. Z. Heerenlogement, waar het bij opbod en afslag den 12 Nov. 1855 werd verkocht

aan den heer PAUL SCHWARTZ, leeraar en zendeling der Vrije Schotsche kerk, voor *f* 24700. De inventaris, die er bij overgenomen moest worden, werd den koper toegewezen voor *f* 4244.50 ¹⁾. Wat er van den laatsten geworden is, kon ik niet vernemen. Zoo de schouwburg nog iets van een archief of eene tooneelbibliotheek bezeten heeft, dan is het verlies daarvan zeker te betreuren. Maar nog meer te bejammeren was de opheffing eener inrichting, die bijna tachtig jaren lang een sieraad van Amsterdam was geweest, en waarvan het gemis niet vergoed is geworden door de voorstellingen, die sedert de laatste jaren alhier door de Haagsche operisten worden gegeven.

DE ITALIAANSCH E OPERA.

Het tegenwoordig geslacht, dat zich nauwelijks herinneren kan Italiaansche zangers in een Nederlandschen schouwburg te hebben gehoord, zal misschien bezwaarlijk gelooven dat er tijden zijn geweest, waarin Amsterdam eene eigene Italiaansche Opera bezat. Toch was dit inderdaad meermalen het geval. Reeds in het begin dezer eeuw bestond er in de eerste koopstad der Bataafsche Republiek een Italiaansch Opera-geselschap ²⁾. Het had zijn ontstaan te danken aan „een steeds klimmende zucht voor den Italiaanschen zang.” Die zucht werd gevoed door de komst van NICOLO MIARTENI met eenige Italiaansche zangers en zangeressen, die reeds vóór het jaar 1800 voorstellingen schijnen gegeven te hebben in den Hoogduitschen schouwburg. Een vreemdeling, ³⁾ wiens aandacht dit trok, achtte dit verschijnsel belangrijk genoeg om het in zijn reisverhaal op te teekenen, zonder zich te wagen aan de beslissing, of die geestdrift voor de Italiaansche opera door de zangers uit het zuiden was gewekt, dan wel of de mode zich hier deed gelden. Er vormde zich een college, dat de noodige gelden bijeenbracht, en de geregelde voorstellingen begonnen, naar ik vermoed, reeds omstreeks 1800. De zeven uitvoeringen van 16 Maart 1804 tot 3 Mei 1805 zijn echter de eerste waarvan ik eenig stellig bericht kon vinden. Men gaf *Il pittore Parigino* van CIMAROSA, *Il maestro di Capella* en *La serva padrona*

1) Er is bij den verkoop nog sprake van eene som van 5000, waarvoor het gebouw per jaar verhuurd was. Misschien hebben wij hier aan de koninklijke subsidiën te denken. De bijzonderheden betreffende het gebouw heb ik te danken aan de welwillende mededeelingen van den Notaris MULDER.

2) De Italianen, onder directie van DAMICIS, die van 1760 tot 1761, en die in 1762 onder GURINI in den Stadschouwburg enkele opera's uitvoerden, waren maar tijdelijke gasten en de voorloopers van de Italiaansche opera in het begin dezer eeuw.

3) R. FELL, *Reize door de Bataafsche Republiek in 1800. Uit het Eng.* Haarl. 1806, bl. 159, v.

van PAESIELLO, en nog een paar andere opera's. ¹⁾ De krachten waren te gering voor het instudeeren van grootere werken. Toch vonden deze uitvoeringen zulk een gunstig onthaal, en bleek men zoo ingenomen te zijn met MIARTENI als baszanger, „tout par la douceur de sa voix et de son langage, que par sa prononciation coulante”, dat deze besloot eene Italiaansche opera tot stand te brengen. Hij verbond zich daartoe met MATTEO STEFANINI, kwam door inspanning en volharding alle moeielijkheden te boven, en opende in het najaar van 1805 de reeks zijner voorstellingen met de volgende zangers en zangeressen: PIETRO BERTELLI (tenore), NIC. MIARTENI en GIUSEPPE BERTINI (primi bassi), MAJA LION (sec. tenore), CACCOFONI (messo carattere), AGNESE PUCITTA (prima donna), MARIA MIARTENI (sec), MARIA BERTINI (terza). Het orkest stond onder den kapelmeester VINCENZO PUCITTA, die later door VITTORIO TRENDO werd bijgestaan en telde ongeveer 16 muzikanten. ²⁾ Ook wordt nog melding gemaakt van GAETANO ROSSI ³⁾ en L. G. BUONAVOGLIA met den titel van poeta. Was het gezelschap niet groot, in den loop van het seizoen won het nieuwe krachten aan in LORENZO SACCONI, FRANC. BALASSI en LOR. ANDREOLI (primi en sec. tenore), GIUSEPPE CHIODI en LUIGI RUBBI (primo en sec. bassi), MARIANNA BORRONI, ANGELA SACCONI en ANTONIA CARRARA (prima donna). CHIODI en BORRONI vooral onderscheidden zich „par leurs rares talents”. Maar boven allen muntte BERTELLI uit door zijn zang. Des te meer was het te betreuren, toen deze zanger aan eene kortstondige ziekte overleed. Men zong, behalve de vroeger genoemde *Il filosofo sedicente* van MOSCA, *Zelinda e Lindoro* van PUCITTA, *Pamella* van FARINELLI en andere lichtere Italiaansche opera's, en besloot, na bijna geregeld wekelijks te zijn opgetreden, den 9den Mei 1806 met de uitvoering van *La Villanella rapita*, muziek van MOZART, CIMAROSA en BIANCHI, ten voordeele van MIARTENI. Met dit al kon MIARTENI het niet volhouden. „La société”, zegt de berichtgever van dien tijd ⁴⁾ „a donné bien de la satisfaction aux souscripteurs, à quoi les talents de Mrs. BERTELLI, MIARTENI, BERTINI et Mad. PUCITTA n'ont pas peu contribué. Cependant il est bien fâcheux que les entrepreneurs, dans l'exécution d'un plan si coûteuse et si difficile, n'ayent pas été épaulés (*sic*) par un nombre plus considérable d'amateurs”. De heer en Mw. MIARTENI verzochten de ontbinding van hun contract met de directie en gingen tot het Fransche theater over.

De Italiaansche opera hield daarmede echter niet op te bestaan. Er trad eene nieuwe directie op, ⁵⁾ die er in slaagde andere artisten bijeen te brengen en de onderne-

1) *Tooneelk. Brieven*, 1808, bl. 193, vv. *Voll. Tooneel-Alm.* voor 1806.

2) De voornaamste worden opgegeven in den *Voll. Tooneel-Alm.* voor 1807. In het tekstboekje *La Molinera* van Paesiello van 1806 worden niet alleen de acteurs en actrices, maar ook de directie en de leden van het orkest vermeld.

3) Hij is de schrijver van den tekst van *Il Giuramento*, waarbij Mercadante de muziek componeerde.

4) In bovengen. *Tooneel-Alm.*

5) Wie directeur was weet ik evenmin als een aantal andere bijzonderheden. De *Tooneel-Almanakken* loopen maar tot 1807 en de couranten geven weinig licht.

ming belangrijk uit te breiden. In den winter van 1807 tot 1808 werden enkel een paar proefvoorstellingen voor het publiek gegeven.¹⁾ Mogelijk stuitte men bij de onderhandelingen op allerlei bezwaren. Ook schijnt de directie van den Franschen schouwburg aan de Italianen in het Duitsche Theater afbreuk gedaan te hebben door eene „grand opéra Italien” aan te kondigen, waarin Mad. GRASSINI de rol van Cleopatra in *La mort de Cleopatre* van NAZOLINI vervullen, en in de *Horaces et Curiaces* van CIMAROSA optreden zou²⁾. Nieuwe decoratiën waren voor deze voorstellingen gereed gemaakt. Er werd opzettelijk op Donderdag gespeeld, opdat het corps de ballet van den stadsschouwburg zou kunnen meêwerken. Gelukkig was deze concurrentie maar tijdelijk.

Het gloriëtijdperk van de Italiaansche opera begon den 1^{en} Nov. 1808 met de uitvoering van *Le Charlatan* van CORDELLA en *Le Testament* van FARINELLI.³⁾ Niemand minder dan LODEWIJK NAPOLEON had zich de zaak aangetrokken. De kunstlievende vorst, die geen geld ontzag, verlangde in de hoofdstad van zijn koninkrijk, die hij tot zijne residentie had gemaakt, een voortreffelijk Italiaansch opera-gezelschap te bezitten, dat de beste werken kon uitvoeren.⁴⁾ Herhaaldelijk moet hij de voorstellingen, die op Dinsdag en Vrijdag gesteld waren, hebben bijgewoond, terwijl eene afzonderlijke hoofd-deur hem met zijn gevolg dadelijk toegang verleende tot het amphitheater. Het gezelschap onder directie van STEFFANINI⁵⁾ bestond uit de HH. CAURINI, AMBROGETTI, BERTINI, RUBBI en BALASSI, de dames STRINASACCHI-AMBROGETTI, BERTINOTTI-RADICATI, BARDELLI en nog meer uitstekende zangers en zangeressen. Men gaf niet enkel lichtere opera's, maar ook de meesterstukken van MOZART, zijn *Don Giovanni* en *Le nozze di Figaro*.⁶⁾ Verder werden werken van PAER, FREDERICI, CIMAROSA en anderen uitgevoerd. In een tekstboekje van *Il matrimonio per raggiro*⁷⁾ van laatstgenoemden componist is deze rolverdeeling opgegeven: Elisa: Sig^a. STINASSACCHI-AMBROGETTI, virtuosa di camera di S. M. l'Imperatore e Re; Fabrizio: Sig. BENEDETTI; Babbione: Sig. BERTINI; Agatina: Sig^a. CAUVINI; Orazio: Sig. CAUVINI; Bettina: Sig^a. BARDELLI; Cecco: Sig^a. RUBBI. Men speelde door tot 18 Juli 1809, om na eene rust van eenige maanden in December weer te beginnen. Doch de ongunstige tijd maakte een einde aan deze opera-voor-

1) Waarschijnlijk hebben er voor een kleinen kring van geabonneerden meer voorstellingen plaats gehad, die niet geadverteerd werden.

2) De voorstellingen hadden plaats van 10 Febr. tot 5 Mei, toen GRASSINI voor het laatst optrad. *Amst. Cour.*

3) Dit is althans de eerste uitvoering die geadverteerd werd. Maar de bijvoeging van de woorden „college 9”, straks gevolgd door „Coll. 10” enz., bewijst, dat er 8 private voorstellingen waren voorafgegaan.

4) C. VAN DE VIJVER, *Geschiedk. beschrijv. van Amst.* Amst. 1846, bl. 58, vv. *Dez. Wandelingen in en om Amst.* Amst. 1829, bl. 155, vv.

5) *Het tegenwoordig Amsterdam.* Amst. 1809, bl. 293, vv.

6) De heer J. C. BOERS te Delft bezit het tekstboekje van de 1ste opvoering. In het *Tijdschrift van de Vereeniging voor N. Nederlands Musiekgesch.* D. II, bl. 262, deelde ik den titel en de rolverdeeling mede.

7) Het tekstboekje, dat berust in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, bevat den Italiaanschen tekst met eene Fransche vertaling van F. C. MÜLLER, en werd, evenals alle andere, uitgegeven door Termeulen en Breeman. Het vermeld op den titel, dat deze 1ste uitvoering plaats had op 15 Nov. 1808.

stellingen. Nog vóór dat LODEWIJK NAPOLEON voor goed Holland verliet waren de Italianen reeds verdwenen,¹⁾ schulden achterlatende, ondanks de belangstelling die zij hadden ondervonden.

Het duurde lang eer anderen hunne plaatsen innamen, en zij die zich later vertoonden, kwamen om spoedig weer te vertrekken. Op 31 Aug. 1832 gaven de Hr. DONATI en Mw. PERRONI, op hunne doorreis van Berlijn naar Londen, in het Deutsche Theater *La serva capricciosa* van PAER en *Il fanatico per la musica* van ROSSINI. Dit was alles. Het schijnt dat zij alleen waren en de artisten van HABERKORN de overige partijen in het Hoogduitsch zongen. Zoo zal het ook gegaan zijn, toen in Febr. 1826 de familie CINELLI, die uit Rusland kwam, in het Fransche Theater *L'Amant Burlato* van ROSSINI opvoerde.

Wij springen thans eenige jaren over en worden in Dec. 1842 opeens verrast door de verschijning van eene advertentie in de Amsterdamsche Courant, waarbij een Italiaansch gezelschap, als No. 29 van het abonnement, eene stellig laatste voorstelling aankondigt van *Moïse* van ROSSINI. Dit „Théâtre Italien” bestond dus reeds sedert eenige maanden en had zijn intrek genomen in den Hoogduitschen schouwburg.²⁾ Men speelde onafgebroken door tot het voorjaar van 1843, en zeker niet voor eene ledige zaal, dank zij de voortreffelijke zangers en zangeressen, die het gezelschap onder zijne leden telde, of die voor enkele weken de uitvoeringen opluisterden. De opera seria werd afgewisseld door de opera buffa. GIMENEZ zong den Amenophis in *Moïse*, MAZIA den Edgard in *Lucia di Lammermoor*, in welke opera Mlle EMILIA DIELITZ de rol van Lucia en CATALANO die van Raimond vervulde. Het repertoire bevatte verder; *Lucretia Borgia* en *Belisaire* van DONIZETTI, *Romeo et Juliette* en *Les Puritains* van BELLINI, *Le Barbier* en *La pie voleuse* van ROSSINI, *La fille de l'archer* van den bekwamen orkest-directeur PEDROTTI, *Semiramide*, *Tancredi* en MOZARTS *Don Juan*. Van deze laatste opera had men bijzonder veel werk gemaakt. Mad. DAMOREAU-CINTI, eene zeer gevierde zangeres,³⁾ zong de Zerline. Zij was eene uitstekende pianiste. Als Rosine in den *Barbier* speelde zij, in de acte van de muzikles, de „variations concertantes”, door ARTOT voor haar gecomponeerd, terwijl hijzelf haar spel met de viool begeleidde. Eene enkele maal schijnt men ook in het Fransch te hebben gezongen, en bij eene uitvoering van *Le domino noir* vervulde

¹⁾ Volgens C. v. D. VIJVER (*Wandel. t. a. p.*) kon dit gezelschap, „hoewel het uit groote talenten was samengesteld, en de Italiaansche opera met den meesten bijval opvoerde”, de kosten niet goed maken. De recette van den schouwburg was f 900 à f 1000 per avond, wanneer de verschillende rangen goed bezet waren. Zonder subsidiën kon men met deze ontvangsten de groote uitgaven niet bestrijden, en de niet geringe geldelijke opofferingen, die koning LODEWIJK en particuliere ondernemers zich getroostten, schijnen niet voldoende geweest te zijn. (C. v. D. VIJVER, *Geschiedk. beschrijving der stad Amsterdam*. bl. 58, vv.)

²⁾ De advertentiën, die de titels der opera's in het Fransch opgeven, vermelden dit wel niet, maar daar de voorstellingen dezer troep telkens met die der Franschen samenvallen, is het wel niet anders denkbaar. De artisten van dit gezelschap worden opgegeven in den *Tooneel-Alm. van 1843*. blz. 108.

³⁾ Zie VIOTTA, *Lexicon der Toonkunst*.

bovengenoemde zangeres de rol van Argile. De prima donna's MATTHEY, DONATELLI, BOLDRINI, VILLA RAMOS en BERTRANDI verwekten niet minder groote geestdrift, terwijl de dames MILANOLLO door haar vioolspel het publiek soms betooverden.¹⁾ Het glanstijperk van dit seizoen waren de maanden Februari en Maart 1843, toen Mad. DEL CARMEN BERNAC viermaal als Rosine, zesmaal als Elvire in *Les Puritains* en tienmaal als Norma op het tooneel verscheen. Wat de reden is dat de directeur LAUDI zich kort hierop terugtrok, weet ik niet. Als hij met het zwakste deel van zijne artisten elders optrad, mocht de voorstelling zijn uitgefloten,²⁾ aan den steun van het kunstminnend publiek der hoofdstad schijnt het niet ontbroken te hebben. De „artistes Italiens, réunis en société”³⁾ zetten nu de voorstellingen voort. Zij gaven weder *Lucia* en *Norma*, en zongen op 27 April in eene gala-voorstelling in tegenwoordigheid der geheele Koninklijke familie *Les Puritains*, met medewerking van DEL CARMEN en den tenor JULIUS MULLER, die zij nog voor enkele voorstellingen hadden geëngageerd. Met Mei werd het Italiaansche theater gesloten.

In September kondigde EUGÈNE RENÉ, directeur van het Théâtre Français, de heropening aan van het Théâtre Italien, doch in plaats van zangers verschijnt „physicien PHILIPPE”, om de liefhebbers in de kermisweek op „soirées mystérieuses” te vergasten. De Italianen lieten zich te Amsterdam wachten; zij speelden in Den Haag.⁴⁾ Daar gaven zij op 4 November *Lucia di Lammermoor*. BRUNACCI, als 1ste tenor, zong Edgardo, CATALANO, de bas, Raimonde; AVIGNONE, de baryton, Lord Ashton. Van de vroegere artisten wordt alleen VIGNOLA genoemd. Vooral AVIGNONE'S krachtig, welluidend stemgeluid werd geroemd, ofschoon zijne gebaren wel wat te wenschen overlieten. Het gezelschap bezat ook zeer middelmatige elementen, zooals CORRAZARI.⁵⁾ Maar Mw. DONATELLI LUCCA, eene zangeres van den eersten rang, die de titelrol vervulde, maakte het voor allen goed. De zaal was, als zij optrad, altijd stikvol en het publiek begroette haar herhaaldelijk met uitbundige toejuichingen. Waarschijnlijk is dit gezelschap met deze en andere opera's ook wel in de hoofdstad opgetreden, doch ik zocht te vergeefs naar eene aankondiging. Het Amsterdamsche publiek schijnt bij het wegblijven in 1844

1) Noord- en Zuid-Holl. Tooneel-Alm. voor 1876.

2) Dit was het geval bij eene uitvoering van den *Barbier* te Rotterdam, toen hij zijne beste artisten in Amsterdam had gelaten. *De Spectator van Tooneel* enz. 's Gravenh. 1843, blz. 21.

3) Het waren, behalve de bovengenoemden, de HH. BOTTAGISI, DONELLI, ASCANI en VIGNOLA en Mlle SASSA. De laatste wilde 6 April, na het vertrek van den directeur, eene benefice-voorstelling geven in den Stadsschouwburg, die echter, ik weet niet waardoor, mislukte. Zij betreurde het ongeval, „non pas à cause de ma propre détresse, mais à cause du désappointement, dont innocemment j'ai été la faute envers un public distingué et nombreux, qui me voulait accabler de ses bienfaits.” Zij hoopte echter dat een groot gehoor haar eerlang zou geven „la satisfaction d'avoir obtenu un pardon que mes malheurs méritent, étant à 300 lieus de ma patrie, sans ressources et sans appointements.” Zulk eene advertentie (*Amst. Courant*) teekent inderdaad den toestand'. Zij gaf op 13 April „*Les Puritains*” met medewerking van DEL CARMEN, en zong met DONELLI fragmenten uit den *Belisario*.

4) Ik vond geene Advertentiën. De voorstelling van *Lucie de Lammermoor*, wordt besproken in *De Spectator van Tooneel*, enz. 1843, bl. 188, vv.

5) „Wat die man op het tooneel doet, is mij tot heden een raadsel”, zegt de tooneel recensent in *De Spectator*.

en 1845 niet veel verloren te hebben. Het oordeel over de meeste artisten is niet gunstig ¹⁾, en de nieuwe opera's van RICCI en VERDI vielen niet in den smaak der ernstige kunstkenners.

Eerst in het najaar van 1845 ²⁾ verschijnt er weder eene Italiaansche operatroep in den Schouwburg van de Amstelstraat, die tot Januari blijft. Ten einde over de samenstelling eenigermate te kunnen oordeelen, geef ik een oogenblik het woord aan den recensent van de „Uittheemsche tooneelsten te Amsterdam” ³⁾ „Mr LACONI”, de directeur, „gij hebt getoond eenig begrip te hebben van hetgeen noodig is tot het uitvoeren van opera's; het personeel is over het geheel genomen goed, doch de proportie in de vervulling der emplois is geheel uit het oog verloren. Waar is uwe tweede chanteuse, uw tweede tenor? Ik begrijp het al, gij hebt u te goeder ure herinnerd, dat wanneer men zangers of zangeressen mist, men die scènes, waarin ze moeten voorkomen, weglatende, niet noodig heeft ze te engageeren. Het verbrokkelen van opera's is, helaas, eene hebbelijkheid, die gij naar het schijnt met de meeste opvoerders gemeen hebt. Wij roepen u evenwel een bravo toe voor de verstandige keus van uwe zangers en zangeressen.” Over deze wordt het volgend oordeel geveld. „Mr CASTIGLIANO, uw stem is niet geschikt om alleen de tenorrollen te vervullen; in de ensemble-stukken komt zij vrij goed uit, doch voor de solos zijn de midden en lage toonen te heesch. Mr. MANCUSI, gij hebt eene overheerlijke stem, maar men moet ook kunnen zingen. Gij draagt uw rol goed voor, maar dat valsch zingen is oorverscheurend. Mr ANCONI, een voortreffelijke basstem, diepte, kracht, zuiver zingen zijn uwe onderscheidende qualiteiten; wacht u voor eentoonigheid. Mme COSTA TAMPLINI (alt), gij hebt ons verrast met eene schoone stem en groot talent. Nooit, zoolang Italiaansche zangers te Amsterdam opera's gaven, heeft zulk eene zangeres het personeel der operatroep opgeluisterd. Signora COLLEONI, ofschoon wij niet zulke overdreven handklappers zijn als het kunstvergodend publiek in de Italiaansche schouwburgzaal, hebben wij ons dikwijls niet kunnen bedwingen, om ons bij het gejuich der menigte te voegen. Wij beklagen daarom te meer, dat uwe stem zoo weinig gelijkheid van geluid in de drie registers heeft.” De dames STIZZONI, BERTI en BERLINI en de hh. ROCCA en COTELLI worden slechts vermeld. De koren worden vrij goed genoemd en het orkest veel beter dan vorige jaren. „Tot slot een algemeen bravi voor allen, met een stil regret, dat ook blijkbaar groote talenten hun kracht aan de Italiaansche prullen moeten verspillen.” Deze laatste verzuchting ziet natuurlijk op het repertoire, dat *Cenerentola* en *Semiramide* van ROSSINI, *Lucretia Borgia* en *Marrino Falliero* van DONIZETTI, *Ernani* van VERDI en *Elena da Feltre* van MERCADANTE bevatte. In het laatst van het jaar verschijnt als gast Mad. ROSSI-CACCIA, eerste zangeres van de Koningin van Portugal en van de

¹⁾ Zie *De Spectator*, D.V. (1845) bl. 169, vv.

²⁾ De 1ste advertentie van het abonnement.

³⁾ *De Spectator* D.V. bl. 406 vv, De kritiek is gedagt 5 Oct. 1845.

theaters van Parijs, Londen en Italië; zij vervult de titelrollen in *Norma*, *Lucia* en *Semiramis* en die van Rosine in *Barbier*. Het scheen dat de directeur nog groote plannen had, *La Somnambula* en andere opera's werden aangekondigd, doch in plaats van deze beloften te vervullen, werden in Januari 1846 de deuren van den Italiaanschen schouwburg voor maanden gesloten.

Had dit gezelschap de kosten niet kunnen goedmaken, om geen andere reden zal het verblijf der Italianen, die daarna kwamen, zoo kórtstondig zijn geweest. Op 4 Nov. 1847 werd het Theater Italien weder geopend met eene opera van VERDI, *I due foscari*. De voornaamste artisten waren Mad. FRANCHESINI-GARIS en EUGENIA TEBALDI sopranen, GAMIRATO en ANTONIO PICASSO eerste tenoren, FALLAR eerste baryton. In December voegde zich hierbij als eerste bas GIOVANNI AQUARONI van het theater te Milaan, terwijl IDA BERTRANDI, alt en lid van St. Caecilia te Rome, eenige gastrollen vervulde. Opera's van BELLINI werden opgevoerd, alsmede *Lucia*, *Ernani* en *Tancredi*. Bij een der voorstellingen werd — men denke aan de gebeurtenissen in Italië van dat jaar — eene „Hymme populaire à Pio IX” aangeheven. Doch half Januari trokken ook dezen weder af. Ongetwijfeld moeten wij hierbij de tijdsomstandigheden in rekening brengen, en het verwondert ons niet, dat in 1848 de schouwburg in de Amstelstraat verlaten was. Niet vóór 20 Febr. 1849 traden er weder Italianen op, die maar twee maanden bleven. De schitterende ster van dit gezelschap was Mad. DEL CARMEN-MONTENEGRO, eerste zangeres van het théâtre della scala te Milaan, en van de theaters te Weenen en Londen, die als Rosine in den *Barbier*, als Adina in *L'Elisir d'Amore*, als Léonore in *La Favorite*, als Elvira in *I Puritani* en in de titelrollen van de opera's *Lucretia Borgia*, *Lucia di Lammermoor* en *Norma* ¹⁾ optrad. De beroeringen in Frankrijk en Duitschland kwamen hier te lande niet alleen de Duitsche, maar ook de Italiaansche opera ten goede. Daaraan hebben wij voor een deel ook de komst te danken gehad van een andere gezelschappen, die echter maar enkele dagen of weken vertoefden. De ons bekende groote zangeres ROSSI CACCIA zong met haar gezelschap waartoe Mll. MARASCHI en de hh. MARARACCHI en FALLAR behoorden, driemaal (27, 30 Aug. 2 Sept.) de *Norma*. Dezelfde opera stond bovenaan op het repertoire van Mad. VAN HASSELT-BART, eerste zangeres van het hof-theater te Weenen, toen zij op 27 Dec. 1851 hier optrad. Die haar vergezelden waren meerendeels artisten, die op de theaters van Parijs, Londen en Italië reeds vele lauweren hadden behaald, de tenor RICCIARDI, de baryton FALLAR, en de bas PALTONI en zijne vrouw. Na de uitvoering van de *Lucia* en *Les Puritains*, keerden zij Amsterdam weer den rug toe.

Met de Italiaansche opera in het Duitsche theater, dat in 1852 in andere handen overging, was het nu gedaan. Toch keerde zij nog een paar malen terug op het programma der Amsterdamsche tooneelvoorstellingen. Het gelukte den ijverigen directeur van den

¹⁾ In deze opera, waarmede men opende en besloot, zong Mlle MONTELLI Adalgise, de 1ste Tenor SANTIAGO Pollion, en de 1ste baryton MONTELLI Orovèse.

Stadsschouwburg, JAN EDUARD DE VRIES, in den winter van 1852 eene overeenkomst te treffen met de HH. GARDONI, TAMBURINI en ROSSI en Mw PERSIANI ¹⁾, die van 30 Nov. tot 17 Febr. achtereenvolgens: *Il Barbieri di Sevilla*, *Lucia di Lammermoor*, *L'Elisire d'amore*, *I Puritani*, *Don Pasquale* en *La Sonnambula* ten gehoor brachten. Elke avond van hun optreden was eene schitterende zegepraal. Een tenor zoo zuiver en krachtig als die van GARDONI wordt zelden gehoord. Vier jaren later vervulde hij hier nogmaals enkele rollen. Minder roemrijk was de verschijning van de „Compagnie Italienne”, die in Maart 1854 in den Franschen schouwburg eene reeks van uitvoeringen scheen te openen. Men begon met *Norma*, waarin Mad. CLARI Norma. Mr PAVESI Pollion, Mr ARNOLDI Orovese en Mlle GAUGAENHEMI Adalgise zong. „La Compagnie Italienne,” zoo werd aangekondigd, „jalouse de mériter les suffrages de MM. les dilettanti d'Amsterdam, va mettre à l'étude les principaux ouvrages de MOZART, ROSSINI, DONIZETTI et MERCADANTE.” Allereerst zou *Lucretia Borgia* volgen. Doch men zag de Italianen niet weder en de schouwburg waarin zij optraden werd weldra voor goed gesloten.

¹⁾ VIOTTA, *Lexicon der Toonkunst*.

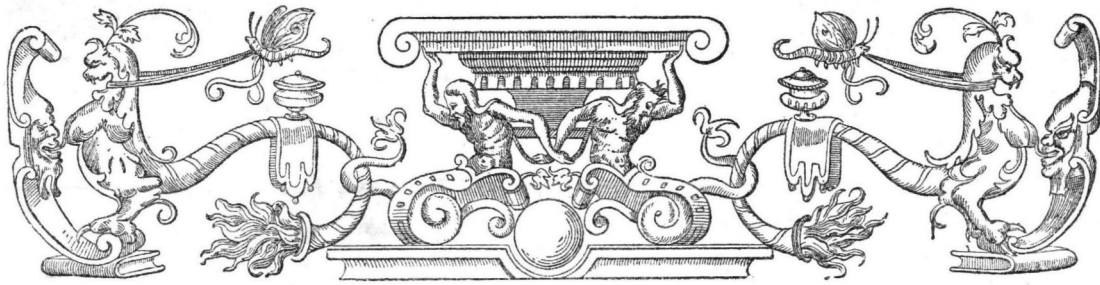

CASPAR NETSCHER.

SCHETS VOOR EEN PORTRETSTUK.

(Eigendom van den Heer Edw. Habich te Cassel.)

EEN EN ANDER OVER CASPAR NETSCHER.

DOOR

A. B R E D I U S.

ET gebeurt tegenwoordig dikwijls, dat een ernstig archiefonderzoek omtrent onze 17^e eeuwse kunstenaars een geheel nieuw licht op hun leven werpt, ja soms gansche verhalen, ons door biographen als HOUBRAKEN, VAN GOOL, WEYERMAN medege-deeld, omverwerpt en als verdichtselen brandmerkt. Geen wonder dat men hoe langs zoo meer die schrijvers begint te wantrouwen. Toch schijnt HOUBRAKEN dikwijls zeer goed ingelicht te zijn. Reeds toonde ik aan, dat hij over JACOB VOSMAER¹⁾ juist ingelicht was — thans wensch ik uit de navolgende nieuwe gegevens omtrent NETSCHER te doen zien, dat HOUBRAKEN ons ook over hem de waarheid mededeelt.

Toen de moeder van den schilder vluchtte, trok zij eerst naar Arnhem, waar NETSCHER de eerste beginselen der kunst opdeed. Dit zegt HOUBRAKEN. En in de nalatenschap van MARGARETHA GODIJN, NETSCHER's wederhelft, vinden wij: *een boekje daerin C. NETSCHER heeft geteijckent tot Arnhem sijnde.*

¹⁾ *Archief voor Nederlandsche Kunstgesch.* Deel V, blz. 56.

De schilder zou naar Italië reizen, maar raakte in Bordeaux verliefd op MARGARETHA GODIJN, huwde haar 25 November 1659 en trok met haar, na een verblijf van een paar jaren te Bordeaux, naar den Haag. Zoo HOUBRAKEN. En in de bovengenoemde nalatenschap vinden wij: een portrait van MARGARETHA GODIJN, *tot Bordeaux geschildert*. Hun eerste zoon, THEODORUS, later ook schilder, werd in Bordeaux geboren; ik zocht hem te vergeefs in de Haagsche doopboeken.

Daarentegen vond ik daarin:

1663.	22 July	CASPAR.	(Groote kerk.)
1667.	18 Februari	EVERHARDUS.	(Kloosterkerk.)
1668.	16 <i>December</i>	CONSTANTIJN.	(ibidem.)
1670.	26 Augustus	ALEXANDRIA en ISABELLE AMARANTHE.	(Nieuwe kerk.)
1673.	18 Maart	JULIANA.	(ibidem.)
1675.	8 Maart	RACHEL.	(Kloosterkerk.)
1677.	15 Januari	ALEXANDER.	(ibidem.)
1678.	18 Maart	ISABELLE AMARANTHE II.	(ibidem.)
1679.	17 September	ANTONI.	(ibidem.)

Onder de in de acte van 29 Juli 1687 genoemde kinderen van NETSCHER wordt nog vermeld JOHANNES, „out 22 jaren,” dus geboren in 1664 of 1665, wiens doopacte ik niet heb kunnen vinden.

Wij zien, aan kinderen heeft het onzen kunstenaar niet ontbroken. Maar door noeste vlijt bracht hij toch in dat groote huisgezin welvaart, en kon zelfs een aanzienlijk schilderijenkabinet verzamelen. Toch schijnt NETSCHER geen groote sommen voor zijne schilderijen ontvangen te hebben. De bekende, ijverige kunstverzamelaar, de Heer EDW. HABICH te Cassel, kocht onlangs 15 blaadjes uit een schetsboek van onzen schilder (wij zullen er straks honderden in zijne nalatenschap genoemd zien.) Door de welwillendheid van den eigenaar zijn we in staat één daarvan ter reproductie aan dit opstel toe te voegen. Het stelt een familiegroep voor, uit man, vrouw en 5 kinderen bestaande, (ten minste als die rijzige, staande jonkvrouw als oudste dochter gelden kan) los en bevallig gegroepeerd. Die schetsen, met de pen, met zwart of rood krijt of gewasschen, steeds zeer vluchtig gedaan, bevatten soms enkele aantekeningen. Zoo lezen wij achter een damesportret: *Mevrou Keneyes(?) op de Brestraat*. Bij anderen zijn hier en daar de kleuren aangeduidt: *de sjerp bleumourant, de tabbart paers met goude en silvere blommen, de gardijn gredelyn (gris de laine?)* Meest zijn het damesportretten; op een daarvan lezen wij: *Geschildert 1667 voor vijftigh guldens*. Het is eene dame voor haar toilettafel „zich palleerende” zouden de oude Catalogi vermelden. Op een andere studie voor een schilderij (Vertumnus en Pomona?) leest men: *geschildert Anno 1664 voor 66 Guldens*. Dus 50 gulden voor een portret, 66 gulden voor een stuk met drie figuren — men kan

niet zeggen, dat NETSCHER zeer duur betaald werd, en 't is zeker aan zijn grooten ijver te danken, dat hij nog een aardig kapitaaltje voor zijne weduwe en kinderen kon achterlaten. In 1662 woonde hij reeds in den Haag. 25 October 1662 betaalde hij reeds aan de Haagsche schildersconfrerie zijn inkomgeld ¹⁾; toch liet hij zich eerst 30 Maart 1668 als burger (en schutter bij het Witte vendel) inschrijven. 18 Mei 1669 bekende iemand f 100.— van hem geleend te hebben ²⁾.

17 February 1674 maken Monsr. CASPARUS NETSCHER en Juffr. MARGARITA GODYN, woonende in den Hage, „den voorn. Comparant sieckelyck sijnde, en desselfs huysvrouwe gesont van lichaem” hun testament. Ieder der zeven kinderen, THEODORUS, CASPARUS, JOHANNES, EVERHARDUS, CONSTANTIJN, ISABELLE AMARANTE en JULIANA, krijgt f 200.— ééns. De weeskamer wordt gesecludeerd, Overigens is de langstlevende van beiden universeel erfgenaam. Getuige is de Schilder Monsr. DANIEL HARINGH ³⁾.

Hij leed toen (10 jaren vóór zijn dood) waarschijnlijk reeds hevig aan het graveel, dat hem volgens HOUBRAKEN, sedert 20 jaar plaagde. En 15 Januari 1684 overleed hij te 's Gravenhage. Waar hij begraven werd, kon ik niet opsporen; de Haagsche begrafenisboeken zijn helaas zeer incompleet. Reeds in 1687, drie jaren later, gevoelde MARGARETHA GODIYN zich tot een tweede huwelijk met eenen Heer NICOLAES JOBLOTT aangetrokken; zij handelde toen echter zeer moederlijk en hartelijk met hare kinderen, zoo als we uit de hier volgende acte, in het Haagsche Schepenarchief ontdekt ⁴⁾ zien kunnen.

Achtereenvolgende den mondel. app^{te} van dato 1687 comp voor ons enz. Schepenen in s' Gravenhage, Juffe MARGRETA GODIYN, wede wijlen Sr. CASPER NETSCHER, in sijn leven constigh schilder alhier, dewelcke niet willende sijn ten 2^{en} huwelijcke begeben met Sr. NICOLAES JOBLOTT (met dewelcke sij reets haer drie proclamatiën te dien eynde heeft gehad) sonder alvorens hare negen kinderen met name THEODORUS out 26 jaren, JOHANNES out 22 jaren, EVERARDUS out 20 jaren, CONSTANTIJN out 18 jaren, JULIANA out 13 jaren, RACHEL out 12 jaren, ALEXANDER out 10 jaren, ISABELLA AMARANTE out 9 jaren en ANTHONY NETSCHER omtrent 8 jaren begrootinge te doen van de legitieme portie haer uyt crachte van de testamentaire dispositie van haren voorn: Vader compe terende, aen ons heeft geexhibeert den staet en inventaris van den boedel en goederen soo deselve bij haer comparante en haren voorn: man zal: waren beseten, verclaerende naerdat sij deselve exactelijck hadde geexamineert, oock met raet ende advys van Mr. ADR. DEYM en PIETER VAN AERDEN, haren advokaet en procureur, dat sij sijn hadde verplight gevonden om de legitieme portie bij den mutueelen testamente van haer comp^{te} en haren voorn: man besproocken en daerbij alleen begroot ter somme van (opengelaten) voor yder kint, als niet begerende dat hare kinderen souden sijn versteecken van hare portie in de

1) Archief V. bl. 131.

2) Prot. Not. W. NOLET, den Haag.

3) Prot. Not. J. v. DEUTECOM, den Haag.

4) Onder de „Verbaelen.”

in de winsten waarmede haer Godt Almachtigh naer date van de voorsz. testamente hadde gelieven te segenen, te verhogen *ter somme van duysent gls. voor yder* der voorsz. nogh minderjarighe kinderen (als werdende de sake ten reguarde van THEODORUS NETSCHER, nu reeds meerderjarigh, gelaten in sijn geheel) beloovende aen yder der voorn: minderjarighe kinderen tot hare mondighen dagen offte huwelijcke state gekomen, uyttekeeren de voorsz: somme van duysent guldens en middelerwijle deselve kinderen te samen en yder in het bysonder eerlijck en naer haer fatsoen en gelegentheyt opvoeden en soowel in sieckte als gesontheyt versorgen van voetsel en decksel mitsg^{rs}. alles wat deselve sullen van noode hebben, en wijders te besorgen dat deselve door het leeren van eerlijcke stijl sich selven sullen connen erneren, verclarende tot naercominge van dien te verbinden haer persoon en generalijck alle hare goederen, roerende en onroerende; en naerdad deselve inventaris bij ons Commissarissen was geexamineert, hebben wij bevonden, dat de Comparante mette voorsz: somme van duysent gls. als met de alimentatie van de voorsz. minderjarigen can voldoen der voorsz. kinderen legitime portie haer bij den voorn: testamente besproocken.

Aldus gecompareert ende geverbaliseert den 29 July 1687. Mij present Secretaris
(w. g.) ANTHONY DE VEER.

Uit de hiervolgende aantekeningen zien wij, wie voogden over NETSCHER's kinderen waren. Eigenaardig daarbij is, dat de bekende schilder JAN VAN HAENSBERGEN (wiens portret, door hem zelf geschilderd, thans in 's Rijks-Museum prijkt), reeds 14 dagen na zijne benoeming „wegens sijn eygen affaires van sijn beroep als familie” die post weder neerlegt.

17 Januari 1684. MARGARETHA GODIJN, Wed^e van Monsr. CASPARUS NETSCHER, stelt (ingevolge Testament van 17 Februari 1674 voor Not. J. v. DEUTECOM) tot voogden over hare onmondige kinderen Messrs. VAN HARDENBROECK, ANDERLIJN en VAN MANSCHOT¹⁾.

11 July 1687 compareerde. . . . Juffr. MARGRIETA GODIJN, Wed^e van wijlen Sr. CASPARUS NETSCHER, in sijn leven Kunstschilder, ons Nots. en getuygen wel bekend, te kennen gevende, dat denselven Sr. CASPARUS NETSCHER sijn Testament hadde gemaakt 17 February 1674 voor den Notaris J. v. DEUTECOM — waarbij haer compt^e autoriteyt gegeven wert een voogd te kiezen, daer de weeskamer. . . . gesecludeert was. . . . kiest mits desen tot voogd Sr. JOHANNES HAENSBERGEN (kunstschilder) over hare minderjarige kinderen JOHANNES, EVERARDUS, CONSTANTIJN, JULIANA, RACHEL, ALEXANDER, ISABELLA AMARANTHE en ANTHONY NETSCHER. De comparante sal ten tweeden huwelijcke treden met Sr. NICOLAES JOOBLOD.”

ARNOLDUS VAN RAVESTEIJN is getuige.

Get. MARGRETA GODIJN.
JOHAN VAN HAENSBERGEN.
ARNOLDUS VAN RAVESTEIJN.²⁾

26 July 1687 verzoekt Sr. JOHAN VAN HAENSBERGEN ontslag van het bovengenoemd voogdijschap „sijnde daertoe niet in staet, van wegen sijn eygen affaires van sijn beroep als familie”. Hij wordt dus met deze Acte plechtig daarvan ontslagen²⁾.

¹⁾ Prot. Not. J. VAN DEUTECOM, den Haag.

²⁾ " " P. VAN AERDEN, den Haag.

Lang zou dat tweede huwelijk niet duren.

Nog 1 July 1694 maakt Juffrou MARGARETHA GODIJN, huysvrouw van d'Heer NICOLAES JOBLOD, wonende in den Hage, haar testament. Zij legateert aan haren man, „neffens hare kinderen, een gerechte filiale portie off kintsgedeelte,” mitsgaders „het grootste portrait van de Testatrice mette goude lijst.” CONSTANTIJN NETSCHER, haar zoon, en de Commies ANTHONY VAN HARDENBROEK zullen „toesiende executeurs ende vooghden” over de minderjarige kinderen zijn. Enz.

(Get. M. GODYN ¹⁾).

Maar reeds 11 September 1694 overleed zij in haar huis in het „Speckstraatje” in den Haag. Hier volge de

INVENTARIS van Juffrou MARGARETHA GODIJN. Overleden 11 Sept 1694.

Een huis in het Spekstraatge.

een aantal Obligaties en Schuldbekentenissen van allerlei aard; een niet onaan-
zierlijk vermogen.

Eenige lappen van zijde en satijn, totte Schildercamer behoorende ²⁾.

een beelt van pleyster, griexse Venus, levensgrootte.

SCHILDERIJEN IN SALET.

Een schilderij van TITIAEN, genummert.	No.	1
een dito van BASSAN, de slachtmaend.	„	2
een portrait van wijlen MARGARETHA GODIJN in 't cleijn.	„	3
een portrait van Monsieur NETSCHER, in 't cleijn.	„	4
3 kindertjes met een steen beelt op een turcx cleet.	„	5
portrait van MARGARETHA GODIJN in 't groot.	„	6
een dito van THEODORUS NETSCHER.	„	7
een dito van MARGARETHA GODIJN tot Bourdeaux geschildert mette meijt bij haer, door Sr. NETSCHER.	„	8
een portrait van Mons ^r NETSCHER, levensgrootte, door RAVENSTEIJN. „	„	9
een dito van juffrou GODIJN, moeder van de voorsz. MARGARETHA GODIJN	„	10
Vier kindertgens met een hont en kan op een turcx kleet	„	11
portrait van CASPARUS, soon van S ^r NETSCHER in 't cleyn.	„	12
een schilderij van Venus die 't harnas past van Vulcanus, met 6 cleijne Cupidoos, in 't cleijn.	„	13
'T selve subject, wat grooter.	„	14
een dito daer Christus de vrouw geneest van de bloetganch met aen- rakinge van de soom sijns cleets	„	15
een dito, de tijt, die de vleugels van Cupido afscheijt.	„	16

¹⁾ Prot. Not. P. VAN AARDEN, den Haag.

²⁾ Reeds HOUBRAKEN roemt de uitmuntende wijze, waarop NETSCHER het satijn teruggeeft.

een dito, van 't selve subject	No.	17
een dito daer Venus ontloopt een sater en vat een arm met riet in plaats van Venus	„	18
een schilderij daerin een bachenaal	„	19
een dito, een partij soldaten en ruyters die in actie sijn, een soldaet lost sijn musquet op een ruyter op een wit paert.	„	20
Diane, daerachter Cupido met een arent bij hem	„	21
een pot blommen	„	22
2 Naeckte vROUTGES tegen een rots, aensiende het aenleveren van Europa over de see	„	23
Een van saters, die een vROUTGE geeselen	„	24
Vijff vROUTGES baden in 't water, de zesde hangt een root kleet aen twee boomen	„	2
een harder met sijn sone en 6 schapen met een bockje, wat doncker.	„	26
een vrou die een rode koe melckt, een boer met een kint aen de hant daerbij	„	27
een slapende vrou met een sater daerachter	„	28
een herbergh met een vrou die een wit pack op haer hoofd draegt.	„	29
de geboorte Christi in een stal met de harders	„	30
een cleijn lantschap, wat doncker	„	31
een vROUTGE in wit satijn, spelende op de luijt	„	32
Vier beelden in een schilderij, d'een is een sittende officier die zich laet waerseggē, waeronder een ander hem van achteren sijn sack luyst.	„	33
een cleijn slapent kintje op een roð gront	„	34
een offerhande met 6 beelden, 2 kinderen en 2 Cupidoos in de lucht.	„	35
2 lantschappen van één meester, in d'een is een fonteijn met 2 beel- den, met een lopende witte hont.	„	36-37

INT ZYKAMERTJE BENEDEN:

een stuck schilderij van NETSCHER, sijnde Moyses en Aaron wijsende op de kopere slange voor de kinderen van Israël	„	38
een historie uyt Ovidius, sijnde het hoet (?) kussie, vol beelden . .	„	39
d'afbeeldinghe van Coningh HASUEROS ende HESTER, in't cleijn. .	„	40
een juffrou, staende met een witte satijne tabbert en blauwe scherp.	„	41
het portrait van Oom WILLIAM, de broeder van MAGARETHA GODIJN.	„	42
een gevangen Coningh, gebonden en geleijt met soldaten, van de gemeente bespot, wat doncker.	„	43
een stuckje van VAN DERVEN, ¹⁾ van geringe importantie.	„	44

¹⁾ Zeker de visch-schilder J. DIRVEN van wien 1886 twee uitmuntende stukken in krachtigen, warm-bruinen toon op de tentoonstelling te Düsseldorf aanwezig waren.

een martelaerster met een rat met kopere pennen in de hand.	No.	45
4 schilderijen van weinigh waerde.	„	46-49
2 schilderijen van één meester, met bruyne Olyverwe.	„	50-51
JOHANNES, predikende in de woestine, door TERWESTEN, in't portael.	„	52
Christus, schrijvende in't stoffe voor de schriftgeleerden, wegens de vrou in overspel, in de keuke voor de schoorsteen.	„	53
een memento mory, sonder beelt.	„	54
Slijp scheere messe, met sijn jongen.	„	55
een lantschap met grooten bergh en een geruïneert kasteel daarop.	„	56
een krijghsman met sijn hoofd op de schoot van een vrou die haer in een spiegel besiet, met 3 kupidoos.	„	57
een Romeijn met een ponjaert, willende een vrou vercrachten	„	58
een schets, ter zijde de schoorsteen in de keucken	„	59
een wage met drie paerden op wolcken, op de trap	„	60
een vROUTGE met een druyff in de hant met een meysie en 2 saters	„	61
een copie nae TITIAEN	„	62
een schilderij daerin verthoont wort dat alle menschen de lieffde moeten navolgen, die alle mette pijn worden geschooten, hoe sterck dat sij lopen	„	63
de historie SARDENAPALS die zich verbrant met sijne concubinen in't Casteel	„	64
een Mariabeelt houdende het kint Jesus op haer schoot, sittende op een boom, en menschen die 't selve aenbidden	„	65
2 hoofden van een Silenus met een Sater en een oudt wijff, wat root geschildert, nae RUBBENS	„	66
een lantschap, wat doncker, op sijn Italjaens, met 9 beelden in 3 figuren, op 't portael	„	67
een Officier, schrijvende een brief om een trompetter aftevaardigen, op 't portael ¹⁾	„	68
Een groot lantschap, daerin 2 paerden en andere personen te paerd op de jacht, met een Heer en Juffrouw op een wit paert in 't water	„	69
het portrait van een kint van Sr. NETSCHER op een root fluweel kussen met een roos in de hant	„	70
een lantschap, achter de deur, daerin twee naeckte beelden staende en sittende	„	71
		72

¹⁾ Zonder twijfel de bekende TER BORCH te Dresden (No, 1829). Ik zag daarvan onlangs te Londen een uitmuntende oude copie. Dus een werk van of naar NETSCHER's meester.

de bootschap van den engel aen de harders wegens de geboorte Christi met 2 paerden, d'eene wit en d'andere root	No.	73
een boquet met rosen gebonden met een blau lint	"	74
een portrait van een discipel	"	75
3 cleyne portraitjes, op de bedstede, daeronder een met een mossekoy	"	76-78
een harder spelende op de sackpijp	"	79
een schilderij waerinne Paulus van een slange wert gebeten, en hoe sijn geselschap schrikte	"	80
3 cleijne schilderijtgens voor de schoorsteen, d'eene den Raetpensionaris DE WITTE, een koey met een vogeltje en hont met blauwe en gele plumen, en een van ALEXANDER NETSCHER	"	81-83
een portrait van een Juffrouw met een blauw scherp met een parel in de hant	"	84
een dito Juffrouw met bloemen voor haer borst	"	85
een stuck voor de schoorsteen, daerin Bachus met een goude schael in de hant, daerbij 4 Numphes (sic) met 6 kinderkens en 3 kupidootges vliegende in de lucht	"	86
het portrait van den Ruwaert van Putten, maer gedootverft	"	87
een slapent boertje	"	88
6 schilderijtjes van weinig belangh.	"	89-94
een kint JESUS en JOHANNES.	"	95
het portrait van ISABELLA AMARANTHE, die doot is.	"	96
een slapent boertje op sijn rugge.	"	97
Christus met de Samaretaensche vrouw.	"	98
een Pomona, een brieff in de hant, met een turcx kleet.	"	99
een vrou, sittende aen een taefel met een turcx kleet, daerop een spiegel; en een hontje met pluymen.	"	100
het portrait van JOHANNES NETSCHER, int groot.	"	101
een Italiaens vROUTJE in't root gekleed.	"	102
één stuck met de huysen in brant, daerom de menschen vluchten, 't ander met een wit en een bruijn hontje.	"	103-104
een spel van 8 kinderkens, in de schildercamer.	"	105
twee koppen levensgroote, d'een wijzende mette vinger, d'ander hebbende in de hant blauwe papieren.	"	106
Coningh CAREL van Engelang int harnas.	"	107
een schilderij van 8 persiken met bladen, door Mons. NETSCHER.	"	108
2 lantschappen bij de deur.	"	109-110
een stuck met 5 beeldetgens aen een water, d'eene met een blauwe rock, d'andere zittende met haer knyen na buyten.	"	111

een portrait van Mr. NETSCHER door DE MEELE (DEMEELE) ¹⁾ . . .	No.	112
een juffrou met pluymen op 't hoofd, bij haer 4 kinderkens in een goude lijst.	„	113
een doot Christus op de schoot van MARIA met 2 engeltjes.	„	114
het portrait van wijlen MARGARETHA GODIJN, met een boeckje in de handen, en voor haer gestelt memento morij.	„	115
een stuck daerin een Sater kastijt een vrou aen een boom gebonden.	„	116
een oudt portret van JACOB CROESSINGH, Heer van Benthuijsen.	„	117
2 portraiten van baron DE GENT en de Princesse van Portugael.	„	118-119
een kint van de Graeff VAN PORTLANT, nae NETSCHER.	„	120
2 schilderijen van de Prins en Princesse van Vrieslant.	„	121-122
het aengesicht van de Heer ROOSEBOOM, door NETSCHER.	„	123
het aengesicht van de Heer SOLANGRE, door NETSCHER.	„	124
8 portraiten, begonnen door NETSCHER, daarvan eenige sijn gedootverft.	„	125-132
4 vissers, treckende hare netten uyttet water, daerbij een man op een root en een vrou op een wit paert.	„	133
het portrait van de Princesse van Orange, na NETSCHER.	„	134
een officier in't harnas op een wit paert, en een cornet mette standaert op een bruyn paert met eenige ruijters.	„	135
een stuck met 5 honden	„	136
een blomstuck met roosen en witte jassemain.	„	137
een keuckenstuck.	„	138
een ex-homo (sic) geschildert naer PAUL VERONESE	„	139
een schilderij met 3 beelden naer POUSSIN	„	140
een lantschap met 3 beelden en een hont daerin	„	141
2 ditos met 2 beelden int midden, met een varcken tegens een boom zigh streckende omhoogh	„	142-143
eenige boeren spelen à la boele door een isere ringh	„	144
een keuckenmeijt, die peen schrapt, met een root keurslijff.	„	145
het portrait van den Collonel SIDENISKY, door NETSCHER	„	146
2 lantschappies, in d'een is een leggent vrougte met een Sater, 't ander sonder beelden met een vallende storm van den bergh	„	147-148
JUDITH met haer meijt, houdende het hoofd van HOLOFARNEO in de hant, naar PAUL VERONESE	„	149
Het portret van TITIANO, wat doncker	„	150
een freuytstuck, daerin een jongelingh, houde een bos witte druyven in de hant	„	151

1) De Haag'sche schilder MATHIAS DEMELE.

een oud voutge, die aen een stock spint haer draet	No.	154
Lucretia [Cleopatra?] gebeten van een slangh	„	153
d'Offerande Abrahams met Isaacq	„	152
2 hoofden en een hant, levensgrootte. , ,	„	155
een lantschap met een hoogen bergh, met een man en vrou te paard met pluymen.	„	156
een man sittende in een bad met een Juffrou, nogh een Juffrou zit voor hem en wijst mette vinger	„	157
't portrait van de Coningh van Vranckrijck in print, hangende in een raam	„	158
8 schilderijen van weinigh waerde, ter zijde de schoorsteen. . . .	„	159-166
2 naeckte beelden in een prent, overgeschildert	„	167
het staende pourtrait van de Heer VAN BREDERODE int harnas . . .	„	168
een harder met een harderinne, met een fleuyt in zijn hant, naer NETSCHER.	„	169
't portrait van een franschman int harnas, met een generaalsstaf in de hant, van NETSCHER.	„	170
een model van 2 harnassen en een kas, nog eenige modellen in de betstede	„	171
het portrait van de moeder van NETSCHER, int cleijn, met een ronde lijst voor de schoorsteen.	„	171 bis
een lachent vrouwtje met een naeckte borst, in 't cleijn	„	172
een meijnsken, siende omlaagh, met een witte muts op 't hoofd. . .	„	173
een portrait van Juliana, in 't cleijn	„	174
4 stuckies in miniatuyren met kopere lijsten, en 2 in't cleijn met ronde lyssies, alle op 't kabinet.	„	175-178

Volgen verscheijde prenten oft teyckeninghen.

In de portefeulje No. 1 sijn 296 teyckeninghen, iedere teyckeningh is gemerckt met een streep onder't cijfer, opdat men yder soort bij malcanderen soude kennen.

Item in No. 2 sijn 425 soo prentges als teyckeninghen, dienende tot bijwerck in de schilderijen, in't groot boeck met bruyen leer 398 prenten meest Italiaens.

In't bruyen portefeulje gemerckt sijn 407 Chetsen (schetsen) met 16 prenten, mede geteeckent A. onder't Cijfer.

Een bruyen portefeulje mette letter A. (B??) sijn 93 teyckeninghe, ongeveer de helft handen in allerhande postuyr.

In't boeck geteyckent mettet jaergetal 1664 sijn 278 schetsen, meest van NETSCHER.

In't cleyn portefeulje met blauw gemarmeld papier sijn 17 teyckeninghen met 4 cleijne ovale portraiten in miniatuyr, onder de welcken de portraiten van MONS. NETSCHER en sijn overleden huysvrou.

In't boeck geteyckent mette letter C. sijn 366 soo prentges als teyckeninghen, alle gemerckt met C onder 't cijfer tot een teijcken dat sij by den anderen moeten sijn.

In't boeck geteijckent mette Letter D. sijn 5 teyckeninghen en 3 boeckjes, genumereert 51, 52, 53, mede geteyckent met D.

In't boeck E sijn 583 soo prenten als teyckeningen.

Nogh 30 bladeren van Oudt Roomen, aen malcanderen genaeyt, geteyckent met F.

Nogh een van Oudt Roomen, gebonden in marmer papier van 51 bladeren, mette letter G.

In de bruyne portefeulje in de betstede sijn 327 soo prenten als teyckeninghen van weijnigh waerde, dienende voor discipulen om na te teijckenen.

De letter H. is een prent van Mr. LE BRUN van ALEXANDER MAGNUS, nog 2 stucken in deselve, dat in één hoort.

De letter I is een lange prent van GOLTIVS.

Item: C. is een boekje van 14 bladeren, waerin sijn vrouwen van allerhande dracht.

K is een boekje met 7 postuyren.

L sijn eenige teyckeningen van Kusten off Landen langs de Zeekant.

M is een boekje met teyckeningen van weynigh belangh.

N is een Bijbel. . . . 1616 tot Aernhem gedruckt.

O is een boekje *daerin C. NETSCHER heeft geteijckent tot Aernhem sijnde.*

P is een boekje met 32 ronde portraiten van roomsche Keijzers; nogh een franse beschrijving der proportien en teyckeninghen off schilderijen par maistre JEAN COUSIN.

Q is een bijbelsche historie in prenten beschreven, int latijn, hoogduyts en frans.

Q is nogh een boeck: les jeux de plaisirs de petits enfans, par Jaques Stella.

R is een historie van OVIDIVS, geschildert op parquement door BRAMER.

R is nogh een historie van Ovidius door WILHELMUS JANSSONIUS excudit Amsterdam.

R is nogh een historie en bedrieff van Ulespiegel, geteijckent door BRAMER.

S is een boeck van d'exercitie militair soo wel te voet als te paert door JAN JAQUE DE WALHUYS in Dansick.

T is een bijbelsche historie door NICOLAES VAN AELST, Roma 1613.

V is een Colonne Traiane met 130 blaeden gedruckt door FRANCISCUM WILLAMENAM(?) te Rome.

V is nogh een groot boeck waerin sijn de portraits van veel groote generaals met hare daet in de latijnsche tael, door JOHANNES AGRICOLA.

X is de schilderconst van DAVID TENIERS geboortigh van Antwerpen, sijnde de schilderconst van Prins Leopoldus, Aertshertogh tot Brussel.

Y is een boekje genoemt Imagines Mortis off doodendans, anno 1566.

Y is nogh een boeck na Italiaense beelden geëntituleert Signorum veterum icones.

Onder de ontvangen gelden o. a.

Voor 2 schilderijen van MIJTENS,¹⁾ vercocht aan VROLO tot Rotterdam f 180 - 0 - 0

Aldus gedaen enz. 22 November 1694²⁾

De volgende acte, waarin de jong gestorven schilder THEODORUS NETSCHER een rol speelt, vindt hier mede een plaatsje:

8 December 1679 verklaren Monsr. JACOB VAN DER DOES (Jr.) GERARDUS VREEDENRIJCK en ANTONY GERICOT, allen wonende in den Hage, ten versoucke van Monsr. CASPARUS NETSCHER, dat sij eergisteren avond 6 Maert nevens noch 8 off 10 jonge borsten sijn geweest op haar Academie Camer, alwaer onder anderen waren DOMINICUS VAN WEIJNEN en THEODORUS NETSCHER, *omme allen nae een modell te teekenen* en aldaer geteeckent hebbende tot over de clocke acht uyre een iegelijk nae sijn huys wilde vertrekken. Onderweg volgde een gevecht; THEODORUS NETSCHER had ruzie met VAN WEIJNEN en beweerde, dat die kwaad van zijn vader CASPAR NETSCHER had gesproken. Men nam NETSCHER bij 't gevecht den degen af, en bij het worstelen viel VAN WIJNEN en riep: „O God-wat heb ick begonnen, mijn been is gebroocken.” Op 't collegie had ELIAS VIGNY nog gezegd, dat VAN WEYNEN, eer hij NETSCHER aanviel, om zijn eer te bewaren, „hem een clap soude geven. Enz.³⁾

Eindelijk nog eene korte mededeeling over NETSCHER's jongsten zoon, te Batavia als vendrig overleden:

5 December 1714. De Heeren THEODORE en CONSTANTIN NETSCHER, Joffr. RACHEL NETSCHER, dHr. ALEXANDER NETSCHER, Joffr. ISABELLE NETSCHER, voor haartzelven en voor de kinderen en erfgenamen van Juffr. JULIANA NETSCHER, hare zuster, geprocreert bij Mons. DU CHAMP, Mr. Chirurgijn tot Bergen in Henegouwen gestorven, *broeders en zusters* en erfgenamen van dHeer ANTHONY NETSCHER, gewezen Vendrich, op 10 Oct. 1713 op Batavia overleden . . . machtigen iemand om in Batavia diens zaken te regelen enz.⁴⁾

1) VAN GOOL zegt, dat DANIEL MIJTENS, uit geldgebrek, soms goedkoop zijne beste stukken verkocht: „daer de vrouw van NETSCHER, die een slimme trip was, fix en snedig op aesde: want dan wist zij onzen verlegen Kunstheldt de „fraaiste stukjes van zijnen besten tijd, voor een klein prijsje afhandig te maken.” (V. GOOL, I, p. 76.)

2) Prot. Not. P. VAN AERDEN, den Haag.

3) Prot. Not. J. VAN DEUTECOM, den Haag.

4) Prot. Not. G. DE CRETSEK, den Haag.

CHARLES DE TRELLO EN ZIJNE DOCHTER LUCRETIA,
DE „PARTHENINE” VAN C. HUYGENS,

DOOR

J. F. M. STERCK.

E gedichten van CONSTANTIN HUYGENS mogen hem als een der pittigste vernuften, als een der schranderste geesten doen uitblinken, toch blijft zelfs voor onze eerste letterkundigen tal van verzen van den „taelgeleerden Haegenaer” even weinig lichtgevend als zijn vertaling van

De(n) Britse(n) Donn',
Die duystre Son

het voor VONDEL was.

Ontstaan de moeilijkheden om den dichter te verklaren van den eenen kant juist hierdoor dat men in die diepzinnige versregels soms nog meer geestigheid wil zoeken dan CONSTANTIN er in heeft willen leggen,¹⁾ van den anderen kant rijzen tallooze bezwaren uit de ongenoegzame kennis van 's mans taaleigen, van zijn levensomstandigheden en van die der personen uit zijn omgeving. Maar ter overwinning van deze moeilijkheden is men den goeden weg opgegaan. Het derde deel van *Oud-Holland* deed ons

¹⁾ Dit blijkt uit de scherpzinnige *Huygens-Studiën* door H. J. EYMAEL (*Kuilenburg* 1886), waarin deze de vroegere commentaren critiseert.

reeds een blik slaan op de schatten, die HUYGENS' Dagboek tot nu toe verborgen hield; moge uit de nog weinig ontgonnen goudmijn van CONSTANTIN's onuitgegeven brieven en gedichten weldra alles te voorschijn worden gebracht, wat kan strekken om een volledig beeld van 's mans uitgebreide kundigheden en belangrijken levensloop te vormen.

Dit zijn de stille wenschen van menig *letterzwoeger*; voorloopig kan men niet beter doen dan MAERLANT's raad te volgen:

„Die gheven mach gheve alle weghe:
elken radic dat hijs pleghe,
want dat men gheeft dats dat men wint,
ende dat men houdt, vroomt niet een twint.”

Deze woorden indachtig, stel ik mij ten doel een kleine, doch nieuwe en karakteristieke bijdrage te leveren die, zij het ook indirect, tot nadere kenschetsing van personen uit HUYGENS' omgeving kan strekken.

In 1647 dichtte HUYGENS zijn *Eufrasia. Oogen-Troost aen Parthenine, bejaerde Maeghd, Over de verduyteringh van haer een ooge*. Dat achter Parthenine LUCRETIA VAN TRELLO schuilt, is reeds door BILDERDIJK bewezen, ja, vóór hem „opgemerkt door den eerw. R. KOOPMANS.”¹⁾ Onder welke omstandigheden CONSTANTIN deze verzen aan haar schreef, is uitvoerig te vinden in het werk²⁾ door prof. JORISSEN aan hem gewijd. Slechts over LUCRETIA en haar familie hangt grootendeels nog de sluier der vergetelheid uitgespreid. Dat omhulsel geheel wegnemen vermag ik nog niet, ik zal het slechts wat doorzichtiger maken. Het is vooral over haar vader Ridder CHARLES DE TRELLO (of DE TRILLO) dat ik eigenaardige mededeelingen kan geven; 's mans dochters, en bijzonder LUCRETIA, zullen daardoor vanzelf ter sprake, en in nog niet opgemerkte noch juist omschreven omstandigheden te voorschijn komen. Ook op haar vriendschappelijke verhouding tot HUYGENS in zijn jeugd wensch ik, uitvoeriger dan tot nu toe geschied is, de aandacht te vestigen. In het werk van prof. JORISSEN komen over haar jongere jaren geen bijzonderheden voor.

Ter inleiding verzamel ik hetgeen hier en daar over CHARLES DE TRELLO gedrukt is. In 1573 was hij onder WILLEM I bij het beleg en de verovering van Geertruidenberg;³⁾ toen hij in '75 Commandeur van Loevesteyn geworden was, werd het slot nog in '79 onder zijn bestuur hersteld en versterkt.⁴⁾ CH. DE TRELLO nam in 1583 ontslag uit den krijgsveld en begaf zich in 't burgerlijk leven,⁵⁾ waarop hij in 1586 door LEICESTER tot

1) EYMAEL, *Huygens-Studiën*, bl. 125. Dat SCHELTEMA onder dien naam Tesselschade zoekt is bekend.

2) CONSTANTIN HUYGENS. Arnhem 1871. bl. 292, volg.

3) Zie de mededeeling van den Heer J. G. FREDERIKS in de *Navorscher* 1885. bl. 288. TRELLO's vader kwam uit Italië: hij was van Antwerpen, naar de Hr FREDERIKS mij bericht.

4) VAN DAM VAN BRAKEL, *De oorsprong van Loevesteyn en Monnikenland*. Gorinchem 1856. bl. 51.

5) v. D. AA, *Biogr. Wdbk.* Dl. 18. bl. 205.

schout van Utrecht werd aangesteld, doch in '88 weer afgezet en gevangen genomen.¹⁾ Later werd hij bevelhebber van Herenthals.²⁾ Bij de inneming van Geertruidenberg, door MAURITS in 1593, vervaardigde hij „*Een Historiael ghesangh*” van zestig coupletten.³⁾ Dat DE TRELLO in 1615 reeds overleden was zal straks blijken.⁴⁾

Hij was gehuwd met CLARA VAN PERSIJN en had vier dochters: SARA ADRIANA (+ 1648), de tweede vrouw van FREDERIK VAN DORP; LUCRETIA (+ 1663); BARBARA (+ 1672) en WALBURCH (geb. 1588, + 11 October 1688) gehuwd met den schout van Delft FR. WILLEMSZ. VAN SANTEN.⁵⁾

Toen CHARLES DE TRELLO in 1586 schout van Utrecht geworden was, nadat Jhr. NICOLAAS VAN ZUYLEN, zijn voorganger, en andere aanzienlijke inwoners de stad hadden moeten verlaten, blijkt hij zich in zijn nieuwe waardigheid zeer willekeurig en nalatig te hebben gedragen. Zelfs lang na zijne afzetting, nog in 1598, evenals ook vóór dat jaar, werd hem de herinnering aan die tijden op onaangename wijze voor den geest geroepen. Dit gebeurde bij gelegenheid dat TRELLO (in 1598) aanspraak maakte op „een onderhout van vijftich gulden ter maent” boven zijn gewone tractement als hopman, zelfs nog „na 't opbreken vant leger”, ofschoon deze som hem slechts was „toegeleyt. . . . zoe lange tleger te velde wesen soude.”⁶⁾

TRELLO had machtige voorspraak om zijn verlangen vervuld te zien: hij werd gesteund door „een favorabel voorschrijven van zijn Excellentie, hoewel hem 't selve onnoodich was, diewijle hij die gunste van genouch alle die heeren voor hem hadde,” te weten van de Staten-Generaal.

Maar FLORIS HEERMALE, thesaurier en gedeputeerde van de Staten van Utrecht, aan een van wiens rapporten⁶⁾ deze bijzonderheden ontleend zijn, was niet te bewegen om tot het verleenen van dit „onderhout” mede te werken, en het was bij een bezoek dat TRELLO hem over die zaak bracht, „verzouckende ende biddende”, dat HEERMALE „hem 't genoth van dyen nyet en wilde verhinderen ende in desen benarden tijt in meerder verdryet doen leven,” — dat de thesaurier het noodig oordeelde „hem die memorie te ververschen van eenige zaecken by hem selver in persoon aengerecht, als

1) WAGENAAR, *Vaderl. Historie*. Dl. VIII. bl. 168.

2) V. DAM VAN BRAKEL, t. a. p.

3) *Navorscher* t. a. p.

4) V. D. AA. t. a. p. deelt nog mede dat een verzameling brieven in 2 deelen (169 in getal), enkele van TRELLO, doch meerendeels aan hem gericht, in het bezit was van Jhr. C. A. VAN SYPENSTEYN.

5) EYMAEL, *Huygens-Studiën*, bl. 123—124.

De Heer J. G. FREDERIKS was zoo vriendelijk mij mede te deelen, dat op 4 Januari 1608 in het Haagsche trouwboek voorkomt: SARA ADRIANA met den Colonel en Gouverneur vanden lande ende stadt Tolen. Dit schijnen dus haar juiste namen te zijn. Vglk. EYMAEL, bl. 123. Aant. 3) in verband met UNGER *Dagboek van C. H.* Bijl. I.

6) J. J. DODT VAN FLENSBURG, *Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht* Utr. 1848. Dl. VII. bl. 286.

Ook de *Navorscher* 1855. Bijbl. bl. LXXXIV.

vant gene hy in den huysse van den heere van DRAKENBURCH¹⁾, eygener autoriteyt in afhالن van zyn E. geweeren bedreven hadde, insgelycx vant apprehendeeren ende achter straete slepen van eenige heeren vant ridderschap enz. item van den schandelicken ende calmunieusen (*sic*) aenspraeck ende nog arger conclusie in syn libel genomen en in juditio overgegeven." Deze feiten, rapporteert HEERMALE, verdienen toch geen tractement. De Prins was echter van meening „dat men alle gepasseerde onlusten eeuwelyck nyet en moste gedachtich zyn of blyven."

Of DE TRELLO zijn wensch vervuld heeft gezien, blijkt niet; des te duidelijker evenwel, hoe ruw en gewelddadig hij zich als schout van Utrecht had gedragen; tevens wordt hier nader bevestigd, dat hij degen en pen beide wist te gebruiken.

Het is echter vooral in geldzaken dat de vader van LUCRETIA zeer onbeschaafde begrippen getoond heeft. Ik vestig hierop de aandacht omdat, in verband met later te vermelden bijzonderheden, uit dezen karaktertrek, ten opzichte van het lot zijner dochter, gevolgtrekkingen gemaakt kunnen worden.

Reeds twee jaren voordat het verwijt van HEERMALE Ridder de TRELLO trof, in 1596, had de Secretaris der Staten van Utrecht, GILLIS VAN LEDENBERCH, hem per brief aangemaand „om te seynden syne reeckeningen van den schoutampte van de jaeren 87 en 88." Bovengenoemde Jhr. VAN ZUYLEN VAN DRAKENBURCH, die ook TRELLO's opvolger was, had „tot die tijt gereeckent ende soude syne resteerende gerne voort afdoen." Veelbetekenend zijn de woorden, die LEDENBERCH hier bijvoegt: „..... ick gelove dat men hem dese reyse sal moeten quytshelden ende wachten van meer te burgen." ²⁾ Bij het lezen van deze aanhalingen zal het dan ook niemand verwonderen vermeld te vinden, dat, na TRELLO's dood, zijne weduwe in 1618 bij resolutie der Generale Staten „voor de leste reyse nog geaccordeert [moet worden] vier hondert guldens, die sy by gratie eenige jaren voor deesen heeft genoten, nyettegenstaende de voorgaande resolutie, van dat zij haere Ho. Mo. nyet meer moeyelijck en soude vallen." ³⁾

Ook CLARA VAN PERSIJN schijnt veel voorspraak gehad te hebben; immers in 1619 wordt haar toch nog „omme goede consideratiën.... toegeleet vier hondert carolus guldens eens tot haar onderhoud, ten regarde van haeren hoogen ouderdom." ⁴⁾

Lange jaren nog moest de moeder van HUYGENS' vriendin, weinig bemiddeld als zij was, haar leven rekken. Nog in 1630 komt de hoogbejaarde vrouw verzoeken, dat van hoogerhand in haar onderhoud voorzien worde. Nu wendt zij zich om onderstand tot de Staten van Zeeland. Door den steun van den Prins van Oranje en van LUCRETIA's vriend CONSTANTIN HUYGENS wordt aan haar verzoekschrift voldaan. ⁵⁾

TRELLO's voorganger als schout: NIC. VAN ZUYLEN.

²⁾ DODT v. FLENSBURG, t. a. p. bl. 272.

³⁾ T. a. p. blz. 44—45.

⁴⁾ id. blz. 83

⁵⁾ v. DAM v. BRAKEL. bl. 51.

Waren de zoo even vermelde eigenaardigheden van den Heer DE TRELLO wel de eenige oorzaak, dat wij zijn nagelaten familie in zulke droevige omstandigheden vinden? De hier volgende karakterschets van ridder CHARLES geeft eenig antwoord op die vraag. Zij is ontleend aan een aanteekening, die ik overschreef uit een handschrift, ¹⁾ dat zich te Nürnberg bevindt en door PAUWELS DE KAMPENEER ²⁾ is samengesteld. Het daar genoteerde is, in verband met de bovenstaande bijzonderheden, ook voor de juiste kennis van LUCRETIA's jeugd van belang. Ziehier wat door DE KAMPENEER over zijn vriend CH. DE TRELLO in het jaar 1615 werd aangeteekend:

„Voicy l'Ode que Messire CHARLES DE TRELLO, etc. jadis Gouverneur d'Herentals „en Brabant et de Louvesteyn en Hollande, comme un sélateur très-fervent en la parole „de Dieu a fait, passé trente ans, à l'honneur de Messire PHPE. DE MORNAY ³⁾ Sr. du „Plessis etc. françois, sur son livre intitulé: De la vérité de la religion Chrétienne contre „les athées, Mahumétans, Juifs, Epicuréens et autres esprits libertins; pour le grand plaisir „que sa personne print à la lecture notable et digne d'admiration dudict livre, que j'ai „voulü retenir pour la rarité de tels Zélotes aujourdhuy. Comme atteint de même affec- „tion au regard de l'auteur susdit.

A L'AUCTEUR DE CE LIVRE PAR CH. DE TRELLO.

O Phepe de Mornay,
O si j'eusse (ce que n'ay)
d'un Homère l'éloquence,
Il me semble que ferois
Que le monde à haute voix
Chanterait ton excellence.”

Doch laten wij den dichter-krijgsmann, die met grondige zelfkennis erkent niet

¹⁾ Door vriendelijke tusshenkomst van Prof. Dr. MAX CONRAT, alhier.

²⁾ Zie over hem en zijn werk v. DER AA, Biogr. Woordenboek X. 107, en verbeter aldaar het geboortejaar in 1555 volgens 's mans eigen mededeeling. Het door VAN DER AA, genoemde: „*Handschrift. . van godsdienstigen aard, waarin fraaije met de pen geteekende beeldjes,*” is ongetwijfeld het te Nürnberg aanwezige (German. Museum. No. 22243. *Sammelbuch.*) De schrijver maakte in dat boek allerlei aanteekeningen in verschillende talen, schreef er brieven en versjes in af, o. a. het *Liedeke* uit het *Antwerpsche Liederboek* van 1545: „Hoe luyde riep die Siele tot Godt van binnen.” (Horae Belgicae. Pars XII. No. 56; ook in andere oude liedboekjes.) Verder een anti-paapsch liedje, dat ik later zal uitgeven, en oefende zich daar ook in het penteekenen. Dit 102 fol. groote handschrift bevat voor onzen tijd weinig belangrijks; in hoofdzaak is het gevuld met allerlei godsdienstig-dweepzieke betoogen. DE KAMPENEER schijnt ook met veel kunstzin bedeed (Zie ook Ferwerda in het nader aan te halen *Wapenboek: omnis elegantioris picturae summus non tantum admirator sed et insigniter peritus* noemt hem PHILIP GALLE) en vooral met Vlaamsche kunstenaars in kennis geweest te zijn. Hoe nederig de zonderlinge schrijver over zijn werk dacht, blijkt op fol. 82. verso, waar hij met veel waarheid uitroept: „Wonder Godt, neemt met mate aen de gedachten van uwen sott.” Zijn spreuk KAMP e n EERE komt in het H.S. dikwijls voor als acrostichon. De mede te deelen *Nota* stel ik, door vergelijking met andere aanteekeningen uit het boek, in 1615. (Zie ook bl. 281).

³⁾ Philippe du Plessis Mornay (1549 + 1623), bijgenaamd „le Pape des Huguenots”, reist van 1565—72 ook in Nederland. Zijn zoon, PHILIPPE, sneuvelt in het leger van Prins MAURITS in 1605. DE MORNAY is beroemd als krijgs- en staatsman en niet minder bekend om zijne geschriften. Het door TRELLO bezongene werk heeft tot titel: *Traité de la Vérité de la religion chrétienne, contre les athées, épicuriens, payens, juifs, mahumedistes et autres infidèles.* Anvers, 1581. Het werd herdrukt tot 1617 (zie o. a. *Nouvelle Biographie Générale*, du Dr. HÖFER, vol. 36. p. 617). De Kampeneer schrijft: PHITE DE MORNAY.

„d'un Homère l'éloquence" te bezitten, in al de strofen van zijn *Ode* niet volgen. Slechts de achtste en laatste is hier nog van belang, omdat zij het jaartal draagt:

Livre, dictz-je, méritant
d'Estre garny d'or luyant
Avecq perles précieuses,
Car de vray c'est un Joyaul
Sur tous aultres riche et beaul
Contre sectes dangereuses.

1585.

Aan dit gedicht voegde P. DE KAMPENEER *in margine* het volgende toe:

„Nota, que quelque temps après, les deux filles, à savoir la deuxiesme et quatrième dudict Sr. C. DE TRELLO, venant visiter mes filles furent de par moy ces vers de la main de leur feu Sr. et Père à elles monstréez, pour leur faire voir en quelle affection honneur et révérence je tendts ¹⁾ le bon, saint et pié esprit de celluy; qui leur fut chose très-agréable, coë celles qui avoient hélas paties et endurées beaucoup à cause d'aucunes gestes ou manières de parler et de faire qu'ovoit ledict personnaige, estant à l'occasion de celles de plusieurs légiers et esventez courtisans qui, ne regardent qu'à l'extérieur, (car il fut un temps bas et destitué de moyens tenu) le tindrent assez pour un homme reddant fantasque ou encervellé, j'usques à le réclamer bouffon du Prince MAURICE et de l'entière court; mais non adroit. Car je soit qu'en aucunes morgues ou manières de faire (tant par un esprit gay ou bizarre qu'il avait de nature, et plus par la réduction de sa condition première, se voiant au regard d'autres petits espaignons comme miz au blan(c)) il samblait excéder le degré ou norme de son eage, si ne fut il pas tel, coë ce chanson et autres inventions piés et assez doctes le tésmoignent."

Onmiddellijk hierna laat DE KAMPENEER dit rijmpje volgen:

„Somma, die geen croonen heeft te verpralen
te vertuyschen of te verbancken,
„Gelt nau by de rycke sotten 2 blancken;
daer Claus Nazzry 40.000 d'alven goll." ²⁾

Dat Ridder CHARLES DE TRELLO zijn *spiess' end' sweerdt* alleen niet gebruikte, maar ook de pen hanteerde en bijwijlen de lier tokkelde, hierop heb ik reeds vroeger

¹⁾ Je tendts, tiens; pié, pieux; paties, souffert; regardent, lees: regardant; je soit, sais. Al zijn de zinswendingen in deze *Nota* vrij zonderling, toch komt zij mij duidelijk genoeg voor, om verdere verklaringen of een vertaling overbodig te maken

²⁾ Ondanks al mijne nasporingen is deze kostbare Claus Nazzry mij onbekend gebleven. Misschien wordt bedoeld: CLAUS NARR, de zot van het Saksische Hof, wiens portret bestaat op een vliegend blaadje (door JACQ. VAN DER HEYDEN uit Straatsburg). Het bijschrift daarop, in duitsche en latijnsche verzen, heeft tot titel: *In effigiem Nicolai Morionis vulgo Claus Narren*; het leert ons dat CLAUS geboren werd te Ranstätt in Meissen en, 60 jaar oud, te Weida overleed; deze meldt tevens:

....das von meiner Wunderthat
Man ein gantz Buch gesammelt hat.

gewezen; als „sélateur très-fervent en la parole de Dieu” zien wij hem hier voor 't eerst optreden, evenals in een minder verheven hoedanigheid.

Doch laat ik eerst nagaan wat er, „en vérifiant les dates”, uit DE KAMPENEER's mededeeling valt op te maken. *Quelque temps après...* slaat niet op het jaartal 1585, dat onder de *ode* staat, doch beteekent blijkbaar: eenige tijd na *het opschrijven der verzen* door DE KAMPENEER in 1615. Eenigen tijd dáárna komen de dochters van DE TRELLO zijne dochters bezoeken, en het is na dat bezoek dat DE K. zijn *Nota* nog aan de verzen toevoegt.

De woorden: *a fait, passé 30 ans*, die aan DE TRELLO's verzen voorafgaan, wijzen ook juist op 1615 als het jaar waarin DE K. ze in zijn boek neërschreef. Dit betoog zal niemand betwijfelen, die weet dat *les filles* van DE K. omstreeks 1585 geboren werden, te weten: SARA 1583, ANNETIE 1584, ELISABETH 1587.¹⁾ Voor een bezoek van TRELLO's dochters, *q.q. temps après* 1585 konden zij dus niet in aanmerking komen. Ik hecht er aan om dit alles uitvoerig te bewijzen, omdat, in verband daarmee, uit de woorden: „*feu* leur Sr. et Père” blijkt, dat CH. DE TRELLO reeds in 1615 niet meer tot de levenden behoorde.²⁾ -

Men kan door DE KAMPENEER's aanteekening ook vrij zeker aannemen, dat TRELLO's dochters, wier geboortejaren (behalve dat van WALBURCH) onbekend zijn, ongeveer van den leeftijd van die van DE K. waren.

Wie nu met „la 2ième et la 4ième” bedoeld worden, is niet met zekerheid uit te maken. Toch, dunkt mij, kunnen het slechts LUCRETIA en BARBARA geweest zijn. Immers SARA, die in 1608 de tweede vrouw werd van Fr. VAN DORP, was toen (1615) sedert drie jaar weduwe, en WALBURCH, in dat jaar 27 jaar oud, was naar alle waarschijnlijkheid reeds gehuwd met FR. Wz. VAN SANTEN te Delft.³⁾ Op de beide laatste kunnen de woorden van DE KAMPENEER dus moeilijk slaan.

De karakterteekening van DE TRELLO door een man, die hem blijkbaar hoogschatte, doet hem in een zeer eigenaardig licht verschijnen. Al laat DE KAMPENEER het ook voorkomen alsof de slechte toestand van TRELLO's geldmiddelen (wij hebben hierboven een kijkje daarin kunnen nemen), hem ten spot der hovelingen deed strekken, toch ontkent hij niet, dat *ledict personnaige* zeer zonderling was in zijn wijze van optreden en spreken, en voor zoo vreemd en buitensporig gehouden werd, dat hij als de nar van Prins MAURITS en het geheele hof bekend stond.

1) FERWERDA, *Adelijk en aanzienlijk wapenboek van de zeven provinciën*. Leeuw. 1760. I. 3^e stuk (Genealog. v. Oude aanzienel. familiën in Friesland.)

2) En niet in 1630 overleed, als in de Dietsche Warande v. 1869, blz. 482 wordt medegedeeld.

3) Den leeftijd van FR. Wz. v. SANTEN kan men eenigszins opmaken uit de volgende jaartallen: Hij was schepen van Delft van het jaar 1626—28. In 1629 wordt hij tot schout benoemd, welke betrekking hij bleef vervullen tot 20 Dec. 1675 toen hij overleed. (Zie *Beschrijving der stad Delft* enz. bij REINIER BOITET. 1729. III Hoofdst.) WALBURCH DE TRELLO was dus waarschijnlijk eenige jaren ouder dan haar echtgenoot.

Vooral schijnt ook aanleiding tot spotternij gegeven te hebben: *la réduction de sa condition première*, namelijk zijn afzetting als schout van Utrecht, en het komt mij voor, dat LEDENBERCH's raad om te „wachten van meer te burgen” ook wel de algemeene denkwijze der hovelingen over den ex-schout bevat zal hebben. Tevens kan het „au regard d'autres petits espagnons” niet ontgaan zijn, dat Ridder CHARLES na ongeveer tien jaren nog geen rekening en verantwoording had afgelegd en zijn opvolger in het schoutambt voor de schulden had laten zitten.

Zoodanig „mis au blanc” zijnde, geeft het voor de nagedachtenis van den Bevelhebber van Loevesteyn niet veel, of „des inventions piés et assez doctes” al gunstig van hem getuigen, en of DE KAMPENEER ook al in het rijmpje als verschoonende verklaring meent te kunnen samenvatten: dat hij die, als TRELLO, geen kroonen heeft te verbanken daarom bij de rijke zotten nauwlijks twee blanken waard is.

Het meest moeten evenwel zijne nagelaten betrekkingen onder zulke omstandigheden geleden hebben. Hoe zijne weduwe, ofschoon zij den naam VAN PERSIJN (een Delftsche regeeringsfamilie) droeg, herhaaldelijk nu hier dan daar om onderstand moest smeeken en die bij gratie nog ontving, heeft zoo even reeds ons medelijden opgewekt. Dat TRELLO's dochters, en, naar ik meen, LUCRETIA en BARBARA in 't bijzonder, in haar jeugd de gevolgen van „l'esprit gay ou bizarre” haars vaders moesten ondervinden, en daardoor veel te lijden en te verduren hadden, zal zeker met niet minder verwondering gelezen worden.

Vanzelf doet zich de vraag voor, onder welk opzicht de twee dochters van DE TRELLO wel zooveel hadden uit te staan. Natuurlijk zullen de spotternijen *des légiers et esventez courtisans*, die de vader moest hooren, ook zijne dochters niet onthouden zijn geworden. Doch ik meen, dat het geen gewaagde of onjuiste gevolgtrekking is om aan te nemen dat haar lijden, ook voor haar, voornamelijk uit den slechten staat harer geldmiddelen zal gesproten zijn. Onder het beheer haars vaders toch zal die toestand wel zeer treurig zijn geworden. Want hadden de dochters, na 's vaders dood, eenig vermogen bezeten, dan zouden ze ongetwijfeld haar moeder hebben ondersteund en voor deze, op haar hoogen leeftijd, de vernedering van de herhaalde requesten om onderstand wel onnoodig hebben gemaakt.

Het is dus vrij zeker dat LUCRETIA en BARBARA (de beide andere zusters waren, de een gehuwd, de andere weduwe, en dus wel niet onverzorgd), althans gedurende langen tijd, in bekrompen omstandigheden verkeerd hebben, en dat eerstgenoemde, behalve aan *Oogentroost* op later leeftijd, wellicht ook dikwijls aan stoffelijke vertroosting behoefte gehad zal hebben.

Hij die haar de eerste in zulke schoone en wijze verzen toebrecht, heeft ook steeds van groote belangstelling in DE TRELLOOS blijk gegeven. Wij zagen reeds, dat CLARA VAN PERSIJN o. a. ook aan zijn voorspraak op haar ouden dag de toelage van de Staten van Zeeland te danken had, en de eerste verzen van HUYGENS' *Oogentroost* leeren ons, dat hij in zijn jonge jaren ook reeds zeer goed met LUCRETIA bekend was, al veel met haar

omging, en zij niet „vooral in de jaren 1640—50 in HUYGENS' kring”¹⁾ schijnt verkeerd te hebben.

Hooren wij CONSTANTIN zelven zijner vriendin dien ouden tijd nog in 1647 in herinnering brengen:

„Verdenckt den Dichter niet, die desen rijm belcidt:
Hy heeft U vander jeught met ydel' vrolickheit,
Met jock voor jock bericht;²⁾ en 't docht hem, in die jaren,
Dat woorden sonder sout en lacchen susters waren,
En 't docht u even soo. Nu weten Ghy en Hy
Het suer en 't soet gesicht te stellen, naar het zy.”³⁾

Met deze inleiding draagt HUYGENS zijn zeer wijdloopig leerdicht aan PARTHENINE op, en nog niet is de aandacht er voldoende op gevestigd geworden, dat er werkelijk nog voorbeelden over zijn van deze „ydel' vrolickheit”, van de *jock* en het *lacchen* van CONSTANTIN en LUCRETIA.

Zij zijn voorhanden in de niet voltooide uitgave der *Volledige dichtwerken van Constantijn Huygens, onder toezicht van Dr. N. Beets*⁴⁾, en zij verleenen ons werkelijk een geheel nieuw en verrassend inzicht in LUCRETIA's jongere jaren en haar karakter op den leeftijd, toen zij toch reeds de 3 kruisjes wel bijna achter den rug had. Ik wensch uit den inhoud dier versjes hier een tafereeltje te schetsen, niet slechts van CONSTANTIN's verhouding op 23-jarigen leeftijd tot zijn veel oudere vriendin LUCRETIA VAN TRELLO, maar ook van hun Haagsche omgeving in het jaar 1619.⁵⁾

1) JORISSEN blz. 294.

2) *Bericht*; BILDERDIJK voegt hier aan toe: „lees berecht” en de Heer EYMAEL verklaart dit woord met *besig gehouden* (bl. 119.) Mij dunkt dat HUYGENS hier in dit woord niet slechts de beteekenis van *onderrichten* heeft willen leggen, maar ook die van *terecht wijzen, leiden*. En ik word in mijn meening versterkt door de hierna volgende versjes uit 's dichters jonge jaren, waaruit men zien kan dat hij werkelijk zijne vriendin met „jock voor jock” *terecht wijst* dat zij is: „zoo licht van belghen.”

3) Editie BILDERDIJK, Dl. I. bl. 259.

De Heer EYMAEL schijnt in zijn zeer schrandere verklaring (bl. 118.) van deze verzen te meenen, dat H. bedoelt: „Het leek U en mij in de jaren *onzer* jeugd” enz. Het komt mij voor dat de dichter met de woorden: „vander jeught” slechts zeggen wil: „van *mijn* jeugd.” CONSTANTIN kan toch niet bedoelen dat LUCRETIA ook maar ongeveer zijn leeftijd had, zij was veel ouder dan hij. Immers bij haar overlijden in 1663, ja, reeds vroeger in 1644 („Maeghd, onversleten, onverslijtelicke Maeghd.”) verkondigt HUYGENS als een bijzonderheid, dat zij hoog bejaard was (zie het grafscript: *Sneldichten*: Boeck XXI. 109. „Haer leven was soo hoogh in 't jaren-tal geresen; sy scheen onsterffelick” enz.) Ware LUCRETIA nu van Hs'. leeftijd (geb. 1596), dan zou zij bij haar overlijden slechts ± 67 jaar zijn geweest, een ouderdom waarop 's dichters woorden volstrekt niet toepasselijk zijn. Een zeer hooge leeftijd is daarbij in de familie TRELLO-PERSIJS geen zeldzaamheid: L's moeder CLARA wordt in 1618 reeds vermeld in „haer hoogen ouderdom”, en in 1630 leeft zij nog. WALBURCH werd, zooals de Heer E. mededeelt, over de 100 jaar. *Naar ik gis*, was LUCRETIA zeker 20 jaar ouder dan HUYGENS, en dus, toen zij de Oogentroost ontving, zoowat 71, en bij haar overlijden 87 jaar, eigenlijk toch nog geen leeftijd om met zooveel ophef te vermelden!

4) 1e. Af. bl. 49, volg. De Heer LEENDERTZ wijst daar ook op het verband tusschen de verschillende stukjes, die op LUCRETIA betrekking hebben. Aan de lijdensgeschiedenis van de beide verschenen afleveringen behoef ik hier niet te herinneren. Men zie Dr. PENON'S Bijdragen enz. III. 175 volg.

5) Prof. JORISSEN zegt (t. a. p. bl. 43) van dit tijdperk in HUYGENS' leven: „Van zijn verkeer in de Haagsche kringen is geen stellig spoor overgebleven.”

In d^g jaar, den 11 Februari, was HUYGENS te Amsterdam in kennis gekomen met ANNA ROEMER VISSCHERS en, als ieder die haar talenten bewonderen mocht, tot in de wolken opgetogen door haar „over-vrouw verstandt” en kunstvaardigheid in het glasgraveren. Ja, den 11 November ontvangt de dichter RUTGER WESSEL VAN DEN BOETSELAAR Vrijheer van Asperen, van den jeugdigen HUYGENS nog: „*Yet Boerighs,*”¹⁾ met andere woorden, een boerenliedje, waarin CONSTANTIN, als boerenherder vermomd, al de verdiensten, al de macht en kracht van zijn luitspel opsomt, om ten slotte zijn speeltuig toe te roepen:

»Luyt, te veel gepresen Luyt,
Stopt u snāren, Anna fluyt.”²⁾

Natuurlijk moest onze dichter ook bij zijn trouwe, door hare latere geestige brieven bekende vriendin DOROTHEA VAN DORP³⁾ al zijn gevoelens en bevindingen uitstorten. Wat hij haar over ANNA mondeling heeft medegedeeld, weten wij niet, wel dat hij aan

»Thé, de soetste van ongs bueren”⁴⁾

ook het Haagsche Boerenliedje toezond

»Met ien veersjen drie off vier,”

en daarbij onder meer een beschreven glas, waarschijnlijk een kunstwerk van ANNA ROEMERS. Hij voegt daarbij, dat de zanger van het boerenliedje (HUYGENS-zelf) zoo verwend is dat hij, zoo hij zijn wil deed, niemand prijzen, niemand minnen zou,

Dan de soetste fraeyste meyt
Die oyt aerd edregen heyt,
Waer by all' ongs aare troosjes
Komen lijck verlepte roosjes
Lijck ien knip-slach by ien worp
Lijck ien huysien by ien *Dorp*.

Wie dat voortreffelijke meisje was, moest het Boerenliedje oplossen:

as je 't hebt elesen,
Raet wie mach het meysien wesen:
Asje siet op 't schreeven glas
Denckt wie dat het knechje was.

1) Zie CONSTANTINI HUGENII Equitis Otiorum L. VI. Harlemi, 1634 p. 473.

2) Zie *Volledige Dichtw.*, enz. bl. 45 afl. I.

Hoe ANNA wederkeerig HUYGENS luitspel waardeerde ziet men bij BEETS, ANNA R. VISSCHER, *Gedichten* II 48 en in de daar voorafgaande inleiding.

3) Zie *Dietsche Warande* Dl. VI. 477 volg. en JORISSEN bl. 294 volg.

4) *Voll. Dichtw.* bl. 48. DOROTHEA woonde, zoowel als HUYGENS, in 't Voorhout. (Zie o. a. *Volledige Dichtw.*, bl. 8, en JORISSEN bl. 172.)

Zoo besluit CONSTANTIN zijn berijmd brieftje aan DOROTHEA. Ik lees hieruit duidelijk, dat hij ANNA ROEMERS en zich zelve bedoeld heeft. ¹⁾ Gelijk wij straks zien zullen, namen de Haagsche „troosjes” waaronder LUCRETIA, het echter geheel anders op.

Met zooveel ophief de schoone gaven van een andere jonge vrouw te roemen, dat mocht en dorst HUYGENS tegenover zulk een vriendin, met zóó een goed, oprecht hart als DOROTHEA, zonder te vreezen dat dit haar hinderen of haar naijver zou opwekken. Maar, o wee! hetzij de vriendin niet zwijgen kon, of graag pronkte met CONSTANTIN'S verzen, zijn rijmpje op „de soetste fraeyste meyt” kwam de „aare troosjes”, die H. bij „verlepte roosjes” had vergeleken, ter ooren, en het behoeft geen nadere omschrijving welke uitwerking dit had.

De diepgegriefde Haagsche schoonen meenden niet anders of de loftuitingen in de versjes waren aan DOROTHEA gericht, waardoor haar bloed kookte van verontwaardiging en afgunst. De niet meer jonge, doch zeer schrandere LUCRETIA VAN TRELLO ²⁾ maakte zich de tolk der jaloezie van hare medezusters in *Der dorpen dorp*. CONSTANTIN ontving van haar een lang niet malsch briefje, waarschijnlijk op rijm, dat echter niet meer voorhanden is en slechts uit HUYGENS' versjes kan worden aangewezen.

Dit alles moet geschied zijn kort voor 20 November van datzelfde jaar, want op dien dag zette CONSTANTIN zich ter neder en schreef: *raptim et ludibundus, vix tribus horis!* een antwoordje aan het „Grilligh trilligh Trilloos kindt,” dat zoo eigenaardig is en zoo een karakteristieken blik geeft op beider vriendschapsbetrekking, dat ten minste de inhoud er van hier niet mag ontbreken. Ziehier den aanhef: ³⁾

Grilligh trilligh Trilloos kindt
 'Khadje dapper wel esint
 Waerje niet zoo licht van belghen,
 Dat en ken ick niet verswelghen
 Datje zoo soudt mitter vaert
 Raecken op je groote paert;
 Om de hoop onnoosel grillen
 Die me lestercys ontvillen
 Tusse waeck en slaepe schier
 'Savents, schat ick, byde Vier,

¹⁾ Immers de woorden: „als je 't hebt elesen” kunnen slechts op de „Haagsche Boerenjool” slaan, als het laatstgenoemde van de versjes die H. aan DOROTHEA zendt. En in dit herderslied is slechts sprake van ANNA ROEMERS, terwijl het juist moet oplossen: „wie mach het meysien wesen”. De regel: „Lijck ien huysien by een Dorp” kon overigens wel tot een andere uitlegging aanleiding geven, zooals werkelijk in HUYGENS' tijd geschied is. Leest men echter nauwkeurig, dan zegt de dichter: De andere troosjes staan tot ANNA ROEMERS, o. a. als een huisje tot een Dorp staat, en stelt daardoor zijn beide vriendinnen A. R. en DOR. v. D. te zamen tegenover de „verlepte roosjes”, namelijk de andere Haagsche meisjes.

²⁾ Mocht men soms twijfel opperen of wel LUCRETIA en niet een harer zusters door HUYGENS in deze gedichten bedoeld wordt (omdat H. den voornaam niet uitdrukkelijk vermeldt), dan wensch ik er op te wijzen, dat slechts van LUCRETIA bekend is dat zij in vriendschapsbetrekking tot hem stond, en dat ook zij alleen, onder haar zusters, zich met letteren heeft bezig gehouden.

³⁾ Zie het geheel: Voll. Dichtw. bl. 49.

Om en onbeschoft versieren
 Om en onbedocht vercierien
 Datje giste t'jouwer schandt
 In men rijmpge was eplandt.

„Ik moet je eens een „kunstge” leeren, gaat de geestige dichter voort; veronderstel, ik had eens van een meisje kwaad geschreven en verteld, om een ander te prijzen en het onderscheid aan te toonen dat tusschen haar en het andere bestaat. Zou je dat alles dan zoo grif gelooven, als je het te lezen kreeg? Maak dat je eerst eens leert kennen wat de mannen voor lui zijn, en wat de vrouwen al van hen te lijden hebben. Dit moet je van mij hooren: geen man is zoo oprecht of eenvoudig, dat hij geen leugens verzint om de hoedanigheden van zijn meisje te prijzen. Meisjes, ik maak professie van te liegen als ik met jelui in aanraking kom. Als je mij dus allerlei lof hoort verkondigen over de schoonheid van een meisje, zegt dan maar: die slimmert maakt ons wat wijs. Maar een malle wijsneus zal zeggen, dat liegen zonde is. Vaer, al weet je meer dan ik, laat je niet beetnemen, want alle vrijen is liegen; maar die leugens dienen ergens toe: want evenals men groote heeren veel hooger prijst dan zij verdienen, eveneens gaat het met de vrijers en vrijsters, zij prijzen elkander hemelhoog, dat is te zeggen: ze noemen elkaar zooals ze elkander het liefst zien zouden.

„Maar het is genoeg; nu zal je wel weten waar het eigenlijk alles op neerkomt wat ik laatst zeide om een meisje te „bestieren, die” ik

Liever sie as alden dach
 Daer ick me in deucht en eeren
 Wonder wel ken ackerderen,
 Die ick lieff heb met een maer,
 Niet as Vrijster maer as Caer.¹⁾

„Zou je nu daarom kijven en kribben, dat kan ik nooit denken; maar in trouwe, doe nog veel meer dan dat,

'Klaetje grollen, 'klaetje morren,
 'k laetje grimmen, 'klaetje knorren,
 Quelligh krelligh Trelloos kindt
 'kHebje al ewewel esint.

In het bovenstaande vinden wij er een voorbeeld van, hoe in die jaren voor CONSTANTIN en LUCRETIA:

„woorden sonder sout en lacchen susters waren,”

1) Deze woorden slaan op DOR. v. DORP en geven meteen H.'s verhouding aan tot zijn vriendin. Zij zeggen echter niet méér, dan dat het pas aangehaalde liedje („Thé, de soetste”) aan DOROTHEA gericht was, en sluiten niet uit dat H. met „de soetste fraeyste meyt” in dat gedichtje, ANNA R. bedoeld heeft.

en hoe hij met het „cribbigh” karakter van zijn vriendin wonder wel wist om te springen. Hij stond dan ook met haar op te goeden voet om zulke booze luimen veel te tellen.

Evenwel van de andere „troosjes” kwam het *knechje* niet zoo gemakkelijk af. Wat er naar aanleiding van dat onschuldige versje aan „Thé, de soetste van ongs bueren” al is voorgevallen vult menige geestige bladzijde in de eerste aflevering der gestaakte HUYGENS-uitgave.¹⁾ Doch aangezien LUCRETIA VAN TRELLO daar verder niet meer op 't tooneel verschijnt, komen die verzen hier minder te pas. Slechts de afloop van het geschil, zoo vol jaloezie, wil ik hier nog mededeelen.

Naar HUYGENS' voorstelling, in zijn „Verantwoordinghe” aan de „Haegse kindre,” werd het voorgevallene met het briefje zóó bekend, dat

Daer 't Noordende, daer de Plaets
Daer de Vijver-berghsche boomen
Off van spreken off van droomen,

daarom wil de dichter, na een week of drie, vier, toch eens wat meer over die geruchten vernemen, en richt zich tot het eerste 't beste jonge meisje dat hij ziet. Deze „Cleuter”²⁾ komt direct voor den dag met het schriftelijk antwoord van LUCRETIA aan HUYGENS:

„Kijck, Cabouter, hier is 't briefje
Datje lest en seker lieffje
Op je hacken heyt estuert,

— zoo begint het meisje CONSTANTIN aan te spreken, —

Doe je ginder in je buert
.
Sucke malle parte stelden
Datter scheen in 't heel' A. B.
Ghien zoo costelicken D³⁾
Van sen leven waer te vinne
Om en rijmpge te beghinne.

1) Bl. 52—64. Tvrouwe-lof alias mans handt boven. Boertighe verantwoordinghe aende jeught van Tgravenhaegen (v. 23 Jan. 1620) Verder bl. 70—74. „Roose mongkie, krale lipgies” enz. (aan een zekere MAEYKEN DE BIE,) Al deze versjes zijn bijzonder geestig en, evenals de voorgaande, in boerenplat gedicht; ik kan den lezer aanraden ze eens na te slaan om niet al te uitvoerig te worden, is in deze bladzijden slechts zeer weinig er uit aangehaald.

2) Uit deze verzen die aan 't einde der *Verantwoordinghe* voorkomen: (bl. 62).

Maer geluckich mach hem roemen
Die uyt allerhande bloemen,
Die uyt allerhande ruycht
Mette *Dyetses* heunich suycht.

besluit ik dat de „cleuter” niemand anders is dan dezelfde MAEYKEN DE BIE, een ander Haagsch *troosje*, die wij straks nog zullen zien verschijnen.

3) DOROTHEA, aan wie het rijmpje, waarin ANNA ROEMERS zoo hoog gesteld werd en de „aare troosjes” er zoo slecht afkwamen, *gericht* was.

En verder verwijt zij hem alles wat ons reeds bekend is van de „verlepte roosjes.” De „Juffer”, die zijn versje ontvangen had, noemt zij echter niet, wel het liefje dat hem die verlepte bloemen

Zoo suer op doen breken heyt.

Zij meent dan al heel goed op de hoogte te zijn: de „hooghe tarme” van het ons niet bekende antwoord (van LUCRETIA) laten haar geen twijfel:

Die dit stickgen heeft versint
Is 't beroemde Visserskint,
Anne fleurte van je nati
Ienich Hollancks reppetaci
Trouwe voorspraeck van ongs eer
Duysent dancken en noch meer
Duysent groene Lauwer-croonen
Moeten jou de moeyte loonen
Eere zy de cloecke hangt
Die de spotter brocht te schangdt.

Doch CONSTANTIN weet wel beter dat de „wijse Anna” niet de schrijfster is, en schande roepend over den Haag zegt hij: „Kan men nu een ROEMER-dicht niet onderscheiden van een grapje,

„Dat ick voor en puer genuchgie
Van en vrolick Juffer-dier
'S morghens op men bedde schier
Buers-gewijse quam t'ontfange, 1)
Daerse, loof ick, niet zoo langhe,
(Want ick hebb' al starcker pangt
Van her ongemeyn verstant)
Hadd' me kenne besich wesen
As veel andre om te lese.”

En zulke „blaeuwe bloemen” durft men in den Haag voor „Amsterdamse schrifte” aanzien! „Foey! die misslach is te groot!” JANUS DOUSA, leefde hij nog, zou er zijn zinnen bij verliezen!

En zoo toont onze dichter, nog in menig geestig versje, zich tegen *de Cleuter* „deughdelick” te kunnen „verwere”: aan zijn betoog komt haast geen einde. Ten slotte wil hij wel toegeven, — ook met het oog op de „wijse ANNA”, —

„Datter ongder duysent leuren
Wel en moye paerel leyt
Die wat meer is as en meyt;”

1) Woonde LUCRETIA dus ook in HUYGENS' buurt?

doch, zegt hij er bij, als om de „verlepte roosjes” in den Haag weer tevreden te stellen: daarom behoeft men niet uit Holland te loopen, die weet ik hier, in den Haag, nog wel aan te wijzen. Ik zie echter graag eens iets bijzonders, ik behoor ook tot die gekken die door iets zeldzaams worden aangetrokken, daarom dus:

„Om en mans-gelijke meyt 1)
Om en relick wijff te kenne
Wil ick vliegghen en niet rennen.”

Bij dat alles besluit HUYGENS met te verzekeren, dat alle meisjes gerust kunnen zijn, want dat hij „van vrijen noch van raesen” afweet. Tegen

..... sucken cloken spreker
Sucken elequenten tong,

is zelfs de spraakzame MAEYKEN niet bestand: zij laat hem praten en druipt af.

Maar zelfs het volgende jaar, toen HUYGENS te Londen was,

„Daermen mannen Engels hiet,”

schijnt Joffrouw DE BIE zich nog gewroken te hebben over haar nederlaag, door een ander voor haar een gedichtje te laten opstellen aan het adres van CONSTANTIN, dat hem echter hartelijk deed lachen en haar toeroepen:

„Wie mach toch den brodder wesen
Die sen onverstandich lesen,
Jou ter schande, myn ter spijt,
Nae soo menigh maenden tijdt
Na becans en coppel jaren
Voor de Werrelt comt verclaren !” 2)

Toch oordeelt hij ook deze versjes nog een antwoord waardig en begint hij met het meisje den wijzen raad te geven, van zich toch nooit achter een ander te verschuilen, en gaat daarna zijn vroegere versjes verklaren, hij eindigt met het „Peerel-bietgie” bij hoog en bij laag te verzekeren, er nooit aan gedacht te hebben om haar „renemeë te krenken,” noch haar „beteyckent off beticht” te hebben.

Dit schreef CONSTANTIN den 7 April 1621 te Londen, en reeds den 30^{en} van dezelfde maand was hij in 't vaderland terug. 3) Of men hem toen nog zijne argelooze doch geestige rijmpjes en al de opschudding, die zij onder de Haagsche troosjes veroorzaakt hadden, heeft nagehouden, vind ik niet vermeld; aan de vriendschap tusschen hem en *Trilloos kindt* hebben zij blijkbaar geen afbreuk gedaan.

1) *Mans-gelijke meyt*, vglk. hiermede CONSTANTIN's lof van ANNA's *oer-vrouw verstandt*. (*Voll. Dichtw.* bl. 47.) Deze uitdrukkingen zullen wel op één en dezelfde persoon slaan.

2) *Voll. Dichtw.* bl. 72.

3) Dagboek; uitg. v. UNGER, bl. 10: 30 *Aprilis reversus*.

Is het ter herinnering aan die jaren dat HUYGENS, toen zij beiden

„Der stormen en 's geruchts der straten even moê" ¹⁾

waren, haar in zijn *Oogen-Troost*, misschien half ironisch, nog deze verzen (in 1647) toevoegt?

„k Wil van geen Liefde spreken:

„Wy waren oock eens jongh: maer onler die gebreken

„En lagen wy noyt sieek." ²⁾

Meende de dichter deze woorden in ernst, dan veronderstelde hij bij PARTHENINE toch een zeer kort geheugen. Immers, mag men de geestige snapster gelooven die HUYGENS, tijdens zijn derde verblijf in Engeland ³⁾, van al het Haagsche nieuws op de hoogte hield, — men moge DOROTHEA VAN DORP onbescheiden vinden, dat zij onwaar was is nog niet bewezen, — kan men haar brieven dus als een vertrouwbare bron beschouwen, dan leeren haar *bulletins* ons o. a. over LUCRETIA en, wat HUYGENS noemt: *dié gebreken*, de volgende telegram-achtige bijzonderheden:

24 Maart 1622(?); *Den Trello compt in den Hag.* ⁴⁾

12 Mei 1622(?): *Den Trello is inden Hag.*

23 Mei 1622(?): *Den Trello is noch hier, noch begeerich naer den man.*

30 Mei 1622: *Den Trello doet ue seer groeten, en het schoone kint oock* ⁵⁾

DOROTHEA had dus haar nicht LUCRETIA gesproken en van haar de groeten voor HUYGENS ontvangen; waarschijnlijk echter zal „DEN TRELLO" haar het intieme bericht van 23 Mei wel niet hebben opgedragen. Neemt men in aanmerking hoe lichtzinnig en oneerbiedig zij zich tegelijkertijd uitlaat tegen CONSTANTIN over zijn, door hem zoo hooggeschatte vriendin ANNA ROEMERS ⁶⁾, dan zou men allicht denken dat een bui van kwaadsprekendheid haar al dat gespot over de beide vriendinnen van HUYGENS, die in den Haag te gast waren, in de pen gegeven kon hebben. DOROTHEA schijnt het evenwel niet zoo geheel en al mis gehad te hebben dat LUCRETIA was: *noch begeerich naer den man!* HUYGENS zelf toch heeft ons het bewijs bewaard, dat er werkelijk in dat tijdperk van 1622—23 aanleiding geweest kan zijn om van de „onverslijtelicke Maeght" zulk een bericht over haar innigste hartsgeheimen naar Londen over te brieven.

In de tweede aflevering ⁷⁾ der onvoltooide uitgave van HUYGENS' *Dichtwerken*, is

1) Edit. Bilderdijk, Dl. I. bl. 261.

2) Aldaar, bl. 275.

3) Van 5 Dec. 1621 tot 13 Febr. 1623. (Dagboek bl. 10.) Volgens DR. JORISSEN (bl. 129.) was HUYGENS reeds 13 Januari 1623 terug en bij de bruiloft van JOHAN DEDEL en ISABEAU VOGELAER tegenwoordig.

4) *Dietsche Warande*. Dl. VI bl. 479—484—485.

5) JORISSEN t. a. p. bl. 385. Over het *schoone kint*, HUYGENS' toekomstige vrouw, zie JONCKBLOET, *Gesch. der Ned. Letterk.* 4^e Dl. bl. 68 (3e druk, 1882.) Ook over het juiste tijdstip van DOROTHEA'S brieven (1622). JORISSEN stelt dezen in 1624, hetzelfde jaar van de vijf andere in de *Dietsche Warande*.

ANNA ROMMERS is hier met haren man.Ik sou qualijck worden om sulken ouwen crijng soo mal te sien." Enz. gelijk bekend is,

7) Bl. 147.

voor het eerst afgedrukt een zesregelig versje, dat onder de biographische bijzonderheden van LUCRETIA niet mag ontbreken.

CONSTANTIN zendt haar, nadat hij den 13 Februari 1623 uit Engeland is teruggekeerd, in September daarop het volgende gedichtje:

EEN SIECKE VRINDT
AEN TRELLOS KINDT.

Gouwe Gouwbloem van Ter Gouw
Wist ick wie u plucken souw,
'K paerden hem van desen dach
Mette wijste Bloeme-sotten
Diemen oyt voor Bloeme-potten
Goudt ter Gouw besteden sach.

febricitans. Hag. 19 7^b. 1623.

Hoe raadselachtig dit briefje ook zij, wat de bedoeling er van is valt niet moeilijk te verklaren. LUCRETIA is blijkbaar tusschen 1622 en 23 (wellicht om geldelijke omstandigheden ¹⁾) naar ter Goude, of gelijk men nu gelatinizeerd zegt: *Gouda* verhuisd. ²⁾ HUYGENS schijnt vernomen te hebben, dat er kans bestond, dat de „Gouwe Gouwbloem” aldaar geplukt zou worden; met andere woorden, dat men zijn vriendin het hof maakte. Maar de vrijer is hem onbekend of slechts bij gerucht bekend. Zijn belangstelling in LUCRETIA's toekomst doet hem zijn koortsigen toestand vergeten, en de „siecke Vrindt” richt een fijn ingekleeden raad aan zijn oude vriendin, die misschien op 't punt stond om een groot besluit te nemen.

Wat kan men nu uit die versjes lezen, die, op 's dichters gewone wijze, door gezochtheid van woordspelingen slecht verstaanbaar zijn? Men houde in 't oog, dat die bloemrijke beeldspraak evenwel niet slechts haar oorsprong vindt in de toevallige overeenstemming van eenige woorden (wat bij HUYGENS vaak voorkomt), doch dat zij werkelijk een dieperen zin heeft. Het briefje aan „TRELLOS kindt” bevat, in een beeld, ontleend aan de toen reeds zoo belachelijk overdreven bloemenhandel, een compliment en tevens een bedekte waarschuwing aan haar, en, van alle bloemrijke woorden ontdaan,

1) Vglk. bl. 282 hiervoor.

2) In het eerste jaar was zij nog in den Haag, blijkens het bericht van DOROTHEA v. DORP. Waarschijnlijk woonde of verbleef zij dus achtereenvolgens in deze plaatsen;

1615 in den Haag.....(het bezoek van de KAMPENEER's dochters.)

1619 nog in den Haag.....(HUYGENS' gedichtje: „*Grillich Trillich*” enz.)

1622 „ „ „ „(„DEN TRELLO is in den Hag”.)

1623 in Gouda(„Gouwe Gouwbloem van TER GOUW.”)

1643 te Muiden bij HOOFT te Gast..(Zie Korenbloemen d. VAN VLOTEN bl. 159—60.)

1644 in Delft.....(„Delfs Puyck der onversleten Vrouwen”)

1663 „ „ begraven.....(Zie *Eymael*, bl. 123 en HUYGENS' grafschriften.)

En verder misschien sedert 1643 op „Pasgeld aen der Weide” nabij Delft (Zie HUYGENS' „Andere [verbintnisse] aen den selven” (P. C. HOOFT), Korenbloemen d. v. VLOTEN t. a. p. Ook EYMAEL blz. 124).

Wellicht kan men uit bovenstaand versje lezen dat zij te Gouda geboren is.

willen 's dichters verzen dit zeggen: „LUCRETIA, die als de goudbloem van Gouda zijt, wist ik wie u tot vrouw zou nemen, dan stelde ik hem reeds heden gelijk met de verstandigste onder de zotte bloemenliefhebbers, die ik ooit te Gouda voor bloemepotten goud zag besteden;” of anders — doch min waarschijnlijk, —: „Al zijn de andere bloemenkoo- pers zot, die u zou willen hebben, zou ik verstandig noemen, maar tevens een zot indien hij u met zijn goud zou trachten te winnen.”

En wie wenschte dan wel de Goudbloem te plukken? Dat CONSTANTIN, bevreesd voor een mededinger, met het versje zich zelven wilde aanduiden, kan men niet aannemen. Hij was veel te jong voor LUCRETIA en verlangde daarenboven reeds lang naar het bezit van een andere bloem, die nog niet zeker was naar welke zon zij haar knopje zou neigen. SUZANNA VAN BAERLE toch, die later HUYGENS' vrouw zou worden, twijfelde toen nog of zij haar hart aan CONSTANTINS' broeder MAURITS, aan den weduwnaar HOOFT, of aan een ander zou schenken. Zelfs kort te voren, den 7^{en} September diende HUYGENS nog een *Request aen ANNA en TESS. VISSCHERS*¹⁾ in om haar tusschenkomst in te roepen bij „de moye Maeght” zijn nichtje SUZANNA; en kort daarna, den 26 November, op den bruilofts- dag van TESSELSCHADE, was hij in kennis gekomen met dezer Nichtje MACHTELD VAN KAMPEN, ja, voor haar in „vier en vlam” geraakt. Voor LUCRETIA zal hij dus toen wel niet zulke teedere gevoelens gekoesterd hebben. Ook de gemoedelijke, vaderlijke toon, die vooral uit het opschrift spreekt, doet meer aan een raad in den vorm van een compliment, dan aan een liefdesverklaring denken. Men heeft hier geenszins te doen met een schertsend rijmpje zooals er voor een paar jaren tusschen hen gewisseld werden.

Wie die wijze bloemenzot dan moge geweest zijn, — dit valt hier moeilijk uit te maken²⁾; dat er een getracht heeft de Goudbloem te plukken, komt mij, in verband met, en ter bevestiging van de tijding door DOROTHEA naar Londen gestuurd, niet slechts waarschijnlijk, maar vrij zeker voor. En al wil onze dichter ook na vier-en-twintig jaren tegenover zijn oude vriendin „van geen liefde spreken”, in beider jongere jaren had hij dit wel gedaan; al moet men ook toegeven dat hij die meer af- dan aangeraden had en misschien LUCRETIA belet had van „onder die gebreken” ziek te vallen!

Opvallend is het evenwel dat CONSTANTIN, toen hij, bij het overlijden zijner vriendin, in 1663, in een lange reeks van graf-dichten de schrandere vrouw herdacht, in een daarvan

1) *Volled. Dichtw.* bl. 147.

2) Een oogenblik meende ik in den „Bloeme-sott” die „Goudt Tergouw” besteedde, een zin- en woordspeling te lezen op den Utrechtschen plaatsnijder HENDRIK GRAVE VAN GOUDT. Dat deze in den kring: ANNA ROEMERS-HUYGENS-LUCRETIA VAN TRELLO verkeerd kan hebben, is zeer waarschijnlijk door een gedichtje van eerstgenoemde aan hem (Zie BEETS, *Alle de Gedichten van ANNA ROEMERS VISSCHER* D. II. bl. 206-7). GOUDT was daarbij zeer vermogend (Zie o. a. V. D. AA, *Biogr. Woordenb.* Dl. 7. p. 320.): een aanleiding te meer voor HUYGENS tot een woordspeling; en overleed in 1630; in 1624 (HUYGENS' versje is van 19 Sept. 1623) was hij zinneloos geworden door een liefdes-avontuur. Volgens HOUBRAKEN, *Groote Schouburgh* (ED. 1718.) Dl. I. 56, gaf „een juffrouw die graag met hem wilde trouwen, hem iets in, dat in steê van hem verlief te maken hem het verstant deed verliezen.”

Het is echter verre van mij, om de eerzame LUCRETIA van zoo iets te verdenken, en het blijkt mij ook niet vol- doende uit den *zin*, dat HUYGENS met „Goudt” een persoon bedoeld heeft.

geheel anders en met meer juistheid over haar spreekt dan hij in „Oogen-troost” had gedaan. In dat jaar zeide hij niet met zekeren trots, als de liefde minachtend: al waren wij jong, dat gebrek bezat gij noch ik, — neen, hij betreurt „Trellos kindt” zijn geestverwante,

«Die soo welsprekende geen raed en wist tot Ja;
Die soo verstandigh geen verstand en had van trouwen
O Jammer en ó scha
Voor nu en lang hier na!
’t Stuck was te goed om geen Copyen af te houwen.’¹⁾

Wellicht dacht CONSTANTIN in dit grafgedicht nog wel een oogenblik aan den „Bloeme-sott” die haar, de Gouwbloem, had willen „plucken” in 1623! In allen geval drukt hij zich hier juister uit dan een 16-tal jaren vroeger.

In de gedichten²⁾, die HUYGENS in latere jaren aan *Trellos kindt* gewijd heeft, kan men moeilijk een toespeling op hun jeugd aantreffen. Het valt niet te verwonderen, dat noch in *Oogentroost*, noch elders eenige bepaalde herinnering voorkomt aan de jaren toen LUCRETIA en haar zuster „avaient helas! paties et endureés beaucoup à cause d’aucunes gestes ou manières de faire,” waardoor haar vader zich onderscheiden had, evenmin als een vermelding van haar bekrompen geldelijke omstandigheden. Voor den (in *Oogen-troost*) zoo fijngevoelenden CONSTANTIN zou, ook zelfs een zijdelingsche toespeling op die dagen, in een gedrukt gedicht, zeer onkiesch zijn geweest.³⁾

Toch doen de toon en de aard van dit gedicht, naast al de levenswijsheid en menschenkennis waarvan het overvloedt, hier en daar gevoelen, dat het gericht is aan iemand die, met gelatenheid, veel leeds in een lang leven verdragen heeft, evenals er uit blijkt, dat de dichter toen, kort na het overlijden zijner „Sterre”, zwaarmoedig gestemd was. Op het einde van dit lang-ademig leerdicht komt CONSTANTIN nog tot deze overweging:

„Is dit nu ’t heele pack, zijn wy tot daer toe effen
„En voelden wy ons noyt een ander lemte treffen? 4)
„Wel seven. Maer een oogh, een oogh is sulcken schat!”

Reeds deze verzen kunnen LUCRETIA een lang verleden vol verdriet voor den geest geroepen hebben, zonder dat haar vriend meer deed dan, met een enkel goedgevoeld woord, de overige ziekten of tegenspoeden, die zij verduurd had, tegenover de ramp die haar nu trof te stellen, ten einde die te verlichten.

Het bevreesde ons dus niet, dat HUYGENS, eenmaal aan vervlogen tijden denkend,

¹⁾ Zie SNELD. 112. Korenbl. Boek XXI. (Edit. BILDERDIJK IV, 90.)

²⁾ Deze zijn, behalve *Oogentroost*, „Nieuwjaardicht” v. 1644; Opdracht der „Heilighe Dagen” van 1645, en een reeks grafschriften v. 1663.

³⁾ Vreemd is het, dat dezelfde man zich toen vaak zoo grof en onkiesch uitliet over de heiligste gevoelens van zijn andere vriendin TESSCHELSCHADE (Zie o. a. *De tweede Tessels-schade*, van 1642; Edit. Bild. III bl. 255); en in 1658 een „voderye” als *Trijntje Cornelis* in druk heeft gegeven!

⁴⁾ „Ander lemte,” te weten: als onze oogenkwaal.

zijn vriendin niet duidelijker (voor ons oog) daaraan herinnert. In tegenstelling met hun jonge jaren wisten zij immers nu

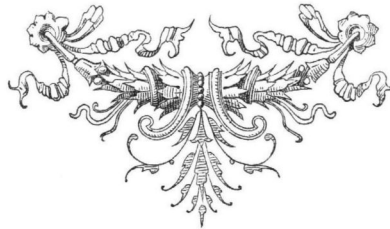
„Het suer en 't soet gesicht te stellen, naer het zij,”

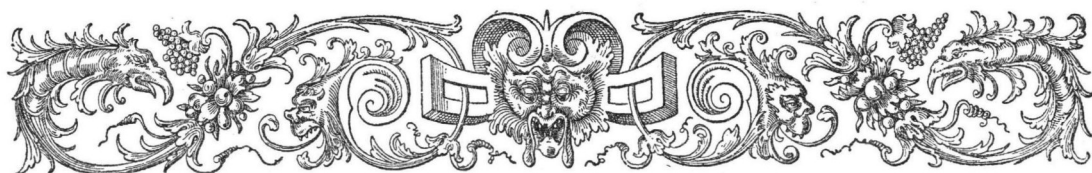
en tot zulk een wijze berusting in voor- en tegenspoed waren zij niet gekomen dan na een langdurige en vaak droevige ondervinding.

De voorgaande bladzijden doen, naar ik meen, een nieuw licht vallen op het karakter van CHARLES DE TRELLO en op de vriendschapsbetrekking van CONSTANTIN HUYGENS met het „Delfs Puyck der onversleten Vrouwen”.

Ofschoon slechts *een twint* ten opzichte van alles wat er voor de kennis van den Secretaris van FREDERIK HENDRIK gedaan is en nog te doen valt, moge deze studie toch iets *vromen* aan de HUYGENS-literatuur.

Amsterdam, Maart 1887.

VIER KAMPER SCHILDERS.

ERNST MAELER, MECHTEL TOE BOECOP,
BERNHARD VOLLENHOVE, STEVEN VAN DUUVEN,

DOOR

G. P. ROUFFAER.

III.

BERNHARD VOLLENHOVE.

NA het stuk van Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK over dezen schilder in het *Archief voor Nederl. Kunstgesch.* II en het kortelings openbaar geworden testament van BERNHARD VOLLENHOVE, door Mr. J. J. VAN DOORNINCK in de „*Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel*” geplaatst, kan men den geslachtsboom der familie al vrij zeker vaststellen. Hij zou aldus wezen:

Dr. ARNOLDUS VOLLENHOVE, burgr. van Vollenhoven,
huwt GESINA ALTEN.

BERNHARD VOLLENHOVE, burgr. van Kampen,
schout van Kamperveen, schilder, huwt
10. HENDRIKA KRUL (waaruit zijn vijf kinderen),
20. ELISABETH BRAEM.

JOHANNES VOLLENHOVE
pred. te Zwolle,
huwt GESINA HAKE.

JOANNES VOLLENHOVE, oudste zoon.
ARNOLDUS VOLLENHOVE, jongste zoon.
ELISABETH VOLLENHOVE
HENRINA VOLLENHOVE,
GEERTRUIDT VOLLENHOVE, huwt burgr. ROEDOLF
VAN KALFSBEEK.

ARNOLD VOLLENHOVE, 1) oudste zoon, huwt
RENSIA EEKHOUT.
JACOB VOLLENHOVE, jongste zoon.
GEERTRUIDT EVERDINA VOLLENHOVE, huwt
ANNA MARGARETHA VOLLENHOVE, ongehuwd.
PETRONELLA VOLLENHOVE, ongehuwd.

1) Waar in 't vervolg veel gesproken zal worden over de schilderijen van de hand van BERNHARD VOLLENHOVE in 't bezit van Mevrouw de Wed. Mr. F. LEMKER te Kampen, is het van belang haar vermaagschapping na te gaan met de VOLLENHOVE's. Uit het huwelijk van ARNOLD VOLLENHOVE (geb. 1661, gest. 1721, klerk der prov. Overijssel en ont-

BERNHARD's tweede vrouw, ELISABETH BRAEM, welke hij, blijkens de volgende mij door den Heer BREDIUS verstrekte aanteekening, in 1670 huwde, overleed (zie het genoemde testament) in de eerste maanden van 1691.

27 Nov. 1670. Huwelijksche voorwaarden ¹⁾ van de Hr. BERNARDT VOLLENHOVE, Schout van Camperveen, Weduwnaer, geadsisteert met dE. Heeren JOHANNES VOLLENHOVEN, Bedienaer des Godd. Woorts in 's Gravenhage, sijn broeder, Mr. HENRICK WOLFSEN, Secretaris van de Generaliteyts Reeckencamer, en LUCAS COENRADUS BONNIER, Medecinae Doctor binnen Leyden, sijne neven, als toecomende bruydegom, ter eenre,

en Juffr. ELISABETH BRAEM, jongdr., geadsisteert met d'Heeren ADRIAEN BRAEM, haer vader, Mr. WILLEM BRAEM, Adt., haer broeder, woonende tot Rijnsburg, mitsgaders met Do. PETRUS ALBERTI CUIJCKIUS, haar neeff, en de Hr. en Mr. NICOLAAS VAN PERSIJN, Bailliu en Schout van Rijnsburg, haer vriendt, als toecomende Bruyt, ter andere sijde.....

De Schout-schilder teekent:

Gevoegelijk kan de volgende aanteekening hier mede eene plaats vinden:

5 January 1674. Compareerde..... Juffr. ELISABETH BRAEMS, huysvrouw van d'Heer BERNARDT VOLLENHOVEN, Schout tot Camperveen, zijnde met haer man buyten gemeenschap van goederen op 't passeren deser acte binnen Leyden, te kennen gevende, dat bij dese bedroufde tijdt en sware oorlogh haer comptes lieve en beminde ouders (die haer leven langh geduerende moeten trekken de vruchten en innecomen van versch. goederen die haer toecomen) enz:... machtigt haren broeder Mr. WILLEM BRAEM om die goederen te verkoopen enz. enz.

Zij bezat o. a. de huysinge tot Amsterdam staende op de St. Anthonie's Bredestraet daer „de Zeeridder” uythangt. Een oblig. van f 4000.— W. I. Comp^{ie}. enz. ¹⁾

BERNHARD zelf leefde den 13^{en} April 1691 nog.

Hij is het, van wien VAN DER AA in zijn Biografisch Woordenboek zegt: „BERNARD VOLLENHOVE, burgemeester van Kampen, raad van de Admiraliteit te Amsterdam, is dichter van het treurspel: *De broedermoord te Franziane. Amst. 1661, 8o.* Men vindt ook een krachtig vers van hem voor VALCKENIER's *Verward Europa.* Zie WITSEN

vanger der havenaccynsen) met RENSIA EEKHOUT (gest. 1729, dochter van den Kamper burgemeester JOHAN ROELOFSZ EEKHOUT), welk huwelijk in 1695 voltrokken werd, sproot o. a. GESINA CATHARINA VOLLENHOVE; deze trouwde in eerste huwelijk met den Kamper secretaris ASPER HERWEYER, en kort na 1728 als diens weduwe in tweeden echt met den Kamper secretaris FRANS LEMKER. Deze FRANS LEMKER was de grootvader van den Kamper burgemeester Mr. FRANS LEMKER, wijlen den echtgenoot van Mevr. de Wed. LEMKER. Op deze wijze is een groot gedeelte van het VOLLENHOVE-bezit in dat van Mevr. LEMKER overgegaan. Zoo heb ik b. v. bij de hand een akte, waarin in 1698 aan ARNOLD VOLLENHOVE het gebruik van een stuk bolwerk te Kampen wordt toegestaan, vermits dat in 1692 ook was toegestaan aan zijn vrouw RENSIA EEKHOUT, toenmaals nog ongetrouwd. Ditzelfde gebruik van dat stuk bolwerk genoot Mevr. de Wed. LEMKER indertijd ook nog.

Een en ander volgens welwillende meded. van Mr. J. I. VAN DOORNINCK en Mevr. de Wed. LEMKER.

1) Prot. Not. J. VAN NOORT. Leiden.

GIJSBEEK B. A. E. Wb. D. VI, blz. 15; VERWOERT, KOBUS en DE RIVECOURT." Als schilder heeft hij hem echter niet vermeld gevonden.

Om 's mans geboortejaar vast te stellen komen we in een warnet van gegevens, die elkaar alle in de onderdeelen tegenspreken. Het jaar 1633, dat Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK hem geeft, is echter zeker niet het juiste. Laat ik om duidelijk te zijn de verschillende gegevens bijeen plaatsen, om dan te trachten die oplossing te geven, welke het waarschijnlijkst is en het meest klopt met de feiten:

1°. In het genoemde testament van BERNHARD worden door hem onder zijn inboedel o. a. met name genoemd:

- a. Mijn en mijn huysvrouwen (i. e. zijne eerste vrouw) conterfeitsel in den jare 1648 *door mij selfs gedaan*.
- b. Een St. Laurentius door SALOMON CONING in den jare 1653 *naer mij gedaen*.
- c. Een St. Augustijn door SALOMON CONING in den jare 1656 *gedaen*.

Allereerst konstateeren wij hieruit, dat BERNHARD VOLLENHOVE den Amsterdam-schen schilder SALOMON KONINCK zeer waarschijnlijk gekend heeft. Hoe toch moeten we dat „naer mij gedaen” opvatten; wil het zeggen, dat SALOMON KONINCK een schilderij had gemaakt naar een schets, of een eigen schilderij van BERNHARDT? Dan wel, zou het beteekenen dat deze laatste wellicht als model had gestaan voor den heilige, die gemarteld wordt?¹⁾ In dat geval is het der moeite waard op te merken, dat volgens de geschiedenis van de martelaren der R. K. kerk, de H. Laurentius op ongeveer 25-jarigen leeftijd den marteldood onderging.

2°. In de regentenkamer der Kamper Gast- en Proveniershuizen komt een merkwaardige schilderij voor. Het verbeeldt, gelijk men op het eerste oog reeds ziet, de marteling van den H. Laurentius²⁾. Zouden we hier werkelijk den SALOMON KONINCK van 1653 voor ons hebben, voor wiens hoofdfiguur volgens de laatstgenoemde konjectuur BERNHARD VOLLENHOVE zou geposeerd hebben. Dát is zeker, dat de jonge heilige al het uitzicht heeft portret te zijn; terwijl het aan den anderen kant niet minder zeker is, dat de schilderij sterken invloed der Vlaamsche school na RUBENS verraadt.¹⁾ Laat anderen

¹⁾ Mr. J. I. VAN DOORNINCK bracht mij op het denkbeeld van deze konjectuur, waarvoor ik hem hartelijk dank zeg. Werkelijk lijkt zij me de juiste opvatting te geven.

²⁾ Ziehier de beschrijving: *De marteling van den H. Laurentius*. Doek, Br. 1,08, H. 1,51 M. De ongeveer vijf-entwintigjarige heilige, geheel naakt, met alleen een doek om de lenden, wordt door twee Romeinsche krijgsknechten achterover getrokken op een ijzeren rooster, waaronder een naakte kerel het vuur met houtskool aanstookt. Rechts en links nog andere krijgsknechten, o. a. ook rechts een paard. Een engeltje komt naar den heilige toegezweefd. 't Tooneel heeft plaats bij een Romeinsch gebouw, waarvan men een standbeeld in een nis ziet. Dicht daarbij nog een licior's bundel en een man met een toorts. Van koloriet is het stuk uitstekend, van teekening niet minder (men zou alleen kunnen opmerken dat de linker-bil van den heilige wat misteekend is); het geheel is een hoogst merkwaardig voortbrengsel van oud-Hollandsche kunst. Vooral de naakte S. Laurentius is hoogst oorspronkelijk en warm van kleur.

Het geheel tamelijk dun van verf; donkere en halfverlichte deelen dun en glad; vleesch waar het verlicht is solieder, maar ook glad; alleen op handen en gezicht hier en daar goed streekje. Zéér warmbruin in de halfschaduwen. Merkwaardig is, dat de kop van den heilige *geheel en al* in de opvatting is van BERNHARD VOLLENHOVE's authentiek schilderij van pl. m. 1681, in 't bezit van Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK (*Archief voor Ned. Kunstgesch.* II, blz. 277.)

³⁾ De bijfiguur wel te verstaan, niet de hoofdfiguur.

beslissen of het stuk naar schilderwijze en opvatting van SALOMON KONINCK kan wezen ¹⁾. Dit is zeker, dat mocht de zaak zoo opgehelderd zijn, twee feiten zouden blijken: *a.* dat BERNHARDT VOLLENHOVE zéér intiem bekend moet zijn geweest met SALOMON KONINCK; *b.* dat hij ongeveer geboren moet zijn in 1629 (i. e. 1653 ± 24 jaar).

3°. In het Geschiedkundig Overijsselsch Museum te Zwolle bevindt zich sedert korten tijd het portret van een jongen van ongeveer twaalf-, dertienjarigen leeftijd, met grooten artisten-flaphoed op; daarop bevindt zich een onderteekening B. VAN VOLLENHOVE 1641 en een wapen (in goud drie roode kepers) dat wel aan verschillende Overijsselsche familiën eigen is geweest, maar volgens Mr. J. J. VAN DOORNINCK nooit door het geslacht VAN VOLLENHOVE of VOLLENHOVE is gevoerd. ²⁾

Het eene is nog raadselachtiger dan het andere; de jongen met zijn breeden flaphoed is misschien wel het portret van een schilder in den dop; de handteekening B. VAN VOLLENHOVE komt wat hand betreft overeen met de schrijfwijze der onderteekening van BERNHARD VOLLENHOVE van later, hoewel hij dan nooit „van” teekent; als het wapen slaat op het portret, en de handteekening op den schilder — een meening waartoe men op het eerste oogenblik komt, en welke volgens schildersgebruik de meeste rationeële, neen de eenige is — dan zouden we hebben: het portret van een jongen uit een familie van Overijssel ³⁾ (ik noem b.v. de fam. VAN VOORST, VAN DORTH, die het genoemde wapen voeren), geschilderd door een B. VAN VOLLENHOVE in 1641; eindelijk lijkt de opvatting van het portret niets op de manier van begrijpen der authentieke schilderijen — waaronder veel portretten — van BERNHARD VOLLENHOVE, welke wij nader zullen leeren kennen.

De eenige oplossing, die steek houdt, is dunkt mij die welke ik daar net gaf: het portret

¹⁾ Om de zaak nog ingewikkelder te maken, vond ik in de verzameling van TER BORCH-teekeningen op No. 73 van den grooten atlas een fraaie teekening met zwart krijt en doezel op grauwbloauw papier, gejaarmerkt onderaan 1660, die, in overeenstemming met de andere voluit geteekende, van de hand van MOSES TER BORCH moet zijn, en welke volkomen, en nog eens volkomen, het schilderij van de Kamper Regentenkamer in verkleinde afmetingen (br. 0,31 h. 0,405 M.) weergeeft, maar..... in omgekeerden zin. De teekening is, ook volgens het jaartal, naar de schilderij gemaakt; maar hoe kan dat in 's hemelsnaam „en sens inverse” gebeurd zijn? Als het een ets was, ja, maar een teekening?

²⁾ Zie hier de beschrijving: *Jongensportret*. Doek. Br. 1,47. H. 0,62 M.

Een jongen van ± 12 jaar heeft een grooten rosbruinen flaphoed op, waaronder lange tamelijk sluike haren uitkomen. En face, links gekeerd. Met grooten kraag, in rosbruin leeren wambuis, met gele knopen en overhangende lappellen op de schouders. Portret gevat in ovaal. Rechts tamelijk midden in het genoemde wapen. Vlak daaronder in grauw op donkerbruin:

B van Vollenhove 1641

Gewoon van verf, tamelijk degelijk maar gelijk en-egaal. Wel grove borstel maar veel duidelijker dan diens streek overal de plekken waar het doek doorschijnt. Verlichte kraag degelijker, met groven borstel maar zeer taaië verf, warm bruin van kleur, met iets rood geelachtigs.

³⁾ De kwestie van den grooten flaphoed is toch ook makkelijk op te lossen; hoewel bij voorkeur een siersel van artisten, hoe jonger de artist, hoe grooter de hoed, waren zulke breedgerande slappe vilten hoeden juist in dezen tijd het tooisel van jongens. Men vergelijkte eens een jongen van negen jaar met dien grooten vilten hoed op den JACOB GERITSZ CUIJP van 1635 in BOYMANS (no. 58) De soldaten-flaphoeden, zooals zij voorkwamen op de stukken van PIETER CODDE c. s. zijn van een ander model, evenals de breede magistraat-hoeden, welke THOMAS DE KEIJSER zoo graag schildert.

is dat van een jongen uit een Overijsselsche familie, die het wapen: „in goud drie roode kepers” voert — waarvan meer dan een aan te geven is —; doch het is van de hand van een zekeren B. VAN VOLLENHOVE, welke een heel andere is als de BERNHARD VOLLENHOVE, die ons bezig houdt. Wellicht is deze nog onbekende schilder familie van BERNHARD VOLLENHOVE, wellicht ook van dien HERMAN VAN VOLLENHOVE, wiens bestaan Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK betwijfelt, maar welke inderdaad wel degelijk moet bestaan hebben, volgens Mr. S. MULLER Fz.: *Schildersvereenigingen te Utrecht*, volgens NAGLER,¹⁾ en volgens het naschrift van den heer D. FRANKEN Dz. in het *Archief* II, bl. 286.

4°. In de verzameling schilderijen van Mevr. de Wed. Mr. T. LEMKER te Kampen, bevinden zich twee authentieke, geteekende en gejaarmerkte stukken door BERNHARD VOLLENHOVE, van 1650, tegenhangers, die een *zээр sterken invloed van Rembrandt ver-raden*. Terwijl volgens het gemelde naschrift van den heer D. FRANKEN Dz. er in 1874 te Amsterdam moet geveild zijn een stuk van BERNHARD VOLLENHOVE van 1652 „le vieux libertin”, *in de manier van G. Schalcken*.

5°. NAGLER bij KRAMM aangehaald op HERMAN VAN VOLLENHOVE, spreekt van een „jongeren kunstenaar, *van gelijken naam*, die geboren zou zijn in 1619, de kunst bij PH. KONING had geleerd en in 1675 de leermeester zou geweest zijn van een zekeren TH. VALKENBURG.²⁾

We zien hoe deze vijf gegevens elkander ten deele in den weg zitten. Toch dunkt me dat de volgende oplossing alle zwarigheden oplost: *Bernhard Vollenhove zal om-streeks 1629 geboren zijn en omstreeks 1650 een leerling zijn geweest van Salomon Koninck*, terwijl het portret van 1641 in het Gesch. Over. Mus. te Zwolle, van een anderen, van een B. VAN VOLLENHOVE is³⁾. Dan wordt alles duidelijk; van *gegeven* 1° begrijpen we hoe hij aan een St. Augustinus van SALOMON KONINCK⁴⁾ kwam en weten we dat hij in 1653 zelf als „heilige Laurentius” model stond voor zijn leermeester, van *gegeven* 4° begrijpen we dat hij op ± 21-jarigen leeftijd twee schilderijen kon vervaardigen welke volkomen Rembrandtiek zijn van opvatting, daar hij natuurlijk via zijn leermeester SALOMON KONINCK — die zelf sterk onder REMBRANDT's invloed stond — met REMBRANDT's manier kennis maakte; waarbij nog te voegen is, dat de genoemde twee schilderijen duidelijk de kenmerken dragen vervaardigd te zijn door een talent, dat nog maar pas zijn loopbaan begon; en *gegeven* 5° kan evenzeer *zээр* voldoende verklaard worden: NAGLER (waar vond hij zijn mededeelingen?) zal zich verschreven of vergist hebben, wellicht zelf foutieve opgaven hebben gevonden, zoodat we voor een „HERMAN

1) Door VAN DER AA, Biogr. W. van KRAMM overgenomen.

2) Door VAN DER AA, Biogr. W. evenzoo onder een afzonderlijk hoofd naar KRAMM overgenomen.

3) „Ter vermeerdering”, schrijft mij Mr. J. I. VAN DOORNINCK, „der reeds bestaande verwarringen, wijs ik u op een zeer slecht geschilderd, maar niet onbelangrijk gezicht op de stad Zwolle, onlangs voor het G. O. Museum door mij gekocht, volgens de onderteekening geschilderd door *J. van Vollen-Hove 1641* (het laatste cijfer onduidelijk)”. Dit versterkt mij te meer in de boven uitgesproken meening.

4) Waar is deze schilderij gebleven?

VAN VOLLENHOVE, die leerling van PHILIPS DE KONINCK was en in 1619 geboren werd" moeten lezen „BERNHARD VOLLENHOVE, leerling van SALOMON KONINCK, omstreeks 1629 geboren"; mij dunkt deze laatste verklaring is noch gewrongen, noch onwaarschijnlijk.

Laten we, indien mijn konklusie aangenomen mocht worden, dat *Bernhard Vollenhove* ± 1629 geboren werd, leerling van Salomon Koninck was, tweemaal trouwde, uit zijn eerste huwelijk vijf kinderen had, den 24^{en} Oct. 1672 zijn eed deed als gildemeester van het Kamper St. Lucasgild,¹⁾ en den 13^{en} April 1691 nog leefde, als gewezen burgemeester van Kampen, gewezen schout van Kamperveen, schilder en dichter, — laten we dan nu eens nader zijn schilderijen behandelen. — In de eerste plaats komt daarvoor in aanmerking de fraaie collectie schilderijen van Mevrouw de Wed. Mr. F. LEMKER te Kampen²⁾, in wier bezit we de volgende authentieke BERNHARD VOLLENHOVE's aantreffen :

De lezende kluisenaar. Paneel. Br. 0,245. H. 0,27 M.

Een grijsaard, met rood kapje op het hoofd, zit, Rembrandtiek verlicht, in een leuningstoel. Hij is in bruin-groenig gewaad en rood vest. Op den linker opslag van zijn gewaad van voren een Maria-beeld. Bij een kloostergewelf, houdt hij een grooten foliant in de handen. Gemerkt rechts in den midden in grauw op grauw, nog al onduidelijk:

B Vollenhove
Fecit 1650

De lezende kluisenaar. Paneel. Tegenhanger van het vorige.

Hij ligt in grijze pij, met bloote voeten en bloot hoofd op zijn knieën en leest in een grooten foliant op een tafel, waar tevens nog een doodshoofd, eenige folianten, een groote zandlooper en een Christusbeeldje. Links van hem op den grond eenige

¹⁾ In de studie over het St. Lucasgilde te Kampen door Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK in de „Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel", 2e deel.

²⁾ Genoeg danken zou ik Mevr. LEMKER moeilijk kunnen; de groote welwillendheid, waarmee zij mij steeds ontving, de onbekrompen gulheid, met welke zij mij toestond de schilderijen te bestudeeren alsof ze mijn eigendom waren, de belangstelling, waarmede zij mij ter zijde stond, zou ik bezwaarlijk voldoende kunnen roemen. Laten we hopen, dat deze kollektie, wier bezitster zooveel hart voor de kunst heeft, bijeen blijve in de toekomst.

Behalve de boven te noemen en te behandelen schilderijen, heeft Mevr. LEMKER nog: een HENDRICK AVERKAMP; een KORNELIS BEELT; twee GILLIS DE BERGH, (zie daarover MEIJER'S Kunstler-Lexicon in voce); een JAN BRUEGHEL DEN FLUWEELEN; een WILLEM VAN DIEST; een JOOST CORNELISZ DROOCHSLOOT 1645; een GERBRANDT VAN DEN EECKHOUT 1667; een M. F. DE HOSSON 1723; twee FRANS DE HULST; twee JOHANNES JANSON; een F. KNIBBERGEN; een BARTHOLOMEUS MOLENAER (sic! monogram: B MR; echt Molenaer-genre; verg. v. D. WILLIGEN, Les artistes de Harlem, p. 225 waar een BARTHOLOMEUS MOLENAER als schilder wordt ingeschreven in September 1640); een JAN MIENSE MOLENAER 1640; drie KLAES MOLENAER; twee HENDRICK MOMMERS; drie P. VAN NOORT; een MARIA VAN OOSTERWIJCK; een EGBERT VAN DER POEL; twee R. ROGHMAN; een ROLANT SAVERY 1618; een JAN VAN DE VELDE (de Jonge) 1647 (stillevens, prachtstuk!); een WILLEM VAN DE VELDE DEN OUDE (penteekening op paneel); een ADRIAEN VAN DER WERFF; een JACOB DE WET; een ISACK WILLARTS; twee PIETER WOUWERMAN; twee A. WULFRAET 1691; behalve nog een en twintig andere schilderijen van onbekende meesters, waaronder eenige zeer merkwaardige.

Het stuk van M. F. DE HOSSON 1723 is een voor den tijd zéér uitstekend portret van GESINA CATHARINA VOLLENHOVE (over wie bij de genealogie der VOLLENHOVE's gesproken werd) op p. m. 25-jarigen leeftijd.

paperassen en een soort van kruik Zijn verblijf schijnt een stal of hut te zijn, waarin door een opening links een felle lichtstraal valt die het geheel fantastisch verlicht.

Beide stukken zijn wat lichtopvatting betreft, zeer Rembrandtiek, gelijk reeds opgemerkt is. Alles is degelijk van verf; donkere kleeren zéér zwaar van verf en relief makend, waarbij de plooiën zelfs nog eens door verfhooftsel worden aangegeven. Verlicht vleesch ook zeer dik van deeg en al naar het licht verschillend relief makend in fijne plekje. Grauwgroenig van algemeen koloriet, wat in het tweede stuk meer in het warmbruine gaat.

Daarop volgen met een spatie van acht jaar, twee portretten:

Meisjesportret. Doek. Br. 0,785. H. 0,965 M.

Zij heeft een zwart kapje op, een zwart chemisetje van neteldoek en daarover een neteldoeksch doekje met zwarte roset; zwarte japon en witte lubben; ze is geheel in den rouw. Haar rechterhand houdt een zwarten waaier in de vingers; haar linker vat over den rechter pols heen. Links tamelijk in den midden in zwart gemerkt: A. Ætat XIX en daaronder:

B. Vollenhove pinxit. 1658.

1132301

Zachtbruin, iets lichtbruin van kleur. Eenigszins hard en droog van opvatting, maar de rechterhand prachtig. Alles met behoorlijk verf en groven borstel.

Vrouwenportret. Doek Br. 0,645. H. 0,775 M.

Zij heeft een zwarte veer in de bruine haren, groote oorhangers met juweelen, een fraai kanten doekje over de borst, een zwart kleed en mouwen, die zoodanig zijn uitgesneden, dat het wit daar met het zwart afwisselt. Het doekje om de schouders word saamgebonden met drie fijne witte strikjes. Zij is blijkbaar de moeder van het voorgaande meisje.

29002

Tamelijk onderaan links geteekend: B. VOLLENHOVEN, waarbij de B en V aaneengesloten zijn als bij de schilderij, die hierna zal beschreven worden.

Dit portret is geheel in opvatting en uitvoering als het voorgaande, maar is minder kranig; het heeft iets gelikts, iets glads. De streek van groven borstel is ook minder op het gelaat te zien, zoodat dit hier en daar glad wordt. Ornamenten der kant degelijk van verf met een goed borsteltje.

Hierop volgen, elf jaar later vervaardigd, weer twee portretten:

Mansportret. Paneel. Breed 0,795. H. 0,85 M.

In zwart oppergewaad, witte kleine lubben, witte bef. Hij heeft een kalotje op; lange, grijze, golvende lokken. En face, naar links gekeerd, Grijze flinke snor en klein

grijs sikje. Zijn rechterhand rust op de dij, de linker houdt hij voor de buik, met een paar handschoenen er in. Gemerkt rechts in het midden in zwart: *Out 56 jaren*, en daaronder

Vollenhove fecit.
A^o 1669.

Wat koloriet betreft, vinden we een geheel anderen, wat behandeling aangaat, denzelfden schilder terug. Hoe warmbruin, men zou kunnen zeggen hoe overdreven bruin is de kleur! Overigens is het een uitstekend portret. Gezicht en handen, vooral het gezicht, zijn flink van verf, bepaald reliefmakend, terwijl alles met een breeden borstel is gedaan, en zwaar ineengewerkt. De witte bef evenzoo. Alleen het zwarte kleed is zeer ijl en dun, slechts de plooiën zijn iets dikker aangegeven.

Vrouweportret. Paneel, tegenhanger van het vorige.

Zij heeft een zwart kapje op, is en face links gewend. In zwart kleed, met fijn bewerkte witte lubben, een lichte witte bef om de schouders saamgebonden door twee toegestrikte zwarte veters. Een gouden halsketting schijnt er half door. Haar linkerhand rust op de heupen en middel, haar rechter houdt een bijbel met zilveren sloten vast, die rust op een tafel. Gelijke en gelijkvormige inscriptie als bij het bijbehorend mansportret, links middenin, maar deels minder duidelijk: *Out 49 jaren B. Vollenhove fecit Ao. 1669.*

In uitvoering is dit portret geheel gelijk aan het vorige. Alleen de kleur is iets minder bruin, en dus zeer natuurlijk.

Tot zoover de authentieke VOLLENHOVE'S, gelijk men ziet allemaal in één en hetzelfde partikulier bezit; als we van de schilderij in 't bezit van Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK (zie *Archief II*, blz. 276 en 277) aannemen, dat de daar voorgestelde ARNOLD VOLLENHOVE, in 1661 geboren, ongeveer 20 jaar is, dan dateert deze schilderij uit plm. 1681.

Welk een contrast, welk een afwisseling van opvatting tusschen die twee stukken van 1650, die twee van 1658, die twee van 1669 en dat eene van plm. 1681! En daar komt me nu nog volgens de heer D. FRANKEN DZ. een schilderij bij van 1652, in den trant van GODFRIED SCHALCKEN! Jammer, dubbel jammer, dat we de authentieke konterfeitsels niet meer hebben van den schilder en zijn tweede vrouw uit 1684! Waar zouden ze gebleven zijn?

Zouden die de eigenaardige opvatting nog kond doen van Mr. J. NANNINGA UIT-

TERDIJK'S schilderij van ± 1681? Want, merkwaardig genoeg, we vinden daar Gothieke herinneringen in; de plooiën der gewaden, vooral de verlichte linkermouw, zijn zoo gothiek opgevat, als we het, om een voorbeeld te noemen, van QUINTEN METSIJS gewoon zijn, en gelijk we bij MARINUS VAN ROEMERSWAELE opmerken. 't Is waar, onder alle verandering van opvatting blijft zijn *manier* van schilderen tamelijk wel zich zelve gelijk; ook in dit hoogst merkwaardig stuk, waarbij BERNHARD VOLLENHOVE zich herinnert moet hebben wat hij van de oude Vlamen uit het eerste deel der zestiende eeuw gezien had, smeert hij op lichtdeelen behoorlijk verf met een flinken groven borstel; het gezicht in de warmbruine schaduwdeelen is glad. Wat nog de kleur betreft, vinden we een eigenaardig gedempt rood op de wangen en in de muts van bont.

Is het wonder, dat het veeg en hachelijk mag geheeten worden niet gemerkte schilderstukken te herkennen van een artist, die in zijne jonge jaren door REMBRANDT beïnvloed werd onder den invloed van zijn niet matig Rembrandtieken leermeester; die aan schilderijen met kunstlichteffekt zich niet onbetuigd schijnt te hebben gelaten; die omtrent het begin van zijn bloeitijd een manier vond, goed doch wat droog; en in de kracht van zijn leven overging tot een opvatting die warmbruin, haast overdreven bruin was en krachtig; om een jaar of twaalf later, zich in eens antiek-Vlaamsche schilders te heugen — is het wonder dat we daar ten zeerste aarzelen ook maar één schilderij zulk een schilder toe te schrijven, 't geen niet op onomstootelijke gronden het zijne kan blijken? Aan welke manier, aan welke opvatting klampt men zich vast in dezen overvloed van keuze? En God weet, welke afwijkende en uitmiddelpuntige schilderijen hij nog gemaakt heeft, die nog niet bekend zijn of het misschien nooit zullen worden!

Het ééne schilderij dat authentiek van hem *schijnt* te zijn, helpt ons niets. Het is een portret (br. 0,61. h. 0,79 M.) geteekend *B. Vollenhove fecit 1679*, in het bezit van Baron VAN AERSSSEN BEIJEREN TOT VOSHOL te Zwolle ¹⁾, maar zoo onbeduidend en zoo blijkbaar het werk van een onbewaakt oogenblik, dat het niets aan den naam van onze schilder toe, maar wel kan afdoen, en het beter is het stuk blauw blauw te laten.

Wat ik dan nu ook ga zeggen omtrent andere schilderijen, die ik aan VOLLENHOVE meen te mogen toeschrijven, is louter gissing. Alleen één ding staat vast: als er één reden kan wezen die de authenticiteit van een BERNHARD VOLLENHOVE waarschijnlijk maakt, zou het deze zijn, dat de schilderij in het bezit is of was van Mevr. LEMKER, wier huis een mijn is van schilderijen van dien schilder, van bescheiden omtrent de familie VOLLENHOVE, enz.

1) Over de partikuliere kollektie van dezen heer zal nog nader gesproken worden bij STEVEN VAN DUJVEN, echter ook daar naar aanleiding van een minder dan middelmatig stuk. 't Is er echter verre van dat deze beide schilderijen de maat zouden aangeven. Integendeel; de heer baron van AERSSSEN BEIJEREN TOT VOSHOL heeft een zeker getal familieportretten uit de beroemde familie van AERSSSEN van het meest uitstekend gehalte: twee MIEREVELT'S, 1597, tegenhangers; nogmaals twee MIEREVELT'S 1629, ook tegenhangers nog een MIEREVELT 1636 (portret van FRANÇOIS van AERSSSEN) Art. 64; een MOREELSE (portret der vrouw van FRANÇOIS van AERSSSEN); twee van RAVESTEIN'S (get. J. V. RAVESTEIN pinxit) en eindelijk leest best twee heerlijk fraaie GERARD'S HONTHORST, beide geteekend: G. HONTHORST a. 1640.

Ik kan moeielijk nalaten den heer Baron van AERSSSEN te danken voor de welwillendheid, waarmede hij mij ontving.

Dit nu houd ik in het oog bij de vier schilderijen welke het Geschiedkundig Overijsselsch Museum te Zwolle zoo gelukkig was voor eenigen tijd ten geschenke te krijgen van Mevr. LEMKER ¹⁾, en die ik op goede gronden meen te kunnen beschouwen als BERNHARD VOLLENHOVE'S uit diens derde (of vierde?) periode van omstreeks 1669. Zie hier de korte beschrijving:

Portret van Gerrit Gerritsz. Podt. Paneel Br. 0,63. H. 0,79 M.

Afgebeeld op \pm 50 jaar. Hij heeft een opengeslagen boek in de hand met een spreuk uit Proverbi I.

Portret van Hendrina Marienburg ²⁾ Paneel tegenhanger van 't vorige.

Afgebeeld op \pm 50 jaar. Zij heeft een kerkboekje in de rechterhand.

Portret van Pieter Sabé. Paneel Br. 0,54. H. 0,78 M.

Afgebeeld op \pm 35 jaar. Met zijn rechterhand in de zijde; de linker houdt een handschoen.

Portret van Lucretia van Hardenberg ³⁾ Paneel. Tegenhanger van 't vorige.

Afgebeeld op \pm 25 jaar. Met de rechterhand houdt zij een ring en den sleutel van het horloge, dat ze in de linker heeft.

Alle vier deze schilderijen zijn in éézelfde bruine tint gedaan, die echter daarom nog niet warm, maar eer, vooral bij de mannen, overdreven is. De vrouwen zijn beter van kleur, en ook over 't geheel beter (opmerking, die klopt met Mevr. LEMKER'S beide portretten van 1669!) Vooral het vierde stuk, het portret van LUCRETIA VAN HARDENBERG is uitstekend. Toch verdient het opmerking, dat de SABÉ'S over het geheel meer bruin zijn dan de PODT'S, en dat zij geheel en al het koloriet hebben van VOLLENHOVE'S authentieke portretten van 1669. Ik kom hierop straks terug.

De behandeling klopt geheel met die van VOLLENHOVE: behalve de zwarte kleuren die dun van verf en glad zijn (verg. de portretten van 1669!), gedaan met groven borstel en behoorlijk verf, middelbaar vloeibaar. Verlichte kant der beffen en ander verlicht wit goed dikker van verf. Vleesch alles (!) met groven borstel, hoe meer verlicht hoe

1) Mevr. LEMKER vereerde aan datzelfde Museum een fraaien PIETER VAN ANRAADT, portretstuk (br. 0,62 h. 0,79 met zijn gewone hand geteekend: PIETER VAN ANRAADT. Wellicht is het het portret van JAN VAN DER VEEN, apotheker en dichter (!), en VAN ANRAADT'S schoonvader.

2) Zij huwde 22 Maart 1669 met G. Gsz. PODT en stierf 9 December 1707.

3) Zij trouwde in 1666 met PIETER SABÉ. Over haar twee kinderen LUCRETIA en QUIRINUS werden den 27 Febr. 1678 mombers gesteld wegens haar dood.

Het aangeven wie de portretten voorstellen, is volgens authentieke inschriften met een hand van dien tijd op stukjes papier achter op de paneelen geplakt.

Men zou kunnen vragen of de vier portretten, die op één duim in de hoogte en één duim in de breedte na van gelijke afmetingen zijn niet zéér kort na elkaar, in ééne bestelling, geschilderd waren? Zij zouden dan uit pl. m. 1675 moeten wezen, daar LUCRETIA VAN HARDENBERG in de allereerste maanden van 1678 gestorven was. 't Eenige wonderlijke zou zijn, dat dan HENDRINA MARIENBURG, in 1669 getrouwd, ongeveer 36 jaar zou geweest zijn, toen zij huwde iets wat niet zeer strookt met de zeden onzer voorouders. Maar mogelijk is het. Zoodra van alle vier de personen de geboortedata bekend zullen zijn, zal men door mijn opgaven van ouderdom een nauwkeuriger oordeel kunnen vellen.

grover en hoe meer verf. In de stukjes landschap voorliefde voor leelijk rood, leelijk geel en leelijk grauwbauw. ¹⁾

Me dunkt we behoeven niet meer te twijfelen.

En als we niet meer behoeven te twijfelen of deze vier portretten zijn van de hand van BERNHARD VOLLENHOVE, dan maken we een hoogst belangwekkende gevolgtrekking: daar de SABÉ's, vooral de vrouw, jonge menschen zijn, als echtelieden hier geconterfeit staan en in 1666 trouwden, *dateeren hun portretten* waarschijnlijk uit een jaar of vier, vijf na hun huwelijk, *dus uit ± 1670*, een jaartal dat uitstekend strookt met hun schilderwijze vergeleken met de authentieke portretten door VOLLENHOVE van 1669. Terwijl wat de PODT's betreft, hun portretten als echtelieden eerst na 1669 (het trouwjaar) kunnen gedaan zijn, zoodat, in aanmerking genomen de betrekkelijke ouderdom der afgebeelden en de zede onzer voorouders van gewoonlijk vroeg te trouwen, *deze beide schilderijen uit ± 1680 zullen jaarteekenen*. Waaruit deze gevolgtrekking zou volgen: dat BERNHARD VOLLENHOVE zijn bruine schilderwijze, voornamelijk van portretten, in den jare 1669 zoo krachtig uitgesproken en volkomen gevormd getoond, jaren lang daarna behouden heeft en de schilderij van Mr. NANNINGA UITTERDIJK ²⁾ meer als een — zij het dan ook hoogst merkwaardige en zeer verdienstelijke — gril beschouwd moet worden, dan als een bepaalde manier. Dit is zeker, de bruine portretten van BERNHARD VOLLENHOVE geven wel diè uiting van zijn talent te aanschouwen, welke het meest typisch, het meest oorspronkelijk is. Andere stukken bepaald aan VOLLENHOVE toe te schrijven, schijnt mij te veeg. Laat ik er echter de aandacht op mogen vestigen in een noot ³⁾.

¹⁾ Ik weet dit laatste is een kleine bijzaak; men vindt datzelfde bij portretten van NICOLAES MAES. Ook doet men het bij de twee fraaie portretten van PIETER VAN ANRAADT, hier te Deventer in het bezit van Mr. H. HOUCK, notaris. Maar wat meer treft bij deze portretten is dat zij — vooral het vrouwenportret — herinneren in hun kleur aan de bruine manier van BERNHARD VOLLENHOVEN, en eenigszins afwijken van de gewone ANRAADT-opvatting. Zou het mogelijk wezen, dat de eene Overijsselaar den anderen gekend had, en de eene invloed had uitgeoefend op den ander?

²⁾ Zou het te boud wezen in het lichteffekt, dat in deze schilderij door een brandende kaars wordt teweeg gebracht, een herinnering te zoeken aan den invloed van GODFRIED SCHALCKEN, welken VOLLENHOVE moet hebben ondergaan?

³⁾ Het zijn er vijf in getal, waarvan twee in het bezit van Mevr. LEMKER. Ziehier de beschrijving:

Portret van Coenraet van Ditsum (volgens achtergeplakt oud briefje). Paneel Br. 0,23. H. 0,285. Afgebeeld in de kracht van zijn leven (pl. m. 35 jaar). Met lange tot op den schouder vallende haren, zwart kleed, witte bef, witte pofmouwen. Zijn rechter arm rust op een balustrade; de linker hangt af.

Portret van Margaretha Colthoff (volgens idem), gade van den voorgaande. Paneel. Tegenhanger van 't vorige. In den bloei van haar leven (pl. m. 28 jaar), met ontblooten hals, groote parels in de ooren en een parelsnoer om den hals. Zwart gewaad met witte lubben. Met haar uitgestreken rechter-, en haar teruggebogen linkerarm houdt zij een zwarte falie vast.

Uitstekende portretten, vooral dat der vrouw; de man heeft nog a geleden en schijnt mij door hitte geblakerd. Lijken mij VOLLENHOVE's uit pl. m. 1650; streek: zéér typisch, zwarte kleeren in sterk relief, waarop de plooiën weer in bepaald hoogsel zijn aangebracht; vleesch in donkere partijen of halfschaduw glad; in lichtdeelen met meer verf en aardig borsteltje, evenals witte kleeren. Achtergrond fraai warm bruin. Wat warmte van zoom en vooral wat de behandeling en streek aangaat, lijken ze me sterk verwant aan de kluzenaars van VOLLENHOVE uit 1650.

De drie anderen bevinden zich allen in de regentenkamer der Kamper Gast- en Proveniershuizen. Ik vermeld ze zuiver pro memorie:

Portret van den kommandant Simonis Ooms. Paneel. Br. 0,325. H. 0,41.

Met grijs haar, grijzen baard, grijze sik, zwart gewaad, witten kraag en zwart kalotje. Geteekend bovenaan in den midden: „com: SIMONIS OOMS // obyt 8 november // 1653”. Wel aardig portretje; warm bruin Rembrandtiek lichteffekt

Mocht ik dus hier ook weer niet het juiste geboorte- en sterfjaar van den schilder BERNHARD VOLLENHOVE geven, ik houd mij overtuigd een belangrijke bijdrage te hebben geleverd tot de kennis van zijn kunst-ontwikkeling, terwijl het mij mocht gelukken het ééne schilderij, dat aan Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK van zijn hand bekend was, te brengen tot een getal van dertien; terwijl nog de konterfeitsels van hemzelf en zijn vrouw uit den jare 1684 bestaan moeten, in alle gevallen bestaan hebben.

IV.

STEVEN VAN DUUVEN.

Een volkomen onbekend meester! Bij KRAMM, noch IMMERZEEL, noch VAN DER AA, noch . . . nergens te vinden! Een heel veld geopend voor historische en artistieke nasporingen!

Maar hoe de jacht ook zij, ongelukkig of gelukkig, de uitkomsten zullen in zooverre minder belang inboezemen als we den meester naar de drie werken, welke ik van hem mocht leeren kennen, een middelmatigheid mogen noemen. En dewijl hij nooit één rang zal kunnen innemen met ERNST MAELER, MECHTEL TOE BOECOP of BERNHARD VOLLENHOVE, is hij verreweg min belangwekkend.

De twee eenige jaartallen van zijn bestaan, die mij bekend werden, zijn 1682 en 1683, helaas al zoo weinig van elkaar verwijderd als eenigszins mogelijk is.

In de studie over het Kamper St. Lucasgilde toch door Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK in het 2^e Deel der „Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel” geplaatst, vind ik dat den 19^{en} October 1683 STEVEN VAN DUUVEN zijn eed doet als meester van dat gilde.

Om zijn werk eenigszins te leeren kennen, gaan we weer tot de zoo belang-

Zwart kleed goed van verf, waarop de plooiën weer dikker. Vleesch in donkere of halflichte deelen glad maar degelijk, waarover in lichtdeelen flinke streekjes met flink borsteltje en heel wat verf. De afgebeelde is zeker gasthuis-regent.

Portret van een gasthuisregent. Doek. Br. 0,80 H. 0,98 M.

Jonge man van pl. m. 37 jaar. Voor hem een boek; de linkerhand op de borst, de rechter vooruitgestoken.

Portret der vrouw van den voorgaanden gasthuisregent. Doek. Tegenhanger van 't vorige.

Vrouw van pl. m. 35 jaar. In zwart kleed, met grooten neervallenden kraag en witte lubben. De linkerhand hangt neer, de rechter rust op de buik.

Wel goed, maar droog. Zwarte kleeren dun van verf en glad: verlicht vleesch met groven borstel en behoorlijk verf, doch niet zwaar. Kleur zacht bruin met iets zacht roodachtigs op het vleesch. Lijken op VOLLENHOVE's „droge” manier van 1658.

Zonder ook maar eenigszins borg te willen staan, dat ze van de hand van BERNARD VOLLENHOVE zijn wijs ik er alleen op, dat een Kamper gasthuis niet op onwaarschijnlijke wijze kan gekomen zijn aan portretten geschilderd door een Kamper burgemeester.

Ten slotte vermeld ik nog dat in deze veelgenomde Regentenkamer aanwezig zijn: een droog en weinig fraai portret van een gasthuisregent Aetatis 68 HENRIC BLOEMAERT sc. Ao 1664 (br. 0,67, h. 0,75), een zéér belangwekkende „Verzoeking van Jezus in de woestijn” (br. 1,30, h. 1,47) door een onbekenden meester, zéér fraai en interessant met draperiën van gothieke opvatting; en een goed krijgsmansportret van JOHANNES VOLLEVENS den oude, volkomen overeenstemmend met diens portretten in het Haagsch Gemeentemuseum.

wekkende verzameling schilderijen van Mevr. de Wed. F. LEMKER te Kampen. We vinden daar twee authentieke STEVEN'S VAN DUUVEN van 1682 en 1683.

Het eerste stelt voor:

Een familie-portret. Doek. Br. 1,68, H. 1.44. ¹⁾

Rechts zit de zeer zware en dikke echtgenoot in grijs satijn; naast haar zittend haar man met groote pruik. Links zittende een jong meisje met een hondje op den schoot; staande een ander meisje en evenzoo staande een jongen met roode muts, met een windhond bij hem. Gemerkt rechts onderaan in bruin op grijzen grond:

1682
S. Van Duynen

De hier behandelde schilderij is niet groot van gehalte, al is het groot van afmetingen. De kleur is grauw en mat; de heele wijze van uitdrukken teatraal en „naar”. Alleen de jongen met de roode muts is uitstekend. Behoorlijk van verf maar glad; slechts zelden is een goede streek te zien met niet te groven borstel.

Het andere schilderij van VAN DUUVEN is evenzeer een familiestuk, maar een jaar later:

Een familie-portret in een landschap. Doek. Br. 1.85, H. 1.35.

Rechts op den voorgrond de moeder met vier dochters. Bij haar staande haar man met een zootje. Links op den voorgrond twee zoons met twee honden; zij houden ieder een haas in de hand, en hebben jacht-attributen. Gemerkt links onderaan in zwart op donker bruingrauw

S Van Duynen f

¹⁾ Dat ik geen melding maakte van den katalogus der Prov. Overijsselsche Tentoonstelling te Zwolle in 1882 was met opzet; de verschillende rubrieken toch waren onder verschillende personen verdeeld, waarbij die der schilderijen-beschrijving het niet heel gelukkig getroffen had. Zoo b. v. stond dit stuk opgeteekend als van de hand van S. VAN DUYNEN, hoewel er een „als een koc” op staat.

en rechts daarvan, er op volgend:

Am^e 1683

Deze schilderij is belangrijk beter dan het voorgaande, al is het ook slecht en stijf van compositie. Het rechterdeel is goed en waar van kleur, terwijl de kleine jongen links met den haas over den linkerschouder en den jachthoorn in de rechterhand uitstekend van kleur en opvatting is. Streek en behandeling als bij de vorige. Goed vleeschkleurig van tint, met iets zachts warmbruinigs¹⁾.

De derde STEVEN VAN DUUVEN, dien ik mocht zien, bevindt zich bij den heer Baron VAN AERSSSEN BEYEREN TOT VOSHOL te Zwolle. 't Is een volkomen echt portret (br. 0,63. h. 0,79) maar fraai is anders. De behandeling en opvatting is volkomen als van Mevr. LEMKER's VAN DUUVEN van 1682. Trouwens dit portret is ook gemerkt: *S. van Duyven fec. 1682.*²⁾

Ziedaar alles wat ik omtrent dezen schilder melden kan. Veel is het niet, maar ruim voldoende om de aandacht op hem te gevestigen.

Deventer, 17 Juli 1885.

1) Zooals men deze schilderij bij Mevr. LEMKER ziet hangen naast den GERBRANDT VAN DEN EECKHOUT van 1667 (nogmaals een familietafereel van zes kinderen in een landschap, volgens Mevr. LEMKER de kinderen van ALTETUS TOLLING), kan men niet nalaten bij STEVEN VAN DUUVEN een zekere verwantschap te veronderstellen met zijn oncindig kranniger tijdgenoot. Zou hierbij enkel toeval in het spel wezen?

(Werkelijk stellen de drie jongens en de drie meisjes op v. D. EECKHOUT's stuk afgebeeld voor de zes kinderen van den Steenwijker ALTETUS TOLLING en ALEID JANSSEN, geb. 1627, gest. 1700, dochter van LOUWE JANSSEN en GEERTJE BUIS, met hem getr. in 1654. Hunne kinderen toch waren: GEERTRUID, MACHTELD, ged. te Kampen 14 Nov. 1655; ALEIDA JOHANNA; GILLIS VALCKENSTEIN, gest. 29 Mei 1741; CATHARINA, gest. 1744; PAULUS, gest. 1670 en PETRUS. Volgens vriendelijke mededeeling van Mr. J. I. VAN DOORNINCK).

2) Een vierde stukje van dezen middelmatigen schilder was in de veiling SNOUCK VAN LOOSEN te Enkhuizen (1886) en stelde voor: een meisje, van hare moeder vruchten ontvangende. Gem.: *S. v. Duyven. D. H. 0.49, br. 0.40. (RED.)*

JOHANNES OSBORN,

KUNSTIG BALEINWERKER.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

EENIGE jaren geleden zag ik in het magazijn van den Heer J. BOAS BERG, alhier, een paar medaillons met verheven beeldwerk, bijna rond, van ongeveer 9 à 10 c.M. middellijn, vervaardigd uit eene zwarte zelfstandigheid. Ik hield de medaillons voor gietwerk en het kwam mij voor, dat de stof hoorn was. Het eene medaillon droeg de beeldtenis van Prins MAURITS, het andere, die van een mij onbekend persoon. Beide voorwerpen waren geteekend: *Joh. Osborn. Angl. Amsterod. Fecit. 1626.* Later zag ik dergelijke medaillons met de portretten van FREDERIK HENDRIK en AMALIA VAN SOLMS geteekend: *Johannes Osborn, Anglus. Amst. 1626.* Zij waren allen zóó uitmuntend van bewerking, dat het wel een kunstenaar van den eersten rang moest zijn geweest, die deze voorwerpen had vervaardigd. Op welke wijze deze vervaardiging echter had plaats gehad, daarover kon ik tot geen eenstemmigheid komen met anderen, die deze medaillons ook hadden gezien.

De naam van den maker bleef mij in de gedachte, en ik verheugde mij toen ik dien in het puiboek sub 2 Juni 1607 vond. Aldaar staat aangeteekend de ondertrouw van JOHN OSBORNE, van Worchestershire in Engeland, kokermaker, oud 23 jaren, woont sedert 6½ jaar in den Liesdel, wiens vader in Engeland woonachtig is, met FRANCES COTTEN, van Berchshire (?) in Engeland, oud 19 jaren, wonende op Uilenburg.

OSBORN was dus naar Amsterdam gekomen juist in den tijd, toen zich hier tal van engelsche puriteinen, volgelingen van ROBERT BROWN, nederzetterden, en de gemeente der Bruinisten stichtten. Heeft hij inderdaad tot deze dissenters behoord, dan hebben zijne beginselen hem toch niet belet voor commissarissen van de huwelijkszaken een jaar of drie in zijn ouderdom te smokkelen, want volgens zijne eigene, maar latere verklaring was hij in 1624 43 jaren oud, en dus niet in 1584, maar in 1581 geboren. Dergelijke leugentjes moet men blijkbaar zelfs geen puritein kwalijk nemen.

Of de kokermakerij iets met de baleinwerkerij te maken had weet ik niet. Het schijnt wel het geval te zijn geweest, maar dan heeft OSBORN het eerstgenoemde bedrijf langzamerhand voor het tweede laten varen.

Het schijnt dat OSBORN, nadat hij eenige jaren het vak had bedreven, bedacht om de grondstof op eene nieuwe wijze te bewerken of daarvan allerlei voorwerpen van versiering te maken. Hij verzocht en verkreeg octrooi op zijne uitvinding. Daarmede was hij de weinige andere baleinwerkers — later, in 1631, was er behalve OSBORN en JAN CRANENBERGH te Amsterdam nog slechts één — in vele opzichten vóór. Rustig oefende hij zijne vrije niet onder een gild gebrachte kunst uit, wellicht liet hij, als CRANENBERGH, met zijn fabrikaat het land rondreizen, totdat hij in 1624 verschil kreeg met zijn broeder RICHARD OSBORN, die eenige jaren bij hem werkzaam geweest was en de bewerking van hem had geleerd. Deze had zich laten overhalen, om in compagnie met den meshechtenmaker THOMAS COMES eene baleinwerkerij in concurrentie met JOHN of JAN (gelijk hij zijn naam teekende) op te zetten.

Dat JAN hierover verontwaardigd was en zijn octrooi wilde handhaven, wie zal 't misprijzen? En RICHARD van zijnen kant trachtte aante toonen, dat hem de eer en het voordeel toekwam van sommige nieuwe toepassingen, die JAN evenzeer als hij zelf in praktijk bracht.

Wie van beide recht of billijkheid, of wel beide aan zijne zijde had is thans niet uit te maken. Genoeg is het te weten, dat de te berde gebrachte stukken en verklaringen een tamelijk goed licht werpen op de door de OSBORNS uitgevonden wijze van bewerking van het ongetwijfeld eerst in weeken en kneedbaren toestand gebrachte balein, en ons inlichten omtrent de personen, die hunne machinerien en, wat nog merkwaardiger is, hunne vormen hebben gemaakt.

RICHARD legde de volgende verklaring over:

„JACOB STEVENSZ VERSTEEGH, out 71 jaren, en GOVERT JACOBSZ. VERSTEEGH, „out 25 jaren, sijnen sone, beyde horologemakers, burgers deser stede. Ende hebben „bij ware woorden inplaetse van solemneele eede, ter productie van RITCHARD „OSBORN ende THOMAS COMES (?), Baleynwerckers, verclaert, getuycht ende geat- „testeert hoe waer is: dat de producenten omtrent drye maenten geleden hen „getuygen eerst geopenbaert ende aenbesteet hebben te maken ende gieten sekere „vormen van cooper inwendich, omme daerinne leeuwenhoeffden ende andere figuren „en personagien te connen drucken, ende dat tselve al geschiet is geweest omtrent „vijff off ses weecken vóór ende aleer dat JAN OSBORN, des voorsz. RITCHERTS „broeder, bij hen getuygen oyt is gecomen om oec eenig sodanich vormen te maeken.” „Alle 't welk enz. ter presentie van MATHIJS BOGAERT; kokermaaker”
4 Mei 1624. ¹⁾

JAN liet daarentegen HENDRIK VERSTEGEN, horlogemaker, oud 30 jaren, voor den notaris WARNAERTS attestereen (17 Januari 1625), dat hij in het vorige jaar verscheidene koperen vormen had gegoten, om daarin balein te drukken, waarvan hij verschillende

¹⁾ Prot. Not. P. CARELSZ. Amst. Mededeeling van den Heer A. BREDIUS.

stukken had gezien, en dat hij met dit kopergietwerk 215 gld. had verdiend. Hij lokte den volgenden dag nog verklaringen uit van den smid JAN BERBAN, dat hij voor 450 gl. twee ijzeren persen gemaakt had, die tot niets anders dan tot het baleindrukken konden dienen, benevens ijzeren platen, om onder de koperen vormen te leggen. Deze persen schijnen op de wijze van stempelpersen gewerkt te hebben. Bij COMES stond er althans een, precies van hetzelfde model, maar door SAMUEL DIRKSZ gemaakt, welke door middel van een gesneden ijzeren schroefdraad in beweging gebracht werd.

De pers en de vormen hadden het blijkbaar vrij hard te verantwoorden. JAN wilde eens aan een zijner vrienden den vorm laten zien, waarin de Prins stond afgebeeld. Deze stond juist op de pers en moest afgeschroefd worden. Hij beval zijn dienaar ARTUR SUTTON — die zich later ook bij COMES verhuurde — dit te doen, doch daar de pers onder zijn handen brak, was dit onmogelijk. Ook de vormen moesten van tijd tot tijd opgesneden worden. OSBORN vertrouwde dit werk voorzeker aan deskundige handen toe, als hij het opdroeg aan den zilversmid JOOST LUTMA en aan den wapensnijder TROWEST SIMONS.

Waren de vormen echter van bijzondere kunstwaarde, dan werd de beroemde goudsmid JOHANNES LUTMA, die sedert 1621 hier gevestigd was, voor het zuiveren in den arm genomen. In 1624 had hij twee van OSBORNS borstbeelden opgeknapt.

Maar de bekende zilverdrijver deed voor OSBORN meer. In datzelfde jaar 1624 boetseerde hij twee vormen in pleister, waarop ongetwijfeld door de ons thans bekende horlogemakers negatieven in koper werden vervaardigd, en dreef hij het model van een schuierblad, van een sandschotel en van twee kleine spiegellijsten. Al dit werk liet hij zich niet duurder dan 70 gl. betalen.

Wetende dat JOHANNES LUTMA door OSBORN in het werk werd gesteld, is de onderstelling niet te gewaagd, dat de inschriften als fabrieksmerken veeleer dan als het merk van den kunstenaar, die het werk vervaardigde, zijn te beschouwen. Wellicht mag men aannemen, dat de kunstenaar, die in 1624 borstbeeldjes „verzuiverde” er zelf de maker van was, en moet men de eer, die wij gespaard hadden voor den nijveren en vindingrijken Engelschman, voor een groot deel overdragen op den Oost-friesschen te Amsterdam gevestigden en gevierden goudsmid.

OSBORN overleed omstreeks 1634. Meer dan dertig jaren later werd nog een handel in balcin gedreven door CONSTANTIJN OSBORN, vermoedelijk zijnen zoon. Of deze ook de kunstindustrie van den vader voortgezet heeft, weet ik echter niet.

De hierboven besproken medaillons zijn door buitenlandsche liefhebbers gekocht. In de verzameling van het Rijks-Museum bevindt zich echter één soortgelijk kunststukje van dezelfde grootte, doch zonder fabrieksmerk. Het vertoont het borstbeeld van HENDRIK VIII, koning van Engeland.

Ongelukkiglijk zijn van het opstel „*Arent van Buchel's Res Pictoriae*” eenige bladzijden vóór de laatste correctie afgedrukt, hetgeen aanleiding geeft tot de volgende

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN.

Blz.	regel	2 staat:	lees:
	147	regel 2 staat: „Delphus, tabulas	lees: Delphos tabulis.
„	„	„ dum varia distincte	„ : Dumvarie distincta.
„	„	„ 3 „ .Cedit Apelles a Cyprio	„ .Cedit Appellea Cypria.
„	„	„ 14 „ placent	„ Parm(ae) et Placent(iae).
„	„	„ 18 „ verenter	„ verentur.
„	„	„ „ est ille	„ sunt illo.
„	„	„ 19 „ dispositionibusque	„ dispositionisque.
„	„	„ 20 „ vita ipsa	„ vitam ipsam.
„	„	„ „ videntur	„ videtur.
„	„	„ 30 „ vidi	„ vide.
148	„	„ 1 „ Francogallia	„ Francogallus.
„	„	„ „ ISAAC	„ 1605 ISAAC.
„	„	„ „ divinum	„ divine.
„	„	„ 3 „ pictori....	„ pictoria.
„	„	„ „ et — prepon	„ ut — preponi.
„	„	„ 4 „ sine —	„ sive — ceu.
„	„	„ „ utroque....	„ utroque modo.
„	„	„ 6 „ quem fonte....	„ qualem fontem.
„	„	„ 6/7 „ pictor....	„ pictores.
„	„	„ 9 „ visitatores	„ licitatores.
„	„	„ 21 „ percepta	„ praecepta.
„	„	„ 22 „	„ et praesuli(?) a senatus(?)
„	„	„ 23 „ anno — hispanam	„ annum — hispanicam.
„	„	„ „ quium	„ qui cum.
„	„	„ 25 „ COGNETIS Hamburgae	„ COGNETUS Hamburgi.
„	„	„ 26 „ quosdam	„ quasdam.
„	„	„ 27 „ pervenerant	„ pervenerunt.
„	„	„ 29 „ de	„ esse.
„	„	„ 30 „ cero	„ vero.
„	„	„ 33 „ quos	„ quae
„	„	„ 34 „ una	„ uno.
149	„	„ 9 „ conventionibus	„ inventionis.
„	„	„ 14 „ venusta	„ venustae.
„	„	„ 16 „ plastica. Adeo	„ ,plastica adeo.
„	„	„ 20 „ SRANGERI	„ SPRANGERI.
„	„	„ 21 „ juniores	„ junioris.
„	„	„ 24 „ admodu... calis	„ admodum icunculis.
„	„	„ „ fenestres	„ ovi in — fenestrae.
„	„	„ 28 „ infortun.... ymicum	„ infortunium chymicum.
150	„	„ 15 „	„ klein
„	„	„ „ ouder waer in	„ ouder, waerin
„	„	„ 17 „	„ s(eer)
„	„	„ 20 „ van.... een schilderijken	„ van een schildercken
152	„	„ 1 „ vide de	„ vide et
„	„	„ 2 „ ex vote.....	„ ex voto des
„	„	„ 9 „ ROUEN	„ Rous
„	„	„ 14 „ J. C. B. puto....	„ Jo. B. puto esse.
„	„	„ „ 20....	„ 20 tantum.
„	„	„ 18 „ ambo	„ limbo.
„	„	„ 19 „	„ tamen.
„	„	„ 33 „ dubitur an eius erit	„ dubites an eius sit.
„	„	„ „ arum	„ parum
153	„	„ 3 „ verschoten	„ VERSCHOTEN
154	„	„ 19 „ magnitudine	„ magnitudinem.
„	„	„ 14 „ sij	„ sijn.
„	„	„ 22 „ TOUJICA	„ TOY IICA(NOY)
„	„	„ „ vidi	„ .Vide.

